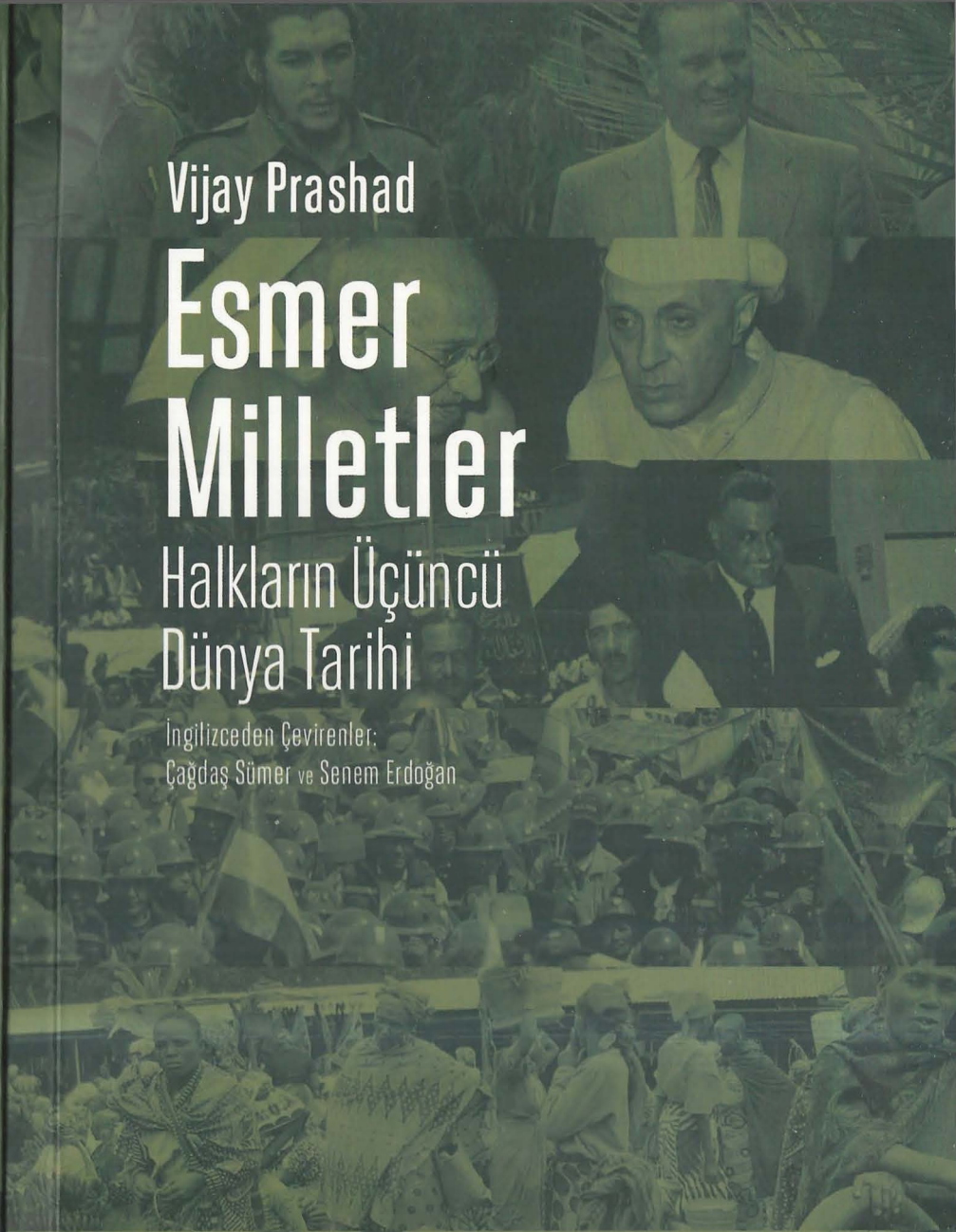
VIJAY PRASHAD • ESMER MİLLETLER

Vijay Prashad

Esmer Milletler

Halkların Üçüncü Dünya Tarihi

İngilizceden Çevirenler:
Çağdaş Sümer ve Senem Erdoğan

Yordam Kitap

Vijay Prashad

Hintli yazar, gazeteci ve akademisyen. Trinity College'da (ABD) profesördür. Aynı zamanda Hindistan'da faaliyet gösteren Marksist yayınevi Left Word'ün yayın yönetmenidir. *Arap Baharı, Libya Kışı* (çev. Şükrü Alpagut, 2012), *Ulusun Ölümü ve Arap Devriminin Geleceği* (çev. Senem Erdoğan, 2017), *Üçüncü Dünya Üzerinde Kızıl Yıldız* (çev. Deniz Tuna, 2019) eserleri Yordam Kitap tarafından yayımlanan yazarın *Fakir Milletler* adlı kitabı da 2020 yılı içinde yine Yordam Kitap tarafından yayımlanacaktır.

Eserin Orijinal Adı:

The Darker Nations
A People's History of the Third World
(University of California Press, Oakland, 2016)

ESMER MİLLETLER

Halkların Üçüncü Dünya Tarihi

Vijay Prashad

İngilizceden Çevirenler:
Çağdaş Sümer ve Senem Erdoğan

Yordam Kitap: 356 • **Esmer Milletler** • Vijay Prashad
ISBN 978-605-172-360-0 • *Çeviri:* Çağdaş Sümer-Senem Erdoğan
Düzeltme: Didem Gerçek • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Kasım 2019
© Vijay Prashad, 2016 © Yordam Kitap, 2019

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 44790)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
T: 0212 412 17 77

ESMER MİLLETLER

Halkların Üçüncü Dünya Tarihi

İçindekiler

Teşekkür 11

Giriş 15

Birinci Bölüm: Arayış 21

- Paris 23
- Brüksel 40
- Bandung 60
- Kahire 86
- Buenos Aires 100
- Tahran 117
- Belgrad 142
- Havana 155

İkinci Bölüm: Tuzaklar 169

- Cezayir 171
- La Paz 190
- Bali 212
- Tawang 230
- Caracas 243
- Arusha 262

Üçüncü Bölüm: Suikastlar 279

- Yeni Delhi 281
- Kingston 302
- Singapur 329
- Mekke . 347

Sonuç 367

Notlar 374

Bela Malik İçin

Teşekkür

1981 yazında, petrolün tarihi hakkında bir ödev hazırlamıştım. Babam bana Anthony Sampson'ın *The Seven Sisters* (Yedi Kızkardeş) kitabını vermiş; beni Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) karmaşık tarihiyle ve bu kitapta da karşımıza çıkacak olan Venezuelalı ve Suudi Arabistanlı petrol bakanlarının bu karmaşık tarih içindeki rolleriyle tanıştırmıştı. Babam 1999 yılında öldüğünde bu kitabı yazmak bir süredir aklımdaydı; hatta onunla da kitabın genel çerçevesi hakkında konuşmuştuk. Tüm diğer kitaplarım gibi bu kitap da onun ruhuyla sohbet ederek yazıldı.

The New Press'ten Andy Hsiao bu kitabı gün yüzüne çıkardı; özen, bilgelik ve incelikle baskıya hazırladı. Leftword Books'tan Sudhanva Deshpande ise siyasi çapam oldu.

On yıl önce, Naeem Inayatullah bana L.S. Stavrianos'un *Global Rift* (Küresel Yarılma) kitabının bir nüshasını vermişti. Stavrianos'un aslında çok daha uzun (sömürgeciliğin başlangıcından 1980'lere kadar uzanan) bir hikâyeyi anlattığı bu kitap, Üçüncü Dünya'nın tarihini gözümde canlandırmamı sağlayacaktı. Bu kitabın kapsamı çok daha dar; ancak şu var ki Naeem'in hediyesi olmasaydı yazılamazdı.

Trinity College, Massachussets Üniversitesi, Hoover Enstitüsü, Singapur Ulusal Arşivleri ve Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü'ndeki (Amsterdam) yardımsever kütüphaneciler ve *Review of International Affairs* dergisinin editörü Profesör Vatroslav Vekaric'in benim için vazgeçilmez olan emeği sayesinde bu kitap için gereken malzemeleri toparlayabildim. Kız kardeşim Leela da dahil olmak üzere, farklı yerlerde yaşayan arkadaşlarım dille

ilgili konularda (bilhassa Avrupa dillerindeki başlangıç düzeyindeki becerilerimi canlandırmam için) çok önemli yardımlarda bulundular. Her bir enstantanenin, her bir bölümün kaynağı bir şehre veya kasabaya dayanıyor. Kitap Paris'te başlıyor Mekke'de sona eriyor. Her bir şehrin, o şehrin içinde bulunduğu ülkenin ve oradaki çeşitli hareketlerin tarihini bu yapıdan yararlanarak anlattım. Bu tür bir kitap, büyük oranda ikincil kaynaklara, dolayısıyla farklı kuşaklardan çok sayıda araştırmacının uzun ve yoğun çalışmalarına dayanır. Dipnotların uzunluğu onlardan ne kadar çok şey ödünç aldığımın ve onlara ne kadar çok şey borçlu olduğumun bir göstergesidir. Kitap sıradan okur için fazla detaylı, bu alanda çalışanlar içinse yetersiz olabilir. Bu, böylesi bir kitabın taşıdığı bir risktir.

The New Press'ten Sarah Fan, Joel Ariaratnam, Melissa Richards ve kitabın düzeltisini yapan Cindy Milstein kitabıma gereken tüm yardımı sundular.

Henüz herhangi bir geçerliliği olup olmadığını bilmediğim bir dönemde fikirlerimi ciddiye alan insanlar oldu. *The Labor/Community Strategy Center* (başta Eric Mann, Lian Hurst Mann, Tammy Bang Luu ve Manuel Criollo olmak üzere) beni bu konular hakkında konuşmak üzere Los Angeles'a davet etmekle kalmadı, aynı zamanda kurumun *Ahora Now* adlı internet sitesinde fikirlerime yer verdi. Greg Meyerson'la (*Cultural Logic*) North Carolina A&T Üniversitesi'ne yaptığımız yolculuk sırasında verimli bir tartışma yürüttük. *Just Act* (Rishi Awantramani, Josh Warren-White ve Steve Williams), San Francisco'da esmer milletleri yakından ilgilendiren pek çok sol düşüncenin tartışıldığı güzel bir forum düzenledi. Fisher Center'da konferans vermek üzere gittiğim Hobart ve William Smith Üniversitesi'nde Betty Bayer, ırk ve milliyetçilik konuları hakkında çok değerli tartışmaların yaşandığı mükemmel bir ortam sağladı. Howard Winant'ın California Üniversitesi, Santa Barbara'da yaptığı entelektüel ev sahipliğinin eşi benzeri yoktu. Shiva Balaghi, Lisa Duggan, Andrew Ross, Walter Johnson ve Vivek Bald fikirleriyle ve verdikleri ilhamla beni desteklediler. Indira

Ravindran bana gayret verdi. Ne mutlu bana ki Trinity'de her biri dünyayı açıklıkla ve merhametle anlayan Michael Niemann, Barbara Sicherman, Susan Pennybacker, Joan Hedrick, Johnny Williams ve Raymond Baker var. Toufic Haddad, Sai Madivala ve diğer eski öğrencilerim bilgelikleri ve siyasi bağlılıklarıyla bana çok şey öğrettiler. Bill Strickland kitabın ana hattını belirledi. Teo Ballvé, Shonali Bose, Amitava Kumar, Sunaina Maira, Gautam Premnath, Kasturi Ray, P. Sainath ve Rinku Sen bana yön verdiler. Mir Ali Raza ise ikiz projeler olan Üçüncü Dünya ve sosyalizmin taşıdığı umudu bize hatırlatan, Faiz'den aldığı (*Zindan Nama*, 1956) şu dizeyi armağan etti:

> Bu tarla bir gün olgunlaşacak bereketli hasat için / Dinlenmeden çalışmalıyız bu toprakta o zamana dek.

Kitaptaki fikirlerimi, Sudhanva Deshpande sayesinde Leftword Books'un Delhi'deki Oxford Kitabevi'nde düzenlediği bir etkinlikte tartışma fırsatı buldum. Chennai'de Madras Baro Birliği'nde (G. Chamki Raj ve K. Subburam sayesinde), Hindistan Kadın Derneği'nde (kız kardeşim Rani sayesinde), Hindistan Sosyal Bilimler Okulu'nda (R. Vijayshankar sayesinde) ve MS Swaminathan Araştırma Vakfı'nda (K. Nagaraj, Rukmani ve Venkatesh Atreya sayesinde) genel tezimin çeşitli varyasyonlarını sınama şansına eriştim. Bu kitaptan kaynaklanan çeşitli makaleler *Frontline* (N. Ram ve R. Vijayshankar), ZNET (Mike Albert), *Counterpunch* (Alexander Cockburn ve Jeffery St. Clair) ve *Monthly Review*'deki (John Bellamy Foster) editörlerim sayesinde yayımlandı. Bu kitabın ilk versiyonu *War against the Planet: The Fifth Afghan War, Imperialism, and Other Assorted Fundamentalisms* (Yeni Delhi: Leftword, 2002) [Gezegene Karşı Savaş: Beşinci Afgan Savaşı, Emperyalizm ve Diğer Muhtelif Köktencilikler] adıyla yayımlandı. Tom Fenton beni *Critical Asian Studies* dergisi için Peter Gowan'ın çalışmaları üzerine bir yuvarlak masa tartışmasına davet etti; burada kitabıma ilave edeceğim bazı yeni düşünceler geliştirdim. *Global Dialogue*'dan Rachael Gillett ve Paul Teodoulou bu

kitaptaki kimi fikirlere sayfalarını açtılar. Salah D. Hassan (*CR: The New Centennial Review*), Naeem Inayatullah ve Robin Riley (derledikleri *Interrogating Imperialism* [Palgrave, 2006] adlı kitap için), Lisa Armstrong ve benim ulusal kurtuluş bağlamında kadın hakları konusuna dair analizlerimizi daha detaylı bir biçimde ortaya koymamızı sağladılar. Tüm bunlar ve daha fazlası *Esmer Milletler*'i meydana getiren tezi ve hikâyeyi oluşturmamı sağladı.

Kitabın büyük bir kısmını çok güzel bir kent olan, Massachusetts, Northampton'da yazdım. *Valley War Bulletin* kolektifinin (Beth Adel, Diana Riddle, Fidelito Cortes, Jean Grossholtz, Jeff Napolitano, Jo Comerford, Lisa Armstrong, Megan Tady, Nerissa Balce, Phyllis Rodin, Sai Madivala ve Tim Scott) çabası olmasa Northampton çok daha az güzel bir yer olurdu. Larry Parnass'ın kahve borcunu unutmadım. Catherine Carija teselli kaynağım oldu. Michael, Mariangeles ve Kai; yakın zamanda dönmeniz dileğiyle. Frances Crowe bir ikondur. Adare Place ise bir sığınak. B Grubu cennetti. Çok fazla kıymetli arkadaş, ancak çok az zaman vardı.

Bilge ailem bana içtenliklerini ve fikirlerini sundu. Kalküta'daki annem ve Rosy, Madras'taki kız kardeşim, Kaliforniya'daki kız ve erkek kardeşlerim, Arizona, Kaliforniya, Haydarabad ve Bangalor'daki yeğenlerim, Los Angeles'taki Bose-Pain ailesi, Chittaranjan Park B207'de *mashi*'ler* sayesinde hep rahat olan yeni yuvam, ayrıca Kaliforniya ve Connecticut'taki Armstrong ailesi. Brinda Karat ve Prakash Karat'ın kuramsal ve politik bilgeliği olmasaydı bu kitap olmazdı.

Esmer Milletler'i, her zaman benden çok daha çabuk kavrayan Lisa'ya ithaf ediyorum. Ve benden daha çok bilen Zalia Maya ile Rosa Maya'ya.

---

* Mashi, Hintçede teyze anlamına gelir ve aynı zamanda ev temizleyen kadınlar için de kullanılır. *–çev.*

Giriş

> Bugün Üçüncü Dünya, Avrupa'nın karşısında, projesiyle Avrupa'nın yanıt bulamadığı sorunları çözmesi gereken muazzam bir kütle olarak durmaktadır.
>
> Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, 1961[1]

Üçüncü Dünya bir yer değildi. Bir projeydi. Afrika, Asya ve Latin Amerika halkları sömürgeciliğe karşı verdikleri sonu gelmeyecek gibi görünen mücadeleleri boyunca yeni bir dünyanın hayalini kurdular. Yaşamın temel gereksinimlerine (toprak, barış ve özgürlük), en çok da onurlu bir yaşama hasrettiler. Dertlerini ve isteklerini, liderlerinin ortaya bir talepler bütünü koyacakları çeşitli örgütlere taşıdılar. Hindistan'dan Jawaharlal Nehru, Mısır'dan Cemal Abdül Nasır, Gana'dan Kwame Nkrumah, Küba'dan Fidel Castro gibi liderler yirminci yüzyılın ortaları boyunca bir dizi toplantıda bir araya geldiler. Halklarının umutlarını gerçekleştirmek için Bandung'da (1955), Havana'da (1966) ve diğer toplantılarda bir ideoloji ve bir dizi kurum oluşturdular. "Üçüncü Dünya" işte bu umutlardan ve onları ileri taşımak için yaratılan kurumlardan müteşekkildi.

İkinci Dünya Savaşı'nın enkazından insanlığın varlığını tehdit eden iki kutuplu Soğuk Savaş doğmuştu. Yoksulluk, eşitsizlik ve özgürlük üzerine hararetli tartışmalara eşlik eden, tek düğmeyle ateşlenebilecek nükleer silahlar, ABD veya Sovyet şemsiyesi altında yaşamayanları dahi tehdit ediyordu. Nehru'nun belirttiği gibi iki taraf da birbirini barışa dair savlarla taşa tutuyordu. Savaşın yıkımından neredeyse hiç zarar görmemiş olan ABD, sahip

olduğu avantajları Avrasya'nın iki yakasını şekillendirmek ve savaştan yıpranmış Sovyetler Birliği'ni kuşatmak için kullanıyordu. "Topyekûn misilleme" ve "gerilimi tırmandırma politikası" gibi ifadeler, sömürgecilerden bağımsızlığını çok kısa bir zaman önce kazanan veya kazanmanın eşiğinde olan ve insanlığın üçte ikisini oluşturan halklar için durumu hiç de kolaylaştırmıyordu.

Gine-Bissau, Eylül 1974: Hiçbir Yumruk Gökyüzünü Saklayacak Kadar Büyük Değildir. © ALAIN DEJEAN/SYGMA/CORBİS

Bu iki ana kutbun arasında kalan esmer milletler, Üçüncü Dünya olarak bir araya gelmeye başladı. Halklar özgürlüklerini kazanmak için sömürgeciliğe karşı kararlı bir şekilde harekete geçmişti. Küresel düzeyde siyasal eşitlik talep ediyorlardı. Bu talebin ifade bulduğu başlıca kurum Birleşmiş Milletler'di. 1945'teki kuruluşundan bu yana Birleşmiş Milletler dünyanın büyük bir kısmı için çok önemli bir rol oynadı. Yeni devletler, BM Güvenlik Konseyi'nde daimî üyelik statüsü kazanamasalar da taleplerini ortaya koymak için BM Genel Kurulu'ndan yararlanacaklardı. Bandung ve Kahire'de (sırasıyla 1955 ve 1961 yıllarında) düzenlenen Afrika-Asya toplantıları, Belgrad'da Bağlantısızlar Hareketi'nin

kurulması (1961) ve Havana'da toplanan Üç Kıta Konferansı, Üçüncü Dünya projesi çerçevesinde öne sürülen başlıca savların bir provasını sağlamış, böylece bu savlar ortaklaştırılarak ana sahneye, yani Birleşmiş Milletler'e taşınabilmişti. Ayrıca yeni devletler Üçüncü Dünya'nın gündemlerini hayata geçirecek kurumsal zeminler oluşturması için Birleşmiş Milletler'e baskı yaptı. BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) bu kurumların en önemlisiydi. Bu kurumlar aracılığıyla siyasal eşitlik dışındaki konular öne çıktı. Üçüncü Dünya projesi, dünya kaynaklarının yeniden dağıtılması, Üçüncü Dünya halklarının emeklerine daha adil bir karşılık almaları ve ayrıca bilim, teknoloji ve kültür mirasının insanlığın ortak varlığı olarak kabul edilmesi gibi talepleri içeriyordu.

Bandung Konferansı'nın ev sahipliğini yapan Ahmed Sukarno Üçüncü Dünya'ya şunu öğütlüyordu:

> Geçmiş nedeniyle kızgın olmayı bırakalım, onun yerine gözlerimizi kararlılıkla geleceğe dikelim. Tanrı'nın nimetlerinden hiçbirinin yaşam ve özgürlük kadar tatlı olmadığını hatırlayalım. Uluslar veya ulusların bazı kesimleri özgürlükten yoksun olmaya devam ettikçe tüm insanlığın itibarının zarar gördüğünü hatırlayalım. İnsanın en yüksek amacının, insanı korku ve yoksulluğun zincirlerinden, insanlığın çoğunluğunun gelişmesine uzun zamandır engel olan fiziksel, manevi ve düşünsel zincirlerden kurtarmak olduğunu hatırlayalım. Ve hatırlayalım ki kardeşlerim, bütün bunlar için biz Asyalı ve Afrikalıların birleşmesi gerekmektedir.[2]

Üçüncü Dünya fikri milyonları harekete geçirdi ve kahramanlar yarattı. Bu kahramanların bazıları, üç büyük dev (Nasır, Nehru, Sukarno) ve Vietnam'dan Nguyen Thi Binh ile Ho Şi Minh, Cezayir'den Bin Bella, Güney Afrika'dan Nelson Mandela gibi siyasi figürlerdi. Proje aynı zamanda şair Pablo Neruda, şarkıcı Ümmü Gülsüm ve ressam Sudjana Kerton gibi kültür emekçileri için de yeni bir hayal gücünün yapı taşlarını sağlamıştı. Üçüncü Dünya'nın açtığı ufuk, gündelik yaşamlarında tarih yapanların

yanı sıra onlara da coşku veriyordu. Üçüncü Dünya projesi, birbirlerinden çok farklı olan bu yoldaşları birleştirmişti.

Üçüncü Dünya projesi yapısal bir kusur taşıyordu. Sömürgeci ve emperyal güçlere karşı mücadele, farklı siyasi gruplar ve toplumsal sınıflar arasında birlik kurulmasını zorunlu kılmıştı. Halkın geniş kesimleri tarafından desteklenen toplumsal hareketler ve siyasi yapılar, yeni uluslar adına özgürlüğü elde etmiş ve iktidara gelmişti. İktidar alındıktan sonra da her şeye rağmen korunmuş olan birlik, sürdürülmesi gereken bir ödeve dönüştü. Bu hareketlerin çoğunda işçi ve köylü sınıfı, toprak sahipleri ve yeni yeni ortaya çıkan sanayi seçkinleriyle bir ittifaka razı olmuştu. Ülkelerinin yönetimini ellerine alan halklar, yeni devletin sosyalist bir program izleyeceğine inanıyordu. Ancak ellerine geçen Arap Sosyalizmi, Afrika Sosyalizmi, Sarvodaya veya NASAKOM gibi adlar taşıyan, bir yandan eşitlik vaadinde bulunurken diğer yandan toplumsal hiyerarşiyi sürdüren uzlaşma ideolojileri oldu. Bu rejimler, tamamen yeni bir toplum yaratmanın araçlarını oluşturmak yerine, bir yandan halk için toplumsal refah üretirken diğer yandan eski toplumsal sınıfların seçkinlerini korudu. Eski toplumsal sınıflar iktidara geldiğinde ya askerî kadrolar ya da muzaffer halk partileri aracılığıyla hâkimiyetlerini sürdürdüler. Birçok yerde, bu uyumsuz birliği sürdürmek için komünistler evcilleştirildi, yasadışı ilan edildi ya da katledildi. Yeni devletlerin inşa edildiği ilk on yıllarda, 1940'lardan 1970'lere dek, emekçilerden gelen istikrarlı baskı, ulusal kurtuluş partilerinin sahip olduğu prestij ve talep yaratmak için devlet aygıtının kullanılması yönünde dünya çapında oluşan mutabakat, bu hâkim sınıfları bir dereceye kadar sınırladı. Yeni devletlerin yönetimini ellerinde bulundurmaya devam etmelerine rağmen, etkisi halen devam eden yurtseverlik duygusu ve ulusal kurtuluş mücadelesi tarafından tesis edilen siyasi ve iktisadi rejimler, bu sınıfların sahip olduğu sınırsız kâr arzusunu gemliyordu.

1970'lere gelindiğinde yeni devletler artık yeni olmaktan çıkmıştı. Geçmişleri çok sayıda hata ve başarısızlıkla doluydu.

Halkın toprak, ekmek ve barış talepleri hâkim sınıfların ihtiyaçları adına görmezden gelinmişti. İç çatışmalar, temel malların fiyatlarının kontrol edilmesinde yaşanan başarısızlık, finans kapitalin baskısıyla başa çıkılamaması ve diğer etkenler Üçüncü Dünya'nın çoğu yerinde bütçe krizlerine yol açmıştı. Ticari bankalardan borç almanın koşulu, devletlerin Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın "yapısal uyum" paketlerini kabul etmesiydi. Üçüncü Dünya'ya yönelik bu suikast, devletin halk adına hareket etme kapasitesini kaybetmesine, yeni bir uluslararası ekonomik düzeni savunmaktan vazgeçilmesine ve sosyalizm hedeflerinin terk edilmesine neden oldu. Önceleri Üçüncü Dünya gündemi tarafından kısıtlanan egemen sınıflar artık bağlarından kurtulmuştu. Kendilerini bir projenin parçası değil, seçkinler olarak görmeye başlamışlardı. Pragmatik bir yurtseverlik, mecburi toplumsal dayanışmaya galebe çalmıştı. Üçüncü Dünya gündeminin çöküşünün bir sonucu da esmer milletler içinde kültürel milliyetçiliğin çeşitli biçimlerinin yükselişi oldu. Bir zamanlar farklı sosyalizm türlerinin kapladığı alanı doldurmak üzere birçok atavizm biçimi ortaya çıktı. Üçüncü Dünya projesinin enkazından köktenci din ve ırk anlayışlarıyla, sınıf gücünün ilkel biçimleri doğdu.

Üçüncü Dünya'nın yok olmasının sonuçları yıkıcı olmuştu. Üç kıtanın her yerinde halklar daha iyi bir şeyin hayalini kurmaya devam ediyor ve çok sayıda insan toplumsal hareketler içinde veya siyasi partilerde örgütleniyor. Özlemlerini kendi yerel dillerinde ifade ediyorlar. Bunun ötesinde, umutlarının ve hayallerinin anlaşılması mümkün değil. Yirminci yüzyılın ortasındaki o birkaç on yıl boyunca, Üçüncü Dünya gündemi yerelliklerin görüşlerini başkentlere ve daha da öteye, dünya sahnesine taşıdı. Üçüncü Dünya kurumları, yerelliklerden gelen bu düşünceleri bir araya getirdi ve bunları dünya muktedirlerinin binalarının kapısına mıhladı. Üçüncü Dünya projesi (ideolojisi ve kurumlarıyla) güçsüzlerin güçlülerle bir diyalog sürdürmelerine ve onlardan hesap sormaya çalışmalarına imkân tanıdı. Yerel hayaller bugün böylesi

bir araçtan yoksun. *Esmer Milletler* bu muazzam emeği ve bu emeğin önemini bizlere hatırlatmak için kaleme alındı.

Bu değerlendirme, olayların eksiksiz bir dökümü olmaktan çok, betimleyicidir. *Esmer Milletler* Üçüncü Dünya siyasi projesinin ne olduğuna, bu projenin çöküşünün nedenlerine ve sonuçlarına dair kapsamlı bir tartışma yürütmektedir. Dünya, bir Üçüncü Dünya gündemi oluşturmaya yönelik bu girişim sayesinde daha iyi bir yer haline gelmişti. Şimdi bu hareketin sona ermiş olması nedeniyle çok daha çoraklaşmış durumda.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAYIŞ

Paris

Paris, esmer milletler arasında iki ihanetiyle ünlüdür. Bunlardan ilki, Napoléon Bonaparte'ın 1801 yılında General Victor Leclerc'i, Fransız Devrimi'nden ilham alan Haiti Devrimi'ni ezmesi için adaya göndermesiydi. Fransız rejimi, kârlı Santo Domingo'sunun özgürleşmesine ve Haiti halkının Aydınlanma'nın "İnsan Hakları" evreni içinde yaşamasına izin vermeye niyetli değildi. Buna rağmen Haitililer zaferi kazanacak ve Haiti bağımsızlığını kazanan ilk modern sömürge olacaktı.[1]

İkinci ihanet 1945'in hemen sonrasında, Müttefikler tarafından henüz yeni kurtarılmış olan harap durumdaki Fransa'nın kuvvetlerini, sömürgeciliğe karşı direnişe geçen eski tebaalarının, Vietnam, Batı Hint Adaları ve Afrika halklarının üzerine göndermesiyle yaşandı. Bu bölgelerin çoğu Fransa'nın, daha doğrusu tüm Avrupa'nın özgürlüğü için mücadele etmek üzere savaşa birlikler göndermiş, ancak bu askerler eve eli boş dönmüştü.[2] Fransız hükümeti sömürgeleri üzerindeki egemenliğini bu ülkeleri "denizaşırı topraklar" olarak adlandırma kurnazlığıyla sürdürmeye çalışmış, ancak bağımsızlığa hasret kalmış halklar bu cimri teklifi kabul etmemişti.

Martinik Adası'nda doğan filozof ve komünist eylemci Aimé Césaire, 1955 yılında *Sömürgecilik Üzerine Söylev* isimli eserini yayımladı. Bu kısa manifesto, Alioune Diop'un ünlü yayınevi Presence Africaine'in hem Afrika'nın ve Afrika diasporasının kültürel zenginliğine dair bir dosya oluşturmayı hem de Avrupa sömürgeciliğinin zulmüne dikkat çekmeyi amaçlayan cesur kitaplarından biriydi.[3]

Belgrad, Yugoslavya, Eylül 1961: Başları dimdik: Bağlantısızlar Hareketi'nin ilk toplantısında, devlet başkanları ve başbakanlar. Soldan itibaren: Nehru, Nkrumah, Nasır, Sukarno, Tito. NEHRU ANIT MÜZESİ VE KÜTÜPHANESİ'NİN (YENİ DELHİ) İZNİYLE.

Söylev'in giriş sayfalarında Césaire şöyle yazıyordu: "*Avrupa'nın savunulması imkânsızdır.*" "Köleliğin karanlıklarından" çıkan milyonlarca insan "artık Avrupa'yı yargılıyor". Sömürgeciler Vietnam, Madagaskar, Batı Afrika, Batı Hint Adaları ve başka yerlerde yaşayan insanlara zulmetmeye devam ediyor, ancak artık üstünlük sömürgeleştirilenlerde. "Geçici 'efendileri'nin yalan söylediklerini ve dolayısıyla güçsüz olduklarını biliyorlar."[4]

1945-46 yıllarında binlerce Fransız askeri Hindiçin'deki Kızıl Nehir deltasına geri dönmüş, Ho Şi Minh ve yoldaşları da uzun sürecek bir bağımsızlık savaşı için yeniden toplanmak üzere Viet Bac'ın dağlık bölgelerine çekilmişti. Bu savaş neredeyse on yıl sürdü. Fransa bu savaşta başka bir tutarsız devrimciyle müttefikti. ABD hükümeti 1952 yılından itibaren harap durumdaki Fransız ordusunun harcamalarının üçte ikisini karşılıyordu. Buna rağmen

Fransızlar bir garnizon şehri olan Dien Bien Phu'da, çok az teçhizatı, ancak büyük bir kararlılığı olan Viet Minh karşısında utanç verici bir yenilgi yaşayarak ülkeyi terk etti (1954).

Yine aynı yıl, Fransız hava indirme birlikleri ve hava kuvvetleri, sömürge karşıtı grup *Amis du Manifeste et de la Liberté*'yi (Bildirge ve Özgürlük Dostları) dağıtmak için Cezayir'de acımasızca güç kullandı. Yüz binlerce insan Fransızların *ratonnades* (fare avı) adını verdiği örgütlü saldırılara maruz kaldı, on binlerce Cezayirli öldürüldü. Bu katliam, 1 Kasım 1954'te Azizler Yortusu gününde Cezayir'deki Fransız makamlarına yönelik büyük bir saldırıyla adını duyuran Ulusal Özgürlük Cephesi'nin (*Front de Libération Nationale*, FLN) kurulmasına neden olacaktı.

Madagaskar halkı 1947 yılında Madagaskar Demokratik Yeniden Doğuş Hareketi'ni (*Mouvement Democratique de la Renovation Malagache*) kurarak özgürlük talebiyle isyan ettiğinde, Fransız kuvvetleri onlara da aynı kana susamış şiddetle karşılık verdi ve on binlerce insan öldürdü. Gerilla savaşı, baskı ve aldatmayla geçen on yılın ardından Fransızların iktidarın bir kısmını Madagaskarlılara bırakmak zorunda kalmasına dek devam etti.

Bunlar Césaire'nin verdiği örneklerden bazıları, ancak dahası da var. Bütün örneklerde özgürlük tutkusuyla dolu, hatta (Vietnam ve Cezayir'de olduğu gibi) yaşamlarını intihar saldırılarına veya daha üstün durumdaki Fransız askerî mevzilerine yönelik intihar anlamına gelecek taarruzlara adamaya hazır bir halkla karşılaşırız. Sömürgeleştirilen halkların özgürlüklerini kazanmak için kendilerini bu şekilde feda etmeleri, Fransız ordusunu ve onun siyasi amirlerini dehşete düşürürken, kendi bağımsızlık savaşlarını vermek zorunda olan diğer halklara da ilham verdi.

Fransızlar tropikal bölgelere girdiklerinde neden *liberté, egalité, fraternité*'yi (eşitlik, özgürlük, kardeşlik) unutmuşlardı? Césaire'nin işaret ettiği üzere 1920'lerin Fransız Sömürge Bakanı Albert Sarraut, "insanların sözde üstünde yaşadığı topraklara sahip olma hakları veya faydalanılmayan kaynakların beceriksiz kimselerin elinde sonsuza kadar atıl bırakılmasına neden olacak,

vahşi bir tecrit halinde yaşama hakkı" adına Fransa'nın sömürgelerini milliyetçilere vermemesi gerektiğini yazmıştı.[5] Sarraut, John Locke'un 1689 tarihli hükümet üzerine incelemesinde ortaya koyduğu şu mantığı takip ediyordu:

"Tanrı dünyayı tüm insanlara ortaklaşa vermiştir, ancak dünyayı insanlara ondan yararlansınlar ve yaşamın mümkün olan en büyük rahatlıklarını elde etsinler diye verdiği için, Tanrı'nın dünyanın ilelebet ortak ve işlenmemiş bir biçimde kalmasını istediği düşünülemez. Tanrı dünyayı kavgacı ve uzlaşmaz olanın kapris ve açgözlülüğüne değil, çalışkan ve akıllı olanın kullanımına vermiştir (ona bu *Hak*'kı veren de sarf ettiği *Emek*'tir)."[6] Sarraut'ya göre fiilen toprağın üzerinde çalışanlar başkaları olsa bile, toprağı kim *işlenecek hale getirdiyse* mülkiyet hakkı da ona aitti. Sadece Avrupalılar Tanrı'nın sunduğu doğanın yetkin kullanıcıları sayılabileceğine göre, doğaya da ancak onlar sahip olabilirdi.

1922'de Ho Şi Minh, Sarraut'ya Fransız komünist basını yoluyla sert bir cevap verecekti:

> Genel olarak sömürgelerdeki yerlilere, özel olarak da Annamlılara [Vietnamlılar] karşı büyük bir muhabbet duyduğunuzu çok iyi biliyoruz. Sömürge idareniz altında Annam halkı hakiki refahı ve gerçek mutluluğu, ülkelerinin artan sayıda alkol ve afyon dükkânlarıyla baştan başa kaplandığını görmenin mutluluğunu tattı. Bunlar, idam mangaları, hapishaneler, "demokrasi" ve modern medeniyetin bütün gelişmiş aygıtlarıyla birlikte Annamlıları Asyalıların en gelişmişi ve ölümlülerin en mutlusu yaptı. Yaptığınız bu iyilikler bizi zorunlu askerlik, borçlar, kanlı baskılar, kralların tahttan indirilmesi ve sürgün edilmesi, kutsal mekânlara saygısızlık gibi diğer yaptıklarınızı anmak zahmetinden kurtarıyor.[7]

Yahudi Soykırımı'nın ardından, barbarlığın sadece esmer ırklardan kaynaklandığı yönündeki inanış kısa bir süre rafa kaldırılmıştı. Avrupa, Auschwitz ve Treblinka'dan sonra Adolf Hitler'i bir deli, Nazileri de sapkın bir ideolojiye sahip bir grup insan olarak suçlamaya çalışıyordu. Avrupalı entelektüeller ardı ardına düzen-

ledikleri konferanslarda Yahudilerin, komünistlerin, Çingenelerin ve engellilerin vahşice katledildiği bu çılgınlığın arkasından göz yaşı döküyorlardı; ne var ki bu entelektüellerin çoğu tropikal bölgelerde süregiden şiddet konusunda sessiz kaldı. Césaire'in Batı Avrupa ve Birleşik Devletler'in barbarlığını hatırlatmasının amacı bizi durdurup uyarmaktı. Şöyle yazıyordu:

"Hitler'den, hapishane gardiyanından veya maceracıdan söz etmiyorum, yolun karşı tarafında yaşayan 'iyi adamdan' söz ediyorum; SS üyesinden ya da gangsterden değil saygın burjuvaziden söz ediyorum." Tropikal bölgelerdeki şiddet, Avrupa burjuvazisinin ruhunun derinliklerinde yatan "zalimlik, yalancılık, alçaklık ve yozlaşmanın işareti"nden başka bir şey değildir.[8]

Césaire, Avrupa'nın ruhuna yönelttiği suçlamasında yalnız değildi. Fransa'da bir grup aydın, İkinci Dünya Savaşı'nda ve Cezayir'de süregiden savaşta yaşananlardan büyük bir tiksinti duyuyordu. Bu aykırı seslerden biri de Albert Sauvy'ye aitti. Sauvy bir Direniş savaşçısıydı. Savaştan sonra, kendisi gibi eski bir direnişçi olan Claude Bourdet'nin liderliğinde sömürgecilik karşıtı düşüncenin yayın organı haline gelen *France-Observator* gazetesinde yazmaya başladı. Bourdet, Cezayir Savaşı'na dair çok sert bir kınama yazısı kaleme almış, "Cezayir'de Gestapo haline mi geldik?" diye sormuştu.[9] Kısa süre sonra *L'Observateur* adını alacak olan *France-Observator*'un sayfaları, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) genel merkezi tarafından yürütülen ırkçılık karşıtı faaliyetlerin çevresinde yer alan Michel Leiris ve Claude Lévi-Strauss gibi sömürgecilik karşıtı aydınlara da ev sahipliği yapıyordu.[10]

Sauvy 1952 yılında *L'Observateur*'de, dünyanın Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünyalar olarak üçe ayrıldığını öne sürdü.[11] Sauvy bunu yazdığında, insanların çoğu Birinci ve İkinci Dünyalarda yaşamanın nasıl bir şey olduğunu çoktan öğrenmişti. 1946 Martında eski İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Avrupa'ya Baltık Denizi'nden Adriyatik'e uzanan bir "Demir Perde" indiğini ve bu perdenin eski müttefikleri iki ayrı blok halinde böldüğünü

ilan etmişti. Bunu, Birinci Dünya'nın eşitleri arasında birinci olan ABD'de yaptığı uzun bir konuşma sırasında dile getirmişti. Birinci Dünya ya da "Batı", başta ABD ve Batı Avrupa devletleri olmak üzere, kısmen düzenlenmiş bir piyasa kapitalizmine bağlanmış ve 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO) kuracak devletlerden oluşuyordu.

İkinci Dünya ise piyasa kapitalizmini reddederek sosyalist planlamayı seçmişti ve genel olarak en büyük sosyalist devlet olan SSCB'yle ortaklık içinde hareket ediyordu. "Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya, bütün bu ünlü şehirler ve halkları," diye anlatıyordu Churchill, Missouri eyaletinin Fulton şehrinde bulunan Westminister College'daki öğrencilere, "Sovyet alanı olarak ifade etmem gereken alanda bulunuyorlar ve hepsi bir şekilde sadece Sovyet etkisi altında değil, aynı zamanda çok büyük ve bazı durumlarda daha da artan bir ölçüde Moskova'nın hâkimiyeti altında yaşıyorlar."[12]

ABD başkanı Harry S. Truman'ın, Türkiye ve Yunanistan'daki antikomünist kuvvetlere desteğini açıklaması (1946), Merkezî İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) 1947'de İtalya ve Fransa'daki seçimlerde halkın desteklediği komünistlerin yenilmesi için muhafazakârlara yardım etmesi ve SSCB'nin Doğu Avrupa devletlerini kendi yörüngesine girmeye zorlamasıyla Birinci ve İkinci Dünyaların arası iyice açılacak ve 1948 Haziranında Birinci Dünya'nın Berlin'i abluka altına almasıyla düşmanlık had safhaya ulaşacaktı. Bu kavga devam ederken Truman'ın danışmanlarından biri (Bernard Bauch) çatışmayı tanımlamak için "Soğuk Savaş" ifadesini kullanmış, bir köşe yazarı (Walter Lippman) da ifadenin geniş kesimler tarafından bilinir hale gelmesini sağlamıştı.[13]

Soğuk Savaş, çoğu insanın 1946 ile SSCB'nin 1989-91'deki çöküşü arasındaki dönemi nasıl gördüğünü tanımlayan bir kavramdır; nükleer silahlarla şiddeti artan Doğu-Batı çatışması bu kritik elli yıl boyunca dünya sahnesine hâkim olmuştur. "Doğu-Batı çatışması" ifadesi Soğuk Savaş tarihini çarpıtmaktadır, çünkü Birinci ve İkinci Dünyaların eşit koşullarda karşı karşıya gelmiş gibi gö-

rünmesine neden olur. İsveçli sosyolog Göran Therborn 1968 tarihli ufuk açıcı bir makalesinde şöyle yazmıştı:

"Soğuk Savaş iki tarafça da eşitmiş gibi sunulan ve deneyimlenen, ancak esasında eşit olmayan bir çatışmaydı."[14]

SSCB'nin ekonomik altyapısı ABD'ninkinden geri olmasına rağmen bu iki ülke birbirini denk rakipler olarak tanımlıyordu. Sovyet rejimi, yönetimi altındaki çeşitli cumhuriyetlerin ilerlemesinde çok büyük adımlar atmış olsa da, SSCB'nin savaş, ardından da Nazi savaş makinesinin şiddetli saldırıları nedeniyle yıkıma uğrayarak, harap durumdaki feodal bir ekonomiyle yola çıkmış olduğunu unutmamak gerekir. 1941 yılında, hem ABD'nin hem de SSCB'nin nüfusları aşağı yukarı 130 milyon kadardı. Ne var ki ABD savaşta dört yüz binin üstünde askerini kaybederken Sovyetler yirmi ilâ otuz milyon arasında asker ve sivil kaybetmişti.[15] Büyük Anayurt Savaşı, SSCB'nin ekonomisini, nüfusunu ve kendisini yeniden kurma kapasitesini ağır bir biçimde tahrip etmişti. Diğer yandan, hızlı kalkınma zorunluluğunun getirdiği baskı, Sovyet toplumunun taşıdığı ideallerin parıltısını kaybetmesi sonucunu doğurdu; çünkü halk, en temel özgürlükleri pahasına ülkenin üretim altyapısını inşa etmek üzere sıkı bir programın içine sokulmuştu. Birinci Dünya'nın egemen sınıfları, SSCB'deki yokluk ve baskıyı kendi işçi sınıflarının tepesinde salladıkları bir ibret olarak kullanıyordu. Bu nedenle Birinci Dünya hem ekonomik hem de siyasi bakımdan İkinci Dünya'ya kıyasla avantajlı konumdaydı. SSCB'nin mutlak eşitliğe, ABD'nin ise salt piyasa eşitliğine duydukları ideolojik bağlılığa rağmen, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin sunduğu model, Avrupa ve diğer yerlerdeki çoğu insan için daha çekiciydi. Bu nedenle Therborn, "Eşitmiş gibi savaşılan eşitsiz bir çatışma eşitsizliği iki katına çıkarır. Soğuk Savaş sosyalizme yönelik uzun süren bir cezalandırılmaydı," diye yazmıştı.[16] Sosyalizm kavramı, Sovyet deneyiminin kusurlarının cezasını ödemek zorunda kalmıştı.

Birinci ve İkinci Dünyalar, dünya üzerinde yaşayan insanların yalnızca üçte birine tekabül ediyordu. Peki, Doğu ve Batının dışında kalan üçte iki, o iki milyar insan ne durumdaydı?

Birinci Dünya onları fakir, fazlasıyla doğurgan, sefih ve değersiz insanlar olarak görüyordu. Birinci Dünya'nın gazete ve dergileri, geçmişte sömürgeleştirilmiş ülkelerdeki yoksulluğa dair görsellerle dolup taşıyordu; bunların sayısı belki geçmişte olduğundan daha fazla değildi, ancak yeni bir vurgu mevcuttu. Şimdi bu ülkeler sömürgeci efendilerinin himayesinden yoksundu, bu yüzden de kaynaklarını idare etme ve başlarına gelen felaketlerin üstesinden gelme beceriksizliği içinde debelenip duruyorlardı. Pasaklı bedenlerden oluşan kalabalıklarınkine eşlik eden doğal afet, kıtlık ve kuraklık görüntüleri, esmer milletlere yönelik acıma ve iğrenme duygularının birbirine karıştığı Birinci Dünya'daki oturma odalarına doluyordu. Paul Ehrlich'in 1968'de yayımlanan *The Population Bomb* (Nüfus Bombası) kitabının Birinci Dünya'da o denli büyük bir beğeni toplamasının nedeni, bu kitapta dile getirilen neomalthusçu görüşlerin çoktan bir klişeye dönüşmüş olmasıydı. Buna göre, dünyadaki açlığın nedeni emperyalizm değil aşırı nüfus artışıydı ve sömürgecilikten kurtulanların karşı karşıya kaldığı açlık sorununun sorumlusu sadece kendileriydi. Bu halklar kendi kendilerini kurtaramazlardı, bu nedenle de kurtarılmaları gerekiyordu. Birinci Dünya kuruluşları, nüfus artışı sorununu çözmek için bu halklara "aile planlaması", "doğum kontrolü" gibi teknolojilerin yanı sıra insani yardım da sağlamaya hazırdı. Ancak Birinci Dünya'dan "yardım" gelecekse eğer, elbette bunun bazı koşulları olacaktı. 1960 yılında Dünya Bankası Başkanı Eugene Black şöyle yazıyordu:

"Ekonomik yardım, Batının azgelişmiş dünyadaki siyasi ve ekonomik etkinliğini sürdürmesini sağlayacak başlıca araç olacaktır."[17]

Aşağılama kendini bazen de himaye şeklinde gösteriyordu. Birinci Dünya çocuksu veya bilge olarak gördüğü esmer milletleri haddinden fazla romantize ederken, aslında onları, yanılabilen, çelişkili ve tarihsel insanlar olmaktan çıkarıyordu.

Asya ve Afrika'nın, Avrupa'nın doğrudan yönetimi altında olduğu zamanlarda sömürgeciler, gerek kaynakları gerek insan emeği bakımından bu bölgelerin ne kadar kıymetli olduğundan

söz edip durmuşlardı. Ancak hızlı bir hafıza kaybı yaşayan Birinci Dünya artık bu nadide bölgeleri, hatta "Tacın İncisi"ni (Hindistan) bile insanlığın kanalizasyonu olarak görmeye başlamıştı. Radyo ve televizyonlarda, esmer yığınların beyaz kurtarıcısı olarak Rahibe Theresa'ya Üçüncü Dünya'nın milliyetçi yönetimlerinin projelerinden çok daha fazla süre ayrılıyordu.[18] Ne zaman esmer bir millet Birinci Dünya'nın "siyasi ve ekonomik dinamiğinden" kurtulmaya çalışsa, askerî müdahale ve ambargo yoluyla engellenmeye çalışılıyor ve medya da bu sürece eşlik ediyordu. Örneğin 1952 ve 1956 yılları arasında Kenyalı Kikuyular İngiliz yönetimine karşı isyan ettiklerinde, İngiliz medyası yerlilerin vahşiliğini sergileyen görüntüler yayımlamıştı (yüzbinlerce Kikuyu bu "savaşta" yaşamını yitirecekti). İngilizler isyanı kontrol altına almak yerine tümüyle yok etmeye yönelik bir siyaset izledi ve bunu gerçekleştirene dek de sömürgeci ırkçılığın en korkunç örneklerini sergiledi (gazeteci Anthony Sampson şöyle anlatıyordu: "Gittiğim her yerde bu konuşuluyordu. İcabına bakılması gereken kaç Kuke [Kikuyu] var, bugün kaç Kuke'yi temizledin? Sanki büyük bir av partisinden bahsediyorlardı"). Medyanın sürekli olarak yerlilerin mefruz vahşiliğine odaklanması, imparatorluk birliklerinin önceden tasarlanmış saldırısı için gerekli şartları sağlamıştı.[19]

Diğer yandan Birinci Dünya, bu ülkelerin İkinci Dünya için uygun bir av olduğunu düşünüyordu. Siyasi bağımsızlıklarını henüz kazanmış, ancak henüz bunun sağlayacağı imkânların ve eşitliğin meyvelerini toplamamış olanlar için eşitlikçiliğin cazibesi çok büyüktü.[20] Şüphesiz komünizm bir ideal, SSCB de bir ilham kaynağı olarak Endonezya'dan Küba'ya sömürgecilik karşıtı hareketlerin tahayyülünde önemli bir yer tutuyordu. Ancak İkinci Dünya'nın eski sömürgelere yaklaşımı bazı bakımlardan Birinci Dünya'nın sergilediği tavra benziyordu. Sözgelimi Sovyetler, Kominform'un Polonya'daki 1947 tarihli kuruluş konferansına Çin Komünist Partisi'ni çağırmadığı gibi, eski sömürge ülkelerinden de tek bir komünist partiyi bile davet etmemişti. Çoğu Doğu Avrupa'dan dokuz partinin temsilcileri bu toplantıda Andrey Jdanov'un,

dünyanın "başını Amerika Birleşik Devletleri'nin çektiği", Büyük Britanya ve Fransa'nın da "ABD'nin uyduları olduğu" "emperyalist ve antidemokratik kamp" ile "bütün dünyadaki işçi sınıfından ve demokratik hareketlerden, kardeş komünist partilerden, tüm sömürge ve bağımlı ülkelerdeki ulusal özgürlük hareketlerinden, tüm ülkelerdeki demokratik ve ilerici güçlerden destek" alan "antiemperyalist, demokratik kamp" olarak iki "kamp"a bölündüğünü ifade eden raporunu dinledi.[21] Jdanov uzun konuşmasında ulusal özgürlük hareketlerine sadece bu şekilde kısaca değinmişti. Raporun hiçbir yerinde Çin'den söz edilmiyordu. Jdanov'a göre "emperyalist ve antidemokratik kamp" için, "baş rol Sovyet Birliği ve onun dış politikası tarafından üstlenilmişti".[22] Sovyetler dünyanın geri kalanını bir kaynak deposu olarak görmedi belki, ama dünyanın bu geri kalanının sömürgeciliğe karşı zorlu mücadeleler vermiş, kendi hareketlerine kendileri *yön vermek*, kendi tarihlerini kendileri *yazmak* isteyen insanlarla dolu olduğunu da görmedi. 1949 yılında NATO'nun kurulmasına karşılık, SSCB 1955 yılında Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya ve Romanya'yla imzaladığı askerî bir antlaşmayla Varşova Paktı'nı kuracaktı.

"Ne yazık ki," diye yazıyordu Sauvy, iki büyük kamp da "Üçüncü Dünya'ya hâkim olmak için mücadele etti." Ancak Sauvy esmer milletlere dair önemli bir tespitte bulunuyordu. Bu milletlere acıyarak bakılmamalıydı, çünkü bu milletler sadece sömürgeci efendilerini kovmak için zorlu bir mücadele vermekle kalmamış, aynı zamanda Ganalı lider Kwame Nkrumah'ın "yeni-sömürgecilik" adını verdiği şeye, yani toprak işgal etmeden, başka araçlarla kurulan hâkimiyet biçimlerine karşı birleşmek için siyasi platformlar oluşturmaya da başlamıştı. "Üçüncü Dünya", boynu bükük, sessiz ve dünya güçleri karşısında konuşmaktan aciz değildi. Nitekim Üçüncü Dünya delegeleri, Birleşmiş Milletler'in (San Francisco, 1945) ve UNESCO'nun (Londra, 1945) kuruluş konferanslarında güçlü bir duruş sergilemiş ve haklarını savunmuşlardı. San Francisco toplantısında insan hakları gündemine dair taslağın oluştu-

rulmasındaki rolü nedeniyle Eleanor Roosevelt'e kesinlikle hak ettiği ilgi gösterilirken, tarihsel kayıtlar bu toplantıya katılan yirmi dokuz Latin Amerika ülkesinin oynadığı son derece önemli rolün hakkını teslim etmemiştir. Küba temsilci olarak otuz yaşındaki Guy Pérez Cisneros'u göndermişti. Cisneros insan haklarının kapsamlı bir biçimde yorumlanması için azimle mücadele etmiş, bu çabasında eğitim, çalışma, sağlık ve sosyal güvenlik konularında kritik öneme sahip taslak bildirgeleri sunan Panama delegasyonu tarafından desteklenmişti.[23] Londra'daki UNESCO toplantısında, Hindistan delegesi Rajkumari Amrit Kaur her iki kampın da Üçüncü Dünya'nın ihtiyaçlarına cevap verecek bir gündeme sahip olmadığını görmüştü. Üçüncü Dünya delegelerinin düşüncelerine tercüman olan Kaur, "bir yanda göstermelik iyi niyet ifadeleri ve tumturaklı söylemler yükselirken, diğer yanda sömürü ve adaletsizliğin tüm hızıyla devam ettiği" bir dünya yerine, "gerçek özgürlük" çağrısı yapacaktı.[24] İkinci Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyayı "göstermelik iyi niyet ifadelerinin" riyakârlığı kaplamıştı. Üçüncü Dünya delegelerinin bu konferanslara ısrarla katılması, niyet beyanlarının ötesine geçilmesini ve adaletin tesisi için çeşitli kurumların yaratılmasını sağladı.

Sauvy Üçüncü Dünya kavramını, dünyanın bu bölümünün ayağa kalkarak harekete geçmiş olduğu gerçeğiyle yüklü bir anlamda kullanıyordu. Bu kavram, devam etmekte olan bağımsızlık mücadeleleri için önemli bir ilham kaynağı olan Fransız Devrimi'ne bir göndermeydi. Makalesinin sonunda Sauvy "görmezden gelinen, sömürülen, küçümsenen Üçüncü Dünya, tıpkı Üçüncü Tabaka* gibi, bir şey olmayı talep etmektedir," diye yazmıştı. 1789'dan önceki eski rejimde monarşi, danışmanlarını Birinci Tabaka (ruhban sınıfı) ve İkinci Tabaka (aristokrasi) olarak ayırmıştı; Üçüncü Tabaka ise burjuvaziydi. Fransız Devrimi'nin çalkantıları sırasında, Üçüncü Tabaka kendini Ulusal Meclis olarak ilan etmiş, tüm halka meclise katılma çağrısında bulunmuştu. Üçüncü Dünya da aynı

* Fransızcası *Tiers État*. Devrimden önce Fransa'da aristokrasi ve ruhban tabakaları dışında kalan geniş halk kesimini içine alan tabakaya verilen ad. *–çev.*

şekilde kendisini ifade edecek, birlik için ortak bir zemin kuracak ve dünya siyasetinin gidişatına el koyacaktı. Üçüncü Dünya'nın aydınlanmacı vaadi buydu.

Sauvy'nin Üçüncü Dünya kavramı, Afrika ve Asya'nın sömürgeleştirilmiş bölgelerinde yaşayan yeni ulusların kurmakta olduğu siyasi platformu tanımlıyordu. Bu hikâyenin önemli karakterlerinden biri, 1947'den 1964'teki ölümüne dek Hindistan Cumhuriyeti'nin başbakanı olan Nehru'dur. Milliyetçi mücadele arkadaşı Acharya Kripalani, Sauvy'nin kavramından söz ettiğinde Nehru bunu "Üçüncü Kuvvet" şeklinde anlamıştı. Nehru kuvvet fikrinden hoşlanmamıştı, çünkü Hindistan Parlamentosu'nda 1957'de söylediği üzere kuvvet, "silah gücü, nükleer güç, balistik güç, parasal güçle" ölçülüyordu ve kamplaşma anlayışına karşı bir araya gelen ülkeler bunların hiçbirine sahip olmadığı için yapabilecekleri tek şey "bir araya toplanmaktı". Bir araya gelen ülkeler "moral baskı oluşturabilir, ama bir kuvvet oluşturamazlar. Askerî bakımdan zayıf ülkelerin birleşmesi, günümüzün büyük askerî güçlerine en küçük bir etkide bile bulunmayacaktır." Bu sözlerine rağmen Nehru, 1958 yılında parlamentoda yaptığı konuşmada, "benzer şekilde düşünen ülkelerin bir araya gelmesi, görüşme yapması, Birleşmiş Milletler'de ya da başka yerlerde ortaklaşa faaliyet yürütmesi gerektiği doğrudur," diyecekti.[25] Yanlış işitilen kavram, Nehru'nun Üçüncü Dünya'nın siyasi platformunun ana noktalarını vurgulamasını sağlamıştı. Bunlar, siyasi bağımsızlık, şiddet içermeyen uluslararası ilişkiler ve küresel adaletin sağlanması için başlıca kurum olarak Birleşmiş Milletler'in geliştirilmesiydi.

Nehru'yu ortaya çıkaran mücadeleler, bu fikirlerin çoğuna da kaynaklık etmişti. Sömürgeciliğin çetin şartlarında vücut bulan Hindistan özgürlük hareketi, köylülerin ve işçilerin direnişine, genç insanların devrimci idealizmine ve yeni profesyonel sınıfların bastırılmış özlemlerine dayanıyordu. Bu toplumsal güçler hem terör eylemlerini ve şiddet içeren ayaklanmaları hem de dilekçe ve imza kampanyaları gibi barışçıl yolları denemişlerdi. Ne silahlı mücadele ne de yumuşak dilli dilekçeler sömürgeciliğin

kendine güvenini azaltabilmişti. Etkili olan şiddetsiz mücadelenin benimsenmesi olmuştu. Nehru'ya (ve Gana Halkın Kongresi Partisi'yle 1952 yılındaki Güney Afrika Muhalefet Kampanyası da dahil olmak üzere diğer Üçüncü Dünya hareketlerine) ilham veren de bu "ahlaki güç" (diğer bir deyişle *Satyagraha*, yani hakikate dayanan eylem) deneyimiydi. Kitlesel şiddetsizlik yaklaşımının geniş perspektifini benimseyen bu sömürgecilik karşıtı hareketler, 1927 yılında Brüksel'de yapılan Emperyalizme Karşı Cemiyet Konferansı'ndan bu yana bir diyalog sürdürüyordu. Konferansta Nehru ve diğer delegeler, Avrupa tarzı kültürel milliyetçiliğe karşı olduklarını ortak bir şekilde ifade etmişlerdi.[26]

Avrupa tarzı milliyetçiliğin (muhtemelen aynı "ırktan" gelen) bir halkın bir devlet çatısı altında örgütlenmesi gerektiği ve ulusun bu sayede bir ulus olabileceği yönündeki düşüncesine karşı, sömürgecilik karşıtı milliyetçilerin çoğu (genellikle şu veya bu biçimde sınıflandırılamayacak kadar büyük bir çeşitlilik gösteren) halkların sömürgecilikten kurtularak bağımsız olması gerektiğini savunuyordu. Geçmişte sömürgeleştirilen halkların en az bir ortak noktası vardı; o da sömürgeleştirilmiş olmalarıydı. Benzer toplumsal süreçlerden gelen Nehru, Sukarno ve diğer liderler alternatif bir "ulus" teorisi geliştirdiler. Onlara göre, bir ulusun kurulması için iki unsur gerekiyordu: Sömürgeciliğe karşı verilmiş bir mücadele tarihi ve adaleti tesis etmek için bir program. Bu programı gerçekleştirmek konusunda çeşitli engellerle karşılaşsalar da, Üçüncü Dünya gündemini rehber edinen hareketlerin çok azı, tamamen veya büyük oranda tek bir ırka veya kültüre dayanan (ve dolayısıyla kültürel asimilasyon talep eden) bir ulus teorisi geliştirmişti.[27] Daha ziyade, diğer sömürgecilik karşıtı ulusları dost olarak gören uluslararası bir dünya görüşüne sahiptiler. Üçüncü Dünya milliyetçiliğini, bu nedenle bir tür *uluslararası ulusalcılık* olarak anlamak daha doğru olacaktır.

Üçüncü Dünya kavramının farklı bölgelerin farklı tarihleri arasındaki ayrımları görmezden geldiğini düşünenlerin çoğu meseleyi anlamamaktadır. Muhafazakâr iktisatçı Lord Peter T. Bauer,

1981 tarihli deneme kitabında Üçüncü Dünya kavramını reddeder; çünkü bu kavramın Üçüncü Dünya'yı "kendine özgü belirli bir karakteri olmayan, bir örnek ve değişmeyen bir kitle" olarak ele aldığını ve "Üçüncü Dünya'yı oluşturan birey ve toplumların kimlik, karakter, kişilik ve sorumluluklarını" inkâr ettiğini düşünür.[28] Bauer, Sauvy'nin kavramını ve bu kategoriyi siyasi bir güce dönüştüren hareketi tamamen yanlış yorumlamaktadır. Üçüncü Dünya kategorisi, henüz kısa bir tarihi bulunan, küresel bir toplumsal hareketin içinden doğmuştur. Sosyopolitik hareketlerin dışında kurulan sosyopolitik kimlikler insanları bu hareketlere çekemez. Nitekim Üçüncü Dünya'nın da bir fikir olarak genel bir kabul görmesi, yalnızca Sauvy'nin bu kavramı ortaya atması ve Birinci Dünya medyasının onu kullanmasıyla gerçekleşemezdi. Sömürgecilik karşıtı milliyetçi hareket çok sayıda topluluk ve kendi içinde olduğu kadar çevresinde de duygusal bir bağlılık yaratan sömürgecilik karşıtı bir dil üretmişti. Üçüncü Dünya kimliğini anlaşılır ve canlı kılan bu mücadele tarihiydi. Üçüncü Dünya kimliği deneme yanılma yoluyla bir inandırıcılık kazanmış, diğer yandan da insanların mücadeleye katılması ve aldıkları risk, kavrama toplumsal meşruiyetini veren güven duygusunu yaratmıştı.

Nehru, Sukarno, Nasır ve sömürgecilik karşıtı büyük toplumsal hareketlerin kamplaşma zihniyetini reddeden diğer liderleri, kendilerini tanımlamak için Üçüncü Dünya'dan başka kavramlar kullandılar. Aslında genel olarak kampları değil, kendilerine sunulan, dayandıkları toplumsal kesimler, yani esmer milletlerin mensupları için fazla bir vaadi olmayan tehlikeli kampları reddediyorlardı. Kendilerine Bağlantısızlar Hareketi (BH), 77'ler Grubu (G-77) gibi adlar veya sömürgeleştirilmiş dünyayı oluşturan kıtalara (Afrika, Asya, Orta ve Güney Amerika) atıfta bulunan başka isimler verdiler. Bu gruplar konferanslar düzenledi, Birleşmiş Milletler'de ve diğer uluslararası toplantılarda ortak çalışmalar gerçekleştirdi. Sauvy'nin Üçüncü Dünya kavramı, bu yönetilmesi güç grubun çalışma biçimine tam tamına uyuyordu: Dünyanın iki kutuplu bir biçimde bölünmesini reddeden, barış ve adaletin hâkim olduğu bir

dünya isteyen sömürgeleştirilmişlerin sesiydiler. Bağlantısız devletlerin, G-77'nin, Afrika-Asya grubunun ve diğerlerinin birleşmesinin arkasındaki saikler kültürel ve ekonomik değildi, emperyalizmin mirasına ve süregitmesine karşı verilen siyasi bir hareket içinde bir araya gelmişlerdi.

Üçüncü Dünya siyasi projesi tarafından üretilen metinleri okumak son derece yanıltıcı olabilir. Belgelerin ve konuşmaların çoğu bir zafer havası taşır ve pek azı Üçüncü Dünya içindeki çatlakları ve çelişkileri gösterir. Bu kitap liderlerin ve kurumların sözlerine sık sık yer vermektedir, ancak Üçüncü Dünya'nın sahip olduğu tahayyüle ve kapasiteye dair algısı sadece bunlara dayanmamaktadır. 1950'lerde Üçüncü Dünya'yı meydana getiren toplumsal güçler, bu çaptaki diğer modern siyasi projelere kıyasla çok daha büyük bir çeşitlilik gösteriyor, Hindistan'daki köylü hareketlerinden Senegal'deki demir yolu işçilerine, Endonezya'daki topraksız emekçilerden Arjantin'deki hoşnutsuz ekonomistlere kadar uzanıyordu. Üstelik bu örnekler, söz konusu büyük çeşitliliğin ancak çok küçük bir kısmını yansıtmaktadır. Küçük, çok küçük bir grup insan, 1910'lardan 1950'lere uzanan dönemde dünya çapında yaşanan muazzam toplumsal yükselişin aracıları olarak, bu enerjiyi liderliğini yürüttükleri örgütlere aktarmıştı. Bu liderler (Hindistan'dan Nehru, Endonezya'dan Sukarno, Meksika'dan Lázaro Cárdenas, Gana'dan Nkrumah ve diğerleri) hem emperyal liberalizmin ikiyüzlülüğünü şiddetli bir eleştiriye tâbi tutan hem de toplumsal değişimi amaçlayan bir dizi ilke geliştirmişlerdi. Üçüncü Dünya projesi kâğıt üzerindeki haliyle ışık saçıyordu. Ancak proje uygulamaya konulmasıyla birlikte hızla ışıltısını kaybetmeye başladı. Bunun nedenlerinden biri, Üçüncü Dünya'nın, toprak ve finans ağalarının emperyal güçler ve onların satrapları tarafından yukarıdan yönetilen toplumsal ve siyasi dünyaya saldıkları derin kökleri sökmeyi başaramamış olmasıydı. Gerçek bir toplumsal devrimin gerçekleşmediği bu koşullarda, Üçüncü Dünya liderleri siyasi iktidarları için toprak sahibi ve tüccar sınıflara yaslanmaya başladılar. Sömürgeci yönetimlere meşruiyet sağlayan

iktidar ağları, genellikle kendilerini yeni demokratik düzen içinde rızanın tesis edildiği kanallar haline dönüştürmeyi başardı. Her ne kadar durum genel olarak böyle olsa da, gerek çoğu zaman tahmin edilemez biçimde oy veren milyonlarca insanın sandık başına gitmesini sağlayan ve sağlayacak olan bireysel oy hakkının büyüsü, gerekse yerel iktidara ve ulusal burjuvazinin liderliğine meydan okumaları için muhalif siyasi örgütlere sunulan fırsat azımsanmamalıdır. Yine de toplumsal bir devrimin gerçekleşmemesinin en önemli sonuçlarından biri, çeşitli hiyerarşi biçimlerinin yeni uluslar içinde devam etmesiydi. Kökleşmiş olan cinsiyetçilik, ayrıca toplumları soy, kast ve kabile olarak bölen eşitsizlik biçimleri, Üçüncü Dünya siyasi projesinin gelişmesini engelledi. Filistinli tarihçi Hisham Sharabi, Üçüncü Dünya projesinin moderniteye ve modern devlet oluşumuna bağlılığına rağmen, "çoğu yönden geleneksel ataerkil saltanatın modernleştirilmiş bir versiyonundan başka bir şey olmadığı" bu durumu "neopatriyarka" olarak adlandırmıştı.[29] Üçüncü Dünya liderliğinin sınıfsal karakteri bu toplumların içindeki imkânların ortaya çıkmasını sağlayan kışkırtıcı bir etki gösterdiğinde bile, bu, liderliğin ufkunu sınırlıyordu. Bu nedenle Üçüncü Dünya sadece liderlerin ve siyasi partilerinin değil, onlara muhalif olanların da sesidir.

Üçüncü Dünya'nın ortaya çıkışını anlatan bu hikâye, bizi antik çağlara veya kavramın merkezinde yer alacak bölgelerin yağmalanması sürecine götürmeyecek. Bu kitap, söz konusu bölgelerin tüm tarihini anlatan veya bu bölgelerin geri kalmış olmaları nedeniyle ittifak yaptıklarını ortaya koyan bir özet sunmuyor. Üçüncü Dünya'nın farklı ülkelerinin toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel açılardan çok sayıda ortak özellik taşıdığına şüphe yok. Ancak benim ilgilendiğim bu değil. Emperyalizme Karşı Cemiyet'in Brüksel'deki ilk büyük toplantısından 1955 yılında yirmi dokuz Afrika ve Asya ülkesinin toplanarak Doğu-Batı bölünmesinin dışında olduklarını ilan ettikleri Bandung'a dek, *siyasi platformun* yaratılma sürecini takip edeceğiz. Afrika-Asya hareketinin oluşumu hikâyenin çok önemli bir parçasını oluşturuyor; çünkü Üçüncü

Dünya bu iki kıtanın başlıca bağlantısız ülkeleri arasında kurulan ilişkiler sayesinde ortaya çıkmıştı. Daha sonra 1961'deki Afrika-Asya Kadın Konferansı için Kahire'ye uzanacak, hem Bandung dinamiğinin yarattığı çok çeşitli ulusal kurtuluş örgütlerini görecek, hem de kadın haklarının ulusal kurtuluş platformu içindeki yerini keşfedeceğiz. Ardından Üçüncü Dünya'nın ekonomik ve kültürel gündemini incelemek için Buenos Aires ve Tahran'a geçecek ve son olarak Belgrad'a geleceğiz. 1961 yılında çok sayıda devletin bir araya gelerek Bağlantısızlar Hareketi'ni oluşturduğu ve Birleşmiş Milletler'i dünya ilişkilerinde ciddi bir güç haline getirme kararını aldığı yer bu Yugoslav başkentiydi. Son olarak, Kübalı devrimcilerin silah kültünü masaya koyduğu Havana'da soluklanacağız. Üçüncü Dünya gündeminin odağı, bu süre zarfında emperyalizme karşı ayaklanmalardan, Üçüncü Dünya rejimlerine toplumsal kalkınma için alan açacak uluslararası antlaşmalara ve sözleşmelere kaymıştı. Ancak Kübalılar ve diğerlerinin sorduğu bazı sorular vardı. Peki ya sömürgeciliğin halen devam ettiği yerler ve buralardaki silahlı mücadele hakkında ne düşünülüyordu? Üçüncü Dünya'nın yasal düzenlemelere yönelik stratejisi herhangi bir sonuç vermiş miydi, yoksa iki kamp da Üçüncü Dünya'yı çantada keklik mi sayıyordu? Nükleer imha korkusuna ve askerî gerginliğin azalmasının taşıdığı öneme rağmen, uzlaşmaz güçlere karşı silahlı eylem için bir alan yok muydu? Yoksa bu türden bir mücadelenin çok daha üstün güçler tarafından ezileceği mi düşünülüyordu? Kübalılar ve diğerleri bu önemli soruları Üçüncü Dünya dinamiğinin zirvede olduğu bir dönemde sormuşlar ve bu tür bir yönelimin daha çok kazanım getireceğini düşünmüşlerdi. Bağlantısızlar Hareketi'nin düzenlediği bir forumda silahlı mücadeleye dair yürütülen tartışma, hareketin kapitalizm ve militarizme karşı kazanım elde etme konusundaki başarısızlığı nedeniyle duyulan memnuniyetsizliğin ne boyutlarda olduğunu göstermişti. Bu bölüm Üçüncü Dünya'nın kendine dair algısını dostane bir yaklaşımla ortaya sermektedir. Üçüncü Dünya'nın içsel hatalarına dair eleştirilerimi sunmadan önce, ilk olarak onu olduğu şekliyle anlamamız gerekiyor.

Brüksel

Brüksel pek de Üçüncü Dünya'nın ortaya çıkmasını bekleyeceğimiz bir yer değildir. 1927 Şubatında, dünyanın çeşitli yerlerinden antiemperyalist örgütlerin temsilcileri Emperyalizme Karşı Cemiyet Konferansı için bu şehirde toplanmıştı. Sıcak iklimlerden bu soğuk şehre gelme nedenleri, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı besledikleri nefreti tartışmak ve içinde bulundukları esaretten bir çıkış yolu bulmaktı. Bu temsilciler, genci yaşlısı, Afrikalısı, Amerikalısı, Asyalısı, ortak bir gündem oluşturmak için on yıllar boyunca biriktirdikleri deneyimleri Avrupa'nın en meşhur başkentlerinden birine getirmişlerdi. Karın ortasında ve evden uzakta, Üçüncü Dünya projesi şekillenmeye başlıyordu.

O sıralarda Brüksel'i ziyaret eden bir kişinin yapacağı şeylerin başında, şehrin ünlü müzelerini ve görkemli Parc de Bruxelles'in çevresinde yer alan, Belçika'nın kraliyet ailelerine ev sahipliği yapmış bir dizi binadan oluşan Palais Royal'i gezmek gelirdi. Modern Belçika'nın ikinci kralı II. Leopold, uzun hükümdarlığı (1865-1909) sırasında bu Ortaçağ şehrini geniş yollarla, gelişmiş bir kanalizasyon sistemiyle ve 1897'deki uluslararası fuar için hazırlanan göz kamaştırıcı bir kent manzarasıyla modern bir mucizeye dönüştürmüştü. Ancak Kuzeybatı Avrupa'nın özgün mimarisini ve sanatsal hazinelerini gururla sergileyen şehir, sahip olduğu muazzam zenginliğin kaynağını göstermekten kaçınıyordu. 1927 yılında Brüksel'e gelenlerin yapacağı şeylerden bir diğeri de, büyüleyici bir bahçe olan Petit Sablon'da dolaşmak ve şehrin zanaatkârlarını temsil eden kırk sekiz mermer heykeli görmek olurdu. Yüzyıllardır dokumaları, dantelleri ve cam ürünleriyle meşhur olan Brüksel, işte bu zanaat kollarıyla övünç duyuyordu. Ancak 1927 yılında

Belçika'nın ve şehrin zenginliğinin ana kaynağı zanaatkârları değil, Afrika'ydı. II. Leopold'ü dünyadaki en zengin insanlardan birisi yapan ve Belçika ekonomisinin (Büyük Britanya, Birleşik Devletler, Almanya, Fransa ve Hollanda'dan sonra) dünyadaki en büyük altıncı ekonomi olmasını sağlayan, Afrika, bilhassa da Kongo'ydu.

II. Leopold 1878 yılında *Comité des Études du Haut Congo*'nun (Yukarı Kongo Araştırmaları Komitesi) kuruluşuna ön ayak oldu. II. Leopold tarafından finanse edilen bu komite aslında kaynak ve kâr arayışıyla Orta Afrika'ya giren özel bir şirketti. II. Leopold konuyla ilgili olarak ABD'li bir kâşif olan Henry Stanley ile anlaştı, Stanley de ona Bantu'daki çeşitli kabile reislerini yönetimi altına alması konusunda yardım etti. II. Leopold Avrupa sömürgeciliğinin alışılmış araçlarını kullandı ve yanında kendi krallığının ufacık kaldığı büyük topraklara sahip oldu. II. Leopold tarafından ironik bir biçimde Özgür Kongo Devleti olarak adlandırılan ülke, Belçika'dan sekiz kat daha büyüktü. 1884-85'te Alman lider Otto von Bismarck, Avrupa devletlerinin Afrika'da sahip oldukları topraklar konusunda birbirleriyle yaşadıkları gerilimleri çözmek için Berlin Konferansı'nı topladı. Konferansta Afrika (ABD de dâhil olmak üzere) on dört Batı ülkesi tarafından parçalara ayrılırken II. Leopold 2,3 milyon kilometrekarelik toprağın tek sahibi oldu.

Özel bir şirket olması dolayısıyla Kongo Özgür Devleti'nin Belçika'nın seçilmiş hükümetiyle karmaşık bir ilişkisi vardı. Anayasal bir monarşi olan Belçika'nın parlamentosu 1880'lerden bu yana sömürgecilik konusunda rahatsız olan sosyalistlere ev sahipliği yapıyordu. Sömürgeyi yöneten parlamento değildi, ancak krallığın servetinin büyük kısmı buranın zenginliklerine dayanıyordu. Kongo'da yapılan operasyonlar parlamentonun denetimi dışında olmakla beraber, azımsanmayacak sayıda Belçikalı Özgür Kongo Devleti için çalışıyordu ve Belçika toplumu onların orada ne yaptıklarını biliyordu. II. Leopold'ün operasyonlarının nedeni azami kâr elde etmekti. Özgür Devlet bu temel hedefi gerçekleştirmek için politikalarını yıllar içinde defalarca değiştirdi. Benimsenen farklı politikalar, 1923 tarihli bir el kitabında ifade edilen ortak bir varsa-

yıma dayanıyordu: "Siyah ırkların tembelliği bir tür genetik problemdir."[1] Doğuştan gelen üşengeçliği aşmak için şiddet zorunluydu. Bunun sonucunda, Özgür Devlet'in yetkilileri Kongo halkına gaddarca davrandı, onları acımadan katletti, çalışamayacak durumda olanlara ve çalışmak istemeyenlere eziyet etti. II. Leopold'ün Özgür Devleti iş gücü olarak kullandığı yerlilerin yüreklerine korku salmak için *Force Publique* adlı bir milis gücü kurdu. İstendiği gibi sıkı çalışmayanların elleri görevliler tarafından kesilebiliyordu; öyle ki, bir bölgenin yöneticisine astları tarafından günde 1308 el teslim edildiği oluyordu. Özgür Devlet'te yöneticilik yapan Fievez, kauçuk toplamayı reddedenler ya da başka nedenlerle kauçuk kotalarını dolduramayanlar hakkında defterine şöyle yazmıştı: "Onlara karşı savaş açtım. Bir örnek yeterli oldu, yüz kafa kesildi ve o andan itibaren kauçuk arzı arttı. Amacım nihayetinde insancıl. Yüz kişiyi öldürdüm, doğru, ama bu sayede beş yüz insanın hayatta kalmasını sağladım."[2] Tecavüz de, kadınların ve erkeklerin cinsel organlarının aile üyelerinin gözleri önünde kesilmesi de sıradan hale gelmişti. II. Leopold'ün Özgür Devleti, yeni ortaya çıkan otomobil lastiği endüstrisine hammadde sağlamak için kauçuk ormanlarını yağmalamakla kalmadı, Kongo nüfusunun yarısını katletti (1885 ile 1908 arasında nüfus yirmi milyondan on milyona düştü).

1890'ların sonlarında, İngiliz deniz taşımacılığı şirketi Elder Dempster'da çalışan bir Fransız olan E.D. Morel, Kongo'da yaşanan katliama ilk elden tanıklık etmişti. Morel'in konuyla ilgili olarak Londra'daki Dışişleri Bakanlığına şikâyette bulunmasına dek, Kongo'daki katliamı teşhir eden tek kuruluş (1838'de Londra'da kurulan) Aborijinleri Koruma Cemiyeti'ydi. Morel, Dışişleri Bakanlığında çalışan İrlanda kökenli Roger Casement'la ilişkiye geçmiş, Casement da Kongo'da olan biteni araştırabilmek için İngiltere ve Belçika arasındaki rekabeti kullanmıştı (yaptığı şey, Britanya Krallığı tebaasına –bu vakada Leopold'ün hapishanelerine düşmüş az sayıdaki Sierra Leoneli'ye– yönelik kötü muameleyi araştırmak için *Civis Romanus Sum* ilkesini kullanmaktı). Kongo'ya giden Casement 1904 Ocağında burada yaşanan katliamların bir listesini

yayımladı. Kongo Reform Derneği, ABD'li iki Presbiteryen bakanın ("Black Livingston" William Sheppard ve William Morrison) yaptıkları gazetecilik faaliyetleri, Morel'in bizzat kaleme aldığı *Batı Afrika'nın Durumu* (1902) eseri, Joseph Conrad'ın *Karanlığın Yüreği* (1902) ve Mark Twain'in *Kral Leopold'ün Monoloğu* (1904) kitapları, bütün bunlar Brüksel'in barbarlığını belgeledi.

Londra'daki Dışişleri Bakanlığı Belçika'ya nota vermiş, II. Leopold de yazdığı cevapta haklı olarak Britanyalıları ikiyüzlülükle suçlamıştı. Zira Belçikalıların Kongo'da izlediği politikaların çoğu, İngilizlerin başka yerlerde pekâlâ yaptığı şeylerdi. Aslında Casement, Kolombiya ile Peru arasındaki Putamayo bölgesindeki İngiliz şirketlerinin aynı türden barbarlıklara imza attıklarını, Orta Amerika'daki ABD şirketi *United Fruit Company*'nin yerlilerin onurunu ayaklar altına aldığını ve gerek Fransız ve Alman Kamerunundaki, gerekse Portekiz Angolasındaki şirketlerin idare şeklinin Kongo'daki kauçuk plantasyonlarındakinden çok da farklı olmadığını ortaya koymuştu. Belçikalılar Özgür Devleti kurduklarında bunu destekleyen ilk ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuş, diğerleri de Afrika'nın iç bölgelerindeki uygarlaştırıcı faaliyetleri için II. Leopold'ü tebrik etmek için sıraya girmişti. (Leopold'ün 1876 yılında Uluslararası Afrika Birliği'ni kurarken kullandığı retorik herhangi bir başka emperyal başkentten yükselebilecek türdendi: "Yerküremizde uygarlığın henüz girmediği tek bölgeyi uygarlığa açmanın, tüm halkların üzerine kâbus gibi çöken karanlığı delmenin, içinde yaşadığımız bu ilerleme yüzyılına yaraşan kutsal bir dava olacağına inanıyorum."[3]) Belçika'nın sömürgecilik faaliyetinde küçük bir ortak olmayı talep etmesinde sakınca yoktu. 1876'dan 1915'e dek, dünya topraklarının dörtte birini bir avuç Avrupalı emperyal devlet kontrol etmişti. Büyük Britanya ve Fransa'nın sahip olduğu topraklar, Almanya, Belçika, İtalya ve İber Yarımadası ülkelerinin sahip olduğundan çok daha fazlaydı (Amerika Birleşik Devletleri ise küçük bir miktar toprağı doğrudan kontrolü altında tutuyordu, ancak Amerika kıtasının tamamına hâkimdi).

Gerek Kongo Reform Derneği, gerekse ABD ve Britanya hükümetleri olsun, Belçika'yı kınayan aktörlerin çoğu başka yerlerde yaşanan zulümler konusunda sessiz kalmıştı. Aslında Kongo'ya dair eleştirileriyle kendi yaptıkları barbarlığı gizleme imkânı bulmuşlardı. Adam Hochschild'in ifade ettiği üzere, Atlantik hükümetleri II. Leopold'ü eleştirmek için sıraya girmişti, çünkü "mesele ne İngiltere'nin ya da Amerika'nın kabahatleriyle ilgiliydi, ne de Fransa veya Almanya gibi büyük bir güçle karşı karşıya gelmenin getireceği diplomatik, ticari ve askerî sonuçlar söz konusuydu."[4] Emperyal güçler II. Leopold'ü gündem haline getirirken, kendilerinin de parmağı olan esas büyük meselenin, yani emperyalizmin üzerini örtüyorlardı. Leopold 1908 yılında Özgür Devlet'in yönetimini Belçika hükümetine devretti, ancak Belçikalılar 1914 yılında demiryolu sistemini tamamlayana dek barbarlık sürdü. Belçikalılar tarafından yapılan bu demiryolu, Kongo'nun madenlerinin 1961 yılına, hatta daha sonrasına dek Belçika tarafından çıkarılmasının gerekçesi olacaktı.[5]

Emperyalizme Karşı Cemiyet'in 1927 tarihli konferansını düzenleyenlerin toplantı için Brüksel'i seçmesi tesadüf değildi. Böylesi bir zulüm başkentinde antiemperyalist bir konferans düzenleyerek Avrupa'nın burnunu sürtmüş ve bunu gerçekleştirebilmek için de Belçika'nın uluslararası utancını bir araç olarak kullanmışlardı.[6] Konferansı düzenleyenler ilk olarak konferansı Berlin'de yapmak istemişlerdi, ancak Weimar rejimi buna izin vermemişti. Ardından Paris'e giderek Fransız hükümetiyle görüştüler. Fransa konferansın Paris'te yapılmasının sömürgelerde umut ışığı yakacağı gerekçesiyle onları geri çevirdi. Belçika ise birliği reddedememiş, II. Leopold'ün halefi I. Albert de olumlu veya olumsuz bir fikir beyan etmemişti. Belçika hükümeti kısa zaman önce Émile Vandervelde'yi Dışişleri Bakanlığına getirmişti; Vandervelde aynı zamanda İkinci Sosyalist Enternasyonel'in sekreterliğini de yürütüyordu. Konferansı düzenleyenler Vandervelde'ye, Cemiyet'in talebini reddetmesi halinde, Birinci Dünya Savaşı'na karşı çıkmakta başarısız olduğu için halihazırda itibarı zedelenmiş olan Sosyalist

Enternasyonel'in bu durumdan olumsuz etkileneceğini açık bir biçimde ifade ettiler. Konferansı örgütleyenler Belçika Kongosu meselesini gündeme getirmeme konusunda söz vermişlerdi, ancak bu durum konferans boyunca dolaylı eleştirilerin yapılmasını engellemedi.[7]

Komünist Enternasyonal'in gizli bir biçimde ve kısmi olarak finanse ettiği (ayrıca Kuomintang ve Meksika'daki Plutarco Elías Calles hükümeti tarafından da finanse edildiği düşünülen) etkinlik, Brüksel manzarasını süsleyen o abartılı saraylardan birinde, Palais d'Egremont'ta gerçekleşti. Otuz yedi devletten ve sömürge altındaki bölgeden katılan iki yüz delege, toplam yüz otuz dört örgütü temsil ediyordu. Bu delegeler farklı kıtalardan, kimi emperyalist ülkelerin göbeğinden, kimi çevre ülkelerden gelmişti. Hindistan kırsalında yaşanan felaketten Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Jim Crow ırkçılığına, İtalyan faşizminin yükselmesinden Japonya'nın Kore'ye müdahalesine kadar dünya üzerindeki barbarlık eylemlerinin birçoğu hakkında karar tasarıları oluşturmaya çalıştılar. Zengin tartışmaların ve alınan kararların yanı sıra, delegeler arasında kurulan kişisel ilişkiler de toplantıya katılanların pek çoğu üzerinde ömürleri boyunca sürecek derin izler bıraktı. Daha sonraki toplantılarda Brüksel toplantısı delegeler tarafından kurucu bir etkinlik, sömürgeleştirilmiş dünya içinde sınırları aşan bir duygudaşlığın ve dayanışmanın yaratılmasının temeli olarak anıldı.[8]

Konferansı Berlin'de yaşayan iki tanınmış Komünist Enternasyonalci Willi Münzenberg ve Virendranath Chattopadhyaya planlamış ve konferansın ayak işlerinin çoğunu yine onlar yapmıştı. Komintern'in ulusal burjuvaziyle ittifak konusundaki bocalamasına rağmen, Rus komünistlerinin Asya ve Afrika'daki ulusal özgürlük hareketlerini desteklediği bir gerçektir. Vladimir İlyiç Lenin 1913'te *Pravda*'da "Geri Avrupa ve Gelişmiş Asya" başlıklı kısa bir makale yayımlamıştı. Şöyle yazmıştı Lenin:

"Asya'nın her yerinde muazzam bir demokratik hareket gelişiyor, yayılıyor ve gittikçe güçleniyor. Oradaki burjuvazi *şimdiye kadar* gericiliğe karşı halktan yana yer aldı. *Yüz* milyonlarca insan

yaşamın, aydınlığın ve özgürlüğün farkına varıyor." Bu uyanışa karşılık, "Avrupa'nın tüm komutanları ve Avrupa burjuvazisinin tamamı Çin'deki bütün gerici güçlerle ve Ortaçağcılıkla *ittifak içinde*." Bu ittifaka karşı, "genç Asya'nın, yani yüz milyonlarca Asyalı emekçinin müttefiki gelişmiş ülkelerin proletaryasıdır."[9]

Sovyetler Rusya'da iktidarı ele geçirdiğinde, Çar'ın esmer milletleri bölüşmek üzere diğer Avrupa devletleriyle yaptığı gizli antlaşmaları yayımlamış ve bu antlaşmalar feshedilmişti.[10]

1920 yılının başlarında dünyanın dört bir yanından gelen delegeler Komintern'in ikinci kongresi için Moskova'da toplanmış, emperyalizmin içinde bulunduğu durumu ele almış ve emperyalizmle mücadele stratejilerinin etkinliğini tartışmışlardı. Kongrede iki farklı hat ortaya çıkmıştı: Ulusal burjuvaziyle ittifak yapmak ve ulusalcılığı sosyalizme doğru bir geçiş aşaması olarak ele almak ya da ulusal burjuvaziyi reddetmek ve ulusun yanılsamalarına karşı sosyalizm için uluslararası işçi sınıfının birliğini oluşturmak. Sovyetler daha sonra aynı yıl Bakü'de, Asya'dan ve başka yerlerden gelen yaklaşık iki bin delegenin (İran, Buhara, Türkiye ve başka yerlerdeki) yirminin üzerinde halkı temsil ettiği Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nı düzenledi. Delegeler arasında dikkat çekenlerden biri de Amerika Birleşik Devletleri'nden John Reed'di.[11] Delegeler, Sovyet iktidarının Rusya toprakları dışındaki yetersizliğini tartıştılar ve eleştirilerini değerlendirilmek üzere Moskova'ya gönderdiler. Ancak Bakü Kurultayı'nın en önemli sonucu, delegelerin kendi memleketlerine dönerek onlarca komünist parti kurmaları oldu.[12]

Münzenberg ve Chattopadhyaya yeni örgütlerinin adında yer alan *cemiyet* sözcüğünü boş yere seçmemişlerdi. Emperyalizme Karşı Cemiyet adı, Milletler Cemiyeti'nin emperyalizmi mandacılık sistemi yoluyla devam ettirmesine karşı doğrudan bir saldırıyı ifade ediyordu. 1919 Nisanında Paris Barış Konferansı'nda oluşturulan Milletler Cemiyeti, her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri örgüte katılmasa da Woodrow Wilson'un "On Dört İlke"sini kılavuz edinmişti. Milletler Cemiyeti Misakı sömürgeleştirilenle-

rin "çıkarlarının" sınırlandırılması gerektiğini belirtiyordu, çünkü sömürgeleştirilenler "modern dünyanın çetin koşulları altında henüz kendi başlarına ayakta duramayacak durumda olan halklar"dı (Madde 22).[13] Cemiyet, halkların bağımsızlığı ve kendi kendini yönetme hakkı yerine, "[kendi kaderini tayin hakkı ilkesinin] uygulamada gerçekleştirilmesi için en iyi yolun, bu halkların himayesinin kaynakları, deneyimleri ve coğrafi konumları itibarıyla bu sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirebilecek ve bunu yapmaya gönüllü olan gelişmiş uluslara emanet edilmesi ve bu himayenin gelişmiş ülkeler tarafından Cemiyet adına mandaterler olarak yürütülmesi" olduğunu düşünüyordu.[14] Milletler Cemiyeti için kendi kaderini tayin hakkı sömürgeciliğin sonu anlamına değil, paternalist bir emperyalizm anlamına geliyordu.

Brüksel, Versay'ı küçümsüyor, onu reddediyordu.

Brüksel'de radikal ulusal hareketlerin mensuplarının yanı sıra komünist ve sosyalist parti temsilcileri de vardı. Güney Afrika'dan James La Guma ve Josiah Gumeda (Güney Afrika Komünist Partisi temsilcileri), Cezayir'den Hac-Ahmed Messali (Cezayir'in bağımsızlığı için çağrıda bulunan ilk grup olan *Étoile Nord-Africain*'in kurucu üyesi), Endonezya'dan Sukarno, Mohammad Hatta ve Semaun (ilk ikisi yeni kurulan milliyetçi partiden, diğeri komünist partiden), Filistin'den Cemal el-Hüsayni ve M. Erem (ilki Filistin Arap Ulusal Kongresi'nden, ikincisi Poale Zion'dan), İran'dan Ahmed Assadoff ve Mortesa Alawi, Hindistan'dan Mohamed Barkatullah ve Nehru (Nehru Hindistan Ulusal Meclisi'nden, Barkatullah 1913'te San Francisco'da kurulan Ghadar Partisi'nden) katılmıştı. Çoğu Kuomintang'ın ve onun Avrupa'daki şubelerinin mensupları olan en büyük delegasyon Çin'den gelmişti. Latin Amerika'dan ise Victor Raúl Haya de la Torre (Peru) ve José Vasconcelias (Porto Riko) gibi ulusal hareketlerin önde gelen liderlerinin yanı sıra Roger Baldwin gibi sivil özgürlük hareketi üyeleri ve Richard Moore gibi eylemciler katılmıştı.

Nobel ödülü sahibi İsviçreli yazar Romain Rolland ve Çinli milliyetçi lider Madam Sun Yat-sen'den başka Albert Einstein da

örgütün destekçileri arasındaydı. İki yıl sonra Nehru otobiyografisinde şöyle yazacaktı:

"Cava, Hindiçin, Filistin, Suriye, Mısır'daki milliyetçi örgütlerden temsilciler, Kuzey Afrikalı Araplar ve Amerikan Siyahileri de Brüksel'deydi. Çok sayıda sol emek örgütü temsil edilmiş, bir nesil boyunca Avrupa emek mücadelesinde önemli rol oynayan bilinen isimler de gelmişti. Komünistler de oradaydı, üstelik görüşmelerde önemli bir rol oynadılar. Oraya komünistler olarak değil sendikaların ve benzer örgütlerin temsilcileri olarak gelmişlerdi." Nehru, Brüksel Kongresi için, "sömürge ve bağımlı ülkelerin bazı sorunlarını anlamama yardımcı oldu," diyecekti.[15]

Brüksel'deki kongre, esmer milletlerin kendi kendini yönetme hakkını talep ediyordu.[16] Brüksel'de kurulan bağlantılar katılan örgütlerin işine yaramış, bu sayede hem etkinlikleri arasında koordinasyon oluşturma hem de cemiyetle olan bağlantılarını kullanarak çalışmalarını duyurma imkânı bulmuşlardı. Sık sık toplanmayı planlamışlardı ancak belli nedenlerden ötürü bu gerçekleşmedi. Komintern'in 1927'de ulusal özgürlük hareketlerine karşı, eninde sonunda işçi sınıfına ihanet edecekleri düşüncesiyle sert bir tutum benimsemesi (Komintern bu görüşü 1935'te yeniden gözden geçirecekti); uzak mesafelerin ve yasakların, zaten bir kısmı iki savaş arası dönemde yıllarını cezaevlerinde geçiren devrimci hareketlerin liderlerinin çoğu için seyahat etmeyi güçleştirmesi; son olarak da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi –gerek savaşın yarattığı altüst oluş gerekse çoğu örgütün ve liderlerinin dikkatini dünya çapında yükselen toplumsal devrimci dalgaya yöneltmesi– nedeniyle herhangi bir toplantı düzenlemek imkânsız hale gelmişti.

Yine de Brüksel'den sonra bölgesel oluşumlar toplanmaya devam etti ve bunların çoğu Üçüncü Dünya'nın temelinin atılmasını sağladı. 1927 toplantısında temsil edilen hareketler dünya çapında bir dayanışma içinde çalışarak bu girişimin zeminini hazırlamışlardı. Brüksel'deki toplantı ancak bu çabanın uzun tarihi ışığında anlaşılabilir. Şimdi, bir kıtadan diğerine geçerek Brüksel öncesindeki sürecin kısa bir özetini sunacağım.

Afrika Brüksel'de çok fazla söz sahibi olmasa da, Afrika'dan katılan temsilciler kıtanın bağımsızlığı meselesini dünyaya duyurmayı başardılar. Konferansı örgütleyenlerle Belçika hükümeti arasındaki pazarlık Kongo konusunu gündemden çıkarmıştı; ancak konunun Afrika'nın en önemli meselelerinden biri olması nedeniyle sessizlik elle tutulacak kadar yoğundu. Güney Afrikalı delegelerin rejime yönelik sert beyanları, beyazların kontrolünden kurtarılmış "yerli cumhuriyeti" meselesini gündeme taşıdı.[17] Kayıtlar Afrika'nın farklı yerlerinden gelen delegeler arasında ilişkiler kurulduğunu gösteriyor, ancak bu görüşmeler bir sonuç vermedi. Bunun nedeni, Siyahi Irkın Savunması için komitenin başkanı ve etkili bir lider olan Lamine Senghor'un konferanstan kısa bir süre sonra bir Fransız hapishanesinde ölmesi olabilir.[18] Nijeryalı özgürlük savaşçısı Nnamdi Azikiwe 1937 tarihli *Renascen Africa* (Dirilen Afrika) kitabında, güçlerini ortaklaştırmış birleşik bir Afrika tasarımı ortaya koyacak, aynı yıl Trinidadlı bir radikal olan George Padmore ile birlikte Londra'da Uluslararası Afrika Hizmet Bürosu'nu kuracaktı.[19] Ancak Afrika birliğini oluşturmaya yönelik gerçek dinamik Brüksel'in öncesinde ve sonrasında yapılan Pan-Afrika toplantılarında ortaya çıktı.

Trinidadlı Henry Sylvester Williams'ın çabasıyla 1900 yılında Londra'da toplanan ilk Pan-Afrika Konferansı, Amerika Birleşik Devletleri, Karayipler, Avrupa ve Afrika dâhil olmak üzere Atlantik dünyasının dört bir yanından gelen çok sayıda kişiye ev sahipliği yaptı. Williams konferansı İngilizlerin kıtanın güney kısmında Afrikalılara karşı yürüttüğü politikaları eleştirdiği sert bir konuşmayla açtı. Williams'ın 1897'de kurduğu Afrika Derneği "İngiliz sömürgelerinde yaşayan ve kendilerini tamamen veya kısmen Afrikalı olarak tanımlayan tüm insanların çıkarlarını korumayı" amaç edindiği için, Williams Kongo'yu veya başka bir yeri değil de Güney Afrika'yı gündemine almıştı.[20] Williams, Londra'da bulunmaları nedeniyle esas karşı çıkılması gerekenin İngiliz sömürgeciliği olduğunu düşünüyordu. Ancak 1900 tarihli bu toplantı sonucunda Pan-Afrika Kongresi için belirlenen bir

dizi hedefin ilki çok daha genel bir amaca işaret ediyordu: "Dünya üzerindeki tüm Afrikalıların sivil ve siyasi haklarının sağlanması." Amerikalı büyük lider W.E.B. Du Bois, "Modern dünyanın metropolü olan bu kentte, on dokuzuncu yüzyılın bu son yılında, insanlığın esmer ırklarının mevcut durumu ve geleceği hakkında ciddi biçimde düşünmek üzere Afrika kanı taşıyan erkek ve kadınlardan oluşan bir kongre toplamış bulunuyoruz," diyerek delegelerin önündeki görevi belirtiyordu. Du Bois'ya göre bu "esmer ırklar" "Afrika, Amerika ve Karayip Adaları'ndaki milyonlarca siyah insanın yanı sıra, dünyanın dört bir yanında bulunan kahverengi ve sarı derili insanları da" kapsamaktaydı.[21] 1945 tarihli beşinci Pan-Afrika Konferansı yapıldığında Du Bois artık önemli bir liderdi ve etrafı George Padmore, Kwame Nkrumah ve Jomo Kenyatta gibi Afrika kıtasının ve Atlantik dünyasının gelecekteki liderleriyle çevriliydi.[22] "Eğer Batı dünyası hâlâ insanoğlunu zor yoluyla yönetmekte ısrar ediyorsa," diye ilan edildi 1945 konferansında, "Afrikalılar, bu kendilerini ve dünyayı yok edecek olsa dahi özgürlüklerini kazanmak için son çare olarak zora başvurmak zorunda kalabilir." Özgürlük talebine sosyalizm talebi de eşlik ediyordu: "Sermaye tekelini, şahsi zenginliğin hâkimiyetini ve salt kâr maksadı güden endüstriyi reddediyoruz. Ekonomik demokrasiyi tek gerçek demokrasi kabul ediyoruz. O halde ses çıkaracağız, itiraz edeceğiz ve dünyanın içinde bulunduğumuz durumun gerçeklerini dinlemesini sağlayacağız. Özgürlük, demokrasi ve toplumsal koşulların iyileşmesi için her yolla mücadele edeceğiz."[23] Pan-Afrikacılığın ve Afrika bağımsızlığının teorik kavramları 1940'larda kıta çapında yükselen işçi grevleri sırasında somut bir güç kazandı: 1945'te Lagos'ta ve 1947'de Darüsselam'da tersane işçileri malların taşınmasını yavaşlattı, demiryolu, posta, telgraf ve fabrika işçilerinin yanı sıra tarım işçilerinin katılmasıyla direniş sömürgeciliğe karşı genel bir grev halini aldı. Bu mücadeleler, yeni bir ideolojiye şekil veren Pan-Afrikacı ve milliyetçi liderlerin öncülük ettiği çeşitli örgütlerin kurulmasını sağladı.

Gana'nın 1957'de bağımsızlığını kazanmasından sonra başkent Akra, ilk kez düzenlenen Afrika Devletleri Konferansı'na, ardından da Tüm Afrika Halkları Konferansı'na ev sahipliği yaptı. Hem bu konferansta hem de hareketin genelinde "Afrika" kavramı Üçüncü Dünya kavramına benzer bir işlev görüyordu. Afrikalıları bu toplantılarda bir araya getiren kültür veya dil değil, Nkrumah'ın ifade ettiği gibi "Afrika'nın bağımsızlığında ortak çıkarları" olmasıydı. "Afrikalılar kıta çapında düşünmeye başladı," diye yazıyordu Nkrumah, ancak böyle düşünmelerinin nedeni kültürel etmenler değildi.[24] İstedikleri şey Afrika ve Üçüncü Dünya zemininde "siyasi bir birlik" kurmaktı. Kuşkusuz Nkrumah'ın "kıta çapında düşünmeye başlamış olan Afrikalılar" derken kastettiği, siyasi görüşleri bu denli kozmopolit olmayan geniş kitleler değil, siyasi hareketlerin içindeki kişiler ve bu hareketlerin liderleriydi. Siyasi hareketlerin liderleri Akra'daki toplantıda bu gerçeğin farkına varmalarına rağmen, Afrika birliği fikrinin tüm toplumsal sınıflarda ve kıtanın her bir köşesinde güçlenmesini ümit etmeyi sürdürdüler.

Afrika'da çok sayıda dil, bunun yanında iç içe geçmiş ancak birbirinden ayrı tarihler varken, Kuzey Afrika'daki ve Batı Asya'daki Araplar için durum farklıydı. Ortak bir dilleri olmasına rağmen Araplar bir birlik oluşturamamış ve bunun bedelini ödemişlerdi. Osmanlılar ve çeşitli Avrupa devletleri tarafından yağmalanmış olan ve Kuzeybatı Afrika'dan İran sınırlarına uzanan bu dilsel bölge, kültürel anlamda ilişkilerini sürdürse de siyasi bir birlik sağlayamadı. Arap tüccarlar bölgenin bir ucundan diğerine seyahat etmeye, Müslümanlar bölgenin farklı köşelerinden hac ibadetini yerine getirmek için Arap Yarımadası'na gitmeye devam etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde Osmanlı boyunduruğu altındaki halklar özgürlüklerini kazanmak için harekete geçti. Arap Yarımadası'nda (1916-32), Mısır'da (1918-19), Irak'ta (1920-22), Suriye ve Lübnan'da (1925-26), Filistin'de (1936-37) ve diğer yerlerde yükselen "Arap İsyanı"nda Araplar sadece Osmanlılara ve diğer devletlere karşı ayaklanmamış, aynı zamanda birleşik bir

Arap ulusu için de mücadele etmişlerdi. Brüksel'deki konferansta Suriye delegasyonu başı çekiyordu; bunun nedeni Suriye'nin Fransızlara verilmiş olan Milletler Cemiyeti mandasına karşı ateşli bir mücadelenin tam ortasında olmasıydı.[25] Bazı üyelerin dinin rolü ve Filistin'deki Yahudiler (Filistinli komünistler İngilizlere karşı Yahudilerin ve Arapların ortak mücadelesini savunuyordu ki, bu cemiyetin de doğru bulduğu bir tutumdu) gibi konularda karşıt görüşte olmalarına rağmen Mısırlılar, Suriyeliler, Lübnanlılar ve Filistinliler Brüksel'de ortak bir cephe oluşturmayı başarmıştı.[26] Filistin'de 1930'ların ortasında yükselen gerginlik, İngilizlere karşı bir Yahudi-Arap ittifakı oluşması umudunu yok edecek ve her iki tarafta da yabancı nefretini iyice artıracaktı.

İngilizlerin Mihver güçlerine karşı ortak bir örgüt kurmak amacıyla 1942 yılında Araplara yaklaşması, ancak benzer bir teklifi Filistin'deki Yahudi gruplara yapmaması, Yahudiler ve Araplar arasındaki bölünmeyi daha da derinleştirdi. İngilizlerin teklifinin ve bunun öncesinde ortaya çıkan birlik duygusunun etkisiyle Mısır, Ürdün, Irak, Lübnan ve Suriye'den gelen temsilciler bir sonraki yıl yapacakları Arap birliği konferansını planlamak üzere 1944 Ocağında İskenderiye'de buluştular. İskenderiye'deki toplantının gündemi, Filistin sorununun barışçıl yollarla ele alınması için genel bir çerçevenin oluşturulması ve Arapça konuşan halkların çoğunlukta olduğu bölge içinde ekonomik ve sosyal bağların geliştirilmesi olarak öngörülmüştü. Daha sonra Arapça konuşulan bu ülkeler (Suudi Arabistan ve Yemen'le beraber) "katılımcı devletler arasındaki bağları güçlendirmek, aralarında gerçek bir işbirliği sağlamak üzere siyasi programlarını koordine etmek, bağımsızlıklarını ve egemenliklerini korumak, Arap ülkelerinin meselelerini ve çıkarlarını genel olarak değerlendirmek" amacıyla Arap Birliği'ni oluşturdular.[27] 1945 Kahire toplantısında ilk icraat olarak Fransa'nın Suriye ve Lübnan'daki varlığını kınayan birlik, ertesi yıl yapılan üçüncü toplantısında da bağımsızlıklarını kazanan Suriye, Lübnan ve Ürdün'ü kutladı. Birlik ayrıca Libyalıların bağımsızlık mücadelesini, Endonezyalıların Hollandalılara ve İngilizlere karşı

verdiği savaşı, Filistinlilerin topraklarının iade edilmesi yönündeki taleplerini de destekliyordu.[28]

Büyük dev Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyinde yer alan ülkeler bağımsız bir birlik oluşturamamıştı. Zira bu ülkeler, 1889 tarihinde ilki yapılan Amerikalılar Arası Konferans'tan itibaren Pan-Amerika Birliği (bu isim 1910 yılında kabul edildi) içinde Birleşik Devletler'in boyunduruğu altına girmişlerdi.

"Pan-Amerika konferanslarında," diye yazar tarihçi John Chasteen, "Latin Amerikalı temsilciler bölgedeki ABD müdahalelerinden duydukları rahatsızlığı dile getirirken, ABD Dışişleri bakanları ülkeler arasındaki ticareti geliştirmekle ilgileniyordu. Bu itirazlar, 1928'deki Havana Konferansı'nda zirveye ulaştı."[29] Havana toplantısında Latin Amerika devletleri dile getirilmesi yasaklanmış olan konuyu gündeme taşımak istiyordu: ülkeler arasındaki siyasi ilişkiler ve ABD'nin Latin Amerika'daki askerî müdahaleleri. 1926 yılında binlerce ABD deniz piyadesi Nikaragua'yı işgal etmiş, bu işgal 1933'e kadar devam etmişti. ABD'nin Pan-Amerika toplantısının gümrük vergileri ve ticaret konularıyla sınırlı kalmasında ısrar etmesine rağmen, Latin Amerikalılar seslerini yükseltti. Bu temsilcilerin ABD emperyalizmini eleştirmek ve Latin Amerika birliğini savunmak konusunda en ateşli olanları 1927'de Brüksel'e gitmiş, burada başka ülkelerden gelen antiemperyalist güçlerle ilişki kurmuşlardı. Bölgeden katılan en önemli isim, kurucusu olduğu *Alianza Popular Revolucionaria Americana*'yla (Amerikan Devrimci Halk İttifakı, APRA, 1924) Meksika'dan Arjantin'e tüm radikal milliyetçileri etkilemiş olan Perulu Haya de la Torre'ydi.[30] "Bana göre," diyordu Haya de la Torre, "Latin Amerika, onu oluşturan tüm ülkelerin birbirlerine bağlı ve birbirlerinden ayrılmasının imkânsız olduğu *Patria Grande*'dir (büyük anavatan). Her Latin Amerikalı için doğduğu ülkeye dair besleyeceği en doğru yurtseverlik, tek bir kıtanın mensupları olan ülkelerimizin ayrılmazlığını savunmaktır."[31] Brüksel'de hedef Avrupa'yla sınırlı kalmış, her ne kadar konferansın katılımcıları Porto Riko'nun bağımsızlığı ve Pasifik Okyanusu çevresinde yer alan ülkelerdeki ABD

emperyalizmiyle ilgili kararlar almış olsalar da, ABD emperyalizminin Güney Amerika ve diğer yerlerdeki etkileri ciddi bir biçimde ele alınmamıştı.[32]

Tüm kıtada etkili olan popülist milliyetçilik ve APRA benzeri siyasi partilerin yükselişi sonucunda, 1940 Ekiminde ilk Latin Amerika Demokratik Halk Partileri Kongresi toplandı. Arjantin, Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Ekvador, Meksika, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela'dan temsilciler Şili'nin Santiago şehrinde buluşarak ortak sorunlarını, yani kuzeydeki büyük devin ülkeleri üzerindeki hâkimiyetini görüştüler. 1944'ten sonra bu ülkelerin çoğunda popülist partilerin iktidara gelmesi, ülkelerin birlikte hareket etme imkânının ortadan kalkmasına neden olacaktı.[33] İktidara gelen popülist partiler bir yandan ABD güdümündeki kuruluşların gözetim ve himayesinde bir araya geliyor, diğer yandan da ABD'ye karşı kendilerine özgü farklı yollarla direniyorlardı. Örneğin, Meksiko'da yapılan 1945 tarihli Chapultepec Konferansı'nda ABD, öncelikli gündemin Avrupa'nın ekonomik canlanması olmasını istiyordu. Bu, ABD'yle Latin Amerika devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan biriydi; çünkü bu ülkeler Avrupa'nın yeniden yapılanmasını finanse etmek için Latin Amerika'da ABD ticaretine açık kapı sağlamak istemiyorlardı. Batı yarıküredeki bu gerilimler, delegelerin yüzde 40'ının Latin Amerika'dan geldiği Birleşmiş Milletler'in ilk toplantılarında da dile getirilmişti.[34] Chapultepec'e katılan devletler "bütün egemen devletlerin hukuken eşit olduğunu" ve "uluslararası toplumun diğer üyeleri tarafından bireyselliklerine ve bağımsızlıklarına saygı duyulması gerektiğini" ilan etti.[35] Bu tür ifadeler Güney Konisi'nde, Orta Amerika'da ve Karayipler'de bağımsızlık fikrinin daha da güçlenmesine neden olacaktı.

Pan-Asyacılık fikrine iki farklı siyasi gelenek kaynaklık ediyordu. Nehru ve Sun Yat-sen gibi ilericiler, emperyalizm tarafından parçalanmış olan kıtanın birliğini savunuyordu. Japonya'nın 1904'te Rusya'yı yenmesinin tüm Asya'da yarattığı coşku, kıta halklarının birbirleriyle yakın bağlar kurması gerektiği yönündeki

inancı güçlendirmişti. Nagasaki (1926) ve Şangay'da (1927) yapılan Pan-Asyalı Halklar Konferansı'nda, Çinli ve Koreli temsilciler ilerici bir düşünce olan Pan-Asyacılığı savunarak Japon hükümetinin emperyal iddialarından vazgeçmesini talep edecekti. Japon gericilerse, Asya'nın Avrupalılar veya hatta Asyalıların kendileri yerine İmparator Hirohito'nun *Showa* (aydınlanmış barış) hükümdarlığı tarafından yönetilmesi gerektiğini savunuyordu. Siyah Ejder ve Kızıl Svastika gibi bazı gizli cemiyetler, Japonya'nın 1910 Kore işgalinin Mançurya'ya (1931) ve Jehol'a (1933) doğru genişlemesini destekliyordu.

Ancak Japon militarizmi Pan-Asyacılığı tümüyle etkisi altına alamamıştı. Pan-Asyacılığın ilerici yanı varlığını sürdürdü ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra görünür hale geldi. 1947 Martında Asya'daki kurtuluş hareketlerinin temsilcileri, Asya İlişkileri Konferansı için Yeni Delhi'de toplanarak ülkeleri arasında ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliği yapmayı taahhüt ettiler. Konferans bir yandan kurtuluşun başlangıcını selamlarken, diğer yandan ülkeleri "dolar emperyalizmi"ne karşı uyarıyordu. Azerbaycan delegesinin ırkçılık karşıtı tasarısı büyük övgü toplamıştı. Nehru basına verdiği demeçte, "Konferansla ilgili en önemli şey, yapılmış olmasıdır," diyordu.[36] Bu konferans, Nehru'nun, Hollanda ve İngiltere'nin yeni kurulan Endonezya devletine müdahalesini kınamak amacıyla 1949 yılında Delhi'de hükümetler düzeyinde bir Asya konferansını acilen toplamasını mümkün kılmıştı. 1949 konferansı, yeni kurulmuş Asya devletlerinin aralarındaki ilişkilerin Birleşmiş Milletler çerçevesinde koordine edilmesi yönündeki kararıyla önem taşıyordu.

Bu bölgesel örgütlenmeler emperyalizme karşı *evrensel* mücadeleye olduğu kadar, adil bir dünya için işbirliğine ve istişareye de büyük önem veriyordu. Bu grupların ve bu gruplardaki ülkelerin çoğunun Birleşmiş Milletler'i sahiplenme konusundaki coşkusu bunun en iyi kanıtıdır. Milletler Cemiyeti'nin aksine Birleşmiş Milletler'in ilk otuz yılda gösterdiği başarının nedenlerinden biri, Üçüncü Dünya'nın burayı kendi platformu olarak görmesiydi

denilebilir. Afrika, Amerika ve Asya ülkelerinin kendi Üçüncü Dünya gündemlerini ifade edebilmeleri, Birleşmiş Milletler çatısı sayesinde mümkün olmuştu. Milletler Cemiyeti emperyalizmin ve Avrupa içindeki barışın sürdürülmesinin bir aracıyken, Birleşmiş Milletler sömürgeleştirilmiş dünya için adaletin merkeziydi.[37] Üçüncü Dünya Birleşmiş Milletler'de gerek ABD'nin Kore'deki saldırganlığına, gerek Fransa'nın Fas ve Tunus üzerindeki tahakkümüne karşı çetin bir direniş göstermişti. Birleşmiş Milletler içindeki on bir Latin Amerika ülkesi, Fas ve Tunus'la ilgili alınan kararlarda Afrika, Arap ve Asya ülkelerine büyük destek sağlamıştı.

Afrikalıların, Arapların ve Asyalıların bölgesel örgütlenmeleri arasındaki işbirliği, Latin Amerikalılarla kurdukları ilişkilere kıyasla çok daha yoğundu. Bunun çeşitli nedenleri vardı. Birinci neden, Latin Amerika ülkelerinin İspanya ve Portekiz'den bağımsızlıklarını on dokuzuncu yüzyılın başlarında kazanmış olmaları nedeniyle halihazırda sömürge egemenliği altında yaşama deneyimini paylaşmıyor olmalarıydı. Ne var ki Latin Amerika'nın büyük bölümü ya Avrupa ya da ABD sermayesinin kontrolü altındaydı ve dolayısıyla çoğu Latin hükümeti bu finans imparatorluğuna antipati besliyordu. Arjantin Sosyalist Partisi'nin kurucusu Juan Bautista Justo, 1896 yılında yaptığı bir konuşmasında öfkeyle haykırmıştı:

"Arjantinlilerin, ekonomik nüfuz yoluyla İngiltere'nin sömürgesi haline getirildiğini görüyoruz." Bautista'ya göre bu durumun nedeni "ülkelerini satan" Arjantin oligarşisiydi.[38] Bautista Justo'nun dile getirdiği bu sözler sürekli tekrarlanarak çok sayıda Latin Amerikalı'nın bilincine işleyecekti. Latin Amerika'yla diğer yerler arasında sömürgecilik geçmişleri bakımından var olan ayrımlar, her iki taraf da küresel sermaye tarafından nasıl aynı şekilde boyunduruk altına alındıklarını anladıkça zaman içinde daha az telaffuz edilir oldu. Bu duruma rağmen, Soğuk Savaş'a kadar aralarında herhangi bir örgütsel bağ kurulamadı.

İkinci neden, Latin Amerika ülkelerinin başka bir imparatorluğun yörüngesinde yaşıyor olmasıydı. Düşmanlarının Eski Av-

rupa değil de Yeni Yanki olması, Latin Amerikalıları Afrika'nın çoğunluğundan ve (Filipinler dışında) Asya'dan ayırıyordu. Ayrıca sömürgecilik geçmişleri nedeniyle Latin Amerikalıların ortak dilleri (Hollanda'nın sömürgeleri ve Brezilya dışında) İspanyolcaydı. Oysa Afrika ve Asya'daki sömürgecilik karşıtı liderlerin çoğu İngilizce veya Fransızca konuşuyor; Avrupa'yı ziyaret ettiklerinde Londra, Paris ve Cenevre gibi şehirlerde buluşuyorlardı. Latin Amerikalıların dünyası Afrika ve Asyalıların dünyalarıyla pek kesişmiyordu. Bu nedenle 1920'lerden itibaren düzenlenen Afrika-Asya konferanslarının gündeminin bu kıtalardaki baskı olması, Latin Amerikalıların daha az enternasyonalist veya daha dar görüşlü olduğu anlamına gelmiyordu. Nitekim 1950'lerde ve 60'larda kıtalar arasında kurulan güçlü bağlar, koşullar elverdiğinde kendi mücadelelerini dünya çapındaki uluslararası bir savaşın parçası olarak gördüklerini göstermektedir.

Emperyalizm Karşıtı Cemiyet'in mirası müphemdir. Böylesi bir örgütlenmenin tehlikeli olduğunu anlayan büyük emperyalist devletler, cemiyete katılan çok sayıda eylemciyi memleketlerine veya sömürgeci efendilerin yargı yetkisine sahip olduğu diğer yerlere döner dönmez tutukladı. Sömürgeci güçler hiç vakit kaybetmeden komünist bir cepheden başka bir şey olmadığını ima ederek Cemiyetin faaliyetlerini lekelemeye çalıştı. Komünistlerin Cemiyet içinde önemli bir rol oynadığı doğru olsa da, ne Cemiyet sadece onlardan oluşuyordu ne de komünistler komünizmle hemen hiç ilgisi olmamış insanların Cemiyeti sahiplenmelerini engellediler. Bu "komünist" suçlaması, sömürgeci efendinin sözlerine güvenmemeyi ve efendinin düşmanının kavgada bir müttefik olduğunu öğrenen çoğunluğun gözünde, komünist hareketin her zaman her yerde mevcut ilahi bir şey haline gelmesine yaradı. Cemiyet, tekil ve yalıtılmış mücadeleler için başlıca propaganda aracı olmasının dışında gerek dayanışmayı sağlamak gerekse yerelliklerdeki katliamların ve protestoların duyurulması için önemli bir mecraydı. Dünyanın uzak köşelerindeki hareketlerin birbirleriyle temas kurmasını sağladı. Bu sayede, Hindiçin'de Fransa'ya karşı

savaşanlar, Batı Afrika'da aynı Fransız devletine karşı savaşanlarla düzenli bir ilişki sürdürebildi. Yeni kurulan emek örgütleri de yalıtılmışlıklarını kırmak için cemiyete katıldı.

Sovyetler ve Komintern, Brüksel sonrasında kazandıkları sempatinin büyük kısmını siyasi çizgilerindeki fevri ve kafa karıştırıcı zikzaklarla çarçur edeceklerdi. Cemiyetin kuruluşu sırasında Komintern'deki ağırlıklı görüş, komünistlerin ulusal özgürlük hareketleriyle geniş bir cephe içinde birlikte çalışması gerektiği yönündeydi. Kuomintang'ın konferansın finansmanı konusunda Komintern'e destek olması, beraber konferansın başarılı olması için çalışmaları bunun sonucuydu. Ancak Brüksel toplantısından hemen sonra, Kuomintang Şangay'da ve diğer yerlerde beş binden fazla komünisti katlederek uzun sürecek bir iç savaşın başlamasına neden oldu. Komintern'in Brüksel'de Kuomintang'la işbirliği yapması şaşırtıcı olsa da, cemiyetin sonunu hazırlayan milliyetçilerin konferanstan sonra yaptığı katliamdı. Bu ve başka olaylar, Komintern'in Nehru, Roger Baldwin ve Hatta da dâhil olmak üzere komünist olmayan ulusal kurtuluş güçleriyle birlikte çalışmayı reddetmesine neden olacaktı. Cemiyetin çizgisindeki sorun, esnek olmamasıydı. Önce Çinli komünistleri büyük bir hayal kırıklığına uğratarak Şangay katliamından önce Kuomintang'la çalışmayı seçmiş, sonrasındaysa Kuomintang'ın aksine sola antipati duymayan Hindistan ve Endonezya özgürlük hareketleriyle ilişkisini kesmişti. Hindistan ve Endonezya gibi yerlerdeki sömürgecilik karşıtı milliyetçi hareketler, nispeten zayıf bir ulusal burjuvazi tarafından yönetilmelerine rağmen göz ardı edilemeyecek toplumsal güçler haline gelmişlerdi.[39] Farklı sınıfsal ittifaklar gibi her ülkenin kendine özgü koşullara sahip olması, Komintern'in dünya devrimi için tek biçimli bir strateji dayatma ısrarını belli ki etkilemiyordu. Cemiyet sömürgeleştirilmiş dünya içinde sahip olduğu önemi kaybetse de Brüksel toplantısı, Üçüncü Dünya fikrinin yerleşmesinde önemli bir rol oynadı.

Brüksel Konferansı'ndan neredeyse otuz yıl sonra, Endonezya'nın göreve yeni gelen devlet başkanı Sukar-

no, Endonezya'nın Bandung şehrinde yapılan Afrika-Asya Konferansı'nı açtı. Konuşmasının hemen başında Brüksel'in önemine dair şu değerlendirmede bulunmuştu:

> Bundan sadece birkaç on yıl önce, halklarımızın sözcüleri buluşup fikir alışverişinde bulunmak için başka ülkelere, hatta başka kıtalara seyahat etmek zorundaydı. Bu münasebetle, neredeyse otuz yıl önce Brüksel'de yapılan "Emperyalizm ve Sömürgecilik Karşıtı Cemiyet" Konferansı'nı hatırlıyorum. Bugün burada bulunan saygıdeğer delegelerin pek çoğu o konferansta birbirleriyle tanışmış ve bu onlara yürüttükleri bağımsızlık mücadelesi için yeni bir güç vermişti. Ancak bu buluşma binlerce mil uzaklıkta, yabancı insanlar arasında, yabancı bir ülkede, yabancı bir kıtada gerçekleşmişti. Orada yapılması bir seçim değil, zorunluluktu. O günle bugün arasında büyük bir fark var. Uluslarımız ve ülkelerimiz artık birer sömürge değil. Artık özgürüz, egemeniz ve bağımsızız. Yeniden kendi evimizin efendisiyiz. Görüşmek için başka kıtalara gitmemize gerek yok.[40]

Bandung

1955 yılında Cava Adası, sadece üç yüz yıllık sömürge mirasının değil, aynı zamanda yakın dönemde zaferle sonuçlanan sömürgecilik karşıtı mücadelenin de izlerini taşıyordu. Endonezya takımadalarının merkezi olan farklılıklarla dolu bu ada, geçmişte Hollanda hazinesinin zenginliğinin ana kaynağını oluşturan çok sayıda kahve, çay ve kinin plantasyonuna ev sahipliği yapıyordu. Adanın batısına doğru Bandung, yani Çiçekler Şehri yer alıyordu. *Tropical deco* tarzındaki yönetim binaları şehrin işgücünü barındıran barakalarla büyük bir tezat oluşturarak, birbirinden çok farklı umut ve özlemleri yansıtan bir şehir manzarası çiziyordu. 1940'larda gerek şehrin içinde gerekse çevresinde yaşayan işçi ve köylüler, *pemuda*'yla, yani genç eylemcilerle birlikte ayaklanmıştı. *Siaaaap* (Dikkat!) komutu şehrin sokaklarında sadece Japon işgalcilere değil, aynı zamanda onların yerini alan İngilizlere ve ada üzerinde hak iddia etmek için tetikte bekleyen Hollandalılara karşı da yankılanıyordu. İngilizlerin Endonezyalılara bağımsızlıklarını asla vermeyeceğinin anlaşıldığı 1946 Martında, Bandung'da yaşayan yaklaşık yarım milyon insan ambarları, evleri ve hükümet bürolarını ateşe vererek şehri topluca terk etti.[1] Bu olay destansı bir şarkının ilham kaynağı olacaktı:

> Merhaba merhaba Bandung
> Parahyangan'ın başkenti
> Merhaba merhaba Bandung
> Hatıraların şehri.
> Uzun zaman oldu,
> Seni görmeyeli.
> Ateşten bir denizsin şimdi.
> Haydi *Bung* [yoldaş], şehrimizi geri alalım.[2]

Bandung, Cava, Endonezya, Nisan 1955: Bandung halkı Afrika-Asya Konferansı temsilcilerini selamlıyor. © BETTMANN/CORBIS

1955'e gelindiğinde şehir yeniden meskûn hale gelmişti. Şimdiki sakinlerinin çoğu, İslami bir cumhuriyet kurmayı amaçlayan sömürgecilik karşıtı grup *Darül İslam*'ın başlattığı isyan nedeniyle yerlerinden edilmiş yoksul göçmenlerdi (*Darül İslam* 1960'ların ortalarında hiçbir başarı elde edemeyerek tarih sahnesinden silinecekti).[3] Yeniden iskân edilmesine rağmen, Bandung'un güneyi yangının izlerini hâlâ taşıyordu. Endonezya hükümeti, egemenliğini yeni kazanan Asyalı ve Afrikalı uluslardan yirmi dokuz temsilcinin katılacağı konferansın yeri olarak bu şehri seçmişti. Toplantı Sauvy'nin kavramını ete kemiğe büründürüyordu. 1955 Nisanındaki toplantı Üçüncü Dünya'yı tabii ki yoktan var etmedi, sadece sömürgeleştirilmiş ülkelerin ve bu ülkelerin milliyetçi hareketlerinin nispeten ortak olan toplumsal koşulları gibi bazı gerçeklerin görünür olmasını sağladı. Milliyetçi hareketlerin liderleri içinse Bandung Konferansı, 1927'de Brüksel'de yapılan Emperyalizm Karşıtı Cemiyet buluşmasıyla başlayan sürecin doruk noktasıydı. Tüm bunların dışında Bandung'u önemli kılan şey, bu liderlerin bir araya gelmeleri, resmî sömürgeciliğin sonunu ilan etmeleri ve emperyalist güçlere karşı ortak mücadele kararı almalarıydı. İç çekişmelere, tartışmalara, stratejik tutumlara, hoşnut-

suzluk belirten mırıldanmalara rağmen Bandung, dünyanın üçte ikisini oluşturan halkların yanmış şehirlerine dönmeye, yurtlarını şefkatle kucaklamaya ve buraları hayalleri doğrultusunda yeniden kurmaya haklarının olduğuna dair bir inanç doğurmuştu.

Konferansın ilk günü kürsüye çıkan Endonezya Devlet Başkanı Sukarno, sömürgecilik karşıtı mücadelenin Asya ve Afrika'da yarattığı değişimleri selamlıyordu:

> Önünde durulması imkânsız güçler iki kıtayı da etkisi altına aldı. Tüm dünyanın zihinsel, ruhsal ve siyasi çehresi değişmiş durumda ve bu değişim süreci henüz sona ermiş değil. Bugün dünyada yeni koşullar, yeni kavramlar, yeni sorunlar ve yeni idealler var. Ulusal uyanışın ve canlanmanın yarattığı fırtınalar onu sarsarak, değiştirerek, daha iyisi için değiştirerek yeryüzünü etkisi altına aldı.[4]

Bir zamanlar Avrupa'nın kudreti önünde boyun eğmiş olan dünyanın geniş bir bölümü, şimdi artık yeni bir kaderin eşiğinde duruyordu. Yeni ulusların eriştiği bu özgürlüğü birkaç yıl önce hayal etmek mümkün değildi. Mohandas Karamchand [Mahatma] Gandhi'nin Hindistan Ulusal Kongresi 1929 yılında *Purna Swaraj*, yani Tam Bağımsızlık ilan ettiği zaman, çoğu kişi bu adımın erken olduğu ve ne Britanya'nın buna izin vereceği ne de Hindistan'ın kendi kendine ayakta kalabileceği kanaatindeydi. Ancak o dönemde kongrenin başkanı ve Hindistan'daki sömürgecilik karşıtı mücadelenin öncüsü olan Nehru, 1929'da Lahor'da toplanan delegelere şöyle sesleniyordu:

"Bugün burada Hindistan'ın tam bağımsızlığı için ayaktayız. Bugün ya da yarın, amacımızı gerçekleştirmek için yeterince güçlü olmayabiliriz. Zayıflığımızın pekâlâ farkındayız. Böbürlenmemiz veya gücümüzle övünmemiz gibi bir şey söz konusu değil. Ancak hiç kimse, hele de İngiltere, amacımızın anlamını ve gücünü görmezden gelmeye veya küçümsemeye kalkmasın."[5]

1945'te Endonezya ve Vietnam'da, 1946'da Filipinler'de, 1948'de Burma, Seylan, Kore ve Malezya'da, 1949'da Çin'de ulaşılan maksat, nihayet 1947 yılında Hindistan'da (ve Pakistan'da) da hasıl oldu. Afrika'da ise 1951 yılında Gana fiilen bağımsızlığını kazandı (resmî

ilan 1957'de gerçekleşecekti); aynı yıl Libya İtalya'nın hâkimiyetinden kurtularak Liberya, Etiyopya ve Mısır gibi Afrika'nın bağımsız ülkeleri arasına katıldı; Sudan ise İngiltere-Mısır boyunduruğundan 1956'da (Etiyopya'nın Eritre'yi ilhak ettiği sıralarda) kurtulacaktı. Bandung'da bir araya gelenler işte bu ülkelerdi.

Ortak sömürge geçmişleri ve sömürgecilik karşıtı mücadele tarihleri dışında, bu ulusları birleştiren çok az şey vardı. Geniş bir alana dağılmış yüzlerce adanın üzerinde yaşayan, içinde farklılıklar barındıran bir halkın mensubu olan Sukarno, Bandung'a gelenleri birleştirecek zeminin darlığının farkındaydı. Ancak Endonezya'dan bir ulus-devlet çıkabildiyse, Bandung uluslarından da ulus ötesi bir birlik yaratılabilirdi pekâlâ. "Anlaşmazlığın nedeni derilerin veya dinlerin farklılığından değil, isteklerin farklılığından kaynaklanıyor," diye sesleniyordu Sukarno Bandung'da. Mücadelenin yaratacağı bir arzu birliği, ortak bir platformda örgütlenirse toplumsal farklılıklar aşılabilirdi. "Bizi birleştiren, hangi biçimi alırsa alsın, sömürgeciliğe karşı duyduğumuz ortak nefrettir. Bizi birleştiren, ırkçılığa karşı olan ortak nefretimizdir. Ve bizi birleştiren, dünya barışını korumak ve güçlendirmek için sahip olduğumuz ortak kararlılığımızdır."[6] Bu ifade edilenler, Üçüncü Dünya'nın birliğinin temel unsurları olacaktı.

Üçüncü Dünya halklarının birliğini sağlayan şey, doğalarından kaynaklanan kültürel veya ırksal ortaklıklar değil, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı benimsedikleri ortak siyasi tutumdu. Eğer sömürgeciliğe karşı savaşıyor ve emperyalizme direniyorsanız, Üçüncü Dünya'nın bir parçasıydınız. Sukarno'nun görüşleri, ister soldan (Çin), ister merkezden (Hindistan ve Burma), isterse sağdan (Türkiye ve Filipinler) gelsinler, Bandung toplantısına katılan delegelerin çoğu tarafından rağbet görecekti. Sukarno, sömürgeciliğin resmî olarak sona erdiğini, ancak emperyalizmin hâlâ sürdüğünü iddia ederken, Üçüncü Dünya liderlerinin büyük çoğunluğunun yanı sıra, günlük hayatlarında "az gelişmişlik"ten mustarip olan halkların da görüşlerini yansıtıyordu. Sömürgecilik artık mığferlerini kuşanıp gelmiyordu, onun artık "ekonomik ve entelektüel

kontrol biçimindeki modern giysileri" vardı ve "ganimetinden öyle kolayca vazgeçmiyor"du. Sukarno, sömürgeciliği dünyadan silmek için, delegelere ve onların temsil ettiği halklara Üçüncü Dünya olarak emperyalizme birlikte karşı durma çağrısında bulunacaktı. Ancak, "ekonomik gücü büyük bir alan üzerine dağılmış ve pek zayıf olan", dahası elinde "bir sürü bombardıman jeti" bulunmayan Üçüncü Dünya'nın "güç politikasına girişemeyeceği" göz önünde bulundurulduğunda, ne yapılabilirdi ki?[7] İnsanlığın gidişatını atom bombası ve doların belirlediği bir dünyada Üçüncü Dünya'ya ne kalmıştı? İki milyar insanı barındıran bu bölgeye ne kalmıştı?[8] "Dünya meselelerine aklın sesini zerk edebiliriz. Asya ve Afrika'nın tüm ruhani, tüm ahlaki, tüm siyasi gücünü barış için harekete geçirebiliriz," sözleriyle cevaplıyordu bu soruları Sukarno.[9]

Sukarno'nun konuşması, Üçüncü Dünya'nın birliğinin en güçlü ifadesiydi ve bu nedenle Bandung toplantısının en meşhur demeci oldu.[10] 1901'de doğan Sukarno, çoğu önemli Üçüncü Dünya lideriyle aynı toplumsal tabakadan geliyordu. Sukarno'nun küçük aristokrasiye mensup olan babası, zamanının vatanseverlik ateşine kapılmış bir adamdı. Oğluna, Sanskritçe yazılmış Mahabharata Destanı'nın dürüst ve korkusuz kahramanı Karna'nın adını vermişti.[11] Avrupa okullarında (Surabaja ve Bandung'da) okuyan ve mühendislik eğitimi alan Sukarno'nun en büyük tutkusu Endonezya'nın bağımsızlığı olacaktı. Küçük aristokrasiye veya yeni ortaya çıkan orta sınıfa mensup olmanın yanı sıra, Avrupa sömürgeciliğinin eğitim olanaklarından faydalanmış olmaları Nehru, Sukarno, Burmalı U Nu gibi çok sayıda lideri ve Filipinler'deki geniş *ilustrados*'u, yani "aydın" kesimi yaratmıştı.[12] Mühendislik eğitimini bitiren Sukarno, Bandung Çalışmaları Kulübü'nün dergisi olan *Indonesia Muda*'yı (Genç Endonezya) yayımlamaya başlayacak, Avrupa sömürgeciliğine karşı bütün yurtsever güçlerin birleşik bir cephe oluşturması gerektiği yönündeki görüşünü yine ilk kez bu dergide ifade edecekti. Endonezya'da, Hollanda yönetimine muhalif başlıca gruplar Marksistler, İslamcılar ve milliyetçilerdi. Sukarno bu üç grubun, Hindistan'daki Kongre Partisi'nin ve Çin'deki

Kuomintang'ın yaptığı gibi, milliyetçiliği "gökyüzü gibi geniş" bir şey olarak görmesi gerektiğini savunuyordu. Sukarno'nun bu fikri tarif etmeye çalıştığı dönemde, Endonezya Komünist Partisi (PKI), başarısızlıkla sonuçlanacak ve partinin devlet tarafından ezilmesine neden olacak bir isyana öncülük etmekteydi. Sukarno ve çevresi, 1926 sonu ile 1927 başı arasında PKI liderliğindeki bu kitlesel ayaklanmanın açığa çıkardığı enerjiden faydalanmak için Endonezya Milliyetçi Partisi'ni (PNI) kurdu.

Kongre Partisi ve Kuomintang gibi PNI da sömürgecilik karşıtı dünya görüşüne dayanan, ama tüm toplumsal sınıflara hitap eden muğlak bir milliyetçiliği savunan toplama bir ideolojiye sahipti. Pek çoğu idari işlere alınma konusunda ayrımcılığa uğramış ve sömürgeci hiyerarşi tarafından aşağılanmış olan orta sınıf üyeleri parti saflarına katıldı. Adalet mücadelesinin emektarları olagelmiş işçiler ve köylüler, özgürlük mücadelesinin merkezi haline gelmesiyle adım adım partiye yönelecekti. PNI, 1920'lerde Gandhi'nin önderlik ettiği yaratıcı kampanyalar aracılığıyla bir kitle hareketi haline gelen Hindistan Kongre Partisi'nin ve Ho Şi Minh'in titiz ve çalışkan örgütlenme çalışması sayesinde bir kitle tabanı oluşan Vietnam Komünist Partisi'nin aksine, Peru ve Gold Coast (bugünkü Gana) gibi dünyanın farklı yerlerindeki kentli ve orta sınıf karakterli sömürgecilik karşıtı örgütlere benziyordu. Bir idealden yola çıkarak kurulmuştu ve dar bir tabakanın görüşlerini temsil ediyordu; ancak kısa sürede içerisinde, politik hattı başlangıçtaki çevresinin dışında kalan kitleler tarafından benimsendi. PNI'nın ve onunla aynı sınıfsal kökenlere sahip örgütlerin birçok faaliyetini eğitim görmüş gençler üstlenmişti. Endonezya Gençlik Kongresi mücadeleyi kitlelere taşıyarak "işbirliği yapmayı reddetme"* (Sukarno'nun Gandhi'den ödünç aldığı bir kavram) mücadelesine çok sayıda nefer sağlamıştı.[13]

---

* İngilizcesi "noncooperation" olan kavram, sözcük anlamıyla "işbirliği yapmayı reddetmek" anlamına gelir. Özellikle devlete ve işgalci güçlere karşı yapılan sivil itaatsizlik eylemleri için kullanılır. Mevcut iktidara, karar ve işleyişlerine uymayarak, toplumsal/ekonomik/siyasi yaşama dâhil olmayarak (örneğin vergileri ödemeyerek, boykot ederek vs.) yapılan muhalefet/protesto biçimidir. *–çev.*

Eylemleri karşısında çaresiz kalan Hollanda idaresi tarafından 1931'de tutuklanan Sukarno, Japonların takımadayı işgal ettiği 1942'ye dek hapiste kaldı. Sukarno, iktidarı ele geçiren Japonlarla çalışsa da onların adamı olmayacak, ulusalcı fikirlerini yaymak için her fırsatı kullanacaktı. Nitekim tarihçi George Kahin'in dikkat çektiği üzere, Sukarno'nun radyoda yayımlanan konuşmaları, "Japon denetçilerin farkına varamadığı ama halkın anladığı nüanslar ve çift anlamlarla doluydu."[14] 17 Ağustos 1945'te, Japonların teslim oluşundan iki gün sonra, Sukarno (ve arkadaşı Hatta) Endonezya'nın bağımsızlığını ilan etti; İngiliz birliklerinin adaları Hollandalılara iade etmek için gelmesi nedeniyle ertelenmiş bir hamleydi bu. Sukarno'nun kitle tabanı hâlâ dardı, bu nedenle bağımsızlık ilanı tam bir meydan okumaydı. Sukarno'nun programını enine boyuna bilmemesine rağmen, Endonezya halkı onu desteklemiş ve Sukarno kazanmıştı. Bandung ateşe verildi çünkü artık halk sömürgeciliğin sona erdiğine inanmıştı. Avrupalıların yönetiminin artık hiçbir meşruiyeti kalmamıştı. 1949 yılında Endonezya özgürlüğünü resmen kazandı.

Sukarno aynı Nehru ve diğer milliyetçi liderler gibi, halkının toplumsal koşullarının iyileştirilmesine yönelik belirli bir programı olmaksızın sömürgecilik karşıtı isyanın başına geçmişti. Hal böyle olsa da bu liderler (tüccar forumları, PNI, dini örgütler ve gençlik grupları gibi) çok sayıda küçük yerel örgütün eylemlerinin oluşturduğu bir dalgayı yönlendirmeyi başarmışlardı. Sukarno özgürlük ve adaleti savunuyordu, ancak bu onun (toprak sahibi taşralı zenginler ve tüccarlar gibi) eski toplumsal sınıflara karşı bir devrim istediği anlamına gelmiyordu. Nitekim PNI, 1948 yılında Madiun'da yükselen komünist isyanın bastırılması sırasında Hollandalılarla işbirliği yapacaktı (isyanın sonunda çok sayıda PKI kadrosu idam veya hapsedilmiş ve 1951-52'de hükümetin on beş bin parti üyesini tutuklaması sonucunda PKI büyük bir darbe almıştı).[15] Sukarno eğitime ve devlet endüstrisine yatırım yapmış, bunu yaparken halen büyük bir kitle partisi içinde (1965 yılında PKI'nın üç buçuk milyon civarında kadrosu, kitle örgütlerindeyse

yirmi milyon üyesi vardı) örgütlülüklerini sürdüren komünistlerin bazı gündemlerinden faydalanmıştı. 1965 yılında ABD destekli bir darbeyle devrilmesinden önce katıldığı son Bağımsızlık Günü töreninde, "Bugün antiemperyalist bir eksen oluşturmak için çalışıyoruz: Cakarta-Phnom Penh-Hanoi-Pekin-Pyongyang ekseni,"[16] demişti. Siyasete ilk girdiği zaman tahayyül edemeyeceği denli yaklaşmıştı komünistlere.

Bandung'da, Sukarno'nunkinden farklı sesler de vardı elbette.

Komünist Çin, konferansa, efsanevi geçmişi ve herkesle dostça ilişkiler kurma çabalarıyla delegelerin sevgisini kazanan, coşkulu Çu En-Lay'ın liderliğindeki bir heyetle katıldı.[17] Çu'nun yoğun bir programı vardı. Nehru'nun kendisine konferansta rehberlik ederek onu Hint lidere saygı duyan delegelerle tanıştırmasıyla yetinmeyen Çu, olabildiğince fazla oturumda konuştu ve neredeyse tüm delegelerle tanıştı. Nehru ve U Nu gibi "ortayolcular"la içilen çayları, Filipinler'den Carlos Romulo ve Seylan'dan John Kotelawala gibi "sağcılar"la içilen çaylar takip ediyordu (bu sohbetlerin birinde Çu, Afganistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Sardar Mohammed Naim'le tanışacaktı). Konferans sonunda Çu ve Çin delegasyonu, büyük güçlerin yanı sıra (Suudi Arabistan veliaht prensi Faysal, Yemen'den Seyfülislam Hassan, Ürdün'den Walid Salah, Lübnan'dan Sami Solh, Libya'dan Mahmud Muntasser ve Sudan'dan İsmail el Azhari tarafından temsil edilen) Arap devletlerinin de katıldığı resmî bir yemeğe ev sahipliği yaptı.

Çu, konferansın milliyetçi söylemine yönelik uzlaşmacı bir tavır sergileyecek, hatta dindar liderlerden ateistliğini hoş görmelerini isteyecekti.[18] Çin heyetinin bu barışçıl yaklaşımı, 1940'lardan Kültür Devrimi'nin ilk gürlemelerinin yükseldiği 1960'lara kadar uzanan kısa süre boyunca Çinli komünistlerin dış ve iç politikada sürdürdüğü yönelimi yansıtıyordu.[19] Çinli komünistler 1949'da iktidara geldikten hemen sonra, destek ve iktidar tabanlarını genişletmek ve güçlendirmek için köylü, işçi ve aydınlardan oluşan bir "demokratik koalisyon" inşa etmişlerdi (Mao Zedung'un "Çok

fazla yöne birden saldırmayın" sloganı komünistleri bu şekilde davranmaya teşvik ediyordu).

Komünistler Çin'de köylüler ve orta sınıfın bazı kesimleri arasında müttefikler bulmuştu, ancak uluslararası arenada işleri çok daha zordu. Sovyetler Birliği'yle 1930'lardan beri süren uyuşmazlık, 1949'dan sonra da devam edecek, Josef Stalin'in 1953'teki ölümünden sonra daha da yoğunlaşacaktı. Çin ve Sovyetler arasındaki bu ayrılık, komünistleri dışlamak üzere kurulmuş dünya arenasında Çin'in tecrit edilmesine neden oldu. Amerika Birleşik Devletleri, Çin Denizi'nin öte yanındaki Formoza (sonradan Tayvan) ve Kore'de kılıçlarını biliyordu. 1950 yılı sonunda Çin yönetimi, Kore halkını savunma konusunda aceleci davrandı ve birliklerini Yalu Nehri üzerinden yarımadada devam eden çatışmaya gönderdi. SSCB esas olarak Birinci Dünya'ya karşı benimsediği detant (yumuşama) politikası nedeniyle bu hamleye karşı çıktı. Soğuk Savaş'ın getirdiği "kamp"lara bölünmeyi reddeden Çin kendisini, doğal müttefikleri olan SSCB'den ve ardından Varşova Paktı'ndan tecrit edilmiş halde buldu. Çin düşman güçlerle kuşatılmış durumdaydı: Kuzeyde ve batıda SSCB, diğer yönlerdeyse ABD'nin kurduğu askerî paktlar vardı. Tüm bunlara ek olarak, Birleşmiş Milletler'de Çin adına konuşacak kimse yoktu, çünkü Çin'in BM'deki koltuğunda Formoza hükümeti oturuyordu. Esmer milletlerin bu iki gücün nüfuz alanından birine girmesi gerektiği yönündeki düşünceye karşı çıkıyor olması, Çin'i Üçüncü Dünya için ilkesel bir müttefik haline getirdi. Çin, detantı ve bölünmeyi değil, bağımsızlığı ve kendi kaderini tayin hakkını savunuyormuş gibi görünüyordu. Bu ortak ilkeler bir yana, Üçüncü Dünya Çin'e somut bir şey de sunmaktaydı. Her ne kadar farklı bir yönelime sahip olsa da, Bandung Çin'e dünya kamuoyundan ve desteğinden yalıtılmasına son verecek alanı sağlamıştı.

Bandung Konferansı'na katılan yirmi dokuz devletin altısı, ki bunlar önemli ülkelerdi, yakın zaman içinde ABD ve İngiltere'yle çeşitli askerî-ekonomik antlaşmalara imza atmıştı. Pakistan, Filipinler ve Tayland 1954 yılında Yeni Zelanda, Avusturalya, Fransa, İngiltere

ve ABD'yle birleşerek Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'nı (SEATO, Manila Paktı olarak da bilinir) oluşturmuş; İran, Irak, Pakistan ve Türkiye ise İngiltere ve ABD'yle beraber Merkezi Antlaşma Teşkilatı'nı [CENTO] (Bağdat Paktı olarak da bilinir) kurmuştu. Pakistan, Tayland ve Filipin'den katılan delegeler bu paktları "küçük ve güçsüz ulusları" içerideki ve dışarıdaki komünizme karşı koruduğu iddiasıyla savunuyorlardı. "Üzerinde güneşin batmadığı söylenen imparatorluklar Asya'yı bir bir terk ediyor. Şimdiyse komünizmin üzerinde güneşin doğmadığını bildiğimiz yeni imparatorluğunun gelmesinden korkuyoruz," diyordu Romulo.[20] Muhammed Ali ise paktları "emperyalizmin 'özgürlük' kılığına girmiş yeni ve daha tiksindirici biçimlerine" karşı "tekil veya kolektif olarak kullanılan kendini müdafaa hakkı" temelinde savunuyordu.[21] Atlantik'in iki yakasından iki önemli gazete, *New York Times* ve Londra'nın *The Times*'ı, Ali'nin, Romulo'nun ve Kotelawala'nın konuşmalarına geniş yer ayırdı. Amerikan gazetesi bu üç lideri kutluyor, "düşünce ve eylem özgürlüğünü bu denli güçlü bir şekilde savunduklarını duymanın" ve "sömürgeciliği doğru bir biçimde ele almalarının", yani Avrupa ve ABD emperyalizminin suçunu komünizme atmalarının "Batı için sevindirici" olduğunu yazıyordu.[22]

Bandung'daki Birinci Dünya yanlısı devletlerin en az bir ortak noktası vardı: Bu devletler, meşruiyetleri ve iktidarları içerideki militan kitle hareketleri tarafından tehdit edilen zayıf ulusal burjuvazilerce yönetiliyordu. Manuel Roxas'ın ardından Ramon Magsaysay'ın liderliğindeki Filipin rejimi, 1946 ve 1954 yılları arasında yeni hükümete ve onun ABD'li destekçilerine karşı silahlı bir mücadele yürüten kitlesel Huk İsyanı'yla karşı karşıya kalmıştı. Magsaysay'ın ordusu, katılımcı devletlerin SEATO Antlaşması'nı imzalamak üzere Manila'da toplanmasından kısa bir süre önce, isyancıları Truman'ın sağladığı silahlar sayesinde dağıtmayı başarmıştı.[23] Tayland'ın da komünist bir isyandan korkmak için nedeni vardı. Antidemokratik rejimine karşı ülke içinde yükselen başkaldırıların dışında, tüm bölge Malezya'da 1948'de başlayan ve İngilizlerin ağır hava bombardımanıyla 1960 yılında bastırılan geniş çaplı

bir komünist ayaklanmasıyla sarsılmaktaydı.[24] 1951 yılında, henüz üç yaşındaki Pakistan Komünist Partisi antiemperyalist subaylarla birlikte başarısız bir darbe girişiminde bulunmuş ve neticesinde kapatılmıştı (PKP 1954 yılında yeraltına çekildi). Irak ve İran'da ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede çöküşünden sonra iktidarı ele geçiren toprak sahibi yöneticilere alternatif oluşturan güçlü sol partiler vardı. Nitekim Irak o dönemde Arap topraklarındaki en büyük komünist partiye ev sahipliği yapıyordu. Bu durumun yarattığı baskı ve SSCB'nin kuzeydeki varlığı, çok sayıda rejimin ABD'nin askerî şemsiyesi altında himaye aramasına neden oldu.

Bu bloklar askerî işlevlerinin ötesinde bir amaca, kaderlerini ABD'ye bağlamış ülkelerin toplumsal ve siyasal sistemlerini dönüştürmeye hizmet ediyordu.[25] ABD'nin kurduğu "güvenlik kuşağı" bu ülkelerin çoğuna Washington'un güvenlik garantisini sağlıyordu, ancak bunun bir bedeli vardı: Topraklarını ABD üslerine, piyasalarını Amerikan şirketlerine açacaklardı. ABD'li gazeteci I. F. Stone "Pax Americana [Amerikan Barışı] Standard Oil, Chase Manhattan ve Pentagon'un uluslararasılaştırılmasıdır," tespitiyle bu durumu özetlemişti.[26] Bu analizden anlaşılacağı üzere, dünyanın özgürlüğünü yeni kazanmış kesimlerinin bağımsızlığını engelleyen sadece askerî ittifaklar değildi; daha da önemlisi, Filipinler, Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerin Birinci Dünya'nın küresel şirketlerinin ekonomik planlarına ve bu ekonomik canavarların çıkarına işleyen "serbest piyasa" kapitalizmine daha fazla entegre edilmesiydi.

Carlos Romulo gerek Kuzey Karolina Üniversitesi'nde Amerikan Vatandaşlığı üzerine düzenlenen Weil Konuşması'nda, gerekse Bandung'dan kısa süre sonra *New York Times Magazine*'de çıkan yazısında, ABD'nin ekonomi politikalarını sert bir biçimde kınayacaktı. Avrupa'ya Marshall Planı, Asya'ya ise "tavuk yemi" veriliyor diyecekti Chapel Hill'de kendisini dinleyenlere. "Daha da kötüsü," diye ifade ediyordu *Times*'ta, "buna Amerikan yaşam tarzının avantajlarını anlamamızın ne kadar zorunlu olduğuna ve ne kadar müteşekkir olmamız gerektiğine dair senatoda yaptıkları söylevler eşlik ediyor. Asya ve Afrika verilen kırıntılarla yetinmek zorunda

mıdır? Bize ne kadar büyük bir lütuf yapıldığını dinlemek zorunda mıyız?"[27] ABD hükümeti azıcık yardım yapmakla küresel şirketlerinin Üçüncü Dünya'da at koşturmasını sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda "pirinç gibi üretim fazlası ürünlerini Asya'ya boşaltarak" küresel tarım piyasalarını da bozuyordu. Bu durum "Tayland gibi pirinç fazlası üreten ülkelere telafisi imkânsız zararlar verdi."[28] Filipinler gibi ABD müttefikleri bile Pax Americana'nın ekonomik düzenlemelerini hazmetmekte zorlanacaktı.

Üçüncü Dünya'nın kaderi Sukarno, Nehru, U Nu ve Nasır'ın ellerindeydi. Bu dört isim ABD ve SSCB'yle kurdukları resmî bağlantılar nedeniyle diğer devlet liderlerini eleştiriyor, dünyayı bölerek bu zehirli Soğuk Savaş'ın içine sokan pakt ve ittifaklara karşı olduklarını yüksek sesle ifade ediyorlardı. Nehru, 1954 yılının 29 Eylül günü Hindistan Halk Meclisi huzurunda yaptığı konuşmasında askerî sözleşmelere yönelik tavrını uzun uzun açıklamıştı. Hindistan Manila Paktı'na davet edilmiş ancak bu daveti ilkeleri gereği reddetmişti, zira bu askerî paktın savunma amaçlı bir anlaşmadan çok büyük güçlerin kendi nüfuzlarını kullanmaları için bir araç olduğu kanaatindeydi. İngiltere ve ABD neden Güneydoğu Asya "savunma bölgesi" içinde yer alıyor diye soruyordu Nehru. Bunun nedeni bölgenin bir parçası olmaları değil, SEATO yoluyla paktı imzalayan ülkelerin içişleri ve uluslararası ilişkileri üzerinde etkili olmak istemeleriydi. Nehru şöyle devam ediyordu:

"Manila Antlaşması tehlikeli bir biçimde güçlü devletler tarafından kullanılacak nüfuz alanları yaratma eğilimindedir. Sonuçta kararları alacak olanlar büyük ve güçlü ülkeler olacak, yanlarında yer alacak iki üç küçük Asya ülkesi değil."[29]

Nehru, Bandung'da ülkeleri bir veya daha fazla pakta dahil olan ve katılımcıların yarısından çoğunu oluşturan delegelerin yaptığı itirazların başlıca hedefi haline geldi. Ancak Burma, Endonezya, Mısır, Suriye, Kamboçya, Kuzey Vietnam, Laos, Gold Coast [Gana] ve Yemen'den gelen temsilcilerin de destek verdiği Nehru, fikrini kararlılıkla savundu. "Belirtmeliyim ki," diye sesleniyordu konferansın siyasi komitesine, "şimdiye kadar tüm paktlar onlara

katılan ülkelere güvenlik değil güvensizlik getirdi. Atom bombalarından ve benzeri şeylerden kaynaklanan tehlikeleri normalde olmayacağı kadar yaklaştırdı."[30]

Bandung'da en az üç farklı görüş ortaya çıkmakla kalmamıştı, bunun dışında konferansa davet edilmemiş Asya ve Afrika ülkeleri de bulunuyordu. *New York Times*'ın aynı zamanda gazetenin imtiyaz sahibi de olan yazarı şöyle yazıyordu:

"Konferans gerçek anlamıyla bölgesel bir toplantı olma özelliğini taşımıyor. Bu toplantıda ele alınan sorunlar, örneğin Avusturalya ve Yeni Zelanda'yı Gold Coast'tan çok daha fazla ilgilendiriyor. Milliyetçi Çin Devleti, Kuzey ve Güney Kore, İsrail ve Güney Amerika da konferansın dışında bırakıldı."[31]

Aynı gazete ABD ve İngiltere'nin Manila ve Bağdat merkezli bölgesel paktlara katılmasında bir sorun görmüyordu. Belli ki daha o zamandan bu ülkelere küresel bir rol atfedilirken, esmer milletlerin yerel sınırlarının ötesinde bir şey gerçekleştirmek istemelerinin söz konusu olamayacağı düşünülüyordu. Güney Afrika'nın konferansa dahil edilmemesinin nedenini, "Benim oraya gitmeme izin verilmiyor. O zaman ben ne demeye onları çağırmak zorundaymışım?" diyen Kotelawala kısa ve öz bir biçimde açıklıyordu.[32] Güney Afrika yönetimi uyguladığı *apartheid* (ırk ayrımı) rejimi nedeniyle genç Üçüncü Dünya birliğinin dışında bırakılmıştı. Formoza gibi İsrail de bu kaderi paylaşıyordu, her ikisinin de sömürgeci güçlere fazlasıyla minnet duyduğu ve bu nedenle sömürgecilik karşıtlığı konusunda pek hevesli olmadığı biliniyordu.[33] Öte yandan, başka bazı ABD yanlısı devletler Bandung'a davet edilmiş ve onlar da eksiksiz bir biçimde konferansa katılmıştı. Bu ülkeler: Seylan (Sri Lanka), İran, Irak, Japonya, Ürdün, Pakistan, Filipinler, Suudi Arabistan ve Güney Vietnam'dı. Ayrıca yakın zaman önce birbirleriyle savaşan iki Kore, Moskova'yla çok yakın ilişkiler içinde olmaları nedeniyle Orta Asya'daki Sovyet cumhuriyetleri ve Dış Moğolistan* da Bandung'a çağrılmamıştı.

---

* Bugünkü Moğolistan'ı ve Tuva Cumhuriyeti'ni içine alan bölge. *–çev.*

Peki Bandung neyi başarmıştı? Bandung'da geçmişin sömürge ülkeleri artık eski sömürgeci efendilerinden emir almayacaklarını göstermiş, uluslararası sorunları tartışma ve bu sorunlar hakkında ortak tasarılar hazırlama becerilerini kanıtlamışlardı. Bandung bu yönüyle Birleşmiş Milletler çatısı altında zamanla Afrika-Asya grubuna ve daha sonrasında ise Afrika-Asya-Latin Amerika grubuna dönüşecek şeyin formunu yaratmıştı. Bu ülkelerin bir kısmı (Arap coğrafyasından ve Asya'dan on iki devlet) gerek 1949 tarihinde İtalyan imparatorluğuna ilişkin tartışmadaki tutumlarıyla, gerekse 1950 Aralığında Kore hakkında yapılan görüşmelerde büyük devletlerin (özellikle ABD'nin) Kore'de ateşkes yapması için tüm güçleriyle baskı yaparak, Birleşmiş Milletler'de yürütecekleri ortak çalışmaların ilk örneklerini vermişti.[34] Bandung'dan sonra Hindistan parlamentosunda konuşan Nehru, Birleşmiş Milletler'in konferanstan sonra kazandığı önemi vurguluyordu:

"Büyük örgütümüz Birleşmiş Milletler'in Bandung'la güçlendiğine inanıyoruz. Bu durum, Asya ve Afrika'nın bu dünya örgütünün yönetim ve kaderinde artan bir rol üstlenmesi gerektiğini göstermektedir."[35]

Bandung'un sonuç bildirisi, Libya ve Vietnam gibi henüz üyeliğe kabul edilmeyen tüm eski sömürge ülkelerinin Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesini talep ediyordu ("Dünya barışına yönelik etkili bir işbirliği için Birleşmiş Milletler üyeliği tüm ülkelere açık olmalıdır").[36] Zaman içinde Birleşmiş Milletler bünyesinde bir bloğun oluşması Bandung'un en önemli başarısı olacaktı. Zira bu blok sosyalist blokla beraber "dolar emperyalizmi"ne karşı bir siper görevi görecek ve alternatif bir kalkınma modeli sunacaktı.

Hatırlayanların zihninde Bandung en çok da barış hareketinin kilometre taşlarından biri olarak yer etmiştir. Yönelimleri her ne olursa olsun, katılan devletler dünya barışı için silahsızlanmanın şart olduğu konusunda uzlaşmıştı. Avrupa, kendi içinde göreli bir barış ortamının yaşandığı dönem boyunca (1815-1914 yılları arasında), dünya üzerinde hâkimiyeti altına aldığı toprakların oranını üçte birden yüzde seksen beşe yükseltmiş, Avrupa'nın askerî

teknolojisi bu yeni işgal edilen bölgeler üzerinde kullanılmıştı. Sömürgeleştirilmiş dünya, 1856'da İngiliz kuvvetlerinin Kanton şehrini topa tutmasından, 1913'te İspanyolların Fas'a yaptığı hava bombardımanına, kitle imha silahlarının neler yapabileceğini önceden biliyordu. Sömürgeleştirilenler ayrıca bu tür silahların elleri tetiğin üzerinde bekleyenlerde nasıl kayıtsız bir sadizm yarattığının da farkındaydı. *The Romance of the Airplane* (Uçağın Aşk Hikâyesi) adlı bir çocuk kitabı da kaleme alan İngiliz yazar R.P. Hearne, *Airships in Peace and War* (Barışta ve Savaşta Hava Araçları –1910) adlı kitabında şöyle yazmıştı:

"Böylesi bir savaş aracının [bombardıman uçağı] yabani topraklarda sağladığı moral üstünlüğünü tasavvur etmek imkânsızdır. Hava aracının görüntüsü kabilelere dehşet salar," çünkü bu uçaklar onlara "ani, şiddetli ve korkunç bir zulüm" getirirken, "beyazların birliklerinin keşif sırasında vermeleri muhtemel korkunç can kayıplarını" engeller.[37]

Hearne'nin düşünceleri temelsiz değildi, zira İtalyanlar Kuzey Afrika'da, İngilizler Hindistan ve Irak'ta, Amerikalılar Nikaragua'da, İspanyollarsa Bask ülkesinde ve Fas'ta hava bombardımanını standart bir politika haline getirmişlerdi.

İnsan yaşamının ırkçı bir biçimde hiçe sayılıyor olması, Bandung'da silahsızlanma meselesinin uzun uzun tartışılmasına neden olmuştu. Konferans bildirisinde, Üçüncü Dünya'nın mahşerin atlarının dizginlerini çekmesi gerektiği belirtiliyordu. Üçüncü Dünya'nın "silahsızlanmayı savunduğunu ilan etmesi insanlığa ve uygarlığa karşı göreviydi."[38] Nükleer güçlerin bir türlü müzakerelere başlayamadığı bir ortamda Üçüncü Dünya, Birleşmiş Milletler'e diyalog konusunda ısrar etmesi ve silah kontrolünü sağlayacak bir düzenleme oluşturması çağrısında bulundu. 1953 yılındaki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, Hindistan'ın (ve Üçüncü Dünya'nın) girişimiyle "dünyada yaşayan tüm insanların [yok olma] endişe ve korkusundan kurtulması, böylelikle yeniden inşaya ve kalkınmaya yönelik pozitif programlar için gereken yeni bir enerjinin ve kaynakların açığa çıkarılması"

için BM Silahsızlanma Alt Komisyonu oluşturulmuştu.[39] Birleşmiş Milletler'in nihayet 1957 yılında kurduğu Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (UAEK) tüzüğü, "tüm kitle imha silahlarının üretilmesinin, denenmesinin ve kullanılmasının yasaklanması da dâhil olmak üzere, tüm silahlı güçlerin ve devletlerin silahlı kuvvetlerinin düzenlenmesini, sınırlandırılmasını, kontrol edilmesini ve azaltılmasını ve bu amaca yönelik olarak etkili uluslararası kontrollerin yapılmasını" talep eden Bandung Konferansı sonuç bildirisinin bir devamı niteliğindeydi.[40] Diğer bir deyişle UAEK, Bandung'un çocuğuydu.[41]

Bandung'daki delegelerin nükleer savaşla ilgili kopardıkları tantana hiçbir şekilde abartılı değildi. 1945'te ilk nükleer bomba denemesini yapan Amerika Birleşik Devletleri, bu silahları iki Japon şehrinde kullanmış; SSCB ilk nükleer bomba denemesini 1949'da, İngiltere ise 1952'de gerçekleştirmişti. Diğer yandan, Japonya, Almanya ve diğer yerlere yapılan ağır hava bombardımanları nihai yok oluş beklentisiyle damgalanmış bir dünya yaratmıştı. Bandung'a katılan devletler gelecekte bir çatışma olması durumunda diğer devletler karşısında silah bakımından zayıf kalacaklarını itiraf ediyor ve silahsızlanma yönünde sağduyu çağrısında bulunuyorlardı. 1952'de kurulan BM Silahsızlanma Komisyonu korkuları dindirmek konusunda pek işe yaramamıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetlerin hak iddialarını baltalamak için masaya oturduğu, Birinci Dünya'nınsa geliştirdiği askerî gücü azaltmak gibi bir niyetinin olmadığı malumdu. Nitekim o yılın Kasım ayında ABD ilk termonükleer bombasını patlatmış ve silahlanma yarışını daha da hızlandırmıştı.[42]

Yaşananlar Üçüncü Dünya'yı durdurmadı ve 1956 yılında Hindistan'ın öncülüğündeki devletler Birleşmiş Milletler'e dört maddelik bir plan sundular. İlk adım olarak, iki büyük nükleer güç (ABD ve SSCB) nükleer bomba denemelerini durduracaktı. İkinci olarak, topyekûn bir nükleer silahsızlanma süreci başlatmak üzere sahip oldukları bombaların bir kısmını sökeceklerdi. Ardından, BM Genel Kurulu'na gelecek ve burada nükleer silahlardan

vazgeçtiklerini kamuoyu önünde ilan edeceklerdi. Son olarak, tüm ülkeler askerî bütçelerini yayımlayacak, böylelikle toplumsal emeğin korkunç bir şekilde israf edilmesine neden olan bu alanda şeffaflık sağlanacaktı.

Sömürgeciliğe karşı kanlı ve amansız bir mücadele verilmişti. Bandung'da temsil edilen halklar anayurtlarını kazanmış, ancak bunun karşılığında çok sayıda insan yitirmişlerdi. Savaşın bedelini herkes kadar iyi biliyorlardı; ancak daha önemli olan, dünyanın değiştirilmesinde şiddetsizliğin sahip olduğu gücü yaşayarak görmüş olmalarıydı. Şiddetsiz direnişin öncüsü hiç kuşkusuz Hindistan'dı. Hindistan'daki özgürlük hareketine 1910'ların ortalarından itibaren şeklini veren *ahimsa*, yani şiddet içermeyen kitlesel sivil itaatsizlik eylemleriydi. Hint devrimci Bhagat Singh gibi önceden bombalı eylemleri benimseyenler bile şiddetsizliğin gücünün farkına varmaya başlamıştı. Singh 1930 yılında şöyle yazmıştı:

"Zora başvurmak çok büyük bir mecburiyet durumunda savunulabilir. Şiddetsizlik ise tüm kitle hareketleri için vazgeçilmez bir politikadır."[43]

Hindistan, Gana ve diğerlerinin sömürgecilikten şiddetsizlik yoluyla kurtulmayı başarmış olmasının Bandung'da önemli bir etkisi olmuştu; (her ikisi de silahın gücüyle özgürleşecek olan) Cezayir ve Küba'da yükselen silahlı kurtuluş hareketleri henüz Üçüncü Dünya'nın tanımlayıcı özelliği haline gelmemişti. Bandung'a uzanan süreçte şiddetsizlik öyle ya da böyle itibar gören bir politikaydı ve Nehru'nun propagandasını yaptığı "Barış İçinde Bir Arada Yaşamanın Beş İlkesi" de Hindistan'ın Britanya İmparatorluğu'nun canını yakmayı ve bu ülkeye toplumsal bedeller ödetmeyi başarmış olması sayesinde Bandung ülkeleri nezdinde itibar görüyordu.

Tüm bunlara rağmen, en az iki husus Üçüncü Dünya için zaaf oluşturmaya devam etti. Bunlardan ilki, Bandung ülkelerinin silah istiflemeyi sürdürmesiydi ki bu, onların pek çok kişi tarafından ikiyüzlülükle suçlanmasına neden olan bir gerçekti. Hindistan ve Pakistan, 1947-48'deki ilk savaşlarından beri yıkıcı bir silahlanma

yarışı içindeydi. Bölgesel çatışmalar ve (1956 yılında İngiliz-Fransız-İsrail güçlerinin Mısır'a saldırması gibi) emperyalist ülkelerin istilası, "savunma" ihtiyacını bu ülkeler için âdeta ikinci bir doğa haline getirmişti. Bandung ülkeleri, bir yandan ordularını koruma yönünde bir strateji benimserken, diğer yandan devletlerin birbirleriyle ilişki kurma biçimlerinde dünya ölçeğinde bir dönüşüm öneriyorlardı. Aslına bakılırsa talepleri, büyük güçlerin, Birleşmiş Milletler'in barışın kurucusu olarak üstlendiği rolü desteklemeleri ve uluslararası ilişkilerde detant yerine dostluğun esas olması için inisiyatif almalarıydı.[44] İkincisi, Bandung ülkelerinden biri olan Çin'in 1955 yılında (Tayvan Boğazı Krizi sırasında) nükleer silah geliştirmeye karar vermesiydi. Başkan Mao bir defasında nükleer silahlar için "kâğıttan kaplan" ifadesini kullanmıştı, ancak belli ki artık Çin de nükleer silah sahibi olmak istiyordu. Diğer Bandung ülkeleri Çin'e engel olmak için birçok girişimde bulunacak, ancak başarısız olacaklardı. Bu çabalar Çin'in 1964'te yaptığı ilk nükleer bomba denemesinin hemen öncesine dek sürmüş, Bağlantısızlar'ın Kahire'deki ikinci konferansında delegeler "Çin'i nükleer silah geliştirmeyi durdurması için ikna etmeye" çalışmıştı.[45] Çin'in nükleer silaha yönelmesi ve Bandung ülkeleri arasındaki süregiden çatışma, Üçüncü Dünya'nın nükleer karakterli Soğuk Savaş'a yönelttiği ahlaki eleştirinin gücünü büyük ölçüde azaltmıştı.

Bandung Konferansı'nın sonuç bildirisinde ele alınan ilk gündem, silahsızlanma ya da sömürgecilik değil, "ekonomik işbirliği"ydi. Karşılıklı ticaret ve ülkeler arasındaki ilişkiler gibi kritik meseleler hakkındaki maddeler, ülkelerin üzerlerinde hissettikleri (doğrudan sömürgecilikten çok finans sermayesinden ve sömürgeciliğin mirası olarak Birinci Dünya'nın sahip olduğu göreli avantajlardan kaynaklanan) emperyalist baskıyı bertaraf etme yönündeki azimli çabalarını gösteriyordu. Bildiri, BM Ekonomik Kalkınma Özel Fonu'nun (SUNFED) ve yağmacı sermaye akışlarının denetlenmesi için Uluslararası Finans Kurumu'nun kurulması çağrısında bulunuyordu. BM bünyesinde bir Uluslararası Emtia Ticareti Daimi Danışma Komisyonu'nun kurulmasının

da öngörüldüğü bildirgede, Üçüncü Dünya ülkeleri ihracatlarını çeşitlendirmeleri yönünde teşvik ediliyordu. Sömürge koşulları altındaki esmer milletler, Avrupa ve ABD'de üretilen mamul malların tüketicisi olan hammadde üreticileri konumuna indirgenmişti. Bandung Konferansı'nda sunulan öneriler, eski sömürge devletlerine ekonomilerini çeşitlendirmeleri, iç üretim kapasitelerini arttırmaları ve böylelikle sömürge zincirini kırmaları çağrısında bulunuyordu. SUNFED ve benzeri BM organları, bu gelişmeleri sağlamaları beklentisiyle tasarlanmış yapılardı.

Bu ılımlı teklifler, uluslararası finansçıların Üçüncü Dünya'nın "sosyalistleştiği" yönündeki korkularını yatıştırmak amacıyla kaleme alınmış bir girizgâhtan sonra gelmesine rağmen, Avrupa ve ABD finans basınında korkuya neden olacaktı. Bandung'daki delegelerin en antikomünist olanları bile, Üçüncü Dünya'nın ekonomik bakımdan Birinci Dünya'nın muazzam iktidarından bir dereceye kadar bağımsız olması gerektiği fikrini destekliyordu. Nitekim Filipinler Devlet Başkanı Carlos Romulo, uluslararası finans sisteminin tayin edildiği Bretton Woods Konferansı'nı, Birinci Dünya devletlerinin "daha baştan savaş sonrası dünyanın ekonomik modelinin ne olacağına karar verecek merciler olduklarını varsayan" tavırlarına öfkelenerek terk etmişti.[46] BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) 1964 yılında kurulmasının neredeyse tüm dünya tarafından coşkuyla karşılanması, Üçüncü Dünya içinde ekonomik kalkınma için bir tür antiemperyalist strateji gerektiğine dair geniş çaplı bir uzlaşı bulunduğunun kanıtıydı.

Bandung'da üzerinde en güçlü uzlaşma sağlanan konu, "kültürel işbirliği" olmuştu. Küresel politik ekonominin mahiyetine dair bir uzlaşı olmaması, güçlü bir ortak tavrın geliştirilmesini engellemişti. İlerici milliyetçi hareketler, toplumları içinde güç sahibi olan kesimlerin sınıfsal çıkarlarına dayanıyordu. Bu sınıfları birleştiren, emperyalizmin kültürel şovenizminin onur kırıcılığına açık bir biçimde karşı çıkmalarıydı. Bu konudaki birlik, politik ekonomi konusundaki birliğin çok ötesindeydi. Bandung Konferansı'ndan önceki on yıl boyunca UNESCO, farklı kültürler-

de ırkçılık ve ırkçı tutumlar üzerine çok önemli bir araştırmanın sponsorluğunu yapmıştı. Bu araştırma sonucunda, içlerinde antropolog Claude Lévi-Strauss ve psikolog Marie Jahoda gibi isimlerin çalışmalarının da yer aldığı bir dizi monograf yayımlanmıştı. UNESCO'nun çalışması, Yahudi Soykırımı'ndan sonra oluşan ve ırkın sadece biyolojik bir kurgu olmadığı, dünya tarihi boyunca ırkçılığın harekete geçirilmesinin halkları paramparça ettiği yönündeki anlayışa dayanıyordu. Bandung'daki yirmi dokuz yeni devlet "kültürel baskının bir aracı olan ırkçılığı" kınıyor, emperyal ırkçılığın "kültürel işbirliğini engellemekle kalmayıp halkların milli kültürlerini baskı altına aldığını" ifade ediyorlardı.[47] İmparatorluklar genellikle –bir topluluğu diğerine karşı kışkırtarak (böl ve yönet), bir grubu diğerlerinin lideri olarak seçerek veya başka yollarla bir bölgenin kültürel geleneklerini aşağılayarak ve bu geleneklerin yerine, en azından küçük bir azınlık için, imparatorluğun kültürel geleneklerini koyarak– halkların kültürel tarihlerini yönlendirmeye çalışmışlardı. Bandung'daki yirmi dokuz ülke, kültürel zenginliğin bu şekilde egemenlik kurmak amacıyla kullanılmasına bir son verilmesini talep ediyordu. Fakat bir adım daha ileri giderek tüm ülkeleri birbirlerinin kültürü hakkında bilgi edinmeye çağırdılar ve esmer milletlerin sadece Avrupa kültürünü keşfetmesini değil, hem yirmi dokuz ülkenin hem de diğerlerinin kültürel tarihini öğrenmesini talep ettiler. Konferans bildirisi, ülkeleri "birbirlerinin kültürlerine dair bilgi edinmeye, karşılıklı kültürel etkileşim ve bilgi alışverişine" teşvik ediyordu. Bu sadece sanat alanında değil, bilim ve teknoloji de dâhil olmak üzere kültürün tüm alanlarında olmalıydı.[48]

Belgrad'dan Tokyo'ya, Kahire'den Darüsselam'a, siyasetçiler ve aydınlar "Bandung Ruhu"ndan söz etmeye başlamıştı. Kastettikleri şey basitçe şuydu: Sömürgeleştirilmiş dünya artık ayağa kalkmış, Birinci veya İkinci Dünya'nın tamamlayıcısı olarak değil, başlı başına bir oyuncu olarak uluslararası ilişkiler içinde hak ettiği yeri talep ediyordu. Dahası, Bandung Ruhu –emperyalizmin başlıca politikaları olan– ekonomik hâkimiyete ve kültürel baskı-

lara da bir reddiyeydi. Bandung'un cüreti kendi imajını yaratmıştı.

Bandung'un etkisi hiçbir yerde Moskova'da, Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından göreve gelen yönetici kadro arasında olduğu kadar güçlü bir şekilde hissedilmedi. Nikita Hruşçov ve Nikolay Aleksandroviç Bulganin Yugoslavya'dan başlayan, Hindistan ve Burma'yla devam eden büyük bir dünya turuna çıktılar. Nehru ve U Nu Moskova'yı ziyaret etmiş, Nasır Yugoslavya'ya gitmişti; tüm bunlar SSCB'nin Afrika ve Asya'nın yeni ve atak ulusal burjuva devletlerine yaptığı ekonomik yardımı arttırmasına paralel gelişmelerdi. Sovyet liderlerin Yugoslavya'ya giderek Mareşal Tito'yu ziyaret etmesi, yeni uluslara yaklaşımlarını değiştirmeye karar verdiklerinin bir işaretiydi.[49] Tito daha öncesinde Hindistan, Burma, Mısır ve Etiyopya'yı ziyaret etmiş, Bandung'daki yirmi dokuz ülkenin pek çoğuyla yakın ilişkiler kurmuştu. Konferansın hemen sonrasında Tito, Belgrad radyosunda görüşünü şu sözlerle açıklıyordu:

"Gerek konferansa katılan Asya ve Afrika ülkelerinin sayısı, gerekse bu kıtaların konferansa gösterdikleri müthiş ilgi, bu halkların kendi kaderlerini tayin etmek konusunda sonuna kadar kararlı olmaları nedeniyle tarihte bir dönüm noktasına ulaşıldığını göstermektedir."[50]

Kısa süre içinde Tito, bu kaderin tayin edilmesine yardımcı olmak üzere Üçüncü Dünya'nın başlıca aktörleri arasına katılacaktı. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya 2 Haziran 1955 tarihli ortak deklarasyonda, Üçüncü Dünya kavramını kabul ediyor, Bandung Konferansı'nın başarılı bir şekilde sonuçlanmasını selamlıyor ve konferansın dünya barışı davası için önemli bir ilerleme olduğunu belirtiyorlardı.[51] Bu gelişmeleri, SSCB'nin Çek hükümeti gibi müttefiklerine Mısırlılara silah satma izni vermesi ve Bandung devletleriyle ekonomik bağlarını güçlendirmesi izleyecekti.

Çarpıcı bir şekilde Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) 1956 yılında toplanan yirminci kongresinde iki kamplı dünya teorisi terk edildi. Kongre, Nehru ve U Nu'nun Bandung'da ve Nasır'ın Kahire'de benimsediği konumu pekiştiriyordu. İki kamp teorisinin, anlaşmazlığın ancak savaşla çözülebileceğini ve iki taraf arasın-

da barışa yönelik hiçbir müzakere ve diyalog olamayacağını vaaz eden bir dünya görüşü olduğu belirtiliyordu. Buna karşılık kongre, kendilerini ortak bir barış gündemi adına güç kullanımının azaltılmasına adayacak bütün devletleri kapsamak üzere "barış kuşağı" anlayışını benimsedi. Kongre bu barış kuşağına sosyalist İkinci Dünya'yı ve "tarafsız devletler" adını verdiği ülkeleri, yani Üçüncü Dünya'nın bağlantısız ülkelerini dâhil ediyordu.[52]

Sovyetler Birliği'nin uluslararası ilişkilerde benimsediği bu değişen rolün arkasında yatan saikler karmaşıktır. Kimileri, SBKP'nin yeni liderliğinin, partinin eski sömürge ülkelerindeki işçi sınıfına bağlılığını gözden geçirdiğini ve artık ulusal burjuvaziyle ittifak kurduğunu iddia eder. Buna göre Sovyet liderliğinin, milliyetçi hareketlerin gevşek bir şekilde desteklendiği savaş sonrası Sovyet dönemini telafi etme isteği ve dolayısıyla sosyalizmi toplumsal devrim yerine ittifaklar yoluyla yayma saikiyle harekete geçtiği düşünülebilir. Kimileriyse, bu politikanın dünya devrimine dair herhangi genel bir teoriden değil, Çin'in Üçüncü Dünya üzerindeki etkisinden kaynaklandığını öne sürmüştür. Bu mantığa göre, SSCB'nin tavrındaki değişikliğin nedeni, Üçüncü Dünya'nın gündemiyle ideolojik bir yakınlaşmadan çok, artmakta olan Çin-Sovyet çatışmasıyla ilgiliydi.[53]

Sovyetler Birliği'nin, nedeni her ne olursa olsun, "bağlantısızlık" fikrini benimsemesi, Üçüncü Dünya nezdinde Birinci Dünya'nın kibirli tavrından çok daha tercih edilir bir şeydi. İngiltere'nin Anthony Eden liderliğindeki yeni hükümeti, "tarafsızlık" adını verdiği tutuma yönelik açık bir düşmanlık sergiliyordu. Bandung Konferansı öncesinde, o zaman Dışişleri Bakanı olan Eden, komünizmi lanetleyen Afrika ve Asya ülkelerindeki elçilerini, Endonezya'ya delegasyon göndermekle görevlendirdi. Bu sayede hem Çinlilere karşı bir gövde gösterisi yapılacak hem de eski sömürge ülkelerinin Birinci Dünya'yla ilişkileri güvence altına alınacaktı.[54] 1938 yılında Avrupa ülkelerine "beyaz ırkın Uzakdoğu'da otoritesini kurması" gerektiğini telkin eden Eden, çoktan ABD'nin bir uzantısı haline gelmiş olmasına rağmen

Britanya'nın emperyal iktidarını sürdürme yönündeki heveslerini yansıtıyordu.[55] 1956 yılında İngiliz ve Fransızların Mısır'a asker çıkarması, Üçüncü Dünya'nın Britanya'ya karşı tavrını kesin bir biçimde belirleyecek; (Bandung'da oldukça Birinci Dünya yanlısı bir tutum sergileyen) Seylan dahi 12 Kasım 1956 tarihinde Burma, Endonezya ve Hindistan'la beraber saldırıyı kınayacaktı.

Amerika Birleşik Devletleri, Bandung'a karşı İngiltere'den bile daha düşmanca bir tavır içindeydi. ABD kongresi üyesi Adam Clayton Powell Jr., konferansa katılmaya karar verdiğinde, Dışişleri Bakanlığı onu vazgeçirmeye çalışmakla kalmamış, Powell'ın basına anlattığı üzere, ona "ABD elçiliğinden ve ABD Büyükelçisi Hugh S. Cummings Jr.'dan uzak durması gerektiği, çünkü ABD elçiliğiyle ilişki kurmasının oradaki varlığına resmî bir hava katacağı" nasihatinde bulunmuştu. Ancak Powell Endonezya'ya vardıktan yirmi dört saat sonra Dışişleri Bakanlığı onun elçiliğe gitmesini isteyecekti; çünkü Powell'a göre elçiliğe gitmemesi, "ABD Dışişleri Bakanlığının zenci olduğu için bir kongre üyesine ayrımcılık uyguladığı yönünde bir komünist propagandaya yol açabilirdi." Powell protesto olarak elçilikte kalmayı reddetti. Basına verdiği demeçte, "Bandung beyazlara değil, Amerikan dış siyasetine karşıydı, ancak dar görüşlü ve beceriksiz Amerikan dış siyaseti gözden geçirilmeseydi beyaz karşıtı bir harekete dönüşebilirdi," diyecekti. Powell, Bandung'dan döndüğünde Dışişleri Bakanlığıyla görüşmek ve Suudilerin Kuzey Afrika'daki isyancılara sağladığı parasal destek hakkında bilgi vermek istemiş, ancak randevu alamamıştı.[56]

Bandung'dan sonra, ABD dış politika kurumu "tarafsızlık" adını verdiği siyasete karşı sert bir tutum benimsedi. Bir devletin ABD ve SSCB'nin iki kamplı yaklaşımını reddetmesi, o devletin kendine ait bir pozisyon alması olarak değil, tarafsız kalması olarak görülüyordu. 1952 yılında ABD'li yöneticiler, tarafsızlığın, Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un ifadesiyle "kısa yoldan intihar" olduğunu ve tarafsız ülkeler içinde bir çatışma çıkması durumunda, SSCB'nin "komünist olmayan mümkün olduğunca çok sayıda ülkenin tarafsızlık politikası izlemesi ve Batılı ülkelere kaynak

vermeyi reddetmesi için çalışacağını" ifade edecekti.[57] Büyükelçi Douglas MacArthur da, Bandung Ruhu'nun çok önemli bir jeopolitik müttefik olan Japonya'yı da tarafsızlık politikasına yöneltebileceği, ABD'nin deniz üslerini kaybedebileceği, bunu önlemek için Japonya'ya daha saygılı davranılması gerektiği konusunda ABD'yi uyarıyordu.[58] John Foster Dulles'ın 1958 yılında SEATO toplantısı nedeniyle Doğu Asya'ya yaptığı seyahatin ardından, Ulusal Güvenlik Konseyi Güneydoğu Asya meselesini uzun uzun görüştü ve bir politika belirledi. Konsey, konuyla ilgili raporunda, söz konusu ülkeler için en önemli hususun bağımsızlıkları olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Rapor, ABD hükümetinin "ülkelerin bağımsızlıklarını korumak üzere benimsedikleri ulusal politikalarına saygı duyması, ancak Özgür Dünya'yla kurulacak daha geniş bir işbirliği ve daha sıkı bir ittifakın avantajlarını, komünist blokla kurulacak ittifakınsa tehlikelerini göstermek için her yolu denemesi" gerektiğine dikkat çekiyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ülkeleri ekonomisiyle ("ABD'nin amaçlarına ulaşılması için gerekli olan esnek ekonomik ve teknik yardımı sağlamak"), kültür kurumlarıyla ("Daha çok sayıda teknik yeterliliğe sahip ve Batı yanlısı sivil ve askerî liderin eğitilmesi için özel ve devamlı bir çaba harcamak") ve askerî gücüyle ("ABD'nin mevcut temel ulusal güvenlik politikasına uygun olarak, bölgenin genelinde komünist saldırganlığa karşı caydırıcı bir etki yaratmaya yetecek askerî gücü bulundurmak") karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içine sokması gerekiyordu.[59]

Bandung'un hâkimi Üçüncü Dünya'ydı, yani kamp zihniyetini ve savaş çılgınlığını eleştirecekleri bağlantısız bir alan yaratmayı amaçlayan bu devletler, Bandung'un mirasını belirleme mücadelesini kazanmıştı. Dikkatleri üzerlerinde toplayanlar Romulo veya Kotelawala değil, Nasır, Nehru ve U Nu'ydu. 1955'te Washington'a yaptığı seyahatte U Nu, Ulusal Basın Kulübü'ne BM Sözleşmesi'nin "aslında büyük bir ortak güvenlik antlaşması olduğunu" söyleyecekti. Sukarno gibi U Nu da Burma'daki İngiliz yönetimine karşı verilen ilk mücadeleler içinde yer almış varlıklı ve yurtsever bir aileden geliyordu. Sukarno, Marksizm ve milliyetçiliği İslamla

birleştirmek yönünde bir girişimde bulunurken, U Nu tüm gençliğini Budist-komünist-ulusalcı bir sentez geliştirmeye adamıştı. U Nu 1930'ların sonlarında yazdığı "Ben bir Marksistim" başlıklı makalesinde, "Açlıkla boğuşan ve hayatta kalabilmek için her gün mücadele eden insanlar, dinin gereklerini nasıl yerine getirebilir?" diye soruyordu. Budizm için bu denli elverişsiz olan koşullarda, "Marksizm davasına destek olmak, tüm yaşamları boyunca insanlık uğruna çektiği çileler için Buda'ya olan minnet borcumuzu ödemek" anlamına gelecekti.[60] U Nu, 1944'te Japon işgaline karşı kurulan Antifaşist Örgüt'ün ön saflarında yer almıştı. Bu örgüt, General Aung San'ın komutanlığındaki Burma Ulusal Ordusu'yla birlikte, Burma'nın 1948 yılında bağımsızlığını kazanmasında büyük rol oynadı. Gerek Burma Komünist Partisi'yle ve komünist Çin'le, gerekse Burma'da geniş alanlara yerleşen ABD destekli Kuomintang ordusuyla yaşanan gerginlikler, U Nu'nun, iki kampın dışında üçüncü bir yol gerektiği yönündeki inancını güçlendirdi. Üçüncü Dünya'nın çok önemli bir rol oynadığı Birleşmiş Milletler çatışmalarda tarafsız kalmamalı, çatışmalara etkin biçimde karşı çıkmalıydı. "Bölünmüş bir dünyanın farklılıkların tartışılacağı ortak bir foruma olan ihtiyacı, birleşmiş bir dünyanınkinden çok daha fazladır," diyordu U Nu Washington'da ve devam ediyordu:

"Birleşmiş Milletler bugün var olmasaydı, dünyanın onu veya ona benzer bir şeyi kurmak için hararetle çalışıyor olacağına inanıyorum."[61]

Üçüncü Dünya ve onun kendini ifade aracı olan Birleşmiş Milletler tarafsız olmamalı, dünyanın kutuplaşmasına etkin bir biçimde karşı çıkmalıydı.

BM Genel Sekreteri Butros Butros Gali, 24 Eylül 1996'da Bağlantısızlar Hareketi anısına bir toplantı düzenledi. Hareketin tohumunun Bandung'da atıldığını belirten Butros Gali şöyle konuşmuştu:

"Bandung'da bağlantısızlık hareketinin doğuşu, dünyayı afallatan müthiş bir cüret gösterisiydi. Sömürgeciliğin zincirlerinden kurtulan bağlantısızlar, uluslararası sahneye çıktılar ve tüm dün-

yanın duyması için yeni bir ses yükselttiler. Uluslararası politika kökten bir biçimde ve sonsuza dek dönüştü." Butros Gali'nin coşkusu anakronikti. Bu coşkunun 1950'lerin sonunda bir anlamı olabilirdi, ancak 1990'lara gelindiğinde Bandung Ruhu çoktan sönüp gitmişti ve Birleşmiş Milletler de bir zamanlar olabileceği düşünülen şey değildi. Bandung Ruhu uluslararası politikayı değiştirebilirdi ve hiç şüphesiz bunu yapmak için her yolu denedi, ancak aşağıda göreceğimiz üzere başarısız oldu. Ne var ki başarısızlığının nedeni sadece ideallerinde aranmamalıdır.

Paris'te eğitim görmüş genç bir sosyalist olan Butros Gali Kahire Üniversitesi'nde ders vermek üzere 1949'da Mısır'a dönmüştü. Haftalık bir ekonomi dergisi (*al-Ahram İktisadi*) çıkaran ve 1969 yılında Afrika ve Asya arasındaki siyasi dayanışma hakkında bir kitap yazan Gali, gençlik döneminde Nasır Mısır'ını adalet ve sosyalizme doğru yöneltmek için mücadele etti.[62] Nasır, Bandung dönüşünde konferansın "modern tarihteki en önemli iki olaydan biri olduğu" (diğeri atom enerjisiydi) değerlendirmesini yaptığında, Gali henüz hukuk fakültesinde hocaydı.[63] Nasır'ın Bandung Ruhu'na dair coşkusunun büyüsü aynı yılın Eylül ayında, Bandung'u Çeklerin Mısır'a silah satışıyla ilişkilendirmesi nedeniyle bozulacaktı. Nasır'a göre, Bandung'da işareti verilen bağımsızlık silahlarla korunmak zorundaydı; Üçüncü Dünya gündeminden erken bir sapmaydı bu. Nasır ikinci bir Bandung toplantısının Kahire'de yapılmasını çok istemişti. Bu yapılamamış olsa da 1958'deki ekonomi konferansından 1964'teki tıp konferansına, Kahire pek çok Afrika-Asya dayanışma toplantısı için tercih edilen bir mekân oldu. Ama başlangıçta erkekler tarafından temsil edilen bir hareket için en önemlisi, Bandung dinamiğinin 1961'de Kahire'de Afrika-Asya Kadın Konferansı'nın yapılmasını sağlamasıydı.

Kahire

Kahire 1950'lerde, Bandung'un aksine, gerektiği takdirde hem retorikle hem silahla Birinci Dünya'yla kapışmaya hazır, cüretkâr ve savaş durumunda bir şehir havasındaydı. 1952 yılında Mısır ordusundan bir grup genç subay ülke yönetimine el koymuştu. Yarbay Cemal Abdül Nasır liderliğindeki Hür Subaylar, uzun yıllardır Avrupa'nın çıkarlarına hizmet etmesiyle ve yolsuzluklarıyla kötü bir nam salmış krallığı devirmişti. Hür Subaylar, Mısır'daki siyasi yaşamın belli başlı tüm akımlarını temsil ediyordu: Vefd Partisi'nin eski kafalı milliyetçileri, Müslüman Kardeşler üyeleri, komünistler ve Kral Faruk'a olan inançlarını yitirmiş aristokratlar. Bu çeşitlilik, krallığa karşı mücadelede geniş bir birlik gerektiğinin farkında olan Nasır'ın örgütçülük yeteneğinin kanıtıydı. Darbeye katılan ve darbeyi destekleyen subayların çoğunun bu girişimi destekleme nedeni, bu darbenin bürokratik ve teknik işlerde çalışanların oluşturduğu "yeni orta sınıf"ın özlemlerini temsil etmesiydi. Pan-Arapçılık ideolojisi ve Kemal Atatürk'ün seküler modeli, bu subayların Mısır'ın modernleşmesiyle ilgili düşüncelerine hitap ediyordu. Başlangıçta, kral yanlılarını hedef alan çok sayıda suikast eylemiyle hükümeti felç etmek niyetindeydiler. General Hüseyin Sırrı Amer'e düzenledikleri başarısız suikast girişiminden sonra arabayla uzaklaşırken, Nasır'ın kulağına "çığlık ve feryat sesleri" geliyordu. "Bir kadının haykırışını, dehşete düşmüş bir çocuğun sesini, bir türlü dinmeyen korku dolu bir yardım çığlığı duydum,"[1] diye yazacaktı Nasır daha sonra. Subaylar Amer yerine masum insanları vurmuştu. Nasır şöyle devam ediyordu:

"Ulusumuzun yücelmesini istiyoruz, peki bunu yapmanın yolu nedir? Yok edilmesi gerekenleri yok etmek mi, yoksa öne çıkarıl-

ması gerekenleri öne çıkarmak mı?"[2] Devrim için benimsenen araç, kitlesel gösteriler olmalı ve silahlar kılıflarına sokulmalıydı.

Nasır devrimin idaresini eline aldı ve devrimi besleyen farklı kaynakları birleştirerek Arap Sosyalizmi ideolojisini yarattı. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın Mısır'ın yardım talebine karşılık vermemesi üzerine, Nasır hükümeti yüzünü SSCB ve müttefiklerine döndü. Nasır FLN'ye (Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi) verdiği destekle Fransızları da kızdırdı. Gerçekten de Mısır, Fransız sömürgeciliğiyle savaşında FLN'nin başlıca destekçilerinden biri haline gelmişti. ABD'nin Asvan Barajı'nı finanse etmek üzere imzalanan antlaşmayı geri çekmesini, Nasır'ın bir Fransız şirketine ait olan Süveyş Kanalı'na el koyması izledi.[3] Bu hamleye karşılık, İngiltere-Fransa-İsrail seferi kuvvetleri Süveyş'e çıkarma yaptı. Mısırlılar cesaretle savaşacak, ancak onları son anda kurtaran ABD'nin, SSCB'nin ve Üçüncü Dünya'nın saldırıyı kınaması olacaktı. Kahire sokakları *Misr Tatahaddath 'an Nafsiha* (Mısır Kendini Anlatıyor) ve *Misr allati fi khatiri wa-fi Dami* (Aklımda ve Kanımdasın Mısır) şarkılarını söyleyen Doğunun divası Ümmü Gülsüm'ün sesiyle dolup taşıyordu:

> O bize zaferi nasıl kazanacağımızı öğretti.
> Ve biz dünyayı fethettik.
> Umut ederek kazanılmayacak ödül.
> Mücadele etmelisin dünyayı kazanmak için.

Nasır 1952 darbesinden sonraki birkaç yıl boyunca hem Mısırlıların hem de genel olarak Arapların umutlarının taşıyıcısı oldu. Bandung'dan dönüşüne, tüm dünyanın Soğuk Savaş'ın barbarlığına karşı Mısır'ı bir lider olarak gördüğü haberleri eşlik ediyordu. Mısır yönetimi, özellikle ülkenin çok sayıda Afrika-Asya örgütünün ve Bağlantısızlar'ın çeşitli kurumlarının sekretaryasını üstlenmesiyle birlikte, Afrika-Asya dayanışma örgütlerine kapılarını açtı. Kahire şehri hareketin merkezi, çok sayıda önemli konferans ve özel toplantının ev sahibi, Kuzey Afrika ve Batı Asya'dan Arap milliyetçilerinin buluşma yeri haline geldi.[4]

Bandung'dan sonra düzenlenen ilk büyük toplantı olan Afrika-Asya Halkları Dayanışma Konferansı, 1957'nin Aralık ayında Kahire'de toplandı. Konferansa Afrika ve Asya'dan kırk beş ülke katıldı; bu Bandung'daki sayının iki katıydı. Bandung'da farklı görüşler ifade edilir ve hoş karşılanırken, bu konferans, Süveyş Krizi'nin hemen ardından yapılmasının ve İngiliz (Anthony Eden) ve ABD'li (John Foster Dulles) liderlerin sömürgelerden çekilme hakkında sarf ettikleri sert sözlerin etkisiyle, Birinci Dünya'ya karşı militan bir tavır almıştı. Konferansın ev sahipliğini, Nasır'ın en yakın danışmanı Enver Sedat yapıyordu. Karşılama konuşmasında Sedat, Bandung'un Kahire için bir kıvılcım olduğu değerlendirmesinde bulundu. Konferansta, (başta Portekiz sömürgelerinden gelenler olmak üzere) özgürlüğünü yeni kazanmış ülkelerden katılan delegeler süregiden ulusal özgürlük mücadelelerinin liderleriyle buluştu.

Bu konferansı Bandung'dan ayıran bir diğer şey, kadınların sadece salonda değil, kürsüde de yer almalarıydı. Konferansın genel kurul toplantısında söz alan üç kişiden biri, Hindistan'daki toplumsal reform çalışmaları nedeniyle Lenin Barış Ödülü'nü kazanacak (1961) Gandici sosyal hizmet uzmanı Rameshwari Nehru'ydu. Ancak konferanstaki en dikkat çekici isim Mısır'dan Ayşe Abdürrahman'dı. 1913'te Mısır'ın kuzeyindeki liman şehri Dimyat'ta yaşayan dindar bir ailede dünyaya gelen Abdürrahman'ın babası yerel bir ilahiyat enstitüsünde ders veriyordu; büyük büyükbabası ise on dokuzuncu yüzyılda El-Ezher'in baş imamlığını yapmıştı. Annesinin ve büyükbabasının teşvikiyle uzaktan öğrenim gören (babası okula gitmesine izin vermiyordu) Abdürrahman, 1929 yılında yine uzaktan eğitim gördüğü El-Ezher Üniversitesi'nden öğretmenlik yeterlilik belgesini alan ilk kadın olmuştu (kadınların kampüste eğitim görmesine ancak 1964'te izin verilecekti). Yirmi bir yaşında kaydolduğu Kral I. Fuad Üniversitesi'nden (sonradan Kahire Üniversitesi) erken dönem Arap edebiyatı doktorasını aldı. 1929 yılında, ilerici bir rektör olan Ahmed Lütfi es-Seyyid sayesinde, önceleri sadece ya-

bancı kadın öğrencilerin belli derslere girmesine izin verilen Kahire Üniversitesi'ne beş kadın öğrenci kaydolacaktı. Önde gelen Mısırlı kadın hakları savunucusu Süheyr el-Kalemavi de onlardan biriydi.[5] Kalemavi'yi kısa bir süre sonra Abdürrahman izleyecekti. Abdürrahman, doktora derecesini almasından çok önce, edebi çevrelerde Mısır'ın önde gelen gazetesi *El-Ahram*'ın popüler köşe yazarı olarak ismini duyurmuştu. Bir yandan krallığa ve Nasır diktatörlüğüne yönelik keskin eleştiriler yazarken, diğer yandan da şiirler ve Arap kadın şairler üzerine eserler kaleme aldı. Nasır'ın arkadaşı ve ideolojik dayanağı olan editörü Muhammed Heikal'ın himayesi altında, devletin kendisini rahatsız eden unsurlarını açık bir biçimde eleştirmeye devam etti.[6] 1957 yılında gazeteci ve Ayn Şems Üniversitesi Arapça ve İslam Çalışmaları profesörü sıfatıyla konferansın konuşmacılarından biriydi.

Abdürrahman konuşmasında, ulusal kurtuluş mücadeleleri tarihinin çoğunlukla kadınların bu mücadelelerde oynadığı merkezî rolü ve bu mücadelelerin kadınların özgürleşmesindeki etkisini görmezden geldiğine dikkat çekti. Ona göre "Doğulu kadının yeniden doğuşu daima kurtuluş hareketleriyle çakışmıştı," çünkü emperyalizmden bağımsızlaşmak "kadınların toplumsal köleliğin prangalarından ve manevi ölümden kurtulması" anlamına geliyordu. Emperyalizmin çizdiği sınırlar içinde "kadınlar cahilliğin, tecridin ve köleliğin kurbanları olarak kalmıştı." Ulusal kurtuluş hareketleri, tüm maçoluklarına ve kadınların rolünü yeterince takdir etmemelerine rağmen, herkesin özgürleştirilmesi gerektiği varsayımına dayanmaları nedeniyle, kadınlar için toplumsal saygınlıkları ve siyasi hakları için baskı yapmalarını sağlayacak değerli bir fırsat sunuyordu. Abdürrahman'a göre, "bu devrimlerin başarısı, halkın köleleştirilmiş olan yarısının özgürlüğünü kazanmasına, kadınların içinde bulunduğu felç halinden, işsizlikten ve hareketsizlikten kurtarılmasına ve ulusun iki yarısı, yani erkekler ve kadınlar arasındaki farkların ortadan kaldırılmasına" bağlıydı.[7]

Abdürrahman, sömürgecilik karşıtı milliyetçilikle kadınların özgürleşmesi arasındaki önemi yeterince teslim edilmemiş iliş-

kiye dikkat çekiyordu.[8] Sömürgecilik karşıtı milliyetçiliği ataerkil düşünceleri yeniden üretmekten alıkoyan hiçbir şey olmamasına rağmen, sömürgecilik karşıtı hareketlerin çoğu kadınlara dayanmış ve bu hareketlerin birçoğu özgürlük gündemlerine kadınların sorunlarını da dahil etmişti. 1919 yılında her sınıftan Mısırlı kadın, İngiliz yönetiminin Mısır'ın özgürlüğü için yapılan gösterilere yönelik baskılarını protesto etmek için Kahire sokaklarına çıkmıştı. Kadınlar telefon kablolarını kesmiş, demiryolunu kullanan İngiliz birliklerini engellemek için rayları parçalamış, yoldaşlarını kurtarmak için hapishaneleri basmışlardı. İngilizler şiddete başvurarak kadın eylemcilere ateş açmıştı. Aralarında Şefika Muhammed, Hamida Halil, Sayeda Hasan, Fahima Riyad, Ayşe Ömer gibi bilinen isimlerin yanı sıra feminist yazar Neval Es-Seddavi'nin ifadesiyle "adları bilinmeden yaşamlarını yitiren" yüzlerce yoksul kadın hayatını kaybetmişti.[9]

Hindistan'da da 1905, 1909, 1919, 1920-21 ve 1930-31 yıllarında yaşanan kitlesel protestolarda da kadınlar sokaktaydı.[10] Aynı şekilde İran'da, 1907'den 1911'e dek süren, 1919'da tekrar yükselen anayasa hareketi kadınların varlığına tanıklık etmişti.[11] Çin'deki, Hindiçin'deki, Endonezya'daki, Gana'daki, Güney Afrika'daki kadınların da benzer mücadeleler verdiği belgelerle sabittir.[12] Bu direnişler ve dünyanın başka yerlerindeki kadınlarla kurdukları ilişkiler, burjuva kadınları örgütler kurmaları ve ulusal kurtuluş mücadelelerinde ön saflara geçmeleri konusunda yüreklendiriyordu.[13]

Mısır'da her sınıftan kadının katıldığı bu gösterilerden sonra, ülkedeki varlıklı kesimlere mensup kadınlar çeşitli kadın hakları örgütleri kurdu. Siyasi nüfuz sahibi zengin bir aileden gelen Huda Sharawi (babası Temsilciler Meclisi sözcüsüydü), Mısır kadın hareketinin öncüsüydü. Sharawi 1923 yılında Mısır Feminist Birliği'ni kurmuş, Fransızca yayımlanan *L'Égyptienne* dergisini çıkarmış, 1924 yılında Roma'da düzenlenen Uluslararası Kadın Konferansı'na katılmıştı. Roma'daki konferansta yoldaşları Ceza Nabaraoui ve Nabawiya Musa gibi peçesini çıkartan Sharawi, Avrupalı kadınlara Mısırlı kadınların firavun dönemine ve erken dö-

nem İslama dayanan bir mirastan (*turath*) geldiğini anlatacak, Mısırlı kadınların bu miras üzerinde yeniden hak talep etmeleri gerektiğini vurgulayacaktı. Sharawi, Avrupalıların Mısırlı kadınları "Avrupalı romancıların kitaplarındaki gibi romantik, cahil kadın kahramanlar" olarak görmek istediklerini belirtiyordu. "Bize dair her konuda cahil kalmalarına neden olan" peçe imgesi, Avrupalı feminist zihniyetin Mısırlıların gerçek ve yaşayan mücadelesini görmesini engellemişti. Gözler önünde olan, ancak görülmeyen Mısırlı kadınlar ise Sharawi'ye göre Avrupa feminizmini anlıyordu, çünkü "Şarklı bir kadına Batılı bir kadından daha fazla benzeyen hiçbir şey" yoktu.[14]

Örgütlü kadın hareketinin öncülerinin çoğu, emperyalizmin baskısına rağmen aristokrat konumlarını muhafaza eden eski toplumsal sınıflardan geliyordu. Liderlerin çok azı (askerî-sivil bürokrasi ve tüccarlar gibi) emperyalizmin yarattığı yeni toplumsal sınıflardandı. Sharawi'nin eşi Ali, Vefd Partisi'nin kurucularındandı, babası Sultan Paşa ise Mısır'ın en zengin toprak sahiplerinden biriydi. Abdürrahman'ın ailesinin bu tür ulusal düzeyde iddiaları yoktu, ancak o da toplumun kültürlü, nispeten müreffeh bir kesiminden geliyordu. Bu kadınlara ilham veren şey, etraflarını saran emperyalizm karşıtı kitlesel eylemler olduğu kadar (oy hakkı mücadelelerini vermekte olan) Avrupalı kadınlarla olan etkileşimleriydi. Avrupalı kadınlar arasında çok sayıda müttefik bulduysa da karşılaştıkları genel tavır üstten bakan bir yok saymaydı. 1939'da Uluslararası Kadınlar Birliği'nin tereddütlü tutumuyla karşılaştığında Ceza Nabaraoui şöyle yazmıştı:

"Ne istedik? Emperyalist politikaların suçları yüzünden acı çeken talihsizler için biraz duygudaşlık." Peki, karşılığında ne olmuştu? Uluslararası Kadınlar Birliği, "muhteşem programının sadece Batıdaki belli kişilere mahsus olduğunu" ve "özgürlüğün tadını çıkarmayı sadece onların hak ettiğini" kanıtlamıştı.[15] Ayrıcalıklı konumlarının barındırdığı çelişkilerden hareketle, Sharawi ve Nabaraoui gibi burjuva kadınlar, sadece oy hakkı talebini gündeme getirmekle kalmamışlardı; onların kurduğu bu örgütler

zaman içinde salonların dışına çıkacak, küçük şehirlerin, köylerin ara sokaklarına dek uzanacaktı.

Sharawi ve Nabaraoui Mısırlı kadınların oy hakkı için mücadele ederken, başka üç kadın da çok uzakta, Latin Amerika'da benzer çalışmalar yapıyordu. Amalia Cabalerro de Castillo Ledón, *Alianza de Mujeres de México*'da (Meksika Kadınlar Birliği); Minerva Bernardino, *Accion Feminista Dominica*'da (Dominik Feminist Eylem); Bertha Lutz ise *Federação Brasileira pelo Progresso Femenino*'da (Brezilya Kadının İlerlemesi Federasyonu) çalışıyordu. Bu kadınlar eski toplumsal sınıflara mensuptu ve kadınların özgürleşmesine dair oldukça muhafazakâr bir gündemleri vardı. Kadınların oy hakkı için mücadele eden bu örgütler ve liderleri, aile ve evlilik konusunda ataerkinin toplumsal tanımlarına razı geliyorlardı. 1931 yılında toplanan ve toprak hakkı, yetişkin eğitimi ve sendikalarda cinsiyet eşitliği gibi taleplerde bulunan Ulusal İşçi ve Köylü Kadın Kongresi'nden sonra kurulmuş olmasına rağmen, bu konular Meksika Kadınlar Birliği'nin gündemine girmedi. Aynı şey Dominik Feminist Eylem ve Brezilya Kadının İlerlemesi Federasyonu için de geçerliydi.[16] Ancak bu üç kadın, 1938'de Lima'da ve 1945'te Chapultepec'te yapılan Latin Amerika konferanslarındaki tartışmalardan hareketle, "erkeklerin ve kadınların eşit hakları" ibaresinin BM bildirgesinde yer alması için ısrar edeceklerdi.[17] BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi bünyesinde Kadının Statüsü Komisyonu'nun kurulması da yine Latin Amerikalı delegelerin BM'ye baskıları sonucunda gerçekleşecekti.

BM Kadının Statüsü Komisyonu'nun 1947 yılında benimsediği temel ilkeler şöyleydi:

"Milliyetine, ırkına, diline ya da dinine bakmaksızın, kadınların statüsünü yaşamın tüm alanlarında erkeklerle eşit konuma yükseltmek; yazılı hukukta, yasal ilke ve kurallarda, örfi hukukun yorumunda kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak."[18] Ancak, uygulanamadıkları için bu ilkelerin bir anlamı olmayacaktı.[19] BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin "Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirgesi"ni BM Genel

Kurulu'nda oylamaya sunması ancak 1967 yılında gerçekleşti. Tüm bu sürecin bir sonucu olarak, 1975 yılı Uluslararası Kadın Yılı ilan edildi ve aynı yıl ilk BM Kadın Konferansı Meksiko kentinde toplandı.[20] Meksika Kadınlar Birliği, Brezilya Kadının İlerlemesi Federasyonu ve benzerlerinin burjuva feminizmi, daha sonra, Üçüncü Dünya içindeki derin eşitsizliğin farkında olan kadın hakları aktivistleri tarafından kullanılacak çok sayıda önemli uluslararası kurum ve platform yarattı. Afrika-Asya toplantılarında bir araya gelen bu aktivistler, toplumsal cinsiyet mücadelesini, daha geniş çaptaki ulusal bağımsızlık mücadeleleri ve bu ülkeler içinde işçi sınıfını güçlendirme mücadeleleri bağlamında yürüttüler.

Sömürgecilik karşıtı milliyetçi hareket gücünü ezilen nüfusun tüm kesimlerinden, kadınlardan, erkeklerden, işçi sınıfından, tüccarlardan alıyordu; bunun temelinde sadece demografik nedenler değil, bu kesimlerin eşitlik fikrini benimsemesi de yatıyordu. Sömürgeciliğe karşı mücadele etmiş yeni ülkelerin birçoğunda genel oy hakkı elde edilmişti. Mısır'da kadınlar 1923 Anayasası'yla oy hakkına kavuşmuş, sonrasında bu hakları krallık tarafından geri alınmıştı. 1952 Hür Subaylar Devrimi'nden sonra, Nasır kadınların oy hakkını iade etme sözünü verdi. Mısır'ın en önemli iki müftüsü bu konuda farklı tavır alıyor, Başmüftü Şeyh Hasanayn Makhluf kadınlara oy hakkı verilmesine karşı çıkarken, Şeyh Allam Nasır destekliyordu. Neticede, 1956 yılında kadınlar oy hakkını yeniden kazandı.[21] Vefd Partisi'nin iktidarının ilk yıllarında Nasır, partinin burjuva milliyetçiliğine karşı (kadın-erkek eşitliğini de içeren) eşitlikçi bir demokrasi anlayışını savunuyordu.[22] Kadınlar, Abdürrahman'ın 1957'de ifade ettiği "bilincin uyanışı ve yaşama iradesi" başta olmak üzere kadınların nihai özgürleşmesine zemin sağlayacağını düşündükleri için, 1950'lerden itibaren ulusal bağımsızlık projesi çerçevesinde çalışacaklardı.[23]

Afrika-Asya Halkları Dayanışma Örgütü, 1957 konferansında Afrika-Asya Kadın Federasyonu'nun kurulmasına karar verdi.[24] Federasyon 1961 yılında, yine Kahire'de, otuz yedi ülke ve hareketin katıldığı bir konferans düzenledi.[25] Bu ilk Afrika-Asya

Kadın Konferansı'nda, delegeler Üçüncü Dünya platformundaki kadınların mücadelelerine dair derli toplu bir gündem oluşturacaktı. Kahire'de bir araya gelen hareketlerin arasında kendilerini Avrupa'nın gayrimeşru kız kardeşleri olarak görenlerin sayısı az, hâlâ Üçüncü Dünya kavramının sahibi olmadıklarını düşünenlerin sayısıysa daha da azdı. Kendilerinden önce gelen kadınların ulusal kurtuluş hareketlerinde mücadele ettiğini, bu nedenle de geleceği kurma hakkını kazandıklarını vurguluyorlardı. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin eğitim bakanı yardımcısı olan Kerime Es-Said, otuz yedi ülkeden gelen delegeleri şu hatırlatmayı yaparak karşılıyordu:

"Kadınlar bağımsızlık mücadelelerinin önemli bir ayağıydı; savaşanlarla savaştılar, şehit olanlarla şehit oldular."[26]

Konferansa sunulan daha uzun genel raporda, Vietnam'dan Hindistan'a, Cezayir'den Güney Afrika'ya kadınların ulusal bağımsızlık mücadelelerindeki çabalarına ayrıntılı bir şekilde yer veriliyordu. "İnsanların sömürgeciliğin boyunduruğu altında acı çekmeye devam ettiği Afrika ve Asya ülkelerinde, kadınlar uluslarının tam bağımsızlığı ve ülkelerinin özgürlüğü mücadelesine etkin bir şekilde katılıyor. Bunun özgürleşmelerinin ilk adımı olduğuna, toplumdaki gerçek yerlerini elde etmelerini sağlayacağına inanıyorlar."[27] Bu şu anlama geliyordu: Kadınların sömürgecilik karşıtı mücadelelere katılmaları, özgürleşme gündemlerinin önündeki engellerden birine karşı bir saldırı değildi sadece; erkeklerin ve kadınların katkısı hem hareket hem de toplum içindeki ilişkilerini de dönüştürecekti.[28] Kadınlar Cezayir, Küba, Gine, Endonezya, Kenya, Kore, Umman, Venezuela ve Vietnam'da olduğu gibi sadece gerilla savaşlarına fiilen katılmakla, savaşçılara ikmal sağlamakla ve yaralıları tedavi etmekle kalmadılar; Mısır, Hindistan, Zanzibar ve diğer yerlerdeki sokak eylemlerinde çoğunluğu da oluşturdular.

Emperyalizm kadınlar için ilerlemeyi neredeyse imkânsız hale getirmişti.[29] Baskı ve ezilmenin farklı biçimleri üzerinde dursalar da hiçbir kadın hareketinin antiemperyalist mücadeleyi yok say-

ması mümkün değildi. Kahire'ye gelenler arasındaki kız kardeşlik bağı emperyalizme karşı mücadele içinde şekillenmişti. Ülkeleri bağımsızlıklarını kazanınca sahip olacakları siyasi haklar sayesinde mücadelelerini ileriye taşımayı umuyorlardı. Siyasi haklarını kazanamadıkları sürece diğer reformların bir anlamı olmayacaktı. Devlet, eşit eğitim ve eşit ücret sözü verebilirdi, ancak kadınların siyasi hakları yoksa, bu reformların uygulanmasını ve sürdürülmesini nasıl sağlayacaklardı?[30]

Ulusal bağımsızlığın kısa tarihi, kadın hakları aktivistlerine, devletin cömert davranması için kendi haline bırakılamayacağını öğretmişti.[31] Yeni devletler kadınlar için cennet anlamına gelmiyordu. Kahire'de yapılan iki konferans, yalnızca kadınlar ve erkekler için eşit haklar öngören bir vizyon, bir dizi öneri sunmakla kalmıyor; bu öneriler, yeni devletlerin bu politikaların çoğunu yürürlüğe koymadaki başarısızlığına dair örtük bir eleştiri de içeriyordu. Yeni devletlerin, Uluslararası Çalışma Örgütü ve diğer BM organları içinde, *uğruna bizzat mücadele ettikleri* yeni uluslararası ilkeleri benimsemekle kalmamalarını, bunları hayata geçirmelerini de talep ediyordu. Abdürrahman da konferanstaki konuşmasında, ulusun doğuşunun "gerçek dayanışmanın [sadece] ilk adımı" olduğu hatırlatmasında bulunuyordu.[32]

Kadınların kazandığı haklar mücadelenin bittiği anlamına gelmiyor, aksine taleplerini daha da ileri taşımak için gereken gücü kazanmalarına yardımcı oluyordu. Kadınların evlilik konusunda karar hakkına sahip olması, Üçüncü Dünya kadınlarının gündeminin ilk sıralarında yer alan şartlardan biriydi. Evlenip evlenmeyeceklerine, ne zaman ve kiminle evleneceklerine kendileri karar vermeliydiler. 1957 konferansına katılan delegeler "Evlilikte eşler için bireysel seçim özgürlüğü ilkesi geçerli olmalıdır," kararını aldı. Kadın ve erkeklerin ilişkilerinde herhangi bir sorunla karşılaşmaları durumunda, devlet onlara "evlilik danışmanlığı ve aile planlaması" hizmeti sağlamalıydı. Evliliğin yalnızca mülkiyet ve soyun sürdürülmesiyle ilgili olduğu fikrine karşı çıkılarak, "çokeşliliği ortadan kaldırmak için etkili önlemler" alınması gerektiği

belirtiliyordu. Kadınların ev içi alandan nispeten özgürleşmesini sağlamak için "çalışan kadınlara hamilelik ve doğumda parasız tıbbi bakım hakkı, tam ücretli ve yeterli doğum izni hakkı" verilmeliydi. Son olaraksa, "evli kadınlara çalışma hakkı tanınması ve bu hakkın garanti altına alınması" savunuluyordu.[33] Talep edilen değişiklikler sadece kadınların gündelik hayatının iyileştirilmesini değil, kadınları da kapsayan etkin bir sivil toplum oluşturmak için gerekli gücün yaratılmasını hedefliyordu.

Kadınların siyasi kapasitelerini artırmak için talep ettikleri hakların birçoğu 1920'lerden bu yana gündemdeydi: Kültürel haklar (en önemlisi eşit ve parasız eğitim hakkıydı) ve (bir önceki paragrafta sıralanan) toplumsal haklar.[34] 1961 Kahire Tavsiye Kararları'nın "Ekonomik Alanda Eşitlik" bölümünde tartışma bir adım daha ileri taşınıyor, kadınların ekonomik hakları için mücadele etmemeleri ve bu hakları kazanmamaları halinde, siyasi anlamda tam olarak yurttaş olamayacakları belirtiliyordu. Modern yurttaşlık, kadınların ekonomik refahları için aile birimine bel bağlamak zorunda kalmamalarını, aksine aile içinde gerçek ekonomik paydaşlar olmalarını gerektiriyordu. 1957 konferansının vurguladığı "eşit işe eşit ücret" sloganı dört yıl sonra yeniden gündeme gelecekti. 1961 konferansı, feministlerin ekonomik alandaki mücadelesi için, kadınların iş sahibi olmak, cinsiyetleri değil yetenekleri esasında terfi almak, hamilelik ve doğum nedeniyle işlerini kaybetmemek, her iş kolu için mesleki ve teknik eğitim almak, sendikalara katılmak ve sendika yöneticiliği yapmak gibi haklarını kapsayan ayrıntılı bir vizyon sunuyordu. Çoğunlukla bu tür işler kadınlar tarafından yapıldığından, sosyal güvencenin ve yasal düzenlemenin olmadığı sözleşmeli çalışmanın kaldırılması da talepler arasındaydı. Kadın tarım işçileriyle ilgili olarak "toprağı işleyenler arasında eşit toprak bölüşümü ve tarımsal üretim araçlarının sağlanması" isteniyordu.[35] Ücretli çalışmayan kadınlar için de iki tavsiye kararı alınmıştı: Devlet, tüketim malları üzerindeki dolaylı vergileri (satış vergilerini) indirmek ve böylece ev geçindirme giderlerinin yükünü hafifletmek yönünde çaba harca-

malı; ikinci olarak da anlamsız işler yaptırtmadan kadınlara gelir desteği vermenin yollarını bulmalıydı.

Sömürgecilik karşıtı milliyetçilik, hatta en reformcu örnekleri bile kadın meselesi konusunda endişelere sahipti. Toplumsal baskıya son verilmesi, ulusal kurtuluş gündeminde kendisine yer bulmuştu. Bu baskının sona ermesi, en geleneksel haliyle, ataerkinin modernize edilmesinden ve yeni kadının ev alanına sürülmesinden ibaretmiş gibi görünüyordu.[36] Ulusal kurtuluşun daha ilerici örneklerindeyse, ataerkinin ve feodal ilişkilerin etkisi altında kültürel geleneklerin kemikleştiğini ve bu durumu düzeltme konusundaki her tür fırsatın, kadın düşmanlığından ve statü farklarından çıkar sağlayan eski toplumsal sınıflarla emperyalizmin ittifakı tarafından boğulduğunu savunan çok sayıda ses vardı. Bu ilerici modele göre, kadın ve erkekler muhafazakâr aile anlayışına karşı mücadele etmeli, neyin ulusun kamusal alanına neyin ailenin özel alanına ait olması gerektiği yeniden belirlenmeliydi. 1961 tarihli konferansın toplumsal sorunlar hakkındaki raporunda şöyle yazılmıştı: Kadınlar "ülkelerindeki bağımsızlık ve bağımsızlığın korunması mücadelelerine katılıyor, bu sayede, kadının statüsünü düşüren tüm gelenek ve görenekleri ortadan kaldırmayı başarabilirler."[37] Üçüncü Dünyalı kadın hakları aktivistleri, ulusu kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalıştı; onlara göre, adalet mücadelesinde ulus aileden çok daha kapsayıcıydı; bu nedenle sömürgecilik karşıtı milliyetçiliğin ufku içinde hayal kurdular, bu ufuk içinde hareket ettiler.

Nasırcılığın toplumsal cinsiyet ilişkilerine yaklaşımı, ilerici olduğu varsayılan bir projenin bile nasıl muhafazakârlığa yatkın olduğunu göstermektedir. Siyaset bilimci Mervat Hatem, Nasır döneminde Mısırlı kadınların kaydettikleri tüm ilerlemenin "devlet feminizmi" kisvesi altında gerçekleştiğini yazar. Rejim, "ekonomik olarak ailelerinden bağımsız ancak istihdam, eğitim, sağlık ve kreş gibi önemli sosyal hizmetler ve siyasi temsil için devlete bağımlı kadınlar yaratmıştı."[38] Bu devlet feminizmi, kadınlara siyaset ve ekonomi alanlarında belli bir alan açmıştı (1956 Anayasası, oy verme

hakkının yanı sıra kadınlara eğitim ve çalışma hakkı da tanıyordu). 1957'de iki kadın, Aminah Shukri ve Rawiyah 'Arriyah seçimleri kazanarak meclise girdiler. Ancak Nasır'ın projesi "aile hukuku kanunları"nı ve ataerkiyi ortadan kaldırma girişiminde toplumsal muhafazakârlığın sınırlarını aşamayacaktı. Nasır rejimi 1955 yılında şeriat mahkemelerini kaldırdı, ancak dinî yargıçlar yeni oluşturulan aile mahkemelerinde yer almaya devam etti. Nasırcılığın zayıf ancak öncü kolu olarak kalan ve Hikmet Ebu Zeyd tarafından idare edilen Toplumsal Refah Bakanlığı 1958'de ulusal mecliste aile hukuku sorununu gündeme getirecek ancak başarılı olamayacaktı. Belirli kazanımların kaydedildiği bu devlet feminizmi bağlamında, Abdürrahman da monarşiye, geleneğe ve imparatorluğa karşı mücadelede siyasi bir araç olarak ulusa inananlardandı. Kahire Konferansı'ndan iki yıl sonra, Toplumsal Refah Bakanlığı, konferansta gündeme getirilen bazı konuların ele alındığı ve esas olarak kadınların (aile planlaması alanı da dahil olmak üzere) ekonomik bağımsızlığı konusunun tartışıldığı bir konferans düzenledi. Bu, 1961 Kahire Konferansı'nın bir sonucuydu.

Gine ve Cabo Verde'nin Bağımsızlığı için Afrika Partisi (PAIGC) gibi daha militan ulusal kurtuluş örgütlerinin, neopatriyarkal bir devletinkinden farklı sorunları vardı. Bu örgütler, erkek yoldaşlarının ailenin bir kurum olarak yeniden düzenlenmesine dair taşıdıkları tereddütlerin farkındaydı. Kadınlar için özgürlük teoride iyiydi, buna karşı çıkmıyorlardı, "ama *benim* evimde? Asla!"[39] Bu tür tutumlar, kadın haklarının mantığını ulusal kurtuluş çerçevesi içine yerleştiren Teodora Ignacia Gomes gibi mücadelecilerin cesaretini kırmadı:

> Her şeyden önce kadınlar, sömürgeciliğe ve her tür sömürü sistemine karşı erkeklerle birlikte mücadele etmelidir. İkinci olarak, ki bu en önemli meselelerden biridir, her kadın özgür olabileceğine, özgür olması gerektiğine ve erkeklerin toplumsal ve siyasi hayatta yaptığı her şeyi yapabileceğine kendini ikna etmelidir. Üçüncü olarak, kadınların erkeklerle aynı haklara doğal olarak sahip oldukları konusunda erkekleri ikna etmek için mücadele

> etmesi gerekmektedir. Fakat kadınlar temel sorunun kadınla erkek arasındaki çelişki değil, içinde yaşadığımız sistem olduğunu anlamalıdır.[40]

Sömürgecilik karşıtı ulusal bağımsızlık hareketlerinin ilerici biçimleri, eşitliği sadece hayal etmekle kalmamış, ekonomik sömürünün ve kültürel baskının tarihine dayanan ve eşitliği amaçlayan bir program da oluşturmaya çalışmıştı. Buenos Aires'ten bir iktisatçı çıkmış, ekonomi alanındaki eleştirileri ve öngörüleri bir öğreti çerçevesinde bir araya getirmişti. Şimdi ona ve onun fikirlerini eyleme geçirenlere bakalım.

Buenos Aires

1949 yılında, Raúl Prebisch "Latin Amerika'nın Ekonomik Gelişimi ve Başlıca Sorunları" başlıklı bir makale kaleme aldı ve yayımladı.[1] Arjantin Maliye Bakanlığındaki müsteşarlık görevinin ardından Arjantin Merkez Bankası'nın ilk genel müdürü olan Prebisch, 1948'de BM Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nun (ECLA) başına atanmıştı. ECLA Prebisch'in bu makalesini, esmer milletlerdeki iktisatçılar arasında "kalkınma" sorunu hakkında bir diyalog başlatmak için yeniden yayımladı. Makale, Buenos Aires'ten çok sayıda dile çevrilecek, teksirle çoğaltılmış kopyaları yeni ulusların planlama komisyonlarına ulaşacaktı. Makalede ortaya atılan temel soru son derece basitti: Çok ağır bir biçimde yoksullaştırılmış Üçüncü Dünya, nüfusunun tamamının gelişmesini sağlamak için ne tür iktisat politikaları üretmelidir? Yüzlerce yıllık emperyalizm, yeni ulusları hammadde satışına ve mamul mal satın alınmasına dayanan ekonomileriyle baş başa bırakmıştı. Bu temel dengesizlik sonucunda Arjantin gibi ülkeler nispeten düşük fiyatlarla çok büyük miktarlarda hammadde ihraç etmek zorunda kalırken, ithalat faturaları da endüstriyel mallar için talep edilen yüksek fiyatlarla kabarıyordu. Bu durumdan kurtulmanın yolu neydi? Prebisch'in makalesinin "temel sorusu" buydu.

ECLA ve Prebisch'in bu soruya Latin Amerika'nın, bilhassa da dönemin büyük gücü Arjantin'in özgün deneyiminden yola çıkarak verdikleri bir cevapları vardı. Arjantin'deki egemen sınıflar yirminci yüzyılın başlarına dek ulus fikrine karşı çıkmıştı. Oligarklar, Arjantin'in *haute porteno*'ları ülkeyi demir yumrukla yönetiyor, kendi servetlerini Avrupa bankalarında tutuyorlardı (yani, ülkelerinin ekonomik gücü aleyhine, Avrupa para birimlerinin lehine

olan para politikalarını tercih ediyorlardı). Seçkinlerin bu umursamazlığı, Juan B. Justo ve sendikaların başını çektiği sosyalist hareketin büyümesini hızlandırırken, seçkinlerin ("Finansal bağımsızlığımızı korumak için canla başla mücadele etmeliyiz," diyen Carlos Pellegrini gibi) yurtsever kesimlerini kızdırıyordu.[2] Arjantin sanayisi, Avrupa ve ABD sermayesinin bölgeyi ihmal ettiği 1930'lardaki Büyük Buhran'dan 1940'lardaki savaşlara kadar olan dönemde gelişmişti.[3] 1933 yılında Arjantin'in Tarım Bakanı, "Altüst olmuş haldeki dünyanın bizi soktuğu bu yalıtılmışlık hali nedeniyle, artık mallarımızı ithal etmeyen ülkelerden satın alamadığımız malları kendimiz burada üretmek zorundayız," diyordu.[4] Arjantin'in demir yollarının çoğu İngiliz sermayesine aitken, sanayisinin neredeyse yarısına ise İsviçreliler, Amerikalılar ve İngilizler sahipti. Otoriter popülist lider Juan Péron (danışmanı Miguel Miranda'nın "Bloke edilmiş fonlarımızın köhne makine ve gereçlerin alımı için kullanılmasını tavsiye etmiyoruz," şeklindeki değerlendirmesine rağmen) demiryollarını İngilizlerden satın alacak, sendikaları devlet bünyesine katacak, (tarımsal sektör tarafından finanse edilen) sanayileşmeye hız verecekti. Tüm bunlar onun "bağlantısız" *La Tercera Posicion*'unun, yani 1946'da dış politikada benimsediği ve Üçüncü Dünya'nın ortaya çıkmasıyla benzerlik gösteren Üçüncü Görüş'ünün temel ilkelerini oluşturuyordu.[5] Péron'un 1947'de açıkladığı "Ekonomik Bağımsızlık Bildirgesi" Justo'nun ekonomik milliyetçiliğine başvurmuştu.[6] Arjantin, ithal ikamecilik ve (geri dönüştürülmüş Nazi altınları da dâhil olmak üzere) dış yardım kullanımı gibi öngörüden ziyade zorunluluktan başvurulan stratejilerden fayda sağlamıştı.[7] Prebisch Péron'dan nefret etse de edindiği bu deneyim ECLA'da çalışırken işine yarayacaktı.[8]

1940'lı yıllara gelindiğinde, dünya ekonomisinin "merkez"inin (ABD ve yeniden inşa edilen Avrupa) "çevre" üzerinde teknolojik üstünlüğe sahip olduğu açıktı. Çevre ekonomilerinde üretilen birincil malların talep esnekliği mamul mallardan daha azdı; yani, hammadde fiyatlarının düşmesi onlara olan talebin artacağı anlamına gelmiyordu. Bu durumda, merkez neye ihtiyacı varsa düşük

fiyatlara alabiliyor, ancak çevre aradaki farkı yüksek satış hacmiyle telafi edemiyordu. Mamul malların bu sorunla karşı karşıya kalmamasının birçok nedeni vardı. Teknolojik avantajların, sendikalaşmanın ve birincil ürünlerin fiyatlarının kestirilemezliğinin bir arada bulunması, merkezin "ticaret hadleri" bağlamında büyük bir kazancın keyfini sürmesi anlamına geliyordu.[9] Bu argümanlar, 1940'ların sonunda ortaya çıkan ve "kalkınma iktisadı" adı verilen bir inceleme alanını oluşturacaktı.

Deneyimleri ve çalışmaları sonucunda, Prebisch yeni ulusların hammadde yerine mamul mallar üretmesi gerektiği sonucuna varmıştı. Böylesi bir strateji uygulanması için ya (endüstri oluşturmak amacıyla) sermaye yatırımı teşvik edilmeli ya da ithalat-ihracat mevzuatı yaratıcı bir şekilde kullanılmalıydı. Bu iki yöntem için de küresel bir uzlaşma sağlanabilirdi, bunun ABD ve Avrupa tarihinde örnekleri vardı. ABD ve Avrupa farklı tarihlerde kendi ekonomilerini korumak ve denetim altına almak için gümrük tarifelerine ve diğer yasal önlemlere başvurmuş, ABD savaştan harap olan Avrupa'ya sermaye aktarmak için 1947 yılında Marshall Planı'nı uygulamaya geçirmişti. Ancak Prebisch'in çalışma arkadaşı H.W. Singer'in belirttiği üzere, ABD ve Avrupa'nın müesses nizam iktisatçıları ve bu ülkelerin önde gelen siyasi liderleri, kalkınma iktisatçılarını ve Üçüncü Dünya liderlerini Birinci Dünya kuruluşlarının belirlediği politikada "sadece küçük değişiklikler ve eklemeler yapmalarına izin verilebilecek radikal ütopyacılar, sorumsuz vahşi adamlar" olarak görüyorlardı.[10]

ABD ve Avrupa kurumlarının bu küçümseyici tavrına rağmen, Birleşmiş Milletler'in alt kademeleri yatırım sorunu konusunda karar vericilerin çoğunu kapsayacak bir uzlaşma için çalışmaya başladı. Bunun sonucunda, 1951 yılında Birleşmiş Milletler *Azgelişmiş Ülkelerin Ekonomik Kalkınması için Önlemler* başlıklı bir rapor yayımlandı. BM Ekonomik İşler Dairesi hazırladığı bu raporda, kalkınma iktisadı öğretisi uyarınca yeni ulusların yoksulluklarından kurtulma imkânlarını araştırıyordu. Çoğu iktisatçı, modern bir ekonominin milli gelirin yüzde 10'u civarında

bir sermaye oluşumuna ihtiyaç duyduğunu belirtirken, Üçüncü Dünya'da bu oranın yarısına bile yaklaşılamıyordu. Yabancı sermaye yatırımları ve dış yardımlar, bu oranda kayda değer bir artış sağlamıyordu. Ulusal tasarruf ve yatırımlar nüfus artışını zar zor karşılıyor, buna ek olarak, ulusal kaynakların eşitsiz dünya sistemi tarafından yağmalanması sonucunda bu ülkelerde yaşayanlara çok az şey kalıyordu. Rapor, "bu nedenle, sermaye oluşumunun nasıl arttırılacağı çok acil bir konudur," tespitiyle sona eriyordu.[11] Polonyalı ekonomist Michal Kalecki'nin yazdığı gibi, "yatırımın trajedisi, yararlı olmasıydı."[12]

Rapor zamanının en yakıcı sorularını dile getiriyordu: 1930'lardaki ekonomik buhran ve 1940'lardaki savaşların yanı sıra yüzyıllar süren sömürgeci yağma tarafından yıkılmış ekonomileri yeniden kurmak için gerekli sermaye nasıl sağlanabilirdi? Sömürgecilik karşıtı hareketlerden doğan yeni uluslar yol alabilecek ve siyasi eşitliği sağladıkları gibi ekonomik eşitliği de sağlayabilecekler miydi? Yeni ulusların da bir Marshall Planı olacak mıydı, yoksa dünya güçleri sadece Avrupa ekonomisinin canlandırılmasıyla mı ilgilenecekti?

ABD İkinci Dünya Savaşı'nda harap olan Avrupa ülkelerine para yardımı yapmıştı: 1947 ve 1953 yılları arasında, Batı Avrupa'ya toplam 1,3 milyar dolar akıtarak sanayi tesislerinin savaş öncesi düzeye (bazı durumlarda bu düzeyin de üstüne) çıkmasını sağlamıştı. 1948 ve 1953 yılları arasında sanayi üretimi üçte birin üzerinde bir oranda yükselmiş, tarımsal büyüme hızla artmıştı.[13] Sömürgeleştirilmiş dünya için buna benzer hiçbir şey yapılmadı. Batı Avrupalı ve ABD'li karar vericiler, yeni uluslara böylesi büyük bir servet aktarmak yerine yapılacak az bir yardımın, bir miktar teknoloji transferinin ve gerek ülke içinde gerek ülkelerarası düzeyde asgari devlet müdahalesinin yeni uluslarda büyümeyi sağlayacağını savundular.

Hem iktisat disiplini içindeki hem de Batı Avrupa ve ABD'nin muktedirlerinin salonlarındaki hâkim görüş, eski sömürgelerin kalkınmasının "modernleşme teorisi"nin kuralları yoluyla olacağı

yönündeydi. Sömürgeleştirilmiş dünyanın sorunu yoksulluktan değil (düşük teknolojik gelişme düzeyleri anlamına da gelen) gelenekselcilikten kaynaklanıyordu. Geleneksel kültürler –her ikisi de sermaye yatırımıyla sağlanacak– siyasi istikrar ve bilimin gelişmesi yoluyla çözülmeliydi. Modernleşme teorisyenleri de kalkınma iktisatçıları gibi, ulusal gelirin yüzde 10'u kadar bir sermayenin W.W. Rostow'un ifadesiyle "geleneksel bir toplumun" modernizme "geçişi" başarması için gerekli olduğunu düşünüyorlardı.[14] Ancak Rostow ve diğer modernleşmeciler paranın nereden gelmesi ve bu parayla ne yapılması gerektiği konusunda kalkınma iktisatçılarından ayrılıyordu. Yatırım azıcık bir dış yardımla ve ulusal tasarrufların daha iyi kullanılmasıyla mümkün olacak, bu yatırım da birkaç on yıl sürecek bir büyüme döneminden sonra "olgunluğa" geçiş için yeterli ulusal gelir düzeyini yaratacaktı. Rostow, yatırım parasının tarımın ticarileşmesi ve ulaşım-iletişim ağlarının kurulması için harcanması gerektiğini savunuyordu. Ekonominin geri kalanı devlet müdahalesinin dışında kalmalıydı.

Modernleşme teorisi, geri kalmışlığın suçunu geleneksel denen toplumların kültürlerine atma, bu sayede sömürgecilik tarihini görmezden gelme eğilimindeydi. Bu sayede, zekice bir hamleyle kapitalizmin ortaya çıkışını yeniden Avrupa'ya özgü koşullara dayandırıyor, sosyolog Max Weber'in yaptığı gibi, esmer dünyanın tutumluluk kültürüne sahip olmadığını, bu nedenle de kendini yoksulluğa sürüklediğini iddia ediyordu. Weber 1904'te, "Kapitalizmin gelişmesini sağlayan itici güç meselesi, kapitalist amaçlar için kullanılmaya hazır olan sermaye toplamının ortaya çıkışı meselesi değildir; bu mesele her şeyden önce kapitalizm ruhunun gelişmesidir," diye yazmıştı.[15] Özetle, kapitalizm Avrupa'da ortaya çıkmıştı çünkü Avrupalılar zenginliği çağıran özel bir ruh yaratmışlardı.[16] Bu tarz iddialar, sömürgeleştirilmiş dünyaya mensup entelektüelleri usandırıyordu. Dadabhai Naoroji, "Hindistan niçin yoksulluk içinde?" sorusunu soruyor ve şöyle cevaplıyordu:

"Bunun nedeni ekonomi yasalarının acımasız işleyişi değil, İngiliz politikasının düşüncesiz ve acımasız eylemleridir;

Hindistan'ın zenginliğinin Hindistan içinde acımasızca tüketilmesi, bununla kalmayıp acımasızca İngiltere'ye akıtılmasıdır; kısacası, Hindistan'ı yok eden, ülkenin kahredici bir şekilde yağmalanmasıyla ekonomi yasalarının acımasızca saptırılmasıdır."[17]

Avrupa'nın gelişmesi için Üçüncü Dünya yağmalandı. Modernleşme teorisi bunu görmezden geldi, bunun yerine kapitalist kültürü yerleştirmek için dünya üzerindeki kültürleri "Protestanlaştırmaya" çalıştı.[18]

Modernleşme teorisinin aksine Prebisch ve genel olarak kalkınma iktisatçıları, işe sömürgeciliğin etkisini ele alarak başladılar. Sömürgecilik dünyayı kırıp geçirmiş, yarısından fazlasını sermayeden yoksun, yoksulluk içinde bırakmıştı. 1500 yılında Avrupa'da kişi başına düşen ortalama gelir Afrika ve Asya'dakinden sadece üç kat fazlayken, 1960'a gelindiğinde on kat fazlaydı. Sömürgecilik yalnızca esmer milletleri yoksullaştırmamış, bu ülkelerin zenginliğine el koyarak Avrupa ve ABD'nin muazzam bir atılım yapmasını sağlamıştı. Arjantin'in kuzeydoğusunda, San Miguel de Tucumán'da doğan Prebisch, bu yağmaya ve ona karşı gelişen milliyetçi tepkiye genç yaşta tanıklık etmişti. Yağmayı, İspanyol sömürgecilerin müthiş miktarda gümüşü koparıp aldığı Bolivya sınırının hemen öte yanındaki Potosí Dağı'ndan biliyordu.[19] Para İspanya'ya giriyor ancak krallığın borçlarını ve İngiltere, Fransa, Hollanda ve İtalya'dan yapılan ithalatı ödemek için hızla çıkıyordu. Bu ani şekilde artan para arzını elinde tutan bankalar, Kuzeybatı Avrupa'daki ilk fabrikaların kurulması için gerekli sermayeyi sağlamıştı.[20] San Miguel de Tucumán, Potosí'yi Güney Konisi'ne bağlayan yol üzerinde olmasının yanı sıra, 1816'da milliyetçi güçlerin Arjantin'in bağımsızlığını ilan ettiği kongrenin de toplandığı yer olmasıyla önem taşıyordu. Bu bağımsızlık ilanı kısmen, Latin Amerika'nın zenginliklerinin yağmalanmasının, hem Avrupa'nın gelişmesine hem de Latin Amerika halklarının toplumsal hedeflerinin saptırılmasına yol açtığının fark edilmesi sonucunda gerçekleşmişti.[21]

Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri sömürgecilikten çıkar sağlamış olmaları nedeniyle, sömürgeciliğin sorumluluğunu

üstlenmeliydi. Sorumluluk üstlenmek, Birinci Dünya'nın Üçüncü Dünya'ya (daha sonraları "tazminat" olarak adlandırılacak) karşılıksız yardımlarda bulunması anlamına geliyordu. Üçüncü Dünya'dan kalkınma için daha fazla fedakârlık beklemek ahlaklı bir tavır değildi. Prebisch şöyle yazıyordu:

"Zamanımızın toplumsal baskısı sonucunda çoğu zaman kaynaklarımızın çok büyük kısmını mevcut tüketim düzeylerinin artırılması için kullanıyoruz veya bu kaynakları gelecek refahımız için ekonomik yatırımlar yapmak için değil, şimdiki refahımız için toplumsal yatırımlar yapmak için harcıyoruz. Bu baskıya boyun eğmek, kitlelerin yaşam standardını [istikrarlı bir şekilde] yükseltmek yönündeki toplumsal hedefi yenilgiye uğratacaktır."[22] Sermaye yokluğu nedeniyle sanayileşememek de eşit derecede ahlak dışıydı, çünkü bu durum dünyanın belli kesimlerini ekonomik durgunluğa, yoksulluğun tüm topluma yayıldığı bir duruma mahkûm edecekti. Nitekim bazı iktisatçılar hammadde üreticilerinin sanayileşmemesi gerektiğini düşünüyordu; çünkü Prebisch'in ifadesiyle, "sanayileşmeleri durumunda, verimliliklerinin düşük olması, içinde yer aldıkları mübadeledeki üstünlüklerini kaybetmelerine neden olacaktı."[23] Bu "karşılaştırmalı üstünlük" görüşü, her ülkenin en iyi yaptığı şeyin üretiminde uzmanlaşması veya David Ricardo'nun 1817 tarihli makalesinde yazdığı üzere, bir ülkenin sanayisini yapay bir şekilde oluşturmaya çalışmaması, bunun yerine "doğa tarafından verilen kendine özgü güçlerinin" peşinden gitmesi gerektiğini savunuyordu.[24] Ricardo'nun verdiği örneğe göre, ABD'yi mısır veya Fransa'yı üzüm üretmek için uygun yapan neydi? Peki İngiltere'yi madeni eşya veya sınai mallar üretiminde yetenekli kılan neydi? Karşılaştırmalı üstünlük savı doğaya mı dayanıyordu? İngiltere oldum olası madeni eşya üretiminin kutsal adası mıydı? Yoksa Ricardo'nun "serbest ticaret" teorisinin henüz ortada olmadığı zamanlardaki merkantilist politikalar ve sömürge yağmaları mıydı İngiltere'ye üstünlüklerini sağlayan?[25] Kalkınma iktisatçıları Ricardo'nun sömürgeciliği yok saymasına, Birinci Dünya'nın finansal ve siyasi hâkimiyeti üzerine düşünmek yerine

yardım bağışlamakla yetinmesine yol açan stratejileri benimsemesine karşı çıkıyorlardı.[26]

Prebisch dünyanın her bir bölgesinin modernlikten diğerleri kadar faydalanabileceğini gösteriyor ve karşılaştırmalı üstünlük teorisini reddediyordu. Bu, her bölgenin kendi ihtiyacı için her şeyi üretmesi, dolayısıyla tam bir kendi kendine yeterlilik hali içinde yaşaması gerektiği anlamına gelmiyordu. Tam tersine, hammaddeler ve tarım alanları ulusal sınırlar boyunca eşit bir biçimde dağılmadığı ve bazı bölgelerin daha küçük pazarları olduğu için ticaret vazgeçilmez bir şeydi. Ancak ticaretin temeli değiştirilmeliydi. Ticaret, bazı ülkelerin doğaları itibarıyla düşük değerli hammadde üretiminde başarılı oldukları, diğerlerininse yine doğaları itibarıyla yüksek katma değere sahip mamul malların üretiminde yetenekli olduğu varsayımına dayandırılamazdı. Prebisch'e göre karşılaştırmalı üstünlük teorisi gerçek ekonomik kalkınmanın önünde bir engeldi. Dahası, modernleşme teorisi milli gelirin ve yatırım sermayesinin hammadde ihracatından sağlanması gerektiğini savunduğu için, yeni ulusların daha da derin bir tuzağın içine çekilmesine neden olacaktı. Prebisch ve diğer kalkınma iktisatçıları, mamul mal ithalatı ve ucuz hammadde ihracatının sermayenin hızla tüketilmesine neden olarak, teknolojik gelişmelerin sosyoekonomik kalkınma için kullanılmasını engelleyeceğini düşünüyorlardı. Bağımlılık döngüsü kırılmayacak, tersine yoğunlaşacaktı.

Prebisch hammadde ihraç eden ülkelerin ulusal bir sanayi geliştirmek için bir tür mekanizma kurması gerektiğini, karşılıksız yardımların olmadığı durumda bunun yolunun yasal-politik önlemler olacağını düşünüyordu. Yeni devletler ithalatı engellemek için gümrük vergileri koymalıydı (bu anlayış daha sonra "ithal ikameci sanayileşme" veya "emekleyen/bebek sanayi" tezi gibi isimler alacaktı). Merkez ülkelerde, işçi sendikalarının *politik* rolü ve sanayi tekelleri nedeniyle fiyatlar yüksekti. Çevre ülkelerin kendilerine ait politik bir stratejiye ihtiyaçları vardı ve bu strateji devletlerarası ticaret alanında olmalıydı.

Esmer dünya Avrupa'nın kalkınmasına çok büyük katkıda bulunmuştu; bu kanıttan yola çıkarsak, görünmez elin beyaz olduğu su götürmezdi. Birinci Dünya bu elin beyaz kalmasını istiyordu. İngiltere ve daha sonra sahneye çıkacak olan ABD gibi güçlü ülkeler, bu ticaret kurallarını daha güçsüz olan ülkelere, ekonominin kuralları olduğu için değil, iradi bir şekilde dayatmışlardı. Birinci Dünya iktisatçılarının Üçüncü Dünya'yı küçümsediği açıktı. Örneğin John Maynard Keynes İngiliz hükümetine, esmer milletlerin Bretton Woods Konferansı'na davet edilmesinden duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmişti. Ona göre Kolombiya'dan Venezuela'ya, Liberya'dan Filipinler'e davet edilenlerin "katkı koyacakları hiçbir şeylerinin olmadığı açıktı ve sadece yolu tıkayacaklardı." Keynes'e göre konferans "son yıllarda toplanmış en korkunç maymun eviydi."[27] Sadece gelişmiş sanayi ülkelerinden teknokratlar kuralların belirlenmesinde yetkili kılınmalıydı, aksi takdirde hammadde tedarikçileri karşılanması imkânsız taleplerde bulunmaya başlayacaktı.

1948 yılında Küba'nın başkenti Havana'da toplanan BM Ticaret ve İstihdam Konferansı'nda olan tam da buydu. Cenevre ve Londra'da yapılan hazırlık konferanslarında, bu eski sömürge ülkelerinden bazıları öne çıkmış, devletlerin iç sanayileşmeyi teşvik etmek için gümrük tarifesi uygulama hakkını savunmuştu. Cenevre'deki konferansta büyük güçler, gümrük tarifesi uygulamasını ancak kurulması teklif edilmiş olan Uluslararası Ticaret Örgütü'nden (UTÖ) izin çıktıktan sonra kabul etti. Hammadde üreticileri mücadeleye Londra'da devam etmiş ve ülkelerinin gümrük tarifesi uygulamasına izin verilmesini istemişti; UTÖ kurulur kurulmaz bu önlemlerin gerekli olup olmadığını inceleyebilirdi. Elzem olduğunu düşündükleri bir politikayı uygulamak için önceden izin almak istemiyorlardı.

Havana'da esmer milletlerin temsilcileri pek asil iktisatçıların abartılı uzmanlıklarını ABD delegasyonunun başkanı Clair Wilcox'un isabetli ifadesiyle "bir itham korosuyla" bastırdı. Üçüncü Dünya delegeleri, Cenevre tasarısının sadece emperyalist güçlerin görüşlerini temsil ettiğini, dünyanın geri kalanı için "hiçbir

umut barındırmadığını" belirttiler. Bu duruma kızan delegeler toplam sekiz yüz değişiklik önerisinde bulundu; önerilerin yaklaşık iki yüz tanesi UTÖ'yü tamamen ortadan kaldıracak nitelikteydi.[28] 1947'de Cenevre'de imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması'nı (GATT) da yine sadece gelişmiş sanayi ülkeleriyle sınırlı olması nedeniyle eleştirdiler. GATT'ın ekonomi kurallarının uygulanmasına nezaret etmesine karşı çıkıyor, kendilerine uygun olması durumunda tercihli ticaret sistemlerini kullanmaya hakları olduğunu iddia ediyorlardı. Ancak koronun seslendiği kulaklar sağırdı; GATT varlığını sürdürdü, köylü ulusların yararını gözetecek bir UTÖ ise hiçbir zaman kurulamadı.

Devletlerarası ticarette tercihli uygulama, bilhassa da gümrük tarifelerinin uygulanması meselesi, Üçüncü Dünya'nın ekonomi gündeminin en önemli unsurlarından biri olmaya devam etti. Bandung'un başlıca ekonomik prensibiydi bu.[29] Birleşmiş Milletler'deki Üçüncü Dünya ülkeleri bu teoriyi geliştirmiş ve her toplantıda savunmuştu. Gümrük tarifelerini savunmanın gerekçesi şuydu: Üçüncü Dünya ülkeleri kalkınmayı teşvik etmek için ayrımcı bir vergi rejimi kurmak istiyordu. Büyük sanayi ülkelerinden gelen mallara karşı gümrük tarifeleri uygulayacak, büyük sanayi ülkeleri ise Üçüncü Dünya'dan gelen malların önündeki çeşitli engelleri azaltacaktı. Diğer bir deyişle, Üçüncü Dünya dolaylı bir şekilde, Birinci Dünya'yı kendi çıkarına yarayan bir gümrük politikası izlemekle suçluyor, şimdi bu politikanın tersine çevrilmesini istiyordu. Üçüncü Dünya, ülke içinde üretilmesi teşvik edilebilecek malların ithalatını engellemek için, stratejik olarak gümrük tarifeleri ve tercihli tarifeler uygulamalıydı. Tarifeler bir iç sanayinin doğmasını sağlayacaktı ve sanayileşme için gerekli sermaye de yabancı yardımlardan ve yurtiçi fazlanın daha iyi bir şekilde kullanılmasından gelebilirdi. Sanayileşmenin amacı emeğin verimliliğini artırmaktı; bu da sadece büyüme hızının artmasını değil, aynı zamanda kitlelerin daha iyi bir yaşam standardına kavuşmasını sağlayacaktı. "Sanayileşme kendi başına bir amaç değildi," diye yazıyordu Prebisch, "bu ülkelerin teknik ilerlemenin

sağladığı yararlardan pay almasının ve kitlelerin yaşam standardının artan bir şekilde yükseltilmesinin başlıca aracıydı."[30]

Gümrük tarifeleri meselesini, kalkınma iktisatçılarının ve Üçüncü Dünya devletlerinin gündeme getirdiği daha büyük bir sorunun, yani kapitalizmin eşitsiz etkilerine karşı Üçüncü Dünya'ya ait birleşik ve kurumsal bir yapı kurma ihtiyacının bir parçası olarak görmek gerekir. Bu amaçla Prebisch ve diğer kalkınma iktisatçıları, temel mallar için ticari birlikler kurulması, böylelikle üretici ülkelerin birleşerek ürünlerine karşılık daha iyi fiyatlar alması için çalıştı.[31] Üçüncü Dünya içinde ticaretin teşvik edilmesi ve tekelci kapitalizm tarafından belirlenmeyen fiyatlandırma mekanizmaları kurulması maksadıyla, Üçüncü Dünya devletleri "benzer gelişmişlik seviyesinde olan ülkeler arasında ticareti artıracak koşulların oluşturulması" çağrısında bulundular.[32] 1961 yılında Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkeleri, Afrika-Asya Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün ifadesiyle "karşılıklı yardımlaşma iklimi içinde" ortak piyasa düzenlemeleri oluşturmak için çeşitli yapılar kuracaktı.[33] Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (ECLA) ve *Oficinas de Estudios para la Colaboración Económica*, Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği'nin (1969 yılında da Ant Paktı'nın) oluşturulmasına ön ayak olmuş; on üç frankofon ülke Afrika-Madagaskar Birliği'ni kurmuş; yine aynı yıl Kazablanka'da Cezayir, Gana, Gine, Mali, Fas ve Birleşik Arap Emirlikleri ortak bir pazar oluşturulmasının yanı sıra Ekonomik Kalkınma için Afrika Bankası ve Afrika Ödemeler Birliği'nin kurulmasını öngören Afrika Sözleşmesi'ni hazırlamış; Afrika-Asya Ekonomik İşbirliği Örgütü ortak bir Afrika-Asya pazarının yaratılması çağrısında bulunmuştu. Bu girişimler, Üçüncü Dünya'nın ekonomik ve siyasi gücünü birleştirerek eşitsiz emperyalist sömürünün etkilerini hafifletmek için yeni ticaret biçimleri yaratmayı amaçlıyordu.

Üçüncü Dünya ülkeleri, diğer yandan da gündemlerini uygulamak amacıyla BM çatısı altında bir kurum oluşturmak için mücadele ediyordu. Nasıl ki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) Birinci Dünya'nın bir aygıtı haline geldiyse, Üçüncü Dünya da buna karşı kendi aygıtını istiyordu. Bu aygıt,

ilk genel sekreterliğini Prebisch'in yaptığı BM Ticaret ve Gelişme Konferansı (UNCTAD) olacaktı. UNCTAD'ın Cenevre'deki ilk konferansına yüz yirmi ülke katıldı; konferans sonunda bu ülkelerden yetmiş yedisi bir araya gelerek, Prebisch'in gerek BM içinde gerek diğer mecralarda liderlik ettiği büyük bir blok olan G-77'yi kurdu. Birinci Dünya pazarlarına daha çok ihracat, hammaddeler karşılığında daha iyi fiyatlar, telafi edici finansman kolaylığı ve gümrük tarifelerinde pozitif ayrımcılık, G-77'nin Cenevre'deki talepleriydi.[34] UNCTAD ve G-77, (1949 yılında, BM Ekonomik Kalkınma Alt Komisyonu başkanı V.K.R.V. Rao'nun buluşu olarak kurulan) BM Ekonomik Kalkınma Dairesi ve (1953 yılında kurulan bir "esnek yardım" kuruluşu olan, sermaye yatırımları için hibe veren ve Birinci Dünya'dan hiçbir destek almayan) BM Ekonomik Kalkınma Özel Fonu (SUNFED) gibi önemli düşünce kurumlarının arasına katıldı.[35] Üçüncü Dünya'nın kalkınması için çalışan bu gruplar, BM Gıda ve Tarım Örgütü'nde ve 1966'dan sonra BM Kalkınma Programı'nda kendilerine müttefikler buldu. UNCTAD Birinci Dünya'nın büyük küresel şirketlerinin eski sömürge ülkelerinin ürünlerini kullanma önceliklerine meydan okuyordu.

Üçüncü Dünya devletleri, Birleşmiş Milletler'in 1963 yılındaki Genel Kurulu'nda, Prebisch'in ortaya koyduğu programa olanak sağlamak amacıyla "uygun şartlarda daha yeterli finansal kaynakların sağlanması" karar tasarısını kabul ettirmeyi başardılar. Bu çaba, Bandung'da formülleştirilmiş olan ve "yabancı sermaye yatırımı"nın koşulsuz olarak gelmesi ve yeni ulusların toplumsal ve iktisadi kalkınmasına "değerli bir katkı" sunmasını isteyen geniş kapsamlı taleplerin bir devamıydı.[36] Çıkar gözetilmeyeceğine dair verilen sözlerin çiğnendiği örnekler, tutuldukları örneklerden daha çoktu.

Birinci Dünya UNCTAD'ın kurulmasından hoşlanmamıştı.[37] ABD hükümetine göre kalkınmanın araçları GATT, IMF ve Dünya Bankası'ydı. GATT devletlerarası ticarette Birinci Dünya'ya avantaj sağlıyor; IMF, Birinci Dünya bankalarının borçlu ülkelerdeki mali krizlerde ayakta kalmasına yardım ediyor; Dünya Bankası

ise tekelci şirketlerin yararına olan kalkınma planları tasarlıyordu. "Ekonomi tetikçileri" esmer ülkelere gidiyor, yüksek teknik gelişme talep eden raporlar yazıyor, Birinci Dünya bankalarından yoksullaştırılmış ülkelere kredi temin ediyor, kapasite üstü altyapılar inşa etmeleri için Birinci Dünya'dan inşaat firmaları getiriyor ve devletlerin sırtına siyasi yollarla kapatmaya çalışacakları ekonomik borçlar yüklüyordu.[38] UNCTAD Üçüncü Dünya'yı tartışmaya dahil ederken, GATT, IMF ve Dünya Bankası bu ülkeleri dışarıda tutma eğilimindeydi ve reçetelerini tartışma veya müzakere olmaksızın uygulayacak teknokratları yeğliyordu.[39]

Birinci Dünya "dış yardım" politikasıyla birlikte modernleşme teorisinin tüm unsurlarını içeren kendi gündemini dayatıyordu. ABD hükümeti ve yörüngesindeki kuruluşlar, ABD'ye sağlayacağı getiri oranı titizlikle ayarlanmış kalkınma fonları sunuyordu. Dünya Bankası'nın ABD'li başkanı Eugene Black bu durumu çekinmeden ifade etmişti:

"Dış yardım programlarımız Amerika'nın ticareti için eşsiz bir fayda sağlamaktadır. Başlıca üç fayda, dış yardımın (1) ABD malları ve hizmetleri için büyük ve hazır bir pazar sağlaması, (2) Amerikan şirketleri için yeni denizaşırı pazarların oluşmasını teşvik etmesi, (3) ulusal ekonomileri, Amerikan şirketlerinin zenginleşmesini sağlayacak bir serbest girişimcilik sistemine doğru yönlendirmesidir."[40] Ne var ki ABD sadece ekonomik nedenlerle değil, askerî ekipmanların satın alınması için de sağlıyordu bu yardımı. 1951 yılında ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson, "Ekonomik ve teknik yardımlar askerî programları desteklemek ve silahların tek başına savunma sağlayamadığı belli temel zafiyet durumlarıyla baş etmek için yeterli olmalıdır," diye belirtmişti.[41] Silahın ekmekten daha önemli olmasının nedeni tropik bölgelerde ilkel bir kan dökücülüğün varlığı değil, yardım verenlerin, yani ABD ve Avrupa'nın yeni devletleri askerî anlaşmalara bağlamak için bu tip yardımları tercih etmesiydi. Bu müttefiklerin birer muz cumhuriyeti haline gelmesi, güçlü liderlerin yerel kültürleriyle olduğu kadar bu ülkelere yapılan silah sevkiyatıyla da ilgiliydi.

Birinci Dünya'nın bu dış yardım rejimi, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin yardım konusunda bir soğuk savaş içine girmesine neden oldu.[42] Ne zaman biri eski sömürge ülkelerinden birini desteklemeye karar verse, diğeri de aynı şekilde o ülkeye bir şey sunuyordu. Üçüncü Dünya ülkeleri de mümkün olduğunca fazla destek almak için bu rekabeti kullanmaya başladı. Dikkatleri UNCTAD ve G-77'nin sistemi dönüştürmeyi hedefleyen gündeminden uzaklaştıran bir taktikti bu. SSCB ve Çin, Birinci Dünya'nın elinin altındaki kadar büyük finansal kaynaklara sahip değildi. SSCB, Çarlık döneminin büyük ölçüde tarıma dayalı feodal toplumunu endüstriyel bir süper güce dönüştürmede kaydettiği başarıyla övünüyordu; piyasa tarafından değil sosyalist planlama yoluyla yönlendirilen bir süreçti bu. Ancak İkinci Dünya Savaşı Sovyet altyapısını yerle bir edecek, savaştan sonra geriye ne zenginlik kaldıysa SSCB'nin yeniden inşa edilmesine ve yeni kurulan Varşova Paktı'na gidecekti. Birinci Dünya dış yardım işine girişince, içinde bulunduğu tüm olumsuz koşullara rağmen SSCB de geride kalmak istemedi.[43] SSCB'nin Üçüncü Dünya'ya yaptığı yardım Sovyet dış ticaretinin yaklaşık yüzde 15'ine denk gelmesine rağmen, bu ülkelerle kurulan ekonomik ilişkilerin büyük kısmı takas, iki taraflı parasal olmayan mübadele ve sanayi alanında işbirliği biçiminde gerçekleşiyordu. SSCB hammadde ve tüketim mallarına karşılık (silah da dahil olmak üzere) teknolojik ürünler de veriyordu. Tüm bunlar döviz kullanımının getirdiği külfet olmadan yapılıyordu. SSCB'nin yardım alanına girmesi ABD ve Avrupa üzerinde ek bir baskı yaratmış, yardım meselesi SSCB ve ABD arasındaki büyük satranç oyununun bir parçası haline gelmişti.[44]

Burada kastedilen, SSCB ve ABD'nin tıpa tıp aynı ticaret politikaları güttüğü değil, bu politikaların Üçüncü Dünya üzerinde benzer etkiler yarattığıdır. Ne SSCB'den ne de ABD'den gelen yardım Prebisch'in tarif ettiği yapısal sorunu, yani ticaret hadlerini ve bunların yol açtığı bağımlılık ilişkisini hafifletiyordu. SSCB, Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (COMECON, Küba, Moğolistan, Vietnam ve SSCB'den oluşuyordu) çerçevesinde yardım sağlıyor

ve makul fiyatlarla mal satın alıyordu. SSCB'yle Doğu Avrupa arasında, Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi yoluyla yapılan ticaret hakkındaki güvenilir bir çalışma, SSCB'nin düşük değerli hammadde ve tarım ürünlerine karşılık Doğu Avrupa'dan makine aldığını göstermektedir. Bu örnekte, ticareti yöneten taraf Doğu Avrupa, SSCB ise düşük değerli mal ihracatçısı ülke konumundaydı.[45] "Sovyet Yardımı", her ne kadar (geniş bir ürün yelpazesinde Sovyet mallarına bağımlı olmak gibi) kendi kısıtlamalarıyla birlikte gelse de, Üçüncü Dünya'nın (Küba gibi) sosyalist yolu benimsemiş diğer ülkeleri için nahoş bir gerçeklikti.[46]

1957 yılında, Rusya doğumlu Amerikalı Marksist Paul Baran, dış yardımın ve ithal ikameci sanayileşme stratejisinin yararsızlığını ortaya koyduğu *Büyümenin Ekonomi Politiği* adlı eserini yayımladı. Baran şöyle yazıyordu:

"Bu ülkelerdeki kapitalist düzen ekonomik büyümenin, teknolojik ilerlemenin, toplumsal değişmenin motoru olmak bir yana ekonomik durgunluktan, ilkel teknolojik koşullardan ve toplumsal geri kalmışlıktan ibaret bir yapı sunmaktadır."[47]

Baran'ı eleştirenlerin büyük kısmı, onun, Üçüncü Dünya ekonomilerinin tekelci kapitalizm aşamasına geldiği ve bu nedenle yapılan yardımların sadece kapitalistleri güçlendireceği, hiçbir şekilde toplumsal gelişmeyi desteklemeyeceği yönündeki varsayımına şiddetle karşı çıktı. Radikal dergilerde ateşli bir şekilde tartışılan bu konu, devrimciler arasındaki temel anlaşmazlık noktası haline geldi. Baran'ın bu tezi abartılı olabilir, aynı şekilde tekelci kapitalizmin esmer ülkelerdeki rolünü abartmış olması da mümkündür; ancak büyüme stratejisine yönelik eleştirisi doğruydu. Dışarıdan gelen yardım (ister kapitalist ister sosyalist ülkelerden gelsin) bu parayı toplumsal dönüşümü önlemek için kullanan egemen seçkinlere zaman kazandırmıştı. Gelişme için tutulacak daha sağlam bir yol vardı; feodal toplumsal ilişkilerin yok edilmesi ve üretimin toplumsallaştırılması. Bu sömürücü seçkinlerin, Prebisch'in görüşüne rıza göstermelerinin nedeni, toplumlarının sosyalizme ulaşmasını sağlamak değil, kendi sınıf çıkarlarını savunmaktı. Bu

ülkelerin hepsinde, egemen sınıflar çok büyük paralar karşılığında ileri sanayi ülkelerinden üçüncü sınıf, eski püskü teçhizat ve makineler satın almıştı. Örneğin İngiltere'deki şirketler, makinelerini (ve fabrikalarının tamamını) modernleştirmek istedikleri zaman bunları Hindistan'daki bağlı şirketlerine satıyordu. Bu paslı makineleri yeniymiş gibi Hindistan gibi ülkelere gönderiyor, Britanya Adaları'ndaki fabrika ve makinelerini modernleştiriyorlardı.[48] Yani 1950'lerde İngiltere'de yenilenen fabrika ve makinelerin masrafının bir kısmını Hint sanayisi ödemişti. Böylesi bir sahtekârlık ithal ikamecilik sayesinde mümkün olmuştu.[49]

Prebisch ancak uzun yıllar sonra Üçüncü Dünya düzenindeki bu büyük zaafa dikkat çekecek ve, "Büyüme oranının artmasının tüm sorunları çözeceğini düşündük. Bu bizim en büyük hatamızdı," diyecekti. Büyümenin yanında ihtiyaç duyulan şey "toplumsal yapıda değişimler", hatta "eksiksiz bir toplumsal dönüşümdü".[50] Toprak reformu, toplumsal dönüşümü sağlayacak çeşitli araçların içinde gündemin üst sırasında yer almış, ancak iş uygulamaya gelince bu konuda yeterli adımlar atılmamıştı. Üçüncü Dünya devletleri, toprak reformu konusunda Birleşmiş Milletler çatısı altında çeşitli girişimlerde bulunmuş, her seferinde konuyla ilgili daha kapsamlı bir araştırma yapılması ve teknik destek sağlanması için Gıda ve Tarım Örgütü gibi BM kurumlarının kapısını çalmışlardı.[51] 1952 Aralık kararından 1960 Aralık kararına kadar uzanan süre içinde ve sonrasında, BM Genel Kurulu söz konusu taleplerde bulunmak dışında pek bir şey yapmayacaktı. BM'de toprak reformu çokça konuşulmuş, iktisadi artığın yanlış, hatta yolsuz bir şekilde kullanılması tartışılmış, ancak bu konuya ve iktisadi artığın (ve işçilerden koparılan artı değerin) kullanılmasında sınıflar arasında mevcut olan çelişkiye gerekli önem verilmemişti. Temel mesele Üçüncü Dünya'nın kalkınması için sermaye yaratmak olarak görülüyor ve Prebisch'in yaklaşımı da dahil olmak üzere, finans sermayesinin dünya ekonomisinde oynadığı çok önemli rol dikkate alınmıyordu. Toprak sahipliğinin yapısal sorunları, ülkeler içindeki sınıf mücadeleleri, ulusal ekonomiler dahilinde üretilmiş

bulunan iktisadi artığın daha iyi şekilde kullanılması ve kapitalizmin normal işleyişinde işçilerden çalınan artı değer meselesi de Birleşmiş Milletler'de nadiren tartışma konusu oldu. Ulusal burjuvazileri yaratıcılık ve özveri yoksunluğu nedeniyle eleştirilmekten koruyan bir kalkan haline gelen Birinci Dünya eleştirisi, yeterli sayılır olmuştu. Özet olarak, kalkınma teorisi ve kamu politikaları içkin bir eşitlik kaygısı taşımamış, ekonomik büyümeyi kendi başına bir amaç olarak görmüştü.

Tahran

Bir milyon dolar. 1953 yılında milliyetçi bir hükümeti devirmek, CIA'e sadece bu kadara mal olmuştu. Langley'in Tahran'daki adamı, Teddy Roosevelt'in torunu Kermit "Kim" Roosevelt'ti. Demokratik yollarla seçilmiş, Muhammed Musaddık liderliğindeki Ulusal Cephe'yi devirerek Şah'ın iktidarını yeniden tesis etme emrini alan Roosevelt, bu iş için bolca para saçmış, sonra da paranın kerametini göstermesini beklemişti. Ordu, aristokratlar ve diğer yükselen sınıflar harekete geçti, İran halkına yeni ufuklar açmış bir hükümeti devirdi. Geri gelen Şah, 1979'da farklı tür bir darbeyle devrilene dek iktidarda kaldı.

1951 yılında İran halkı tarafından yönetime çağrılan Musaddık'ın İran'ın siyasal hayatında uzun bir geçmişi vardı. İran parlamentosunun, *Meclis*'in, (adındaki "İngiliz"in İngiltere çıkarlarına, "İran"ın ise sadece petrolün çıktığı yere işaret ettiği, İngiliz-İran Petrol Şirketi kontrolü altında olan) petrol sanayisini millileştirdiği yıldı bu. Millileştirmeye karşı çıkan başbakan suikasta uğrayınca, parlamento bu işi tamamlaması için yüzünü Musaddık'a dönmüştü. Musaddık ve liderlik ettiği Ulusal Cephe'nin geniş halk kitleleri tarafından desteklenmesi, Şah'ı Petrol Millileştirme Kanunu'nu kabul etmeye zorladı. Musaddık İngilizleri devre dışı bıraktı ve petrol ülkelerindeki ilk millileştirilmiş petrol şirketi olan İran Milli Petrol Şirketi'ni kurdu (Mısır'daki Hür Subaylar bu eylemden büyük ilham alacaktı).

İngiliz ve ABD hükümetlerinin baskıları ve Şah'ın ordu üzerindeki yetkilerini parlamentoya devretmeyi reddetmesi üzerine Musaddık istifa etti. Ülkenin entelektüel kesimlerinden ve tüm siyasi partilerden insanlar sokaklara döküldü. Bu dönemde, Tudeh

Partisi (1920'de kurulan Komünist Parti'nin mirasçısıydı) 25.000 kişilik bir kadroya, partinin sendika federasyonu ise 335.000 üyeye sahipti.[1] Tudeh'in bu gücü ABD devletini kızdırıyordu. Ulusal Cephe'nin liderinden bir tercih yapmasını isteyecekti; ya komünistleri ezecek, Amerikan yardımı alıp iktidarda kalacak ya da Sovyet-komünist nüfuz alanının içine girecekti. Milliyetçiliğe ve ulusal egemenliğe bağlılığını kendi iktidarına ve konforuna dokunmadığı müddetçe sürdüren sınıfının sığlığını sergileyen Musaddık, ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower'a 2 Mayıs 1953'te bir mektup yazarak korkudan sinmiş bir şekilde "Sayın Başkan, konuyla yakından ilgilendiğim konusunda sizi temin ederim" demişti.[2] Musaddık Sovyet korkusuyla Tudeh Partisi'ni, yani İran'ın bağımsızlığının en örgütlü savunucularını ezdi, sonrasında kendisi de CIA'in adamı ve çok daha güvenilir bir ABD müttefiki olan Şah'ın düzenlediği bir darbenin kurbanı oldu.

Şah, on binlerce Ulusal Cephe üyesini ve komünisti sürgüne gönderdi, binlercesini de katletti. İsmi "kitleler" anlamına gelen Tudeh'in gücü kaba kuvvet yoluyla zayıflatılmıştı; üyeleri ya yeraltına çekilmiş ya Şah'ın hapishanelerine girmiş ya da yeniden bir araya gelecekleri Avrupa'ya kaçmışlardı. Darbe Tudeh'i felce uğratmıştı. SSCB olan biteni umursamamış, komşu bir ülkede sükuneti tesis etmek ve petrole erişim sağlamak için Şah'a her tür tavizi vermişti ve tüm bunlar ABD ve Şah arasındaki yakın ilişkiye rağmen olmuştu.[3]

Aralarında Fars edebiyatının en seçkin isimlerinin de yer aldığı hoşnutsuz entelektüeller Tudeh'ten ayrıldı. Musaddık uğrağının ve (güçlü bir Tudeh'le teminat altına alınacak) toplumsal bakımdan adil bir milliyetçilik ihtimalinin coşkusuyla manifestolar, şiirler, öyküler, hiciv yazıları kaleme almışlardı. Musaddık'ın iktidara gelmesi emperyalizm ve feodal aristokrasinin kültür üzerindeki ağır baskısını kaldırmış, hatta bu kültürel üretkenlik Şah'ın yeniden başa geçirilmesinden sonra da milliyetçilik ekseninde devam etmişti. Sömürgecilik ve mutlakiyetçilik karşıtlığının yanı sıra Tudeh hareketinin militanlığından da ilham alan entelektüeller ve

kültür emekçileri, 1950'li yıllarda küçük gruplar halinde yeniden bir araya gelmeye başladılar. Bunlardan biri, liderliğini 1947 yılında Tudeh'ten ayrılan Khalil Maleki'nin yaptığı Niru-ye Sevum'du (Üçüncü Kuvvet). Maleki, grubun, üyeleri tarafından sonraki birkaç yıl boyunca izlenecek esaslarını belirlemişti. Bu insanlar hem Birinci Dünya kapitalizmine hem de İkinci Dünya sosyalizmine karşıydı. Her ne kadar bu burjuva partisinin tereddütlü tavrından ve muhafazakârlığından şüphe etseler de kısa bir süre için Musaddık'ın Ulusal Cephesi'ne sığınmışlardı. Amerika'nın piyasa ekonomisinin hiyerarşilerinden olduğu kadar, Hruşçov döneminin sosyalist bürokrasisinin çorak tekdüzeliğinden de nefret eden kültür emekçileriydi onlar.[4] Sanatçılar olarak ruhun göklerde özgürce süzüleceği bir alan istiyorlardı ve bu seçeneklerden hiçbiri Şah'tan kurtulmak için bir yol sunmuyordu.

Tahran, İran, Şubat 1979: İran Devrimi -Tahran Üniversitesi'nde silahlı çatışma eğitimi alan Halkın Fedaileri üyesi kadın komünist savaşçılar.
© ALAIN KELER/SYGMA/CORBİS

Özgürlüğe ve toplumsal adalete yapılan güçlü vurgu, şahlığa hiçbir sadakat beslemediği gibi, kendisini SSCB'nin dış politika ihtiyaçlarının yükü altına gittikçe daha fazla sokan bir partiye de bağlılık duymayan entelijansiya arasında büyük rağbet görüyordu. Maleki'nin dergisi hem Üçüncü Dünya'nın hem de onun Üçüncü Güç grubunun tasavvur ettiği modernite tipi üzerine yaratıcı tartışmalar yürütüyordu. 1955 yılında Maleki'nin çıkardığı *Nabard-e Zendegi* dergisi, Furuğ Ferruhzad'ın "Savaşa Çağrı" adlı şu şiirini yayımlamıştı:

> Ey İranlı kadın, bir tek sen kaldın,
> Zulüm, sefalet, talihsizlik içinde.
> Senin sıcak, kucaklayan kozan besledi
> O mağrur ve çalımlı adamı.
> Senin neşeli gülümsemendir
> Onun kalbine yaşam ve sıcaklık dolduran.
> Yeğlenip üstün tutulması ne yazık
> Senin yarattığın bu insanın.
> Kadın, harekete geç çünkü dünya
> Seni bekliyor, seni çağırıyor.[5]

Sıkıcı söylevlerle, ekonomik tartışmalarla, örgütsel meselelerle dolu olan milliyetçi dergilerde yine de şiir ve öyküler, resim ve fotoğraflar da kendilerine yer buluyordu. "Ulus" siyasi, iktisadi ve kültürel açılardan düşünüldüğü gibi, tahayyül de edilmeliydi. Hayal gücü ulusun, devletlerin ve elbette Üçüncü Dünya'nın kurulmasında muazzam bir rol oynamıştı. Aşağılanmaya ve umuda dair öyküler, umutsuzluğu ve devrimi anlatan şiirler, bunlar hayal gücünün ulusal kurtuluşun metinlerinde kendine yer bulmuş muazzam ürünlerinin bir parçasını oluşturuyordu. Ferruhzad'ın şiiri bu bakımdan tipiktir: Kadri bilinmeyen emekleri için İranlı kadınlara bir methiye, dünyayı yaratan kadınları/anneleri yok sayan ataerkiye bir yergi, yeni bir düzen için kadınlara yönelik bir "savaş çağrısıdır". Bu üç uğrakta, yani methiye, yergi ve savaş çağrısında, ulusal kurtuluş anlatısının temel yapısı bulunur; geçmişin kaba bir resmini çizer ve geleceğe yönelik bir yükümlülük talep eder.

Ferruhzad'ın güçlü şiiri İran'da yeni tartışmalara ilham vermiş, kendisi de otuz iki yaşındaki zamansız ölümünden sonra modernitenin sınırlarını zorlamak isteyenler için bir ikon haline gelmişti. Fars edebiyatının duayen ismi ve *Nabard-e Zendegi*'nin o zamanki editörü olan Celal Al-i Ahmed, aralarındaki görüş ayrılıklarına rağmen Ferruhzad'ın eserlerine büyük değer veriyordu. Al-i Ahmed de Maleki gibi partinin en üretken döneminde (1944-48) Tudeh'te yer almış, daha sonra 1951-53 arasında Musaddık yönetimini desteklemişti. Daha sonra, Şah'ın yeniden başa geçmesi ve Ali-i Ahmed'in monarşiye karşı yaptığı sözünü sakınmayan eleştirileri, onu hoşnutsuz entelijansiyanın önderi haline getirdi. Al-i Ahmed bu dönemde militan eylemin beyhudeliğinin yerine hayal gücünün sınırsızlığını koydu. Şahlığın yozlaşmışlığı ve acımasızlığıyla, halk kültürünün ve İran'ın unutulmuş insanlarının bilgeliğini karşı karşıya getirdiği çok sayıda kısa öykü kaleme aldı.[6] Al-i Ahmed, İran toplumunun "geri kalmışlığı" ve entelektüelin karşı karşıya kaldığı umutsuzluk hakkında bir dizi sert roman da yazdı; örneğin eğitim ve kültürel aktarım vaadinin yeterli olmadığı böylesine hiyerarşik ve eşitsiz bir dünyada bir öğretmen ne yapmalıydı?[7] Geri kalmış bir toplumdaki (örneğin ayakkabısı olmayan öğrencilerin karşısındaki) öğretmenin yaşadığı kriz, Üçüncü Dünya'nın kültür alanında yaşadığı temel çelişkiyi yansıtmaktadır: Eşitlikçi bir toplum ve kültür fikrine inanmış, ancak muazzam bir eşitsizliğin olduğu koşullarda, öğretmen, öğrencilerinden "yukarıda" bir konumda bulunduğu gerçeğiyle nasıl baş edecektir? Aşağıda daha detaylı ele alacağım oy hakkı ve eğitim bağlamında da aynı sorun ortaya çıkmaktadır: Herkes eğitim seviyesine bakılmaksızın oy hakkına sahip olmalıdır, diğer yandan insanların gerek toplumsal gerek siyasal benliklerini geliştirebilmeleri için eğitimli olmaları gerekir.

Kültür emperyalizmine dair kapsamlı bir saldırıya odaklanmak, toplumdaki yaygın değerlerin ve eşitsiz gerçekliklerin yarattığı daha acil sorunu uzun uzadıya ele almaktan çok daha kolaydı.

Al-i Ahmed, bu nedenle, kültür emekçilerinin önemli sorunlarını dile getirdiği incelikli çalışmasıyla değil, arkadaşı Ahmed Farid'in *Gharbzadegi*, ya da "Occidentosis" [Batıcılık Hastalığı] adını verdiği duruma karşı kaleme aldığı 1961-62 tarihli söyleviyle bilinir. İran Eğitiminin Hedefi Kongresi'ne İran hükümeti tarafından davet edilen Al-i Ahmed, burada, Avrupa'nın saldırısı karşısında Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın onurunun ayaklar altına alınması üzerine uzun bir bildiri sunmuştu. Avrupa bu kıtaları fethetmekle, sömürgeleştirmekle, politik ekonomilerini yeni baştan şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda onları kültürel bir krizin içine sürüklemeyi de başarmıştı. Bu kriz, Al-i Ahmed'in ateşli eleştirisinin konusunu oluşturuyordu.

Al-i Ahmed'e göre, "Batı"dan "Batıcılık hastalığı" gelmişti. Avrupa maddi ve ahlaki olarak üstün olduğunu söylüyordu: Maddi gücünün anlatılmaya ihtiyacı yoktu ve Batı bu büyük maddi gelişimi, sahip olduğu ahlaki ve kültürel mirasa borçluydu. Avrupa'nın Reformu, Luther'i, Aydınlanması, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi vardı. Sanayi Devrimi bu zincirin son halkasıydı. Dünyanın geri kalan kısmı eğer ilerlemek ve sanayi sahibi olmak istiyorsa bir Reformu olmalıydı. Meksikalı yazar Octavio Paz da aynı fikirdeydi. "Bir Kant'ımız, bir Voltaire'imiz, bir Diderot'muz veya bir Hume'umuz olmadı," diye yazıyordu.[8] Ona göre Meksika böyle şahsiyetlere ve hareketlere sahip olsaydı, içinde bulunduğu bu göreli yoksulluk durumunda olmazdı.

Al-i Ahmed böylesi bir yaklaşımın sorunun ters yüz edilmesi anlamına geldiğinin farkındaydı. Bir Reform hareketi Sanayi Devrimi'ne yol açmazdı; hatta kültürel ve iktisadi tarihin bu yorumu, Avrupa'nın görkemi için Latin Amerika'nın zenginliklerinin çalındığını, Avrupa'da liberalizmin gelişmesiyle sömürgelerdeki insanların haklarından mahrum edilmesi arasındaki bağlantıyı görmezden gelmek demekti.[9] Al-i Ahmed "iki kutup veya aşırı uç" arasında bölünmüş bir dünya tarif ediyordu:

"Bir kutupta tıka basa doymuş olanlar, zenginler, güçlüler, üreticiler ve ihracatçılar var. Diğer kutupsa açlara, yoksullara, güçsüz-

lere, ithalatçılara ve tüketicilere bırakılmış. İlerlemenin kalbi dünyanın yükselen kısmında atarken, dünyanın can çekişen kısmında nabız durma noktasındadır."[10]

İran hiçbir zaman sömürgeleştirilmemiş olmasına rağmen açların kutbundaydı. Aslına bakılırsa dünyanın açların kutbunda yer alan büyük kısmı, sömürgecilik döneminde kâğıt üzerinde özgürlüğünü korumuştu. Güney Amerika ve Karayiplerdeki bazı adalar siyasi bağımsızlıklarını on sekizinci yüzyılda kazanmış; Çin ve Hindistan'ın yaklaşık yarısı, Afrika'nın çeşitli bölümleri ise hiç boyunduruk altına girmemişti. Sömürgeci fetihler, Avrupa ve Amerikan emperyalizminin dünya üzerinde kurduğu topyekûn hâkimiyetin sadece bir parçasını oluşturmuştu. 1901'den itibaren İran'daki petrol sahaları, İngiliz petrol şirketlerinin (daha doğrusu İngiliz vatandaşı olan William Know D'Arcy'nin) kontrolü altındaydı ve petrol bu büyük, kâğıt üzerinde bağımsız olan devletin başlıca ihracat maddesi olmaya devam etti. İran devleti petrol çıkarmak için gerekli altyapının masraflarını ödemiş, bunun karşılığında petrol kartelinden üç kuruş para alabilmişti. Musaddık'ın petrol konusundaki mücadelesiyle kitlelerin sevgisini kazanması boşuna değildi.[11]

İran seçkinlerinin petrol kazancından kendilerine düşen küçük payla yaptıkları şeyler, Al-i Ahmed gibi entelektüelleri hayrete düşürüyordu. Başını aristokrasinin çektiği bu seçkin sınıf, silah ve benzeri gereksiz mallar ithal ediyordu. Al-i Ahmed bencilce tüketimleri nedeniyle seçkinleri suçlasa da ona göre suçun büyük kısmı emperyalist sistemdeydi. Esefle şöyle yazmıştı:

"Bir kez ülkenin ekonomik ve siyasi kontrolünü yabancıların eline bıraktığınızda, artık onlar size ne satacaklarını, en azından ne satmayacaklarını bilir. Mallarını size sonsuza dek satmak istedikleri için, onlar için en iyisi sonsuza dek onlara muhtaç kalmanızdır. Tanrı petrol yataklarını korusun. Çünkü petrolü alıyor, karşılığında size çorbadan fındığa, hatta tahıla kadar ne isterseniz veriyorlar. Bu zorunlu ticaretin etkisi kültürel alanlara, edebiyata ve söyleme kadar uzanıyor."[12]

Sömürgecilik sonrası dünyanın diğer parazit seçkinleri gibi İran seçkinleri de estetik anlayışlarını Avrupa'nın Haşmeti etrafında şekillendirmişti. Ne eğitim sistemi, ne medya, ne de kültür dünyası halka kendi gelenek ve göreneklerini *öğretiyordu*. Emperyalizm bu dinamiklerle olan organik ilişkileri koparmıştı. Farklı sınıflar arasındaki bağların kopması, toplum içinde gerek sosyoekonomik gerekse estetik açıdan bir uçurumun ortaya çıkmasına neden olmuştu. Al-i Ahmed'in bu uçurumu aşma çabalarına katkısı etnografik araştırmalarıydı. Ancak bunlarda da yönetenler ve yönetilenler arasında bir bağlantı kurmaktan çok, geleneklerin sömürgeci tarzda korunması yönündeki bir çabanın izleri görülüyordu.[13]

Batıdan Üçüncü Dünya'ya giren sembolik ve maddi unsurlara sadece seçkinler veya kentli kesimler erişebildiği için (bu durum televizyonla birlikte değişmiştir), kültürel emperyalizm eleştirisi dar bir kapsamla sınırlı kaldı. Halkın büyük kısmının Carnaby Sokağı veya Madison Bulvarı'ndan, Hollywood veya Sorbonne'dan gelen kültürel ürünleri alacak parası olmadığı için, bu kültürel ürünlerin ithal edilmesi *kitleleri ilgilendiren* bir açmaz değildi. Al-i Ahmed'in dile getirdiği şey, "Doğu" halklarının kendilerini "Batı"dan aşağı görmeyi sürdürdükleri kavramsal bir sorundu. "Batı"nın askerî ve sınai alandaki ezici gücü, yaptığı şeyin Tarih olduğu ve sadece onun yapıp ettiklerinin önemli olduğu, geri kalanlarımızın ise bir sarhoşluk, dehşet ve felç döngüsü içinde kalacağı yönünde büyük bir sanrı yaratıyordu.[14] Al-i Ahmed'in Üçüncü Dünya'nın kabul etmesini istediği gerçek buydu.

Bu eleştiriyi ilk yapan Al-i Ahmed değildi. Çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde, şiirsel bir öfkeyle veya soyut analiz yoluyla aynı sonuca varan çok sayıda kültür emekçisi vardı. 1930'larda, esmer milletlerin yeniden canlandırılmasını savunan en az iki akım ortaya çıkmıştı. Frankofon kara Atlantik'ten *négritude*, yani Afrika'nın acımasızca yok sayılmış kültürel kaynaklarından yeni bir benlik oluşturulması gerektiği ve insanın tasavvurlarını hayata geçirmesi için dünyada siyah olmasından kaynaklanan yeni bir özgüvene ih-

tiyaç duyduğu fikri; Brezilya'dan ise sosyal bilimlerin, kendine güvenen yeni bir Brezilyalı kimliği yaratacak, anlamlı, pozitivist bir iktisadi kalkınma sağlayacağı fikri doğdu.[15] 1950'lere gelindiğinde, bu iki önemli proje Üçüncü Dünya düşünürlerinin çalışmalarında birleşecekti. *Négritude* hareketinin önemli figürlerinden biri olan Aimé Césaire, bu iki düşünceyi diyalog içine sokan *Sömürgecilik Üzerine Söylev*'ini 1950 yılında yayımladı. Söz konusu kültür emekçilerinin çoğu, ülkelerindeki ulusal komünist partilerin içinde veya çevresinde yer alıyor ve bu partiler de kitlelerin maddi kaygılarını gözeten bir estetik anlayışı teşvik ediyorlardı. Ekonomi ve hayal gücü birbirlerinden o kadar da uzak şeyler değildi. Nitekim Césaire 1940'ların ortasında Fransız Komünist Partisi'nin önde gelen figürlerinden biriydi; bir yandan sömürgecilik sonrası dünya için ruhsal bir diriliş çağrısında bulunurken, diğer yandan eski sömürgelerin ekonomik kalkınmasını savunuyordu.

1930'lardaki çalışmaların ortaya koyduğu çelişkiler ve imkânlar, 1956 yılında Paris'te *Présence Africaine* dergisini tanıtmak için düzenlenen konferansta açık bir şekilde ortaya çıktı. Kara Atlantik'in en nüfuzlu yazarları bu fikirleri yaymak için bir araya gelmişti (Léopold Senghor, Césaire, Richard Wright, Frantz Fanon oradaydı). *Présence Africaine*'nin kurucusu ve editörü Alioune Diop katılımcıları şu sözlerle karşılamıştı:

"Nasıl ki Avrupalı olmayanların hatırasında Bandung toplantısı savaşın sona ermesinden bu yana yapılmış en önemli etkinlikse, Birinci Siyah Yazar ve Sanatçılar Kongresi'nin de halklarımız tarafından bu on yılın ikinci en önemli etkinliği olarak kabul edileceğini söylemeye cüret ediyorum."[16]

Konferansın ana fikri, kültürün önemli olduğu, kültürel gelişim için uğraşmanın sömürgecilik sonrası projede merkezî bir önem taşıdığı ve böylesi bir uğraşın da ancak kültürün iktisadi geri kalmışlıktaki rolünün değerlendirilmesiyle yapılabileceğiydi.[17] Katılımcılar açlık yaşanan koşullarda dahi kültürün önemli olduğunda ısrar ediyordu (zira iktisadi tartışmalar çoğunlukla yıkılması gereken kültürel klişelere dayanıyordu). Yapılan sunumla-

rın çoğu işin kolayına kaçmıştı; sömürgeciliğin değerlerini tersine çeviriyor, farklı tonlarıyla yerliciliği övüyorlardı. Avrupa peşinen reddedilebilirdi, çünkü Afrika'ya veya diğer bölgelere dair çözümler onların kendi yerli geleneklerinde bulunuyordu. Radikal düşünürlerin (örneğin aynı konferansta Fanon'un) ve (Cezayir'de 1969 yılında toplanan ikinci konferansta, Portekiz kontrolündeki Afrika'dan ve diğer yerlerden gelen) militanların küçümsediği şey, *négritude*'ün bu edilgen karikatürüydü.[18] Yerli gelenekler çözüme katkı sunabilirdi, ancak çoğu kültür emekçisinin kabul ettiği gibi, bunlar emperyalizmin yarattığı sorunlar karşısında yetersizdi.

Konferansta yapılan sunumların ve hatta genel olarak Üçüncü Dünya'dan yapılan kültürel yorumların çoğu, sömürgeleştiren ve sömürgeleştirilen arasındaki ayrımın şeyleştirilmesiyle diyalektik bir şekilde ele alınması arasındaki hassas çizgi üzerinde seyrediyordu. Césaire gibi usta bir düşünür bile analizi onu ikincisine götürene dek ilk yolu benimsemişti. Sömürgeciliğin sömürgeleştirilenin kültürel özgüvenini yerle bir ettiğini; sömürgecilerin mağlup olanların kültürel dünyasını hor gördüğünü ve böylece kültürün herkes için olduğu fikrine zarar verdiğini ileri sürüyordu. Kültürel biçimler arasındaki dinamik etkileşim ve kültürün bizatihi taşıdığı canlılık sömürgecilik tarafından engellenmiş, bu durum Avrupa'nın kültürünü ve kültürel mirasını her tür etki ve etkileşimden uzak bir kaideye yerleştirmişti. Avrupa, kendisini konumlandırdığı bu Arşimet noktasından diğer kültürleri yargılama ve inceleme ayrılacağına sahipti. Avrupa'nın ve esmer milletlerin karmaşık kültürel biçimleri ise sadece yan yana durabilirdi, "yan yana ama hercümerç olmadan". Kültürel nesneler bir yere geliyor ve alışverişte bulunuyor ama birbirlerinin özünü etkilemiyorlardı. "Yabancı unsurlar topraklarına boca ediliyor ancak yabancı olarak kalıyorlar. Beyaz adamın şeyleri! Beyaz adamın davranışları! Yerlinin yanı başında duran ancak üzerinde yerlinin hiçbir gücü olmayan şeyler." Sifonlu tuvaletler, Rembrandt, matbaa; bunlar gelir, kullanılır ancak sömürgeleştirilenin yaşayan kültürüyle iç içe geçmez. Bu açmaz tarihin ilerlemesini engeller: İnsanlar ma-

kinelerin önünde durur, hatta onları kullanır, ancak onları kendi yaşamlarına dahil edemez.

Césaire, kültüre dair dikotomik görüşün, sömürgecilik karşıtı milliyetçiliğin "Ortaçağa özgü yaşam ve düşünce biçimlerini yeniden canlandırmakla övünen obstrükantist güçlerin" hâkimiyeti altında olduğu düşüncesini doğurduğuna dikkat çekiyordu.[19] Sömürgecilik sonrası dünyada çeşitli şovenizm türlerinin ortaya çıktığı düşünüldüğünde, bu gerçeklikten uzak bir düşünce miydi? (Örneğin 1972 yılında Ugandalı İdi Amin, 1945 ve 1949 yıllarında Kampala ve Jinja'daki Hint karşıtı ayaklanmalardan kaynaklanan bir politika sonucunda ülkedeki Hintlileri sınır dışı etmişti. 1969 yılında da Malezya'da Çinlilere karşı korkunç isyanlar yaşanmıştı. Bu da 1940'lardaki Malezya özgürlük hareketinin taşıdığı şovenist hissiyatların bir sonucuydu.) Şovenizmin dışında geleneksel, modernlik tarafından dokunulmamış ve dolayısıyla gerçekten milli kalan şeylere dair kültürel bir fantezi de mevcuttu.[20] Diop konferansta şöyle bir örnek vermişti:

"Yaşadığı yerin bitki ve hayvanları hakkındaki şaşmaz bilgisiyle insanı şaşırtan aynı Fellah çoban, neşe dolu bir seyir sunan şiirsel güzellikteki atlı mızrak dövüşlerinde arkadaşlarına katılır. Üstelik halkının tarihine dair tutkulu bir kavrayışa, geçmişinin kahramanlarına yönelik berrak ve güçlü bir sevgiye, kültürünün klasikleri konusunda sağlam bir bilgiye ve varoluşunu yöneten koşullara ve iktisadi yasalara doğal bir aşinalığa sahiptir."[21] Bu her yerde bulunabilecek tuhaf çoban tehlikeli bir fantezidir. Piyasa ekonomisinin bütün yönleriyle hayata geçirilmesinin ve tüketim toplumunun tezyinatının dışında kalarak kendi yaşam biçimlerini terk etmeyi reddeden topluluklar, hem romantizme hem de dışlanmaya maruz kaldılar. Bir yandan toprakları hammadde için yağmalanan bu "kabile toplulukları" diğer yandan ulusal hayranlığın nesnesi haline geldiler. İster Amazon bölgesi veya Güney Bihar, ister Orta Amerika yaylaları veya Orta Afrika ovaları olsun, milliyetçi rejimler kabile topluluklarını hem romantize etti hem de onları mülksüzleştirdi (veya onları kibarca ulusal parklar adı

verilen rezervasyonlara hapsetti).[22] Dikotomik bir kültür anlayışıyla çalışan kültür emekçileri, sömürgeciliğe ait klişelere yönelik gerekli eleştiriyi yapmadılar. Bu klişeleri sıkça kullandılar, ancak yermek için değil, övmek için. Kabile toplulukları veya kırsal kesimde yaşayan köylüler ulusun bir sembolü olacak, ancak ulusun içinde yaşamayacaklardı. Ya kuşatılmak ya da ihtida etmek üzere ulusun dışında bırakıldılar, ama gerçek birer yurttaş olarak görülmediler.

Césaire kısmen de olsa bu analizin çelişkili niteliğinden uzaklaşabildi; zira ona göre kültürler güçlüydü ve modern dünyanın koşullarına ayak uydurmak için yeterince yenileyici kuvvete sahipti.[23] İngilizler Çin'in ihraç ettiği ürünleri daha fazla massedemez hale geldiklerinde çayı Hindistan'a boşalttılar; bir kuşak içinde çay alt kıtanın başlıca içeceği haline geldi. Paris'teki tartışmalarsa Fransızca yapıldı. Bu sıradan örnekler bize ikilemlerin statik olmadığını ve kültürel dünyaların özümsenmeye, değişime ve dinamizme açık olduklarını gösterir. Yine de kültürün esnekliğini çok da büyütmemek gerekir, çünkü ayrıcalığın ve iktidarın yüksek duvarları bazı kültürlerin ölüymüş *gibi gözükmelerine* neden olur. Bir uygarlık kendisini canlı "hissetmelidir" ve ona "*geçmişi geride bırakma* gücünü" veren işte bu öznel canlılıktır. Sömürgeleştirilmiş toplumlar canlanır ve bu nedenle sadece sömürgecilik karşıtı mücadele gibi büyük bir toplumsal alt üst oluşun sancılarında şekil değiştirmeye hazırdırlar. Césaire buna iki örnek verir. İlki yeni milliyetçi hükümetin Habu mülklerini kamulaştırdığı ve çok eşliliği kaldırdığı Tunus, ikincisiyse yeni milliyetçi hükümetin kültürel değişim yaratmaya başladığı Hindistan'dır.[24] Césaire'in "yan yana ama hercümerç olmamış" ya da mücadeleyle canlandırılmış kültür formülünü geliştirmek için, modern dünyanın üç önemli toplumsal sürecine (milliyetçilik, demokrasi ve rasyonalizm) daha yakından bakalım.

Üçüncü Dünya devletleri, Avrupa'nın tarihinden doğan –çeşitli burjuvazilerin dil, tarih ve ırk gibi ortak kültürel imleçler olarak gördüğü şeylerin etrafında belirli sınırlar ve pazarlar yaratmak için

kendi milliyetçiliklerini inşa ettikleri– milliyetçilik fikrini büyük oranda reddettiler.[25] Endonezya'dan Guatemala'ya Üçüncü Dünya çeşitlilik fikrini benimsedi. (Endonezya'nın şiarı "*Bhinneka Tungal Ika*", yani farklılıklara yönelik plüralist bir yaklaşım olan "Farklılık içinde Birlik" idi; Guatemala'nın çözümüyse *mestizaje*'nin ya da kültürel melezliğin desteklenmesine dayanıyordu. Bunlar çeşitliliğe yönelik farklı yaklaşımlardı, ki bu her zaman azınlık nüfuslarına istediklerini verdikleri anlamına gelmiyordu.)[26] Yeni devletler ülkelerinin kültürel açıdan türdeş olmadığını gayet iyi bildiklerinden çok ulusçu bir perspektif benimsediler. Bu *pratik* bir önlemdi; yeni devletlerin pek çoğu kolayca türdeşleştirilmesi mümkün olmayan, kültürel olarak karışmış toplumların üzerinde yükselmişti. Kuşkusuz birçoğunun kabul ettiği resmî dillerin sayısı bir ya da ikiydi, ama ister istemez çok sayıda dilin varlığını kabul etmek ve ekseriyetle bunların yaşamasını desteklemek zorundaydılar. Bazen bir ya da daha fazla kültürel topluluğu baskı altına alma çabası, Burma'da Karen ya da Gana'daki Ashanti örneklerinde olduğu gibi ayrılıkçı hareketlere yol açtı. Fakat genel eğilim Kemal Atatürk'ün Türkiye'de yapmış olduğu şeyi taklit etmenin mümkün olmadığını kabul etmekti: Karmaşıklığı sınırlamak ve tek biçimlilik dayatmak (aslına bakılırsa Kürtlerin Türkiye'deki mücadeleleri bu stratejinin bile başarısız olduğunu gösterir).

Çok uluslu olma çabası pragmatik olduğu kadar *ilkeseldi* de. UNESCO'nun 1945 yılındaki kuruluş konferansında Küba delegesi Luis Perez, çok ulusluluk ilkesine dayanan ulusal eğitim politikaları hakkında melankolik bir konuşma yapmıştı. "Tekbiçimlilik yerine çeşitlilik teşvik edilmeli," demişti, "çünkü eğitim meselelerinde farklılıkları ve canlandırıcı eğilimleri bastırmak dünya için bir felaket olacaktır."[27] Sömürge rejimleri daha iyi yönetebilmek için tebaalarını bölmeyi denemişti; Hindistan'da "prenslere" taç giydirdiler ve bazı kastları yükselttiler, Irak'ta şeyhleri desteklediler, Arap topraklarında ve Afrika'daysa sömürge yöneticileri bazı aşiret liderlerini kullandılar ve aşiret "içgüdüleri"ni canlandırdılar.[28] Buna karşı milliyetçi siyasetçiler ve entelektüeller, siyasi ço-

ğulculuğun tarihsel temelini, örneğin halk kültürlerinde "alaşım" ve senkretizm tespit ederek buldular.[29] Yani çok uluslu devletin bu tarihsel kardeşlik dinamiğini hem *harekete geçirmesi* hem de din (sekülarizm), ırksallık (ırkçılık karşıtlığı) ve dil (çok dillilik) alanlarında resmî bir çeşitlilik politikası benimseyerek *yaratması* gerekecekti. Çok ulusluluk perspektifi, esmer milletlerin sadece ilkel olabilecekleri; kanın ve âdetlerin bazı halkların hayal güçlerini zayıflattığı; merkezinde hem sömürgecilik karşıtlığının hem de popülizmin yer aldığı bir cumhuriyetçi milliyetçiliğe değil, sadece akrabaya ve dindaşa bağlanabilecekleri yönündeki ırkçı iddiayı sorguladı.

Üçüncü Dünya'nın milliyetçi hareketleri, en azından bu alanda, milliyetçilik fikrini benimsediler ve onu kendilerine ait farklı tarihlerin ritim ve talepleriyle uyum içinde sindirdiler. Cezayir'de kültürel canlanmanın ne olduğunu öğrenmiş olan Fanon, Césaire'in kültürel programının ikinci ayağını milliyetçilik fikri bağlamında geliştirdi. Césaire gibi Fanon da milliyetçi mücadele evresinin bir halkın sömürgecilik tarafından meşrulaştırılan feodal biçimler üzerine yeniden düşünmesini sağladığını ileri sürdü. Bu kurtuluş mücadeleleri, fetih mücadelelerinin aksine, kendilerini ham biyolojik kavramlara dayanarak meşrulaştırma ihtiyacı hissetmiyorlardı. Sömürgeci güç milliyetçiliğin moralini çökertmek için her türlü ırkçı fikri seferber etmeye çalışır, ama böylesi her çabayla birlikte sömürgeciye atfedilmiş olan üstünlük zayıflar. Bir zamanlar boyun eğdirilmiş halk, artık değişimin temposunu belirler. "Daha önce hareketsiz olanlar, doğuştan korkaklar, her zaman aşağı kılınmış tembel varlıklar kendilerini hazırlar ve tüyleri diken diken olur." Sömürgeci ne olduğunu anlamaz. "Irkçılığın sonu bu ani anlayamama hali ile başlar." Sonunda, sömürgeciliğin sona ermesi, "işgalcinin katı, kasıntılı kültürünün özgürleşmesi" anlamına gelir ve kendisini sömürgeleştirilmiş olanın kültürüne açar. "İki kültür karşı karşıya gelebilir, birbirlerini zenginleştirebilir." Fanon Avrupa'ya ya da başkalarına sırtını dönüp içe kapanmak yerine, milliyetçi kültürün diğer kültürleri birer

kaynak olarak keşfedeceğini ileri sürer.[30] Özgürlük mücadelede yatar, ya da en azından ulusal mücadele süreci, artık canlanıp gelişebilecek olan ulusal kültüre enerji verir. Fanon ulusal kurtuluş hareketlerinde ırkçılığın olmamasını ya da biyolojik nosyonların seferber edilmemesini abartır. Ulusal gurur ya da yurtseverliğin ırkçılığın ya da dışlamanın çirkin diline kaydığı pek çok örnek vardır. Fakat Fanon'un tespiti, temel bir kural değilse bile en azından bir eğilimdir.[31]

Çok uluslu luk nosyonu, onu savunanlar için idealist bir düşünceydi. İnsanların birbirine saygı göstereceğini (çeşitlilik) ve kültürel dünyaları halihazırda çakıştığından farklılıkları hoş görmek zorunda kalacaklarını (kültürel alaşım) ümit ettiler. Fakat bunun ötesinde ulusal projenin beklentisi, piyasaların ve eğitim kurumlarının inşasının, farklılıkların toplumsal yaşamı belirlemesine izin vermeyeceğiydi. Kapsayıcı bir birlik (ulusal bir kimlik) diğer toplumsal kimliklerin yerine geçecek ama onları bozmayacaktı. Ulusal projeyle özdeşleşmek, miras alınan tortulu kimliklerden daha önemli olabilirdi. Bu aksi takdirde değerli olabilecek liberal projede kabul edilmemiş bir sorun vardı: Proje çoğunlukçu bir eğilime sahipti. Bir toplumda, kültürel özellikleri –örneğin hangi dinî bayramların devlet tarafından kabul edileceği, hangi dilin destekleneceği ya da tartışmalı bir tarih söz konusu olduğunda kimin versiyonunun anlatılacağı– her halükârda ulusun kültürüne sızacak olan demografik çoğunluğun, kimliklerin askıya alınmasını istemesi kolaydır. Kültür sıfır toplamlı bir oyun değildir ve tarihçiler birbirlerine rakip tarihler yazabilir, bu nedenle bu sorun ulusların inşasına içkin değildir. Zaten kendilerini kuşatılmış hisseden azınlık toplulukları için, kimliklerinin taşıdığı toplumsal önemi gönüllü olarak göz ardı etmek daha zordu. Çok uluslu luk fikrinin onlara çekici gelmemesinin nedeni kısmen bunun bir *çoğunlukçuluk* olmamasıydı, ama yine de ulusal kültürün arızi çoğunlukçuluğu ile uyuşmadığı için sorunlara da neden oluyordu.

Çok ulusçuluk ethosunu yaratmak ya da harekete geçirmek için ulus-devletin bir tarih ve bir estetik oluşturması gerekti. Çoğu

ülkede, sömürgeciler kendi yönetimlerinin ve kendilerinden önce gelenlerin arşivlerinin yanı sıra yerli toplumun maddi ve sembolik kaydını toplayan müze ve kütüphaneler de oluşturmuşlardı. Bu arşivleri incelemek, onlara ekler yapmak ve yeni bir bakış açısıyla yeniden yorumlamak artık milliyetçi entelijansiyanın göreviydi. Yeni ulusların birçoğu, ulusun tarihini, sanatını ve hatta öz algısını formüle etmek, yaratmak ve yaymak için bunlara pek çok kurum ekledi. Hindistan'ın Sahitya Akademisi, Mısır'ın Kitap İçin Kamu Otoritesi ve Gana'nın Ulusal Araştırma Konseyi, yeni ulusun kültürel gelişim için büyük, doğru düzgün finanse edilen ulusal kurumlar yaratma çabasının örnekleriydi. Kültürel külliyatın yaratılması, bu külliyatın hareketli kütüphaneler, okuma yazma kampanyaları, tiyatro grupları, sinema otobüsleri ve radyo yoluyla yayılmasıyla kol kola gitmişti.

Külliyatların yaratılması gerekiyordu, ama bunların doğası ne olacaktı? Çeşitliliğe olan genel bağlılık düşünüldüğünde, yeni ulus, külliyatını şovenizmden korumak zorundaydı. Kültürel alaşım fikrini ya da senkretizme doğru içkin bir eğilimi desteklemeliydi. Elbette, aksi takdirde girişimin doğasını etkileyebilecek liberal değerler açısından pek de hayra alamet olmayan bir savunmacılık unsuru anlatıya sızar. Örneğin, Césaire esmer milletlerin insanlığa yaptıkları katkıların kısa bir özetini sunar:

"Yani, aritmetik ve geometrinin Mısırlılar tarafından bulunması. Yani astronominin Asurlular tarafından keşfi. Yani Araplar arasında kimyanın ortaya çıkması."[32]

Sömürgeleştirilmiş dünyanın değerini gösterme konusundaki kaygısına rağmen, Césaire'in açık fikirliliğini fark etmek mümkündür, zira sadece kara Atlantik'in değil, Arapların, Asurluların ve diğerlerinin katkılarını da gündeme getirmiştir.

Ulusal külliyatın ulusun içindeki bütün toplulukların kültürel pratik ve ümitleriyle birlikte, diğer ulus-devletlerin kültürel dünyalarıyla olan kültürel bağlantıları da kapsaması gerekiyordu. UNESCO'nun 1945 yılındaki kuruluş konferansında delegeler şu noktada hemfikirdiler:

"Çocuklarımız artık sadece kendi ülkelerinin ihtişamı çerçevesinde düşünmeyi öğrenmemeli; kendi ülkelerinin daha geniş bir dünya devletinin içinde ve ona hizmet etmeye adanmış bir birimden daha fazlası olmadığını düşünmeli."[33]

1958 Afrika-Asya Halklarının Dayanışma Konferansı'nda, Çinli Chu Tu-Nan, Afrika ile Asya arasında mevcut olan antik dünyadaki Mısır-Mezopotamya temasından, Afrika'ya seyahat eden erken modern dönemin Çin gemilerine uzanan çok sayıda bağlantıyı ayrıntılarıyla ortaya koyduğu kültürel alışveriş üzerine bir rapor sundu. Akdeniz'den Malezya'ya, Hindistan'dan Japonya'ya seyahat eden Budist ve Arap rasyonalistlerinin korkunç zorluklarla dolu geçişlerini anlattı. Sonra "Çinlilerle Yakın ve Ortadoğu halklarının kültürel yaşamlarını birbirine bağlayan renkli bir kurdele"ye benzettiği İpek Yolu'ndan söz etti. Kültürel arter sadece insanları ve malları değil, tohumları ve hayvanları, çiçekleri ve meyveleri, fikirleri ve hayalleri de taşınmıştı.[34]

Bandung'da Üçüncü Dünya'nın entelektüelleri ve milliyetçi liderleri bu dinamiği yeniden canlandırmak istediler, ama "diğer ulus toplulukları ve diğer uygarlıklar ya da kültürlerle herhangi bir dışlayıcılık veya rekabet ilişkisi içinde değil." Saik, amacı "kendi kültürlerini zenginleştirmek ve aynı zamanda dünya barışı ve anlayışının desteklenmesine yardım etmek" olacak "kadim hoşgörü ve evrensellik geleneği" olmalıydı.[35] Bu tartışmanın yaşandığı seksiyona kültürel saflık ya da kültürel tanıtma değil, "Kültürel İşbirliği" adının verilmiş olması anlamlıydı. Bu amaçla, Afrika-Asya ulusları çok sayıda Afrika-Asya Yazarları Konferansı (Yeni Delhi, 1957; Taşkent, 1958; Kahire, 1962 ve Beyrut, 1967) ile Asya Film Haftası (ilki Beijing'de, 1957) düzenlediler. Bu toplantıların yanı sıra, yazarlar Afrika-Asya Yazarları Hareketi'nin dergisi olan *Lotus*'u yayımladı ve her yıl bir öyküye Lotus Ödülü verildi.[36] Latin Amerika'da 1959 yılında Kübalı devrimci Haydée Santamaría'nın yönetiminde Havana şehrinde Casa de Las Americas'ın kurulması, Latin Amerikalı sanatçılara Afrika-Asya kültür konferanslarına benzer bir mecra sağladı.

UNESCO Konferansı'nın Hindistanlı delegesi Rajkumari Amrit Kaur'a göre ileriye doğru atılan adımlardan biri de, hem klasik hem de modern kitapların bütün dillere çevrilmesiydi. Kültürel mirasların ulusları kesecek şekilde takdir görmesini sağlama arzusu, Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin en iyi veçhelerinden birini gözler önüne serer. Bir ulusun kültürü canlı olmalı ve diğer kültürel kaynaklardan beslenmeliydi. Bağlantılar kültürün ihtiyaç duyduğu oksijeni sağlıyordu. Örneğin Hindistan'daki Sahitya Akademisi, sadece Hindistan'da konuşulan diller arasında çeviri yapmakla kalmadı, aynı zamanda dünyanın başka yerlerindeki roman ve kısa öykü derlemelerinden de çeviriler yaptı.[37] Üçüncü Dünya'da revaçta olan bazı eserler vardı: Pablo Neruda'nın şiirleri, Mulk Raj Anand'ın romanları ve Lu Xun'un kısa öyküleri. Diller arasında seyahat eden kitapların listesi kesinlikle erkek ağırlıklıydı. Kadınlar tarafından kaleme alınan yaratıcı kitapların pek azı 1970'lere kadar kendilerine çevirmen bulmuştu: Magda Portal'ın *La Trampa*'sı (Peru, 1954), Assia Cebar'ın *Le Soif*'ı (Cezayir, 1957) ve Ding Ling'in *The Sun Shines over the Sankan River*'ı (Çin, 1947, Stalin Ödülünü almasının ardından İkinci Dünya'da büyük bir popülerlik kazanmıştı). Portal sadece olağanüstü *La Trampa*'yı yazmakla kalmamış, aynı zamanda Haya de la Torre ile birlikte APRA Partisi'ni kurmuş ve *Hacia la mujer nueva* (Yeni Bir Kadına Doğru) ve *El Aprismo y la mujer* (APRA Partisi'nde Kadınlar, 1933) gibi daha az bilinen sosyalist feminist broşürler de kaleme almıştı.[38] Al-i Ahmed'in 1961 tarihinde yaptığı kültür emperyalizmi eleştirisi, İranlıları "Nobel Ödülü, yeni papa, Françoise Sagan, Cannes Film Festivali, en son Broadway oyunu, en son Hollywood filmi haberlerine" odaklanmakla suçluyordu. Fakat bu eleştiri içe kapanmak anlamına gelmiyordu. Bunun yerine şu soruları sordu: "Dünyanın bizim yaşadığımız kısmıyla ilgili hangi haberleri görüyorsunuz? En geniş anlamıyla doğuyla ilgili? Hindistan, Japonya ve Çin'le ilgili?" Dahası, onunki içe dönük bir milliyetçilik olmadığından, Fransız ve Rus edebiyatından Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, Eugène Ionesco, André Gide, Jean-Paul Sartre ve Al-

bert Camus gibi yazarların eserlerini Farsçaya çevirdi. Al-i Ahmed aynı zamanda Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği, Suudi Arabistan ve ilginç bir şekilde İsrail'e yaptığı seyahatlere ilişkin hüzünlü tasvirler de kaleme aldı.

Üçüncü Dünya devletleri milliyetçilik fikrini pek zahmetsizce benimsediler. Ulusal aidiyete dair yeni bir yorum ortaya koydular ve böylece çok ulusluluk fikrinin yeni devletlerle organik bir ilişkisi olmasını sağladılar. Birbirine yakından bağlı iki kavram olan demokrasi ve okuryazarlığın özümsenmesi ve Üçüncü Dünya'nın toplumsal gramerine girişi de aynı ölçüde kolay oldu. İdeolojik düzlemde, her Üçüncü Dünya devleti demokrasi fikrini kendisinin asli bir unsuru olarak benimsemişti (antidemokratik devletler bile kendilerini demokrasi diliyle meşrulaştırıyordu).[40] Kültürel geri kalmışlık iddiası sömürgeciliği meşrulaştırmıştı, bu nedenle ulusal hareketler tipik olarak öz-yönetimi kültürel olgunluk temelinde savundular.[41] Oy hakkı meselesi bu yüzden anlamsızdı: Yeni ulusların çoğunda genel oy hakkı hareketine ihtiyaç duyulmamıştı, çünkü halk kaçınılmaz olarak oy kullanacaktı. Ancak buna rağmen, oy hakkı meselesi (ve genel olarak liberal demokrasi) okuryazarlık sorununa merkezî bir önem kazandırdı.

1958 Kahire Konferansı'nda, Sudan delegesi Muhammed Ahmed Mahgub, "Yaşı gelen tüm bireyler herhangi bir kısıtlama olmadan parlamentoya seçme ve seçilme hakkından yararlanmalıdır" diye ilan etmişti.[42] Aldıkları örgün eğitimden bağımsız olarak insanlar oy kullanabilmeliydi, ama devlet nüfusun kültürel ve siyasi okuryazarlığını yükseltmek için örgün eğitimi yaygınlaştırmalıydı. Okuryazarlık talebi oy hakkı zaferinin içinde geldi. Cehalet halkın aptallığının değil, fırsatlardan yoksun olmasının ürünüydü. İnsanlara eğitim sunulmalıydı. UNESCO ve diğer uluslararası kurumlar okuryazarlık kampanyalarına sosyal adalete yönelik kitlesel kampanyaların eşlik etmesi gerektiğini savundular.[43] İnsanlar gündelik şikâyetlerine hitap eden kampanyalarla motive edildi ve yeni uluslar bu tür kampanyalarla okuryazarlık projelerini birleştirdi. Bir başka deyişle, sömürge karşıtı milliyetçiliğin bu

biçimi altında demokrasinin okuryazarlıkla eklemlenmesi sadece oy hakkıyla ilgili bir mesele değildi; aynı zamanda (ve bazen de yalnızca) toplumsal gelişmeyle ilgiliydi. 1965'te Tahran, okuryazarlık kampanyalarıyla belirli sosyo-ekonomik kalkınma projeleri arasındaki bağı sürdürmeyi taahhüt eden Cehaletin Ortadan Kaldırılması İçin Dünya Eğitim Bakanları Konferansı'na ev sahipliği yaptı.[44] Aynı yıl, gelişmiş sanayi ülkelerinin baskısı altında UNESCO mali kaynak sağlama stratejilerini kitlesel kampanyalardan, daha dar öğretmen yetiştirme projelerine doğru değiştirdi. Yine de yeni ulusların içindeki yaratıcı stratejilerle UNESCO'nun çabalarının bir araya gelmesi, dünya çapında okuma-yazma bilmeyenlerin sayısında çarpıcı bir düşüş sağladı; UNESCO'ya göre, 1950'de her üç erkekten ikisi, her dört kadından da biri herhangi bir dilde okuyabiliyorken, 1995'te erkeklerin yüzde 80'i, kadınlarınsa yüzde 70'i okuryazar hale gelmişti.

Eğitim ve okuryazarlık bir başka açıdan da zaruriydi. Bunlar, Al-i Ahmed ve Césaire gibi birçok entelektüel tarafından, toplumlarının Aydınlanma ile temas etmeleri için bir zorunluluk olarak görülüyordu. Rasyonalite ve rasyonalizmin pek çok toplumda kökleri bulunabilirdi, ama Avrupa kuşkusuz bu alanda en kapsamlı entelektüel gelişmeyi yaşamıştı. Avrupa entelektüel yaşamı, benliğin biliminden doğanın bilimine dek, (din de dahil olmak üzere) kabul edilmiş hakikatlere yönelik şüphecilikle doluydu ve dünyayı anlamak için hem ampirik hem de teorik araçlar yaratmıştı.[45] Al-i Ahmed ve diğerleri bunun farkındaydı ve aynı zamanda kendi toplumlarının, rasyonalizmin dünyadaki gelişmesini görmezden gelmeyi kaldıramayacaklarını da biliyorlardı. Yukarıda gördüğümüz gibi Césaire de dahil olmak üzere pek çoğu savunmacı bir şekilde, Avrupa'da rasyonalizmin gelişmesinin, esmer dünyaya doğru uzanan kökleri olduğunu gösterdiler (örneğin Hint ve Arap katkısı olmadan matematik diye bir şey olamazdı ya da Çinliler patlayıcıları ve pek çok kimyasal süreci bağımsız olarak keşfetmişti). Bu savunmacılığın ham bir yorumu her kültürel (ve bu alanda dinî) dünyanın kendi bilimine sahip olduğunu iddia

ediyordu, yani İslami bir bilim, Hristiyan bir bilim, Hindu bir bilim vs. vardı.[46] Modern bilimin antik bilimden ne eksik ne de fazla olduğu fikriyse daha kötüydü (bir başka deyişle bu tür bir eğilim ilerlemeyi değersizleştiriyordu). Aydınlanma Üçüncü Dünya entelijansiyasını, bunu ilk sıraya koyup koymadıklarından bağımsız olarak kendisiyle ilişki kurmaya zorladı. Al-i Ahmed, "doğaüstü olana yönelik kör bir sadakat ya da korku" aşılamayan, ama toplumsal bireyin "seçme, özgür ve sorumlu olma" yeteneğinde sahip olduğunda ısrar eden bir dünyayı anlama yolu olarak gördüğü bu ilişkiye *ruşenfikri* adını veriyordu.[47]

Bilimsel araştırma ve teknoloji açısından, yeni uluslardaki rejimler Aydınlanmanın bilimsel mirasını, kültürel sonuçlarını tartışmadan benimsediler. Bu yeterli değildi. "Tarih dünyanın kaderine makineye av olmayı yazdı," diye belirtmişti Al-i Ahmed ve bu yüzden sorulacak soru şuydu: "Makine ve teknolojiyle nasıl karşı karşıya gelinecekti?"[48] Makinenin İran'ın ya da başka bir yerin kültürel tarihiyle uyum içinde ruşenfikriyi, yani aydınlanmayı mümkün kılmasının en iyi yolu neydi? Césaire Avrupa kültürünün yerli kültürleriyle uyum değil karşıtlık içinde olduğundan söz ettiğinde, akla makine gelebilirdi. Al-i Ahmed başka pek çok kişi gibi, makinenin doğal olmadığı konusunda uyarıyordu. Sömürgecilik makineyi, kendi kültürel tarihleri onları bu yeni araç için hazırlamamış olan coğrafyalara getirmişti ve dahası makine ve makineleşme kültürel dönüşümün araçlarından biri olmuştu. Makine kültürel formlar taşıyordu; örneğin traktör çiftçilerin tarlalarıyla ve birbirleriyle olan ilişkilerini ve sabanın kozmolojik dünyalarında sahip olduğu yeri değiştiriyordu. Traktör diğer toplumsal ilişkileri de değiştirmeden bırakmayacaktı. Bu makine Avrupa'daki tarlaları fabrikalara dönüştüren ve küçük çiftlikleri büyük tarım endüstrileri lehine ortadan kaldırarak çiftlik sahibini tarım emekçisi haline getiren yüzlerce yıllık kültürel devrimi kendi içinde mi taşıyordu?

Dahası, bir yerin kültürünün ve bilimsel düşüncenin oynadığı rolün yetersiz bir şekilde soruşturulması, belirli ekinlerin

üretilmesi ve sulamanın belirli şekillerde geliştirilmesi için sahip oldukları kapasitelerle yerel ekolojilerin pek de umursanmadığı anlamına geliyordu. Yerel bilgi, yerel araziler ve kapasitelerle ilgili bilgeliğin tarihsel birikimiydi. Bu yerel bilgi dağarcıklarına kast ve klanların toplumsal hiyerarşilerinin eşlik etmesi, demokratik bir üretim için bu geleneklerden öğrenilecek hiçbir şey olmadığı anlamına gelmiyordu. Yeni devletlerin birçoğu endüstriyel olmayan ve komünal organizasyon biçimlerini de denemişti. Gandhici kendi kendine yeterli köylerden, Tanzanya'daki *ujamma* kolektiflerine kadar, Üçüncü Dünya'nın her yerinde rejimler şu ya da bu şekilde makineyi reddeden sosyo-ekonomik ve kültürel organizasyon biçimlerine başvurmuştu. Birkaç yer dışında bunlar istisnai, hatta alaycılara kulak verecek olursak göstermelik birer girişimden ibaret kalmıştı. Sürdürülebilirlik ve eşitliğe, yurttaşın ilerleme hakkının ilerlemenin yurttaş üzerindeki hakkından önce geldiğine ilişkin önemli sorular gündeme getirdiler. Toplumsal düzenin gövdesi makinenin içine yerleşti, onun etrafında büyüdü ve genellikle bu uyarılara kulak asmadı.

Al-i Ahmed ve (Al-i Ahmed kadar Herbert Marcuse'den de yararlanan Ali Şeriati de dahil olmak üzere) çağdaşları sadece, "ikilem makineyle ne yapılacağıdır" diye sorabilirlerdi. Soruyu sorduktan sonra, Al-i Ahmed sözlerini sızlanarak bitirmişti:

"Makine doğal olarak bir trambolin işlevi görmelidir ki üzerinde durabilelim ve onun yaylanmasıyla daha uzağa sıçrayabilelim. Makineye sahip olmak gerekir, makineyi inşa etmek gerekir. Ama onun esiri olunmamalı, onun tuzağına düşülmemelidir. Makine bir araçtır, amaç değil. Amaç yoksulluğu ortadan kaldırmak ve maddi manevi refahı herkes için erişilebilir hale getirmektir."[49] Hemen ardından Al-i Ahmed makinenin, (Şeriati'nin "makinecilik" adını verdiği) gündelik yaşamı disiplin altına alma kapasitesi konusunda uyarıda bulunuyordu. "İş yerinde itaat," diye yazmıştı Al-i Ahmed, "partide ve sendikada itaate yol açar ve bu da kışlalarda yani savaş makineleri için itaate götürür." Makinenin işleyiş biçimi kati surette yeniden yapılandırılmadığı takdirde faşist mi-

litarizmin kökleri montaj hattında yatar.[50] Makine yaşama hükmettiğinde, kültür onun insafına kalır ve her şeye onun emirlerine uymak zorundadır. Makine evcilleştirilmeli, bir yerin dinamik kültürünün dokusunun bir parçası haline getirilmelidir. Kapitalist ve modernleşme teorisyeni, Lübnanlı filozof ve BM Genel Kurulu başkanı Charles Malik'in bir defasında söylediği gibi, "Yollar, barajlar, verimlilik ve yöneticilerin gülümsemeleri, önemli olan sadece bunlardır; ama maneviyat, özgürlük, neşe, mutluluk, hakikat, insan, asla akla gelmez. Amaç bırakın ilahi varlıkları, insanların bile değil, mükemmel teknisyenlerin dünyasını yaratmaktır."[51] Kültürü kontrol etmek için makineyi kontrol etmek gerekir ve "kalkınma" her ikisini de iktisadi ve kültürel olarak yapmak demektir.

Milliyetçilik, demokrasi ve rasyonalizm: Üçüncü Dünya'nın entelektüel ikileminin kökünde yatan şey, yeni uluslarda yeni bir benliğin nasıl yaratılacağıydı. Toplumlarının her birinin, bu benliği doldurmak için bol miktarda kaynağı vardı, ama aynı zamanda "Batı" ile yeni bir ilişki kurmaları gerektiğinin de farkındaydılar. Al-i Ahmed yeni İranlının öznelliğinin tek zemini olarak arkaik bir İran kültürüne, hatta İslama dönmeyi arzu etmiyordu.[52] Plebyen Şiiliğe duyduğu yakınlık, yeni bir İran kimliğini, onun kültürel kaynaklarında araması anlamına geldi. Al-i Ahmed'in hayata gözlerini yumduğu (ya da Şah'ın istihbarat teşkilatı SAVAK tarafından öldürüldüğü) 1969 yılında, eşi Simin Daneşvar, *Savuşuni* isimli dikkat çekici bir roman yayımladı.[53] 1940'larda geçen roman, emperyalizme, tarımsal eşitsizliklere ve ailenin boğuculuğuna karşı mücadele etmiş Zari isimli bir kadının hikâyesini anlatır. Romanın ismi, kendi halkının ihanetine uğramış ve yabancılar tarafından öldürülmüş bir halk kahramanından (*Şahname*) esinlenmiştir. Daneşvar'ın folklora dokunmasının bir parçası buydu; diğeriyse ulusal kurtuluş arayışındaydı. Çeşitli toplumsal özneler emperyalizm ve otokrasi tarafından felce uğratılmışken, Zari, diğerleri gibi son peygamber Mehdi'nin gelişini bekliyordu. Daneşvar ve Al-i Ahmed gibi insanlar için, yeni Mehdi, yeniden inşa

edilmiş bir halk hareketi olacaktı. 1966'da Furuğ Ferruhzad bu özlemi "Hiç Kimseye Benzemeyen Kimse" şiirinde dile getirmişti:

düşümde birinin geldiğini gördüm
ben bir kızıl yıldızın düşünü gördüm
ve gözüm seğirip duruyor
ve ayakkabılarım çiftleşip duruyor
ve kör olayım
yalanım varsa
ben o kızıl yıldızın düşünü
daha uykuya varmamışken gördüm
biri geliyor
biri geliyor
başka biri
daha iyi biri

biri geliyor
biri geliyor
gönlüyle bizi çağıran
soluğuyla bizi çağıran
sesiyle bizi çağıran
biri ki önlenemez gelişi
ve kelepçelenip zindana atılamaz
biri ki
Yahya'nın ulu ağaçlarının altında
çocuk yapmıştır
ve günbegün
büyüyor,büyüyor
biri ki
yağmurdan,şırıl şırıl yağmur sesinden
kaktüs fısıltıları arasından
donanma gecesinde
Tophane göğünden
geliyor

ve sofrayı kuruyor
ve ekmeği bölüştürüyor
ve Pepsi'yi bölüştürüyor
ve Millet Bahçesi'ni bölüştürüyor
ve lastik çizmeleri bölüştürüyor
ve boğmaca şurubunu bölüştürüyor
ve hastane sıra numaralarını bölüştürüyor
ve Ferdin'in filmlerini bölüştürüyor
Seyyid Cevad'ın kızının ağaçlarını bölüştürüyor
ve elde kalmış ne varsa bölüştürüyor
ve bizim payımıza düşeni de veriyor
ben düş görmüşüm. [54]

(Furuğ Ferruhzad, *Yeryüzü Ayetleri*, çev. Makbule Aras, İstanbul, Can, 2015.)

Bu güzel açlığın trajedisi, yeni Mehdi'nin yaratılması için yapılması gereken *işi* kadere bırakmasıydı. 1968'de Tomás Gutiérrez Alea'nın usta işi eseri *Memories of Underdevelopment* (Azgelişmişliğin Hatıraları) gösterime girdi. Filmde, Sergio Corrieri Hernández radikalizme sempati duymasına rağmen, devrimi kendi başına bulmakta zorlanan yalnız bir burjuvayı oynuyordu. Ferruhzad, Daneşvar, Al-i Ahmed ve diğerlerinin ikilemi de buydu. Corrieri'nin böyle bir sıkıntısı yoktu. Oyunculuk yapmaya devam etti, ama aynı zamanda yaklaşık yirmi yıl boyunca kırsal bir tiyatro topluluğu olan El Teatro Escambray için çalıştı. Küba Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'ne girdi ve uluslararası dayanışma faaliyetlerine katıldı, bir yandan da yeni bir Kübalı olma biçimi yaratmak için genç tiyatro aktivistleri arasında çalıştı. Corrieri de devrim adlı bir Mehdi'nin gelmesini bekliyordu ve onu yaratmak için hayatını ortaya koydu.

Belgrad

Brijuni Üçüncü Dünya'nın Yalta'sıydı.

1945 Şubatında, Yalta Konferansı'nda, ilk büyük üçlü (Stalin, Roosevelt ve Churchill) Nazi savaş makinesinin çökeceği beklentisiyle Avrupa'nın paylaşılmasına karar verdiler. Müttefikler, ister Polonya'da (SSCB) isterse Yunanistan'da (Birleşik Devletler ve Birleşik Krallık) olsun büyük güçlerden her birinin "nüfuz alanlarını" konsolide etmeleri konusunda anlaştılar. Yalta Antlaşması, büyük üçlünün gezegendeki her ulus-devletin, bloklardan birinin arkasında hizalanmak zorunda olduğunu düşündüklerinin habercisiydi ve bu yüzden dünyanın geri kalanını da ilgilendiriyordu.

Adriyatik Denizi'nin kuzeyindeki güzel bir ada olan Brijuni'de, diğer büyük üçlü (Nasır, Nehru ve Tito) 1956 Temmuzunun ortalarında nüfuz alanı kavramının olumsuz sonuçlarını ve Yalta mantığına karşı bağlantısız bir güç oluşturmaya yönelik kendi görüşlerini tartışmak üzere bir araya geldiler. Bir zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ünlüleri Brijuni'de inzivaya çekilirdi, ama bu ada artık Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin konferans mekânı olarak işlev görüyordu. Tito iki dostunu, Nasır ve Nehru'yu burada ağırladı. Üç lider üç gün boyunca tartıştılar, dinlendiler ve birbirlerini daha yakından tanıdılar. Uluslararası gelişmeleri değerlendirdiler, 1955 Bandung Konferansı'nın etkilerini tarttılar ve Bağlantısızlar Hareketi'nin 1961'de Belgrad'da toplanacak kuruluş konferansının gündemini belirlemeye başladılar. Bu kısa zirve esnasında, Üçüncü Dünya'nın farklı yerlerinde son birkaç yıldır düzenlenen zirvelerde olduğu gibi "barış içinde bir arada yaşama" terimi üzerine konuşuldu. Süper güçlerin bloklarından birine katılmak konusunda isteksiz olan ülkeler

için kullanılan bu terim, yeni ulusların yeni yöneticileri arasında geniş kabul görmüştü. SSCB ya da Birleşik Devletler ile müttefik olmak istemeyen devletlere atıfta bulunduğundan, barış içinde bir arada yaşamanın negatif bir anlamı vardı. Fakat aynı zamanda müşterek kalkınma lehine kaba kuvveti reddeden bir devletler arası ilişkiler ilkesinin göstergesi olarak pozitif bir anlam da taşıyordu. Retorik, politikaların önüne geçmişti. Pek çok kavram üreten (barış içinde bir arada yaşama ve etkin bir arada yaşama bunlardan sadece ikisiydi) Bağlantısızlar Hareketi, uluslararası ilişkileri güç siyaseti ya da ulusal çıkardan ziyade ahlak üzerine kurmak istiyordu. Hareketin önüne koyduğu, fakat üstesinden gelemediği görev buydu.

Üçüncü Dünya için barış içinde bir arada yaşama, nükleer bir dünyada devletlerin organizasyonu için temel kavram olacaktı. NATO ve Varşova Paktı'nın ezici askerî gücü ve mali sermayesi ile kendi ülkelerinde gerçek bir toplumsal yeniden inşanın söz konusu olmaması nedeniyle, Üçüncü Dünya liderliklerinin birçoğu sadece bu terimin yarattığı havayı benimseyecekti. Barış içinde bir arada yaşama yeni ulusların iki kutuplu dünyanın ağırlığı altında ezilmekten kurtulmalarını sağladı, ama zorunlu olarak devletlerin kendilerinin ya da bölgesel özlemlerinin yeniden şekillenmesine yol açmadı. Atlantik güçlerinin 1940'lardan başlayarak kara çaldıkları bu terim, Sovyetler Birliği tarafından 1955'te benimsenmişti. Bu fark SSCB'nin yeni kurulmuş BH'nin salonlarında Atlantik güçlerinin (ama bazen de Üçüncü Dünya'daki yerel komünist partilerin) aleyhine bir miktar nüfuz elde etmesini sağladı. Barış içinde yaşamanın uygulayıcıları, devletler arasında değişim tehdidi yaratmak istemiyorlardı, bu yüzden gündemlerini Birleşmiş Milletler forumuna taşıdılar. Birleşmiş Milletler ve bu kurumun demokratikleştirilmesi, bu nedenle her iki süper gücü de devirmeye, hatta onlarla güreşmeye yönelik her türlü girişimi reddeden BH'nin acil hedefleri haline geldi. Yalta dünyanın bölünmesinin habercisi olmuşken, Brijuni ve Belgrad da esmer milletler için daha fazla hareket alanı arayışı içinde olacak –ama zorunlu olarak

dünyanın kendi suretinde yeniden inşa edilmesini savunmayacak– bir birliğin yaratılacağının işaretiydi.

Nasır, Nehru ve Tito'nun üçü de sömürgeciliğe karşı olduklarını ispat etmiş kişilerdi, ama ev sahibinin kişisel hikâyesi diğer ikisi üzerinde büyük bir etki yaratmıştı. Hırvatistan'da doğan Tito sendikacılık yapmış, Birinci Dünya Savaşı'na katılmış, Bolşevik Devrimi'nde yer almış, Kızıl Ordu'da savaşmış, Yugoslavya Komünist Partisi'ne üye olmuş, İspanya İç Savaşı'nda Dimitrov Müfrezesi'ne liderlik yapmış, partizanlarıyla birlikte faşistlere karşı bir gerilla savaşı sürdürmek için Yugoslavya'ya dönmüş ve nihayet 1945 Martında, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonunun başbakanı olmuştu. Birujini toplantısı yapıldığı sırada çoktan birden fazla hayat yaşamış olan Tito, Nasır ve Nehru ile birlikte BH'nin kurucusu olarak yeni bir hayata başlamaya hazırdı. 1956'ya gelindiğinde Yugoslavya SSCB'den bir miktar uzaklaşmıştı ve resmî olarak sosyalist kampta kalmış olsa bile, gelecek planları arasında bir Sovyet uydusu olmak yoktu.

Bolşevik Devrimi Rusya'yı Birinci Dünya Savaşı'nın dışına antiemperyalist bir jestle çıkarmışken (yeni hükümet Avrupa rejimlerinin gizli emperyalist yazışmalarını açıklamıştı), Sovyet devleti Stalin yönetiminde yeni sömürgecilik sonrası devletlere çok daha ihtiyatla yaklaşmıştı. Sovyetler Birliği savaşta yıpranmıştı. Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Mihail Kalinin 1945 Ağustosunda Komünist Parti'yi, "[SSCB'ye yönelik] kapitalist çevreleme tehdidinin Hitler Almanyası'yla birlikte yok olmadığı" konusunda uyarmıştı. Kalinin'in değerlendirmesine göre, SSCB'nin ne rehavete kapılma ne de sınırlarında toplanmış sürüleri kışkırtma lüksü vardı. Bu mengene içinde, SSCB'nin ana liderliği birbiriyle çelişen iki tez ileri sürdü: Birleşik Devletler ile SSCB arasında bir anlaşmaya varılması (Stalin'in 1946 Aralığında dile getirdiği gibi) "gayet mümkündü". Öte yandan Birleşik Devletler ve müttefikleri, (Andrey Jdanov'un Komünist Enformasyon Bürosu, Kominform'un 1947 Eylülündeki kuruluş konferansında dile ge-

tirdiği gibi) sosyalizmin yükselişi karşısında yenilginin eşiğinde olan "açgözlü emperyalistler"di.[1] Jdanov'un iki kamp teorisi SSCB komiserlerinin yerel komünistlerin aleyhine sömürge sonrası devletlerde burjuva güçleriyle anlaşmalar yaptıkları bir sırada ulusal komünist partilere öncelik tanıyordu. Bu bocalama kendisini Üçüncü Dünya ve barış içinde bir arada yaşama karşısındaki Sovyet tutumunun muğlaklığında da gösteriyordu. Stalin'in ölümünün ardından Hruşçov ve Bulganin'in başında bulunduğu yeni liderlik, barış içinde bir arada yaşamayı benimsedi ve burjuva ulusal rejimlere (ekseriyetle yerel komünistlere karşı) destek taahhüdünde bulundu. Belirsizlik hali, SSCB'nin şifahen bağlılık vaat ettiği ulusal komünist partilerden ziyade kendi ulusal çıkarlarını savunmakla ilgilendiğini düşündürüyordu.

Her halükârda Yugoslavya'nın tecrübesi bu yönde olmuştu. Tito'nun partizanları faşist güçleri yenilgiye uğrattıklarında, Kızıl Ordu'yu Yugoslavya'ya davet ettiler. Kızıl Ordu'nun davranışları konusundaki güvensizliği ve Trieste'nin ABD ve Birleşik Krallık tarafından 1945'te işgal edilmesi sırasında destek bulamaması, Tito'nun şu sonucu çıkarmasına neden olmuştu:

"Kimseye bağımlı olmak istemiyoruz. Bozuk para olmak, herhangi bir nüfuz alanı siyasetine dahil olmak istemiyoruz."[2]

Belgrad karşısında Moskova'yı kayıran Sovyet yardım paketleri, Stalin'in 1947'de Yugoslavya ile Bulgaristan arasında pürüzsüz bir federasyon kurulmasına izin verme konusundaki suskunluğuyla birlikte, Yugoslav komünistlerinin 1948'de bir Sovyet uydusu olmayı reddetmesine neden oldu. Kominform'dan atılan Yugoslavya, her ulusal partinin sosyalist blokla güçlü kardeşlik bağlarına sahip olmak zorunda olsa da Moskova'dan bağımsız olması gerektiğini savunan İtalyan Komünist Partisi'nin görüşünü benimsedi.[3] Sovyetler ve Yugoslavlar karşı karşıya gelirken, ABD uçakları Yugoslavya'nın hava sahasını (1948'in ilk üç ayında yirmi bir kez) ihlal etti. Yalnız kalan Yugoslavlar ideolojik ve maddi yardım için yüzlerini yeni sömürgecilik sonrası devletlere çevirdi.[4]

Hindistan (1954-55) ve Mısır'a (1955) yaptığı ziyaretler Tito'nun süper güçlerin yer almadığı bir ittifak için nabız yoklamasını sağladı.[5] Mısır ve Burma'ya Yugoslav silahları gönderdi ve BM'de Kongo ve Angola için oy kullandı. Esmer milletlerle ilişki kurmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Bunun belki de en iyi göstergesi Yugoslavların Cezayir'deki FLN ile olan bağlarıydı. 1953-54'te Yugoslav hükümeti Kahire'de FLN ile temas kurdu ve 1954 Kasımındaki ayaklanmanın en başından itibaren (Birleşmiş Milletler'de paravanlık da dahil olmak üzere) FLN'ye her türlü yardımı sunmaya başladı.[6]

Tıpkı Yugoslavya gibi Mısır ve Hindistan da kendilerini süper güçlerin arasında açıkta bulmuşlardı. Hiçbirinin Birleşik Devletler ve Avrupa tarafından savunulan sisteme ilkesel bir itirazı yoktu; hem Nehru hem de Nasır kişisel olarak SSCB'nin ideallerinden etkilenmişlerdi, ama ikisi de ülkelerini Sovyetlerin katı ideallerinin ve pek de açık fikirli olmayan dış politikasının boyunduruğuna sokmaya yönelik özel bir eğilim sergilemiyordu.[7] Fakat Birleşik Devletler ve Avrupalı güçler, aksi takdirde kendilerine açık olabilecek Mısır ve Hindistan'ı kendilerinden uzaklaştırdı. Dışişleri Bakanı Dulles 1953'te hem Mısır'ı hem de Hindistan'ı ziyaret etti. Dulles Güney Asya'da Nehru'yu "tamamen kullanışsız" bulurken, "Pakistanlıların askerî ve dinî özellikleri"nden etkilenmişti. Her ne kadar Nehru'nun 1949'daki Birleşik Devletler ziyareti iyi geçmiş ve Nehru'nun rejimi o yıl Birleşik Krallık'ın hâkimiyetindeki Commonwealth'e katılmış olsa da, 1950'lerin başlarında Hindistan'ın ABD çıkarlarına tâbi olmayı kabul etmeyeceği açıkça görülmüştü. Dulles ve ABD rejimi Güney Asya devletlerinden birini, sadece SSCB'yi değil Komünist Çin'i de çevrelemek ve yalıtmak için bir ittifakla bağlamak istiyordu. Nehru'nun Hindistan'ı bunu kabul etmediğinde, Dulles, General Eyüp Han'ın Birleşik Devletler ile bir silah antlaşması imzaladığı hevesli Pakistan'a yöneldi. Bu politika, sonunda 1955 yılında İran, Irak, Pakistan, Türkiye ve Birleşik Krallık arasında Bağdat Paktı'nın kurulmasıyla zirveye ulaşacaktı.[8]

Arap ülkelerinde, Dulles, Nasır rejiminin (ve nüfusun büyük bir bölümünün) derin İngiliz karşıtı duygularını kavrayamadı. Nasır'ı, Sovyetlerin Mısır'ın özgürlüğüne karşı gerçek bir tehdit teşkil ettiği konusunda ikna etmeye çalıştığında, Nasır şu cevabı verdi: "Mısır halkı bunu söyleyen herhangi birinin deli olduğunu düşünecektir," çünkü esas sorunun İngiltere olduğu izahtan varesteydi. Dulles Washington'daki üstlerine ateş püskürdü.[9] Barış içinde bir arada yaşama ve bağlantısızlık onu çileden çıkarmıştı. Aslına bakılırsa Dulles bu ikinci terimi kullanmayı reddederek tarafsızlık sözcüğünü tercih ediyordu; bu terim söz konusu devletlerin esas ihtilafın dışında kalmak istediklerine işaret ettiğinden, Dulles bunun "gayriahlaki ve dar görüşlü bir anlayış olduğunu" düşünüyordu.[10] O ne kadar küçümsese de Üçüncü Dünya'nın liderleri kendi çerçevelerindeki muğlaklığı kabul ediyorlardı. Hiçbiri Üçüncü Dünya'nın ihtilaf karşısında İsviçre tipi bir tarafsızlığı benimsemesini önermese de, pek çok lider hem iki kutuplu çatışmanın dışında kalmanın hem de alternatif bir gündem oluşturmanın bir yolunu bulma ihtiyacını vurgulamak için çok çalışıyordu; pasif bir tutum takındıkları söylenemezdi.[11] Jdanov'un iki kamp teorisini benimsemiş olan Dulles'a göre bütün bunlar akademik sözlerdi. Eğer bir devlet Birleşik Devletler'in çıkarlarına ve onun küresel idaresine tâbi olmuyorsa, kendisini SSCB'ye ve komünizme teslim etmiş demekti.

Nasır ve Nehru Brijuni'den ayrılmaya hazırlanırken, ABD hükümetinin Mısır'ın 1,3 milyar dolarlık Asvan Barajı'nı finanse etmek için taahhüt ettiği 200 milyon doları kesmeye karar verdiğini öğrendiler. Baraj Mısır'ın planları açısından hayatiydi, zira Hür Subaylar barajın durgun Mısır tarımına katkıda bulunmasını bekliyordu; cumhuriyet köylülüğün (*fellahin*) desteğini almak için acilen bu soruna çözüm bulmak zorundaydı. Nasır Atlantik güçlerinden yatırım fonları bulmak için Sovyetler'i kullanmaya çalışmıştı.[12] Nasır bu üretken projelerin yanı sıra, silah satışı konusunda da iki büyük bloğu birbirine karşı kullanmıştı. Birleşik Devletler'in teklifi katı kısıtlamaları nedeniyle daha az çekiciydi:

ABD hükümeti sadece belirli türde silahlar sunuyor, bunlara ABD askerî yardım heyetlerinin eşlik etmesini istiyor ve verdiği yardımların yüksek fiyatlı ABD donanımı satın almak için kullanılmasını şart koşuyordu (bu ABD silah şirketlerini sübvanse etmenin zarif bir yoluydu). Mısır için bütün bunları kabul etmek imkânsız olduğundan, Nasır Çekoslovakya'dan silah satın aldı. Ayrıca Bağdat Paktı'na katılmayı da reddetti ve İngilizleri Süveyş'teki askerî üslerini taşımaya zorladı. Dulles'ın Nasır rejimini hakir görmesi pek de şaşırtıcı değildi.

"Mısır ile olan çekişmemiz," diye gözlemlemişti Dulles'ın yardımcılarından biri, Dulles'ın kendi tespitinin aksine "hem Batıyla hem de Doğuyla ittifak kurmayı reddederek 'tarafsızlığı' seçmesinden kaynaklanmıyor." "Nasır'a rehberlik eden 'soğuk savaş' mülahazalarından ziyade, Mısır'ın önce Arap dünyasındaki, sonra Afrika'daki, en sonunda da bir bütün olarak Müslüman dünyasındaki üstünlüğüne ilişkin kendi tasavvuru."[13] Dulles'ın ekibi tarafından tasvip edilebilecek tek üstünlük ya da öncelik, Birleşik Devletler'inkiydi (1947'de Dışişleri Bakanlığının siyaset planlama ekibi şöyle yazmıştı: "Üstün bir güç olmaktan daha azıyla yetinmek yenilgiyi kabul etmek olacaktır. Üstün güç olmak ABD politikasının hedefi olmalıdır").[14] Nehru ABD hükümeti için "bu insanlar ne kadar da kibirli" demişti. "Bu bir iptal değil," diye yanıtlamıştı Nasır. "Rejime yönelik bir saldırı."[15] Nasır Kahire'ye döndüğünde Asvan için gereken kaynağı, Süveyş Kanalı'nı millileştirerek bulmaya karar verdi. Özel mülk olan bu hayati su geçidi, emperyal güçler için neredeyse ücretsiz Mısırlı emeği kullanılarak yapılmış olması nedeniyle bizatihi sömürgeci suiistimalin bir simgesiydi. Nasır, Kanal'dan alınan resimlerin Hür Subaylar'ın tasarılarını finanse etmek için yeterli sermayeyi sağlayacağını düşünüyordu. İngiliz-Fransız-İsrail güçleri misilleme olarak Mısır'ı işgal ettiğinde, Tito ve Nehru Mısır'ın yardımına koştular. İki kutuplu dünyanın nesnel koşulları ve bu üç güç arasındaki öznel bağlar Asvan ve Süveyş olaylarıyla birlikte teyit edilmişti.

Brijuni Konferansı'nda, üç lider dünyadaki koşulların kendilerini pek az seçenekle karşı karşıya bıraktığına ve son derece sabırlı hareket etmeleri gerektiğine karar verdiler. Nihai bildiride "dünyaya bu korku ve kaygılar hâkim olduğu sürece, barış için sağlam bir zemin inşa edilemez. Aynı zamanda bu korku ve kaygılardan hızla kurtulmak da zordur ve ortadan kalkmaları için tedrici adımların atılması gerekir. Bu tür her adım gerilimleri azaltmaya yardım edecektir ve bu nedenle memnuniyetle karşılanacaktır," diye belirtiliyordu.[16] Böylesi bir tedrici adım, ne Sovyetlerle ne de Atlantik güçleriyle birlikte hareket etmek isteyen, aynı fikirleri paylaşan bütün yeni ulusları bir araya getirmek olacaktı. Çalışmaya koyuldular.[17] İkinci büyük üçlü 1961'de Afrika, Asya, Latin Amerika ve Avrupa'dan yirmi iki devletin temsilcilerini, hem Birleşmiş Milletler içinde hem de dışında konferanstan konferansa güçlenecek olan ve bugün de kör topal varlığını sürdüren BH'yi kurmak üzere Belgrad'da karşıladı.[18]

BH toplantılarına katılan rejimlerin doğası, bu kuruluşun sınırlarını da yansıtır. Etiyopya'nın İmparator Haile Selassie'si ve Kamboçya'nın Prens Norodom Sihanouk'u da dahil olmak üzere hükümdarlar debdebelerini de yanlarında getirmişti. Kendi halklarını otokratik bir şekilde yönetiyor olmaları cumhuriyetler açısından kabul edilebilir görülmüştü (Ne de olsa Hindistan da 1948'de Commonwealth'e katılmış ve Britanya hükümdarının kendi üzerindeki itibari konumunu kabul etmişti). Cumhuriyetçilerin arasında burjuva milliyetçi partilerinin başlarında bulunan kişiler, darbe liderleri ve kitlesel milliyetçi hareketlerin temsilcileri yer alıyordu. Burma'dan U Nu ve Cezayir'den Ben Yusuf, Endonezya'dan Sukarno, Mali'den Mobido Keita ve Gana'dan Nkrumah ile bir aradaydı, bunlarsa Sri Lanka'dan Srimavo Bandarnaike ve Küba'dan Osvaldo Dorticós Torrado ile yan yana oturuyorlardı. Bu liderlerden (Nasır ve Nehru gibi) pek çoğu kendi ülkelerinde halk tarafından seviliyordu ve ülkelerindeki çeşitli temsili organlardan (parlamentolar ve kabineler) yetki almış bile olsalar, herhangi bir yetki devrine tahammülü olmayan kişiliklere sahiptiler.[19] Bir şeyler

yapmaya gelmişlerdi, ama yapamadılar. Bu karışık bir kalabalıktı ve bütünüyle siyasi olan çeşitliliği BH'nin ideolojik olarak tutarlı ve birlik içinde bir duruş sergilemesini neredeyse imkânsız kılıyordu.[20] BH siyasi bir platform, bir alt Birleşmiş Milletler olarak kalacak, fakat sadece iki ana meselede uyum içinde hareket edebilecekti: Küresel nükleer silahsızlanmayı savunmak ve Birleşmiş Milletler'i demokratikleştirmek.

Ağustos ayında, Belgrad'daki konferansın başlamasından iki ay önce, Doğu Almanlar beyin göçünü engellemek için Berlin'e bir duvar dikti (1960'ta yaklaşık üç yüz diş hekimi, yedi yüz doktor ve üç bin mühendis Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden Birinci Dünya'ya kaçmıştı). Askerî birlikler harekete geçti. İnsanlar kan dökülmesini bekliyordu. Konferansın açılışından önceki gün, SSCB elli megatonluk bir bomba ("Ivan") test etti. U Nu BH'yi "iki güç bloğunun Berlin için savaşmaya hazır olduğu" konusunda uyardı. Bu olay, başka pek çok olay (örneğin 1961 Domuzlar Körfezi çıkarması) gibi nihai (nükleer) çatışmaya zemin hazırlayabilirdi.[21] İngilizler 1957'de, Fransızlarsa 1960'ta nükleer kulübe katılmışlardı ve UAEK'nin (1957) varlığına rağmen, büyük güçler nükleer silahların sayılarının azaltılmasıyla değil, yayılmalarının önlenmesiyle ilgileniyorlardı. 1954'te Nehru resmî bir test yasağı çağrısında bulunmuş ama önerisi kabul görmemişti. Üçüncü Dünya ülkeleri çeşitli vesilelerle topyekûn silahsızlanma çağrısında bulunmak üzere BM kürsüsünü kullansalar da bir sonuç elde edilememişti. Daha 1 Ekim 1960'ta BH'nin çekirdek ülkeleri olan Gana, Hindistan, Endonezya, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Yugoslavya, Birleşik Devletler'i ve SSCB'yi askıya aldıkları nükleer meselelerle ilgili görüşmelere yeniden başlamaya çağıran bir BM karar tasarısı sunmuştu. 1961 Haziranında, iki güç Viyana'da bir araya geldi, ama ikisinde de nükleer cephaneliklerinden vazgeçecek cesaret yoktu.[22]

Belgrad'da esmer milletlerin liderleri birbiri ardına nükleer silah sahibi olmanın mantığı aleyhine söz aldılar. Fakat tumturaklı sözlerinin (Atlantik-Moskova hattında iki tarafın da birbirine karşı

temkinli olduğu) dört nükleer güç üzerinde hiçbir etkisi yoktu. Geriye kalan tek şey Bağlantısızlar Hareketi'nin "büyük ahlaki gücü"ne dair boş sözlerdi.[23] Bağlantısızlar Hareketi'nin iki kutuplu dünyadaki moral gücüne ilişkin bu çözümlemenin doğrudan siyasi bir sonucu oldu: BH en kıdemli temsilcilerinden dördünü Moskova ve Washington'a gönderdi. İnatlarını sona erdirmeleri ve olası bir nükleer silahsızlanmaya doğru ilerlemeleri için BH'den gelen bir "Barış Çağrısı" taşıyorlardı. Nehru ve Nkrumah (Nehru'nun kaleme aldığı) aynı mektupla doğuya, Sukarno ve Keita ise batıya gitti:

"Her ikinizin de [Hruşçov ve Kennedy] dünya barışına adanmışlığınızdan emin olarak, ısrarlı müzakereler yoluyla çabalarınızın mevcut açmazdan bir çıkış yolu bulacağına ve insanlığın ve dünyanın refah ve barış için çalışıp yaşamasını sağlayacağına inanıyoruz."[24]

Konferansta kesilen ahkâmların yerini ricalar almıştı. Bunun karşılığında hem Moskova'nın hem de Washington'ın boş vaatlerde bulunmuş olmaları, nükleer çağda ahlaki ricaların değerinin ne kadar sınırlı olduğunun bir göstergesiydi.

Basit bir rica lütufkâr bir şekilde kabul edilip hasıraltı ediliyorsa, o halde başka bir şey denenmeliydi. Seçilecek yol BM kurumlarında, özellikle de mutlak güce sahip Güvenlik Konseyi'nde daha fazla demokrasi için propaganda yapmaktı. Pek çok kurum gibi Birleşmiş Milletler de tarihinin kendine has izlerini taşıyordu. Kuruluşu sırasında, o dönem Afrika ve Asya'nın Avrupa'nın esareti altında bulunması nedeniyle örgütte en fazla üyeliğe Amerika ülkeleri sahipti. Afrika ve Asya ulusları bağımsızlıklarını kazanıp Birleşmiş Milletler'e üye olduklarında, varlıkları otomatik olarak ilk baştaki kuralların ve komite üyeliklerinin değişmesi anlamına gelmedi. Fakat bu meseleler arasında en önemlisi Güvenlik Konseyi sorunuydu. Birleşik Devletler, Birleşik Krallık, SSCB, Fransa ve Çin Cumhuriyeti (Formoza, daha sonra Tayvan) İkinci Dünya Savaşı'nın ardından fiili güçlerini Birleşmiş Milletler çatısı altında hukuki bir güce dönüştürmüşlerdi.[25] Güvenlik Konseyi ve Vesayet Konseyi koltuklarına daimi olarak oturmuş ve bağlı BM kuruluş-

larının liderlik makamlarını hâkimiyetlerine almışlardı. Güvenlik Konseyi'nde sadece bu güçlerin kalabalık Genel Kurul'un kararlarını veto yetkisine sahip daimi koltukları bulunuyordu.[26]

Birleşmiş Milletler'in Üçüncü Dünya'nın aleyhine olan yapısal dezavantajı, bu uluslararası örgütün değeri konusunda şüphelere yol açabilirdi. Belgrad'da U Nu bu korkuyu dile getirmişti:

"Eğer Birleşmiş Milletler, Milletler Cemiyeti'nin kaderini paylaşacaksa bu, dünya, özellikle de daha küçük ülkeler için gerçekten de kara bir gün olur."[27]

O halde Birleşmiş Milletler'in kurtarılmasının ve Üçüncü Dünya'nın enerjisini Birleşmiş Milletler'in demokratikleştirilmesine harcamak zorunda olmasının nedeni neydi? 1948'in sonlarına doğru Yugoslavya'nın Dışişleri Bakanı Edvard Kardelj şöyle yazmıştı:

"[Birleşmiş Milletler'in] büyük zayıflıklarına rağmen, bu örgüt yine de yararlıdır ve kendi bencilce amaçları için insanlığı yeni bir dünya savaşının felaketine sürüklemeye hazır olanların önünde ciddi bir engel teşkil edebilir."[28]

Afrikalı, Asyalı ve Latin Amerikalı devletler 1957'de Birleşmiş Milletler'e demokrasi getirmek için karar tasarıları sundular; ancak 1959 ve 1960 yıllarına kadar Genel Kurul'da bu konuyla ilgili tartışmalar yaşanmadı. Gine'den Pakistan'a kadar pek çok delege Birleşmiş Milletler'in tarihin bilincinde olması, egemen birer güç olarak giderek daha fazla yeni ulus örgüte üye olduğundan yapısını değiştirmesi, sömürgeci ve nükleer güçlere verdiği veto yetkisini gözden geçirmesi ve bunu hayırseverlik değil adalet saikiyle yapması gerektiği konusunda kafa yordular. 1963'te esmer milletler, yetersiz temsil edilen iki bölgenin, Afrika ile Asya'nın bu kurullardaki temsiline özel bir ilgi gösterilerek Güvenlik Konseyi ile Ekonomik ve Sosyal Konsey'in genişletilmesini teklif ettiler (BM Genel Kurulu Kararları 1990 [XVIII], 1991 [XVIII] ve 1992 [XVIII]). 1991 Kararı *daimi olmayan* üyeliklerin sayısını beşi Afrika ve Asya'dan, ikisi Latin Amerika'dan, biri Doğu Avrupa'dan, ikisi de Batı Avrupa'dan olmak üzere ona çıkardı; fakat bunların veto yet-

kileri olmayacaktı. Dolayısıyla Bağlantısızlar Hareketi'ne mensup devletler Birleşmiş Milletler'e demokrasi getirmeye çalıştıklarında ve hatta çeşitli organları genişletmeyi ve işleyişi belirleyen devletlerin çevirdiği dolaplarla ilgili seslerini yükseltmeyi başardıklarında bile, pek bir yol alamadılar. Sistem bir anlamda onları içine hapsetmişti. Yine de Birleşmiş Milletler Üçüncü Dünya'ya sömürgeci barbarlıkla ilgili meseleleri gündeme getirmesi için hayati bir forum ve Genel Kurul'u daha önceden dünyadan saklanan zulümlerin paylaşılabileceği bir araç olarak kullanma fırsatı sunuyordu.

Bağlantısızlar Hareketi'nin kurulmasından sonraki ilk üç yıl içinde elde ettiği başarının belki de en iyi özetini, PAIGC'nin lideri Amilcar Cabral yapmıştır. Cabral partisi PAIGC'nin sömürgeci Portekiz rejimine karşı silahlı mücadeleyi benimsemesinden iki yıl sonra, BH'nin Kahire'deki ikinci toplantısına (1964) katıldı. PAIGC silahlara yönelen tek hareket değildi. Daha güneyde, Angola'da *Movimento Popular de Libertação de Angola* (MPLA, Angola Halk Kurtuluş Hareketi) de Portekizlilere karşı silaha sarılmış, bir yıl sonraysa, *Frente de Libertaçâo de Moçambique* (FRELIMO, Mozambik Kurtuluş Cephesi) gerilla faaliyetlerine başlamıştı. Bağlantısızlar Hareketi her üç hareketi de destekledi ve 1964 yılında, Portekiz sömürgeciliği altındaki topraklarda özgürlük savaşçılarına her türlü destekte bulunmayı taahhüt etti.[29] Cabral, PAIGC'nin mücadelesinin aynı zamanda "barış içinde bir arada yaşama ve barış" mücadelesi olduğunu kabul ederken, "bir arada yaşamak için önce yaşamak gerektiğini, bu yüzden halklarımızın emeğine, dinamik kişiliğine ve kültürüne dayanarak insan uygarlığına bir katkıda bulunabilmemiz için, emperyalistlerin ve sömürgecilerin geri çekilmeye zorlanmasının şart olduğu"nu açık bir şekilde ifade etmişti.[30] Barış içinde bir arada yaşamanın en önemli kuramcısı olan Edvard Kardelj, sosyalizm ve savaş üzerine kaleme aldığı çalışmada, güçlülerin savaşlarıyla zayıfların savaşları arasında bir ayrım yapmıştı. Birinciler her ne pahasına olursa olsun mahkûm edilmeliydi, ikincilerse bağlamına göre desteklenebilirdi. Devlet her zaman, "ilkesel olarak barışı savunmalı ve

savaşa karşı olmalıydı".[31] Sömürgeciliği sona erdirmek için silahlı mücadele vermekle, nükleer savaş gerilimini tırmandırma ve bir savaş devleti yaratma politikaları arasında fark vardı. İkincisi barış içinde bir arada yaşama ilkesinin ihlaliyken, birincisi bunun koşuluydu. Dolayısıyla Bağlantısızlar Hareketi bile silahlı mücadelenin çığırtkanlığını yapabiliyordu.

Bağlantısızlar Hareketi'nin temel stratejik hamlesi, Birleşmiş Milletler'in demokratikleşmesi ve adaleti sağlayacak bir kurum olarak yeniden yaratılmasıydı. Cabral Birleşmiş Milletler'in 1960'ların başlarında "elleri bağlı bir dev" olduğunu ve "yapısı yenilendiğinde, kurumları demokratikleştirildiğinde ve sesi yüz milyonlarca insanı kapsayacak şekilde güçlendirildiğinde, insanlık için soylu özgürlük, kardeşlik, ilerleme ve mutluluk davasına tam olarak hizmet edebileceği"ni ileri sürmüştü.[32] 1964 Aralığının başlarında, Che Guevara bu mesajı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na taşıdı:

"Bu Kurulu uyandırmalıyız. Emperyalizm bu toplantıyı dünyanın ciddi sorunlarını çözmek yerine işe yaramaz bir hatiplik turnuvasına çevirmek istiyor. Bunu yapmalarını engellemeliyiz... Marksistler olarak barış içinde bir arada yaşamanın sömürücüler ve sömürülenler, ezenler ve ezilenler arasında bir arada yaşamayı içermediğini ileri sürüyoruz."[33]

Daha yaşlı siyasetçiler daha ılımlı bir ton salık verecek olsalar da Üçüncü Dünya'da pek az kişi Guevara'nın sözlerini reddedebilirdi.[34] Gerçekten de Üçüncü Dünya, Kahire'deki ikinci Bağlantısızlar Hareketi Konferansı'nın ardından, özellikle de Havana'daki Üç Kıta Konferansı'nda (1966) bir nutuk enflasyonu dönemi yaşadı. 1960'ların başlarından 1970'lerin sonlarına dek, Üçüncü Dünya sesini yitirmeye başladığında bile, emperyalizmin retorik düzeyde kınanması zirve noktasındaydı.

Havana

Bandung ile Belgrad arasında bir grup sert devrimci, askerî tecrübesizliklerini sınamak için Küba'nın dağlarına çıktı. Karizmatik Fidel Castro'nun liderliğinde bu ulusal kurtuluş savaşçıları erken yenilgiler aldılar ve Havana'daki ana siyasi partilerden neredeyse tamamen tecrit edildiler. İnatçılıkları, etraflarındakilere gösterdikleri cömertlik ve şevkleri, onlara yaralı sınıflar arasında müttefikler kazandırdı. Sierra Maestra'larda ortaya çıkardıkları enerji, öğrencileri Havana'daki Başkanlık Sarayı'na saldırmaya, kadın topluluklarını büyük gösterilerle Havana sokaklarını doldurmaya ve işçi örgütlerini Küba'nın zenginliklerine Las Vegas ve Miami merkezli mafya için göz kulak olan ABD destekli diktatör Fulgencio Batista'nın rejimine karşı genel bir grev örgütlemeye teşvik etti. 1958 kışında, isyanın başlamasından iki yıl sonra Batista rejimi çözüldü. Batista, yoldaşı gangster Meyer Lansky ile adadan kaçtı. Castro'nun küçük grubu Havana'ya girdi ve çöken devletin kontrolüne ele aldı.

ABD hükümeti olayların bu şekilde gelişmesinden memnun değildi. Castro Üçüncü Dünya milliyetçiliğiyle saf tutmuştu. 1953'te mahkemede yaptığı savunmada ("Tarih Beni Aklayacaktır") Castro, Kübalıları 1940 Anayasasını canlandırma görevlerini yerine getirmeye çağırmıştı. Ricalar ve yasal meydan okumalar Batista rejimine işlemiyordu. "Bize özgürlüğün yalvararak değil bir maşatanın* keskin kenarıyla kazanıldığı öğretildi" demişti Castro. Birleşik Devletler'in Orta Amerika ve Karayiplerdeki ulusal kurtuluş mücadeleleri ve antiemperyalist hareketler konusundaki

* Latin Amerikalı köylüler tarafından kullanılan bir tür pala. *–çev.*

karnesi zayıftı. Birleşik Devletler'in orduları ve müttefikleri bu hareketlerin karşısına çıkmaya, liderlerini öldürmeye ve monarşist ya da oligarşik muarızlarına silah vermeye meyyal olagelmişlerdi. 1900 ile 1933 yılları arasında ABD ordusu Küba (dört kez), Dominik Cumhuriyeti (sekiz yıl süren bir işgal de dahil olmak üzere dört kez), Guatemala (bir kez), Haiti (dokuz yıllık bir işgal de dahil olmak üzere iki kez), Honduras (yedi kez), Nikaragua (iki kez) ve Panama (altı kez) halklarının ulusal ümitlerini suya düşürmek üzere müdahale etmişti. En son 1954 yılında ABD hükümeti Guatemala'da demokratik olarak seçilmiş Jacobo Arbenz Guzmán hükümetini devirmek için müdahalede bulunmuştu. Yeni Guatemala hükümeti geniş çaplı bir toprak reformunu ve ekonominin önemli noktalarının millileştirilmesini içeren ulusal kurtuluş programını hayata geçirmeyi kendisine görev addetmişti. Tarım reformu yasasını çıkarmasından ve Rockefeller'a ait *United Fruit Company*'yi millileştirmesinden hemen önce, ABD deniz piyadeleri ülkeye çıkarma yaptı. Sonra, 1959 yılında sağcı bir darbe François "Papa Doc" Duvalier'yi Haiti'de iktidara getirdiğinde, Birleşik Devletler onun halka terör salan paramiliter örgütü *Tonton Macoute*'u silahlandırdı.[1] Castro hükümeti, kuzeydeki devden şüphelenmek için her türlü gerekçeye sahipti.

Küba Devrimi'nden sonraki bir yıl içinde, ABD Başkanı Eisenhower, yönetiminin Küba'da gizli operasyonlar başlatması emrini verdi. Castro bunu bilmiyordu, ama 1959 Martında Gazete Editörleri Cemiyeti'nde bir konuşma yapmak üzere Washington DC'yi ziyaret ettiğinde, Eisenhower'ın kendisiyle görüşmeyi reddetmesinden bunu hissetmiş olması mümkündü.[2] Washington'un kısa bir süre önce Guatemala'ya yaptığı şeyin aynısını Küba'ya da yapabileceğinden korkan Kübalılar, 1960'ların ortalarında SSCB'nin "Birleşik Devletler'in Küba'ya karşı silahlı bir müdahalede bulunmasını engellemek için elinden gelen her şeyi yapacağı"na ilişkin bir taahhüt almak üzere Moskova'ya gittiler.[3] Detanta ve barış içinde bir arada yaşama politikasına rağmen, müdahalecilik gerçeği Kübalıların iki büyük kamptan birine sığınmasına yol açmıştı. Birleşik Devletler'in tehdidi altındaki Küba, Sovyetler'i tercih etti.

Bununla birlikte Sovyet nükleer şemsiyesi, ABD ordusunu Vietnam'da caydıramamıştı. 1965 Şubatında ABD yönetimi Bolivya, Brezilya, Kongo, Yunanistan ve Endonezya'da askerî darbelere ya yeşil ışık yakmış ya da destek vermişti. Sovyetler bunların hiçbirini engelleyemedi. Castro'ya göre, sorunun bir kısmı Üçüncü Dünya projesi tarafından geliştirilen ve Sovyetler tarafından benimsenen yeni doktrinden, "bazıları için barış, bazıları içinse savaş anlamına gelen, tuhaf barış içinde bir arada yaşama kavramından" kaynaklanıyordu.[4] Castro Bağlantısızlar Hareketi ve SSCB'nin hem diğer sömürgeleştirilmiş halklar hem de Vietnam için bir şeyler yapmasını beklemişti. Bu beklenti ve sabırsızlık 1960'ların ortalarından 1970'lerin sonlarına kadar Üçüncü Dünya içinde gerçekleşen siyasi tartışmalara damgasını vurdu. Silahlı mücadelenin sömürgecilik karşıtlığında sadece bir taktik olarak değil, esasen *kendi başına bir strateji* olarak canlanması bu dönemde yaşandı.

Mao'nun Çin'de Japon ordusuna ve Çin'in eski toplumsal sınıflarının ordularına karşı uzun süreli bir silahlı mücadele verebilmesini sağlayan şey, somut şartların bu tür bir stratejiyi dayatmasıydı. Bilindiği şekliyle Çin çizgisi, Çin'in somut koşulları pek de göz önüne alınmadan bağlamından kopartılmaya başlandı. Küba'nın *foco* teorisi (isyancı merkez) ve Fanon'un devrimci şiddet teorisi, Lin Biao'nun "halk savaşı" teorisiyle birlikte bu sabırsızlığa hitap ediyordu.[5] Bu dönemde militanlar ve ulusal kurtuluş örgütleri Üçüncü Dünya toplantılarına aktılar ve emperyalizme karşı silahlı eylem talep ettiler. Sovyet delegelerine meydan okudular ve silahla kurtarılacak ülkelerde popüler antiemperyalist hislerin sınırlarına dair hiçbir kaygıyı önemsemediler. Bazı militanlar hem Birleşik Devletler'in hem de SSCB'nin emperyalist olduğunu ve onların karşısında durabilecek silahlı ulusal kurtuluştan başka bir gücün bulunmadığını ileri sürmek için iki kamp teorisinin eleştirisini benimsedi. Çin ve Küba devrimlerinin başarısının arkasındaki somut nedenlerin, bu yöntemin taklit edilmesinden daha az önem taşıdığı düşünüldü. Çinlilerin mücadelesinin on yıllar, Kübalılarınınkinin birkaç yıl sürmüş olması ya da Çinliler devasa bir coğrafyada

savaşmak zorundayken Kübalıların savaştığı yerin bir ada olması önemsiz görüldü. Militanlar, silahlı mücadeleyi iktidarı almanın ve korumanın aracı olarak görerek, taktik isyan lehine teori ve tartışmayı kulak arkası ettiler. Kitle mücadelesi ve partinin merkezî rolü, devrimci savaşı ileriye doğru yürüyüşünden alıkoyamayacaktı.

Militanlar için zirve noktası, 1966'da Havana'da düzenlenen Afrika, Asya ve Latin Amerika Halklarının Birinci Dayanışma Konferansı'ydı. Konferans iki önemli farkla Bandung ve Bağlantısızlar Hareketi toplantılarının izinden gidiyordu. Birincisi, her üç kıtadan da ulusal kurtuluş rejimlerini ve hareketlerini bir araya getirmişti (bu yüzden adı Üç Kıta Konferansı'ydı).[6] İkincisi, katılımcılar arasında dünyadaki sorunlar konusunda geniş çaplı bir uzlaşma olsa da, dünyanın içinde bulunduğu açmazlar karşısında benimsenecek strateji açısından derin anlaşmazlıklar bulunduğu görülüyordu.[7] İlerici güçlerin zayıf olduğunu hisseden bazıları, BM kurumlarını inşa ederken barış içinde bir arada yaşama çizgisini sürdürmek istiyorlardı. Diğerleriyse vakit geçirmeksizin militanlığa yönelmeyi, savaş meydanında ve küçük devrimci şiddet ya da terörizm eylemleriyle emperyalizme kafa tutmayı savunuyorlardı. Tartışmanın merkezinde Vietnam duruyordu. Vietnam'la gerçek bir dayanışmanın nasıl tesis edileceği sorunu, daha amorf bir nitelik taşıyan tartışmanın çeşitli ulusal kurtuluş hareketleri, Üç Kıta Konferansı ve Bağlantısızlar Hareketi tarafından izlenecek siyasi stratejiye odaklanmasına yardımcı oldu.

1966'ya gelindiğinde Vietnam'daki savaş insanlık dışı bir hal almıştı. Yarım milyon ABD askeri Vietnamlı savaşçıların üstesinden gelememiş ve hava bombardımanları insanlar arasında hem keder hem de metanetli bir direniş yaratmıştı. Vietnam Savaşı sayesinde Üçüncü Dünya ülkeleri Atlantik güçleriyle ilgili yanılsamalarının büyük bir kısmından kurtuldu. Bandung ve Belgrad'daki ana liderlerden Nehru ölmüş, Sukarno ABD destekli bir darbeyle devrilmiş, U Nu Rangoon'da ev hapsine alınmış ve Nasır da Mısır'da demokrasinin son kırıntılarını boğmuştu. Castro, Cezayir'den Houari Boumédienne, Zambia'dan Kenneth Kaunda

ve Jamaika'dan Michael Manley gibi Üçüncü Dünya dinamiğinin sorumluluğunu üstlenenler, Birinci Dünya karşısında sabırsızdılar. Onlara göre Üçüncü Dünya'nın ideallerinden taviz verilmişti. Birleşik Devletler'den ya da ana müttefiklerinden bir şeyler istemek anlamsızdı.

Üç Kıta Konferansı'nda Castro savaş ve müessif saldırılar konusunda gürledi ve ABD ordusunun "mesafe kat etmek yerine gerilediğini' belirtti.[8] Vietnamlıların olağanüstü karşı koyuşu dünyayı sarsmıştı. Bir köylü ordusunun ABD savaş makinesinin cephe saldırısına karşı durması, zayıf silahlanmış bir gerilla gücünün Batista rejimini devirmesinden ya da Portekiz'in sömürge kuvvetleriyle savaşmasından bütünüyle farklı bir şeydi. Üç kıtadan 83 gruba mensup 513 delege için, Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi'nden Nguyen Van Tien'in ve Kuzey Vietnam hükümetinden Tran Danh Tuyen'in sunumlarından daha fazla merak uyandıran bir şey yoktu. Eğer Vietnam kazanırsa, bu ulusal kurtuluş için küresel çapta bir zafer olacaktı.[9] Üç Kıta Konferansı Vietnamlılarla dayanışma sözü verdi ve zaferlerini dört gözle beklediğini ilan etti.

Fakat bu tür taahhütlerin altı boş olabilirdi. Guevara Üç Kıta Konferansı'nı kaçırmıştı. Kongo'daki devrimci hareketlere katılma ihtimalini incelemeye başladığı Afrika'ya gitmek üzere Küba'dan ayrılmıştı. Che Üç Kıta Konferansı'na gönderdiği mektupta en zor soruyu dile getirdi: Emperyalist silahların karşısına çıkılmadığı müddetçe dayanışmanın değeri neydi? "Dünyanın ilerici güçlerinin bugün Vietnam halkıyla dayanışmaları," diye yazmıştı, "Roma arenalarındaki gladyatörlerin gönlünü tatlı sözlerle hoş eden plebllerin acı ironisini andırıyor."[10] Che Vietnamlılarla gerçek bir dayanışma göstermek için, üç kıtadaki devrimci güçlerin "ikinci ya da üçüncü bir Vietnam, ya da dünyanın ikinci *ve* üçüncü Vietnamlarını" yaratmaları gerektiğini ileri sürdü. Neruda'nın 1967'de yazdığı gibi "Masum kanda gizli gaddarlığı kim silecek?"ti. Che'nin öfkesi Neruda'nın ağıdını gölgede bırakıyordu:

"Eğer bütün dünyada kendi paylarına düşen ölümler ve ağır trajedilerle, her günkü kahramanlıkları ve tekrar tekrar indirdikleri

darbelerle emperyalizmi dünyanın bütün halklarının ani saldırı ve artan öfkesi karşısında kuvvetlerini dağıtmak zorunda bırakacak iki, üç ve daha fazla Vietnam ortaya çıksaydı, daha parlak bir geleceğe bakmaya ne kadar da yaklaşırdık."[11]

Havana toplantısında Castro, Che'yi ağırlamayı ve Bolivya'da bir Vietnam yaratma çabasında onu desteklemeyi kabul eden Bolivya Komünist Partisi'nin lideri Mario Monje ile buluştu.[12] Che Afrika'dan ayrılıp Bolivya'ya gitti, bir *foco* hareketi örgütlemeye başladı, fakat Monje'nin komünist partisinin desteğini kaybederek yalnız kaldı. İkinci bir Vietnam yaratma girişimi 1967'de antiemperyalizm için kendisini feda etmesiyle sona erdi. Bununla birlikte kendi başarısızlığı, Che'nin eleştirisini geçersizleştirmiyordu. Dayanışmanın bir bedeli olmak zorunda değil miydi?

SSCB ve Çin, Atlantik güçlerinin hâkimiyet arayışlarına sınır çektikleri için dünya meselelerinde kritik bir rol oynadılar. BM Güvenlik Konseyi Sovyetlerin ve Çinlilerin veto tehdidini kullanmalarını ya da Atlantik güçlerinin eylemlerini mahkûm etmelerini sağlıyordu. Üçüncü Dünya liderlerini çileden çıkaran şey, başka herhangi bir yanıt verilmemesi, hatta Sovyetlerin ve Çinlilerin zaman zaman Üçüncü Dünya'nın militanlığına düşmanca bir tepki vermeleriydi. SSCB, Birleşik Devletler'i kaba kuvvetle ya da Güney Doğu Asya'da barışı korumak için müttefiklerinden birini işgal etmekle tehdit edebilir miydi? Sovyetler 1955'ten bu yana barış içinde bir arada yaşama teorisini benimsemişti. Bu, önemli gördükleri yerlerde sınıf mücadelesini yoğunlaştırmak için manevi ve maddi destek verebilecekleri, ama silah yoluyla devrim ihraç etmeyecekleri anlamına geliyordu (Sovyetler 1956 yılındaki Macaristan işgalini, karşıdevrimci darbenin tehdidi altındaki komünist rejimlere yardım etmenin devrimci bir görev olmasıyla savundu).[13] Çin aynı iddiayla Tayvan'ı işgal edebilir miydi? Çinliler 1958'de bunu denemiş, ama Birleşik Devletler nükleer silahlara sahip Yedinci Filo'sunu gönderince geri çekilmek zorunda kalmıştı. Çinliler, dünya devrimini ihraç etmek konusunda kopardıkları onca gürültüye rağmen, Birleşik Devletler'i ya da diğer Atlantik güçlerini

büyük bir çatışmaya kışkırtmayı kaldıramazdı. Mao, Kongo'ya ilişkin 1964 tarihli bir açıklamada, Birleşik Devletler'in her işgalinin, dünya devriminin lehine olacağını belirtmişti. Birleşik Devletler Vietnam'a, Laos'a, Kamboçya'ya, Küba'ya, Almanya'ya, Japonya'ya, Kore'ye ve Latin Amerika'ya müdahale etmişti. "Her yerde kabadayılık taslıyor. ABD emperyalizmi üstesinden gelemeyeceği bir işe girişti. Her saldırganlığıyla birlikte, boynunun etrafına bir halka daha ekliyor. Bütün dünyanın halkları tarafından halka halka kuşatılmış durumda."[14] Emperyalist güçler fetih ve boyun eğdirme savaşlarına yönelik içsel bir eğilime sahipti ve bu tür savaşlara girdikçe, halkın direngen özgürlük ve bağımsızlık arzularıyla karşı karşıya geliyorlardı. Çinlilerle Sovyetler arasındaki ihtilafa rağmen, her iki güç de devletler arası gerilimlere girmeden, müttefiklerine ve sınıf mücadelesine sözlü ve maddi destek vermeye yönelik aynı politikayı izliyordu.[15] Nükleer savaş ilk iki dünya arasında doğrudan bir çatışmayı imkânsız hale getirmişti. Artık emperyalizmin kollarını kesme işi nükleer olmayan güçlere kalmıştı.

Bağlantısızlar Hareketi'ne mensup devletler ve Bağlantısızlar Hareketi'nin kendisi, Vietnam Savaşı'nda müdahil olacak araçlara sahip değildi. Kahire'deki İkinci Bağlantısızlar Hareketi Konferansı ulusal kurtuluş savaşlarının savunulabileceğini, egemenlik devrine yanaşmayan güçler tarafından sömürgeleştirilmiş halkların "ulusal özlemlerini" hayata geçirmenin esas araçları olduğunu ve "kurtuluş sürecinin karşı konulamaz ve geri çevrilemez" bir karakter taşıdığını ifade etmiş olsa bile ordularını Hanoi'ye gönderemezdi.[16] Bağlantısızlar Hareketi 1961'de Cezayir'in mücadelesini desteklemiş ve Cezayirlilerin 1962'de kazandığı zaferi selamlamıştı. Aynı zamanda Portekiz Afrikası'ndaki önemli kurutuluş hareketlerini de (Mozambik, Angola ve Cabo Verde) desteklemişti.[17] Uzaklarda cereyan eden ulusal kurtuluş savaşlarını desteklemek yeterliydi; tanınmış hükümetlerin silahla devrilmesi konusunda ilkeli bir tutum almaksa çok daha zordu. Bağlantısızlar Hareketi'ne mensup devletlerin pek çoğu kendi içlerinde silahlı mücadelelerle karşılaşmaya başlamıştı bile. Bu devletlerin hâkim sınıfları dev-

let iktidarının dizginlerini ellerinde tutuyor ve bunu ülke içindeki eleştirilere karşı kullanıyorlardı. Birleşik Devletler'in müdahalelerinden ve sıkıntılı Portekiz sömürgelerinden yakınmak, silahlı mücadele taktiğini uygulamaktan, özellikle de bu tür mücadeleler Bağlantısızlar Hareketi'ne mensup devletlerden birinde ortaya çıktığında, çok daha kolaydı.

Nehru ve Sukarno kendi ülkelerindeki komünist hareketlere karşı acımasız davranmışlardı ve mali sermayeye gerçekten meydan okumaktan acizdiler. Nehru ve Sukarno gibi, Ganalı Nkrumah da başarılı bir özgürlük mücadelesinin sağladığı ivmenin tadını çıkarıyor ve muhalefetten hazzetmiyordu. Engelleyici Gözaltı Yasası ve 1961'de demiryolu işçilerine karşı devlet aygıtını kullanması, doğrudan 1964 yılında Nkrumah'ın *Osagyefo* (Kurtarıcı) unvanını aldığı bir tek parti devletinin kurulmasına giden yolu açtı. Fakat Nkrumah, Nehru ve Sukarno'dan farklı olarak Gana'nın küresel kapitalist ekonomiyle bağlarını koparmaya ve kendi Afrika sosyalizmi versiyonunu hayata geçirmeye çalıştı. 1965'te Nkrumah *Neocolism: The Last Stage of Imperialism* (Yeni Sömürgecilik: Emperyalizmin En Yüksek Aşaması) kitabını yayımladı. "Yeni sömürgeciliğin pençesindeki bir devlet," diye belirtiyordu, "kendi kaderinin efendisi değildir."[18] Nkrumah'ın popülaritesi dünya kakao fiyatlarıyla birlikte yere çakıldı ve 1966'da CIA, muhalefeti ona karşı bir darbe düzenlemesi için cesaretlendirdi. Nkrumah, Gine'nin Conakry şehrine sığındı. Gine'de bulunduğu sırada Üçüncü Dünya'nın durumunu inceledi ve iki kutuplu dünyada devrim yapmanın tek yolunun uzun bir gerilla mücadelesi olduğu sonucuna vardı. Şimdiye kadar Üçüncü Dünya amaçlarına ulaşmak için makul argümanlar kullanmıştı. Etkili olduklarında bile söylemler yeterli değildir, diye ileri sürüyordu Nkrumah. Başarı sadece "eylemlerle elde edilir" ve bu eylemler topyekûn bir savaş tehdidi yaratsa da "genellikle barışa tehdit teşkil eden aslında yokluklarıdır."[19]

Nkrumah devrimci savaş için el kitabında "zaman tükeniyor" diye yazmıştı. "Şimdi harekete geçmeliyiz. Afrika'nın pek çok ye-

rinde halihazırda faaliyet yürüten özgürlük savaşçıları kıtasal bir düşmana karşı kıtasal bir mücadelenin bütün yükünü daha fazla omuzlamamalıdır."[20] Bunlar gerçeklikten uzak tespitler değildi. 1961'de Güney Afrikalı Umkhonto we Sizwe kanlı kariyerine başlamıştı. "Portekiz" Afrikası'nda, MPLA, FRELIMO ve PAIGC son derece zayıf düşmüş bir sömürgeci güce karşı geniş çaplı bir savaş yürütüyorlardı. Zimbabve Afrika Halkı Birliği (ZANU) ve Güney Batı Afrika Halk Örgütü 1966'da gerilla savaşına yönelmişti. Nkrumah'ın devrimci savaş tasavvuru Afrika'nın bazı bölgelerinde gerçekliğe dönüşmüştü. O bütün Afrika'nın, sadece sömürge yönetimlerini devirmek için değil, aynı zamanda kitleleri radikalleştirmenin ve büyük toplumsal altüst oluşlar yaratmanın aracı olarak da bu mücadeleye katılması gerektiğini savunuyordu.

Üç Kıta Konferansı'nda Nkrumah'ın yoldaşı, PAIGC'den Cabral konuşmasına şöyle başladı:

"Emperyalizmi ona hakaretler haykırarak ortadan kaldıramayız. Bize göre emperyalizme karşı en iyi ve en kötü haykırış, biçimi ne olursa olsun silaha sarılmak ve savaşmaktır."[21] Nkrumah gibi Cabral için de sömürgecilik ve yeni sömürgecilik emperyalizmin iki biçimiydi ve her ikisi de "mahkûm halkların ulusal üretici güçlerin gelişmesi özgürlüğünün şiddet yoluyla elde edileceği tarihsel süreci" inkâr ediyordu.[22] *Kurtuluş mücadelesinin bir devrim olduğu*, ulusal bayrak göndere çekilip ulusal marş çalındığı anda bitmeyeceği ilkesini kabul ettiğimizde, emperyalizmin ajanlarının haydutça şiddetine yanıt vermek için milliyetçi güçlerin özgürleştirici şiddetine başvurulmadan ulusal kurtuluşun mümkün olmadığını ve olamayacağını görürüz."[23] Cabral 1956'da, Portekiz idaresine karşı faaliyetlerini bütün yasal kanalları kullanarak sürdüren PAIGC'yi kurmuştu. Sömürgeci güçler 1959'da Bissau Limanı'ndaki Pijiguiti Rıhtımı'nda elli rıhtım işçisini katlettiklerinde, Gine halkı PAIGC'nin safına geçti. Parti 1962'ye, halkın büyük çoğunluğunun desteğini alana dek silahlı mücadele yolunu seçmedi. Kanlı savaş on yıl boyunca sürdü ve kurbanlarından biri de (hoşnutsuz bir yoldaşı tarafından vurulan) Cabral oldu. PAIGC

1974'te Portekiz'deki cuntanın dağılmasıyla zafer kazandı. Stratejik bir antiemperyalist programa dayanan taktikleri esnek bir şekilde kullanması PAIGC'yi başarıya götürmüştü. Yasal yolları seçmiş, halkın büyük bir bölümünü kendi tarafına çekmeyi başarmış ve ancak bu kitlesel desteği elde ettikten ve hâkim sınıflar hareket alanını kısıtlamaya başladıktan sonra eline silah almıştı. PAIGC'yi, silahlı mücadeleye başvuran ve büyük kısmı siyasetle materyalist olmaktan ziyade trajik biçimde sembolik bir ilişki kuran diğer grupların pek çoğundan ayıran şey, buydu.[24]

Üç Kıta Konferansı ne devrimci savaşları ya da kanlı eylemleri desteklemek zahmetine girdi ne de bunları doğrudan mahkûm etti. Bununla birlikte süregiden savaşlara desteğini sundu, çünkü aldığı nihai kararda ileri sürüldüğüne göre, emperyalistler "nihai zafere ulaşmak için en enerjik mücadele biçimlerini, ki silahlı mücadele bunun en yüksek aşamalarından biridir, benimsemek zorunda olan" sömürülen halkları dinlemezlerdi.[25] Silahlı mücadele lehine yapılan bu açıklama, "sınırlı savaşlar"daki büyük muharebelerin ortasında bulunan halklara cesaret verdi, ama Üçüncü Dünya'nın militanlığında herhangi bir çarpıcı artışa yol açmadı. Cezayir'deki silahlı mücadelenin 1962'de elde ettiği zaferin ardından, bir sonraki önemli başarı 1974'te devrimcilerin Selassie'nin diktatörlük rejimini devirmesiyle geldi. Afrika kıtası IMF'nin dayattığı politikaların ve borçların altında can çekişmeye başlamışken, Etiyopya'da bir halk hareketi monarşiyi devirdi, sol bir hükümet iş başına geldi ve vakit kaybetmeksizin Somali Silahlı Kuvvetlerinin Suudi Arabistan ve ABD destekli işgaline karşı Küba ve SSCB'den askerî destek istedi. Dünya daha Addis Ababa'da ne olup bittiğinin farkına varamadan, ilerici bir askerî cunta Lizbon'daki faşist diktatörlüğü devirdi. Afrikalı altı devrimci hareket 1974 yılındaki kargaşadan yararlanarak bağımsızlığını ilan etti (Angola, Mozambik, Gine-Bissau, Cabo Verde, São Tomé ve fırsatçı bir şekilde Zimbabve).[26] Angola'da Kübalıların desteğini alan devrimciler, yıllar süren gerilla savaşının ardından silah yoluyla zafer kazandılar. Fakat bu sömürgelerdeki zafer, büyük oranda ülke içindeki siyasi reformlar ve iktisadi is-

tikrarsızlıkla sarsılan Portekiz devletinin zayıflığı sayesinde mümkün olmuştu. O halde Afrika'daki silahlı mücadele sadece sömürgeci gücün başka etmenlerce ciddi şekilde zayıflatıldığı bölgelerde başarı kazanmıştı; savaşın bu süreçte oynadığı rol önemliydi fakat belirleyici değildi. Afrikalıların başarısı kuşkusuz bütün dünyada devrimci silahlı mücadeleleri cesaretlendirdi. Fakat sömürgecilik karşıtı mücadelenin en büyük kazanımı, 1975 yılında Güneydoğu Asya'da (Vietnam, Laos ve Kamboçya) hatırı sayılır bir düşmana, Birleşik Devletler'e karşı verilen devrimci savaşların sona ermesiyle elde edildi. "Vietnam" ve Üç Kıta Konferansı'nda desteklenen ulusal kurtuluşçu silahlı mücadele, Güney ve Orta Amerika'daki devrimci hareketleri, kendi ülkelerindeki seçkinleri ve destekçileri ABD'nin tiranlığının karşısına silahla çıkmaları için yüreklendirdi. Kolombiya, El Salvador, Guatemala, Nikaragua, Peru ve Uruguay, başka ülkelerle birlikte 1980'lerde ve sonrasında silahlı yolun meşalesini taşıdılar.[27]

Üç Kıta Konferansı'ndan on yıl sonra, 1979'da Bağlantısızlar Hareketi Altıncı Zirvesi için Havana'da toplandı. Vietnam'ın Birleşik Devletler karşısındaki zaferi ve Portekizlilerin Afrika'da yenilmesiyle birlikte silahlı mücadele Üçüncü Dünya'nın gündemi açısından daha az önemli hale gelmişti. Kübalılar esasen Portekiz'e karşı verilen mücadelelerde, ama ayrıca Afrika Boynuzu'nda da Afrika'ya etkin bir destek vermişti ve bu, 1978 yılında Hartum'da düzenlenen Afrika Birliği Örgütü'nün toplantısında bazı devletlerin bu konuda dile getirdiği rahatsızlıklarına rağmen devam etti. Maoistlerin Hindistan ve başka yerlerde aldığı askerî yenilgilerin yanı sıra, Çinlilerin Birleşik Devletler'le militan bir karşı karşıya gelişten dış politikada açık bir işbirliğine geçmeleri de uluslararası Maoizmin radikalizmini köreltmişti. Konferansa katılan doksan üç ülke, Üçüncü Dünya'nın yaşlı siyasetçisi, Tanzanyalı Nyerere'nin şu hatırlatmasını dinledi: Bağlantısızlar Hareketi "ilerici bir hareketti, ilerici devletlerin bir hareketi değil." Bir başka deyişle, çeşitli BH üyesi ülkelerin kendi gündemleri, kendi tarihsel değişim algıları ve toplumsal dönüşüm için kendi stratejileri vardı.

Bu ülkelerin içsel gelişimleri BH'nin genel dinamiğiyle ilişkiliydi, ama BH'nin kendi gündemi hareketi oluşturan devletlerin gündemlerine indirgenemezdi.[28] Nyerere, toplantıların ülkelerin birbirlerini daha keskin konumlara çekebileceği yerler olması mümkün olsa da, Üçüncü Dünya'yı dışarıya karşı daha az ideolojik ve daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsemeye davet etti. İnsanları devrimci retoriklerini yetersiz bularak kapı dışarı etmektense, izlenecek politikalara karşı somut pozisyonlar ya da siyasi programlar etrafında tartışma yürütmek daha iyiydi. Hem Nyerere sadece eklektik değil, aynı zamanda yaratıcı bir hareketin lideri olmanın ne anlama geldiğini de biliyordu. Tanzanya'daki mücadelenin sınırları ne olmuş olursa olsun, ki bunları ileride ele alacağım, pek az kişi yaratıcılığını inkâr edebilir.

1950'lerle 1970'ler arasında, Üçüncü Dünya, Birleşik Devletler-Birleşik Krallık-Fransa ile SSCB arasındaki nükleer karşı karşıya gelişin dışında eşsiz bir siyasi güç oluşturdu. Üçüncü Dünya, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı nasıl mücadele edileceği konusunda taktik ve stratejik anlaşmazlıklarla dolu olsa da, silahsızlanma, ulusal egemenlik, iktisadi dürüstlük ve kültürel çeşitlilik değerlerinin etrafında temel bir siyasi programa sahipti.

Her toplantıda Üçüncü Dünya'nın liderleri ve temsilcileri mücadelelerine ilişkin tezler geliştirdi, ama nadiren tartışmaya açılan tek bir tez vardı. Cabral, Üç Kıta Konferansı'nda bu fikri gündeme getirmiş ama delegelerin bunu uzun uzadıya tartışmalarını sağlayamamıştı. 1965'te parti kadrolarına "halk kitlelerimizden hiçbir şey saklamayın. Yalan söylemeyin. Yalan söylendiğinde bunun yalan olduğunu gösterin. Zorlukları, hataları başarısızlıkları örtmeyin. Kolay zaferler kazandığınızı iddia etmeyin," diyerek bu noktaya parmak basan Cabral olmuştu.[29] Havana'daysa "Programı hazırlayanların aklında olduğuna emin olsak da, temel olduğunu düşündüğümüz bir mücadele biçimi, bu programda açık bir şekilde dile getirilmemiş. Burada *kendi zayıflıklarımıza karşı mücadeleden* söz ediyoruz. Bu kavga ülkelerimizin her birindeki iktisadi, toplumsal, kültürel (ve dolayısıyla tarihsel) iç çelişkilerin

ifadesidir. Bu temel hakikatin bilgisine dayanmayan her ulusal ya da toplumsal devrimin başarısızlığa mahkûm olma riski taşıdığına inanıyoruz," demişti.[30] Üçüncü Dünya'nın, Cabral dışında Brüksel'den Havana'ya dek hiçbir toplantıda ele alınmayan muazzam iç zayıflıkları vardı. Bu zayıflıklar Üçüncü Dünya'nın hayali cemaatini çürütecek ve sonunda gündeminin büyük bir bölümünün ortadan kalkmasına katkıda bulunacaktı.

Yirminci yüzyılın ortalarında, mücadele etme ve kazanma iradelerini göklere çıkarmak için esmer milletlerin bir zamanlar plütokrasinin oyun sahası olan Küba'da toplanacağını kim düşünürdü ki? Ne kadar cüretkâr bir düşünceydi: Daha önce istemeden çalışmaya yazgılı olanlar şimdi kendi bildikleri gibi çalışmak istiyorlardı! Havana'ya gelindiğinde, eski imparatorluğun bütün güçleri, sömürgecilik karşıtı Üçüncü Dünya milliyetçiliği virüsünü yok etmek için kutsal bir ittifak kurmuşlardı; John Bull ve Gaulle'cüler bir zamanlar yönettikleri halkların hâkimiyetindeki bir dünyada kendilerini bekleyen kaderi düşünerek titriyor, Sam Amca'ysa işleri mümkün olduğunca geçmişteki gibi tutmak için elinden geleni yapıyordu. Demir Perde'nin diğer tarafında, Joe Amca'nın halefleri Üçüncü Dünya'daki hareketlerde ışık görüyorlardı, fakat bunlara destek sunduklarında bile, bunu dümeni paylaşmaktan çok tarihin istikametini kendileri belirlemeye çalışarak yapıyorlardı. Çok uzun bir süredir kendilerine ne yapmaları gerektiği söylenmekte olan esmer milletler içinse yönlendirme lanetli bir şeydi. Artık geleceğe doğru yol almanın zamanı gelmişti.

Bütün bu sarhoşluğa karşın, yeni ulusların üzerindeki kısıtlamalar muazzamdı. Hatırı sayılır hammaddelere ve diğer fiziki kaynaklara sahip olmalarına rağmen bağımsızlık dönemlerine devasa mali yüklerle girmişlerdi. Toplumsal yaşamın bütün veçhelerinde tecrübeli nüfuslara sahiplerdi, ama sömürgeci eğitim sistemleri onları (bir kuşak içinde edinmeleri gereken) bilimsel ve teknolojik becerilerden mahrum bırakmıştı. Sömürgecilik sonrası ulusların kültürel dünyaları, halkın maneviyatı için engin kaynaklara sahip olsa da, sömürgeciliğin dayattığı aşağı olma duygusu-

nun ve kültürel bölünmenin belirgin bir etkisi vardı. Son olarak, yeni Üçüncü Dünya'nın liderlerinin köklü eski toplumsal sınıflara cevap vermek zorunda olmaları, toplumsal değişimin ufkunun daralması anlamına geliyordu. Cabral'ın söz ettiği "zayıflık" burada yatıyordu ve şimdi bu zayıflığı ele alacağım.

İKİNCİ BÖLÜM

TUZAKLAR

Cezayir

1962 Temmuzunda Cezayirliler Fransızları kovdu. FLN iktidara geldi ve kurucularından biri olan Ahmed Bin Bella, ülkenin cumhurbaşkanı oldu.

Bin Bella'yı iktidara götüren yol hiç de zahmetsiz olmamıştı. Fas sınırındaki küçük bir kasabada bulunan mütevazı bir çiftlikte dünyaya gelen Bin Bella, olaylı bir çocukluk geçirmişti. Fransız ordusuna katılmış, II. Dünya Savaşı'nda bizzat General Charles de Gaulle'ün komutası altında cesurca çarpışmış ve sonra Cezayir'e dönmüştü. Avrupa'daki Ateşkes Günü olan 8 Mayıs 1945'te, Fransız kuvvetleri Sétif kasabasında barışçıl bir gösteri için bir araya gelen binlerce kişiyi katletti. Bu katliam Bin Bella'nın siyasete girmesine neden oldu. Kısıtlanmış seçim alanındaki bir denemenin ardından silahlı mücadeleyi seçti. 1927 Brüksel toplantılarına katılmış olan Messali Hac'ın milliyetçiliğine kendisini kaptıran Bin Bella, Hac'ın *Mouvement pour le Triomphe des Libertés Démocratiques*'ine (MTLD, Demokratik Özgürlüklerin Zaferi için Hareket) katıldı. Fakat bu hareketin ılımlı tonu karşısında sabırsızlığa kapılan Bin Bella, MTLD'nin silahlı kanadı olan *Organisation Spéciale*'i (Özel Örgüt) kurdu. Birkaç aceleci eylem Bin Bella'nın hapse atılmasına yol açtı. Serbest bırakıldığında, FLN'yi kurmak üzere ortalama yaşları otuz iki olan diğer sekiz sert devrimciye katıldı. Önde gelen dokuz liderden hiçbiri zengin ya da çok yoksul ailelerden gelmiyordu, esasen zanaatkâr ya da orta sınıf ailelerin çocuklarıydılar. Bazıları Arap, bazılarıysa Kabile (Berberi) idi. 1954'te stratejilerini tartışmak için bir araya geldiklerinde, Fransız ordusunun Dien Bien Phu'da (Hindiçin) yenildiğini öğrendiler. Bu onları yüreklen-

dirdi ve 1 Kasım 1954'te yeraltı ordularını ayaklanmaya çağırdılar. Bu Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın açılış salvosuydu.

Oran, Cezayir, Ocak 1964: Devrim Halk İçindir – Cezayirliler Devlet Başkanı Ahmed Bin Bella'yı savunmak için sokaklara çıkıyor. © BETTMANN/CORBIS

Silahlı eylem, muğlaklıkları azaltmak gibi bir eğilime sahiptir. Karmaşık konumlanışlara yer yoktur, çünkü bir kurtuluş savaşında muharebe meydanında sadece iki taraf yer alabilir. İlk saldırıdan üç ay sonra, Cezayir'deki sömürge yetkilileri halkın haletiruhiyesinde bir değişim olduğunu ve bağımsızlık hakkında yeni yeni özgüven kazanan bir hareketlenmenin ortaya çıktığını fark ettiler.[1]

FLN'nin oynadığı kumar, askerî bedeli çok yüksek olsa bile siyaseten başarılı oldu. 1954'ten 1962'ye kadar süren savaş sırasında üç yüz bin ilâ bir milyon arasında insan hayatını kaybetti. Ödenen bedel çok ağırdı. Cezayir'deki bütün gruplar, hatta liberaller bile

FLN'nin arkasında toplandılar. Fransız otokrasisinden özgürlük talep ediyorlardı ve Fransızları kovmak için FLN'ye ve askerî kanadına tâbi olmaya razıydılar. Cezayir kurtuluş mücadelesindeki grupçuluk geçici olarak askıya alındı. FLN bir parti değil bir cepheydi ve bütün Cezayirlileri kendisine katılmaya çağırıyordu. Komünist Parti bu cepheye 1955 yılında katıldı, Ferhat Abbas'ın liderliğindeki liberaller de öyle. FLN'nin silahlı çizgisini ıslah etmeye çalışan Abbas, kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle demişti:

"Bugün benim rolüm, silahlı direnişin şeflerinin yanında durmak. Son on beş yıldır savunduğum yöntemlerin –işbirliği, tartışma, ikna– etkisiz olduğu görüldü; bunu kabul ediyorum."[2] FLN'nin tarafsızlığa tahammülü olmayacaktı.[3]

Fransızlar acımasızca yanıt verdiler ve bütün güçlerin FLN'ye katılması için gereken koşulları yarattılar. Savaş 1956 Ekiminde Cezayir kentine sıçradığında, sendika federasyonu tıpkı daha önce tereddüt etmiş olan Cezayir Komünist Partisi gibi Casbah'ın militanlarına desteğini sundu. Bu militanların arasında Frantz Fanon isimli genç bir doktor da bulunuyordu. Karayiplerdeki Martinique adasında doğan Fanon, Fransa'da tıp eğitimi almış ve çalışmak üzere Cezayir'deki bir hastaneye gelmişti. Zaten siyasallaşmış olan Fanon şimdi FLN'ye yakınlık duymaya başlamıştı. Cezayir'e doğru yola çıkmadan önce ırkçılığın renkli insan üzerindeki etkilerine dair keskin bir teşhis olan *Kara Deri, Beyaz Maske* (1952) isimli kitabını yayımladı. Kitap Fanon'a ırkçılık ve sömürgecilik karşıtlığı üzerine süregiden genel tartışmada –örneğin 1956'da siyah kültürü üzerine düzenlenen *Présence Africaine* Konferansı'nda– önemli bir mevki kazandırdı. Fanon 1953'ten itibaren Cezayir'deki Blida-Joinville Hastanesi'nin psikiyatri bölümü başkanı olarak çalıştığı dönem boyunca bu akımlarla temasını sürdürdü. Fransız sömürgeciliğinin kurbanlarının, özellikle de işkence görmüş olanların bedenleriyle karşılaşınca, 1956'da hastanedeki görevinden istifa etti. "Eğer psikiyatri insanı kendi çevresi içinde bir yabancı olmaktan çıkarmayı amaçlayan bir tıbbi teknikse," diye yazmıştı Fanon, "kendi ülkesinde sürekli olarak bir yabancı olan Arap'ın

mutlak bir kişiliksizleşme hali içinde yaşadığını söylemek boynumun borcudur. Cezayir'deki olaylar bir halkın beynini çıkarmaya yönelik başarısız bir girişimin mantıki sonuçlarıdır."[4] Fanon Fransız basını ve FLN'nin kendi gazetesi *El Moudjahid* için yapılan zulümleri belgelendirdi. Fanon'un en etkili kitabı olan *Yeryüzünün Lanetlileri* (1961), ölümünden hemen sonra yayımlandı. Hayata gözlerini yumduğunda otuz altı yaşındaydı.

Yeryüzünün Lanetlileri, Fanon tarafından on ay içinde yazılmış olan makalelerden oluşan bir derlemeydi (içlerinden biri 1959'da Roma'da toplanan İkinci Siyah Sanatçı ve Yazarlar Kongresi'nde yaptığı bir konuşmaydı). Ölümcül bir hastalık teşhisi konan Fanon'un aceleyle eşine dikte ettiği kitap, genellemeler ve kötü ifadelerle maluldü, yeterli araştırmadan ve kavramsal açıklıktan yoksundu. Yine de meselenin özüne inen tespitler ve ateşli çözümlemelerle doluydu. Sartre'ın kitaba yazdığı önsöz halihazırda keskin olan argümanların kenarlarını daha da keskinleştirdi ve Sartre'ın Fanon'un kitabında "Üçüncü Dünya'nın *kendisini* bulduğu ve onun sesiyle *kendisiyle* konuştuğu"na dair yorumu, bu eserin önemini arttırdı.[5] Fanon ulusal kurtuluş mücadelelerinin, 1966 yılında Havana'da düzenlenen Üç Kıta Konferansı'nda kabul edecekleri gibi, silahlı mücadeleyi benimseme haklarını savunuyordu. Bununla birlikte onun savunması taktik, hatta stratejik bir zeminden yola çıkmıyordu; şiddetin, sömürgeleştirilmiş bir toplumu özgürlüğe taşımak ve kendi özgürlüklerini *elde etme* eylemiyle gerçekten de özgürleşebilmelerini sağlamak üzere, sömürgeleştirilmiş olanların bağlılıklarını yeniden şekillendirmek için gerekli olduğunu ileri sürmüştü. Fanon'un kitabı daha sonrasında bu kısımla, yani ilk iki bölümüyle tanımlanmaya başladı. Muazzam bir önem taşıdığı tartışmasız olsa da, bu kısım Fanon'un ulusal kurtuluş projesinin devlet iktidarını ele geçirmesinin ardından karşı karşıya kalacağı sınırlar üzerine yazdığı bölümü gölgede bırakmamalıdır.

"Ulusal Bilincin Tuzakları" başlığını taşıyan bu bölüm, FLN'nin zaferinden önce kaleme alınmıştı. Fanon'un kendi yoldaşları için

yaptığı, uyarı niteliği taşıyan bir yorumdu. Silahlı mücadelenin disipline edici zorunlulukları ve sade bir ideolojik ve askerî muharebe meydanı yaratma ihtiyacı, devlet inşasına da sızabilir ve ulusal kurtuluşun eşitlikçi dinamiğine zarar verebilirdi. Cezayir halkı aktif bir yurttaşlık olmadan hiçbir şey elde edilemeyeceğini fark etmişti ve gerçekten de FLN'nin kontrolü altındaki bölgelerde, bu öz-yönetim ve kolektif planlama düşüncesi hayata geçirilmeye başlamıştı. "Her vilayette [FLN bölgesinde]," diye yazmıştı Fanon daha önce, "kadastro planları çiziliyor, okul inşa planları hazırlanıyor, iktisadi düzenlemelere gidiliyor."[6] Özgürlük halkın kendiliğinden enerjisi ile hükümetin disiplinli kanallarının bileşiminden doğacaktı. Mücadelede bütün gücüyle savaşmış olan bir kadın, FLN'nin halihazırda üstün bir örgütlenmeye sahip olduğunu ve "liderlerimizin hızlı bir şekilde kurduğu devasa aygıtın, sivil halkımızın güveni, adanmışlığı, katılımı ve hatta kahramanlığı gibi sağlam ve kendisini kanıtlamış temellere dayandığını" tespit etmişti. Erkeklerin yanı sıra Cezayirli kadınların da "ülkemizin yeniden inşasına katılma" fırsatı elde etmelerini dört gözle bekliyordu.[7] Fakat FLN yeni Cezayir'in yaratılmasında rol almak isteyen sömürgecilik karşıtı güçleri yüzüstü bıraktı. FLN'nin beyannamesi halkın etkin katılımını tamamen desteklemiyordu; eğilimi bu coşkuyu tasfiye etmekten yanaydı. Üçüncü Dünya "ulusu" her kişinin devlet tarafından yurttaş olarak kabul edileceği ve her yurttaşın da bunun karşılığında devlet vasıtasıyla ulusal bir toplum, ekonomi ve kültür inşa etmek için harekete geçeceği radikal bir demokrasi vaadini tam olarak yerine getirmemişti. Hindistan'dan Mısır'a, Gana'dan Endonezya'ya Üçüncü Dünya'nın büyük kuvvetleri muazzam güçlerini halkın seferber edilmesine borçluydu, ama bu devletlerden hiçbiri, özgürlüğü mümkün kılmış olan halkın, devleti inşa etme projesinde eşit bir rol oynamasına müsaade etmedi. Elbette yeni bir ulusun inşası halkın emek koymasını gerektiriyordu, ama bu iş halkın ulusal planın yaratılmasına ya da ulusal artığın bölüşülmesine eşit bir şekilde katılmasıyla değil, yukarıdan yönlendirmeyle gerçekleşti. Halk önderlik etmek için değil emir

almak için harekete geçmeliydi; baba figürü olan devletse kadınlık atfettiği uyruklarını koruyacaktı.[8]

Ulusal kurtuluş projesindeki büyük kusurlar, siyasi iktidarın devlette merkezileştirilebileceği, ulusal kurtuluş partisinin devlete hâkim olması gerektiği ve halkın kurtuluş mücadelesine yaptığı katkının ardından *evine gönderilebileceği* varsayımından kaynaklanıyordu. FLN gibi ulusal kurtuluş hareketleri, hareketi iki kategoriye ayırıyordu: halk ve parti. Birincinin işini yapacak olan ikinciydi. Sınıf analizine fazla başvurulmuyor ve Üçüncü Dünya projesiyle uzlaşmaz çelişki içinde olabilecek sınıfların var olabileceği pek de kabul edilmiyordu. Sadece halkın değil, emekçi halkın partisinin, salt üretimi değil (ki bunu denemişlerdi), aynı zamanda karar alma süreçlerini de toplumsallaştırmak için demokratik yapılar yaratması gerekecekti. İkincisi olmadan devlet, eski mülk sahibi toplumsal sınıfların karşıdevrimine ve adlarına yönetme iddiasında bulunduğu insanları hayal kırıklığına uğratmaya açık olacaktı. Fanon, FLN iktidara gelmeden önce bu sorunu tespit etmişti. Fanon'un bu öngörüsü Üçüncü Dünya projesinin temel başarısızlıklarından birini kavramamıza yardım eder: etkili, toplumsallaştırılmış bir demokrasinin bulunmaması.[9]

Soruna dair bir ipucu FLN'nin iktidarı ele geçirmesinden sonraki birkaç ay içinde ortaya çıktı. 1962 yılının Temmuz ve Eylül ayları arasında FLN üyeleri kendi aralarında çatıştı. Halk, *Baraket*, yeter artık diye haykırdı, ama silahlar ancak Albay Houari Boumédienne'in Cezayir'e girip iktidarın dizginlerini Bin Bella'ya teslim etmesiyle sustu. Bin Bella iktidarı merkezileştirdi. 1963 Cezayir Anayasası FLN dışındaki bütün siyasi partileri kapattı ve FLN başkanını devlet politikasının tek belirleyicisi konumuna taşıdı. Cezayir Devrimi'nin enerjisi artık cumhurbaşkanının, yani o an için Bin Bella'nın bedeninde yoğunlaşabilirdi. 1964 Cezayir Beyannamesi, FLN dışındaki partilerin kapatılmasını savunuyordu. "Çok partili sistem bütün özel çıkarların farklı baskı grupları biçiminde örgütlenmesine izin verir. Genel çıkara, yani işçilerin çıkarlarına ket vurur" ve dolayısıyla işçilerin adına hareket eden

sadece tek bir parti, "öncü parti" olmalıdır.[10] 1962 Kasımında, rejim aslında FLN'nin sosyalist gündemiyle aynı çizgide olan Cezayir Komünist Partisi'ne karşı sert önlemler aldı ve kısa süre sonra eski FLN lideri Mohammed Boudiaf'ın başında bulunduğu *Parti de Revolution Socialiste*'in peşine düştü. Her iki partinin de liderleri hapishanede çürüdü. FLN, Bin Bella'nın "ne olurlarsa olsunlar en iyileri" olacaklar dediği yüzbinlerce "militanı" kendi saflarından tasfiye etti: "'En iyi' derken en dinamik, en sadık olan, örnek teşkil eden, bir biçimde parti dışında hiçbir çıkarı olmayan kişiyi kastediyorum."[11] Ferhat Abbas 1963'te anayasanın yazılması sürecinde tartışma yürütülmemesine itiraz etmesi üzerine FLN'den ihraç edildiğinde, parlamentoda "Benim için Parti [FLN] yok! Parti yok ve bu meclistekilerin, idaredekilerin ve ordudakilerin dışında başka FLN militanı da yok. Demokratik olarak bir parti kurulduğunda, canıgönülden alkışlayacağım,"[12] diye konuşmuştu.

Anayasa halihazırda cumhurbaşkanına sorumsuz yetkiler bahşetmiş olduğundan, partinin iktidarı esasen başında bulunan cumhurbaşkanının elinde toplanmıştı. Militanların "sadakati" artık basitçe partiye değil, cumhurbaşkanına yönelik olacaktı. Kuvvetler ayrılığı, cumhurbaşkanının yargı ya da yasama tarafından denetlenmesi söz konusu değildi ve cumhurbaşkanının bürokraside yapılacak atamalar için kimseye hesap vermesi gerekmiyordu.[13] Cumhurbaşkanı buyrukla yönetebilirdi ve bu yapı, temelinden depolitize edilmiş bir toplumda hükümetin dizginlerini tutan eli değiştirebilecek tek şey olan darbelere davetiye çıkartıyordu. Sorun kişisel değildi, çünkü pek çok araştırmacı ve eski FLN üyesi Bin Bella'nın özel olarak "kişi kültüne" düşkün olmadığı ve ideolojik olarak kendisinin buna meyletmediği konusunda hemfikirdir.[14] Bin Bella, Boudiaf'ı tutuklattığında FLN'deki yakın yoldaşlarından biri, Hocine Ait Ahmed, Ulusal Meclis'te bir protestoya öncülük etmişti. Ait Ahmed devrimin hedeflerine katılmakla birlikte, Bin Bella'nın devletinin ulusu "*zaim* [klan] siyaseti"ne ya da eski toplumsal sınıfların seviyesine düşürdüğüne inandığını söylemişti. Toplumun kurumsal yapısında pek az şey değişmişti, bu yüzden

Ait Ahmed devlete karşı bir ayaklanma başlatmak için Kabile dağlarına geri döndü. Bununla birlikte Ait Ahmed'in kendisinin de devlet ile parti ve devlet ile halk arasındaki ilişki konusunda sarih olmadığı belirtilmelidir. Bazen "devrimci bir öncü parti", bazense "çok partili sistem" için çağrıda bulunmuştur.[15] Sorun tespit edilmişti (siyasi merkezileşme), ama Ait Ahmed gibi insanlar emperyalizmin zayıf bir sivil topluma sızma konusundaki gücünü gayet iyi biliyorlardı. Pek çok Üçüncü Dünya devletinin otoriter devlet yapılarını yeniden üretmesine neden olan şey, herhangi bir şeytani niyetten ziyade bu çelişkiydi.

Bin Bella ve FLN üretimi toplumsallaştırmak için siyasi iktidarı merkezileştirdi. Onun rejiminin ve sosyalizme meyil gösteren başka birçok Üçüncü Dünya devletinin yaptığı tercih buydu. FLN hızlı hareket etmek zorundaydı, çünkü Fransızlardan miras aldığı toplum yıkıma uğramıştı.[16] Yedi buçuk yıl süren savaş ve uzun sömürge idaresi dönemi (1830-1962) Cezayir toplumunu tüketmişti. FLN kurumuş, besin öğeleri ve becerileri açısından hâlâ zengin ama yüzeyi enkaz halinde bir toprak miras almıştı. "Geleneğin" sömürgeci idamesi çerçevesinde, modernitenin simgeleri olan çok az sayıda fabrika, okul ve hastane inşa edilmişti. Bu denli büyük ihtiyaçların ortasında Üçüncü dünya kendi ümitlerini yaratmak zorundaydı. On iki milyon Cezayirliden dört buçuk milyonu yoksulluk içinde yaşıyordu; iki milyonu kişi terk edilmiş sürülerine ve yabani ot bürümüş tarlalarına dönecekleri toplama kamplarına kapatılmıştı. Fransızlarla birlikte ana bürokratik kadro da ülkeyi terk etmişti ki bu devletin o an için çöktüğü anlamına geliyordu. FLN hızla durumu kontrol altına almak, işleyen kurumlar yaratmak ve hem sömürgeciliğin hem de sömürgecilik karşıtı mücadelenin sonucu olan muazzam alt üst oluşu bir çözüme kavuşturmak zorundaydı.

1963 Martında, Bin Bella hükümeti Mart Kararları olarak bilinen bir dizi yasa çıkardı. Bu yasalar içlerinde Mısırlı Lütfullah Solliman, Faslı Muhammed Tahiri ve Cezayirli Muhammed Harbi'nin de yer aldığı, işçi öz-yönetimi taraftarı bir grup Avrupalı

ve Arap Troçkistin danışmanlığında hazırlanmıştı. Kararlar bütün boş mülkleri meşru kolektif mülk olarak ilan etmiş, çiftliklerde ve fabrikalarda işçi öz-yönetimini yasallaştırmış ve spekülasyonu yasaklamıştı. İşçiler zaten boş duran fabrikaların yönetimini ele almış, köylüler de Fransız kolon çiftçilerinin terk ettiği üç milyon hektar ekilebilir toprağa el koymuşlardı. Yeni hükümet işçilerin ve çiftçilerin yaratıcılığını kurumsallaştırdı. Buraya kadar işler yolunda gidiyordu, ama sonra devlet bazı hatalar yaptı. Bu yeni kurumlarda devlete herhangi bir rol verilmemiş olduğu için, fabrikalara el koyulmasına öncülük etmiş olan ana sendika federasyonunu, iki yüz bin üyeli *Union Générale des Travailleurs Algériens*'i (UGTA, Cezayirli İşçiler Genel Sendikası) bertaraf etmeye çalıştı. Bin Bella, özellikle FLN ve devlet, henüz UGTA'yı siyaseten kendisine bağlayacak kadar güçlü olmadığından, UGTA'nın özerk bir sendika olmak yerine, "parti içinde özerk" olmasını istiyordu.[17] Öz-yönetim tasarılarının mimarlarının iyi fikirleri vardı, ama öz-yönetim (*autogestion*) projesini yönetip denetleyecek olanlar onlar değildi. Bin Bella MTLD günlerinden eski yoldaşı olan Ali Mahsas'ı Tarım Reformu Bakanlığına getirdi. Mahsas öz-yönetim taraftarı değildi; bu tasarıların devlet denetimi altında yürütülmesini istiyordu. 1963 Nisanında Bin Bella hükümeti çiftlikleri bir devlet kurumundan kredi almak ve ürünlerini aynı kurum vasıtasıyla pazarlamak zorunda bırakan bir dizi yeni karar çıkardı. 1964 Ocağına gelindiğinde, fabrikalar Ulusal Ekonomi Bakanlığının denetimine sokulmuştu.[18] 1964 Cezayir Devrimi Beyannamesi çelişkileri yansıtıyordu: Üretim araçlarını millileştirme ihtiyacını selamlamış ve işçi öz-yönetimi dışındaki her şeyin "bürokratik biçimcilik" olduğunu ileri sürmüştü.[19]

Öz-yönetim tasarılarını planlamış olan entelektüeller siyasi eğitim yoksunluğunu bütün boyutlarıyla hesaba katmamışlardı. FLN savaş sırasında büyük bir toplumsal değişim yaratmıştı, ama barış döneminde bundan faydalanmadı. Siyasi komiserlerin, sendikalar ve siyasi partiler gibi bütün bağımsız kurumları kendilerine tâbi kılma girişimleri, her türlü toplumsal dönüşüm çabasını

nefessiz bıraktı. Cezayir köylülüğü savaş için seferber olmuş ve devrimin hizmetinde çeşitli aşiret ve etnik temelli bölünmeleri bir kenara bırakmıştı. Seferberlik sona erdiğinde yeni bir toplumun yaratılması için gereken iş üzerinde siyasi eğitim fırsatı kaçırıldı. FLN'ye sempatiyle yaklaşan bir kitapta yazıldığı gibi köylüler, "bağımsızlık savaşı sırasında olduğu gibi devrimci çıkmamışlardı. Bir tarım reformu yapılması ya da hükümeti sorunlarına daha fazla dikkat göstermeye zorlamak için harekete geçmediler." Bunun yerine, köylüler köylerine ve geldikleri toplumsal dünyalara geri döndü. "Yeni camilerin sayısı, köylülerin, savaşın neden olduğu aranın ardından kendi âdetlerine ve değerlerine geri döndüklerinin göstergelerinden sadece biriydi... Parti ya da hükümetin liderliği olmadığından, köylüler bir kez daha geleneksel otoritelerin, *marabout*'ların [kutsal adamlar], imamların ve köy reisleriyle ihtiyarlarının etkisi altına girdi."[20] Toplumsallaşmış demokrasi eksikliğinin önemli bir sonucuydu bu.[21] Haşemi Ticani'nin liderliğindeki *al-Qıyam* (değerler) gibi gruplar, 1980'lerde ortaya çıkacak İslami patlamanın toplumsal temellerini yaratmak için işte bu zemin üzerinde çalışacaklardı.[22]

Fransız yönetimi gelişkin teknik uzmanlığa sahip büyük bir Cezayirli sınıf yaratmamıştı. Sömürgeci devlete çalışmış olanlara da FLN güvenmiyordu. FLN'nin kendisiyse karmaşık teknik kurumların yönetimini devralacak yeterli sayıda eğitimli insana sahip değildi. Bu tür bir personelden yoksun olması, FLN'nin 1962'de Fransa'ya kaçmamış olan küçük burjuva ve burjuvalara bel bağlaması anlamına geliyordu. 1963 Nisanında yapılan bir sayım, planlama ve karar alma makamlarının yüzde 43'ünde, yöneticilik makamlarınınsa yüzde 77'sinde Fransız yurttaşlarının ve Fransız sömürgeciliği sırasında görev yapan Cezayirlilerin bulunduğunu ortaya koymuştu.[23] 1959'da devlet 63.000 sivil memur çalıştırırken bu sayı 1964'te 100.000'e çıkmıştı.[24] Hazine memur maaşlarına akıyordu: Maaşları ödemek için harcanan para 2,9 milyar dolarken, iktisadi kalkınmaya sadece 2,4 milyar dolar ayrılmıştı.[25] Devlet aygıtı, orduyla birlikte şişmişti ve bunlar Cezayir ekonomi-

sindeki ana talep kaynağı haline geldi (devlet ekonominin giderek daha büyük bir bölümünü millileştirirken bu rol de arttı). Devletin merkezî rolü ve burjuvazinin devlet aygıtına sızması, devletle burjuvazi arasında parazit bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden oldu. Devletle bu hâkim sınıf (ve Cezayir'de en başta aşiretler) arasındaki yakınlık, Merkez Bankasının ve Gümrük Bakanlığının muazzam bir serbestiyet kazanmasına yol açtı. Bu kurumların bağımsızlığı, ulusal kurtuluş devleti, temsil ettiği işçi sınıfı ve köylülük için demokrasiyi sınırlarken, burjuvazinin ve kurumlarının göreli özerkliğe sahip olduğunu gösteriyordu.

Ulusal burjuvazi ulusal kurtuluş partisini, yani Cezayir örneğinde FLN'yi, hatta yeni devleti ele geçirmedi. Sömürgecilik karşıtı mücadelede, parti kendisini sınıflar üstüymüş ve bütün halkı temsil ediyormuş gibi göstermişti. Bu rolü nedeniyle, işçi sınıfı ve köylülüğün yanı sıra ticaret ve sanayi burjuvazisine ek olarak devlet için bürokratik görevleri yerine getiren sınıfı da kendisine çekmişti. Hindistan gibi bazı istisnalar dışında, tüccarlar ve küçük sanayiciler devletten özerk değildi; aslında ya işlerini yürütmek için gereken lisanslar üzerinden hükümet sözleşmeleriyle ya da ulusal devletin gümrük rejimi sayesinde kendilerine yaratılan alanla devlete bel bağlamışlardı. Ulusal kurtuluş partileri iyi bilenmiş bir sınıf analizi olmadan iktidara geldiklerinde, kendilerini yeni yeni palazlanan ticaret ve sanayi burjuvazisinden gelecek baskılara açık hale getirdiler. Bu sınıfın kendi konumu büyük oranda ülke içinde sanayi yaratılmasını ve ulusal bir ekonominin inşasını öngören ulusal kurtuluş gündemi tarafından güçlendirilmişti. Her ne kadar ulusal kurtuluş partisi bürokratik-idareci-entelektüel (bazen de askerî) seçkinlere fazlasıyla minnettar olsa da, sınai burjuvaziyle yakın bağlar kurdu.[26] İthal ikameci projeler kurumsal reforma ve sosyal kalkınma projelerine bir miktar alan açmıştı, ama çoğu örnekte sadece Üçüncü Dünya gündemine herhangi bir uzun vadeli bağlılık duymayan yerli sanayicileri korudular.

Cezayir gibi bazı ulusal kurtuluş devletleri, toprak reformu ve fabrikalarda öz-yönetim için oldukça radikal bir toplumsal

gündem takip etmeyi vaat ettiler. Fakat reform listesi, *yönetimin karakterinden* daha az önemliydi: Devlet iktidarı halka devredip, halkı devlet işleri için seferber edecek miydi, yoksa ulusal kurtuluş hareketini dağıtarak bürokratik olarak değişim yaratmayı mı vaat edecekti? Eğer ikincisi seçilirse, o halde devlet mücadele sırasında ulusal inşa sürecine ortak olmayı hayal etmiş halka ne yapılacağını dikte edecekti. Ulusal kurtuluş devleti bürokratik bir tarzda "kalkınmayı" seçtiğinde, en başta yeni devlete yetki vermiş olan halkın özlem ve umutlarını gözetmekten ziyade, Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin yaklaşımını taklit etme eğilimine girdi. Köylülerin, erkek ve kadınların, toplumdan dışlanmış halkların görüşlerinin önceliklerle ilgili ulusal tartışmanın merkezine nasıl taşınacağı üzerinde pek durulmuyordu; erkek ve kadınlar, kent ve kır sakinleri, cahil ve okuryazar insanlar arasındaki iktidar ilişkilerindeki eşitsizliklerle nasıl başa çıkılacağı üzerinde de öyle. Ulusal kurtuluş projesi siyasi haklar söz konusu olduğunda doğalcı bir analize eğilimliydi: Eğer sömürgeci iktidar alaşağı edilirse, eğer devlet ulusal kurtuluş güçleri tarafından kontrol edilirse, eğer bu güçler dürüst bir iktisadi model ortaya koyarlarsa, o zaman halk özgür olacaktı.[27] 1964 Cezayir Devrimi Beyannamesi, ulusu tek parti yönetimi hakkında uyarırken bu sorunu öngörmüştü. Tek parti sistemi, "bir küçük burjuva diktatörlüğüne, devlet aygıtını kendi şahsi çıkarlarını tatmin etmek için bir araç olarak kullanan bürokratik bir sınıfın oluşumuna ya da sonunda partiyi basit bir siyasi polis konumuna düşüren kişisel bir diktatörlük rejimine yol açabilirdi." Silahlı mücadele sırasında, diye devam ediyordu beyanname, siyasi birlik üzerine düşünmek kabul edilebilir olsa da, bu "sosyalist devrimin hedef ve perspektifleri ışığında yeniden değerlendirilmeliydi. Bu tür bir birlik artık çağdışıydı."[28] Elbette bu meseleye yeniden dönülmedi.

Cezayir, ister "Sağ" isterse "Sol" hükümetler tarafından yönetilsin, sömürgecilik sonrası Afrika'nın geniş kesimlerinde –Gine (1958), Kongo (1960), Fildişi Sahili (1961), Tanzanya (1963), Malavi (1963) ve Kenya'da (1964)– halihazırda yerleşmiş olan ve

savunulan bir geleneği takip etti. "Tek parti devleti"ni savunanlar, rakip partilerin "genellikle halkın büyük bir çoğunluğunu pek de umursamadığı"nı ileri sürüyorlardı. "Ulusal siyaset" fikri tek parti devletinin ulusal kurtuluş tasavvurunda merkezî bir yere sahipti. Siyasayı hiziplere bölmek, özgürlük mücadelesinin halkı tek bir çıkar etrafında, emperyalizme karşı bir ulus yaratmak için birleştirmiş olduğu fikrinin önüne geçerdi. Sınıfların ve toplumsal bölünmelerin "ulusun temel birliğini" akamete uğratmasına izin verilemezdi. Rakip partilere müsaade etmek "bir avuç bireyin" "ulusumuzu tehlikeye atmasına ve milyonların gayretini küle dönüştürmesine" neden olabilirdi.[29] Dahası muhalefete göz yummak, istikrarsızlaştırmak için ülke içinde kendilerine vekiller bulacak emperyal güçlerin nüfuzuna da kapı aralayabilirdi. Tek parti tasavvuru, halktan duyulan korkunun yansımasıydı, herhangi bir iktidar devrinin ulus karşıtı faaliyetlere yol açacağından ya da sözümona birlik olması gereken yerde temel bir anlaşmazlığın doğmasına neden olacağından korkuluyordu. Partilerinin bütün nüfusu temsil ettiği inancıyla yetişen pek çok ulusal kurtuluş siyasetçisi, toplumsal dokuyu parçalayan farklı ve ekseriyetle karşıt çıkarların varlığını inkâr ediyordu. Hem sanayiciler hem de işçiler, yerli bir fabrikanın çökmesini engellemek için yüksek gümrük tarifelerinin konmasından yararlanıyordu, ama eşit ölçüde değil; işçiler gümrük tarifesinden bağımsız olarak yerini koruyan bir sömürü rejimi altında çalışmak zorundaydı. Ulusal kurtuluş hareketi insanları evlerine gönderdiğinde, muazzam iktidar zeminini de kaybetmişti. Halkı karşısında bürokratik bir biçimde hareket eden bir devlet, katılaşmış, geleneksel toplumsal iktidar ve denetim kaynaklarına dayanma konusunda içsel bir eğilime sahipti. Aşiret ya da sınıf sadakatleri gibi eski birliktelik biçimleri yeniden ön plana çıktı. Bu iktidar zeminleri seçimler ya da devletin kalkınma gündeminin hayata geçirilmesi açısından vazgeçilmez hale geldi. Halk iktidarının aracı olarak ortaya çıkan ulusal kurtuluş devleti, artık yüzünü tam da politikalarını hayata geçirirken kendisini desteklemeyen öznelere dönmüştü.

Bürokratikleşme sorunu ve tek parti, Cezayirlilerin özgürlüklerini kazandıkları sırada Vietnam'da da önemli bir tartışma başlığıydı. Vietnam İşçi Partisi'nin 1961 yılındaki İkinci Kongresi'nde Ho Chi Minh partisini ve ulusu bürokratikleşme ve komutacılık eğilimi konusunda uyarmıştı, çünkü bürokratik tavır "kırtasiyecilikten hoşlanma, halk kitlelerinden uzaklaşma ve kitlelerin tecrübelerinden öğrenme konusunda gönülsüzlük şeklinde kendini gösterirken," komutacılık da halkın "kendi inisiyatifiyle ve gönüllü olarak çalışmasına" izin vermiyor ve "açıklanmayan görevler için zora başvurulmasına" neden oluyordu.[30] Esmer milletlerde, Batılı olmayan komünistlerin arasında, Vietnamlıların "kolektif efendilik" ("*lam chu tap the*") adını verdiği pratik tecrübeye dayanan geniş bir literatür bulunmaktadır. Che'nin gönüllülük ve komünist ahlak konusundaki şiirsel yazıları hem Küba toplumsal yaşamının bir özelliği olmayı sürdüren "iş konseyleri"nden (*consejos de trabajo*) doğmuş, hem de bunlara hayat vermişti. Cabral'ın komünistin görevi üzerine yaptığı konuşmalar da bu sorunu ele alıyordu. Gine-Bissau'nun Portekiz yönetiminden kurtulmasından sonraki bir yıl içinde, Cabral'ın hükümeti, tanınmış Brezilyalı eğitimci Paolo Freire'yi ülkeyi ziyaret etmesi, eğitim sistemini incelemesi ve bürokratik olmayan bir toplumun yaratılmasına yönelik halkçı bir pedagojiye katkıda bulunması için davet etmişti.[31] Bu, savaşla hırpalanmış ve viraneye dönmüş, ama yine de halkçı bir devlet için gerekli ilkeyi aramaya devam eden bir ülkede gerçekleşmişti. Halkın direnci, partinin komutacılığa ve bürokratizme başvurmamasına ve zaman içinde halkın yönetime katılması için gereken mekanizmayı yaratmasına yönelik talebi güçlendirmişti.[32] Görevi ortaya koymak bir şeydi, fakat teknik beceri ve sınıf hiyerarşisi sorununun üstesinden gelebilmek başka bir şey.

"Ulusal kurtuluş devletinin halkı hayal kırıklığına uğratması nedeniyle," diye yazmıştı Fanon 1961'de "kitleler küsmeye; kendilerine hiçbir yer verilmeyen bu ulusa sırtlarını dönmeye ve ona karşı ilgilerini yitirmeye başladılar."[33] Bu durumun aksine, Cezayir'de kitlelerin bazı kesimleri öfkelerini rejime yöneltti. Ah-

med Ait'in Sosyalist Güçler Cephesi, 31 Mayıs 1964'te Bin Bella'ya suikast girişiminde bulundu. 1964 Haziranında ana sendika olan UGTA, kendisini hissettirmeye başladı. Sendikalı işçiler kamulaştırma talebiyle ve devlet idaresindeki sınırlı rollerine karşı greve çıktılar. Bütün sanayi kollarına yayılan grevler ülkeyi felç etti. İşçilerin ve yeni yeni militanlaşan UGTA'nın manevralarının yanı sıra halkarasında moral bozukluğunun yayılmaya başlaması, Bin Bella ve FLN'deki çekirdeğinin rota değiştirmesine neden oldu. Bin Bella 1965 Martındaki İkinci Kongresi'nde UGTA'ya elini uzattı; daha sonra Cezayirli komünistlerle ilişkilerini düzeltti. UGTA baştan aşağı yeniden canlandırıldı ve Cezayir toplumunda önemli, demokratikleştirici bir rol oynamaya hazır hale geldi. UGTA'nın yanında, 1965 yılındaki 8 Mart Uluslararası Kadın Günü yürüyüşüne on bin kadının katıldığı *Union Nationale des Femme Algériennes* (Cezayirli Kadınlar Ulusal Birliği) ve 1964 Nisanında örgütlenmeye başlamasının ardından elli bin üyeyle zirvesine ulaşan *Jeunesse du Front du Libération Nationale* (Ulusal Kurtuluş Cephesi Gençliği) de duruyordu.[34] Ulusal kurtuluş deneyimine içkin olan toplumsal demokratikleşme ufukta görünürken Bin Bella'nın otokratik fetret devri sonuna yaklaşıyormuş gibi gözüküyordu. Sonra ordu harekete geçti.

Ordu üzerindeki hâkimiyetiyle başlangıçta Bin Bella'ya cumhurbaşkanlığını sunmuş olan Houari Boumédienne, şimdi açtığı krediden vazgeçmişti. 19 Haziran 1965'te, Bin Bella Lenin Ödülü'nü aldığı sırada, Cezayir ordusu subayları zorla evine girdiler ve onu tutukladılar. Boumédienne devletin başına geçti ve ordu rejimin ana dayanağı haline geldi. Her ne kadar Boumédienne iktidara Bin Bella'nın kişi kültüne karşı el koyduğunu iddia etse de, yaptığı darbeyi en iyi açıklayan argüman, Bin Bella ile örgütlü Sol arasındaki yakınlaşmadır. Toplumsallaşmış demokrasiye doğru eğilim, Üçüncü Dünya devletinin özenli bir şekilde dokunmuş kumaşına aykırıydı. Boumédienne komünizmin aksine Üçüncü Dünya sosyalizminin, ulusal burjuvaziyi ve orduyu yabancılaştırmayı göze alamayacağını anlamıştı. Onun 1962'de Cezayir'e giren

kurtuluş ordusuyla 1965 yılındaki ordu artık aynı değildi. Arada geçen sürede Fransız Cezayir ordusunun subaylarını bünyesine katmış ve ulusal burjuvazinin karakterine bürünmüştü. Bu yeni subayların Bin Bella'nın indirilmesi sırasında yaşanan olaylarda güçlü bir etkisi oldu.[35]

Boumédienne, Bin Bella döneminin ana iktisadi politikalarının pek çoğunu sürdürdü: Sanayinin (özellikle de artık SONATRACH çatısı altında birleştirilmiş petrol sektörünün) millileştirilmesine devam edildi. Öz-yönetim bütünüyle devlet aygıtına yedirildi ve sanayi tarım karşısında öncelik kazandı.[36] Ordu toplumda daha büyük bir rol oynamaya başladı ki bu, bütçe üzerinde de daha büyük bir hak iddiasında bulunması anlamına geliyordu. Bütün bunlar esasen Cezayir'in zengin petrol ve doğalgaz rezervleriyle finanse edildi. Bu durum, petrol ve doğalgaz fiyatları yüksek seyrettiği müddetçe zengin bir hazinenin idame ettirilmesine yardımcı oldu. Devlet topluma hâkimdi ve sosyalizm adına yönetiyordu. Bununla birlikte devlete hâkim olan sınıf, 1964 Beyannamesi'nde uyarıldığı gibi, parazit burjuvazi ve ordu içinde burjuvaziye tabi olan kesimdi. Boumédienne, saygılı ve sessiz bir nüfusun ihtiyaçlarıyla meşgul olan "özenli" bir devlet tasavvuruna sahipti. Devletin "tıpkı dolaşım sisteminin [insan vücudunun] en ücra noktalarına kadar yaşam taşıması gibi" otoritesini toplum boyunca yayması gerektiğine inanıyordu. Rejimin düşmanları "devrimin vücuduna girmiş işgalcilere" benziyordu. Kesilip atılması gereken bir ur, bir "kangren"diler.[37] Bu nedenle Boumédienne, solun, özellikle de büyük oranda ortadan kaldırılan UGTA'nın ve komünist partinin üzerine gitti.[38] Bir anlamda, Boumédienne'in izlediği yol Bin Bella'dan ziyade çoğu Üçüncü Dünya devleti tarafından izlenene daha yakındı.

Boumédienne'in kişiliği yüceltilmeye müsait değildi, ama devleti özgürlük mücadelesinin simgeleriyle süsledi. Bağımsızlık Savaşı ve FLN etrafında bir kişi kültü yaratıldı. "Başarısız ulusal kurtuluş projesi," diye uyarmıştı Fanon, "halktan geçmişe dönmesini ve bağımsızlık yolunu açan çağın hatırasıyla sarhoş olmasını"

ister.[39] Nostalji halkın devletten topyekûn yabancılaşmasını önlemenin bir yoluydu. Milliyetçilik halkın gözünde henüz tamamlanmamış olan bir mücadeleyi kutlamak için "başkentteki görkemli binalara," yürüyüşlere ve geçit törenlerine, liderlerin devasa heykellerine ve benzeri tezyinata indirgendi. Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerinin, cumhuriyetlerin özgürlüklerini korumak için ölen isimsiz askerleri onurlandırmak üzere stratejik yerlere anıt mezarlar dikmeleri gibi, sömürge karşıtı Üçüncü Dünya devletleri de sık sık kurtuluş mücadelesinde milyonlarca insanın yaptığı fedakârlıkları onurlandırıyordu. Fakat isimsiz insanların yer aldığı duvar resimleri, ulusal kurtuluş partilerinin liderlerinin büyük portre ve heykelleri bağlamında görülüyordu. Hareketlerin yerini alan liderler, kurtuluş mücadelesinin sunduğu siyasi sermayeye sıkı sıkıya sarıldılar. Liderliklerin hataları hemen hayal kırıklığına yol açmıyordu, çünkü, halk tarafından ulusal kurtuluşun cüretiyle ilişkilendirilmeleri bu liderlere büyük bir özgürlük tanıyordu. O halde nostaljinin siyasi bir amacı vardı ve basitçe kör bir liderliğin hüzünlü ümidinden ya da ihanete uğramış bir halkın naif umudundan ibaret değildi.

Nostaljiye başvuran ve ekseriyetle bunu yapabilecek durumda olan kişi, ulusal kurtuluş mücadelesinin daha sonra devletin başına geçen kahramanıdır. Bu lider "ahlaki gücü", mücadelenin gücünü temsil eder, ama bunu bu mücadeleye ihanet ederek yaparken "halkı pasifize eder".[40] Söz konusu lider artık yeni ortaya çıkan zenginler tarafından yapılan çıplak gaspları örten bir incir yaprağı olduğundan, "ulusal burjuvaziyi oluşturan, kârları için sabırsızlanan fırsatçılar şirketinin genel başkanı" haline gelir.[41] 1960'ların sonlarında Cezayir sosyalist bir devlet yaratma girişiminden, ordunun güçlü kolları arasında kendinden emin parazit burjuvazisiyle devlet kapitalizmine geçmişti.

Eğer Bin Bella orduyla daha önce karşı karşıya gelseydi, rejimi daha erken çökebilirdi. Bu süre zarfında Cezayir hükümeti, bir bölümü Boumédienne'in askerî hükümeti tarafından da sürdürülmek zorunda kalınacak hatırı sayılır bir sosyalist gündem ortaya

koymuştu. Cezayir, esasen kendi dış politikası tarafından Birleşik Devletler ve SSCB ile herhangi bir anlaşmanın dışında tutulduğu için BH'de bir aktör olmayı sürdürdü. 1973'de Cezayir, o güne kadar düzenlenenlerin en büyüğü olan Dördüncü Bağlantısızlar Zirvesi'ne ev sahipliği yaptı. Boumédienne zirvede Yeni Uluslararası İktisadi Düzen'in (NIEO) inşası için çağrıda bulundu. Bağlantısızlığa iktisadi kurtuluşun esas, siyasi sorunlarınsa ikincil olacağı yeni bir anlam verilmesi gerektiğini ileri sürdü. Bir ülkedeki siyasi haklar, yöneticiler kapitalizme karşı çıkan bir iktisadi gündemle hareket ettiği sürece geri plana atılabilirdi. Zirvenin Cezayir'de toplandığı sırada, bir dizi Üçüncü Dünya lideri ya sırtlarına askerî üniformayı geçirmiş ya da isimlerinin önüne askerî unvanlar almış olduğundan, bu görüşe itiraz eden pek fazla kişi olmadı. Üçüncü Dünya tarafından benimsenen devlet biçimi halkın seferber edilmesinde ısrar edilmeden, en iyi ordu tarafından yönetilebilirdi. Darbeden petrole bağımlı büyümenin nihai çöküşüne dek, ordu ülkeye hâkim olmayı sürdürdü (Boumédienne'in ölümünün ardından bir başka asker, Şadli Bencedid 1992'ye kadar görevde kaldı).

Halkın evlerine gönderilmesi, Üçüncü Dünya'da neredeyse istisnasız bir şekilde darbelere ve askerî yönetimlere yol açtı. Ordunun sivil hükümeti devirmediği yerlerde, devletlerin sömürgecilikten kalma sınırlardan kurtulamaması ve benzeri ikilemler askerî cüretin güçlenmesine neden oldu. Silahlara daha fazla para harcamak, ekmeğe daha az para ayrılması ve dolayısıyla toplumsal ücretlerde artış sağlanmasını, tarımsal ve diğer toplumsal ilişkilerin geliştirilmesini ve ihraç edilen metalar için daha iyi fiyatlar elde edilmesini amaçlayan gündemin zayıflaması anlamına geliyordu. Üçüncü Dünya rejimlerinin kısıtları içinde bu gündemi talep eden esas toplumsal özne olarak komünistler kaldı ve sola (CIA'in yardımıyla ve SSCB'nin başını çevirmesiyle) darbe vuran da ekseriyetle ordunun güçlenmiş yumruğu oldu. Bu bölümde Bolivya'nın La Plaz şehrindeki askerî darbeden, Endonezya takımadalarında komünistlerin katledilmesine, Hindistan ile Çin arasındaki

sınır savaşına, Üçüncü Dünya'nın siyasi ve iktisadi gündeminin OPEC'e indirgenmesine ve Tanzanya'nın *ujamaa* köylerine doğru ilerlerken, bu trajedilerin daha ayrıntılı hikâyesiyle meşgul olacağız. Yeni sömürgeci emperyalizm varlığını sürdürdü ve Üçüncü Dünya ülkeleri, aralarından pek çoğunu miraslarından mahrum bırakan iktisadi ve siyasi mantıkların kölesi olmaya devam ettiler. Halklar bayrak bağımsızlığından (Tanzanyalılar buna *uhuru wa bendera* diyorlardı) ziyade özgürlüğün resmî göstergelerine sahip olmak istemişlerdi. Ilımlı reformlarla ve nostaljiyle yetinmek zorunda kaldılar. Aksi takdirde "yitip gideceklerdi".

La Paz

1963 Mayısında, bütün Amerika ülkelerinden hava kuvvetleri komutanlarının katıldığı bir konferansta, ABD'li bir yetkili Bolivya hükümetine kadeh kaldırmak üzere ayağa kalktı:

"Bolivyalı yetkililer ve subaylar gelir gelmez bana ülkelerindeki öncelikleri ve ihtiyaçları gösterdiler. Niyetleri iyi ve övgüye değerdi. Ordunun, yıkıcı unsurların kontrol edilmesinde oynadığı çok önemli rolün yanı sıra, Bolivya'nın gelişiminde oynamakta olduğu son derece önemli ve kurucu role dair de daha büyük bir farkındalık olduğuna ve bu rolün daha fazla takdir gördüğüne inanıyorum."

Kennedy yönetiminin bölgedeki antikomünist şemsiye örgütü olan *Alliance for Progress*'in (İlerleme İçin İttifak) koordinatörü Teodoro Moscono, bu jestin üzerine (1950'lerde ABD'de hava kuvvetleri ataşesi olarak) ABD ordusu ile yakın ilişkilere sahip bir Bolivyalı hava kuvvetleri subayı olan General René Barrientos'un teşekkürlerine mazhar olmuştu. Barrientos ABD ordusunu Bolivya'nın "ülke içindeki istikrarı korumak ve komünizmle mücadele etmek için *Alliance for Progress* ve sivil eylem programı çatısı altında" çalışacağı konusunda temin etmişti.[1]

Bu ilişkinin en tuhaf yanı, Barrientos'un resmî olarak 1952'deki başarılı silahlı ayaklanmadan bu yana iktidarda olan sol devrimci parti, *Movimiento Naciolanista Revolucionario* (Ulusal Devrimci Hareket, MNR) hükümetini temsil ediyor olmasıydı. Sol bir milliyetçi hükümet, ABD'nin kendisini komünizmi dünyadan silmeye adadığı ve Bolivya'nınsa orak ve çekiç dışında komünist bir prog-

ram benimsediği bir dönemde neden ABD hükümetiyle bu denli yakın bir ilişki içine girmişti?

Küçük bir ülke olan Bolivya, Güney Amerika'nın İspanyollar tarafından fethinden günümüze dek, Avrupa açısından hep önem taşımıştı. İspanyol egemenliği döneminde Bolivya Avrupa'nın hazinesiydi. İspanya dört bin metre yüksekliğindeki Potosí dağını ele geçirmiş ve burayı sanki tükenmezmiş gibi gözüken gümüş yatakları için kazmıştı. İspanyolların bulduğu doksan dört gümüş damarı için beş yüz elli yedi imtiyaz verilmişti. Avrupa'ya gümüş akışı "on altıncı yüzyılın fiyat devrimine" neden olmuştu.[2] On dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğindeyse, gümüş madenlerinin yerini, taşıdıkları önem açısından kalay madenleri almıştı. Simó Ituri Patiño isimli bir Bolivyalı "kalay kralı" olmuş, *La Rosca* (vida) isimli bir kalay oligarşisi kurmuş, Avrupa'ya yerleşmiş ve ülkeyi temsilcileri ve silah vasıtasıyla yönetmişti. Patiño'nun Bolivya'daki madenlerinden çıkarılan kalay, hisselerinin büyük bir kısmı Patiño'ya ait olan bir tesiste eritilmek üzere İngiltere'nin Liverpool şehrine gönderiliyor ve Patiño sürecin en başından en sonuna kadar muazzam kârlar elde ediyordu.[3] Kalay madencileri "bağımsız" Bolivya'nın yüz yıllık tarihinde son derece sınırlı bir siyasi rol oynamıştı.[4]

1951'de on yıl önce kurulmuş olan MNR çok önemli bir seçim zaferi elde etti, fakat *La Rosca*'nın iktidarını doğrudan tehdit etmesi nedeniyle, ordu müdahale ederek seçimi geçersiz saydı. Bir yıl sonra MNR, *campesinos* ve kalay madencilerinden oluşan milislerin orduya üstünlük sağladığı, halk tarafından desteklenen bir darbeyle iktidara döndü ve ülkenin yönetimini eline aldı. MNR'nin lideri Víctor Paz Estensorro cumhurbaşkanı oldu ve hiç vakit kaybetmeden partinin tabanının, dolayısıyla nüfusun çoğunluğunun lehine olan önemli reformları hayata geçirmeye başladı. İktidara geldikten üç ay sonra MNR, kadınlar ve erkekler, okuma yazma bilenler ve bilmeyenler için genel oy hakkı getirdi. 1951 seçiminde nüfusun sadece yüzde 6,6'sı (205.000 kişi) oy kullanmıştı; fakat 1956 seçimlerine gelindiğinde, nüfusun yüzde 30'u (1.127.000

kişi) yeni kazandıkları oy haklarını kullanmak üzere kayıt yaptırmıştı. MNR'deki kadınlar Bolivya'daki ataerkinin omurgasını kıramamış olsalar da, örgütleri, *María Barzola* Hareketi ve *Comandas Femeninas*, kadınların oy hakkı açısından önemli bir zafer kazandı ve Bolivya, Brezilya, Şili, Meksika ve Peru'dan çok daha ileri bir noktaya geldi.[5] Oy hakkı reformu, 1952 devriminin iktisadi reformlarının etkisini kaybetmesinin ardından uzun bir süre boyunca, hatta 1964'te başlayan (ve artık halkın oy hakkı olduğundan daha da gayrimeşru görülen) askerî diktatörlük sırasında da etkisini sürdürdü.

İktisadi reformlar içinde en fazla önem taşıyan ikisi, kalay madenlerinin kamulaştırılması ve toprak reformlarıydı. MNR rejimi iktidarını bu sektörlerde çalışan iki toplumsal sınıfa borçluydu: madenciler ve *campesinos*. 1952 Ekiminde Cumhurbaşkanı Paz, kalay kaynaklarının kamulaştırıldığını ilan etmek üzere *Federeacion Sindical de Trabajadores Mineros de Bolivia*'ya (Bolivya Maden İşçileri Sendikaları Federasyonu) bağlı işçilerin en militanlarının çalıştığı *Siglo XX* isimli madeni ziyaret etti. Bu ziyaretin sembolik bir etkisi vardı, çünkü Bolivya artık kaynakları üzerinde yeniden hak iddia ediyormuş gibi gözüküyordu; işin aslına bakılacak olursa kalayın kalitesi 1940'larda düşmeye başlamıştı bile. 1927'den bu yana hiçbir yeni kalay kaynağı bulunamamıştı ve Bolivya ekonomisi hâlâ "ham" kalayı işlenmek üzere başka yerlere ihraç etmek zorundaydı. Kamulaştırma MNR'nin Bolivya halkının çıkarlarını içten bir şekilde savunduğunu gösterdi; ama bu madencilerin kaderi üzerinde yabancı sermayenin sahip olduğu ezici hâkimiyete karşı yetersiz bir manevraydı.

İkinci reform, MNR'nin 1953'te *campesinos* adı verilen topraksız emekçiler lehine yaptığı geniş toprak dağıtımıydı. Bin hektardan daha fazla toprağı olan *Hecandados* denilen kişiler, toprak sahiplerinin yüzde 6'sını oluşturuyor, toprağın yüzde 92'sini kontrol ediyor ve bu toprakların en çok yüzde 1,5'ini kendileri ekip biçiyordu.[6] Bu toprak sahibi seçkinler esasen yerli emekçileri çalıştırmak için kaba kuvvete başvuruyordu. MNR'nin Toprak Reformu

Yasası (3 Ağustos 1953), latifundiaların geniş parçalarına el koydu ve bunları büyük oranda yerlilerden oluşan köylüler tarafından ekilip biçilmek üzere *comunidades*'e (köylü topluluklarına) transfer etti. En iyi topraklar, yani en fazla sermaye-yoğun tarım yapılanlar, ortak havuza aktarılmadı, dolayısıyla *comunidades*'in eline geçenler ekseriyetle vasatın altındaydı. Bunun nedeni kısmen devrimci rejimin, pek çoğu sadece devrim açısından değil, 1940'ların ortalarından bu yana tarımsal bölgelerdeki hareketler için de hayati önem taşıyan *campesinos*'un tecrübeli liderlerini kapsamamış olmasıydı.[7]

Devrimin eksikliklerine rağmen, Bolivya 1950'lerin başlarında Cezayir'in on yıl önce yaşadığına benzer bir toplumsal kargaşa içindeydi. Birkaç yıl boyunca Bolivya pek çok Üçüncü Dünya devletinin aşina olmadığı bir yol izledi, ki burada bu ülkeyi ele almamızın nedeni de budur. 1952'den 1950'lerin sonralarına dek, MNR orduyu tasfiye etmeye ve silahın gücünü *campesinos*, kalay madencileri ve MNR'nin kendi *grupos de honor*'undan oluşan milislere devretmeye kalkıştı. 1951'de orduyla olan tecrübesi MNR'yi *Colegio Militar*'ı (Askerî Kolej) kapatmaya, subay kadrosunun beşte birini görevden almaya, ordunun harcamalarında çarpıcı bir kesintiye (1952'de yüzde 22'den 1957'de yüzde 7'ye) gitmeye ve hatta silahlı kuvvetleri bütünüyle feshetmeyi düşünmeye sevk etti.[8] Bolivya'da bir yandan merkezî bir otoritenin bulunmaması, ve iktidarın etkili bir şekilde halk örgütlerine devredilme ihtimali, ABD Dışişleri Bakanlığının 1957'de "bütün bu hukuksuzluk kargaşası, hükümetin bunu kontrol etmedeki aşikâr isteksizliği ya da yetersizliğiyle birlikte, ülkede kayda değer bir anarşinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur" tespitini yapmasına neden oldu.[9] Birleşik Devletler için anarşi, Bolivyalılar için halk demokrasisi anlamına geliyordu.

ABD hükümetinin Bolivya'ya müdahalesi, Cumhurbaşkanı Jacobo Arbenz Guzmán'ın devletle toplum arasındaki ilişkiye sosyalist bir şekil vermeye kalkışması üzerine Guatemala'da yaptığı kadar gaddarca değildi.[10] Guatemala ve Bolivya arasındaki fark,

belki de ABD şirketlerinin bu ülkelerin ekonomisinde oynadıkları rolden kaynaklanıyordu. Guatemala'da, *United Fruit Company* geniş topraklara sahipti ve bu toprakları devasa bir tarımsal fabrikaymış gibi işletiyordu. Arbenz hükümetinin toprak reformu *United Fruit*'in mülklerini doğrudan tehdit etmişti. Bolivya'da ise ABD şirketlerine ait kalay madenleri yoktu. 1946'dan beri, ABD şirketleri Bolivya'nın kalayının yarısını satın alıyordu ve kısa süre içinde Bolivya'daki muadilini tenekeden bir hükümet olarak gören ABD hükümetinin gözünde tek bir büyük kalay madenine dönüşen ülkeye bir uzman "sürüsü" üşüşmüştü.[11] Gerçekten kamusallaştırılmış ve millileştirilmiş bir yapının, asli unsuru olan madenciler için daha büyük bir pay elde etmeye çalışması mümkün olsa da, Bolivya'nın kalayı, madenlerin kime ait olduğundan bağımsız olarak Birleşik Devletler'e gelecekti. Dolayısıyla, Bolivya'daki reformlara engel olmak acil bir mesele değildi, çünkü kısa vadede ABD'nin hâkimiyetini etkilemiyordu.

ABD hükümeti MNR'yi devirmek yerine devrimin radikalizmini zayıflatmak için iki aşamalı bir süreç başlattı. Bu iki aşama Başkan Kennedy'nin *Alliance for Progress*'inde yer alıyordu. 1961'de Kennedy yönetimi iktisadi kalınma *ve* askerî yardım için Orta ve Güney Amerika devletlerine 20 milyar dolar sağladı. Mart ayında, Kennedy Güney ve Orta Amerika liderlerini Beyaz Saray'da ittifak üzerine yaptığı bir konuşmayla karşıladı. Bu konuşmada şu tespitte bulunmuştu:

"Yeni kuşak askerî liderler, orduların sadece ülkelerini korumakla kalmayacaklarına dair giderek artan bir farkındalık sergiliyorlar, bizim kendi İstihkâm Sınıfımızdan öğrendiğimiz gibi ülkelerinin inşasına da yardım edebilirler."[12]

Bir başka deyişle ABD hükümeti, orduyu "kalkınma" için güvenilir bir kurum olarak görüyordu. Birleşik Devletler Bolivya ordusunun yeniden inşasına halihazırda büyük meblağlar aktarmış durumdaydı ve kısa sürede bu para astronomik bir şekilde arttı (1962'de 1,4 milyon dolardan, 1963'te 4,1 milyon dolara çıktı). Kesintiler ve ülkedeki statüsünde genel olarak yaşadığı ka-

yıp karşısında öfkeli olan ordunun liderliği, yardım için Birleşik Devletler'e döndü. 1960'ta kıdemli bir general ABD büyükelçisine ve askerî ataşesine subayların ve askerlerin yüzde 90'ının güçlü antikomünist görüşlere sahip olduğunu söylemişti.[13] Ordu kendisini ABD hükümetinin hizmetine sundu ve darbe için yeşil ışık beklemeye başladı.[14]

Gerçekten de Barrientos'un liderliğindeki Bolivya ordusu, 1964'te kendi *golpe*'sini (darbe) yaptığında, ("Antların Tilkisi" ya da "Antların Zorro'su" olarak da bilinen) ABD ataşesi Albay Edward Fox tarafından büyük bir teşvik görmüştü. Bu durum su götürmez olsa da MNR'nin 1950'lerin sonlarında orduyu inşa etmeye çoktan başlamış ve halk desteği için ana müttefiklerine bel bağlamaktan vazgeçmiş olduğuna genelde değinilmeden geçilir. Başkan Paz MNR'nin milliyetçi olmakla birlikte daha muhafazakâr kanadından geliyordu; başkan yardımcısı Juan Lechín gibi daha sosyalist, madenci sendikasına yakın kanadından değil. Paz, MNR içindeki Castro ve komünizm yanlısı unsurları ezmek üzere, kitlesel toplumsal hareketleri tasfiye etmeye ve destek için eski rejimin kurumlarının (kilise ve ordu) yanı sıra, ABD hükümetine ve fonlarına yüzünü dönmeye başladı. Paz'ın iktidarı kendi kliğinin elinde toplama arzusu, MNR'den bazı grupların ayrılması ve Lechín'in 1964 seçimlerinde makamından olması nedeniyle kalay madencilerinin yabancılaşmasına yol açtı. 1962 Temmuzuna gelindiğinde, Paz orduyu sivil milisleri tasfiye etmesi için cesaretlendirmişti ve o yılın sonu itibarıyla yenilenmiş ordu hem *campesinos*'a hem de kalay madencilerine karşı kaybettiği gücü yeniden kazanmıştı. Devrimin iktidar tabanı silahsızlandırıldı ve dağıtıldı. MNR liderliğinin soldan duyduğu korku, onu Üçüncü Dünya'nın gündemine temelden karşı çıkan Birleşik Devletler'in ve muhafazakâr toplumsal sınıfların kollarına itti. ABD hükümeti sadece 1964 darbesini düzenlemekle kalmadı, ABD fonları sayesinde güçlenmiş olan generallere uluslararası destek de sundu ve devrimin toplumsal hareketleriyle onlar adına iktidarı almış olan hükümet arasındaki bağları da

aşındırdı. Dolayısıyla 1963 Panama toplantısı, sadece kısa süre sonra gerçekleşecek olan darbenin bir habercisiydi.

1964 darbesi Bolivya ordusu ve ABD hükümeti tarafından iyi organize edilmişti ve radikal toplumsal değişimden ziyade düzenle ilgilenen MNR içindeki Paz kanadının ideolojik zayıflığı da darbeyi kolaylaştırdı. Bolivya'daki olaylar, komşusu Paraguay'da General Alfredo Stroessner'in 1954'teki darbesinden, uzak Tayland'da Genel Kurmay Başkanı Sarit Tanarat'ın 1957'deki darbesine kadar diğer esmer milletlerde yaşananların bir tekrarı niteliğindeydi. Bir araştırmacı II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Afrika ve Asya ile Orta ve Güney Amerika ülkelerinde en çok iki yüz darbenin gerçekleştiğini hesaplamıştır.[15] Fanon, öngörü sahibi kitabında eski sömürge uluslarında ordunun sahip olduğu yapısal rol konusunda uyarıda bulunmuştu:

"Ordunun er ya da geç kendisini işsiz güçsüz ve herhangi bir belirli görevden yoksun bulacak, 'siyasete girecek' ve hükümeti tehdit edecek özerk bir organa dönüşmesini engellemek için önlem alınmalıdır. Kabul salonu generalleri, hükümet binalarının koridorlarını sık sık ziyaret etmeleri sayesinde, parti programlarının hayalini kurmaya başlarlar."[16]

Diğer bütün kurumlar sömürgecilik ve yeni sömürgecilik tarafından iğdiş edilmişken, ordu etkili ve disiplinli bir kurum olarak onlardan ayrılır. Bürokrasi genellikle kötü eğitimli ve yolsuzluğa meyyaldir; siyasi partilerse, Güney Amerika'da bile ekseriyetle özgürlük için mücadele etmek ve parti programları hazırlamak konusunda, yönetmekte olduklarından daha iyidirler. Bu durumda ve halkın genel olarak silahsızlandırılıp evlerine gönderilmesiyle birlikte, ordu toplumsal düzen açısından tartışmasız bir aktör haline gelir.

Fanon'un darbeyi engellemek için bir reçetesi vardı. "Bu tehdidi bertaraf etmenin tek yolu," diye yazar, "orduyu siyasi olarak eğitmek, bir başka deyişle onu millileştirmektir. Benzer şekilde acil olan bir diğer görevse milislerin sayısını arttırmaktır."[17] Gerçekten de nüfusunu silahsızlandırmamış, yurttaş milisleri yarat-

mış ve halkı genel bir siyasi seferberlik içinde tutmuş olan Üçüncü Dünya devletleri, darbelere ya da emperyalizmin müdahalelerine boyun eğmemiştir. Bunun klasik örneği devrimci Küba'dır. Castro grubunun Küba'da iktidarı almasından kısa bir süre sonra devrimin liderliği, halkın devrimci faaliyetlere katılımını devlet yönetiminin bir parçası olarak da sürdürmüştü. Ulusu savunmak için Küba hükümeti orduyu dönüştürmüş ve onu *Milicias de Torpas Territorailes* (Teritoryal Milisler), Ulusal Devrimci Milisler, (Cienfuegos milisleri gibi) çeşitli bölgesel milis alayları, Öncü İsyancılar Birliği, *Ejécito Juvenil del Trabajo* (Genç Emek Ordusu), Conrado Benitez Alayları ve Mariana Grajales Kadınlar Müfrezesi gibi daha küçük ekiplerle desteklemişti.[18] Bu milisler sadece Domuzlar Körfezi gibi çıkarmalarda anavatanın savunulmasına hayati destek sunmakla kalmamış, tarımsal operasyonlara (*Ejécito Juvenil*) ve okuma yazma kampanyalarına (Benitez Alayları) da katılmışlardı. Küba halkının 1961 Nisanında istilayı püskürtmesinin ardından, Castro televizyonda dört saatlik bir açıklama yapmıştı:

"Emperyalizm coğrafyayı inceler, topların, uçakların, tankların sayısını ve mevzileri analiz eder. Devrimciyse halkın toplumsal bileşimini inceler. Emperyalistler halkın ne düşündüğü ya da ne hissettiğini umursamaz."[19]

Gine de Küba örneğini takip ederek nüfusun belirli kesimlerini sivil alaylar ve halk milisleri şeklinde seferber etmiş (1966), Tanzanya Ulusal Hizmet'i (1964-66), Libya ise Halk Direniş Kuvveti'ni (1971) yaratmıştı. Bu milisler askerî darbeleri engelledi, ama bazı örneklerde tek parti devletinin halk içindeki her türlü muhalefeti boğmasını da mümkün kıldı. Bu, halkın seferber edilmesi durumunda, halkın organlarının ulusal ilerleme ya da demokrasi adına sivil toplumda yeşeren muhalefeti bastırmasıyla sürekli kendisini gösteren bir sorundu. Halk seferberliği ve muhalefet sorununun, özellikle de emperyalist güçlerin ulusal kurtuluşa karşı bıçaklarını biledikleri –hatta yeni ulusları devirmeye hazır oldukları– durumlarda kolay bir çözümü yoktur. Muhalefet kurumsallaştırılabilir mi ya da sadece devletin izin verdiği bir muhalefete mi alan

vardır? Muhalefet, sadece siyaseten yararlı olduğu için değil (nüfusun bazı bölmelerinin yabancılaşmasını önler), aynı zamanda beraberinde aksi takdirde sadece kendisi konuşup kendisi dinleyen hükümet tarafından susturulacak, yararlı öneri ve eleştiriler de getirdiği için temel bir özgürlüktür. Halkın seferber edilmesini savunan rejimler muhalefetin öneminde yeterli dikkati göstermemiş ve ilerici fikirlere sahip oldukları örneklerde bile demokratik kurumları teşvik etmemişlerdir.[20]

Halklarını silahsızlandıran ve evlerine gönderen birçok yeni ulus, ekseriyetle emperyalist basıncın ürünü olan askerî müdahalelere kurban gitti. ABD hükümeti, 1950'lerin başlarında, yeni ulusların üretimi millileştirme girişimlerine karşı şirketlerin çıkarlarının sorumluluğunu üstlenmeye başladı. İran'da ABD tarafından tezgâhlanan darbe (1953), Washington DC'nin bu yeni evrensel rolünün erken bir örneğiydi. ABD'nin Üçüncü Dünya'da düzenlenen darbelerin büyük bir kısmındaki dahline dair kanıtlar muğlak olsa da, CIA'in ve ABD askerî istihbaratının Dominik Cumhuriyeti (1963), Ekvador (1963), Brezilya (1964), Endonezya (1965), Kongo (1965), Yunanistan (1967), Kamboçya (1970), bir kez daha Bolivya (1971) ve en ünlüsü de Şili'de (1973) gerçekleşen darbelerdeki parmak izleri açık bir şekilde belgelendirilmiş durumdadır.[21] Bu kısa ve tartışmasız olan listedir. Demokrasinin savunucusu ABD hükümeti, kendi uluslarına karşı gaddarlığa başvuracak askerî rejimlerin kurulmasına neden önayak olmuştu? 1959'da Pentagon kâr amacı gitmeyen bir düşünce kuruluşu olan *RAND Corporation*'dan Üçüncü Dünya'da ordunun rolü üzerine bir çalışma yapmasını istemiş ve bu rapor, Başkan Eisenhower'ın Draper Komitesi'nin ABD askerî yardım programı için gündem oluşturmasında kullanılmıştı. Hem *RAND* hem de Draper Komitesi, tropik bölgelerde ordunun devlet inşası için gereken teknik ve bürokratik becerileri sağladığı ve sorunlarına rağmen orduların "gelişmemiş bölgelerde" ABD hükümeti tarafından desteklenmeleri gerektiği konusunda hemfikirdi.[22]

Siyaset bilimci Samuel P. Huntington gibi düzen entelektüelleri, "askerî modernleşme" adı verilen bir alt disiplin yarattılar.[23] Harvard Üniversitesi'nde ders veren Huntington, 1960'larda düzenli olarak CIA'e danışmanlık yapıyor ve McGeorge Bundy (ki o da Kennedy ve Johnson'un ulusal güvenlik özel yardımcısı olan bir Harvard profesörüydü) ve Robert McNamara (Savunma Bakanı) gibi kıdemli hükümet çalışanlarından oluşan çevrenin içinde yer alıyordu. Huntington'ın 1968 tarihli *Political Order in a Changing Society* (Değişen Bir Toplumda Siyasi Düzen) isimli kitabı, askerî modernleşmeye dair yapılmış en iyi değerlendirmedir. Huntington Üçlü Komisyon'da merkezî bir rol oynadı. 1973'te Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın hâkim sınıflarının temsilcileri tarafından kurulan Üçlü Komisyon, dünya seçkinlerinin "her bir bölgesel girişimi yönetmektense, genel olarak düzenin çerçevesiyle daha fazla ilgilenmeleri" gerektiği kanısındaydı. Huntington komisyonun 1975 tarihli çalışması *The Crisis of Democracy*'nin (Demokrasi'nin Krizi) ortak yazarlarından biriydi. Üçlü Komisyon için çalışırken Brezilya ordusuna danışmanlık da yapmıştı.[24] 1970'lerin sonralarında, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nde ulusal güvenlik koordinatörü olarak görev yapmaya başladı. O zamandan bu yana hep iktidara yakın oldu. 1968'de yayımlanan "siyasi modernleşme" üzerine etkili çalışmasında, liberal demokrasinin tropik kuşakta "köhnemiş siyasi yapının devam etmesine hizmet" edebileceğini ileri sürmüştü.[25] İktisadi kalkınmanın bir peşrevi olarak devletin siyasi iktidarı elinde toplaması gerekiyordu ve dünyanın bu bölgelerinde ordudan daha iyi yönetebilecek bir toplumsal kurum yoktu.[26] Huntington'ın sofistike çözümlemesi Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 1962 tarihli siyaset belgesinin bir yansımasıydı aslında:

"Komünist olmayan unsurların güç kullanarak getirdiği bir değişim, hükümetin etkin işleyişinin uzun süreli olarak sarsılmasına tercih edilebilir. ABD'nin çıkarına olduğunda, yerel orduyu ve polisi demokrasinin savunucuları ve kalkınma sürecini ileriye taşıyacak failler haline getirmek ABD'nin politikasıdır."[27] Kontrge-

rilla faaliyetleri, darbeler ve en acımasız askerî diktatörlerin desteklenmesi, sadece şirketlerin "istikrarı" gerekçeleriyle değil, kalkınma için, *artık ordu tarafından yönetilen bir ülkenin halkı için* de yapılabilirdi.

Mobutu'nun Kongo'su, Suharto'nun Endonezya'sı ya da Pinochet'nin Şili'sinin askerî modernleşme vaadini pek de hayata geçiremediğine tanıklık edildikten sonra, çok az kişi geriye dönüp bu tür bir analizi savunabilir. Mobutu Sese Seko otuz yıldan uzun süren ABD destekli iktidarının ardından ülkeden kaçtığında, arkasında 5 milyar dolarlık bir ulusal borç bırakmıştı (çeşitli İsviçre bankalarında kendi hesaplarına aktarmış olduğu miktardan bir milyar dolar daha az). İstikrar abidesi Hacı Muhammed Suharto, otuz yıllık yönetimi boyunca Endonezya hazinesinin belki de 35 milyar dolarını hortumlamıştı.[28] Karşı karşıya olduğumuz şey modernleşme yerine, iktidardaki kişinin aile mensuplarından oluşan küçük bir çevrenin "ilkel birikimi"dir. Bireylere ve siyasal topluma karşı rutin olarak işlenen korkunç suçlar karşısında pek az kişi bu diktatörleri savunabilecektir. Bu kişiler bir kurum olarak orduyu modern hakların zeminini yaratma amacıyla değil, aksine, halkı kötürüm bırakmak ve korkuyla yönetmek için kullandılar.

Ekvador ve Guatemala, Pentagon'un askerî modernleşme kuramının sınırları açısından iki yararlı örnek teşkil eder. Her iki ülkede de Pentagon askerî yöneticileri destekledi. İki ülkede de askerî yöneticiler, Ekvadorluların ve Guatemalalıların bütünüyle yabancılaşması riskini almadan Pentagon'un çizgisine sıkı sıkıya bağlı kalmaları mümkün olmadığından, ya alternatif bir yönetici ya da görünüşte Pentagon'un modernleştirme çabalarına karşı çıkan aşağıdan bir anayasacı hareket tarafından devrildiler. 1958'de "azılı gerici" General Miguel Ydígoras Fuentes, Guatemala'daki askerî diktatörlüğü sürdürmek için dizginleri eline aldı. Ydígoras *Alliance for Progress*'in emirlerine harfiyen uydu, saati milliyetçi Arbenz rejiminin toplumsal deneylerinin öncesine almak için toprak reformu retoriğini kullanan *Ley de Transformación Agraria*'yı yarattı ve ABD ordusunun Guatemala'nın gelecek planlarına sızması için

elinden gelen her şeyi yaptı (ülke Domuzlar Koyu Körfezi çıkarmasının üssü oldu). 1962 Martında halk ayaklanmaları başladığında Ydígoras ABD tarafından silahlandırılmış ve eğitilmiş Guatemala ordusunun dizginlerini serbest bıraktı ve Porto Riko ve Meksika'dan gelen birliklerin konuşlandığı kalıcı bir ABD üssünün kurulmasını kabul etti. Bununla birlikte, Ydígoras'a karşı direnişin güçlenmesiyle birlikte, Birleşik Devletler 1963'te onu kenara iterek yerine Albay Enrique Peralta Azurdia'yı getirdi.[29] Diktatörler gelip gitmiş, ama diktatörlüğün biçimi aynı kalmıştı. Guatemala örneği, siyasi kurumların ve hukuk devletinin yaratılması gibi askerî modernleşmenin vaatlerinden hiçbirinin ABD hükümeti için yüksek bir önceliğe sahip olmadığını göstermektedir.

Ekvador'un hikâyesi de tıpkı Guatemala'nınki gibi ABD hükümetinin desteklediği bir askerî cunta tarafından yönetilmesine rağmen, halkın nasıl mücadeleye devam edip anayasal bir rejim kurmayı başardığına örnek teşkil eder. 1963'te yeni kurulan askerî triumvira ordu şakşakçısı, yerel CIA istasyonunu çok mutlu edecek şekilde "komünizmi" yasakladı. CIA hızla bir ulusal kalkınma planı hazırlayarak, askerî modernleşme kuramının vaat ettiği kalkınma için fon elde etmek amacıyla *Alliance for Progress*'e gönderdi. Bir yıl sonra, cunta ulusal kurtuluş rejimlerinin mantığını izleyerek feodal toprak kiracılığı sistemini (*huasipungo*) ilga etti, ama bunun yerine getirdikleri düzenlemeden büyük oranda yerlilerden oluşan topraksız emekçiler yararlanamadı. Bütün bunlar askerî modernleşme ümidini içinde taşıyordu, fakat sorun şu ki halk, Washington'ın az gelişmiş denilen bölgelere yönelik toplumsal kalkınma kuramı için temel haklarından vazgeçmek istemiyordu.[30] Cuntanın antikomünizmi, her ikisi de halk açısından önemli kurumlar olan sendikaların ve üniversitelerin üzerinde baskı kurulması anlamına geldi. Cunta ödemeler dengesini istikrara kavuşturmak için ithalata son verdiğinde, tüccarlar orduyu yeniden kışlalarına döndürmek için öğrencilere ve sendikalara katıldılar. 1968'e gelindiğinde yeniden bir anayasal rejim kurulmuştu ama bu rejim de Ekvador halkına pek bir şey getirmeyi başaramadı

(1970'te yeni bir darbe yaşandı). Ordunun halkın içinde bulunduğu durumla yakından ilgilenmekte gösterdiği başarısızlık, askerî modernleşme tezindeki temel sorunu gözler önüne seriyordu: Halk kendi toplumunun yaratılmasında yer almak istemişti, ordunun eylemlerinin basit seyircisi olmayı değil. Öğrenci ve işçi grupları gibi "ABD'nin çıkarına" olmayan kurumlar, toplumsal düzende önemli bir rol oynadı ve halk bunların tasfiye edilmesine izin vermedi.[31]

Tropik kuşaktaki darbeler üzerine kaleme alınan geleneksel ilerici literatür, buradaki temel aktörün CIA ya da Birleşik Devletler veya (darbe geleneğindeki dahli aslında dikkat çekici şekilde sınırlı olan) SSCB olduğunu varsayma eğilimindedir. Buna göre esmer milletler Birleşik Devletler ve SSCB için dünya sathındaki ölümcül satranç oyunlarında hareket ettirmek zorunda oldukları piyonlardır. Bu tür bir görüş, halkların kendi tarihlerinin yaratılmasında önemsiz bir rol oynadıklarını, sadece El Norte'nin istediği gibi karıştırabileceği kartlar olduklarını varsayar. Gerçekten de CIA ve ABD hükümeti fonları sadece çok sayıda darbede değil, aynı zamanda genel olarak Üçüncü Dünya'nın siyasal ekonomisinde de kayda değer bir rol oynamıştır. Ama yine de hikâyede dışarıdan yapılan müdahalelerden fazlası vardır. Her darbenin kendine özgü nedenleri bulunur ve herhangi bir Üçüncü Dünya darbe modeline dayanan genellemeler yapmak zordur. Her bir darbenin ya da darbe silsilesinin (1966 ile 1981 arasında Gana'da gerçekleşen beş darbe gibi) spesifik ayrıntılarına girmeyen bir genelleme bize fazla şey anlatmayacaktır. Bir darbeyi ya da bir askerî müdahaleyi çözümlemek için bir toplum içindeki mücadelelerin, sınıf dinamiklerinin, bölgesel etkileşimlerin, etnik çatışmaların tarihinin ve benzeri diğer ilişkilerin hesaba katılması gerekir. Bolivya'nın Barrientos'u ya da Endonezya'nın Suharto'su gibi ABD ordusuyla birlikte hareket edenler, kendi amaçları uyarınca ABD hükümetini *kullanmak* için yerel gerekçelere sahip belirli sınıf bölmelerinin temsilcileridir. Basitçe "Batı emperyalizmi" tarafından kullanılan edilgen ve saf kişiler değildir bunlar. Dünyanın Barrientosları, Mobutuları ve

Suhartoları ve bunların savunduğu sınıflar, birer taşeron olsalar bile emperyalistlerden oluşan topluluğun parçasıdırlar.[32]

Huntington'ın ordu ve "değişen toplumlar" üzerine yazdığı 1968 tarihli kitabı, tropik bölgelerde darbelerin sürekliliğini anlamak için bir kuram önerir. Huntington, "siyasete ordu müdahalesinin en önemli nedeninin askerî değil, siyasi olduğunu ve askerî kurumun örgütsel ve toplumsal niteliklerini değil, toplumun siyasi ve kurumsal yapısını yansıttığını" belirterek, en geleneksel darbe yorumlarına zekice karşı çıkar.[33] Böylece toplumsal gelişmenin yapısı darbenin doğasının bir göstergesi olacaktır, diye ileri sürer Huntington, darbenin kendisi her zaman gerici ya da bağnaz değildir:

"Toplum değiştikçe, ordunun rolü de değişir. Oligarşinin dünyasında, asker radikaldir; orta sınıfın dünyasında bir katılımcı ve aracıdır; kitle toplumu ufukta göründüğünde mevcut düzenin muhafazakâr bir bekçisine dönüşür."[34]

Huntington'a ve modernleşme kuramı okulunun büyük bir bölümüne göre, tarihin esas faili orta sınıftır; orta sınıfın mevcut olduğu bir toplum bu nedenle idealdir. Bundan daha azı monarşinin özelliklerini taşır, daha fazlasıysa komünizmin. En kötü sonuç komünizmdir ve dolayısıyla, sonunda bir orta sınıfın serpilmesi anlamına gelecekse eğer oligarşiler ve hatta monarşiler bile hoş görülebilir. Huntington, 1950'lerin ve 1960'ların Üçüncü Dünya'sında "ülkelerinin karşılaştığı en temel ihtiyaç, iktidarın dağıtılması değil de birikmesi ve yoğunlaşması" olduğundan mutlakiyetçiliğin ileriye doğru bir adım olabileceğine işaret eder.[35]

Huntington'ın analizinin en önemli yanı, askerî yönetimin niteliğiyle "alt sınıfların siyasette seferber olma" düzeyi arasında bir korelasyon görmesidir.[36] ABD müesses nizamı kendisini alt sınıf korkusuna kaptırmıştı. 1966'da Amerikan Gazete Editörleri Cemiyeti'nde yaptığı bir konuşmada, Savunma Bakanı Robert McNamara şöyle demişti:

"Özellikle kürenin güney yarısındaki şiddetli kalkınma dalgasının tarihte bir benzeri yok. Dünyanın geleneksel olarak cansız

bölgeleri, değişimin kaynayan kazanına dönüşmüş durumda... İktisadi durgunluk ve şiddetin yaşanma sıklığı arasında belirli bir bağlantı olduğu düşünüldüğünde, kürenin güney yarısındaki ulusların önünde uzanan yıllar şiddete gebedir."[37]

Esmer milletlere yönelik bu tür bir değerlendirme sonucunda Birleşik Devletler'in askerî darbeleri desteklemiş olması hiç de şaşırtıcı değildir.

1970 yılında, Afrika'da darbelerle geçen bir on yılın ardından, militan Güney Afrikalı entelektüel Ryth First, kıtadaki darbelere dair anıtsal, ama bugün unutulmuş olan çalışması *The Barrel of a Gun*'ı (Bir Silahın Namlusu) yayımladı. Hayatının erken bir döneminde kendi ülkesinde apartheid karşıtı direnişe katılan First, Afrika Ulusal Kongresi ve Komünist Parti'nin ön saflarında yer aldı. Hükümet tarafından defalarca siyaset yasağı getirilen First, en önemlisi 1963 yılında 117 gün olmak üzere, Güney Afrika hapishanelerinde çile çekti.[38] Nelson Mandela ve kocası Joe Slovo ile birlikte kanlı yeraltı mücadelesine bir partizan olarak katıldığı bu mücadelenin ortasında, apartheid hükümetinin Güney Batı Afrika'ya yönelik baskısı üzerine keskin bir inceleme kaleme aldı.[39] Bitap düşmüş bir şekilde kısa bir sürgün için Londra'ya kaçsa da, Afrika kıtasının geri kalanını ziyaret etmeye ve darbe üzerine yazdığı eser için malzeme toplamaya vakit buldu. First'ü rahatsız eden şey, Afrika'nın Limpopo'nun kuzeyinde yer alan geniş bölgelerinin sömürgecilik boyunduruğundan kurtulup askerî diktatörlüklerin kucağına düşmeleriydi. Kitabı, ordunun Üçüncü Dünya'daki işlevsel rolünden ziyade, bu kurumun yeni ulusların kendi sınıfsal dinamiklerinde nasıl bir rol oynadığına ve Afrika uluslarının diktatörlük yolundan nasıl kaçınabileceklerine ilişkin bir çözümleme sunuyordu. Mücadeleden fazla uzak kalamayan First, Afrika'ya, bir Güney Afrika ölüm mangasının onu 17 Ağustos 1982'de öldüreceği Mozambik'e döndü.[40]

First'ün Huntington'la hemfikir olabileceği tek nokta, her ikisinin de darbelerin daha az gelişmiş halklar için bir siyaset biçimi –ya da darbenin esmer milletlerin siyasi kültürünün bir par-

çası– olduğuna ilişkin kuramı dikkate almamalarıydı. Güney ve Orta Amerika üzerine literatür genellikle, "Latin" kültürünün özel maçoluğu nedeniyle Rio Grande'nin güneyindeki bölgede *caudillo*'nun (lider) vazgeçilmez olduğunu öne sürer. Ya da Arapların, Afrikalıların ve genel olarak kabile toplumlarının demokratik olamadıklarını ve bir lidere ihtiyaç duyduklarını duyarız.[41] Bu tür indirgemeci argümanların yerine First, Huntington gibi, "bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin, neden ordunun siyasete yönelik müdahalelerine bu denli açık olduklarını izah eden genel bir iktidar kuramı" önerir.[42] "Darbe lojistiğinin kolaylığı ve darbecilerin cüret ve kibirleriyle," diye gözlemler, "en azından pek çoğunun ifade etmeyi seçtiği şekliyle amaçlarının anlamsızlığı birbirine denktir."[43] Hiyerarşik bir düzen ve etkili eylem içinde eğitim gören askerî yöneticiler, siyasetin karmaşasından hoşnutsuzluk duyarlar ve bu yüzden onun üstünde olduklarını iddia ederler. Aslında siyasetin üstünde değildirler, hatta siyaset üstü olma ve "ulus" adına yönetme görüntüleri, neredeyse tek parti devletini yaratan ulusal kurtuluş partisininkiyle aynıdır. "Başlangıçta, [darbeciler için] ulus adına yönettiklerini ilan etmek yeterlidir," diye yazar First. "İktidar şiddet araçlarını kontrol edenlerin elindedir. İster ateşlensin, ister suskun kalsın bir silahın namlusundadır."[44]

Ordu nasıl bu kadar kolay darbe yapabiliyordu? Huntington'ın teorisi siyasi kurumların "yavaş gelişmesinin" ya da yokluğunun ve "yeni grupların siyasete hızla girmesinin" darbeye neden olduğunu ileri sürer.[45] Modernleşme istikrarsızlık üretir, istikrarsızlık şiddete yol açar, şiddet orduyu yönetime çeker. First ise darbeye zıt bir açıdan yaklaşır. Darbeler sadece yeni toplumsal sınıfların siyasete girdiği yerde değil, bu siyasallaşmanın susturulduğu ya da bastırıldığı yerlerde yaşanır. Ulusal kurtuluş hareketinin dağıtıldığı devletlerde ya da yakın hafızada bir ulusal kurtuluş hareketinin anılarının bulunmadığı yerlerde darbeler çok daha kolay gerçekleşir. Halk örgütlenmesi ya da halk kurumları olmadan bir darbenin yapılması, silahlı bir hizbin halk kitlelerinin gözünde meşruiyet elde etme ihtiyacı duymadan yönetimi bir başka hizbin elinden

alabileceği anlamına gelir; bu tür bir darbe, Marx'ın "Asyatik devletlere" ilişkin tanımını ödünç alacak olursak, "toplumun temel iktisadi unsurlarını" ve nüfusun büyük bir kısmını, "siyasetin bulutlu bölgelerinde cereyan eden fırtınalardan azade" kılar.[46]

Huntington gibi First de toplumsal yaşamın yapısında herhangi bir önemli değişiklik yaratmayan, sadece idareyi değiştiren bir sürü askerî darbe olduğunu teslim eder. Bunlar toplumsal devrimler değil, "saray ya da müesses nizam devrimleridir." Bunların dışında, ordunun ulusal kurtuluşun mirasını savunmak için harekete geçtiği anlamlı başka darbeler de vardır. Burada ordu "iktidar için bir rakip" olarak hareket eder. Subaylar "kendilerini bağımsızlıkla birlikte göreve gelmiş olan hükümetle özdeşleştirirler" ve böylece eylemlerinden bağımsız bir biçimde duygusal ve yapısal olarak onların yönetimine uyum gösterirler. "Kurucu babaların" eylemleri hoş görülür ve bu siyasi liderler de karşılığında kıdemli askerî liderliğin üzerine titrerler. Fakat kıdemsiz, genellikle genç subayların bu tür bir sınıfsal ya da duygusal sadakatleri yoktur. "Böylesi bir hükümetin sicilini sorgular ve diğer adayları desteklerler." Kıdemsiz subayların başarısı, diye ileri sürer First, "alternatif stratejiler ve bunlara tekabül eden toplumsal araçlar yaratabilme" yeteneklerinden kaynaklanır.[47] First'ün subay kuşaklarına ilişkin yaptığı ayrım geçerlidir, ancak ülkenin kitlesel bir sömürgelikten kurtulma mücadelesi verip vermemesinin önemini göz ardı eder. Bu, Üçüncü Dünya için hayati bir değişkendir. First'ten yola çıkarak ve kitlesel mücadele meselesini de ekleyerek, en az iki farklı darbe türünü birbirinden ayırmak istiyorum: *generallerin darbeleri* ve *albayların darbeleri.*

Bütün darbeler yapısal olarak gericidir, çünkü orduya toplumsal değişimde tek kişilik bir rol yükler ve kitleleri ulus-devletin inşasında etkin bir rol oynamaktan mahrum bırakır. Bununla birlikte bazı darbeler diğerlerinden daha gericidir. Sömürgeci yönetimi kovmak için ulusal kurtuluş mücadelesi vermiş ya da oligarşiye karşı seçim zaferi yaşanmış ülkelerdeki darbeler gerici olma eğilimindedir. Ordu sık sık ulusal kurtuluşun kazanımlarını tersine

çevirmek ve Üçüncü Dünya gündemini kösteklemek için iktidarı alır. Bu darbelere genellikle generaller liderlik eder, bunları generallerin darbeleri olarak adlandırmamın nedeni de budur. Bu ülkelerdeki ordular ulusun mirasını, toplumsal karışıklık yaratmayı istediklerine inandıkları komünistlerden ya da diğer solcu güçlerden korumaları gerektiğini ileri sürerler. Generaller alt rütbelilere devrimci hükümetin ordunun toplumsal yaşamdaki rolünü azaltmak istediğini söylerler ki bu, Üçüncü Dünya'da ulusal inşanın ilk yıllarında doğrudur. Cezayir (1965), Dahomey (1965), Gana (1966), Togo (1967), Uganda (1971) ve Çad'da kırılan gururuyla ordu, hükümeti salt bu hoşnutsuzluk nedeniyle düşürmüştür. Pakistan'da yararlı bir örnek teşkil eder. 1958 Ekiminde, General Eyüp Han sivil liderliği görevden alıp toprak reformlarıyla modern çağa giden yolda Pakistan'a liderlik yapmayı amaçlamıştı. Ülkeye istikrar kazandırmak için iktidarda kısa bir süre kalmayı taahhüt etmişti. On yıl sonra, kitlesel bir toplumsal hareket sonucunda koltuğundan indirildi. Bir başka general olan Yahya Han başa geçti ve generallerin yönetimi günümüze dek devam etti (şimdi General Pervez Müşerref kendisinin köktendinciliğin önündeki esas engel olduğunu iddia ediyor, ama bunu halkı seferber ederek değil sadece baskıya başvurarak yapıyor). Bu darbelerin ana gündemi monarşinin geri gelmesini sağlamak değil (zira generallerin darbelerinin neredeyse hiçbiri monarşilerin restorasyonuna yönelik değildi), askerî liderliğin ve oligarşinin toplum üzerindeki saltanatı koruyabilmesi için Üçüncü Dünya devletlerindeki toplumsal reformları geri almaktı. General Augusto Pinochet'nin 1973'te Şili'ye yönelik saldırısı bu tür darbelerin gelişkin bir örneğiydi.

Pinochet ABD hükümetinin tam izniyle ve toprak sahibi ve sanayici Şili oligarşinin onayıyla hareket etti.[48] Ordu sosyalist devlet başkanı Salvador Allende de dahil olmak üzere yaklaşık dört bin Şililiyi öldürdü, sol cenahın ana siyasi partilerini yok etti, liderlerinden pek çoğunu sürgüne gönderdi ve *Dirección de Inteligencia Nacional* (Ulusal İstihbarat Teşkilatı) aracılığıyla korku yaydı. Diğer kurumların yanı sıra Dünya Bankası ve *Inter-American Bank*

da, Allende'nin deneyleri sırasında Şili'ye borç vermeyi reddetmiş ve toplumsal reform gündemi seçkinlerin öfkesini çekmişti. Bu nedenle, seçkinleri temsil eden Hristiyan Demokratlar, Pinochet'nin darbesini memnuniyetle karşıladı. Pinochet Şili'nin şairi Pablo Neruda'nın "hanedan armalarıyla, polisleriyle ve hapishaneleriyle yeni zenginlerden oluşan bir kadril" adını verdiği kişilerin geçmişte sahip olduğu imtiyazları korumayı vaat etmişti.[49] Allende'nin *American Anaconda Copper*, *ITT* ve *Kennecott* gibi ABD şirketlerini millileştirmesi, Nixon'ın "ekonominin coşması" için 10 milyon dolar ayırmasına yol açtı.[50] Pinochet iktidara geldiğinde, Birleşik Devletler, ulus ötesi şirketlerle Şili bürokrasisi arasında yıpranmış olan bütün ilişkileri onarmak için elinden geleni yaptı. Telekomünikasyon devi *ITT* Allende'den tazminat olarak 95 milyon dolar talep etmişti. Pinochet cuntası onlara 235 milyon dolar verdi. 1975'te, büyüme oranlarını arttırmak için "şok tedavisi"ni ve kemer sıkma politikalarını savunan Şili, iktisatçı Milton Friedman'a kapılarını açtı. Pinochet'nin general darbesi, ABD hükümetini memnun edecek şekilde oligarşinin ve ulus ötesi şirketlerin iktidarını yeniden tesis etti.

Ulusal kurtuluş hareketinin olmadığı devletlerde ve toplumsal reform ümidi bulunmayan yerlerde, darbe genellikle ordunun içindeki incinmiş toplumsal sınıflar için ordunun iktidarından ziyade kendi toplumsal sınıflarının iktidarını yeniden kurmanın aracıydı. Bunlar albayların darbeleridir. Üçüncü Dünya için bu tür darbelere model teşkil eden, 1952'de Mısır'da monarşinin devrilmesiydi.[51] Görünüşte General Muhammed Necib'in liderliğindeki devrim kısa süre içinde gerçek mimarları olan, Albay Nasır'ın yönetimindeki Hür Subaylar'ın idaresine geçti. Nasır ilk 1 Mayıs konuşmasında (1963) 1952 devrimine dair görüşünü "emekçi halk için, sınıflar arasındaki farklılıkları çözmek için, toplumsal adaleti tesis etmek için, sağlıklı demokratik bir yaşamın kurulması için, feodalizmin ilgası için, monarşinin ve sermayenin hükümet üzerindeki kontrolünün kaldırılması için ve sömürgeciliğin tasfiye edilmesi için girişilmiş" bir hareket olarak ortaya koydu.[52] Nasır'ın

"Arap Sosyalizmi" tasavvuru özetle buydu. Mısır'dan ilham alan Irak ordusundaki genç subaylar da Hür Subaylar Hareketi kurdular. Tuğgeneral Abdülkerim Kasım'ın ve Albay Abdülselam Arif'in liderliğindeki Hür Subaylar 1958'de Haşimi monarşisini devirdiler. On bir yıl sonra, Afrika kıtasında, Muhabere Sınıfı'ndan bir emir subayı olan Albay Muammer Kaddafi, Libya'daki bir başka Hür Subaylar darbesiyle monarşiyi devirirken, Albay Cafer en-Numeyri de Sudan'da siyasi sistemin içine girdiği kaosun üstesinden gelmek için Hür Subaylara liderlik etti. Hem Numeyri'nin hem de Nasır'ın babaları posta teşkilatında memur olarak çalışmışlardı ve bu dört albay da tırnaklarının altında kir olan ailelerden gelmişti. Kaddafi'nin darbeyi yapma amacı hepsi için geçerlidir ve hatta bütün Üçüncü Dünya'da benzer darbeler yapmış olan albayları ve alt rütbeli subayları da temsil eder:

"Ruhlarımız, ülkemizi ve en iyi hediye ve zenginlikleri yağmalanarak harcanan topraklarını saran geri kalmışlığa ve beyhude bir çabayla onu Arap halkının yolundan ve en büyük davasından geri bırakmak için halkımıza dayatılan yalıtılmışlığa karşı isyan ediyordu."[53]

Albay darbelerinin en sonuncusuysa Venezuela'da 1999 yılında Albay Hugo Chávez tarafından gerçekleştirildi.[54]

Albayların darbeleri askerî kültürdeki otoriter köklerine yenik düştüler. Örneğin Mısır'da Nasır Müslüman Kardeşler'in (*Ihvan el-Müslimin*) 1954 yılında kendisine karşı giriştiği başarısız suikast girişiminden kısa süre sonra, rejimine yönelik bütün muhalefete karşı harekete geçti. Başlangıçta silahlı kuvvetlerini Müslüman Kardeşler'in üzerine salmıştı, ama 1955 yılına gelindiğinde (Müslüman Kardeşler'in, milliyetçi Vefd Partisi'nin ve komünistlerin 1953 Şubatında kurdukları) Birleşik Devrimci Cephe'yi tasfiye etmeye başladı. Nasır'ın siyasi yelpazenin bütününe yönelik saldırıları, siyaset alanını daraltarak rejimi fiilen bir askerî diktatörlüğe dönüştürdü. Nasır'ın yardımcısı Enver Sedat Müslüman Kardeşler'le irtibatı sürdürürken komünistler özellikle acımasız bir muameleye maruz kaldı. 1957 Nisanındaki saldırı partinin

moralini çökertti ve parti birkaç yıl sonra, Nasır SSCB ile yakın bir ilişki kurduğunda fiilen Nasır'ın müttefiki olarak yeniden şekillendirildi. Kısmen bu muamele farklılığı nedeniyle, 1950'lere gelindiğinde Müslüman Kardeşler kayda değer bir kitle desteğini korurken, Mısır Komünist Partisi aynı hızda büyüyemedi. Yok edilmesi ve üzerindeki SSCB baskısı düşünüldüğüne boyun eğmesi daha kolaydı. Hatta Nasır'ın kendisi de Mısır Komünist Partisi konusunda son derece rahatmış gibi gözüküyordu; 1955'te SSCB'ye düzenlediği ziyaretten önce, "Ülke içinde komünistleri tutuklayıp yargılasak bile hiçbir şey Rusya ile iktisadi bağlarımızı güçlendirmemizi engelleyemez" demişti.[55] Irak, Pakistan ve Sudan'da komünist partilere karşı alınan sert önlemler de, bu dört ülke diktatörlüğün karanlık gecesine düşerken, Mısır modelini izledi.

Albayların darbesi çok büyük vaatlerle gerçekleşse bile, idari aygıt sadece geçici olarak enerjik subayların eline geçebilir. First'ün de belirttiği gibi, askerler "ülke içinde yeni iktidar alaşımları kurulurken halkayı ellerinde tutarlar." Askerler kalıcı bir hayır işleyemezler. Sadece çözümleri erteleyebilirler.[56] Ulusal kurtuluş devleti, kendisini halk seferberliğinden uzaklaştırıp, ulusal kalkınma adına yerli seçkinleri beslemeye başladığı ve belki de kendisini emperyalizmin müdahalesine açtığı zaman, ulusal kurtuluş mücadelesinin coşkusunu kaybeder. En kötü durumda, ordu statükoyu korumak ya da geçmişe geri dönmek için müdahale eder. En iyi durumdaysa ordu, devrimci liderler, yerli burjuvazi ve emperyalizm arasındaki samimi ittifakı bozmak için sivil idareyi reddeder. Yine de iktidara gelen ordu, First'ün gösterdiği gibi, saiklerinden bağımsız olarak *siyasi süreci dondurur ve toplumsal hareketlerin tarihsel süreci ilerletme kabiliyetlerini azaltır.* Askerî bir diktatörlükten hiçbir hayır gelmez.

Neruda 1940'larda kendi halkına ihanet etmekle suçladığı Şili hükümetinden kaçarken *Cantos General* isimli eserini kaleme almıştı. Eserin ortasında "Los Dictadores" ("Diktatörler") başlıklı lirik bir bölüm yer alıyordu:

Şekerkamışlarının arasında bir koku dolanır:
Kanın ve vücudun bir karışımı, insanın içine işleyen
Mide bulandırıcı bir taçyaprağı.
Hindistancevizi ağaçları arasında mezarlar
Çürüyen kemiklerle, boğulmuş avuçlarla doludur.
Hassas diktatör konuşur
Şarap kadehleri, yakalıklar ve altın şeritler içinde.
Ufak saray bir kol saati gibi parlar
Ve zarif eldivenli kahkahalar
Arada sırada koridorlar boyunca sürüklenir
Ölü seslere ve
Yeni gömülmüş ağızlara katılmak için.
Hıçkırık bir bitki gibi saklanmıştır
Tohumları bitmek bilmeden yere düşen
Ve büyük kör yapraklarının ışıksız büyümesine neden olan.
Nefret azar azar büyüdü,
Darbe darbe, bataklığın korkunç suyunda
Çamur ve sessizlik dolu bir burunla birlikte.[57]

Bali

Neruda'nın halkın özlemlerine ihanet edilmesi karşısında duyduğu öfkeye, komünistler ve diğerleri tarafından örgütlenen halkın zafer kazanacağına dair derin bir ümit de eşlik ediyordu. Komünizm 1920'lerde esmer milletlere ulaştığında, imparatorluğun yanı sıra anayasal milliyetçiliğin ve devrimci terörizmin başarısızlıkları karşısında da hayal kırıklığına uğramış taraftarlar bulmuştu. Farklı yerlerden ama eşit bir güçle gelen entelektüeller ve köylüler bu yeni ideolojiye sığındılar, onu kendi saf eşitlik ve özgürlük anlayışlarına aşıladılar ve gösterileri için kızıl bayraklar diktiler. Bayraklarını çıkarır çıkarmaz baskı da geldi. İmparatorluk hemen komünizmin kendi sonunu müjdelediğini fark etti. Komünistlerle müzakere etmeye çalışarak vakit kaybetmedi; tek istediği onları yok etmekti. Neruda 1920'lerde Şili Komünist Partisi'nin oluşumunu, partinin Luis Emilio Recabarren gibi insanlar tarafından kurulmasından, üyelerinin oligarşi tarafından katledilmesine kadar şiirine konu eder. Ve sonra "Recabarren"de Neruda şöyle patlar:

O zamandan beri ne kadar çok şey oldu,
Ne kadar kan döküldü kan üstüne,
Yeryüzünde kaç tane mücadele.
Saatlerce süren muhteşem fetihler,
Damla damla kazanılan zaferler,
Acı sokaklar, mağlup olmuş,
Tüneller kadar karanlık bölgeler,
Jilet kadar keskin ihanetler,
Yaşamı ikiye ayırmış gibi gözüken,

Nefretle silahlanmış baskı,
Askerî olarak taçlanmış.

Dünya boyun eğmiş gibi gözüküyordu.
Ama mücadele devam ediyor.[1]

Neruda Şili'nin sınır bölgelerinde yetkililerden saklanırken, Pasifik Okyanusu'nun diğer kıyısında, Endonezya'daki komünistler Java'nın doğusundaki Madiun'da ilk büyük katliamla karşılaştılar. Hollandalılarla milliyetçi müzakerelerden hoşnut olmayan Endonezya Komünist Partisi (PKI), hem Hollandalılara hem de Endonezya'da yeni ortaya çıkmakta olan burjuvaziye karşı ayaklanma çağrısı yaptı. Surakanta'daki sokak savaşlarında yenilen PKI (ve Troçkistler) ordunun tüm gücüyle karşı karşıya geldikleri Madiun'da yeniden toplandılar. Ordu PKI liderlerinin pek çoğunu öldürdü, 36.000 kişiyi hapse attı ve partiyi ezerek görece önemsiz bir güç haline getirdi. "1948 macerası" çabuk sona erdi. Başkan Sukarno'nun iktidara yükselmesi ellerinde komünist kanı varken gerçekleşti. 1965 yılındaki düşüşüneyse iki milyona yakın komünistin ve sempatizanın öldürülmesi eşlik edecekti.

Sukarno komünizme taraftar değildi ve PKI'nın 1920 yılındaki kuruluşundan rahatsız olmuştu. Yine de 1926'da Endonezya özgürlük hareketinin üç ana kaynağı olduğunu düşündüğü İslam, Marksizm ve milliyetçilik arasında işbirliği yapılması için iyi niyet gösterisinde bulunan önemli bir kitap kaleme aldı.[2] 1960'da Başkan Sukarno kendi milliyetçi partisi ve yeni ulusal kurumlar için ideolojik bir çerçeve oluşturdu: NASAKOM milliyetçilikten (NAS), Sukarno'nun büyük bir azınlık inancı olan Hinduizmi Endonezya'nın ağına çekmek için kullandığı dinden (A, Sanskritçe din anlamına gelen *agama* sözcüğünden) ve komünizmden (KOM) ilham alıyordu. Sukarno ulusal inşa için, sadece kendi projesi açısından değerli bir programa sahip olmakla kalmayan, aynı zamanda tecrübeli ve disiplinli kadrolara da sahip olan PKI'ya ihtiyaç duyduğunu biliyordu. Sukarno sola kaydıkça, PKI da onun için kritik bir zemin haline geldi.

1948 macerasının ardından PKI, 1951'de partiyi yeniden canlandırmak için bir grup genç lider seçecek kadar kendisini toparlayabilmişti. Lider dörtlüsü arasında partinin büyümezse herhangi bir etkisi olmayacağını ileri süren Dipa Nusantara Aidit'in ağırlığı vardı. Sonuç olarak PKI üyelik standartlarının esnek olması gerektiğine, çünkü "daha geniş bir nicelikten daha yüksek bir nitelik elde etmenin çok daha olası olduğuna" karar verdi.[3] PKI hızla büyüdü; 1965'e gelindiğinde 3,5 milyon insan parti üyesiydi. PKI Endonezya'da yaşamın her alanına girmek için kitle örgütlerini canlandırdı. 1965'te gençlik grubu (*Pemuda Rakyat*) 3 milyon, kadın örgütü (*Gerwani*) ise 1,5 milyon üyeye ulaşmıştı. Bu üye sayılarına sendika federasyonunu (*Sentral Organisasi Buruh*), kültür birliğini (*Lembaga Kebudayaan Rakyat*) ve köylüler cephesini (*Himpunan Sarjana Indonesia*) de eklediğinizde parti 110 milyon nüfuslu bir ülkede 20 milyondan fazla Endonezyalının bağlılığını elde etmişti. PKI takımadalarda önemli bir varlığa sahipti ve en hızlı büyüdüğü yer de Bali adasıydı.[4]

Kaydettiği kitlesel büyümeye rağmen, PKI Aidit'in yönetimi altında devlet iktidarını almak için herhangi bir hamlede bulunmadı. İşçi sendikaları 1957'nin sonlarında Hollanda'ya ait şirketlerin kontrolünü ele geçirmişti, ama gidebilecekleri en ileri nokta buydu. 1957-58'de Sumatra ve Sulawesi'de, ordu ve sağcılar kurtarılmış bölgeler yaratmak ve PKI kadrolarını tutuklamak için güçlerini birleştirdi. PKI liderliği bunu eski toplumsal sınıfların ve ordunun üzerine yürümek için bir fırsat olarak görmek yerine, Sukarno'ya güvendi. Aidit Üçüncü Dünya'da Marksistlerin sıkı sıkıya bağlı kaldığı bir analizden ayrılmadı: Görece sanayileşmemiş bir toplumda proletarya devrimi gerçekleşemezdi ve bu yüzden komünist parti demokratik kapitalizmi yaratmak için burjuvazinin ilerici unsurlarıyla birlikte çalışmalıydı. Sınai koşullar daha da geliştiğinde komünistler devlet iktidarını ele geçirebilirdi. Komünist partileri ulusal burjuvazinin ilerici kesimleriyle ittifaklarını sürdürdükleri sürece destekleyen Sovyetler Birliği ve Çinliler ta-

rafından geliştirilmiş hâkim pozisyon buydu. Bu beklentiye dayanarak Aidit dört aşamalı bir strateji ortaya koydu: Partiyi ve kitle örgütlerini genişletmek, ulusal seçkinlerin ilerici kesimlerini zorlamak ya da ikna etmek, Sukarno'nun sola kaymasını "kullanmak" ve silahlı kuvvetleri tarafsızlaştırmak.[5] PKI hem büyümeyi hem de Sukarno ile bağlantı kurmayı başardı, ama ulusal seçkinlerin tahayyüllerine sızmayı ya da silahlı kuvvetlerde bir çatlak yaratmayı başaramadı.

PKI silahlı kuvvetler içindeki parti üyelerinden oluşan hücreler kurdu. 1955'e gelindiğinde üniformalıların yaklaşık yüzde 30'u PKI eğilimliydi (ama bunların büyük bir kısmı subaylardan değil erlerden oluşuyordu). Sukarno, CIA tarafından desteklenen Sumatra ve Sulawesi isyanlarına yanıt olarak 1957 Martı ve 1963 Mayısı arasında sıkıyönetim ilan etti. Bu önlemle subay sınıfını kendi yanına çekmeye çalıştı. ABD hükümetinden geliştirilmiş bir askerî yardım programı için 20 milyon dolar alan ordunun rolünü güçlendirmeyi başardı.[6] Ordu PKI'nın kendisini yeniden kışlalarına gönderme çabalarına rağmen statüsünü yeniden kazandı.[7]

Kararsızlık içindeki Sukarno, Endonezya'yı 1960'lara güçlü bir ordu, güçlü bir Komünist Parti ve ilkinin disiplinli sadakatine ikincisininse iktisadi programına ihtiyaç duyan kendi Güdümlü Demokrasi deneyiyle soktu. Aidit'in PKI'sı askerî güçteki artışın sokaklarda ve *kampungs*'da (köylerde) dengelenmesi gerektiğini fark etti. 1965 Mayısının başlarında, PKI politbürosu "devlet organlarının yukarıdan devrimci kitle eylemlerini" desteklemek için "halkın aşağıdan devrimci kitle eylemlerini" yaratma çağrısında bulundu. Aidit silahlı işçi ve köylülerden oluşan bir "beşinci güç" yaratmak istiyordu. Parti PKI'nın gençlik kanadı için Lubang Buaja'da bir eğitim kampı kurdu. NASAKOM'un silahlı savunması ya PKI tarafından üstlenilecekti ya da devlet askerî ve eski toplumsal sınıfların eline geçecekti.

Yaşamanın tehlikeli olduğu 1965 yılında*, ordu bu beşinci güç bir isyan başlatmış gibi davrandı. Sukarno'yu devirdi ve General Suharto'yu başa geçirdi. Buraya kadar Endonezya örneğini yaralı uluslardaki çoğu darbeden ayıran pek az şey vardır. Fakat Endonezya tarihi çok korkunç bir şekil aldı. 1959 Eylülünde Sukarno öngörülü bir şekilde altıncı kongresinde PKI'ya, "Sizler benim aynı kanı taşıdığım akrabalarım, kardeşlerimsiniz; eğer siz ölürseniz, kaybeden ben olurum" demişti.[8] Ölümün adını anarken geleceği görmüştü, zira Suharto'nun ordusu bütün antikomünist toplumsal güçlerle birlikte, PKI'ya, kitle örgütlerinin üyelerine, destekçilerine ve solda duran herkese karşı saldırı başlattı. 1965 ve 1966 yıllarında Suharto'nun Yeni Düzeninin kurulmasından önce hayatını kaybedenlerin sayısı yüz bin ile iki milyon arasında bir yerdeydi.[9] Aidit Yogyakarta'ya kaçmayı denedi, ama yakalanarak öldürüldü. Yeni rejim katliamı, komünizm ve Sukarno tarafından bastırılan halkın öfkesi diyerek görmezden geldi. Suharto ordusunun soykırımla ilişkisi olduğuna dair her türlü iddiayla alay ederek sorumluluğu reddetti.

Bali adası 1965-66'da PKI'ya yönelik saldırıda nüfusunun yaklaşık yüzde 8'ini, yani yüz bin insan kaybetti.[10] Bugün Bali, yalnızca 2002 Ekimindeki bombalı saldırıyla huzuru kaçan, bütün dünya için bir turizm cenneti olarak görülüyor.[11] Günümüzde 1965 Aralığında *Resimen Para Komando Angkatan Darat*'ın (Ordu Komando Alayı) Java'da pek çok PKI üyesini mezara gönderdikten sonra katliama başlamak üzere Bali'ye ulaştığına dair herhangi bir şey hissetmeden adada dolaşmak mümkündür. Komandolar Bali Beach Hotel'in yakınlarında öldürmeye başlarken, diğerleri tek tek köylerin bütün sakinlerini cinayetlerin kolaylaştırılacağı antikomünist kalelere gönderdiler.[12] Ortadan kaybolan köylerle dönüşen kırsal kesim, daha sonra "eski yerleşimlerin kararmış iskeletleriyle doluymuş" gibi gözükecekti.[13] Kesiman köyünde, ordu ve müttefikleri dört bin kişilik toplam nüfustan beş yüz kişiyi öldürdüler ve üç yüz

* Yazar, Endonezya'da Sukarno'nun devrilmesi sırasında yaşanan bir aşk hikâyesinin anlatıldığı 1982 tarihli *The Year of Living Dangerously* filmine atıfta bulunmaktadır. *–çev.*

kişiyi de hapse attılar. Hayatta kalanlar, yıllar sonra sorulduğunda bile "terörün zirvesini, sokakların vücut parçalarıyla, iç organlarla ve kanla dolu olduğu ve nehirlerin ölümün kokusuyla dolup taştığı zamanlar" olarak hatırladılar.[14]

Fiili katliam ordu ve sağcı, çoğunlukla İslamcı siyasi partilerin aktivistleri tarafından gerçekleştirildi. Ellerinde PKI ile yan kuruluşlarının aktivist ve örgütçülerinin isimlerinin yer aldığı listeler vardı. İdam edilecek kurbanları toplamak için bu listeleri kullandılar. ABD ve Avusturya hükümetleri, katliamı teşvik etmiş ya da yönetmemiş olsalar da takibatı cesaretlendirmiş, ordu için komünistlerin listelerini şişirmiş, komandoları finanse etmiş ve basının bütün soykırımın suçunu komünistlerin üzerine atmasını desteklemişlerdi.[15] Yapılan zulümlerin raporları Jakarta'daki ABD büyükelçiliğinin arşiv odasında toplanmaya başladı. Bu belgelerden özeti telgraf yoluyla Foggy Bottom'daki Dışişleri Bakanlığına gönderilen birinde Açe'deki olaylar şöyle tasvir edilmişti:

"Açe'deki Müslümanların galeyanı görünen o ki pek azı dışında PKI üyelerini saf dışı etti. Açeliler PKI'lıların başlarını kesti ve onları yol boyunca kazıklara taktı. Açeliler 'Açe toprağını kirletmeyi' reddettiklerinden PKI kurbanlarının bedenlerinin nehirlere ya da denize atıldığı bildiriliyor."

Birkaç hafta sonra büyükelçilik, "Ordu'nun IP-KI [Endonezya'nın Bağımsızlığını Savunanlar Birliği, orduyla bağlantılı bir grup] Gençlik örgütlerinin ve diğer antikomünist unsurların yardımıyla PKI'yı Kuzey Sumatra'da geniş çaplı cinayetlerle yok etmek üzere sistematik sürek avını sürdürdüğü bildiriliyor" diye aktarmıştı. Bali'den seksen bin kişinin öldüğüne ve katliamların "sonunun ufukta görünmediğine" dair haberler gelmişti. ABD destekli ordunun ve Yeni Düzen rejiminin rolünü asgariye indirmek için, diye bildiriyordu büyükelçilik, "siyasi bir kılıf altında gerçekleştirilen cinayetlerin pek çoğu aslında kişisel ve kabileler arası kan davalarından kaynaklanıyor."[16] ABD Dışişleri Bakanlığı 1990'larda görevlilerinin Yeni Düzen rejimine PKI üyelerinin listelerini verdiğini ve şiddeti durdurmak için pek bir şey yapma-

dığını kabul etti.[17] Tarihçi Geoffrey Robinson, "ABD'nin suç ortaklığının ölçeğini kesin olarak tespit etmek mümkün olmasa bile, ABD siyasetinin ordunun Suharto yönetiminde iktidarı almasına ve bunu takip eden katliama önemli bir katkıda bulunduğu gösterilebilir" değerlendirmesini yaparken,[18] her ikisi de PKI'nın tasfiyesinde kayda değer roller oynamış olan Avusturya ve Britanya hükümetlerini dışarıda bırakmıştır.[19]

Soykırım dünyada pek bir infial yaratmadı. Ordunun Java ve Sumatra'da yapmaya başladığı şey ortaya çıktığında, Birleşmiş Milletler, soyut olarak "bütün hükümetleri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Onyılı'nda insan hakları ve temel özgürlüklere riayet etmek ve saygı göstermek konusunda özel çaba sarf etmeye" çağırmayı daha önemli gördü.[20] Kabul etmek gerekir ki, Sukarno Endonezya'yı darbeden birkaç ay önce Birleşmiş Milletler'den çıkarmıştı, ama Suharto 1966'da yeniden girmek için başvurduğunda, Genel Kurul herhangi bir kamusal suçlamada bulunmadan diktatörü kabul etti. Avrupa ve Birleşik Devletler'deki adanmış solcu çevreler nöbet tutma eylemleri örgütledi ve bildiriler yayınladı, ama ana akım medya olup bitenleri görmezden geldi. Yeni Düzen altında yüz bin kişi siyasi mahkûm olarak tutulurken, sürgüne yollanmış solcu Carmel Budiardjo Londra'ya geldi ve bu mahkûmların serbest kalmasına yardımcı olmak için Tapol isimli bir örgüt kurdu. Tapol zulmün ölçeğini halka açıklamak için Bertrand Russell ve vakfıyla birlikte çalıştı, ama çalışmalarına pek az kişi kulak verdi.[21] Birinci Dünya hükümetleri zaten sadece ve sadece SSCB'yi ve "komünizmi" eleştirmeyi kendilerine görev edinmişlerdi; kuşkusuz kısa süre içinde en büyük müttefikleri haline gelecek bir "istikrar unsuru"na karşı komünistlerin yardımına koşmayacaklardı. Bugüne kadar *Antikomünizmin Kara Kitabını* derleyen kimse olmamıştır.

Moskova ve Beijing sessiz kaldı. 1920'lerden bu yana SSCB'nin esmer milletlerdeki komünist partilerle müphem bir ilişkisi vardı. Bir yandan SSCB pek çok bağımsızlık mücadelesine devasa ideolojik, diplomatik ve maddi destek sağlayan tek ülke olmuş-

tu. Erken dönem Komintern toplantıları, sömürgeler üzerindeki hâkimiyetle ilgili bütün emperyalist antlaşmaların yeni hükümet tarafından yayınlanması, 1920 Bakü Kongresi, 1928'de Brüksel'de gerçekleşen Emperyalizm Karşıtı Cemiyet toplantısı ile başka pek çok olay ve olay zinciri SSCB'nin yeni doğan Üçüncü Dünya'daki siyasi ve toplumsal mücadelelerin güçlenmesine yardım etmek için yaptığı muazzam katkının örnekleridir. Komintern 1920'lerin başlarından 1935'e dek esmer milletlerdeki komünistleri kendi bölgelerindeki milliyetçilerin faaliyetleriyle aralarına bir miktar mesafe koymaya çağırmıştı. Fakat Komintern Çin'de komünistleri milliyetçi Kuomintang'la ittifak yapmaya zorladı ve bu 1928'de Koumintang'ın Şangay'da komünistlere karşı korkunç bir katliam düzenlemesiyle sonuçlandı. Komintern'in açtığı alan, Nikaragua'dan Güney Afrika ve Endonezya'ya kadar her üç kıtada yüzlerce komünist partinin kurulmasını sağladı. Güney Amerika'da en hızlı büyüyen komünist partiler (Arjantin, Şili ve Uruguay'da) sosyalist partileri kuşattı ve bu partilerin örgütsel aygıtlarının varisi oldu. Başka yerlerde, genellikle de sınai bir işçi sınıfının olmadığı ve sosyalist mücadelenin sadece sınırlı bir tarihe sahip olduğu (Vietnam gibi) topraklarda komünistler işe sıfırdan başlamak zorunda kaldı.

Sovyet komünistleri Komintern'in 1935 yılındaki Yedinci Kongresi'nde, Avrupa'da faşizmin yükselişine komünist partilere bütün yurtsever güçlerle bir "halk cephesi" içinde çalışmalarını söyleyerek yanıt verdiler. Komintern komünist partilerden, burjuvazinin kimi kesimleri de dahil olmak üzere diğer sınıflarla birlikte hareket etmelerini ve etki alanlarını genişletmek için bütün diğer antifaşist güçlerle ittifak halinde çalışmalarını istedi. Komintern'in stratejisi, Alman Komünist Partisi'nin Nazilerin 1933'te iktidara gelmesini engellemedeki başarısızlığından doğmuş olsa da, bu tecrübe şimdi çok farklı koşullara sahip komünistlerin faaliyetlerini belirlemeye başlamıştı. Ayrıca, SSCB önce 1939'da Nazilerle, ardındansa 1941'de Nazilere karşı Müttefiklerle pakt imzalayarak kendi uluslararası ittifaklarını değiştirirken, çevre ülkelerdeki

komünist partiler kendi sarsıntılı gidiş gelişlerini gerekçelendirmek için ellerini çabuk tutmak zorundaydı. Halk cephesi (ve birleşik cephe) fikri, komünistlerin 1920'lerdeki maceracılıklarını düzeltmelerinde önemli bir rol oynasa da, zorunlu olarak esmer milletlerdeki komünistlerin fırsattan istifade ederek tabanlarını genişletmelerini sağlamadı. Partiler ekseriyetle Moskova'nın teşvikiyle milliyetçi güçlerle oportünist ittifaklar kurdular ve bu alanı güçlerini arttırmaktan ziyade tahkim etmek için kullandılar. SSCB yerel komünist partileri kış uykusuna yatmaya, ya da birlik adına genellikle emperyalizmin tahribatlarına karşı SSCB ile çıkarcı bir bağ kurmak isteyen korkunç siyasi güçlerle ittifak yapmaya zorladı. 1940'ların sonlarında Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte, sınıf işbirlikçisi çizgi Üçüncü Dünya'daki komünist partileri önemli oranda zayıflattı ve CIA'in ve milliyetçi rejimlerin saldırıları karşısında kolay birer av haline geldiler.[22]

Moskova ve Beijing'de, ittifak ve devrim meselesiyle ilgili kuramsal bir fikir birliği yoktu. Pek çok çizgi üzerinde tartışmalar sürüp gidiyordu. Pozisyonlardan biri, her toplumun önce kendi yerli sanayisini geliştirmesi gerektiğini ve proletaryanın ancak üretim araçları sağlam bir şekilde kurulduğunda moral olarak uyuşuk burjuvaziye üstünlük sağlayabileceğini ileri sürüyordu. Bu tür bir görüş, tarihin aşamalar halinde ilerlemesi gerektiğini ve sosyalizme geçişin ancak belirli bir toplum feodal aşamadan kapitalist aşamaya geçtikten sonra mümkün olabileceğini kabul ediyordu. Buna karşı çıkan bir diğer görüşse, esmer milletlerin kalıcı bir bağımlılık halinde tutuldukları gerçeğinden hareketle, kapitalist toplumlara dönüşmelerinin mümkün olmadığını savunuyordu. Ulusal burjuvazinin bu yeni ulusların bağlandığı kazığa rağmen kapitalist bir toplum yaratabilecekleri ümidi, hayalcilikti. Bu yüzden komünistler iktidarı almalı, yeni devletin uluslararası sermayeyle olan bağlarını koparmalı ve ülkeyi aşamalardan hızla geçirmeliydi. Çin'de Liu Shao-ch'i "aşamacı" görüşü savunurken, Lin Biao "kesintisiz devrim" yaklaşımını benimsemişti. Benzer bölünmeler kendilerini Moskova'da ve başka yerlerde de gösteriyordu.

Tartışmalardan bağımsız olarak, 1960'lara gelindiğinde hem Moskova hem de Beijing komünistlerin burjuva demokratik güçlerle kurdukları ittifakları meşru kılan kavramlar üretmişlerdi. 1960'da SSCB, Üçüncü Dünya'da ortaya çıkan komünist olmayan ulusal kurtuluş devletlerine atıfta bulunan ulusal demokratik devlet kavramını ortaya attı. Bu devletler, Arap sosyalizmi, Afrika sosyalizmi, NASAKOM gibi kendi sosyalizm varyantlarına göre yönetiliyorlardı.[23] Beijing yeni demokrasi teorisini ortaya attı: Dört sınıf (proletarya, köylülük, küçük burjuvazi ve yerli kapitalistler) ülkelerini sosyalizme doğru ilerletmek için emperyalizme karşı birleşecekti. Komünist parti, kapitalizmi hızlı büyüme oranlarıyla geliştirecek bu sınıflara ve sosyalizme geçişe öncülük edecekti.[24] Dolayısıyla hem Moskova hem de Beijing esmer milletlerdeki komünistlere ulusal burjuvaziyi hesaba katmaları için rehberlik yapıyordu. "Ulusal demokratik cephe"lerde çalışmak ve gelecekteki sosyalist geçiş için zemin yaratmak zorundaydılar.[25]

Ulusal demokratik devlet ve yeni demokrasi kavramları Moskova ve Beijing'in sanayileşmemiş dünya için komünist olmayan rejimleri ve ulusal kurtuluş hareketlerini yeterli bulmasına izin verdi. Moskova ve Beijing arasındaki çatışma da müttefik ararken titiz davranmamalarına katkıda bulundu. Komünizmin gelişmesi neredeyse ulusal demokratik cephelerin kurulmasına ikincil bir önem taşımaya başladı. Bu analiz hattı düşünüldüğünde, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti belki de sosyalizm vaaz eden ve bir devleti kontrolü altında tutan ulusal demokratik liderlere, sömürülen sınıfları ve diğerlerini toplumsal üretimin temelini değiştirmeyi amaçlayan bir hareketle örgütlemiş, yeni doğmakta olan komünist partilerden daha fazla destek verdiler. Nasır'ın Mısır'ı, Kasım'ın Irak'ı, Boumédienne'in Cezayir'i, Indira Gandhi'nin Hindistan'ı, Ne Win'in Burma'sı, Sékou Touré'nin Gine'si, Eyüp Han'ın Pakistan'ı ve Modibo Keita'nın Mali'si, bu liderlerin büyük bir kısmı kendi ülkelerindeki komünist partileri baskı altında tutmuş olsalar da, SSCB'nin ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin en gözde devletleri arasına girdiler.

1960'ların başlarına gelindiğinde, Asya, Afrika ve Arap topraklarındaki (komünistlerin iktidarda olduğu devletlerin dışında) en büyük üç komünist parti, sırasıyla Endonezya'daki PKI, Sudan'daki *el-Hizbu'l-Şuyiü'l-Sudani* (SKP) ve Irak Komünist Partisi'ydi. Bu partiler toplumlarının geniş bir kesiminin saygısına mazhar olmuştu ve sendikaların, kadın birliklerinin ve gençlik örgütlerinin de dahil olduğu önemli halk örgütlerini kontrol ediyorlardı. On yıl içinde, bu üç parti de ulusal burjuvazinin (Birleşik Devletler'in yardımı ve Moskova ile Beijing'in görmezden gelmeleri sayesinde) onları yok etmek için orduyu kışlalarından çağırmasıyla birer enkaza dönüştüler. Eğer SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti bu örneklerden herhangi birinde güçlü bir duruş sergilemiş olsaydı, başka yerlerdeki komünistlere de faaliyetlerini sürdürmeleri için cesaret verebilirlerdi. Bunun yerine, sessizlik komünistleri korkutarak, onları kullanmak ve sonra da yok etmek isteyen güçlerle ittifak kurmak zorunda bıraktı.

Komünistler kullanışlıydı. Sukarno'nun programı ve kadroları için PKI'ya ihtiyacı vardı. Tuğgeneral Kasım Irak monarşisini devirdiğinde (1958) ve Albay Cafer al-Numeyri Sudan'da yozlaşmış bir askerî cuntayı reddettiğinde (1969), her ikisi de iktidarlarını genişletmek için güçlü komünist partilere dayanmıştı. Askerî bir darbenin meşruiyet elde edebileceği kurumsal zemin son derece dardır; insanlar dürüstlükleri için tekil liderlere ya da kliklerine saygı duyabilir ve onların iyiliğini isteyebilir, ama bu liderler ya da kliklerin elinde darbeye meşruiyet kazandırmak için sadece silahlı kuvvetlerin kurumları bulunur. Bunun yanı sıra, askerî hiziplerin birçoğu ayrıntılı bir programları olmadan iktidara gelir, çünkü ordu personelinin siyaset tecrübesi çok azdır. Irak ve Sudan örneklerinde, bu liderler komünistlerle hem Iraklıların ve Sudanlıların toplumsal dünyalarına ulaşma kapasitelerinden yararlanmak, hem de toplumsal değişim için zaten mevcut olan programlarını ödünç almak amacıyla ittifak kurdular. Kasım kişisel olarak komünistlerin fikirlerini paylaşmıyordu, ama darbesinin onlar olmadan güçsüz kalacağını biliyordu. 1958'e gelindiğinde, bütün partile-

rin IKP'nin toplumsal programını benimsemiş olması, taşıdığı anlamın ve dürüstlüğünün bir göstergesiydi. Komünizmin dostu olduğu söylenemeyecek Baas bile, IKP'nin programının kimi unsurlarını benimsemişti. IKP, Barış Partizanları, Kadın Haklarını Savunma Birliği (*el-Rabıta*) ve Irak Gençlik Birliği gibi yasaklanmış örgütlerini yeniden canlandırmak için karşısına çıkan fırsatı değerlendirdiğinde, yirmi beş binden fazla kadronun yanı sıra bir milyon kişilik üye tabanına sahipti (bu Irak'ın toplam nüfusunun yaklaşık beşte birine tekabül ediyordu).[26]

IKP'nin büyümesi ve toplumsal gücü Kasım'ın diktatörlüğünü dehşete düşürdü. Kasım'ın iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, Baas'ın kurucusu Mişel Eflak partisini IKP karşısında desteklemek üzere Şam'dan Bağdat'a geldi. "Materyalist komünizme karşı Arap ruhunu temsil ediyoruz," dedi Iraklılara. "Komünizm Batılıdır ve Arap olan her şeye yabancıdır."[27] Baas'ın Irak'ta sadece üç yüz üyesi vardı ve 1960'ların başlarında bu sayı ancak üç bine çıkacaktı. 1959 Mayısında, IKP'nin genel sekreteri Hüseyin er-Radi bir politbüro toplantısına katılarak partinin iktidarı ele geçirmek için hamle yapma vaktinin geldiğini ileri sürdü. Oylamayı kaybetti. Sovyetler Kasım'ın kışkırtılmaması mesajını taşıyan bir heyet göndermişti.[28] Baas inisiyatifi ele geçirdi; Birleşik Devletler de destekledi. Baas 1959 Ekiminde bir darbe girişiminde bulunduğunda IKP milliyetçi askerî rejimi savundu. Kısa sürede Savunma Bakanlığı ve haberleşme ağının yönetimini üstlendi. Yarım milyon komünist ve müttefikleri sokakları doldurdu. Bu IKP'yi yani kendilerini savunan tek örgütlü gücü yok etmeye başlayan albayları dehşete düşürdü. Kasım, 1959 sonlarında (genç Saddam Hüseyin'in öncülüğünde) kendisine yönelik bir suikast girişiminde bulunduğunda bile Baas'ı görmezden geldi. Baas'ın önü açılmıştı ve sonunda 1963'de devleti ele geçirdi.[29] Geleceğe açılan kapı kapanmıştı. 1968'de Hüseyin iktidara geldi. SSCB hırpalanmış IKP içinde bir ayrışma yaşanmasını körükleyen Hüseyin'in en büyük müttefiki oldu. Hüseyin SSCB ile ittifak kurarken, IKP'nin Sovyet yanlısı bir hizbi de onunla el sıkıştı. Baas karşıtı grup, yani Aziz

el-Hac'ın önderliğindeki IKP (Merkez Liderlik) Baas milislerinin, Jihaz Haneen'in gazabına uğradı. Bu sırada SSCB yaralı uluslarda inşa ettiği beş nükleer reaktörden birini Irak'ta kurdu, Irak'tan diğer herhangi bir Üçüncü Dünya devletinden daha fazla öğrenci kabul etti ve petrol karşılığında kayda değer bir askerî ve sınai yardım sağladı. Hükümetin içinde kalan IKP Irak'ın 1972'de SSCB ile dostluk antlaşması imzalamasını sağladı; fakat Hüseyin ülke üzerindeki kontrolünü arttırarak bizzat IKP'ye karşı bir kampanya başlattı. 1978'de Hüseyin "sadık" partinin üyelerini tutukladı, pek çok kadroyu idam ettirdi ve IKP'nin bastırılmasını, bir ideolojiye ya da başka bir partiye değil, sadece kendi rejimine sadakat gösterilmesi gerektiği konusunda kendi partisi Baas'a güçlü bir mesaj vermek için kullandı. Hüseyin'in IKP'ye karşı kampanyası, Washington'daki karar vericiler arasında şöhretinin pekişmesine neden oldu ve Hüseyin'le 1983 yılında kendi ittifaklarını kurdular. IKP kadrolarından geriye kalanlar ya yurtdışına kaçtı ya da mücadeleye devam etmek için Irak'ta, özellikle de uzun süredir solun kalesi olan Kürt bölgelerinde kaldı. Irak'ta kalan komünistler, gizlice Baas'a karşı mücadelelerini sürdürdüler ve Hüseyin rejiminin Iraklılara karşı işlediği suçlara ilişkin belgeleri yurtdışına kaçırdılar.[30]

Sudan'da Numeyri iktidara Nasırcı bir gündemle gelmişti ve tıpkı Kasım gibi Sudan Komünist Partisi olmadan iktidarda kalması mümkün değildi. Darbenin ardından bütün siyasi partileri yasaklarken, SKP'nin faaliyetlerini sürdürmesine izin verdi. 1944'te kurulmuş olan SKP ulusal tabanı olan tek siyasi partiydi çünkü mezhepçi ve ırkçı partilerin aksine, kuzeyde ve güneyde, Hristiyanların ve Müslümanların arasında eşit sayıda üyeye sahipti. Numeyri'nin SKP'ye ihtiyacı vardı. Alışıldık formül gereği, Numeyri önce sağ kanadının üstüne gitti. 1970'te Sadık el-Mehdi'nin liderlik yaptığı gerici Ümmet Partisi'ne saldırı başlattı. Bu parti önemli ölçüde etkisizleştirildiğinde, Numeyri dikkatini SKP'ye yöneltti. SKP'nin acımasız bir şekilde ezilmesi, komünistlerin partiye yakınlık duyan subaylarla kendi darbelerini yapma-

ya kalkmalarına neden oldu. Numeyri rejimi liderliği tutukladı, Abdülhalik Mahcub, Joseph Garang ve Ahmed El Şeyh'in de aralarında bulunduğu birçoğunu idam etti ve takipçilerini "bir Sudan Komünist Partisi'nin var olduğunu iddia eden herkesi yok etmeye, bu sözde partiyi yok etmeye" çağırdı.[31] Sovyet liderliği, Sudan'daki olaylara dair haberler kendisine ulaştığında, SKP liderleri için iltica talep etmek üzere Numeyri hükümetinin yanı sıra Mısır ve Libyalılarla da görüşmeye çalıştı. Geri çevrildiğinde işin peşini bıraktı. Bunun nedeni Moskova'nın tropik bölgelerdeki yoldaşları için herhangi bir şey hissetmiyor olması değil, Üçüncü Dünya'daki komünist partilerin kaderlerinin SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından ortaya konulan stratejide ikincil öneme sahip olmasıydı. Numeyri rejimi SSCB'nin ricasına rağmen SKP liderlerini idam ettiğinde, Moskova, diktatörü iktisadi ve siyasi antlaşmaların yanı sıra, SSCB Komünist Partisi'nin 1971 sonundaki Yirmi Dördüncü Kongresi'nde delege olarak özel ve şerefli bir yer vererek ödüllendirdi. SSCB Suriye'de (1972) ve Irak'ta (1973), her iki ülkede de komünist partilerin azınlık olarak, hatta ikincil konumda ve siyasi örgütlenme faaliyetlerinde bulunmaya yönelik pek az hakla hükümette yer alacağı ulusal cepheler yaratmak üzere anlaşmalar yaptı.

Saldırı pek çok komünistin silaha sarılmasına yol açtı. Irak'ta Silahlı Mücadele İçin Halk Cephesi'nden Halid Ahmed Zeki'nin de içinde yer aldığı on iki militan, 1968 yılında güneydeki bataklık bölgelerde umutsuz bir ayaklanma girişiminde bulundu ve Irak ordusu tarafından öldürüldüler. Bir on yıl kadar geç kalmışlardı, artık er-Radi'nin değerlendirmesi zamanın gerçekleriyle uyuşmuyordu. Devrimci uğrak geride kalmıştı.[32] Zeki'nin silaha baş vurması, pek çok komünist partinin Maoizme genel yönelişinin bir parçasıydı. Maoizmin temel ilkelerinden biri, bu hareketlerin pek çoğu tarafından göz ardı edilmişti: Yeterli kitle desteğine sahip olup olmadıklarına ya da kendi küçük silahlı girişimlerine katılacak denli seferber olmuş bir kitle hareketi bulunup bulunmadığına bakmıyorlardı. Kongo'nun Kwilu bölgesinde,

Lumumba'nın devrilen hükümetinde bakanlık yapmış olan Pierre Mulele, Mobutu'nun rejimine karşı silaha sarıldı, ama isyanı birkaç yıl sürse de herhangi bir yol alamadı.[33] Hindistan'da, 1967'de kendisi de 1964'te Sovyet yanlısı Hindistan Komünist Partisi'nden kopmuş olan Hindistan Komünist Partisi-Marksist'ten ayrılan bir grup, Hindistan'ın çeşitli yerlerinde silahlı mücadele başlattı ve bir kez daha ağır yenilgiler yaşadı. Endonezya'da PKI Sukarno ile işbirliği yaptığı için Aidit çizgisinin özeleştirisini verdi ve Java'da ve Kalimantan gibi dış adalarda Maocu tarzda bir gerilla mücadelesi başlattı. PKI destek bulduğu kimi ceplerde tutunmayı başardı ve gerilla stratejisi bazı önemsiz sonuçlar verdi, ama devlet iktidarına yönelik ciddi bir rakip olarak etkili bir şekilde temizlendi.[34] Güney Amerika'da solcular Arjantin'den Venezuela'ya kadar devlete karşı silahlı mücadeleye başladıklarında Maoculuk Castroculuk biçimini aldı.[35] Castroculuğun rahat verdiği tek bir Güney Amerika ülkesi bile yoktu ve bu hareketler yıkıcı başarısızlıklar yaşadıklarında ve bir solcu kuşağı polis namlularının karşısında tükenip gittiğinde bile, strateji ayakta kaldı. Ordu tarihsel dinamiği gasp etmiş, bir militan kuşağını yok etmiş ve on yıllık bir askerî idare yaratmak için durumu fırsat bilmişti. Yaralı milletlerin büyük bir kısmında zaten toplumsal bir gerçek olan güçsüzlük, bir silahın namlusunda büyür.[36]

Sukarno düştüğünde, Yeni Delhi, Belgrad, Rangoon, Kahire ya da Akra'dan tek bir kayda değer itiraz bile duyulmadı. Dışişleri bakanlarından gelen şiddete yönelik donuk kınamalar dışında pek bir şey yoktu ortada. Endonezya'nın Sukarno'su Üçüncü Dünya'nın siyasi platformunun yaratılmasında hayati bir rol oynamış ve Bandung da onun merkezi olmuştu. Yine de sessizlik hâkimdi. Bandung'daki ilerici eğilimin beş önemli liderinin kişisel ya da siyasal çöküşü, dayanışmanın darmadağın olması açısından çok şey anlatır: Nehru 1964'te öldü, hem U Nu hem de Nkrumah askerî darbelerle yakın zamanda devrilmişti, Nasır'ın rolü Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin çökmesiyle zayıflamıştı ve Tito SSCB ile ılımlı bir yeniden yakınlaşma süreci başlatmıştı. Nehru, U Nu ve Nasır'ın

ülkelerindeki komünist partilerle ilişkileri çetrefilli olmuştu. 1959'da Nehru, Kerala'da komünist eyalet hükümetini görevden almak için anayasal yetkilerinin tümünü kullanmış; U Nu kısa süreli iktidarı sırasında Burma Komünist Partisi'ne mesafeli davranmış ve Mısır Komünist Partisi de 1965'te kendisini feshederek, üyelerinden Nasır rejimiyle işbirliği yapmalarını istemişti.[37] Üçüncü Dünya rejimleri yerel komünist partilere saygı duymuyordu ve bu küçümseme Moskova ya da Pekin ile ilişkilerini etkilemediği müddetçe, Endonezya ordusunun, Fas hükümetinin (1965'te Paris sokaklarında öldürülen Bin Baraka liderliğindeki Halk Güçlerinin Ulusal Birliği'ne karşı) ve Kongo ordusunun (1961'de Belçika'nın suç ortaklığıyla öldürülen Lumumba liderliğindeki Kongo Ulusal Hareketi'ne karşı) yaptığı zulümler karşısında bir şey söylemek gibi bir zorunlulukları yoktu.

Hem Sudan hem de Irak Üçüncü Dünya'nın ve BH'nin muteber üyeleri olarak kaldılar. Sudan ve Irak'ın yanı sıra Endonezya da resmen Üçüncü Dünya'nın dış politika hedeflerini desteklemeye devam etti. Hatta Endonezya resmî olarak Bandung ilkelerine bağlılığını bile sürdürdü ve bu, ülkenin Üçüncü Dünya'nın siyasi toplantılarındaki rahat koltuğunu korumasını sağladı.[38] Soykırım sırasında, şaşırtıcı bir şekilde Pancasila Cephesi adlı örgüt orduyu alkışlamış ve kitle katliamının yürütülmesine yardım etmişti.[39] Suharto'nun Pancasila'sı sadece kâğıt üzerinde Bandung'un Panchsheela'sını andırıyordu; zira ordunun beş genel ilkesinin arasında "tek bir yüce Tanrı'nın varlığına iman", "Endonezya'nın birliği" ve "temsilcilerin aralarındaki müzakerelere bilgeliğin önderlik ettiği demokrasi" gibi muhafazakâr esaslar yer alıyordu. Özgün Panchsheela ne Tanrı'dan ne de halkın yukarıdakilerin dediklerini kabul etmesi gerektiğini söylemenin bir başka yolu olan temsilcilerin bilgeliğinden bahsediyordu.[40] Suharto'nun Yeni Düzeni birlikten bahsettiğinde, belki de aklında çoktan Doğu Timor'un (1975'te) işgal edilmesi vardı; bu Endonezya halkının ya da Doğu Timorluların değil, ordunun birlik fikrine dayanan bir ilhak olacaktı.

1977 yılında Yeni Delhi'de yapılan BH toplantısında, Sudan temsilcisi, daha demokratik olması ve böylece Yeni Uluslararası Ekonomik Düzeni desteklemesi için Birleşmiş Milletleri yeniden yapılandırma ihtiyacı üzerine bir sunumla delegeleri esir etmişti. Irak delegesi Sudanlının ardından iki ön rapordan ikincisini sunmuştu. Bu rapor da bir sekretarya vasıtasıyla eşgüdümün daha iyi sağlandığı, daha etkili bir BH yapısına duyulan ihtiyaç üzerineydi.[41] Ne Irak ne Sudan ne de Endonezya alay konusu oldu. Her bir örnekte komünistlere yönelik pogromlar, ülkenin dokunulmaz addedilen "iç işlerinin" bir parçası olarak görülmüştü. Önde gelen Üçüncü Dünya güçleri Endonezya, Sudan, Irak ve diğerlerini sadece bağlantısızlığın temel ilkelerine imza attıkları ve benzer bir uluslararası iktisadi analizi paylaştıkları için kabul etmişlerdi.

Solun yok edilmesinin Üçüncü Dünya üzerinde muazzam bir etkisi oldu. En muhafazakâr, hatta gerici toplumsal sınıflar Bandung'da yaratılan siyasi platform üzerinde hâkimiyet kurdular. Askerî rejimlerin tamamlayıcısı olarak ortaya çıkan siyasi güçler, ırkçılığı, dini ve hiyerarşiyi vurgulayan gaddar bir kültürel milliyetçilik için solun ve liberallerin evrensel sömürgecilik karşıtı milliyetçiliğini reddettiler. İmal edilmiş bir "gelenek" tasavvuruna sığındılar –ilerici solun "modern" ya da "Batılı" etkisine karşı, kendi bölgelerinin otantik kültürünün gerçek sözcüleri olduklarını ileri sürdüler. Cennet Bali, bağnaz Arap, hiyerarşik Hindu ve kabileci Afrika mitleri, bütün bu gelenek tasavvurları, eski toplumsal sınıfların solla savaşmalarının ve sol bir kez tasfiye edildiğinde, kendi uygarlıklarının otantik temsilcileri olduklarını iddia etmelerinin bir yoluydu. Örneğin tarihçi Robinson, Bali mitinin "adaletsizlikten zarar görenleri sustururken, iktidarda olan insanlara hizmet edecek şekilde tarihi çarpıtmaya yardımcı olduğunu" ileri sürer.[42]

Alandaki bazı ABD'li hükümet yetkilileri, komünistlere karşı oligarşilerle ve ordularla kurulan içli dışlı ilişkiden şikâyet etti. Örneğin, Guatemala'daki ABD büyükelçiliğinin 1950'lerdeki maslahatgüzarı Bill Krieg, gerici güçlerin "para isteyen birinci sınıf otlakçılar, saray beleşçileri" olduğunu, oysa komünistlerin "çalı-

şabildiklerini, bir yön duygularının, fikirlerinin olduğunu, nereye gitmek istediklerini bildiklerini" belirtmişti. "Dürüst, son derece adanmış" kişilerdi. "Trajedi buydu: çok çalışmaya kendisini adayan insanlar tanım gereği en kötü düşmanlarımız olanlardan ibaretti."[43] CIA ve eski toplumsal sınıflar esmer milletlerin pek çoğunda solu ezdi, eski toplumsal sınıfları yeniden canlandırdı ve sonra –çok daha sonra– kontrol edemeyecekleri bir canavar yarattıklarını anladılar.

Tawang

20 Ekim 1962'de gün doğarken, Thag La yükseltisinin tepeleri bir dizi patlamayla sarsıldı. Çin Halk Kurtuluş Ordusu (HKO) Hindistan'la bir ay boyunca devam eden ve HKO'nun Çin'le olan sınırı boyunca Hint topraklarının içlerine kadar ilerlediği, uzun süredir beklenen bir savaş başlattı. Hint Silahlı Kuvvetlerinde görevli Tuğgeneral John S. Dalvi taarruz müfrezesiyle birlikte, Çin Kuvvetlerine karşı bir Hint saldırısı beklentisiyle birkaç ay önce yerleştirildiği yükseltinin yakınlarındaydı. Dalvi daha sonra, "ilk salvolar tepemizde patladığında, birkaç dakikalığına insanı taşa çeviren bir şok yaşandı. Daha önce sağlanan sükûnetle teşkil ettiği tezat, etkisini iki katına çıkarmıştı. İki gücün yakınlığı, bir ihanetin varlığını akla getiriyordu" diye yazacaktı.[1] İki gün içinde, Çin taarruzu sadece Hint güçlerini geri itmekle kalmadı, takviye edilmiş mevzilerine çekilmelerini sağlayacak yüksek geçitlerden geçen yolları da kesti. Çinliler Dalvi'yi esir aldı ve 7. Tugay'ın üslendiği kasaba olan Tawang'a da herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan girdi. Savaş bir ay daha sürecek olsa da HKO Hint savunmasının omurgasını birkaç gün içinde kırmıştı.[2]

1954'te iki ülke, bütün meselelerde karşılıklı anlayış ve işbirliği öngören Barış İçinde Bir Arada Yaşama İçin Beş İlke'yi, yani Panchseela'yı imzaladılar. Bandung'da Nehru ve Çu En-Lay kol kola yeni bir Asya'nın doğuşunu ilan ettiler. Nehru kapanış konuşmasında "günümüz Asya'sının yeni ruhu"ndan söz etti. "Dinamik, hayatla dolu Asya. Asya hatalar yapabilir ve geçmişte yaptı da, ama içinde hayat olduğu sürece bunun bir önemi yok. Eğer hayat varsa ilerleyebiliriz, ama hayat yoksa bütün haklı sözlerimiz, bütün haklı eylemlerimiz boşa gidecek ve elde ettiğimiz her şey

kaybedilecektir."[3] Nehru'nun metafizik şiirselliği, Çu'nun pratik dürüstlüğünün yanında biraz zorlama duruyordu. Çu Çin yayılmacılığıyla ilgili soru sorulduğunda, "hükümetimizi ve halkımızı sınırımızdan dışarı bir adım bile atmamak konusunda sınırlamaya hazırız. Eğer bu tür şeyler olursa, hatamızı kabul ederiz," demişti.[4]

Çin Halk Cumhuriyeti pek çok ülkeyle sınırdaştı, ama bunlardan dördünün Çin'le sınır anlaşmazlıkları bulunuyordu: Burma, Hindistan, Pakistan ve SSCB. 1920'de SSCB, Sovyet Cumhuriyeti'nin "Çin'den ilhak edilen bütün topraklardan ve Çin'deki imtiyazlarından vazgeçtiğini, Çarlık hükümetinin ve Rus burjuvazisinin Çin'den açgözlülükle aldığı her şeyi karşılıksız olarak ve ebediyen geri verdiğini" belirttiği Karahan Manifestosu'yla, Çarlık rejimi ile Mançu İmparatorluğu arasındaki antlaşmaları reddettiğini ilan etti.[5] 1950'lerin sonlarında SSCB bu manifestoyu reddederek vazgeçmiş olduğu topraklar üzerinde yeniden hak iddia edecekti. İlişkilerin bozulmasının tek nedeni toprak meselesiydi. Sınır anlaşmazlığı Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki doktrine dair tartışmanın askerî bir biçimde sürdürülmesi için fırsat sağlamıştı. Yine de Sovyet açıklaması, Çin'in istikrarsızlık içinde debelendiği en az yirmi yıl boyunca, imparatorluk geçmişinin avantajlarının bugün komşu olan ülkelerin aralarındaki ilişkileri belirlemeyeceği alternatif bir uluslararası ilişkiler biçimi için bir imkân sunmuştu.

Sovyetlerin 1920'deki bu girişimi, devletler arası ilişkiler açısından alışılmadık bir hamleydi; ama sömürgecilik sonrası dönemde sınır ihtilaflarının çözümü için tek model değildi. Çin'in Wa bölgesinde Burma ile 1956'ya kadar yetmiş bin millik bir bölgenin ihtilaf konusu oluğu belirsiz bir sınırı vardı. İhtilaf 1955 yılında o kadar kötü bir hal aldı ki, Burma ordusu, HKO ile aynı zamanda Kuomintang ordusuna karşı da operasyonlar yürüttüğü Wa eyaletinde büyük bir çarpışmaya girdi. Çin-Burma sınırındaki kargaşa kolaylıkla Çin-Hint sınırında olduğu gibi bir savaşa yol açabilirdi. Fakat Burma başbakanı ve Bandung'un parlak liderlerinden olan U Nu, Beijing'e giderek Çinlileri masaya oturmaya

zorladı ve onlarla ihtilafa yaklaşımlarını ve gerçek sınırı müzakere etti. Hem Burmalılar hem de Çinliler, bir yandan İngiliz sınırlarını reddederken, diğer yandan da bu eski sınırları yeni bir düzenleme için rehber olarak gördüler. Çin Kachin eyaletindeki bazı köyleri sınırlarına katarken, Burmalılar da Namwan *Assigned Tract* üzerinde denetim kurdular.[6] Anlaşma 1960'ta resmî bir sınır ilanıyla sona erecek bir süreci başlattı ve ertesi yıl Burma'da, Kachinliler anlaşmada kendi fikirleri alınmadığı ve Çin'in bir parçası olmayı istemedikleri için ayaklandılar.[7] Bütün self-determinasyon sözlerine rağmen ne U Nu ne de Çu yeni uluslararası sınırın şu ya da bu tarafında kalanların görüşlerini dikkate aldı. İhtilaf vardı, ama devletlerin arasında değildi.[8]

Çin-Burma müzakerelerinde resmî olarak sergilenen değerler Bandung'da ve Belgrad'da kutsal kabul edilmişti. Bandung bildirisinin sekizinci ilkesi, ülkelerin anlaşmazlıklarını Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde "barışçıl yollarla" çözeceklerini taahhüt ediyordu.[9] Bu ilke retorik düzeyde, bazen de pratikte kutsal kabul edilse de pek çok örnekte hayata geçirilememişti. Hindistan ve Pakistan, İngiliz birlikleri daha alt kıtadan ayrılmadan Kaşmir nedeniyle bir sınır savaşı yaşamışlardı. İsrail devleti ve Arap komşuları da İsrail kurulur kurulmaz savaşa tutuşmuştu. Çin Halk Cumhuriyeti Formoza'yı işgalle tehdit etmişti. Cezayir ve Fas'ın (1960) yanı sıra, Moritanya ve Mali de çeşitli sınır anlaşmazlıkları nedeniyle savaştılar. Sınır savaşları bu ulusal kurtuluş devletlerinin her birinde ordunun büyümesi için önemli bir bahane teşkil etti ve askerî diktatörlükle tanışmamış olanlar bile, ulusal bütçelerin toplumsal adalete ayrılan kısımlarını boğan, muazzam güçte bir askerî aygıt yarattılar. Pek çok örnekte hem uygun olmayan bir sınır teorisinden hem de sömürgeci gerekçelerle çizilen sınırlardan kaynaklanan sınır ihtilafları, sömürgecilik sonrası dönemin ordularına kendi yükselişleri için bir mazeret sağladı.

HKO Japon işgaline karşı savaşında, 1930'lardan 1950'lere kadar devam eden Kuomintang ile iç savaş sırasında ve 1950'lerin sonlarına dek süren Tibet gibi çeperdeki bölgelere gerçekleştirilen sal-

dırılarda çelikleşmişti. HKO Hindistan ile Çin'i birbirinden ayıran hatta ileri mevzilere yerleştiği sırada, Hindistan ordusuna kıyasla daha iyi donanıma sahipti ve savaşa çok daha hazırdı.[10] Bandung'un temel ilkelerinden birini takip eden Hindistan hükümeti, Hindistan ordusunun önemini ve boyutunu azaltarak orduya karşı mali sorumluluklarını kısmaya çalışmıştı. 1958'de, Hindistan ordusu donanımını modernize etmek ve askerlerin maaşlarını yükseltmek için bütçesinde bir artış elde ettiğinde, Kongre lideri Acharya Kripalani parlamentoya, "şiddetsiz bir Hindistan'da Hükümetin yapmayı düşüneceği son şeyin ordunun bütçesinde bir artış olacağına inandık, fakat üzülerek söylemek zorundayım ki –ve bunun ulusun babasının [Gandhi] ruhunu rahatsız edeceğini düşünüyorum– geçtiğimiz yıllarda bir artış yaşandı."[11] Nehru'nun Kongre Partisi silah ihracatı için döviz harcamadı. Silahlı Kuvvetlerin İngilizlerden kalanlarla ve ülke içinde üretilebilenlerle yetinmesi gerekiyordu. 1951'den 1962'ye kadar, Hindistan hazinesi kendisinden önceki İngiliz yönetiminden ve Çin-Hindistan savaşından sonra göreve gelecek Hindistan hükümetlerinden daha az silah harcaması yapacaktı. 1947-48'de Pakistan ile yapılan savaşa karşın, Hindistan hükümeti askerî harcamalarını toplam bütçesinin yüzde 2'sine düşürmüştü ve bu görece düşük miktara rağmen, Silahlı Kuvvetler kendisine ayrılan paradan tasarruf ettiğini bildirmişti.[12] Savaşın ardından, Hindistan hükümeti ordusu konusunda cimrilik etmeyecek ve 1990'larda dünyanın en büyük silah ithalatçısı haline gelecekti.

HKO neden 1962'de Hindistan'a girdi? Yanıtlardan biri, Hindistan'ın Çin'e girme tehdidinde bulunduğu ve Çinlilerin önce davrandıklarıdır. Çözülmesi güç bir sınır ihtilafı söz konusuydu ve her iki taraf da diğerinin kontrolündeki, üzerinde hak iddia ettiği topraklara tecavüz etmeye başlamıştı.[13] Ne Çinliler ne de Hintliler birbirlerinin görüş alanından çıkmaya, arabuluculuk talep etmeye ya da gerilimi düşürmenin bir yolu olarak birkaç mil derinliğinde askerden arındırılmış bir bölge yaratmaya razı olmuştu. Her iki hükümet de güçlerini takviye etmiş, krizi tırmandırmış ve bir savaş hali yaratmıştı. Çin-Hindistan sınır savaşına bakmanın bir

başka yolu da onu, sınırlar mevzu bahis olduğunda, kendi eski sömürgecilik karşıtı milliyetçiliklerinden daha "Avrupalı" bir milliyetçilik nosyonu benimsemeye başlayan yeni sömürgecilik sonrası devletlerde sık yaşanan bir durum olarak görmektir. Sömürgecilik karşıtı hareketleri ayakta tutan milliyetçilik fikrinin kendisi, devlet oluşumu sürecinde sorgulanacaktı. 1950-1962 yılları arasında süren Çin-Hindistan ihtilafının ayrıntıları düzleminde kalmak savaşın neden yaşandığı konusunda bizi aydınlatsa da, sömürgecilik sonrası devletlerin karşı karşıya olduğu daha genel bir sorun, yani sömürgecilik karşıtı hareketlere yabancı olan milliyetçiliğin mistik versiyonunun benimsenmesi hususunda tek başına pek de bir şey söylemeyecektir.

Çinliler Hindistan'ın hak iddia ettiği Aksai-Chin kesimine bir yol inşa ettiler ve bunu sadece bölgenin her zaman Tibet'in (ve dolayısıyla Çin'in) bir parçası olmuş olmasıyla değil, Çin'in Tibet ve Sincan eyaletlerini birleştirecek hayati bir can damarı olmasıyla da meşrulaştırdılar. Aksai-Chin kimsenin bir yıl boyunca hayatta kalamayacağı çorak bir bölgeydi. 1962'ye gelindiğinde, Hindistan ve Çin orduları işaretlenmemiş sınır boyunca dağılmış çok sayıda kontrol noktasında bekliyordu. 1950'lerin ortalarından itibaren gerçekleşen sınır çatışmaları belirli miktarda cana mal olmuştu, ama hayatlarını kaybetmeyenler bile başka türlü ayak basmayacakları, koşulların sert olduğu yüksek rakımlı karakollarda aylarını geçirdi. Kar yağışı ağırlaştığında, ordu mevzilerini terk ediyor ve her bahar o mevziyi ele geçirenin diğer taraf değil de kendisi olacağından emin olmak için aceleyle geri dönüyordu. Bu deli saçması oyun sekiz yıl boyunca devam etti.

Bu esnada Hindistan ordusu, Kuzeydoğu Hindistan'daki Tawang bölgesinde ileri mevzilere, daha önce Tibetlilerin hak iddia ettiği bölgelere ilerledi. Tawang bölgesinde sınırı bir engel olarak gören çeşitli etnik topluluklar yaşıyordu. Ulusların doğal sınırları yoktur, birçoğu iyi tanımlanmış tarihsel sınırlara da sahip değildir. Güvenlik açısından ya da sınır çizmeyi kolaylaştırdığı için dağları ya da nehirleri doğal sınırlar olarak görme eğilimi, evrensel kabul

görmediği gibi her yerde kadim köklere de sahip değildir.[14] Dağların aşılabilmesinden ya da nehirlerin geçilebilmesinden önce, bu coğrafi fenomenler hareket için bir engel teşkil ediyordu, ama insanlar bu engelleri aşmayı öğrendikten sonra etkili bariyerler olmaktan çıktı. Pek çok modern öncesi devlet, sınırların titiz bir şekilde çizilmesine pek de büyük önem atfetmemişti ve sınır civarında yaşayan insanlar monarşik mantığın inceliklerine pek de aldırmadan ticaret ve hac için etrafta dolaşıyordu. Nitekim günümüzde Burma, Nepal, Hindistan, Çin, Pakistan ve Afganistan devletleri arasında uzanan Himalayalar'ın yüksek rakımlı kimi bölgeleri, yaşamları ticaret ve dinî hac yolculukları için ovalara açılan dağ geçitlerinden transit geçişlere bağlı olan insanların yurdudur. Sınır bu insanların çıkarlarına aykırıdır, çünkü pek çok örnekte sadece ticaret ya da dinin önüne engel çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda dilsel bir grubu ya da etnik bir topluluğu parçalar. Kendilerini bir topluluğun parçası olarak gören insanlar kendi tarihlerine aykırı bir mantık tarafından bölünmüşlerdir.

1913'te Hindistan'daki İngiliz yönetimi Kuzeydoğu Hindistan'a iki araştırmacı gönderdi. Frederick Markham Bailey ve Henry T. Morshead kısa süre içinde "Bailey Patikası" adıyla bilinecek, sık kullanılan bir ticaret yolu boyunca seyahat ettiler.[15] Bailey ve Morshead, tüccarların ve Tibet sığırlarının Tibet dağlarından Burma ve Hindistan'daki ovalara, pasaport ya da kimliklere aldırmadan, çoktandır ihtilaflı bir sınır bölgesi haline gelen bir yerde yaşadıklarına dair bir fikirleri olmadan mal taşıdıklarını gördüler. Christoph von Führer-Haimendorf 1944'te Hindistan Dışişleri Bakanlığının özel görevlisi olarak Bailey Patikası'nı ziyaret ettiğinde, bölgede yaşayan Monpa halkının, Tibet, Çin ya da Hindistan'la karmaşık bir ilişki içinde olduğunu bildirmişti.[16] Uluslararası sınırlar onlar için pek bir şey ifade etmiyordu, çünkü ataları kendi coğrafyalarını, kendi dünyevi ve manevi haritalarını yaratacak patikaları açmıştı. Bu birbirine bağlı sınır bölgesinin merkezinde, 1643 ile 1647 yılları arasında inşa edilmiş *Galden Namgyal Lhatse* isimli bir manastırın (*gompa*) hâkim olduğu Tawang kasabası

bulunuyordu. Manastırın kuruluş hikâyesi sınırların insanların hayatları açısından bir önem taşımadığını ortaya koyar. Merak Lama olarak da bilinen Lodre Gyaltso, atının kendisini nereye isterse oraya götürmesine izin vermişti. At durdu ve Merak Lama buraya Tawang, "bir at tarafından seçilmiş" adını verdi.[17] Hikâye Brahmanlardaki *ashwamedha yagya*'yı, yani bir hükümdarın bir atın dörtnala koşmasına izin verdiği ve atın gidebildiği her yerin hükümdarın toprağı olarak kabul edildiği kadim Veda dönemi Hindistan'ının at "kurban"ını andırır. Atın dürtüsü Veda dönemi krallarının kaba sınırlarını belirlerken, atın bölgeler arasında uzanan belli belirsiz sınır boyunca dinlenmek için seçtiği yer, Merak Lama'ya manastırını nereye kuracağını göstermişti.

Bailey ve Morshead sınırlara ilişkin klasik bir yaklaşıma sahip olan sömürgeci devletin öncü ekibiydi. Sömürgeci güçler sınırlarını fethedebildikleri yerlere kurmuş ve bu sınırları başka herhangi bir ilkeden ziyade güvenlik kaygısıyla korumuşlardı. İngilizler tarafından Himalayalar'ın haritasının çıkarılmasının bu dağlarda yaşayan insanların ihtiyaç ve istekleriyle hiçbir ilgisi yoktu; bu sadece Hindistan'daki imparatorluğunu, Çarlık Rusyası ve Mançu Çininden gelecek tehditlerden koruyacak tampon devletler yaratmakla ilgiliydi. İngilizler 1893'te, Afganistan'ı Rusya ve Hindistan arasında bir sınır bölgesi olarak tutmak için Peştu dili konuşanların anayurtlarının ortasından geçen Durand hattını yarattılar; 1914'teyse Hindistan'daki topraklarını Çinlilerinkinden ayırmak için McMahon hattını çizdiler.[18] İngilizlerin anladığı biçimiyle güvenlik, sınır deyince akıllarına ne geldiğini belirleyen esas etmendi ve sık sık (Afganistan'da Kral Abdürrahman Han ya da Tibet-Hindistan sınırı için "Chia Ho tarikatı"ndan Ivan Chen ve Dalai Lama gibi) kendi meşruiyetleri daha sonra sorgulanacak taraflarla antlaşmalar imzaladılar. Durand ve McMahon örneklerinde, İngilizler güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak için basitçe bir çizgi çekmiş ve bu çizginin altına imza atmaktan başka bir seçeneği olmayan taraflarca tasdik edilmesini sağlamışlardı.[19]

Sömürgede sınır, güvenlik sağlıyordu. Avrupa'daysa bir ulusu bir başkasından ayırıyordu. Ülkeler arasındaki müphem bölgeler, on dokuzuncu yüzyılda ulusların şekillenmesiyle birlikte yeniden tanımlandı.[20] Sınır haritacılığının yanı sıra kadran ve teodolit gibi sınır teknolojileri, ortaya çıkmakta olan Avrupalı uluslara, kendi ulusal tahayyülleri için üzerinde hassas bir şekilde çalışılmış teritoryal işaretler ve haritalar üretmelerini mümkün kılacak araçları sağladı. Bu yeni teknolojiler toplumsal bir talebi karşılıyordu: Sınırın muğlaklığını ortadan kaldırmak ve bir ulusu birleştirmek. Sınır belirlemek nötr bir süreç değildi, çünkü içinde Avrupa etnik milliyetçiliğinin değerlerini taşıyordu. On sekizinci yüzyıldan başlayarak Avrupalı ulus-devletler, daha önceki çağların monarşilerinden ve baronluklarından doğmuştu. Bu ulus-devletlerden pek çoğunu harekete geçiren fikir, aynı etnisite ya da ırka mensup insanları içermeleri gerektiği, Fransızlarla Almanların sadece dil ya da gelenekle değil, kanlarındaki izlerle de birbirlerinden ayrıldıklarıydı. Milliyetçilik aslında modern bir fenomen olsa da, milliyetçiler ulusal taleplerini uluslarına dair kadim hikâyelerle renklendirdiler ve dolayısıyla arayışlarını bir ulusun bir devlete dönüşmesi olarak değil, bir devlet çatısı altında gelişmesi olarak gördüler. Ulus her zaman oradaydı, milliyetçinin onu kendisine getirmesini bekliyordu.[21] Geleneğin yaratılması ve ulusların bu gelenekle donatılması, İngilizler ya da Fransızlar gibi bir halkın, kendi kendini yönetmeye yönelik doğal bir arzuya ve ihtiyaca sahip olduğu iddiasını güçlendirdi (burada "kendi" sözcüğünün ırksal tınıları vardı ve basitçe siyasi bir birliğe atıfta bulunmuyordu).[22]

Sömürge karşıtı hareketler sınır inşasının bu ikili (güvenliğe ilişkin ve ırksal) köklerinin farkındaydı. Pek çoğu "ulusal haysiyet" ile teritoryal birlik arasındaki bağ konusunda büyük bir huzursuzluk içindeydi. Çok uluslu devletlerin devletin nerede başlayıp nerede bittiğine dair şovenist hassasiyetlere pek ihtiyacı yoktu. Ülke içinde, toprakların bölünmesi genellikle ırksal ve dinî fay hatlarına öncelik vermeyen çizgiler üzerinden gerçekleşiyordu; örneğin Hindistan'da, ülkedeki eyaletler (öğrenilebilen ve dolayısıyla ontolojik olarak tü-

remeyen) dilleri birbirinden ayıran sınırlara göre bölünmüştü.[23] Katı bir sınır çevrelediği bölgede yaşayan insanları rahatsız ederdi ve birçok örnekte, sınır bölgesinde sert iklim ya da arazi koşulları buranın tahkim edilmesini gereksiz ve imkânsız kılardı. Soong Ch'ing-ling (Madame Sun Yat-Sen) 1956'da Çin'in başkan yardımcısı olarak Hindistan'a seyahat ettiğinde, *All-India* radyosunun ulusal dinleyicilerini, "arkadaşların birbirlerinden ayrı yaşayabilecekleri, ama arkadaşlığın hiçbir engel tanımadığı" konusunda temin etmişti.[24] 1958 sonlarında, Nehru Çu'ya "son derece önemsiz sınır sorununu" bir kenara bırakmaları ve daha önemli meselelere odaklanmaları gerektiğini yazmıştı. Çu ise yanıt olarak önemsiz sınır sorununun "Çin ve Hindistan arasındaki dostane ilişkilerin gelişimini etkilememesi gerektiğini" söylemişti. "Bu küçük sorun çözülebilir"di.[25] Sınırlar pragmatik bir meseleydi, ilkesel değil.

Enternasyonalizme ve karşılıklı olarak (Panchsheela temelinde) egemenliklere saygı göstermeye dair böylesi alicenap fikirler, eski ideolojik ya da kültürel basınçlara karşı koyamazdı. Çin'de bazı komünistlerin "Han şovenizmi" ya da "Büyük Hancılık" adını verdiği şey güçlüydü. Liu Shao-chi'nin Çin Komünist Partisi'nin sekizinci Ulusal Kongre'sine sunduğu rapor (Eylül 1956), kadroları Han halkının en iyisi, diğerlerininse aşağı olduğu, sadece Hanların ("milliyet" adı verilen) azınlık topluluklarının sorumluluğunu üstlenip işlerini onlar adına yürütebilecekleri fikrine kendilerini kaptırmamaları konusunda uyarıyordu.[26] 1957 Temmuzunda Çu, delegeleri "büyük-ulus şovenizmi"ne karşı uyarmak için Ulusal Halk Kongresi'nin karşısına çıkmıştı. "Çin büyük bir sosyalist ülke," demişti, "bu yüzden toplumsal sistemleri bizimkinden farklı olan milliyetçi ülkelerin Çin'e yönelik kaygı ve korkulara sahip olabileceklerinin farkında olmalıyız." Bu tür tespitler Tibet ve Formoza'da görünür hale gelen şovenizm virüsüne ve teritoryal fetişizme karşı bir alternatif sunuyordu.[27]

Çin komünizminin geniş enternasyonalizminin içinde ve çevresinde etno-milliyetçilik akımları ortaya çıkarken, benzer sızıntılar Nehrucu seküler enternasyonalizmin duvarlarını da yıktı.

Sınır ihtilafı giderek daha içinden çıkılmaz bir hal aldıkça, inatçı sağın marjinal siyasi partileri tartışmanın çerçevesini belirledi. Swantantra Partisi'nin lideri Hindistan parlamentosuna, Çinlilerin "kanserli parmaklarıyla anayurdumuzu kirlettiklerini" söylüyordu.[28] Çu 1960'ta Delhi'yi ziyaret ettiğinde, Nehru onun yanında durmuş ve "tek bir santim Hint toprağı bile Çin'e bırakılmayacak" demişti. Nehru ihtilafın "iki millik bir toprak parçası"yla ilgili olduğu konusunda açık olsa da, sertliği "ulusal itibar ve haysiyeti" koruma ihtiyacından kaynaklanmıştı.[29]

Haysiyetin toprağa indirgenmesinin iki önemli sonucu oldu. İlk olarak, daha önce üstü örtük olan şovenizmin kamusal olarak kendini göstermesini sağladı. Hindistan'da marjinal sağ sadece sınırın değil, aynı zamanda Hindistan'ın (bu güçler tarafından Hindu biçiminde tasvir edilen) kadim kültürünün de savunucusu olarak ana sahneye çıktı. Tam da devletin kendi kültürel kurumlarının devletin tarihini antiemperyalist bir çerçeveden ziyade etnokültürel bir çerçevede tahayyül etmeye başladığı bir sırada, aksi takdirde seküler ulusal kurtuluşun geniş alanında kendilerine yer bulması mümkün olmayan etnik ya da dinî azınlıklara karşı eğilimler kamusal alana sızdı. Devlet liderleri yeni ulusların sembol ve mitlerini yaratmak için geçmişin zengin kaynağından ögeler seçti; paralar, ulusal şarkılar ve tarih kitapları hep bu simgeleri taşıdı. Antiemperyalizm gündemin bir parçası olmayı sürdürdü, ama artık sahneyi büyük oranda kendisiyle çelişen bir ideolojiyle, *ulusun* her zaman orada olduğu, özgürlük hareketlerinin sadece onu hak ettiği yere geri getirdiği, ulusun ulusal kurtuluş hareketleri tarafından yaratılmadığı fikriyle paylaşıyordu. Savaş şovenizmi cesaretlendirdi.

İkinci olarak, sınırın savunulması ve tarihsel ve siyasi bir sorunun askerî yollarla çözümünden söz edilmesi, devlet inşasının üzerinde olumsuz bir mali etki yaratacaktı. Güçlendirilmiş ordular bütçeleri kemirdi ve devletin toplumsal kalkınma gündemini raydan çıkardı. Ordulara harcanan paralar *toplumsal kalkınma* açısından ekonominin geri kalanı üzerinde bir çarpan etkisi

yaratmaz.[30] Aslına bakılırsa, Üçüncü Dünya'da askerî harcamalar emperyal akışı tersine çevirip temel motivasyonu toplumsal eşitlik olan bir ulusal ekonomi yaratmaya yönelik iktisadi vaade zarar verir. Bunun yerine, askerî harcamalar sermayeyi imha araçlarına yöneltir, kıymetli döviz rezervlerini askerî teknoloji ithalatıyla heba etmeye başlar ve bölgesel işbirliğine hasar verir. Üçüncü Dünya projesini altüst edecek manivelalardan biri militarizasyondur.[31]

1962 savaşının ardından Hindistan hükümeti, bütçeden silahlanmaya ayrılan payı Hindistan'ın milli gelirinin ortalama yüzde 2'sinden (1951 ile 1961 arasında) ortalama yüzde 4'üne (merkezî hükümetin harcamalarının tam olarak dörtte birine) çıkardı. Ordunun devlet maliyesinden aldığı pay, Savunma Bakanının kabine ve devlet politikalarındaki önemini arttırdı. Devlet meselelerinde toplumsal kalkınma, askerî savunmaya indirgenmiş olan güvenliğin arkasında sıraya girmek zorunda kaldı. Dünya Bankası Başkanı Robert McNamara'nın esmer milletlerdeki askerî harcamalar üzerine yaptığı çalışma, 1960 ile 1988 yılları arasında bu harcama kaleminin dört katına çıktığı ve askerî harcamaların kişi başına düşen gelirdeki artışa nazaran iki kat arttığı sonucuna ulaşmıştır.[32] Kıymetli sermaye orduya gittiğinden, bu toplumlarda tasarruf oranları düşmüş, aynı zamanda eğitim, sağlık ve çocuk bakımı gibi toplumsal harcamalarda, askerî harcamaların aksine çarpıcı bir azalma görülmeye başlamıştı.[33] Ordu yatırım sermayesini kendisine çekmesinin yanı sıra, kıt bulunan beşerî ve maddi kaynaklardan yararlanmıştı. İnsanlar silahlanmış, bilimsel araştırma askerî amaçlarla yapılmaya başlamış ve krom, kobalt, magnezyum, çelik, uranyum ve diğer madenler gibi hammaddeler sivil kullanımdan askerî kullanıma kaymıştı.[34] 1982'ye gelindiğinde, Birleşmiş Milletler dünyanın ya "silahlanma yarışını sürdürmek" ya da "bilinçli olarak ve planlı bir hızla daha istikrarlı ve dengeli bir toplumsal ve iktisadi kalkınmaya yönelmek" arasında sade bir tercihle karşı karşıya olduğunu ileri sürmüştü. Fakat diye uyarmıştı Birleşmiş Milletler, "ikisini birden yapamaz".[35]

Üçüncü Dünya döviz rezervlerini silah ithalatına yönelttikçe, NATO ve Varşova Paktı ile daha yakın ilişkiler kurdu. Ana silah üreticileri ve ithalatçıları ya Atlantik ya da Sovyet bloğundan geliyordu ve Üçüncü Dünya devletleri bu üreticilere ulaşabilmek için özel ilişkiler geliştirdi. Esmer milletlere teknoloji transferini mümkün kılmak üzere sık sık askerî antlaşmalar hazırlandı. Onarım ve eğitim için, Atlantik ve Sovyet bloklarından danışmanlar Üçüncü Dünya'ya, hatta resmî olarak bağlantısızlık vaadinde bulunmuş ülkelere bile, sık sık ziyaretler gerçekleştirdiler. 1973'te Sovyetler Birliği BM Genel Kurulu'na küresel askerî harcamaların yüzde 10 azaltılmasını ve bu paranın Üçüncü Dünya'da toplumsal kalkınma için bir fona aktarılmasını öneren bir karar tasarısı sundu. Atlantik güçlerinin bu kararı veto edeceğinin belli olması üzerine, Genel Kurul genel sekreterden meseleyi incelemesini istemek üzere karar tasarısını yeniden yazdı.[36] Dünya hükümetleri etkin bir işbirliği yapmayı başaramadı ve karar ölü doğdu. Silah ticaretini yavaşlatmaya ya da küresel askerî bütçedeki büyük artışı kesmeye yönelik her girişim, küçümseme ve idraksizlikle karşılaştı; toplumsal kalkınma idealizm olarak görülürken, güvenlik ve savunma gerçekliğe dönüştü.[37]

1962 Çin-Hindistan savaşı bağlantısızlığın dinamiğinde ve dolayısıyla Üçüncü Dünya'nın siyasi platformunda trajik bir kesintiye neden oldu. Bundan sonra, Birleşmiş Milletler'deki grupta silahsızlanma ve barış konularında liderliği üstlenen Hindistan, kendi silahlanmasındaki artıştan büyük zarar gördü. Çin dış politikası Bandung'dan Birleşik Devletler'le yakınlaşmaya ve diktatoryal rejimlerle katlanılmaz ittifaklara doğru yelken açtı. Çin Birleşik Devletler'le yeni bir ilişkiye girerken, Çin hükümeti Yunan askerî cuntasını övdü (1972), Bangladeş'in kurtuluşuna karşı Pakistan'ın tarafında yer aldı (1971), diktatörün komünistlere karşı düzenlediği katliamın ardından Numeyri'yi Beijing'de konuk etti (1971), solcu Lanka Samaja Partisi'nin ayaklanmasını bastırması için Sri Lanka hükümetine acil yardım gönderdi ve Pinochet'nin Şili'deki darbesini apar topar tanıdığını açıkladı (Pinochet'yi destekle-

meyi reddeden Çin'deki Şili büyükelçisini sınır dışı etti).[38] Çin-Hindistan savaşı Hindistan'ın ve Çin'in itibarını sarstı.[39]

1966'da Hint yazar Rahi Masoom Raza cesur romanı *Aadha Gaon*'u (Köyün Yarısı) kaleme aldı. Raza'nın Bihar eyaletinde Ganj kenarına kurulmuş küçük bir kasaba olan Gangauli'de geçen hikâyesi, okuru alt kıtanın bölünmesinin Hinduların Hindistan'a Müslümanlarınsa Pakistan'a kitlesel olarak göç etmeleri anlamına geldiği bir döneme götürür. Bu dönemde 13 milyon kişi sınırı geçmiş ve bir milyon kişi de iki zorunlu göçmen dalgasının karşılaşması sonucunda ortaya çıkan kaçınılmaz arbedede (ya da sağcı güçlerin birbirlerine karşı keyfi katliamlara girişmeleriyle) hayatını kaybetmiştir. Hindistan'a dönüşen ülkenin iç kesimlerinde, Gangauli'nin Müslüman sakinleri memleketlerini terk edip Pakistan'a gitmeleri gerektiği fikrini reddederler. "Hiçbir yere gitmiyorum," der Mighdad, "Bırakın mandalarından utananlar gitsin... Ben buradayım, toprağım ve tarlalarımla birlikte."[40] Gagauli'nin sakinlerinden bazıları, köylerinin Müslümanların çoğunlukta olduğu kısmına Pakistan adı verileceğini ve eğer halihazırda orada yaşamıyorlarsa bu Pakistan'a göç edeceklerini düşünür. Mighdad'ın kardeşi Tannu Müslümanları Pakistan'a göç etmeye ikna etmek için gelen bir siyasetçiyle kavga eder. Siyasetçiye, "korkunun hasadını kaldırmak" zorunda kalacaklarını, çünkü farklılıkların o kadar da güçlü olmadığı bir yere, şimdi katı ayrımlar getirdiklerini anlatır. "Allah her yerdedir," der cesaretle, "o halde Gangauli Mekke'den neden farklı olsun ki!" Siyasetçi bu karşılaştırma karşısında çileden çıkar ve Tannu'dan şu karşılığı alır: "Gangauli benim kasabam. Mekke benim kasabam değil. [Burası] benim evim, tıpkı Allah Mian'ın evinin Kabe olması gibi... Korku ve nefret üzerine kurulan hiçbir şeyden hayır gelmez."[41] Raza bu romanı Çin-Hindistan sınır savaşının ardından ve 1965 Hindistan-Pakistan Savaşı'nın alt kıtayı sarstığı bir sırada kaleme almıştı. Korkunun hasadı sadece sınırda ve bu tür savaşların neden olduğu ölümlerle değil, ulusun toplumsal dokusunda ve devletin iktisadi gündeminde yaratılan bozulmalarla da kaldırılmıştı.

Caracas

14 Temmuz 1936'da *Ahora* dergisinin ön sayfasında "Semmbrar el petróleo" ("Petrol Ekmek") isimli bir baş yazı çıktı. Bir önceki yıl, Venezuela'nın uzun süredir iktidarda olan diktatörü Juan Vincente Gómez ölmüştü. Ülkenin geleceği parlak görünüyordu. Çarpıcı tarihi romanı *Las Lanzas Coloradas* (1931) ile Caracas'ta tanınan bir isim olan Arturo Uslar-Pietri şu uzak görüşlü satırları yazmıştı:

"Şimdi Venezuela'nın tamamı petrol. Petrol olması gerektiği ve olabileceği gibi ekilip hasada ve fabrikalara dönüştürülmedi; sel olmuş akıyor ve yolunun üzerindeki evleri, bitkileri ve hayvanları sürüklüyor."[1]

Esmer milletlerde bulunan en kârlı hammadde olan petrol büyük vaatler taşıyordu. Kara altın olarak fazlasıyla uzun bir süre imparatorluğun gölgesinde pineklemiş olan halkların sosyal demokratik rüyalarını finanse edebilirdi. Fakat elde edilen muazzam petrol kârları kitlelere damlamadı; bundan faydalananlar petrol şirketleri ve oligarşi oldu.

Sanki Uslar-Pietri'nin tezini sınarmış gibi, 1936 Aralığında, Maracaibo sahalarındaki petrol işçileri daha iyi günlük ücretler, daha iyi konaklama imkânları ve Venezuelalılarla yabancılar arasında ücret eşitliği için greve gittiler; rejim taleplerin reddedilmesi için petrol şirketleriyle anlaştı, grevcilerin üzerine polis gücünü gönderdi ve bir rüşvet olarak günlük ücretlerde hafif bir artışa gitti.[2] Petrol endüstrisi sınai bir proletarya yaratmış, ama bu sermaye yoğun endüstride işçilerin sayıları düşük kalmıştı. Petrol işçileri keyiflerine diyecek olmayan imtiyaz sahiplerinden taleplerde bulunduklarında, onlara kulak veren olmadı. Esasen ABD'lilerden

oluşan yabancı yönetim işçilerin özlemlerine yanıt vermeyen önyargıları dolaşıma soktu. *Venezuelan Gulf* şirketinin başkan yardımcısı W.T. Wallace, bu işçilerle ilgilenmeye gerek olmadığını, çünkü "yerli aklın" "makbul yaşam tarzına ayak uyduramadığını" ve işçilerin etraflarını yaşanabilir bir hale sokma çabalarının "Amerikan pratiklerine ayak uydurmaya yönelik gerçek bir arzudan değil, hiçbir şey vermeden bir şeyler elde etme arzusundan" kaynaklandığını düşünüyordu.[3]

1950'lerde petrol üretimi iki katına çıktı ve 1948 ile 1957 arasında petrol endüstrisi hükümete 7 milyar dolar gelir getirdi. Bu meblağ "ülkenin İspanya tarafından sömürgeleştirilmesinden bu yana toplanan kamusal gelirlerin toplamından daha fazlaydı".[4] Bu para ve buna ek olarak devasa miktarda yabancı yatırım sermayesi ülkeye sel gibi akarak Caracas şehrinde yaşanan büyük inşaat patlamasına yöneldi. Vadinin etrafından, Avrupa tarzı apartmanları ve (aralarında *Sears* ve *Roebuck*'ın dünyadaki en fazla kâr getiren şubelerinin de bulunduğu) devasa alışveriş merkezlerini çevreleyen otobanlar geçiyordu. Diktatör Marcos Pérez Jiménez (1952-58) petrol gelirlerini Venezuela'nın kentsel inşasına yöneltti. Zenginler Caracas vadisinde bir cennet yaratırken, vadinin yamaçlarına yerleşmek üzere muazzam bir göç başladı. Gelenler, ülkenin batısındaki petrol sahalarına yakın lojmanlarda yaşama eğiliminde olan petrol işçileri değildi. Bu göçmenler büyük oranda petrol kârlarına dayanan hızlı iktisadi büyümenin neden olduğu Venezuela'daki büyük toplumsal altüst oluşun ürünüydüler. Gayrisafi milli hasıla çarpıcı bir şekilde yüzde 95'lik bir artış gösterdi ve bu zenginler için inşaat ve hizmet sektörlerini canlandırdı. 1950'den 1965'e kadar süren petrol genişlemesi yıllarında, kırsal nüfusun kentsel nüfusa oranı yüzde 48'den yüzde 66'ya yükseldi. Pérez Jiménez'in orduları derme çatma gecekondu mahallelerini yıktı ve geniş toplu konutlar (*superbloques*) inşa etti. Bu diktatörün 1958'de devrilmesinin ardından, halefleri şehirlere akan topraksız köylülerin özlemlerini tatmin etmek için yeni mahalleler açtılar. Bir araştırmacı şöyle diyordu: "Akım o denli yoğundu ki

bugün kökenlerini Devrim'i izleyen ilk yirmi dört aya kadar takip edebilen mahallelerin sayısı diğerlerinden daha fazla."[5] Mahalleler siyasi huzursuzluk ve kültürel mayalanmanın yatağı olarak kaldı; devrimin ve kargaşanın, emeğin ve yeniden inşanın enerjisi buradan gelecekti.

Petrol kurtuluş vaat ediyordu. Hem ülke içi tüketim hem de ihracat için yeteri kadar petrole sahip olan az sayıda ülke, kayda değer miktarlarda döviz kazandı. Petrol, kakao ve kahveden, boksit ve demir cevherinden daha güçlüydü. Savaş sonrası sınai kapitalizmin can suyu olan petrol, onu kontrol edenlere iyi para kazandırıyordu. En başından beri mesele petrolün kendisi değil, onu kontrol etmekti. Petrolü kim kontrol ediyordu? Mucitler 1850'lerde kara altınla ne yapılabileceğini keşfettiklerinde, Birleşik Devletler ve Çarlık Rusyası da dahil olmak üzere ana sömürgeci devletler kısa süre içinde bu önemli enerji kaynağının kontrolünü ele geçirmeyi görev bildiler. 1850'de, fosil yakıtlar dünyanın enerji ihtiyacının sadece yüzde 6'sını, insanlar ve hayvanlarsa geri kalanını karşılıyordu. Bir asır sonra insan ve hayvan gücü yüzde 6'ya düşmüş, fosil yakıtlarsa geri kalanını sağlamaya başlamıştı. 1950'ye gelindiğinde, ana enerji şirketleri, Yedi Kızkardeş diye bilinen yedi şirket gurubu şeklinde örgütlenmişti: Exxon (veya Esso), Shell, BP, Gulf, Texaco, Mobil ve Socal (veya Chevron).[6] Petrol kârlı bir ürün olsa bile işlenmemiş hali bir hammaddeden başka bir şey değildi. Petrolün hem bulunması hem de topraktan çıkarılması, muazzam bir sermaye harcanmasını gerektiriyordu. Yedi Kızkardeş'in kullandığı havuç ve sopa, işte başlangıç için gereken bu sermayeydi. Petrol bulunan yerlere ilk yıllarda gelmiş ve kendileri için "imtiyazlar" elde etmişlerdi. Kaderleri birbirine bağlıydı. Bir bölgede Exxon, bir diğerindeyse BP esas ortak olabilirdi. Kartel olarak çalışıyor ve ham petrol arzını belirliyorlardı. Şirketler sadece petrol arzını kontrol etmekle kalmıyor, aynı zamanda petrolün nakliyesi, işlenmesi ve çeşitli biçimleriyle satışında da dizginleri ellerinde tutuyordu. Yedi şirket 1950 yılında Kanada, Çin, SSCB ve Birleşik Devletler dışında kalan ham petrol üretiminin yüzde 85'ini kont-

rol ediyordu ve bu şirketler sadece ham petrol için en iyi fiyatı almak amacıyla değil, bütün petrol pazarını kontrol etmek amacıyla da özel şirketlerden oluşan bir kartel halinde birlikte hareket ediyordu.

Petrol çıkan toprakları yöneten rejimler, petrol şirketleri tarafından ödenen rantı, toplumsal ücreti yükseltmek –kamusal eğitim, sağlık, ulaşım ve halkın genel ilerlemesi açısından önemli olan benzer alanları genişletmek– için kullanabilirlerdi. Ama bunun yerine petrol rantı, bürokratik-idari ya da monarşik seçkinlerin –Venezuela'da oligarşinin ya da Suudi Arabistan'da İbn Suud aşiretinin– lüks harcamalarının artması ve askerî makinenin yağlanması (Bolivya ile Paraguay arasındaki 1932-35 petrol savaşı, 1967-70 Nijerya iç savaşının bir ön gösterimiydi) için kullanıldı.[7] 1966'da Venezuela'nın Lagunillas şehrinde petrol işçileri, "Burada petrolün bizim için gelmesiyle gitmesi bir oluyor. Bu makineler hiç gelmemiş olsaydı bizim için daha hayırlı olurdu," diye düşünüyorlardı.[8] Petrol kârları toplumsal kalkınma için kullanılmıyordu; bu yerli burjuvazinin kendi kapasitesine olan güvenini aşındıran bir başarısızlıktı. Uslar-Pietri'nin 1936'da yayımlanan baş yazısı bu gerilimi ve öfkeyi, petrole ve beraberinde getirdiği gelirlere rağmen Venezuela hükümetinin muhtaç olanlara elini uzatamadığı hissini yansıtıyordu.

Yedi Kızkardeş rejimin bütün kârını herhangi bir kısıtlama olmadan merkezlerine aktarmalarına izin verdiği Venezuela'da, sadece 1957 yılında 828 milyon dolar kazanmıştı. ABD'li bir bankacı şöyle demişti:

"Burada paranızla ne istiyorsanız onu yapma özgürlüğüne sahipsiniz ve bana göre bu dünyadaki bütün siyasi özgürlüklere değer."[9]

Birleşik Devletler 1940'larda iktidara gelen ve amacı toplumsal kalkınma politikalarını hayata geçirmekten ziyade petrol karteliyle iyi ilişkilerini sürdürmek olan cuntayı destekledi. 1950'de ABD Dışişleri Bakanlığı "Venezuela'ya yönelik bütün Birleşik Devletler politikalarının, şu ya da bu ölçüde, özellikle savaş zamanında

ABD'ye yeterli miktarda petrol arzını güvenceye alma amacı tarafından belirlendiği"ni belirtmişti.[10] Dolayısıyla petrolden gelen servet, ülkenin genel kalkınması için yatırıma dönüştürülmüyordu. Cunta önceki on yılda hayata geçirilen toprak reformlarını tersine çevirmiş, toprakları özel spekülatörlere satmış ve Venezuela'yı net bir tahıl ithalatçısı olma noktasına getirmişti.[11] 1950'lerin başlarında, Exxon'un bir alt kuruluşu olan *Creole Petroleum* şirketin en kötü korkularını teyit eden bir anket yaptırdı: Venezuelalıların çoğunluğu petrol endüstrisinin millileştirilmesini destekliyordu.[12] Cuntanın bile petrol fiyatlarındaki düşüş karşısında endişeye kapılması gerekiyordu; çünkü gelirlerinin ana kaynağı buydu. Petrol üreten ana ülkelerin fiyatlar üzerinde bir anlaşmaya varıp varamayacaklarını görmek üzere Suudi Arabistan ve İran'a bir heyet gönderildi, fakat bir sonuç elde edemediler. Suudilerin Venezuela ile siyasi bir meseleleri vardı: Venezuela İsrail'in kurulmasını desteklemişti.

1958'de *Acción Democrática*'nın (Demokratik Hareket, AD) öncülüğünde yeni kurulan görece ilerici hükümet, o güne kadar Yedi Kızkardeş tarafından el konulan petrol kârlarından daha büyük bir pay almakla ilgilendiğini dile getirdi. Venezuela dünya petrol pazarındaki payını tesadüfi bazı sebeplerle arttırabilmişti. Meksika eskiden dünya petrolünün yüzde 25'ini üreten önemli bir tedarikçiydi. Meksika Devrimi'nin ardından (1911), yeni rejim petrol kârlarından daha fazla pay alma girişiminde bulundu. İki büyük şirket, ABD merkezli Standart Oil ve İngiltere merkezli Mexican Eagle, Meksiko City'de yükselen milliyetçi sesler konusunda temkinliydi. 1934'te, yirmi yıl süren bir itiş kakışın ardından, bir zamanlar petrol bölgesini koruyan general Lázaro Cárdenas başkan oldu. İngiliz bir yetkili Cárdenas'ın izleyeceği siyasetin ne olduğunu kavramış, ama yine de dürüstlüğünü takdir etmişti:

"Sol eğilimi onu kapitalizmin umacısı yapıyor, ama bütün her şey göz önüne alındığında, Meksika yaşamında onun kalibresinde daha fazla insan olmaması üzücü bir şey."[13]

Bunalım, aşırı petrol üretimi ve Yedi Kızkardeş'in elinde tuttuğu mutlak güç, Meksika gibi ülkelerin kazançlarının düşmesine neden oldu. 1937'de petrol işçileri çalışma ve yaşam koşullarıyla ücretlerindeki düşüşe karşı greve çıkma tehdidinde bulundu. Cárdenas durumu incelemek üzere bir komisyon görevlendirdi ve komisyon da ücretlerin ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yabancıların yerine Meksikalı müdür ve teknisyenlerin getirilmesi gerektiğini ve petrol şirketlerinin Meksika'yı söğüşlediklerini bildirdi. Bunun üzerine 1939'da Cárdenas petrol endüstrisini millileştirdi.

Misilleme olarak, Yedi Kızkardeş Meksika petrollerini boykot etti ve yeni kurulan petrol şirketi PEMEX bocaladı. ABD büyükelçisi Josephus Daniels Meksikalıların "kendi petrollerinde boğulacağını" tahmin etmişti.[14] Yedi Kızkardeş Meksika yerine Venezuela'ya odaklandı. Bir kartel oluşturarak Meksika'ya karşı siyasi saldırılarında birlikte hareket ettiler, petrol üreten ülkelere, petrol sahalarının millileştirilmesine karşı olduklarına dair bir mesaj gönderdiler ve daha iyi muamele gördükleri başka bir yere taşındılar. Bu yer değişikliği sayesinde Venezuela'nın petrol üretimi 1943'ten başlayarak çarpıcı bir artış gösterdi, öyle ki 1957'ye gelindiğinde Güney Amerika ülkesi bir milyar varil petrol üretmişti.

AD rejimi Venezuela'nın pozisyonunu yeniden değerlendirdi. Hükümet petrol kârlarını vergilendirebilirdi. Onlar bu doğrultuda hareket etmeden önce, Yedi Kızkardeş petrol fiyatlarını düşürdü. Yedi Kızkardeş kartel dışındaki (İtalya ve Japonya menşeli) yeni petrol şirketlerinin yanı sıra fazla petrolünü serbest piyasada satan SSCB'yle de rekabet içindeydi. Aynı zamanda ABD'nin yerli üretimi arttırmak için petrol ithalatına koyduğu kotalarla da baş etmek zorundaydılar. Petrol piyasası üzerindeki hâkimiyetini yitirmeye başladığı sırada bile, Yedi Kızkardeş 1960 yılında düşüşe rağmen hâlâ petrolün yüzde 72'sini elinde tutuyordu.[15] Güçlerini göstermek için 1959 Şubatı ile 1960 Ağustosu arasında petrol fiyatlarını iki kez düşürdüler, varil başına düşen zararlarını daha fazla satış

hacmine ulaşarak telafi edebilirlerdi, oysa petrol üreten ülkelere varil başına ödenen vergiler, hemen düşürülmüş fiyat üzerinden belirleniyordu. Petrol üreten ülkelerdeki rejimlerin içine düştüğü sıkıntı pek çoğunu uluslararası ekonominin yapısı üzerine yeniden düşünmek zorunda bıraktı.

1940'ların sonlarında Raúl Prebisch özel kartellerin uluslararası fiyatları kontrol etmeleri nedeniyle hammadde üreticilerinin elde ettiği düşük fiyatlardan şikâyet etmişti.[16] Ürün ister kakao, ister şeker, ister kauçuk, isterse petrol olsun, meta kartelinin yapısı pek de farklılık göstermiyordu. Hem Latin Amerika İktisadi Komisyonu hem de İktisadi İşbirliği İçin Latin Amerika ve Afrika-Asya Örgütü, özel kartellere karşı bir güç zemini oluşturmak amacıyla kamuya ait meta kartelleri yaratmak üzere görüşmeler yaptı. Kamu kartellerinin hammadde üreticilerinin lehine olacak şekilde fiyatlarda istikrar elde etmesini istediler. Hammadde fiyatlarının zaman içinde düşmesi, Üçüncü Dünya'nın hammadde satışından hiçbir zaman hem anlamlı bir toplumsal kalkınma hem de sınai büyüme yaratmaya yetecek kadar para kazanamayacağı anlamına geliyordu. Eski sömürge devletlerinin pek çoğunun ortak bir sorunu vardı: Ya tek metaya bağlı üreticiler olarak tasarlanmış ya da tek mahsule bağımlı ülkelere dönüşmüşlerdi. Herhangi bir iktisadi çeşitliliğin olmaması, bu devletlerin ellerinin özel karteller karşısında daha da zayıf kalmasına neden olmuştu. Sadece tek bir mahsul üretiyorlardı ve aynı mahsulü üreten diğer ülkelerle birlikte hareket etmedikleri sürece özel kartellerin sunduğu her türlü şartı kabul etmek zorundaydılar. Pazarlık yapmaları mümkün değildi ve fiyatlar da son derece düşük kalmıştı.

Esmer milletlerin elinde bulunan sermaye hacminin düşük olması nedeniyle, rejimler zaten mükemmelleştirmiş oldukları ellerindeki tek iktisadi süreci güçlendirmeye çalıştılar: Sömürge ürünü. Üçüncü Dünya rejimleri tek bir sömürge ürününe bel bağladı. İhraç etmeden önce bir miktar katma değer oluşturmak için ürünü rafine edip işlemek için de çok az sermayeye sahiptiler. Bir baş-

ka deyişle, hammadde eski demiryolu hatlarını ve limanları taşınabilecek en ham haliyle terk ediyor ve eski sömürgeye çok düşük bir gelir bırakıyordu. Tek ürüne ya da çıkarılabilir hammaddeye (veya iki ürüne ve madenlere) bağımlılık, ulusal kurtuluş devletinin emtiayı satın alacak ve onu kârlı Birinci Dünya pazarlarına götürecek tek kişiyle karşı karşıya gelmeyi göze alamaması anlamına geliyordu. Mısırlı Nasır'ın söylediği gibi, "Araplar petrollerinin herhangi bir değer kazanmadan önce müşteriye gitmek zorunda olduğunu biliyorlar"dı.[17] Son olarak, cephaneliklerindeki düşük sermaye hacmi, esmer milletleri, özel kartelin çatısı altında iş yapan ve hammaddeleri keşfetmek, çıkarmak, işlemek ve nakletmek için gerekli kaynaklara sahip ulus ötesi şirketlere "makul" koşullar sunmak zorunda bırakıyordu. Bu şirketlere verilen imtiyazlar, rejimin sık sık üretim süreci üzerindeki denetimi kaybetmesi ve bu devleri yalnızca lisanslar, vergilerin arttırılması ve diğer önemsiz pürüzlerle sınırlayabilecekleri anlamına geliyordu. Kaynakların ve emek gücünün üzerindeki geniş egemenlik hakkı, uzun bir süredir eski sömürgelerin harap olmuş topraklarında son derece ihtiyaç duyulan sermaye akışı için ipotek edilmişti.

1980'e gelindiğinde UNCTAD'a göre, 115 "gelişmekte olan ülkenin" en azından yarısı ihracat gelirlerinin yüzde 50'sinden fazlası için tek metaya bağlı olmayı sürdürüyordu. Bu ülkelerin büyük bir kısmı sadece petrol ihracatına bel bağlamış durumdaydı.[18]

1950'lerde bu ulusların pek çoğu henüz 1980'lerde üretecekleri miktarda petrol üretmiyor olsalar da, aşağıdaki listede yer alan metalar arasında en çok karşımıza çıkan petroldür. Bu nedenle Yedi Kızkardeş 1950'lerin sonlarında fiyatlarla oynadığında, petrol üreten ülkelerdeki rejimlerin neden tepki vermek zorunda kaldıkları anlaşılır hale gelir. Eğer Yedi Kızkardeş'e meydan okumaya yönelik bir hamle yapmamış olsalardı, geçim kaynaklarından olacaklardı.

Yüzde 90'dan fazla	Yüzde 80'den fazla	Yüzde 70'ten fazla	Yüzde 60'tan fazla	Yüzde 50'den fazla
Libya (petrol)	Trinidad ve Tobago (petrol)	Nijer (uranyum)	Mauritius (şeker)	Etiyopya (kahve)
Irak (petrol)	Gabon (petrol)	Burundi (kahve)	Meksika (petrol)	Küba (şeker)
Nijerya (petrol)	Moritanya (petrol)	Çad (pamuk)	Mısır (petrol)	El Salvador (kahve)
Suudi Arabistan (petrol)	Iran (petrol)	Fiji (şeker)	Liberya (demir cevheri)	Cabo Verde (balık)
Uganda (kahve)	Suriye (petrol)	Vanuatu (yağlı tohum)	Seyşeller (yağlı tohum)	Dominik Cumhuriyeti (şeker)
Venezuela (petrol)	Kuveyt (petrol)	Angola (petrol)	Ekvador (petrol)	Tunus (petrol)
Katar (petrol)	Tuvalu (yağlı tohum)	Ruanda (kahve)	Endonezya (petrol)	Gana (kakao)
Birleşik Arap Emirlikleri (petrol)	Zambiya (bakır)	Kongo (petrol)	Surinam (alümina)	Mali (kakao)
Cezayir (petrol)	Maldivler (balık)	Somali (hayvan)	Jamaika (alümina)	Togo (ham gübre)
Bahreyn (petrol)			Bruney (petrol)	
Yemen (petrol)				

Kaynak: UNCTAD, *Handbook of International Trade and Development Statistics* (Cenevre: Birleşmiş Milletler, 1984), tablo 4.3D.

1959 Nisanında, Nasır'ın Mısırı ve Arap Birliği, (lideri Kasım'la Nasır arasında bir anlaşmazlık bulunan Irak dışında) Arap uluslarının yanı sıra Venezuela ve İran'dan gelen temsilcilerin de katıldığı Birinci Arap Petrol Kongresi'ne ev sahipliği yaptı. Kongre tam da Yedi Kızkardeş'in Ortadoğu petrolü için tespit edilmiş fiyatı düşürdüğü sırada toplanmıştı. Venezuela temsilcisi Juan Pablo Pérez Alfonzo, tecrübeli bir AD siyasetçisiydi. Pérez Alfonzo kendisini siyasette, 1943 yılında Venezuela'da Yedi Kızkardeş'in sahip olduğu petrol imtiyazları üzerine bir tartışma sırasında göstermişti. Hükümet petrol kârlarını vergilendirme hakkını kazansa da Yedi Kızkardeş'i kırk yıllığına bu kuraldan muaf tutmuştu. Pérez Alfonzo ve AD'deki meslektaşları Hidrokarbon Yasası'nın bir ihanet olduğunu düşünüyorlardı. 1958'de Pérez Alfonzo Maden ve Hidrokarbon Bakanı olarak AD hükümetine katıldı. Yedi Kızkardeş'e yönelik taarruza öncülük etti, hükümete petrol gelirlerinin yüzde 60'ını kazandırdı ve Venezuela'nın yeraltı zenginlikleri üzerinde egemen olduğu, bu nedenle bütün petrol en-

düstrisinin bir kamu hizmeti olarak görülmesi gerektiği fikrini yerleştirdi.[19] Pérez Alfonzo Kahire'den Caracas'a dönerken, "Biz üreticiler fiyatların keyfî bir şekilde belirlenmesini önlemek için işbirliği yapmanın yollarını bulmalıyız" diye belirtmişti.[20] Araba ile seyahat etmeyi ya da geceleri ışık kullanmayı reddeden Pérez Alfonzo, Venezuela'nın petrol rezervlerine dair mistik bir fikre sahipti: Doğal bir değeri olan petrol halka refah için verilmişti ve ömrünün uzun olmasını sağlamak devletin muhafızlarının göreviydi.[21] Petrol konusundaki kişisel tutum ve pratiği sadece çevreci değil, esasen milliyetçi bir saikten kaynaklanıyordu. Rezervler insanların kendileri için değil, gelecek için korunmalıydı. Pérez Alfonzo bu nevi şahsına münhasır argüman ve Prebisch'in kamusal meta kartelleri kuramının yakın bir takipçisi olması nedeniyle, Yedi Kızkardeş'in Venezuela'ya vermiş olduğu geçici avantajı azamileştirmeye çalıştı.

Kahire'de, devletler fiyat kontrolü konusunda anlamlı bir mesafe kaydedemediler, çünkü üzerinde uzlaşabildikleri tek şey petrol fiyatlarını savunmak için varılan sözlü bir fikir birliğinden ibaretti.[22] Suudi hükümetinin yasal danışmanı olan Franck Hendryk, kongreye, "petrol üreten bir ulus, uygar ulusların hukuku gereği, açıkça uygun olan bir durumda, yurttaşlarının çıkarlarıyla temelden çelişmeye başlayan mevcut bir petrol imtiyazının koşullarını değiştirebilir ya da imtiyazı iptal edebilir" iddiasında bulunduğu bir tebliğ sundu.[23] Bu kışkırtıcı açıklama, esasen Suudi Petrol Bakanı Abdullah el-Tarıki tarafından tasdik edilmiş olduğundan delegeleri afallattı. Bir Nasır hayranı olan Tarıki, Suudi Arabistan'a dönmeden önce Birleşik Devletler'de mühendislik okumuş bir halk çocuğuydu. Suudi kraliyet ailesindeki ("Hür Prensler" adıyla bilinen) radikal unsurlar tarafından şans tanınan Tarıki, Suudi petrol kârları için ilerici bir gündem formüle etmişti. Tarıki Suudi Arabistan üzerindeki iktisadi ve siyasi hâkimiyetini eleştirdiği Arap-Amerikan Petrol Şirketi'ni (Aramco) rahatsız etti ve yarımadada daha fazla demokrasiye ihtiyaç duyulduğuna dair açıklamalarıyla monarşiyi zor durumda bıraktı (1958 Nisanında "yakında bir Ana-

yasamız olacak, bu ülke kısa süre içinde anayasal bir monarşiye dönüşecek" demişti). "Kızıl Şeyh" olarak bilinmesi boşuna değildi.[24]

Kızıl Şeyh, daha sonra Maadi Paktı adıyla bilinecek olan konferansın lehine bir antlaşma taslağını hazırlamak üzere gizlice Pérez Alfonzo ile bir araya geldi.[25] Her ne kadar paktın herhangi bir bağlayıcı kararı olmasa da, her yıl toplanmayı vaat eden ve beş noktadan oluşan bir plan ortaya koyan Petrol Danışma Komisyonu'nun kurulmasını sağladı: fiyatların istikrara kavuşturulması, petrol şirketlerinin petrol üreten ülkeleri ikincil planda bırakmamaları için endüstrinin işleyişini bütünleştirmek, esmer milletlerin petrol ürünlerini bizzat işlemelerini sağlamak, "mevcut özel şirketlerle yan yana iş yapacak" ulusal petrol şirketleri kurmak ve "petrolün muhafazasını, üretimini ve işlenmesini" koordine etmek.[26] İki adam resmî bir antlaşma yapmadılar, ama petrol üreticileri karteline dönüşecek şeyin temelini attılar.

Exxon bir başka fiyat indirimiyle (bu kez, tespit edilmiş fiyatın yüzde 7'si oranında) milliyetçileri kışkırttı. Petrol üreticileri, fiyat indiriminden bir ay sonra, 1960 Eylülünde Bağdat'ta toplandıklarında bir amaçları vardı: Petrol üreticilerinden oluşan bir kamu kartelinin kurulması. Bir hafta süren müzakerelerin ardından, grup OPEC'i kurdu. Beş kurucu üye kâğıt üzerinde dünyanın ham petrol ihracatının yüzde 82'sini kontrol ediyor ya da en azından üretiyordu: Venezuela (yüzde 30), Kuveyt (yüzde 18), Suudi Arabistan (yüzde 14), Irak (yüzde 10) ve İran (yüzde 10). Pérez Alfonzo'nun açılış konuşması delegelere petrolün "tükenmesi mümkün, yenilebilir olmayan bir kaynak" olduğunu, "dünya ham petrol rezervlerinin sonsuza kadar genişlemeye devam etmeyeceğini" ve bu yüzden "halklarımızın sefaletten refaha, cehaletten kültüre, istikrarsızlık ve korkudan güvenliğe ve güven duygusuna gecikmeksizin geçmelerini sağlayacak tek şeyin giderek artan bir hızla akıp gitmesine izin veremeyeceklerini" hatırlatıyordu.[27] Bu topraklardaki tek kârlı hammaddenin ihracatı kalkınmanın temelini oluşturmalıydı ve bu ulusların liderleri bu kez heba etmeleri halinde fırsatı sonsuza dek kaçırmış olacaklardı. Delegeler Pérez

Alfonzo'nun konuşmasından büyük bir keyif aldılar. Odadaki Nasırcı delegeler daha önce, Mısır başkanının petrolü Arap sosyalizminin üç ana dayanağından biri olarak gösterdiği -sağladığı zenginlik Arap ulusunun hak ettiği yere gelmesini sağlayacaktı- *The Philosophy of The Revolution* (1954) isimli eserinde son derece benzer bir şey okumuşlardı. Petrol, diye yazmıştı Nasır, "uygarlığın can damarıydı ve o olmadan zenginliklerinin hiçbiri var olamazdı."[28] Eğer petrol üreticileri ellerini musluğa koyabilirlerse, Exxon fiyatları düşüremeyecek ve esmer milletlerin kurtuluşu için gerekli peşinatı boşa harcayamayacaktı.

Bağdat toplantısına hâkim olan gururlu retorik, kamusal meta karteli için yetersiz bir gündem ortaya çıkardı. Örgüt ilk kararında Yedi Kızkardeş'i endüstriye hâkim olmakla eleştirdi ve OPEC üyelerini "petrol şirketlerinden fiyatlarını istikrarlı ve her türlü gereksiz dalgalanmadan uzak tutmalarını talep etmekle" görevlendirdi.[29] OPEC başka bir şey yapamasa bile, en azından petrol fiyatlarının düşürülmesini engelleyebilecekti. Petrol ihracatçıları vergi yasalarını akılcılaştırdılar ve vergilendirme için işletme paylarına (rantlara) kârların dahil mi edileceği, yoksa rantın kesintisiz bir ödeme mi olacağı konusundaki her türlü tutarsızlığı giderdiler. Yedi Kızkardeş rantın ek bir yük olmasını reddetti, çünkü rantın bir kredi değil, maliyet olarak değerlendirilmesi ve toplam vergiden düşülecek bir avans olmasını istiyorlardı. Her ne kadar bu OPEC forumlarında (genellikle OPEC içindeki daha radikal unsurlar tarafından) tekrar tekrar gündeme getirilecek bir mesele olmayı sürdürse de, OPEC bu hayati noktada Yedi Kızkardeş'e taviz verdi. OPEC'in başlangıçtaki kısıtlarına rağmen, artık Yedi Kızkardeş ve petrol ithal eden ülkeler fiyatlar (ve dolayısıyla üretim toplamları) üzerine yapılan tartışmalarda onun yerini teslim etmek zorundaydılar. Pérez Alfonzo "tartışmalarımıza can katan ruh, ulaşılan sonuçlardan daha değerli," diyerek Bağdat'tan iyimser bir ruh hali içinde ayrıldı.[30] Önde gelen finans gazeteleri OPEC'in kuruluşunu görmezden geldi ve onu uzun vadede hiçbir değeri olmayan, o sonu gelmeyen Üçüncü Dünya konferanslarından biri olarak gördü.

OPEC'in cüretkâr çıkışı, yani esmer milletlerin adil bir fiyat elde etmek üzere kıymetli metaları için bir kartel kurabilecekleri fikri, Üçüncü Dünya'yı etkiledi. Çeşitli Üçüncü Dünya siyasi forumları artık, çoğunlukla Birinci Dünya'da bulunan özel ulus ötesi karteller tarafından yaratılan bir piyasada (ya da Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'nin belirlediği fiyatlardan) satın alınan ucuz hammaddeler için çeşitli kamu kartelleri kurmak üzere OPEC'inkine benzer bir gündemle hareket etmeye çalışıyorlardı. Belgrad'daki BH toplantısında (1961) mesele tartışmaya açıldı ve UNCTAD koridorlarında (1964'ten başlayarak) iktisatçılar ve siyasetçiler Bütünleştirilmiş Emtia Programları üzerine açıklamalar ve anlaşmalar hazırlayıp durdular. Sorun, petrol kadar değerli olmadığı açık olan bir meta için nasıl bir kartel kurulacağıydı! Prebisch UNCTAD'da kakao karteli kurulmasını isterken, diğer taraflar Hükümetler Arası Bakır İhracatçısı Ülkeler Konseyi ve Uluslararası Boksit Derneği gibi platformlar yarattılar. Bunlardan hiçbirinin OPEC benzeri bir etkisi olmadı ve istikrarlı fiyat ve arz sağlayacak mekanizma konusunda tereddüt ettiler. İş söz konusu meta için bir emniyet stoku oluşturmaya geldiğinde, UNCTAD'ın fiyatları düzenlemek ve istikrarı sağlamak için yeterli miktarda meta satın alacak kaynakları yoktu.[31] OPEC uluslarının devasa petrol kârlarını diğer metaların istikrar kazanmasına yardım etmek üzere bu tür bir fonun kurulması için kullanmamaları büyük bir hayal kırıklığı yarattı.[32] OPEC ülkeleri sadece hammadde fiyatlarını istikrara kavuşturmak için küresel bir fona katkıda bulunmayı reddetmekle kalmadı, komşularına ve genel olarak Üçüncü Dünya'ya yaptıkları yardımlara dair karneleri de zayıftı (mebzul miktardaki kârlarının sadece yüzde 6'sı).[33] Siyasi kökenlerine rağmen OPEC petrol fiyatlarını korumak için mücadele edip başka pek bir şey yapmadığı için iktisadi bir kartele dönüştü. Kuşkusuz OPEC varil başı petrol fiyatlarının 1973'te 3 dolardan 1981'de 36 dolara yükselmesinde muazzam bir rol oynadı, ama 1999 Viyana toplantısına gelindiğinde, önemli kararlar ülkelerin bunları onaylamak için formalite icabı üç saatliğine bu-

luşmalarından çok daha önce alınıyordu. OPEC artık, sözde bir aslan olsa da kukla bir kurumdur.

OPEC'in uluslararası dünya düzenine attığı çalıma rağmen, petrol ihraç eden ülkeler esasen Yedi Kızkardeş'i tahtlarından indiremedikleri için görece zayıf kaldılar. Aslında, Yedi Kızkardeş ile OPEC arasındaki işbirliği, dünya pazarında (başında hırçın Enrico Mattei'nin olduğu İtalyan Devleti Petrol Şirketi, Rus Devlet Petrol Bakanlığı, Minnefteprom ve Getty and Hunt benzeri ABD merkezli şirketler gibi) bağımsız petrol şirketlerinin büyümesinin önüne geçti. Bu şirketler Yedi Kızkardeş'in piyasayı boğmasına bir son verme konusunda yardımcı olabilirlerdi. Kamusal petrol karteli piyasayı kapatmak için özel kartelle birlikte çalıştı. Yedi Kızkardeş, bir yandan altını oymak için ellerinden geleni artlarına koymazken, diğer yandan da OPEC'ten faydalandı. Örneğin, arzı arttırmak ve OPEC'in pazarlık gücünü azaltmak için Kuzey Afrika ve Atlantik kıyı şeridi gibi yerlerde başka petrol kaynakları aramaya başladılar. Fırsatını bulduklarında tek tek ülkelerle pazarlık yaparak OPEC'in tavan fiyatlarını bypass etmek üzere onlara anlaşmalar sundular. ABD başkanı Eisenhower şunu açık bir şekilde kavramıştı: Yeni örgütün içindeki Ortadoğu ülkeleri, herhangi birinin bu ülkelerden birinin petrolleri için varil başına beş sent daha fazla vererek örgütü dağıtabileceğinden endişeliydiler.[34] OPEC'in erken tarihinde bu defalarca yaşanmıştı.[35]

Üçüncü Dünya uluslarının Yedi Kızkardeş gibi imtiyazlı karteller karşısında izleyebilecekleri yollardan biri, petrol sahalarının, plantasyonların, hatta rafinerilerin, yani devletten kiralanan ya da devletin otoritesi altında çalışan bütün fiziki sanayi tesislerinin millileştirilmesiydi. Bu varlıkları millileştirmek Yedi Kızkardeş'in ve diğer özel kartellerin gücüne zarar verebilirdi, ama dünya üzerindeki ezici güçlerini bütünüyle altüst edemezdi. Gerçekten de petrol üreten ülkeler üzerindeki bu varlıkların millileştirilmesine yönelik yoğun siyasi baskı bu tür bir adımı kaçınılmaz hale getirmişti, bu yüzden en azından iki örnekte (Suudi Arabistan ve Kuveyt) Yedi Kızkardeş "gönüllü olarak" petrol sahalarının mülkiye-

tinden vazgeçti. Petrol sahalarının millileştirilmesi yerel iktidarın kartelden devlet aygıtını kontrol eden ya da üzerinde büyük bir gücü olan yerli burjuvaziye geçmesine neden oldu. Örneğin, Venezuela 1960'larda Yedi Kızkardeş'e karşı harekete geçtiğinde, bir yorumcu iktidar transferini şu şekilde tasvir etmişti:

"Bir planlama aygıtı ve devlete ait ağır sanayi kompleksleri (Guayana eyaletinde bir çelik fabrikası ve alüminyum sanayisi; kuzeybatıda petrokimya kompleksleri) kuruldu. Bunlar bağımsız bir toplumsal güç olarak bürokrasinin konumunu genişletip güçlendirdi. Fakat bir bütün olarak iktisadi kalkınma sürecini kontrol etmelerini sağlamadı."[36]

Venezuela devleti ve yerli burjuvazi petrolün çıkarılmasını üstlenseler de işlenmesini kontrol etmiyorlardı. Hâlâ petrol endüstrisi üzerinde muazzam bir baskı uygulamaya devam eden Yedi Kızkardeş'le işbirliği yapmak zorundaydılar. Sonuç olarak, ulus ötesi şirketlerin elindeki iktisadi varlıkların millileştirilmesi, sömürgecilik dönemindeki sorunların siyasi bağımsızlık sırasında da tekrarlanmasıyla sonuçlandı. Bu bir ilerlemeydi, ama aynı zamanda bir özgürlük yanılsaması da yarattı. Yedi Kızkardeş petrol çıkarmanın yükünü devletin omuzlarına yıkarken, endüstrinin meyvelerini toplamaya devam etti. Dahası, devletin petrol sahaları üzerinde kurduğu yeni iktidar ve fiyatlarla vergiler için Yedi Kızkardeş'le müzakere edebilme yeteneği onu meta çevriminin iki tarafında da pazarlık yapabilir hale getirdi. Artık petrol işçileriyle daha düşük ücretler, Yedi Kızkardeş'le ise daha yüksek fiyatlar için pazarlık yapabiliyordu. İhracattan elde edilen kazancı arttırmak ve devletin hazinesini doldurmak kendi başına eşitlik yaratmaya yönelik bir stratejinin habercisi değildi.

Kamu kartelleri ve varlıkların millileştirilmesi stratejisi her zaman tropik bölgelerde işçi sınıfının çıkarına olmadığı gibi, bu stratejinin yüksek fiyatlı ana ürünlere erişimi olmayan ülkelerin de yararına olmadığı söylenmelidir. OPEC belirlediği petrol fiyatını koruduğunda, petrolü olmayan esmer milletler çağdaş kapitalizm için vazgeçilmez hale gelmiş olan tek enerji kaynağı için çok

daha yüksek bir fatura ödemek zorunda kaldılar. 1970'lerin başlarındaki Libya gibi radikal OPEC üyeleri, dünyadaki çeşitli uluslar için farklılaşmış fiyatlar belirlenmesini savunsalar da, OPEC'in katı iktisadi vizyonu bu tür siyasi düzenlemeleri imkânsız kılıyordu. OPEC'in açık bir şekilde siyasi bir kavgaya bulaştığı tek örnek Filistin'in savunulmasıyla ilgiliydi, ama burada bile Arap Birliği'ne güvenilemezdi.[37] Genel olarak, meta kartellerinin her zaman Üçüncü Dünya'ya yardımcı olduğu ve gelişmiş sınai devletlere zarar verdiği söylenemez: Sınai devletler genellikle, mega şirketler tarafından fabrika çiftliklerde yetiştirilen tarımsal metalar gibi belirli ana malların üretimi üzerinde hâkimiyetlerini korurken, Üçüncü Dünya ülkeleriyse genellikle mamul mallar üretirler. Tıpkı herhangi bir kartelin sadece kartel tarafından korunan metaya sahip olanlara yardımcı olması gibi, yüksek petrol fiyatları da yerli petrol rezervleri bulunmayan Üçüncü Dünya devletlerine zarar verdi. Kartel seçeneği kuşkusuz devletleri cesaretlendirdi, ancak Üçüncü Dünya'nın bir bütün olarak güç kazanması için genel bir siyasi stratejiye sahip değildi.

OPEC'in en cesur birlik gösterisi 1973 ambargosu sırasında gerçekleşti. Arap ordularının 1967'de İsrail karşısında aldığı yenilgi daha içine kapanmış bir Arap birliğini güçlendirirken, İran Şahı da ordusunu ve polis kuvvetlerini petrol gelirleriyle güçlendirip modernize etmek için ülke içinden kaynaklanan bir baskı altındaydı. Artık muhafazakârlar tarafından yönetilen Venezuela hükümeti, uzun bir süredir, giderek yoksullaşan bir toplum üzerindeki zayıf iktidarını sürdürebilmek için gelirlerinin artmasını istiyordu. Petrolde fiyat arttıran ilk ülke 1970'de Libya oldu. Kaddafi'nin liderliğindeki yeni Devrimci Komuta Konseyi bol miktarda bulunması, Avrupa'ya yakın olması, yüksek kalitesi ve Libya devleti tarafından kontrol edilmesi gibi avantajları olan Libya petrolünün fiyatını arttırdı. Kaddafi, "5.000 yıl boyunca petrol olmadan yaşayabilen insanlar, meşru haklarını elde edebilmek için on yıllarca daha petrolsüz yaşayabilir," diye ilan etti.[38] Ne Atlantik güçleri ne de Yedi Kızkardeş Kaddafi'nin meydan

okumasının karşısında durabildi ve "gönüllü" bir fiyat artışına boyun eğdiler.

OPEC 1973 Ekiminde, Yom Kippur Savaşı'nda siyasi bir silah olarak kullanmak amacıyla petrol fiyatını yükselttiğinde, bunu emperyalizme meydan okumak için yapmamıştı. Hatta, Kaddafi'nin ve diğerlerinin saldırgan retoriğine rağmen, ABD hükümeti OPEC'teki bağlantısı Suudi Arabistan vasıtasıyla emperyalistler arası bir güç gösterisiyle bundan yararlanmayı bildi. 1971 yılında, Başkan Nixon doları altın standardına bağlı olmaktan çıkardığında, yönetim küresel ekonomi üzerinde iktidar kurmaya yönelik stratejiler üzerine kafa patlatmıştı. Bunlardan biri Nixon hükümetinin Birleşik Devletler için en az iki şey beklediği petrol fiyatlarında bir artıştı: İki esas iktisadi rakip, yani Batı Avrupa ve Japonya üzerinde muazzam bir baskı yaratmak ve petrol ülkelerinin, en azından Körfez ülkeleri petro-kârları massedebilmek için gerekli üretim kapasitesine sahip olmadıklarından, her şekilde ABD finans kurumlarına geri dönecek kazançlar elde etmelerini sağlamak. 1974'te ABD ekonomisindeki sermaye kontrollerinin kaldırılması da (o zamanlar neredeyse bütünüyle dolar olarak tutulan) bu petro-kârların geri çevrimini ve dolayısıyla "sağlam para" aracı olarak doların statüsünün güçlenmesini kolaylaştırdı.[39] Petrol üreten devletler ana döviz rezervlerini dolarda tuttuklarından, bu, ABD ekonomisinin istikrara kavuşmasına yardımcı olmaları (ve Birleşik Devletler'in sanayisizleşmesine katkıda bulunan doların değer kaybını engellemeleri) sonucunu doğurdu.[40] 1973'teki fiyat artışı kuşkusuz petrol üreten ülkelerin konumunu geçici bir süreliğine güçlendirdi, ama uzun vadede ABD hükümetinin ve dolar üzerinden iş yapan önde gelen ulus ötesi şirketlerin işine yaradı. O halde kamu karteli, ardındaki iyi niyetlere rağmen zorunlu olarak emperyalizmin yapısına zarar vermedi ya da ona meydan okumadı.

1974'te OPEC'in petrol ambargosunun son demlerinde, BM Genel Kurulu Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (NIEO, *New International Economic Order*) adı verilen eşi görülmemiş bir belge kabul etti. NIEO belgesi en azından on yıldır Üçüncü Dünya'nın

(özellikle de UNCTAD'ın) çalışmaları arasında yer alıyordu ve 1973 Cezayir zirvesinde BH tarafından da benimsenmişti.[41] BH, bağımlılık kuramının en gelişkin çalışmalarından yararlanarak, BM Kalkınma Onyılı'na rağmen, mevcut uluslararası düzenin sadece esmer milletlerin kalkınmasını sağlayamamakla kalmadığını, aynı zamanda az gelişmişliklerine de katkıda bulunduğunu ileri sürdü.[42]

NIEO, OPEC'in varlığının ve UNCTAD tarafından tecrübe edilen engellemelerin bir ürünüydü. Tesadüfen, 1973'e kadar BH'nin başkanlığını yürüten Cezayir Başkanı Boumédienne, aynı zamanda OPEC üyesi bir ülkenin de başındaydı. Birinin ekonomik bir politika yaratırken yaşadığı tecrübeleri diğerine de taşıdı. NIEO'nun tartışılacak bir dizi somut noktası vardı, ama Üçüncü Dünya gelişmiş sanayi ülkelerinde bir hareketlenme yaratamadı. 1974'te BM Genel Kurulu, yabancı varlıkların millileştirilmesi (2. madde), hammadde kartellerinin yaratılması (3. ve 5. maddeler), "çok taraflı meta antlaşmaları"nın yaratılması (6. madde) ve "adil ve hakkaniyetli ticaret koşullarını" teşvik edecek bir sistemin yaratılması (28. madde) gibi noktalarda NIEO'dan yararlanan "Devletlerin Ekonomik Hak ve Görevleri Şartı"nı onayladı. Maddelerin büyük bir bölümü bir devlet tarafından seçilen iktisadi sistem tipinin herhangi bir cezaya tabi olmaması ve hiçbir devletin bir başka halkın çıkarlarının aleyhine iktisadi güce başvurmaması gerektiğini vurguluyordu. OPEC'in arkasındaki en güçlü saik bu yaşayan Şart'ta bulunabilir.[43]

Gelişmiş sanayi devletleri NIEO'nun yaklaşımına kökten karşı çıktılar ve küçümseme de dahil olmak üzere gereken her türlü araçla buna karşı mücadele ettiler. UNCTAD'ın 1976 Nairobi Konferansı'nda, Dışişleri Bakanı Kissinger açık sözlüydü:

"Birleşik Devletler bir iktisadi savaşa hemen hemen bütün ülkelerden daha fazla dayanabilir. Eğer diğer uluslar bu yolu seçerse, meydan okuma ve retorik saldırılara direnebiliriz. Gerçekçi olmayan ve dayatmacı taleplere de kulağımızı tıkayabiliriz."[44]

Kissinger, gelişmiş sanayi devletlerinin, özellikle de Birleşik Devletler'in düello teklifi anlamına gelen bu sözleri söylerken, OPEC'in kurulmasına yardımcı olmuş yaşlı bir adam ailesine hüzünlü bir mektup yazıyordu. Caracas'taki evinde ölümün gölgesi karşısında kederlenen Pérez Alfonzo, OPEC ve genel olarak meta kartelleri fikrine bir ağıt kaleme almıştı. Ona göre petrol şeytanın dışkısıydı.

"Ben her şeyden önce bir çevreciyim. Her zaman her şeyden önce bir çevreci oldum. Artık petrolle ilgilenmiyorum. Çiçeklerim için yaşıyorum. OPEC, çevreci bir grup olarak gerçekten tarihe karıştı. Hâlâ OPEC'in Üçüncü Dünya için hayırlı bir araç olduğuna inanıyorum. Sadece gerektiği gibi kullanılmadı."[45]

İki yıl sonra hayata gözlerini yumdu.

Arusha

1967'de Tanzanya devlet başkanı Julius Nyerere Doğu Afrika'nın en etkileyici doğal fenomenine geçit işlevi gören alelade bir kasabada bir bomba patlattı. 1900'de bir garnizon kasabası olarak kurulan Arusha, Meru Dağı'nın eteğinde Kilimanjaro Dağı'nı ve Serengeti Ovası'nı gören bir konumda bulunur. Burada, Nyerere, Taganyika Afrika Ulusal Birliği'nin (TANU) Yürütme Kurulu'nda, daha sonra Arusha Deklarasyonu olarak bilinecek belgeyi açıkladı. Deklarasyonun ilk satırında yer alan "TANU'nun sosyalist bir devlet kurma politikası" ifadesi, (madenler ve toprak da dahil olmak üzere) ülke kaynaklarının büyük bir kısmının İngiliz ve Tanzanyalı sahipleriyle yöneticilerini rahatsız etti. Sosyalizmin ilanına, eskiden sömürge olan bir ülkede inşa edilmesinin kolay olmayacağının kabulü de eşlik ediyordu. Alman ve İngiliz sömürge rejimleri sadece Doğu Afrika'nın ekonomisini soymakla kalmamış, arkalarında ülkeyi özgürleştirmek için değil, sömürmek için tasarlanmış bir devlet aygıtı da bırakmıştı. Devlet kurumları ve sivil bürokrasi, (TANU'nun Arusha deklarasyonu ve 1971 tarihli *Mwongozo* ya da Liderlik Yasası'nda görüldüğü gibi) ulusal kurtuluşun eşitlikçiliğinden hayli uzak bir değer olan, emperyal hiyerarşi kültüründen doğmuştu. Gelişmiş sanayi devletlerinden, aristokratik kırsal sınıflardan ve yeni ortaya çıkan tüccar sınıflardan gelen baskıların kıskacında, yeni devletin çok az zamanı vardı. İşlerin aceleyle değişmesi gerekiyordu. Fakat sosyalizm hayal gücüne ve zamana ihtiyaç duyar. Aceleye getirilemez. Kitle desteği ve bu desteği yaratabilecek kurumlar olmadan aceleyle sosyalizm kurmak, pek çok Üçüncü Dünya devletini felakete sürüklemiştir.

Arusha Deklarasyonu özgürlük ve eşitlik, bireysel haklar ve kolektif refahtan oluşan ikiz ilkeleri tasdik etti.[1] Devletin yoksulluğu, cehaleti ve hastalıkları ortadan kaldırması gerekiyordu. Bu tartışmaya açık değildi. Ama devlet bu ortadan kaldırma sürecini nasıl idare etmeliydi? Toplumu dönüştürmek için gereken organizasyon biçimi neydi? Sadece merkezî bir devlet mi olmalıydı, yoksa kısa süre önce özgürlüğüne kavuşmuş bir nüfusun enerjisinden, yaratıcılığından ve coşkusundan yararlanacak demokratik (belki de yerel) kurumların yaratılması da gerekiyor muydu? Tanzanya'nın nüfusu esasen kırsal bölgelerde yaşıyordu ve tarıma bağımlıydı. Tarıma ve onun hem dünyada hem de toplumda oynadığı rolle ilgili her türlü kurumsal değişime ihtiyaç vardı. Pek çok tökezlemenin arasından Nyerere rejimi kırsal dönüşümün ana organizasyon biçimi olarak sosyalist köy (*ujamaa vijini*) fikrini benimsedi. Fakat rejim tarımsal reformun yeterli olmadığının farkındaydı. Ulusal kurtuluş rejimi siyasi sermayesi tükenmeden önce halkın ana taleplerinden bazılarını yerine getirmek zorundaydı. Tanzanya'da geçim sektöründe verimlilik yalnızca yüzde 2 idi (nüfus artışıysa yüzde 3). Tanzanya gıda üretiminde yüksek bir artış oranına sahip olsa da TANU bir kriz devralmıştı. Sanayileşmiş bir dünyada tarımın tek başına insanların arzu ve ihtiyaçlarını karşılaması mümkün değildi. Uluslararası ticaret hadleri tarımsal metalar karşısında taraflıydı. Kırsal Tanzanya (dünyanın diğer kırsal bölgeleri gibi) sınai ürünlere ihtiyaç duyduğundan, ülke sakinleri dezavantajlı konumdaydı. Tanzanya sermaye malları (örneğin makine) üretmek ve tarım (ve madencilik) sektöründeki hammaddeleri işlemek için bir sanayi sektörü yaratmak zorundaydı. Bu nedenle tarım reformlarının daha geniş bir iktisadi reform kapsamında yapılması gerekiyordu.

Bu her toplum için üstesinden gelmesi zor bir işti, sömürge idaresi tarafından yıpratılmış bir toplum içinse çok daha zordu. Bu tür değişimler hem siyasi irade hem de yatırım sermayesi gerektiriyordu. Birçok ulusal kurtuluş rejimi yabancı yardımın ve gelişmiş sanayi ülkelerindeki bankalardan alınacak ticari borç-

ların yaratacağı tehlikenin farkındaydı. Bu paralar, sömürgecilik sonrası ekonomiyi Birinci Dünya'nın kurumlarıyla bağımlılık ilişkilerine sokma eğilimindeydi (Avrupa ve Birleşik Devletler'den gelebilecek olanlara kıyasla Sovyet yardımı sınırlıydı). "Halkın sırtına, geri ödemesi bütçelerini aşacak büyük borçlar yüklemek," diye belirtiliyordu Arusha Deklarasyonu'nda, "onlara yardım etmek değil, onlara zarar vermektir. Geri ödemeleri istenen borçlardan halkın büyük çoğunluğu değil de yalnızca küçük bir azınlık yararlandığında durum daha da kötü olur."[2] Yabancı yardım ya da ticari borçlar yerine, ulusal kurtuluş devletleri kalkınmaya yönelik üç ayaklı bir yaklaşım geliştirdiler: ekonominin hâkim noktalarının millileştirilmesi (finans, altyapı, enerji, hayati hammaddelerin çıkarılması ve sermaye malı üretimi), tarım sektörünün geliştirilmesi ve sanayileşmenin teşvik edilmesi. Plana göre sanayileşme için gereken sermayenin finans alanının millileştirilmesinden ve tarımsal artıktaki artıştan gelmesi bekleniyordu. Millileştirme finansal kararları ulus ötesi şirketlerin değil, devletin eline bırakmış ve dışarıya sermaye akışını durdurmuştu. Toplanabilen her türlü kaynak Tanzanya'nın önündeki asıl görevin başarılması için kullanıldı: kırsal ekonomiyi canlandırmak ve kırsal bölgelerde eşitlik yaratmak. Tarımsal reformu hayata geçirmek ve sınai büyümeyi sağlamak için gereken sürenin kısıtlı olması nedeniyle, ulusal kurtuluş devleti hızlı hareket etti. Arusha Deklarasyonu'nda Nyerere ilk önce kapitalizmin kurulması gerektiği, sıranın ancak ondan sonra sosyalizme geleceği fikrinden yakındı, çünkü ilkinin yapılması toplumsal refah üretecek, ama aynı zamanda bu tür bir toplumsal dönüşüm için fırsat sunan ulusal kurtuluşun siyasi dinamiğini bastıracaktı. "Yaptığımız hata," diye yazıyordu, "kalkınmanın sanayi ile başladığını düşünmek. Bu bir hata çünkü ülkemizde pek çok modern sanayi kolunu kurabilecek olanaklardan yoksunuz."[3] Önce tarımsal değişim ve sonra sınai büyüme.

Hindistan ve Mısır gibi devletler için Üçüncü Dünya gündemi, sosyalist olmaktan çok refah devletine yönelikti. Devlet, hâkim sınıflarının (her halükârda kendi aleyhlerine olan) karmaşık bir

uluslararası ekonomide bir miktar manivela elde etmesi için ekonominin hâkim noktalarını merkezileştirdi ve millileştirdi. Bu devletler, aşağıda göreceğimiz gibi, yurttaşlarının refahını düşünüyorlardı, ama kendilerini eşitlikçi bir toplumun yaratılmasına adamamışlardı. Tanzanya, Nyerere'nin TANU'sunun yönetiminde Hindistan ve Mısır'ın refah devletçiliğinden daha fazlasını yapmaya kalkıştı. Arusha Deklarasyonu kaynağını sosyalist deneyimlerden almıştı: Devletin halk arasında eşitlik yaratmak zorunda olduğu ve bu eşitliğin sadece tüketim düzeyinde değil, üretim düzeyinde de yaratılması gerektiği konusunda ısrar ediliyordu.

Fakat Arusha-TANU projesiyle ilgili esas sorun amaçlarıyla değil uygulanmasıyla ilgiliydi. Üçüncü Dünya milliyetçiliklerinin birçoğu gibi, Arusha-TANU da nüfusunu farklılaştırmayı başaramadı. Tanzanya'nın nüfusunun büyük bölümü kırsal bölgelerde yaşadığından, deklarasyon, devleti "köylüye kulak vermeye" çağırıyordu. Yarattığı politikaların hedefinde topraksız köylülük vardı ve bunların arasındaysa tarımsal üretim ve yeniden üretimde kadınlara özel bir rol verilmişti.[4] Arusha-TANU stratejisinin ortaya koymayı başaramadığı şey, politikalarını hayata geçireceği mekanizmanın topraksız köylüleri, özellikle de kadınları nasıl faydalı hale getireceğiydi. Bunun yerine, devlet halktan söz ediyor ama onlardan ayrı bir yerde duruyordu. TANU köylülük içinde özel sınıf müttefikleri seçip, onlar için toplumsal değişimin aracı olabilecek kurumlar yaratmadı. Ne 1967 *ujamaa*'sı ne de 1973-75 köyleştirme programları sırasında topraksız köylüler için kırsal sendikalar kuruldu. Devlet köylülere odaklandı ve örgütlü emeğin (1958 ile 1961 arasında Britanya'dan bağımsızlık kazanmak için bir dizi grev örgütleyen liman işçileri, posta emekçileri, elmas madencileri, demiryolu işçileri, sisal plantasyonu işçileri ve diğerleri) "modern sektör"de sahip olduğu hayati rolü görmezden geldi.[5] TANU rejimi iktidara geldi, sendikaları kapattı ve sendika üyelerini hükümet tarafından yetkilendirilmiş tek bir sendikada, Taganyika İşçilerinin Ulusal Sendikası'nda topladı (1964). Sosyalist bir deneyin doğal müttefikleri marjinalleştirildi. Devletin kendi

fikirlerini hayata geçirmek için nasıl enerji toplamayı planladığına ilişkin dört başı mamur bir stratejisi yoktu.[6] Bunun yerine devlet halkın üstünde durdu, onları yönetti ve "yukarıdan sosyalizm" vaaz etti.[7]

1961'de Tanzanya'nın ihraç ettiği pek bir sınai mal yoktu. Ülke ekonomisi tarımın hâkimiyetindeydi ve esas ihracat kalemleri tarımsal metalardan oluşuyordu. Dünyada tarım fiyatları düşük seyrettiği ve çok sık büyük dalgalanmalar gösterdiği için, Tanzanya'nın ekonomisi bocalıyordu. Sermaye olmadan, eskiden gelen küçük bir birikmiş sermayeyle sanayi kurmaya kalkışmak saçma bir şey olurdu. Bunu sadece Nyerere'nin sosyalist hükümeti değil, etkili bir raporda Dünya Bankası da kabul etmişti.[8] Dünya Bankası, Nyerere hükümetiyle birlikte Tanzanya'nın sosyal ekolojisinin köylerden ziyade dağınık kırsal hanelerden oluştuğunu belirlemişti.[9] Herhangi bir idarenin önündeki görev bu tekil birimlerin çabalarını, iktisadi olarak daha üretken bir şeyde birleştirmek olurdu. Alman sömürgeciler misyonerlik faaliyetlerini kolaylaştırmak için köyler kurmuştu, ama başarısızlıkları İngilizleri Afrikalı çiftçinin bağımsızlığını takdir etmeye sevk etmişti.[10] Nüfusun görece seyrek olması, kırsal kesimin dünya ticaretinin yörüngesinin dışında kalmasını mümkün kılmıştı. Şimdiyse Nyerere hükümeti, yeni uluslar için hazırlanan planlarla ve ilerleme beklentileriyle harekete geçmişti.

1960'ların başlarında, ulusal kurtuluş devleti geçimlik ekonomi için ekin yetiştiren küçük toprak sahiplerini rahatsız etmedi. Bu sektöre yaptıkları tek müdahale, küçük toprak sahiplerine tarım tekniklerinde küçük iyileştirmeler sunmak olmuştu.[11] Yağışın yetersiz olduğu yıllarda sıkıntı çeken dağınık haldeki köylülüğe daha iyi sulama sistemleriyle destek olunabilirdi. Devlet küçük toprak sahiplerine geçimlik üretimin yerini alacak endüstri bitkileri için tohumlar ve makineleşmiş teçhizat da sağladı. Endüstri bitkilerinin ekilmeye başlanması çiftçiler tarafından kabul görmedi. İhracata yönelik ekinler pahalı gübrelerin ve tohumların kullanılmasını gerektiriyordu ve bütün bunlar için peşin para lazımdı.

İhracat pazarında sorun yaşanması halinde çiftçiler yiyeceksiz kalırdı. Pamuk, kahve ve tütünün uluslararası fiyatları dengesizdi ve çiftçiler bu ürünlerin ekilmesine her şekilde direndi.

Hükümet, "geliştirme" tasarısı hızını kaybettiğinde "dönüşüm" adını verdiği daha radikal bir yaklaşım denedi. Rejim, köylüleri "köy yerleşimleri" denilen, teorik olarak çabalarının değerini arttırmak için birlikte çalışacakları deneysel çiftliklere taşınmaları için teşvik etti. Bu çiftliklerde, el emeğinin (esasen çapa kullanımının) yerini mekanik donanım ve gübreler aldı. Nyerere'ye göre, halkın "düzgün köylerde" yaşamayı öğrenmesi gerekiyordu.[12] Tanzanya'nın kırsal bölgelerinde yaşayan milyonlarca insandan, hükümete maliyeti iki milyon poundu geçen bu köy yerleşimlerine taşınanların sayısı sadece 3500 aileydi. Ünlü Fransız tarımbilimci ve bir dönem BM Gıda ve Tarım Örgütü'ne danışmanlık da yapan René Dumont, 1969'da hükümetin köyler kurmaya yönelik fikirlerine yaklaşan bir rapor kaleme aldı: Tasarı korkunç sonuçlara yol açmıştı, ama "maliyetinin çok yüksek olmaması koşuluyla arzu edilebilir görünüyordu."[13] Arusha Deklarasyonu tarım politikasındaki başarısızlıkları kabul ediyor ve rejimin fabrikalar kurmak yerine tarlaları büyütme stratejisini agresif bir şekilde savunuyordu. Deklarasyonun ardından rejim, köy yerleşimlerinin rafa kaldırılacağını değil, *ujamaa* programı adı altında, kırsal bölgelerin topyekûn sosyalist köylere dönüştürülmesiyle genişletileceğini ilan etti.

Nyerere rejimi, Arusha Deklarasyonu'ndan birkaç ay sonra sosyalizmden ziyade küçük ölçekli kapitalist tarımı desteklemek için çalışmış olduğuna karar verdi.[14] Çiftçilerle pazarları arasındaki feodal ilişkileri dönüştürmeye çalışmadan çiftlik hayatının geliştirilmesi yeterli değildi. Nyerere'nin köylünün yaşamına içkin olduğuna inandığı ve kapitalizm öncesine dayanan komünal fikirler, kapitalist tarımla birlikle ortadan kayboluyordu. *Ujamaa* bu komünal tohumu koruyacak modern bir kabuk yaratacaktı.[15] Nyerere rejimi bütün köylüleri on yıl içinde *ujamaa* köylerine taşınmaya çağırdı. Devlet Tanzanya nüfusunun yaklaşık yüzde 20'sine

tekabül eden üç milyon insanı yeniden yerleştirdi. Bu köylüler bir köyde birlikte yaşıyor ve köyün çevresindeki tarlalarda birlikte çalışıyorlardı. Hem herhangi bir girdi satın almak için kaynaklarını, hem de pazarda satmak için ürünlerini birleştiriyorlardı. *Ujamaa* politikasının iki önemli kusuru vardı. İlk olarak, kolektivizasyon çiftçilerin pazarla olan toplumsal ilişkilerinde radikal bir dönüşüm yaratsa da, Nyerere *ujamaa*'yı toplumsal iktidarın toplumsal cinsiyetle ilgili veçhelerini yeniden düzenlemenin bir aracı olarak görmemişti. Nyerere'ye göre çiftçi topluluğu, ima ettiği toplumsal cinsiyete dayalı iktidarın bütün çıkarımlarıyla birlikte "geleneksel bir aile grubu" olacaktı.[16]

İkincisi, bu politika rejime hükümetin kontrolü altındaki köylere taşınmaya zorlanan köylüleri ikna etmek için vakit tanımamıştı. Hükümet köylüleri bu köylere yerleştirmek için çeşitli "operasyonlar" başlattı (1971 Dodoma Operasyonu, 1972 Kogoma Operasyonu ve 1973 Pwani Operasyonu). R.R. Matango memleketi Inchungu'daki (Mara) kaosu şöyle tasvir etmişti:

"Inchungu'daki pek çok köylü silahlı milislerin, evlerinin tepesine çıkarak sazdan yapılmış çatılarını söktüklerini, bazı örneklerde demir saçların yırtıldığını, kapıların ve pencerelerin sökülerek parçalandığını; pek çok yerde evlerin yıkıldığını gördüğünde şaşkınlığa düşmüştü."

Devlet milisleri eski köyleri yıktılar ve köylüleri yeni yerlerine götürdüler. "İnsanlar panikle planlanmamış köy mahallerinde geçici barınaklar inşa ettiler. Bütün hane hareket halindeydi. Taşınmak, panik halinde, planlanmamış köylere taşınmak. Böylece su, okul, dispanser için etüdü bile yapılmamış bölgelerde yeni köyler yaratmak. Burada halkın hayatını sürdürmesi için neredeyse hiçbir tesis ya da bu tesisleri kurmaya yönelik herhangi bir plan yok, tek amaç Kalkınma Köylerine taşınmak. Bu gelişigüzel, allak bullak hareket, hükümetin acilen ilgilenmesi ve kaynak ayırmasını gerektiren sorunlar yarattı."[17] Etütler yapılmadan verimli pamuk topraklarına ya da toprak için gerekli sulama imkânlarının

bulunmadığı bölgelerin çevresine evler inşa edildi. Bu açıdan, Üçüncü Dünya'da aceleci sosyalizm, gayridemokratik ve otoriter bir hal aldı.

Tanzanya *ujamaa*'sı aceleci Üçüncü Dünya kalkınmasının ya da Üçüncü Dünya sosyalizminin çok sayıda örneğinden biriydi. Üçüncü Dünya devletlerinin birçoğu aceleyle sınai fabrikalar ve barajlar inşa ettiler, ormanları temizlediler ve halklarını taşıdılar. Bu çabanın pek çok nedeni vardı ve bunların en önemlisiyse kurtuluş hareketinin siyasi sermayesi tükenmeden önce refah sağlamak amacıyla İleriye Doğru Büyük Bir Sıçrama yapılabilmesi için, yeni ulusun üretken kapasitesini hızla arttırmaktı. Geliştirilmiş üretici güçler iktisadi refahı yaratabilirdi, ama bu sadece sömürge yönetiminden ya da oligarşinin iktidarından siyasi özgürlüğü kazanmış olan siyasi hareketlerin talep ettiği fedakârlıklarla mümkün olabilirdi. Liderliğin niyeti hangi açıdan bakılırsa bakılsın kötü değildi. Fakat modernist rüyası –doğayı ve toplumu yönetmek ve demokratik bir yönetim yapısı ya da seferber edilmiş bir nüfus olmadan büyük sınai anıtlar inşa etmek– komutacılığın ve bürokratizmin en zararlı aşırılıklarına yol açtı.[18] Hindistan'da 1940'ların sonlarıyla 1980'lerin sonları arasındaki dönemde devlet 25 milyon civarında insanı yerinden ederken, aynı dönemde Çinliler 40 milyon insanın yerini değiştirdi. Bunlar çarpıcı rakamlardı, çünkü bu devletlerin nüfusları kalabalıktı, ama küçük ülkelerde devletin bürokratik komutacılığıyla yerlerini değiştirdiği insanların nüfusa oranı afallatıcıydı (Tanzanya'da, nüfusun beşte biri yeniden iskân edilmişti).[19] Halkın arzularının göz ardı edilmesi ve ekolojik yaşamın tüketilmesi, halk kitlelerinin Üçüncü Dünya projesinden yüz çevirmesine yol açtı ve adaletin tesis edilmesi için gereken ortamı yok etti. Devlet, köylülük içinde müttefikler edinme ve onların kendi örgütleri üzerinden değişimi yaratmalarına izin verme zahmetine girmeden, tepeden hareket etti.

Ujamaa hareketi ulusal kurtuluş rejiminin geniş halk kitlelerinin çıkarları için işleyecek bir demokratik ekonomi yaratması gerektiği varsayımıyla başlatılmıştı. Genel olarak eski sömürge

dünyasında, özel olaraksa Tanzanya'da insanların büyük bir kısmı kırsal yaşamlar sürdüğünden, Nyerere'nin 1961'deki sloganı da onlara hitap ediyordu:

"Diğer ülkeler aya ulaşmayı hedeflerken, biz şimdilik, ne pahasına olursa olsun köye ulaşmayı hedeflemek zorundayız."[20]

Nyerere'nin ve benzer tarım programlarına sahip (Cezayir'den Burma'ya kadar) pek çok Üçüncü Dünya hükümetinin niyeti ne olmuş olursa olsun, tarımı güçlendirme hamlesinin, köylülüğü *kontrol* etmek, ulusal kurtuluş devletinin hâkimiyeti altında köylü üretimini bir araya toplamak gibi açık bir sonucu oldu.[21] Üçüncü Dünya'daki köylü üretimi bir kez bir araya getirildiğinde, artık kendi kalkınmalarını yönetebilecek yerelliklerin geçimlik ihtiyacından ziyade, dünya ticaretinin (ve emperyalizmin) dinamiklerine hizmet edebilirdi.[22] Göreli özerk küçük meta sektörünü devletin hizmetine koşmak için, rejim 1975'te kooperatif pazarlama hareketini ilga etti. Başta pamuk olmak üzere, tarımsal ürünler için daha iyi fiyatlar elde etmek amacıyla kurulan bu hareket, bazı açılardan köylülük için faydalı olmuştu. Fakat devlet doğrudan üreticilerden, genellikle de merkezî hükümet tarafından belirlenmiş fiyatlardan ürün satın almaya karar verdi. Ayrıca rejim 1972'de, yerel hükümet yetkililerini, doğrudan merkezdeki bakanlıklara rapor verecek "kalkınma takımları"yla değiştirmeyi öneren ABD'li danışmanlık şirketi *McKinsey and Co.*'nun tavsiyesini benimsedi. Darüsselam Üniversitesi'nden bir araştırmacı bu takımların "yerel yönetim sistemini, hükümetin ve partinin üst kademelerine doğru merkezileşen ayrıntılı bir dikey bilgi ve planlama akışı sistemiyle etkin bir şekilde değiştirdikleri"ni yazmıştı.[23]

Tanzanya ve diğer pek çok Üçüncü Dünya ülkesindeki tarım tasarılarının en kötü yanı, aceleye getirilmeleri ve genellikle köylülüğün bunları rehber edinmek yerine harfiyen uygulamaları *gerektiğine* inanıldığı için, değerli olabilecek politikaların zor kullanılarak hayata geçirilmeye çalışılması ve yıpratılmasıydı. İktidardaki Üçüncü Dünya liderliği Fyodor Dostoyevski'yi harfi harfine takip ediyormuş gibi gözüküyordu:

"Peki, o halde halkı bertaraf edin, seslerini kısın, onları susmaya zorlayın. Çünkü Avrupa aydınlanması halktan daha önemlidir."

Modern devlet şiddeti esasen halk ayaklanmalarını caydırmanın ve halkı hizaya sokmanın doğal bir şartı olarak kullanırken, Üçüncü Dünya modernizmi ve bürokratizmi bağlamında şiddet, devletin gündemini hayata geçirmesinin bir aracı haline geldi. Tarım iktisatçısı Philip Raikes, *ujamaa* konusunda yaptığı ve bu uygulamanın arkasında yatan ideallerin değerini teslim ettiği bir değerlendirmede, "Politikanın uygulanması bürokratik aklın en korkunç kuytularından birini açığa çıkardı" diye yazmıştı.[24] Nyerere 1967 Ekiminde, *ujamaa* projesinin rejimin inşa ettiği şekliyle zor kullanılarak hayata geçirileceğini anlamıştı ve bu yüzden manevi otoritesinin gidişatı ikna yönünde değiştirip değiştiremeyeceğini görmeye çalıştı. "Sadece üretim artışını örgütlemeye çalışmıyoruz, halkımızın büyük bir çoğunluğu için bütünüyle yeni bir yaşam tarzı getirmeye çalışıyoruz. Bu ancak halk amacını anladığında ve gönüllü olarak katılmaya karar verdiğinde gerçekleştirilebilir."[25] Nyerere bu sözlerle rejimin insanların hükümeti dinlemesine ve sonra da hükümetin fikirlerini "gönüllü" olarak takip etmesine izin vermesi gerektiğini ileri sürüyordu. Fakat tek bir kişinin sözlerinin, bir rejimin politikalarını düzeltmesi, hatta dönüştürmesi, rejim o kişiye çok büyük bir iktidar vermiş olsa bile pek de mümkün değildir. Nyerere'nin politikası onun iyi niyetlerinden daha büyük bir çekim gücüne sahipti.[26] Toprağı işleyen çoğunluğun, eğer ondan bir pay almıyorsa, ne kapasitesini arttırmak için motive olması ne de ondan yararlanması beklenebilirdi. İnsanların sıkı çalışmasını sağlayacak tek şey baskıydı.

Devletin hoşnutsuzluk için bir kanal yaratamadığı ya da onu tolere edemediği zamanlarda bile, halk her zaman olduğu gibi cesur ve yaratıcı yöntemlerle hoşnutsuzluğunu gösterdi. Morogoro ve Arusha bölgelerindeki köylüler mısır tohumlarını ekmek yerine yediler, kendilerine verilen gübreleri karaborsada sattılar, talimatları anlamıyormuş gibi davrandılar, yerel parti yetkililerine karşı büyü yaptılar ve köyleştirmeye karşı gösteriler düzenlediler.[27]

Başka yerlerde, insanlar barajlar nedeniyle su altında kalacak yerlerde toplandılar ve buraları kuşattılar veyahut tehlikeli fabrika ve madenlerde kendilerini daha hızlı çalışmaya zorlayan kurallara karşı greve çıktılar. Hoşnutsuzluğun düzeyi, emek karşıtı yasalarda ve devletin şiddet içeren tepkisinde yaşanan artışla kol kola gitti. Polisin ateş açması, kitlesel tutuklamalar, işçi ve halk liderlerine yönelik suikastlar, tüm bunlar Üçüncü Dünya'nın kamusal alanında vakayı adiyeden sayılır oldu.

Büyük kusurlarına rağmen, Arusha deneyi en azından yerleşik toplumsal sınıfların sahip olduğu güçlü rolü tahtından etmeye çalışmıştı. Esmer milletlerin birçoğu Üçüncü Dünya gündemini hâkim sınıfları korumak hatta geliştirmek için kesip biçti. Bu rejimler toprak reformlarından ya da sanayileşmeden vazgeçmediler, ama bunları hâkim sınıflara hizmet edecek şekilde hayata geçirdiler. Çalışan insanların yaşamlarına ve özgürlüklerine büyük bir ilgi gösterilmesinin sebebi esasen asaletin bunu gerektirmesiydi. 1961'de iki beş yıllık planın ardından, Nehru, Hindistan'da rejiminin halkın acı çekmesine neden olan başarısızlığı karşısında üzüntü içindeydi. Toplumsal gelişme, bir eşitlik görüntüsü bile yaratmayı başaramamış, zenginlerle yoksullar arasındaki uçurumun büyümesine yol açmıştı. "Çok sayıda insan [ulusun refahındaki artıştan] pay almadı ve yaşamın temel gereksinimlerine bile sahip olmadan yaşıyor. Öte yandan gerçekten de son derece varlıklı küçük bir grup görüyorsunuz. Bir biçimde kendileri için varlıklı bir toplum kurdular, fakat Hindistan bir bütün olarak bundan çok uzak. Yeni zenginliğin belirli bir yönde aktığını ve gerektiği gibi yayılmadığını düşünüyorum."[28] Devlet, uçurumu ortadan kaldırmaya çalışmak yerine, sadece yoksullara daha fazla refah pompalamaya çalıştı. Hindistan gibi yerlerde sosyalizme mesafeli olan ulusal kurtuluş devleti, daha yüksek büyüme oranlarına ulaşmak istedi. Üretim bunu sağlamak için kullanılan araçlardan bağımsız olarak arttıkça, devlet daha geniş bir sermayeye ve halka dağıtabileceği kaynak havuzuna sahip olacaktı. Piyasa sosyalizmi ya da karma ekonomi, üretim değil tüketim sosyalizmiydi. Sanayileşme

ve tarımsal değişim yaratma çabalarının altındaki üretim ilişkilerini ve yöntemlerini değiştirmeye yönelik gayret son derece cılızdı. Hem sınai hem de tarımsal üretim süreci, herhangi bir gelişmiş kapitalist ülkede bulunabilecek türdendi: İşçilerin, kendilerinden kopuk bir idari sınıf tarafından yönetilen üretim sürecinde herhangi bir söz hakkı yoktu. Görüş alışverişi asgari düzeyde tutuluyordu. Sosyalizm sadece pazarda ve harman yerinde kendini gösteriyordu; amaç daha eşit bir şekilde üretmek değil, ganimeti daha eşit bir şekilde bölüşmekti.

Ulusal bir burjuvazinin yaratılmasına ve hâkim (kırsal ve kentli) sınıfların korunmasına en meyyal olan Üçüncü Dünya devletleri bile, 1950'lerde toprak reformu için gürültü koparıyordu. BM Genel Konseyi'ne, toprak reformu konusunda blok olarak birkaç kez (1950, 1952, 1954, 1957 ve 1960) karar tasarısı sundular. Kimi açılardan farklılık arz etseler de bu karar tasarılarının tümünde toprak reformunun "tarımsal üretkenlikte genel bir artış için temel önkoşullardan biri olduğu" görüşü ileri sürülmüştü.[29] 1960'ların başlarına dek, Üçüncü Dünya'nın tarımsal üretimini arttıramaması halinde, düşük iktisadi üretkenlik düzeyinden kurtulmayı da başaramayacağı konusunda genel bir fikir birliği vardı. Sınai büyüme bir miktar tarımsal dinamizme ihtiyaç duyuyordu, çünkü tarımdan gelen vergiler ve ihracat kazançları yerli sanayinin yaratılmasına katkıda bulunacaktı.

Sömürge sonrası rejimler tarımsal büyümede artış görmek isteseler de, hepsinin kırsal kesimdeki toprak sahiplerinin gelirlerini ve siyasi nüfuzlarını kaybetmesini arzu ettiklerini söylemek mümkün değildi. 1932'de El Salvador'un kırsal seçkinleri, özel mülkiyet altındaki toprakları işgal eden ve ihracata yönelik tarıma karşı çıkan yirmi bin köylünün katledilmesini örgütlediler.[30] Latin Amerika tarihi bu tür isyan ve misillemelerle doludur. 1944'te Hindistan'ın önde gelen kapitalistleri, devleti kendi faaliyetlerini gümrük vergileriyle korumaya zorladıklarında, kongreden kendisini yeni Hindistan'da tarımsal ilişkileri yeniden inşa etmeye kaptırmamasını istemişlerdi. Herhangi bir değişiklik köylülüğün

beklentisini yükseltebilirdi.[31] Hindistan özgürlüğünü kazandığında, kongre destek almak için kırsal kesimdeki güç odaklarına bel bağlamıştı. Partinin temsilcilerini finanse eden toprak sahiplerini kendisinden uzaklaştırmak istemiyordu.[32] Rejim, kayda değer bir toprak reformundan kaçınmak ama yine de toprak reformu sloganını kullanmak için, Vinoba Bhava gibi "köylüler arasında bazı toprak sahiplerinin gerçekten de cömert ve alicenap olduğu yanılsamasını yaratan azizlere" sığınmıştı.[33] Filipinlerde, 1955 Toprak Reformu Yasası toprak ilişkilerini plantasyon benzeri koşullarda dondurmuş, topraksız işçilere sadece birkaç mütevazı taviz verilmişti.[34] Bu devletler, Hindistan'daki *kisan* ya da Mısır'daki *fellahin* (hatta Latin Amerika'daki *campesino*) gibi sınıfsal olarak farklılaşmamış köylü ya da çiftçiye kıymet veriyordu. Çiftçiler kırsal kesimde baskın sınıfı oluştursalar bile, ulusun omurgası, saygıdeğer kişiler olarak muamele görüyordu.

Bazı örneklerde toprak reformları, rejimlerin daha azı verildiği takdirde kızıl bir devrimin kapıda olduğunu hissetmeleri üzerine yapılmıştı. Samuel Huntington'ın formülü Güney Kore, Japonya ve Tayvan gibi (toprak reformunun Japon ve daha sonra Birleşik Devletler silahlarının namlusunda hayata geçirildiği) devletlerde işe yaramıştı:

"Toprak sahiplerinin devrimsiz toprak reformlarıyla mülklerini kaybetme konusunda gösterdikleri isteğin derecesi, doğrudan geriye kalan tek seçeneğin ne ölçüde mülklerini devrim yoluyla kaybetmeleriymiş gibi gözüktüğüne bağlı olarak değişiyordu."[35]

Toprak reformu konusundaki fikir birliği 1960'larda yeni bir tarımsal çözümün Üçüncü Dünya'ya girmesiyle birlikte değişti. 1945'te Rockefeller Vakfı Meksika'da yüksek mahsul veren tohumlar ve petrokimyasal gübreler, böcek ilaçları ve makineleşmiş çiftlik araçları gibi yeni tarım yöntemleri kullanarak tarımsal üretimi arttırmaya yönelik bir program başlattı. Meksika'nın buğday üretimi geometrik bir artış gösterdi ve 1964'e gelindiğinde bu net tahıl ithalatçısı ülke buğday ihraç etmeye başladı.[36] Dünya Bankası işe el atarak bu "Yeşil Devrimi" bütün dünyaya yaydı. Üçüncü Dünya

topraklarının neredeyse yarısında tarımsal büyüme oranları fırladı. Örneğin Hindistan'da teknolojik çözümler toplam gıda stoğunu arttırdı. Ama sorunlar da vardı. Büyüme beraberinde devasa bölgesel dengesizlikler getirdi ve son derece zararlı olan gübrelerin çevre üzerindeki etkileri uzun vadeli sorunlara yol açtı. Dahası, üretim sürecine yapılan teknolojik katkılar çiftçilerin maliyetlerini arttırdı. Yeşil Devrim aynı zamanda daha büyük çiftliklerin daha fazla işine yaramıştı; böylece hem toprak reformuna yönelik çağrıları hem de reformun önemini azalttı. 1967 Latin Amerika devletlerinin bir araya geldiği Punta Del Este Konferansı'nda, delegeler "toprak kiracılığı ve kullanımındaki adil olmayan yapıların" gözden geçirilmesi için çağrıda bulundu, ama bunun amacı sadece göz boyamaktı. Punta Del Este'nin nihai deklarasyonunu kaleme alan, ABD doğumlu ve Latin Amerikalı BM Gıda ve Tarım Örgütü tarımbilimcisi Solon Barraclough, toprak reformuna yönelik bu çağrıların içinin ne kadar kof olduğu konusunda açıktı:

"Fakat bu 1961 sonrası toprak reformları, büyük oranda sadece gösteriş amaçlıydı. Genellikle esasen devlet topraklarını (ekseriyetle kabul edilemez beşerî ve ekolojik maliyetlerle) kolonize etmek ve büyük toprak sahiplerini, topraklarını yeniden yerleşime açmak için satın alarak iktisadi sıkıntılarından kurtarmak için tasarlanmış programlardı."[37] Aynı Üçüncü Dünya güçleri 1972'de BM Çevre Programı'nı kurmak için Stockholm'de bir araya geldiklerine, temel şikâyetleri toprak reformu ihtiyacı değil, Yeşil Devrim tarzı tarım için gereken teknolojik girdilerin fiyatlarıydı. Ulus ötesi kimya şirketleri gübreler için yüksek fiyatlar talep ederken, tarım endüstrisi yüksek mahsul veren tohumlardan rant elde ediyordu.[38] Yeşil Devrim kızıl devrimin yerini almıştı.

Esmer milletlerin büyük bir kısmında kırsal toplumsal ilişkileri yeniden inşa etmeye yönelik bir iradenin bulunmaması, devletin topraksız ya da küçük toprak sahibi çiftçileri kendi sefaletlerine terk ettiği anlamına gelmiyordu. Devletin onlar için bir planı vardı, ama bu plan onların temel sorunlarıyla, yani kendi yerelliklerinde iktidardan ve temel üretim araçları (toprak, su ve

kredi) üzerinde kontrolden yoksun olmalarıyla ilgili değildi. Birçok Üçüncü Dünya rejimi, genellikle ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olmasa da küçük çiftçilere tarım kredileri sağlıyordu (Yeşil Devrim dinamiğine uygun olarak, 1969 tarihli Bütün-Hindistan Tarım Kredi Komitesi, sanayi ve ticaret alanlarını tercih eden ticari bankaların tarım kredileri açmaları gerektiğini savunmuştu).[39] Üçüncü Dünya yüzünü toprak reformu yerine gıda güvenliğine döndü. Gıda güvenliği fikrinin kökenleri 1945 yılında BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün kurulmasına dek takip edilebilir. O dönemde gıda güvenliği kapsamlı bir toprak reformunu ve meta kartellerinin yaratılmasını içeren paketin sadece bir parçasıydı.[40] 1960'ların sonlarına ve 1970'lerin başlarına gelindiğindeyse, örgütün faaliyetleri gıda güvenliğinin sağlanmasına indirgenmişti. Bu hedef 1974 tarihli Açlığın ve Yetersiz Beslenmenin Ortadan Kaldırılması İçin Evrensel Beyanname ile kutsal kabul edildi ("Her erkek, kadın ve çocuk açlık ve yetersiz beslenmeden uzak olmak konusunda dokunulmaz bir hakka sahiptir."). Sosyalist yeniden örgütlenme (toplumsallaşmış üretim), refah devletçi sadakalar (toplumsallaşmış dağıtım ve tüketim) için heba edildi. Çiftlik fiyatlarıyla dükkân fiyatları arasındaki sorunu idare edebilmek için devlet pek çok örnekte tahılı (çiftçi açısından makul fiyatlardan) satın alıp bunları ülke çapında makul fiyatlardan satmak için bir kurum yarattı ve bütün bunlar Hindistan'ın Kamu Dağıtım Sistemi ya da Endonezya'nın *Badan Urusan Logistic Nacional* gibi programları vasıtasıyla gerçekleştirildi. Üçüncü Dünya'daki rejimlerin birçoğunun bu programları yaratma amacı, kentsel bölgelerde fiyat istikrarını korumak, (sömürüye neden olduğu düşünülen) özel ticareti kısmak ve (Hindistan'daki Asgari Fiyat Desteği projesinde olduğu gibi) çiftçilerin temel gıda ürünlerini yetiştirerek geçinmelerini güvence altına almaktı. Bu toplumsallaşmış dağıtım ve tüketim projeleri küçük çiftçilerin ürünlerini bir havuzda toplamak ve adil fiyatlar elde etmek için kooperatifler kurmalarını mümkün kıldı. Süt, tahıl, kahve ve kakao çekirdeği kooperatifleri Üçüncü Dünya'da 1980'lerin sonlarına kadar başarılı oldu.

1980'lerde Dünya Bankası toprak reformundaki başarısızlığa hayıflanmaya başladı. Dünyada açlık sürüyordu, dahası kırsal refah da sona ermek üzereydi. Dünya Bankası, neoliberalizmin diliyle küresel açlığın ancak "satın alma gücü ve kaynakların yetersiz beslenen kesimlere doğru yeniden dağıtılmasıyla," başka bir deyişle kapsamlı bir toprak reformu ve kırsal kesimlerdeki toplumsal ilişkilerin yeniden inşası yoluyla hafifletebilineceği sonucuna vardı.[41]

Tanzanya sosyalist bir gündemle hareket etmeye çalışmış, ama Üçüncü Dünya'nın büyük bir kısmı gibi bunu halkı fikirlere örgütlemeye yönelik gerçek bir çaba göstermeden yapmıştı. Yukarıdan harekete geçmeye çalışmıştı. Köyleşme başarısızlıkla sonuçlandığında, devlet utanç verici bir politikaya başvurdu. 1960'ların başlarında Afrika'nın en yüksek tahıl üretimi oranına sahip olan ülkesi, 1974'ün sonlarında 180 milyon dolarlık tahıl ithal ediyordu. Bu Tanzanya'nın döviz rezervlerini kuruttu ve dış yardım dilenmesine neden oldu.[42] Daha sonra devlet geniş (elli bin akrelik) sermaye-yoğun çiftlikler kurmak için ABD merkezli tarım şirketleriyle anlaştı. Yeşil Devrim *ujamaa*'yı kurtarmıştı.[43] Nyerere hayal kırıklıklarıyla baş başa kaldı. 1975 Ekiminde, köylülere verdiği yetersiz tavsiyeler nedeniyle yerel Tarım Müdürlüğü'nü haşladığı ve bataklığa sürüklenmiş köylülerin kendi istekleri uyarınca yeniden yerleştirilmelerini talep ettiği Mwanza'ya gitti.[44] Nyerere 1985 yılında gönüllü olarak görevinden ayrıldığında deneysel bir çiftliğe yerleşti. Üçüncü Dünya'nın kendisini kurtardığı tarımsal dönüşümü kendi küçük çiftliğinde uygulamak istemişti.

Önündeki tuzaklar Üçüncü Dünya için ağır birer yüke dönüştü. Bir mücadele dalgasıyla yaratılmış olan yeni uluslar, ne toplumsal ilişkileri etkin bir şekilde yeniden örgütleyebildiler ne de miras aldıkları sömürge tipi devlet yapısını parçalayabildiler. Eski toplumsal sınıflarla ittifaklar kurarak ve sömürgeci bürokratik yapıyı benimseyerek, aslında Üçüncü Dünya gündemini yozlaştırdılar. Üçüncü Dünya rejimleri evlerine gönderdikleri halklarını kendi tasavvur ettikleri şeyleri yapmaya zorladıkça askerî yönetim

ya da askerî güç günün gereği haline geldi. Sömürgecilik karşıtı mücadeleyi sürüklemiş ve Üçüncü Dünya'ya kucak açmış olan halk, yeni ülkeler tarafından sadece uysal veya durağan takipçiler ya da düşmanlar olarak görülebilirdi. Fakat bütün bunlara karşın Üçüncü Dünya'nın siyasi sermayesi ayakta kaldı ve 1970'lerde karşı karşıya kaldığı büyük saldırı olmasaydı kendi tuzaklarının üstesinden gelmeyi başarabilirdi. Borç krizi ve Birinci Dünya tarafından dünyayı yeniden organize etmek üzere geliştirilen politika, Üçüncü Dünya için bir suikast anlamına geldi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUİKASTLAR

Yeni Delhi

1983 yılında Yeni Delhi dönüşüme uğramış bir şehirdi. 1910'larda İngilizler burayı artık Eski Delhi adını alacak olan şehrin modern bir ikizi olarak yarattılar. Edwin Lutyens tarafından planlanan şehir, İngiliz Hindistan İmparatorluğu'nun başkenti olmak üzere inşa edilmişti. Keskin ırksal gerilimler şehrin eski bölgesini yenisinden ayırsa da, şehri tanımlayan şey, heybetli binalar, geniş caddeler ve çimenlik alanlardı. İngilizler 1947'de Hindistan'dan ayrıldıklarında, şehir, bölünmenin neden olduğu travmadan payına düşeni aldı. Hindistan ve Pakistan'ın ortaya çıkmasına, Hindular ve Müslümanlar arasındaki çatışmaların tırmanması eşlik etti. Müslüman mülteciler on altıncı yüzyıldan kalma bir kalede toplanırken, Pakistan'dan gelen Hindu ve Sih göçmenlerse Delhi'nin batısındaki geniş alanlara yerleşti. Çoğu sömürgecilik sonrası şehir gibi, Delhi ve Yeni Delhi de imparatorluğun bütün çürümüş izlerini taşıyor ve mirasçıları arasında para kazanma arzusu görülüyordu. Büyük bir merkezileşme eğilimine sahip bir devletin başkenti olarak Yeni Delhi, muazzam bir bürokrasinin yanı sıra büyümesi hiç durmayan bir metropolü inşa etmeye gelenlere de ev sahipliği yapıyordu. 1941'de şehirde yaşayanların sayısı 90.000'den biraz daha fazlaydı. Bölünmenin neden olduğu insan akını, nüfusu 1951 itibarıyla 1,7 milyona yükseltti. 1983'e gelindiğinde bu şehirde 6,5 milyondan fazla insan yaşıyordu.

Delhi'de çok sayıda anıt bulunur. Havalimanı yakınındaki Kutub Minar'dan, şehrin diğer ucundaki Kızıl Kale'ye kadar, Delhi'nin görülmeye değer yerleri durmaksızın ziyaretçi akınına uğrar. 1980'lerin başlarında şehir daha da görkemli hale geldi. 1982'de

Yeni Delhi, Asya Oyunları'na ev sahipliği yaptı. Yeni stadyumların ve konutların yanı sıra şehir boyunca konferans merkezleri inşa edildi. Ek bir avantaj da ülkeye renkli televizyonun girişiydi. Yoksullarını banliyölere daha yeni göndermiş bir şehirde stadyumlar çoğalmaya başlamıştı. Başbakan Indira Gandhi bir defasında seçim sloganı olarak *garibi hatao*'yu (yoksulluğu kaldır) seçtiğinde, pek çok kişi bunu *garib dilli se hatao* (Delhi'den yoksulları kaldır) olarak anlamıştı. Konferans merkezleri düzenli olarak pek çok uluslararası ticari ve siyasi toplantıya ev sahipliği yaptı. 1983'te bu binalar yedinci BH Zirvesi'ni ağırladı.

Yeni Delhi, 1983: Hindistan Başbakanı Indira Gandhi, Yeni Delhi Havalimanı'nda Bağlantısızlar Hareketi Konferansı için Küba devlet başkanı Fidel Castro'yu karşılıyor. © BETTMAN/CORBIS

BH, Yeni Delhi'ye Indira Gandhi için hayati önem taşıyan bir zamanda geldi. Nehru'nun kızı olan Gandhi bütün hayatını Hint siyasetinde geçirmişti. Nehru 1964'te öldüğünde, Indira Gandhi Kongre Partisi'nde önemli bir rol üstlendi. 1966'da seçimleri kazandı ve 1977'ye kadar başbakan olarak kaldı. 1980'de, kendisinin 1975'ten 1977'ye kadar sıkıyönetim kanunlarıyla yö-

nettiği olağanüstü rejiminin aşırılıkları nedeniyle eli zayıflamış bir şekilde yeniden iktidara geldi. BH, Delhi'ye geldiğinde şehir kuşatma altındaydı. 1983'teki gergin seçim Gandhi'nin partisinin Hindistan'ın güney eyaletlerindeki yenilgisiyle sonuçlanmıştı. Bir film yıldızı olan N.T. Ramaro, Kongre Partisi'nin Andhra Pradeş'teki gücünü kırarken, Olağanüstü Hal döneminin önemli bir muarızı (Janata Partisi) da komşu Karnataka'da kazanmıştı. Assam'da muhalefet (Komünistler dışında) seçimleri boykot etme çağrısı yapmıştı. Kongre Partisi, Assamlılar, Bengaller ve Bodolar arasındaki şiddetle parçalanmış eyalette bir pirus zaferi kazandı (nüfusun sadece yüzde 2'si seçime katılmıştı). Assam'ın Nellie şehrinde beş bin mülteci öldürüldü (Tarık Ali bu olay için "My Lai katliamının onla çarpılmışı" demişti).[1] Gandhi, Assam'a giderek uzlaşmacı bir demeç verdi ("Dehşeti tarif edecek sözcükleri bulamıyorum"), yeni seçilmiş Kongre Partisi eyalet hükümetinin yanında durdu ve BH'ye ev sahipliği yapmak üzere Delhi'ye döndü.

Yeni Delhi bize Üçüncü Dünya'nın ölüm ilanını yazmaya olanak verir.

BH delegeleri Delhi'ye geldikleri zaman, bütün büyük gazete ve dergilerde Nellie katliamının resimlerini gördüler. Bu görüntüler konferansta akıllardan çıkmadı ve liderlerin çoğuna kendi Nellie'lerini hatırlattı.

Delhi'de toplanan BH bir geçiş sürecindeydi. 1970'lerde iki çizgi arasında büyük bir mücadele başlamıştı ve bu mesele Delhi toplantısı boyunca da çözülemeden kaldı. Her iki taraf da BH'yi terk etmedi. Bunun yerine, her ne kadar bir tanesi Delhi'de üstünlüğü ele geçirip o günden bu yana BH'yi tanımlamayı sürdürdüyse de, her iki çizgi de hareketin içinde yer almayı sürdürdü. IMF eksenli küreselleşmeyi memnuniyetle karşılayan kampın zaferi Üçüncü Dünya'nın suikasta uğramasından, 1950'lerden bu yana onun en büyük hasmı olan toplumsal güçler (emperyalizm ve finans sermayesi) kadar sorumludur. BH'nin 1983'teki 101 üyesinin büyük bir kısmı konferansta bu iki çizgiden herhangi birine yanaşmadı.

Yine de bu çizgilerin arasındaki mücadele görüşmeleri etkiledi ve nihai kararın neticesini belirledi.

Birinci çizgi gezegenin esas sorununun eşitsiz kapitalizm olduğu görüşünü taşıyordu. Gezegenin kaynakları üzerinde hak iddia edenlere fayda sağlayacak politikaların uygulanmasının sonucunda, yaygın yoksulluk varlığını sürdürüyor ve toplumsal servet çalınmaya devam ediyordu. Her ne kadar Birleşik Devletler hükümeti kazananların lideriymiş gibi konuşmaya başlamış olsa da eşitsiz kapitalizmin kazanımlarını temsil eden tek bir ulus yoktu. 1966 yılındaki Üç Kıta Konferansı ile 1979'da Havana'da düzenlenen altıncı BH toplantısı arasında bazı önemli olaylar yaşanmıştı. Etiyopya'daki Marksist devrim, emperyalist blok için bir dizi yenilginin başlaması anlamına geldi. 1975'te Ulusal Kurtuluş Cephesi Güney Vietnam'da Birleşik Devletler'i yendi ve Pathet Lao, Vientiane'yi aldı. Aynı yıl, Afrika'daki beş Portekiz sömürgesi Lizbon'da Salazar diktatörlüğünün sona ermesinin ardından bağımsızlıklarını elde etti. 1978-79'da Marksistler Afganistan'da kontrolü ele geçirdi, Yeni Mücevher Hareketi Grenada'da iktidara geldi, Nikaragua'da ise Sandinist devrim zafer kazandı. Ayrıca bazı Afrika rejimleri (Benin, Madagaskar, Liberya ve Libya) Marksizm-Leninizmi resmî ideolojileri olarak benimsedi.[2] Havana'da coşkulu bir hava vardı. En az yirmi yıllık bir sessizlikten sonra SSCB de bu ulusal bağımsızlık hareketlerinin çoğunu açıkça desteklemeye başlamıştı. Küba da bu hareketlerin büyük bir bölümüne (özellikle Angola'ya) gönderdiği sağlık ekipleri ve sağladığı askerî destekle büyük bir yardımda bulundu. Bu zaferler ve Sovyetlerin gösterdiği yakın sadakat Jamaikalı Michael Manley'i 1979 BH toplantısında, şu değerlendirmeyi yapmaya sevk etti:

"Kendimizi komünist, sosyalist, hümanist veya sadece ilerici olarak adlandırabiliriz. Fakat bütün antiemperyalistler bilir ki dünyadaki güç dengesi, 1917'de geri döndürülemez bir şekilde değişmiştir," öyle ki yakın tarihli zaferler, Ekim Devrimi'nin hâlâ el üstünde tutulan görkemiyle parıldar. Çatışma, kapitalist ve komünist dünyalar arasındaydı ve bağlantısızlık bu mücadelede tarafsız

kalmak anlamına gelmiyordu.[3] Havana toplantısında BH ve SSCB arasında –Castro ve Küba heyetinin de hamlesiyle– resmî bir anti-emperyalist ittifak kurulması gündeme geldi. Yugoslavya, Hindistan ve Burma'nın müdahaleleri Castro'nun geri adım atmasını sağlasa da nihai bildiri ABD öncülüğündeki emperyalizme bütünüyle karşıydı.

Havana ve Yeni Delhi arasında, bu coşkuyu söndürecek çok şey yaşandı. Küba büyük bir borç krizine girdi (1982 itibarıyla, hükümetin 3 milyar dolar borcu vardı, bu rakam Birinci Dünya'ya yapılan ihracatın üç buçuk katıydı). Sovyetler Birliği Küba'ya yardım edemedi; çünkü içeride zayıftı ve uluslararası alanda da güç kaybetmişti. 1970'lerin sonlarındaki (1976-80 beş yıllık planında ortaya konulan bonkör hedeflerin çoğuna ulaşmada başarısız olunmasıyla kendisini gösteren) yetersiz büyümeye, 1979'da Sovyetlerin Afganistan işgali sırasında küresel destek bulamamaları da eklenmişti. Birleşik Devletler ve ana Atlantik müttefikleri, zayıflamış Sovyetler Birliği'nin sunduğu bu açığı değerlendirdi. Ronald Reagan'ın atak politikası Jimmy Carter tarafından başlatılan askerî harcamalardaki artışı daha da büyüttü. Başta Lübnan'daki olmak üzere birkaç başarısız askerî müdahale, sahada solcu rejimlere karşı vekil orduların kullanılmasını cesaretlendiren Reagan Doktrini'nin oluşturulmasıyla sonuçlandı. Nikaragua'daki kontrgerillalar, Afgan mücahitleri, Angola'nın Tam Bağımsızlığı için Ulusal Birlik Partisi ve Kamboçyalı Kızıl Khmerler yerinde örneklerdir. Küresel sahnede yükselen bu ihtilaf, BH'deki lideri Castro olan sol güçler tarafından izlenen çizginin önüne kısıtlar koydu.

Yeni Delhi'de Üçüncü Dünya'nın sancağını taşımak Castro'ya kalmıştı. BH delegelerine yaptığı konuşmada, BH'nin 1961'den bugüne kadar olan gündemini sayıp döktü ve ortaya çıkan borç krizinin nasıl Üçüncü Dünya'nın sonunun habercisi olduğunu gösterdi. Küba Hükümeti aynı zamanda konuşmanın *Dünya Ekonomik ve Toplumsal Krizi* başlıklı daha uzun bir versiyonunu da dağıttı ve bu konuşma bir yıl içinde farklı ülkelerde, farklı dillerde yayımlandı.[4] Kübalılar konferans odalarında çalışırken, Sovyetler

de koridorlarda çalışıyordu. Sovyetler, Delhi'ye büyük bir heyet göndermişti, BH'nin dünya barışı arayışındaki hayati rolü hakkında bir dizi kitapçık dağıttılar. Ne var ki Yeni Delhi toplantısına gelindiğinde Sovyet etkisi azalmış, bununla birlikte Castro ve Kübalılarınki ağırlığını sürdürmüştü. Bu kısmen Castro'nun kişiliğine ve karizmasına bağlanabilir (konuşmasından sonra ayakta alkışlanan tek kişiydi). Fakat bunun bir diğer nedeni de Küba rejiminin, birçoğu BH mirasından uzaklaşıyor olsa da BH delegelerinin duygularına hitap eden bağımsız bir çizgi ortaya koymasıydı. Süresi sona eren Castro BH Konferansı'ndaki başkanlık koltuğunu Indira Gandhi'ye, hareketin yeni lideri olan "kız kardeşi"ne bıraktı.

Castro'nun Yeni Delhi'deki baş muarızı Singapurlu başbakan yardımcısı Sinnathamby Rajaratnam idi. Singapur'da diktatör Lee Kuan Yew ile birlikte Halkın Hareket Partisi'nin kurucularından olan Rajaratnam, bu ada ülkesini BH'ye 1970'te sokmuş ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (ASEAN) 1977'deki kuruluşuna katkıda bulunmuştu. Rajaratnam Delhi'de, tereddütsüz biçimde Sovyet karşıtı, Birleşik Devletler yanlısı bir konum alan konuşmasını dolaşıma soktu. *Straits Times*'ın bu eski köşe yazarı, "Yavaş çekimde ele geçirilişimizin tanıklarıyız," diye yazıyordu, "ve eğer bu gerçeği fark etmezsek ve bunu durdurmayı başaramazsak o zaman bağlantısızlık gemisi ve onun içinde yolculuk eden herkes bir gün gözlerini açtığında bir Sovyet limanına yanaşmış olduklarını görecek." Birleşmiş Milletler, ASEAN ve BH'de yaptığı bir dizi konuşmada Rajaratnam dünyanın 1970'lerde sistematik bir krize girdiğini iddia ediyordu.[5] Ekonomik durgunluk ve süper güçler arasındaki detant esmer milletler için tehlikeli bir duruma yol açmıştı. Artık bloklardan birine yakınlaşıp bundan nemalanamıyorlardı. Atlantik ve Varşova güçleri çeşitli bölgesel çekişmeleri, vekalet savaşları yürütmek için kullanıyordu. Ülkelerin kapitalizme ya da komünizme duydukları sadakatle değil, ulusal çıkarlarıyla hareket etmeleri gerektiğini ileri sürüyordu. Örneğin Singapur'un, benimsedikleri politik-ekonomik sistemden bağımsız olarak hem Birleşik Devletler'le hem de Çin'le ticaret yapmaya ihtiyacı vardı.

Bu Singapur'un ülke içindeki komünistleri hoş göreceği anlamına gelmiyordu, çünkü "halk komünizmin onlara göre olmadığını açık bir şekilde göstermişti".[6] Rajaratnam tarafından dile getirilen ulusal çıkar aslında ithal ikameci sanayileşmenin yarattığı bir kesimin sınıf çıkarlarıydı.

Rajaratnam, BH devletlerini iki kutup arasındaki ihtilafa itibar etmemeye çağırdı, ama aynı zamanda neoliberal büyüme için devlet merkezli kalkınmadan vazgeçmelerini de önerdi. 1979'daki BM Genel Kurulu'nda, "En iyi işleyen politikalar, devletin rolünün sınırsız rekabetin vereceği hasarın çirkinlik ve adaletsizliklerinden halkı korumak ve rekabetçi ruhu köreltmeden rekabetin meyvelerini yeniden dağıtmakla sınırlı olduğu serbest piyasa rekabeti esasına dayananlardır" demişti.[7] Rajaratnam BH devletlerinde yükselen yeni bir sınıf adına konuşuyordu. Birkaç on yıl boyunca süren ithal ikameci politikalar sayesinde kazanç elde eden kimi endüstriyel, tarımsal ve finansal seçkinler artık destek tekerlerine ihtiyaç duymuyor ve kısıtlamalara sığmıyorlardı. Bu sınıfın sağladığı makul büyüme ve kayda değer sermaye birikimi, onlara kendi sınıf çıkarlarını, kendi halklarının ihtiyaçlarının önüne koyacak güveni vermişti. Söz konusu sınıfın en saldırgan liderlerinin pek çoğu, gelişmiş emperyalizm döneminin sonuna doğru doğmuştu. Ne sömürgeciliği ne de sömürgecilik karşıtlığını tecrübe etmişlerdi. Gelişmelerini sağlayan yapılar şimdi onlara pranga gibi görünüyordu. Bu sınıfın entelektüel liderleri, (IMF ve Dünya Bankası gibi) uluslararası örgütlerde vakit geçirmişlerdi. Bu entelektüeller, söz konusu örgütlerde Keynesçi kalkınma modelinden (devlet talep oluşturmak için toplumsal refah ve toplumsal ücret politikası ile müdahale etmelidir) monetarist birikimci modele (devlet para arzını yönetmek ve enflasyonu düşük seviyede tutmaktan ibaret olan yalın işlevine çekilmelidir) doğru yaşanan değişimi tecrübe ettiler. Hindistan'dan Montek Ahluwalia ve Manmohan Singh'in yanı sıra Venezuela'da Moisés Naim ve Miguel Rodriguez gibi insanlar bu eğilime verilebilecek iyi birer örnektir. Bunun yanı sıra, gelişmiş sanayi devletlerinde iyi para kazanan göçmenler de yaşadıkları

ülkelerin içine girdiği stagflasyon dönemi sırasında sermaye ve uzmanlıklarını anavatanlarına taşıdılar; Hindistan'da Sam Pitroda ve Tayvan'da Miin Wu gibi insanlar, anavatanlarındaki yeni bilgi teknolojisi sektörünün gelişmesiyle ilişki kurmak için becerilerini ve dünya görüşlerini beraberlerinde getirdiler. Aşılanan bu beceriler ve iş felsefeleri, esmer milletlerde yeni ortaya çıkan, geleceği Üçüncü Dünya gündeminin merceğinden ziyade kendi gözleriyle gören burjuvaziyi hayran bıraktı. Bu sınıfın derdi Atlantik güçlerinin ekonomik vekili olmak değildi. Kendi kapasitesine inanıyor ve serpilmek için fırsat istiyordu. Rajaratnam'ın dediği gibi, "Ne kadar bağırırsak bağıralım, herhangi bir şeyi bedavaya getirebileceğimize inanmıyorum. Otostopçular kesinlikle geride kalacak."[8] Rajaratnam Yeni Delhi'de düello eldivenini bu "bağrışmayı" durdurmak için yere atmıştı.

Castro ve Rajaratnam çizgileri arasında arabuluculuk yapmak, BH başkanı Indira Gandhi'ye bırakılmıştı. İki isim bazı noktalarda birleşiyordu. İkisi de 1970'lerin esmer milletler için felaket habercisi olduğunda hemfikirdi. Yaşadıkları borç krizine eşlik eden Atlantik güçlerindeki stagflasyon ve Sovyet ekonomisindeki kaos, bunların hepsi tehlikeliydi. Vekalet savaşları artmıştı ve uluslararası toplum (en dramatikleri 1970'lerin sonlarıyla 1980'lerin başlarında Etiyopya ve Sudan'daki kıtlıklar olan) karmaşık, çözülebilir insani sorunlarla baş etme iradesinden yoksun olduğunu göstermişti. Bir taraf insanların ihtiyaçları doğrultusunda daha fazla devlet müdahalesi çağrısı yaparken (Castro), diğeri özel girişimlerin lehine daha az devlet müdahalesi istiyordu (Rajaratnam).

Gandhi bu anlaşmazlığı açıktan çözmeye çalışmadı. BH'yi ustaca yönetiyordu. Havana'nın sola meylini en aza indirdi, fakat kurumu Birleşik Devletler'e fazla yaklaşmaktan da korudu. Onun gözetimi altında ve sonrasında yaşanan şey, dünyadaki kamplardan herhangi biriyle bir siyasi birliktelik kurulmasından ziyade, Atlantik güçleri ve uluslararası finansal örgütler tarafından dayatılan yeni konsensüse doğru genel bir ideolojik yöneliştir. Gandhi'nin konuşması, BH'nin yaratılmasında babasının oynadığı role dair

bir minnettarlık ifadesiydi. Konuşmasının ortasında, yalnızca gezegenin siyasal ekonomisindeki değişimlerle hiçbir ilişkisi olmadığı için kulağa radikal gelen, kendi bağlantısızlık tanımını yaptı: "Bağlantısızlık ulusal bağımsızlık ve özgürlüktür."[9] Zayıflamış SSCB yavaş yavaş Birleşik Devletler'in saldırgan askerî taleplerine teslim oldu. SSCB'nin gönüllü dağılışı sekiz yıl sonra gerçekleşecek olsa da durumunun fiilen kötüye gittiği aşikârdı. Uluslararası ilişkiler boşluk tanımaz: SSCB atak tutumundan geri çekildikçe, ABD öncülüğündeki Atlantik güçleri boşluğu hızla doldurdu. Birleşik Devletler sadece ve sadece askerî anlamda değil, ekonomik anlamda da liderlik konumuna gelmişti. Savaş sonrasında bütün para birimlerinin, birbirlerine karşı değer kaybedip kazansalar da altın karşısında istikrarlı olmalarını sağlayan finansal yapının belini kırdı. Karşılığında ve karmaşık bir mekanizma yoluyla, dolar, dünya ekonomik sisteminin lideri olarak ortaya çıktı. Bu Birleşik Devletler'e dünyada eşsiz bir güç kazandırdı, öyle ki finansal elitlerin çoğu süper gücü ve (kendi servetlerini yatırdıkları) dolarını korumayı görev edindiler. Soğuk Savaş döneminin eşitsiz iki kutupluluğu halihazırda bir geçiş sürecindeyken, Birleşik Devletler öncülüğündeki kamp dünya olaylarının kontrolünü eline aldı. Bağlantısız olmak artık otuz yıl önceki anlamını taşımıyordu.

Üçüncü Dünya gündemi, esmer milletlerin ekonomik bunalımının yalnızca soyut ekonomik ilkelerden kaynaklanmadığını, ama daha önemlisi bu ilkeler güçlü aktörlerin müdahaleleriyle oluşturulduğu için yaşandığını anlamıştı. Örneğin uluslararası ticaret kuralları, *a priori* bir ekonomik teorinin ürünü değildi, muktedirler tarafından kendi çıkarlarına uyacak şekilde düzenlenmişti. Bu analize göre, her reform hem ekonomi siyasetiyle (kuralları kimin yazdığıyla) hem de siyasetin ekonomisiyle (kuralları yazabilecek ekonomik güce kimin sahip olduğuyla) ilgili olmalıydı. Ekonomi ve siyaset arasındaki karşılıklı ilişki Üçüncü Dünya gündeminin faaliyetlerini belirlemişti.

Bu temel bağlantı Yeni Delhi'de koptu. Delegeler ekonomik meseleler üzerinde dursalar da, bunu 1973'teki BH toplantısında

ortaya konan NIEO çerçevesinde yapmadılar. 1974'te Birleşmiş Milletler tarafından benimsenen NIEO, ekonomik egemenlik ve işbirliğini geliştirmek için yeni uluslararası kuralların oluşturulması ihtiyacıyla ilgiliydi. Egemenlik olmadan işbirliği, iktisaden daha güçlü olan ülkelerin dünya ekonomisine hâkim olmaya devam etmesi anlamına gelecekti ve gösterdikleri çabalardan bağımsız olarak tarihsel avantajları onlara eşitsiz bir güç bahşedecekti. Buna çare olarak, NIEO fikrine, dünyadaki güç ilişkilerini yeniden düzenleyecek, aralarında meta kartelleri, daha adil bir para politikası, sanayileşmenin hızlanması, ulus ötesi şirketlerin denetlenmesi ile iktisadi haklara ve insan haklarına bağlılığı daha güçlü bir BM'nin yaratılmasının da bulunduğu birtakım öneriler eşlik etti.[10]

Yeni Delhi'de daha güçlü olan (ve dolayısıyla sesleri daha yüksek çıkan) BH delegeleri ekonomik konuların, teknokratlar tarafından çözümlenebilecek teknik sorunlar olarak görülmesi gerektiğini ileri sürdüler.[11] Teknokratların önündeki seçenekleri kısıtlayan siyasi çerçeveyse görüşme masasının dışında kaldı. Borç krizine verilen tepki aydınlatıcıdır. Bazı devletler esmer milletlerin dış borçlarını ödemeyi reddetmelerini önerirken, BH içindeki daha etkili olanlar bu seçeneği susturdular. Onlar bunun yalnızca G-7'yi misilleme yapmaya kışkırtmakla kalacağını ve pazarlık güçlerini arttırmayacağını düşünüyorlardı. "Ilımlı" üyeler borçların doğrudan reddedilmesini, borçların yapılandırılması için bir taktik olarak kullanılmasına bile karşı çıkarak, borç yapılandırmasının bireysel olarak ve müzakere yoluyla yapılması gerektiğini savundular. Bir başka deyişle, sorun Üçüncü Dünya'nın bütünü ile alacaklıları (G-7 devletleri veya G-7 içindeki ticari yapılar) arasında değil, borçlu bir devlet ile o devletin alacaklıları arasında imzalanacak bireysel sözleşmeler yoluyla çözülmeliydi.

Üçüncü Dünya liderliği G-7'nin iktisadi mantığının hiçbir alternatifi olmadığını kabul etti, ancak liderler bu mantık içerisinde elde edebilecekleri antlaşmaların koşullarını iyileştirmek için mücadele edebilirlerdi. Nitekim 1987 BH toplantısında, Hindistan

başbakanı ve görev süresi dolan BH başkanı Rajiv Gandhi bunu açıkça ortaya koyacaktı:

"Biz ekonomik olarak ne kadar güçlü olursak, ekonomik olarak güçlü olanlardan o kadar fazla saygı göreceğiz."[12]

Bu argümana göre, ekonomik büyüme siyasi güç için yeterli ölçüttü ve hatta siyasi gücü yaratabilirdi. Böyle bir yaklaşım, ulusal kurtuluşçuluğun siyasi ve iktisadi gücün sırayla değil birlikte elde edilebileceği konusundaki ısrarından ayrılıyordu. Dahası, yeni BH G-7'nin küresel kuralları kendi çıkarları için nasıl kullandığını fark edemedi. Örneğin, G-7 BH devletlerinin kendi ekonomilerini korumak için tarife dışı engeller koymalarına şiddetle itiraz etti, ancak UNCTAD'ın tespitlerine göre, bizzat G-7 devletleri (belli malların kendi korunmuş pazarlarına ithalatını engellemek için devlet sübvansiyonları, nicel kısıtlamalar ve diğer bazı teknik standartlar gibi) yedi yüzden fazla tarife dışı engel koymuştu.[13] Kurallara göre mücadele etmeyi reddetmek, bu kazanç kapılarının G-7'nin avantajına olacak şekilde kapanması anlamına gelecekti.

Küreselleşmeye (veya neoliberal ekonominin hegemonyasına) dönüşecek şeyin benimsenmesi yalnızca emperyalistlerden gelen baskıların değil, bu ülkelerin kendi içlerindeki, toplumsal kalkınmanın ulusal kurtuluşçu siyasi partiler tarafından *seçilmiş* stratejik yönüne temelden itiraz eden güçlerin de eseriydi. 1980'lerin başlarında başka yollar da seçilebilirdi, ancak sadece Küba gibi tecrit edilmiş birkaç ülke bu yönde ilerlemeyi tercih etti. BH'yi bu yeni yola sokan ülkeler diğer esmer milletlere nazaran biraz daha iyi pozisyondaydılar. 1983 itibarıyla, BH devletleri, ulus ötesi şirketler bu devletlerdeki sınai üretimin dörtte üçünü kontrol etse de dünyanın sanayi üretiminin onda birinden azını gerçekleştiriyordu. Bu toplam üretimin yüzde 80'inden fazlası BH devletlerinden beşi tarafından yapılıyordu: Brezilya, Güney Kore, Hindistan, Meksika ve Arjantin.[14] Bu devletler (başta Hindistan, Doğu Asya "kaplanları" ve Brezilya olmak üzere) Üçüncü Dünya gündeminin raydan çıkmasında hayati bir rol oynadılar.

BH'nin genel karakterindeki bu değişimler Hindistan'daki değişimlere de yansımıştı. 1970'lerin ortalarına gelindiğinde, Hindistan'ın ekonomisi bocalamaya başlamıştı. Tarımsal ilişkileri yeniden yapılandırmada epeydir devam eden başarısızlık, bütün sektörlerin sınai kalkınmaya aşırı derece bel bağlamış olması, (özellikle Çin'le 1962'de, Pakistan'laysa 1965'te yaşanan savaşların ardından) gelişmekte olan askerî sektör ve 1960'ların sonlarındaki petrol krizleri ülkede gerilim ve öfke yaratmıştı. Hoşnutsuz nüfus 1965 yılı sonlarında komünistlerin önderliğindeki gıda hareketi, 1967'deki Maocu Naksal Hareketi, 1973'te Kadınların Fiyat Artışına Karşı Cephesi, 1974 Nav Nirman hareketi, 1974 Demiryolu grevi ve 1974 yılında Bihar'da başlayan Jayaprakash Narayan hareketi örneklerinde olduğu gibi birçok kez baş kaldırdı.[15] Bu geniş, ülke çapındaki hareketlere esasen sol liderlik etmişti; fakat bazı yerlerde de (Jayaprakash Narayan hareketi gibi) sol ve sağ, Kongre Partisi'nin milliyetçi itibarına birlikte saldırdı. Özgürlük hareketinin partisi ülkeyi sömürgecilik karşıtı milliyetçi bir gündemle yönetme iddiasındaydı, ancak nüfusun geniş kitlelerine düşman politikalar benimsemişti. Bu eleştirilerden kurtulmak için, Indira Gandhi hükümeti 1969'da bankaları kamulaştırdı, 1971'de bir Hint-Sovyet Savunma Antlaşması imzaladı ve 1971 genel seçimlerine *garibi hatao* (yoksulluğu kaldır) platformuyla katıldı. Banka kamulaştırması milli kurtuluşun dokusuna uygunmuş gibi görünse de aslında iki şeyi başardı: Sanayicilerin çıkarına olacak şekilde finansal sermayeyi merkezileştirdi ve siyasal müttefiklerine, "küçük ve orta boy işletmelere" ve 1960'ların ortalarındaki iktisadi durgunluktan beri sermaye yaratamayan tarımsal seçkinlere makul ölçekte bir kredi açtı. Eşitsiz siyasal ekonomiyi idame ettirmek için tasarlanmış bir dizi politikaya sosyalizm retoriği eşlik ediyordu.

Indira Gandhi'nin rejimi, artan huzursuzluğa tepki olarak Olağanüstü Hal ilan etti, Anayasayı askıya aldı ve ülkeyi kararnamelerle yönetmeye başladı.[16] Her ne kadar resmî Olağanüstü Hal, 1975'ten 1977'ye kadar, sadece iki yıl sürdüyse de, Kongre

Partisi'nin kendisini ulusal kurtuluş mirasının yaşayan varisiymiş gibi gösterme yeteneğine zarar verdi. Olağanüstü Halin ilk günlerinde, Ekim 1975'te, Gandhi Dünya Bankası'nın Hindistan hükümetine yönelik taleplerini harfiyen izleyen yirmi maddelik bir program açıkladı. Program devletin garezini, ilerlemenin düşmanı olarak gördüğü iki şeye yöneltmişti: Küçük kaçakçılar ve mal ile para istifçileri. Öğrencilere, topraksız köylülere, şehirli orta sınıfa ve sanayi seçkinlerine verilen rüşvetlerle, bu kesimlerin rejimin hedeflerini desteklemelerine çalışıldı. Programda topraksız köylüye gösterilen özenli dikkate yeni bir gelişme eşlik ediyordu: Sınai kalkınma için "yatırım prosedürlerinin liberalleştirilmesi" (madde 14). Bir başka deyişle devlet, yabancı sermayenin o güne dek kendi sorumluluğu altında olan (ekonominin hâkim tepeleri olarak adlandırılan) alanlara girmesine izin vermeyi ve sanayi ve ticarete ilişkin mevzuatı azaltmayı tasarlıyordu. Devlet esasen cennetin anahtarlarını sanayi seçkinlerine ve dış sermayeye teslim ettiğinden, topraksız köylülere verilen kırıntılar zamanla bir hiçe dönüşecekti. 1977'de Olağanüstü Hal sona erdiğinde ve programın büyük bir kısmı tavsadığında, ekonomiyi liberalleştirme, yabancı sermayeyi çekme ve IMF ile ilişkiyi memnuniyetle kabul etme politikaları olduğu gibi kaldı.

Kayda değer bir büyüme ve etkili bir adalet yaratma konusunda gönülsüz olan esmer milletler, kriz zamanlarında ticari kredi kuruluşları ile uluslararası finans kuruluşlarından büyük borçlar aldı. Hindistan gibi devletler bir kere borçlu duruma düştüklerinde, gelişmiş sanayi devletleri tarafından sağlanan kredilerin sigortasıymış gibi hareket eden IMF'ye iktisadi egemenliklerinden ödün veriyorlardı. Kongre Partisi rejimi uluslararası kredi kuruluşları nezdindeki güvenilirliğini desteklemek için, sendikaları ve (sübvansiyonlar da dahil olmak üzere) iktisadi kontrolleri hedef aldı. 1982'de Kongre Partisi "emeğin" "gayrimilli" hale geldiği iddiasıyla emeği ve zora dayalı sermaye birikimini güvence altına almak için Temel Hizmetlerin İdamesi Yasası ve Ulusal Güvenlik Yasasını bir arada çıkardı. Hükümet, Mumbai'deki fabrika işçileri-

nin 1982-83'te düzenlediği greve karşı sert önlemler aldı.[17] Meksika deneyimi Hindistan'ın artan borcu üzerinde uzun bir gölge oluşturuyordu. Petrol zengini bir ülke olan Meksika, 1982'de kamu sektörü borcunun 80 milyon dolarını ödeyemedi. O yıl kırk ülke Meksika gibi borçlarını zamanında ödeyemezken, bir yıl sonra yirmi yedi ülke daha ağır borçlarını yeniden yapılandırmak zorunda kaldı. Bu yaralı ulusların toplam borcu 500 milyar Amerikan dolarıydı, ki bu (borçların çoğunun ticari bankalara olduğu düşünüldüğünde) o zamanki dünya piyasasının finansal istikrarını tehdit ediyordu.

Büyük bir ustalıkla yaratılmış, ama kendi sınırlarına sahip Üçüncü Dünya gündemi tavsadı. Milliyetçilik fikri değişmeye başladı. Sömürgecilik karşıtı milliyetçilik, ulusun dar bir şekilde kültürel veya ırksal açıdan tanımlanmasını reddetmişti. Emperyalizme karşı yaratılan bu milliyetçilik, insanları hayatın her alanında bir egemenlik platformu üzerinde birleştiren bir program ve gündem yaratmıştı. Siyasi özgürlüğe, iktisadi ve kültürel özgürlük ihtimali eşlik etmişti. Hangi iktisadi modelin takip edileceği konusunda fikir ayrılığı olsa da, pek az kişi yaratılması gerekenin seküler ve demokratik cumhuriyetler olduğuna karşı çıkmıştı. Üçüncü Dünya ulusçuluğunun iki ana direği, iktisadi kendi kendine yeterlilik ve seküler demokrasiydi. İkinci direk, yeni devletleri sömürge yöneticilerinin bölücü yöntemlerinden vazgeçmenin yanı sıra kültürel farklılıkları bir yükten bir zenginliğe dönüştürmeye zorladı. Sosyalizm adıyla bilinen ilk direkse, yeni devletlerin şovenist olmadan yurtsever olmalarını mümkün kıldı. Üçüncü Dünya devletlerindeki yurtseverlik, ülkeye duyulan soyut ve mistik bir "ateşli sevgi" olmayacaktı. Ulusal yurtseverlik cumhuriyetin ilkelerini savunmanın bir yolu haline geldi.

İktisadi egemenliğin terk edilmesi, ulusal kurtuluş rejimlerine iki ana meşruiyet dayanaklarından birine mal oldu. IMF öncülüğündeki küreselleşme modus operandi haline gelince, sömürgecilik sonrası dünyanın seçkinleri, yurtseverlik kılığına sokulmuş geri kafalı ve zalim bir yabancı düşmanlığını benimsedi. Düşük iktisa-

di tarifeler ve yüksek kültürel sınırlar eski Üçüncü Dünya için yeni bir meşruiyet stratejisinin ana hatlarını oluşturdu. Yeni dönemde "yabancı", finansal sermaye ve ulus ötesi şirketler için kullanılan bir kelime olmaktan çıktı ve bu terim giderek artan bir şekilde ulusal azınlıkları ve kültürel mevcudiyetleri nüfusun ulusçu hassasiyetlerini saptırmak için değerli bir araç oluşturan herkesi ima eder oldu. Bu devletlerdeki hâkim sınıflar, bazen ikisini birden olacak şekilde iki tutum benimsedi: kendi toplumlarına bağlı oldukları zincirlerden kurtulmaya ve/veya atfedilmiş inanç ve ırk kimlikleri üzerinden nüfuslarına bağlanmaya yönelik bir heves. Yerel seçkinler her zaman ulusal bağımsızlık gündemi için bir zayıf halka olmuştu. İthal ikameciliğin getirdiği kazançlar daha saldırgan ve daha özgüvenli bir burjuvazi yarattığında bu sınıf, sınıflar arası ittifakı kırmak istedi. Ekonomik kazanç ve müşteri memnuniyeti için Batı ile daha yakın ilişki kurmak üzere ittifakların yeniden düzenlenmesini dört gözle bekliyordu. Üçüncü Dünya devletinin erozyonu bu sınıfın Birinci Dünya'nın sancağını taşımasına izin verdi. 1980'lerin başında Hindistan'da bu sınıfın ulaştığı büyüklük Fransa nüfusu kadardı. 1980'lerin başlarında, Indira Gandhi'nin oğlu Rajiv, Kongre Partisi içinde bu sınıfı temsil etti ve teknokratik kalkınma vizyonu ulusal bağımsızlıkçı tasavvurlarla gürültülü bir şekilde çarpıştı.

İthal ikameciliğin çöküşü ve masada kitlelere cazip gelecek başka bir iktisadi egemenlik planının olmaması nedeniyle, Kongre Partisi sömürgecilik karşıtı Üçüncü Dünya milliyetçiliği iddiasını kaybetti. Liderleri içten içe bunu biliyordu, zira Indira Gandhi'nin hizbi seçmen çoğunluğunu yeniden elde etmek için hemen etnik ve dinsel farklılık ateşini körüklemişti. Hem Pencab ve Assam'daki ayrılıkçılığa hem de Müslümanlara ve mazlum kastlara karşı "Hindu" çoğunluğa yapılan çağrı, sömürgecilik karşıtı milliyetçilik fikrinin yozlaşmasına kapı araladı. Örneğin Nellie'deki katliam, tepeden tırnağa bu çizgiyi benimseyecek ve *gerçekten* gaddar bir kültürel milliyetçi siyasi güç olan Bharatiya Janata Partisi (BJP) tarafından yetersiz bulunacaktı.

BJP, sömürge karşıtı milliyetçilikten çok Nazilerin milliyetçilik nosyonlarından (kan ve toprak) yararlanan, şiddet eğilimli ve maço bir ulusal yurtseverlik geleneğinin içinden çıktı. Düşmanları yabancı sermaye ve onun hâkimiyeti değil, Müslümanlar ve komünistlerdi. Kongre Partisi 1970'lerin sonlarını ve 1980'leri Hindistan'ı en yüksek teklifi verenler ve saldırgan egemen sınıflar için satışa çıkararak geçirirken, BJP yurtseverlik üzerinde hak iddia etmeye başladı. BJP de 1990'larda ve 2004'e kadar ülkeyi yönetme fırsatı bulduğunda, bir yandan kültürel milliyetçilik örtüsünün ardına gizlenirken, diğer yandan da özellikle geçmişte kamulaştırılmış varlıkları düşük fiyatlara satarak ulusal serveti yağmaya açtı. Bütün yerliciliğine (*swadeshi*) rağmen, liberalleşme sürecine harfiyen bağlı kalan BJP'nin liderlerinden biri, L.K. Advani, "ayaklarımızın swadeshi üzerine sağlam bastığı bir küreselleşme"yi savunuyordu. BJP, Yatırımları Elden Çıkarma Bakanlığını kurdu. Kültürel milliyetçilik IMF eksenli küreselleşmeye kapıyı açtı.

Singapurlu Rajaratnam dünyadaki "sistematik krize" dair yaptığı değerlendirme sırasında, milliyetçilik fikrinin itibarsızlaşması üzerine kafa yormuştu. "Başlangıçta Üçüncü Dünya ülkelerinde olumlu ve yapıcı bir güç olan milliyetçilik," diyordu, "artık yıkıcı ve gerici bir evreye girdi." Şimdi Üçüncü Dünya'da, Avrupa milliyetçiliğinin henüz olgunlaşmadığı dönemde yaptığı hatalar ve verdiği zararlar yeniden üretiliyor." Bu yeni milliyetçilik "ırksal, dinsel ve kültürel zulümler evresine girdi. Pek çok Üçüncü Dünya ülkesinde ırksal, dinsel ve kültürel farklılıkları aşan dayanışma zayıfladı veya tamamen çöktü."[18] Rajaratnam'ın 1979'da yaptığı ileri görüşlü değerlendirme temel bir kısıtla maluldü. Burjuva toplumsal tahayyülünün en büyük umudu, uluslararası düzenin serbest piyasaya ve bireysel kimliklere dayanması ve köklerinden koparılmış olan kimliklerin engellerinden kurtulmuş piyasadan yararlanabilmesiydi. Rajaratnam'ın hayali gerçekleşmedi ve IMF eksenli küreselleşmeyle dar görüşlü zalim milliyetçiliğin eş zamanlı gelişmesine tanıklık edildi. Eskiden sömürge olan ülkelerde mezhepçi milliyetçilik, özellikle de 1990'ların sonlarında sosyalist blok çök-

tüğünden, sadece küreselleşmenin elverişli bir biçimi olmakla kalmaz, aynı zamanda IMF eksenli küreselleşmenin 1970'lerden bu yana aldığı biçimmiş gibi de gözükür.

Atlantik güçleri, sömürgecilik sonrası devletlerin yeni ortaya çıkan seçkinlerini korumakta hayati bir rol oynadılar. Üçüncü Dünya kurumlarına baskı yaptılar ve yükselmek için sabırsızlanan seçkinlerin elini rahatlattılar. Bu coşkulu baskının ilk işareti, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması'nın (GATT) Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin Tokyo Turunda (1973-79) ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde kendini gösterdi. Her iki örnekte de G-7 ülkeleri küçük reformlar konusunda tavizler verirken önemli sorunlarda ayak dirediler.[19] G-7, kırılgan ekonomilere ucuz hammadde "yığmayacağı" ve uluslararası deniz yatağındaki mineralleri paylaşacağı sözünü verdi. Görünüşte bunlar olurken, antlaşmaların kuralları gerçek niyetleri açığa vuruyordu: Uluslararası düzenlemeler için konulan yeni kurallar bağlayıcı değildi ve G-7 ülkelerinin tekil devletlerle yan antlaşmalar yapmalarını mümkün kılıyordu. Cezayir (1973) ve NIEO hakkındaki BM kararı (1974) arasında G-7 ülkeleri yeni ulusların devletleriyle pek çok ikili ve bölgesel ilişki kurdu. Bu ilişkiler tekil devletlere bazı marjinal avantajlar sağlarken, Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki dayanışmayı zayıflattı ve eşitsiz yapının kalıcılığını güvence altına aldı. Liderler 1983'te Yeni Delhi'de NIEO hakkında tartışırken, Cezayir'in anlamını değil, sadece dilini hatırladılar. Dünya siyasal ekonomisinin topyekûn yeniden yapılandırılması derken kastettikleri şey, insani yüzü olan küreselleşmeydi. G-7 ülkelerinin iktisadi ve siyasi tahakkümü, bu liderler kendi devletleri için bazı şeyler elde ettikleri ve herkes "kalkınma" ve "demokrasi" ile ilgili doğru yaygarayı kopardığı sürece devam edecekti.

BH'nin kullandığı dilin altının boşalmış olduğunun en üzücü göstergesi Bütünleştirilmiş Emtia Programı'ndaki dar vizyondu. 1976'da Nairobi'deki UNCTAD VI toplantısında, BH üyeleri, görüş ayrılığı olmaksızın, emtia fiyatlarının istikrarını sağlamak için 6 milyon Amerikan doları tutarında bir Ortak Fon oluşturulma-

sını kabul ettiler. Birleşik Devletler öncülüğündeki G-7 üyeleri bu talebi susturdular ve sadece nihayetinde tampon stokların finansmanı için 400 milyon, meta araştırma ve geliştirme için de 350 milyon dolarlık birer fon oluşturmayı kabul ettiler. İki analistin tespit ettiği gibi, bu taahhütler şunu gösteriyordu:

"Bazı meta antlaşmaları başarılı bir şekilde sonuçlandırılsa ve böylece mevcut sermaye arttırılsa da, gerçekten bütünleştirilmiş bir programın uygulanması pek olası değildir. Bu şekilde elde edilmesi muhtemel olan şey de, meta alanında karşılaşılan sorunlar ve birçok gelişmekte olan ülkenin durumu ve beklentileri açısından köklü bir değişiklik yaratmayacaktır."[20]

Ekonomik meselelerle ekonominin siyaseti arasındaki bağ koparılmıştı. Aynı zamanda siyasi meseleler de dünyadaki güç eşitsizliği ve ayrıcalıklara dair kaygılardan uzaklaştırılmıştı. BH artık her bir devrimci mücadele için bildiri ve kararlardan oluşan uzun ve hantal bir liste hazırlamıyordu. Emperyalizme ya da iki kutuplu Soğuk Savaş'ın dünya üzerinde keskinleşen çatışmalardaki rolüne dair analizler de üretmiyordu. 1976'da Sri Lanka'nın Colombo şehrinde düzenlenen BH toplantısında, Mozambikli Samora Machel vekalet savaşları meselesini ve Atlantik güçlerinin çatışma durumlarında nasıl "kabul edilebilir seçenekleri" tercih etmeye başladığını gündeme getirmeye çalıştı. G-7 ülkeleri (ve uluslararası medya) bu "kukla hareketleri" ılımlı ve makul, hasımlarını ise terörist olarak nitelendiriyordu. Machel'in bu konuda yaptığı müdahale sonuçsuz kaldı.[21] Silah endüstrisi üzerine yapılan siyasi tartışma da öyle. 1972'de Üçüncü Dünya silahlar için zaten yüksek bir meblağ olan 33 milyar dolar harcamıştı. On yıl sonra bu rakam 81 milyar dolara çıktı. 1977'de Küba yönetimi, dünya silah ticaretinde boşa harcanan 650 milyon doların Üçüncü Dünya'ya sermaye akışında kullanılmasını önerdi. G-7 bu teklifi değerlendirmedi, kurumsal medya dalga geçti ve BH de öneriye özel bir ilgi göstermedi. BH siyaseti sembolizme yöneldi. İki kutuplu Soğuk Savaş'ta dünyanın siyasi manipülasyonuna son vermek için yaratılan güçlü siyasi birlik yok edilmişti.

1983 BH toplantısı üç siyasi soruna yoğunlaşmıştı: Filistinlilerin hakları, Güney Afrikalılar için özgürlük ve Hint Okyanusu'ndaki Barış Kuşağı. 1983'te, Filistinliler ve Güney Afrikalılar için hak talep etmek, yerine getirilmesi gereken bir zorunluluktu. Ne var ki Filistinlilere ve Güney Afrikalılara saygı gösterilirken Atlantik güçlerinin (özellikle de Birleşik Devletler'in) hem İsrail'deki Likud rejimine hem de Afrikaner apartheid devletine verdikleri desteğe ilişkin tek kelime edilmedi.[22] 1964'te, Kahire'deki üçüncü BH Zirvesinde Üçüncü Dünya, dünyada nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler (örneğin Hint Okyanusu'nda bir Barış Kuşağı) oluşturulması için çağrıda bulunmuştu. Bu talep 1959 Antarktika ve 1963 Tlatelolco antlaşmalarına dayanmıştı. Hindistan 1974'te nükleer denemeler gerçekleştirdi ve Birleşik Devletler de Chagos takımadalarında (Diego Garcia) nükleer silahlar barındıran devasa bir üsse sahipti.[23] Dolayısıyla söz konusu talep, siyasi çözümün çerçevesinde kendisine yer bulmadı.

Artık emperyalizmin küresel eşitsizliği –sadece ekonomik eşitsizliği değil aynı zamanda siyasi ve kültürel eşitsizliği de– sürdüren ve derinleştiren kurumlarına yönelik herhangi bir saldırı söz konusu değildi. Siyasi eşitlik açısından, G-77 güçlerinin hiçbiri BM Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisi olan beş nükleer devlete meydan okumadı. Eğer önemli olan kültürel eşitlik olsaydı, en azından BH ülkeleri G-7'nin kendisini hem "dünyanın en büyük ülkeleri" hem de küresel olarak tanımlayarak yaptığı pişkin üstünlük gösterisine karşı çıkabilir; özel tekel medyasının dünya nüfusunun çoğunluğunun hayatının sorumluluğundan kurtulmasını, açlık, kıtlık ve göçmenler gibi sorunlara yoğunlaşmak için bir fırsat olarak görebilirlerdi.

Üçüncü Dünya'nın yükselişiyle Yeni Delhi toplantısı arasında çok şey değişmişti. BH'nin 1961'deki kuruluşuna giden on yıllarda ve en azından bu tarihten sonraki on yıl içinde dünya halklarına hâkim olan duygu ümitti. Çok küçük askerî güçlere sahip ulusal kurtuluş hareketleri geniş imparatorlukların hakkından gelmiş ve adil toplumlar ile adil bir dünya yaratmaya çalışmış-

tı. Üçüncü Dünya tarafından yaratılan bu ileri görüşlü tahayyül, hem liderlerin uluslararası toplantılarda yaptıkları konuşmalara, hem de yurttaşların bu yeni ulusları yaratırken gösterdiği coşku ve katlandıkları fedakârlıklara yansımıştı. Üçüncü Dünya devletlerinin kendi kusurları ve çelişkileri önemliydi ve entelektüeller, politikacılar ve halk hareketleri bu konuda yanılsama içinde değildi. Castro koltuğunu Indira Gandhi'ye devrettiyse de Üçüncü Dünya'nın manevi simgesi olarak kaldı. Bir rock yıldızı gibi karşılandı. Burada kullandığı nakarat "mücadele etmek"ti. Üçüncü Dünya mücadele içinde doğmuştu, gündemini masaya koymak için mücadele etmesi gerekmişti ve şimdi de onu hayata geçirmek için mücadele etmek zorundaydı. Bu Castro'nun görüşüydü. Fakat Üçüncü Dünya'nın gerçek gücünün önemli ölçüde kırıldığı bir dünyada kim bu gündem için mücadele edecekti? Eğer odadakilerin bu önerilere kulak vermeye hiç niyeti yoktuysa, o zaman neden Castro bu uzun alkışı almıştı? Bu, dünyanın yaralı bölgelerini temsil etmeye başlayanların Birinci Dünya'daki ortaklarıyla sınıf ittifakları oluştururken ve Üçüncü Dünya'nın gündemini ABD üstünlüğü doktrini ve IMF eksenli küreselleşmeyle ortaklık için feda ederken bile, Üçüncü Dünya'nın öfkeli günleriyle duygusal bağlarını koruduklarını anlamına mı geliyordu? Şu veya bu şekilde kendilerine bağlılıklarını sunmuş kitleleri gerçekten temsil etme iradesi ya da kapasitesi liderlerin hiçbirinde yoktu. Rejimlerininse pek azında vardı. Geniş bir toplumsal adalet gündemi için mücadele edilmiyor olması, egemen sınıflar tarafından oluşturulan toplumsal dayanışma biçimlerinin, seküler sömürgecilik karşıtı milliyetçilikten kültürel milliyetçiliğe doğru kaydığı anlamına geliyordu. "Mücadele" toplumsal adaletin hâkim olduğu kolektivitelerin yaratılması için kararlı bir mücadele anlamına gelmekten çıkmıştı.

Bizim için, ilk iş IMF'nin borç krizi sonrasındaki politikalarını çözmektir. 1970'lerde, IMF otuz yıllık misyonu olan cari açığa sahip ülkelere (son kreditör olarak) kısa vadeli krediler sağlanması misyonunu değiştirerek, hayati önemdeki kaynaklarını esasen yaralı uluslarda yapısal ekonomik değişim talep etmek üzere bir

silah olarak kullanmaya başlamıştır. Bir başka ifadeyle, yeni IMF, Üçüncü Dünya'nın (UNCTAD ve BH gibi) küresel kurumlarıyla mücadelesini verdiği devlet egemenliğinin kurumlarını aşındırmıştır. IMF'nin bu saldırısını anlamak kolay değildir ve (bir sonraki "Kingston" bölümünde) olabildiğince anlaşılabilir kılmaya çalıştığım ekonomik söyleme aşina olmayı gerektirir. IMF ve Dünya Bankası, zaten yıpranmış olan Üçüncü Dünya'yı daha da hırpalamaya başladıklarında, ihtiraslı seçkinlerinin pek çoğu Avrasya'nın Pasifik kıyılarına baktı ve yüksek büyüme oranlarına sahip küçük devletler buldu. Bu egemen sınıflar ABD tüketici rüyasının bir parçası olmaya ve Üçüncü Dünya'ya hâkim olan inatçı yoksulluğu geride bırakmaya can atıyordu. Büyük ölçüde "Doğu Asya Mucizesi"nin yükselişinin nedenlerine ilişkin düzgün bir analize sahip olmadıklarından rüyalarının temelleri çürüktü. Yine de Doğu Asya rüyası, ("Singapur" bölümünde göstereceğim gibi) kendilerini Üçüncü Dünya'dan kurtarmış olan esmer milletlerdeki egemen sınıflara alternatif bir "kalkınma" yolu sağladı. Ancak bu yeterli değil, çünkü ben bu tarihte hâlâ eski Üçüncü Dünya'da yaşamayı sürdüren ve kendilerini yöneten kliklerin kurtuluşları için bir gündem yaratmaktan vazgeçtikleri milyonlarca insanı göz ardı edemiyorum. Seküler sömürgecilik karşıtı milliyetçilik artık toplumsal dayanışma algıları için bir temel sağlamıyordu ve yerini, din, yeniden inşa edilmiş ırkçılık ya da dizginlenmemiş bir sınıf gücünün sunduğu toplumsal dayanışma biçimlerinden yararlanan gaddar bir kültürel milliyetçiliğe bıraktı (son bölüm "Mekke" bu noktayı aydınlatacak). Üçüncü Dünya, bu etken ve süreçlerin birleşmesiyle suikasta uğradı.

KİNGSTON

Kristof Kolomb'un 1494'te Jamaika adasına varışından yüz yıl sonra, yüz bin kişilik Arawak nüfusundan geriye ancak bir avuç kişi kalmıştı. Zamanla nüfusun tamamı temizlenmiş ve adada İngiliz sömürge memurları ile büyük çiftlik sahiplerinin yanı sıra köleleştirilmiş Afrikalılar ve senetle bağlanmış yerliler yaşamaya başlamıştı. Köle emeği, adanın temel iktisadi kaynağını oluşturan şeker kamışını üretiyordu. Zamanla ayaklanmalar çıktı ve bunlar sömürge yönetiminin barbarlığına ve paternalizmine karşı güçlü bir hoşnutsuzluk bilinci yarattı. Bağımsızlığın kazanılması asırlar sürdü ve 1962'de nihayet elde edildiğinde artık geç kalınmıştı.

Köleliğin kaldırılmasının insan özgürlüğü davasını ileriye taşısa da eski köleleri ağır sosyoekonomik koşullarda yaşamak zorunda bırakması gibi, ulusal bağımsızlık da tarihi ilerletmiş ama Jamaikalıların gündelik açmazları konusunda fazla bir şey yapmamıştı[1]. İngilizler adadan bayraklarını indirdiklerinde, Jamaikalılar İngilizlerin arkalarında pek para bırakmamış olmaları dışında Bob Marley'in ikinci albümündeki sözleri söyleseler yeriydi:

> Avukatının dediği gibi parayı getirdim
> Hiç komik değil bebeğim, ben sana hâlâ aşığım
> Dedim ki seni yarın terk ediyorum
> Sana daha fazla acı vermemek için
> Bir fincan kahve, daha sonra gideceğim

Nelson Manley'in Ulusal Halk Partisi'nin kurduğu yeni rejim, sömürgecilik sonrası yaşamın zincirsiz esaretine karşı çıkmak için toplumsal bir kalkınma gündemi ortaya koydu. Prebisch'in yoldaşı ve arkadaşı olan W. Arthur Lewis'in çalışmalarından yararlanan

Jamaika hükümeti, "davet yoluyla sanayileşme" politikasını izledi. Kira sözleşmeleri sistemi, hükümetin sınai yatırımları ekonominin toplumsal kalkınmaya olanak sağlayan alanlarına yönlendirmesine izin verdi.[2] Ekonomik politika genellikle ithal ikamecilik teorisinden yararlandı ve hükümet başta boksit sektörü olmak üzere, hedeflenmiş doğrudan yabancı yatırımlara bel bağladı. Jamaika'nın döviz girdilerinin büyük bir bölümü bu yatırımlardan elde edildi. 1940'larda keşfedilen boksit rezervleri 1952'den itibaren Kanadalı ve ABD'li şirketlerin kontrolüne geçti. Bu şirketler o günden bu yana madenin çıkarılması üzerinde hâkimiyet kurarken, Jamaika 1960'larda Kuzey Amerika'ya en fazla ihracat yapan ülke haline geldi.[3] Fakat şeker ve turizmde olduğu gibi, Jamaika halkı doğal kaynaklarından da faydalanamadı. Bunların Jamaika'ya tek getirisi, devlete verilen mütevazı vergiler, işçi sınıfının aldığı düşük ücretler ve madenlerde ve plantasyonlarda çalışan Jamaikalı yöneticilerin eline geçen küçük meblağlardı. Bu nedenle, Jamaika'nın göz kamaştırıcı kaynaklarına rağmen ihraç ettiği tek şey ucuz emek ve bunun karşılığında kazandığıysa görkemli kalkınma hedeflerine harcayabileceği üç kuruş para olarak kaldı.[4]

Kalkınmaya dönük Manley-Lewis yaklaşımı her yönüyle birçok eski sömürge devletinin takip ettiği politikaları andırıyordu. Yabancı sermaye çekemeyen (Porto Riko modeli) ve kapitalist dünya sistemiyle bağlarını koparmak istemeyen (Küba modeli) Manley-Lewis politikası, bulabildiği her türlü yerli kaynağı kullanmayı ve boksit satışından gelen devlet gelirlerini biriktirmeyi ümit ediyordu. Toplanan sermaye toplumsal kalkınma için harcanacaktı.

Aslında bakılırsa sömürge yönetiminin nihayete ermesinden sonraki yirmi yılda Jamaika ekonomisi yüzde 7'lik yıllık ortalamayla eski bir sömürge için kayda değer bir büyüme sağlamış, kişi başına düşen gelirse neredeyse yüzde 4,5 artmıştı. Fakat Jamaika hükümeti etkin bir şekilde iktisadi egemenliğini yabancı sermayenin çevirdiği dolaplara kiraladığı için, ekonomideki büyüme sürdürülebilir değildi. Ekonominin esasları, Üçüncü Dünya'nın büyük bir bölümünde olduğu gibi, özgürlük retoriğine uymuyordu.

Makul büyüme oranına rağmen, Jamaika cari açığını kapatacak kaynakları bulamıyordu; ülkede kullanılan malların yüzde 60'tan fazlası (enerji ve tüketim mallarının yanı sıra gıdanın da yaklaşık yarısı) dışarıdan geliyordu. Ekonomisini çeşitlendirmekte yaşadığı başarısızlık yüzünden cari açığını kapatamayan Jamaika hükümeti, hesabını tutturmak için dış yatırımlara ve turizme bel bağladı. Hem madenlerinin (boksit) hem de plantasyon ürünlerinin (muz ve şeker) fiyatlarının değişken, ama neredeyse her zaman düşük olması, ödemeler dengesinin kronik bir açıktan mustarip olduğu anlamına geliyordu. Ticari bankalardan, dost hükümetlerden ve uluslararası ajanslardan alınan krediler, acil durum için geçici birer önlem olmaktan çıkmış, bütçenin düzenli bir özelliği haline gelmişti. Pek çok diğer eski sömürge devleti gibi Jamaika da doğrudan yabancı yatırımlara, kalkınma için kullanılacak bir sermaye ya da acil durum önlemi olarak değil, yıllık mali politikasının rutin bir parçası olarak bel bağlar hale gelmişti. Yardımlar, sadece yapısal olarak dengesiz olan bütçeyi rahatlatma yollarına dönüşmüştü. Ekonomik çeşitliliğin olmaması ve yabancı yatırımların toplumsal kalkınma yerine borçların geri ödenmesi için kullanılması, 1960'ta yüzde 10'un biraz üzerinde olan işsizliğin 1972'de yüzde 25'in biraz altına çıkmasına yol açtı.[5]

1970'lerin başları itibarıyla, hükümet Jamaika'yı küresel kapitalizmin dibinde hapsolduğu yoksulluk kozasından çıkarmak için yeniden harekete geçti. Manley'in oğlu Michael, Jamaika gibi ülkelere karşı zar tutan küresel ekonomik sisteme karşı yırtıcı ve başarılı bir siyasi kampanya yürüttü. Michael Manley iktidara geldiğinde, Jamaika'da demokratik sosyalizmin inşasını savundu, ancak rejimi dünya kapitalist sistemiyle bağlarını koparmayı ya da ister ticari kreditörler olsun isterse IMF, finansörlerin ezici tahakkümlerinden kurtulmayı denemedi. Jamaika'yı yabancı yardım veya yatırımların girişine bağımlı tutmanın anlamı, hükümetin Jamaika halkının uzun vadeli kalkınma ihtiyacından çok, yabancı para yöneticilerinin taleplerine cevap vermek zorunda olmasıydı.

Yatırımcılara sunulan kısa vadeli getiriler, demokratik sosyalist bir devlette bile planlamaya hükmediyordu.

Ticaret hadlerindeki düşüş, ulusal kurtuluş devletinin önceliklerini değiştirdi; hatta devlet için, siyaset bilimci Susanne Soederberg'in "rekabetçi devlet" adını verdiği yeni bir proje yarattı.[6] Her devlet, özel portföy sermayesine en iyi koşulları sağlamak için diğer devletlerle rekabet ediyordu. Yerel ekonominin içinde bulunduğu genel kriz nedeniyle nüfusun elde ettiği gelir ve kârlardan yeterli vergi alınamıyordu. O halde bu sermaye akışı, rekabetçi devlet için kendi yerli nüfusundan daha önemliydi. Yatırımcıların ihtiyaçları devlet politikasını yönlendiriyordu.

Bu, Michael Manley rejiminin Jamaikalıların çıkarlarını savunmak için hiçbir şey yapmadığı anlamına gelmez.[7] İktidardaki demokratik sosyalist rejim, henüz kapitalist düzene yapısal uyum talep etmedikleri bir sırada bile G-7 devletlerinin hegemonyasına meydan okuyacak bir dizi önlemi aldı. İlk ve en etkileyici hamle 1974'te Uluslararası Boksit Birliği'nin (IBA) kurulmasıydı. Gine'nin Konakri şehrinde düzenlenen kuruluş konferansında diğer yedi büyük boksit üreticisi (Avustralya, Gine, Guyana, Jamaika, Sierra Leone, Surinam ve Yugoslavya) "çok uluslu şirketlerin boksitin çıkarılması, işlenmesi ve ürünlerin pazarlanmasındaki" ezici hâkimiyetini kabul ettiler.[8] Boksit gibi mineral kaynakların çıkarılmasından en çok ulus ötesi şirketler yararlanıyordu. Şirketlerin birleşik gücü, devletlerin arasındaki karşılıklı rekabetin aleyhine işliyordu. IBA, devletlerin bu güç dengesizliğini değiştirmesini istiyordu. Eğer devletler beraber çalışırsa, ulus ötesi şirketler onların önünde el pençe durmaya başlayabilirdi.

Manley hükümeti, boksit üretiminin kontrolünü bir avuç ulus ötesi şirketin elinden almaya çalıştı. Boksitten üretilen külçe alüminyum fiyatına konan azımsanmayacak bir vergi, birkaç ay içerisinde hazineye birkaç yüz milyon dolar getirdi ve önemli müzakerelerden sonra devlet boksit madenlerinin çoğunluğunun kontrolünü (yüzde 51) devraldı.[9] Ancak iç üretim üzerinde kurulan denetim ve boksit geliri, Üçüncü Dünya'nın hayati işbirli-

ği sağlanamadığından yeterli değildi. Brezilya, IBA'ya katılmadı. Avustralya, boksiti IBA tarafından belirlenmiş fiyatın altında satan Brezilya'ya katıldı. Bu kısa bir süre sonra Kingston'da basit bir ofise dönüşecek olan IBA'ya büyük bir darbe vurdu.[10]

Boksit, 1980'lerin başlarına doğru fiyatında büyük bir düşüş görülen işlenmemiş tek meta değildi. 1970'lerde bazı petrol esaslı olmayan metaların fiyatlarında marjinal bir artış görülmüşken, 1980'ler itibarıyla bu fiyatlarda kapsamlı bir düşüş yaşanıyordu.[11] Tek meta ihracatına bağımlı ülkeler 1980 ile 1991 yılları arasında ticaret hadlerindeki düşüş sonucunda 290 milyar dolar civarında kazanç kaybına uğradılar. Sahra Altı Afrika için bunun yarattığı etki korkunçtu. Bölgenin büyük bir kısmında, petrol esaslı olmayan ana mallar, devletin ihracat kazancının yaklaşık üçte birine tekabül ediyordu. Ticaret hadlerindeki düşüş bu ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasılalarının ortalama olarak yaklaşık yüzde beşini kaybettikleri ve dolayısıyla devletlerin bütçe esnekliklerinin azaldığı anlamına geliyordu.[12] 1980'lerde ticaret hadlerinde yaşanan düşüş gizemli bir şey değildi.[13] Bunun çeşitli sebepleri vardı. G-7 ülkelerindeki tarım sektörü önemli bir sorun kaynağıydı, zira bu devletler hem üretimi sübvanse ediyor hem de verimliliği arttırmak için pahalı gübreler ve sulama sistemleri kullanıyordu.

Alüminyum kullanımındaki değişimler de boksit ticaretine ağır bir darbe indirdi. Pek çok sanayi kolu alüminyum yerine plastik kullanmaya başladığından, Jamaika'nın boksit ihracatı 1970'lerde üçte bir oranında düştü. Aynı dönemde, Jamaika'nın şeker kamışı ihracatı da Birinci Dünya pazarı pancar şekeri ve yapay tatlandırıcıya doğru kayarken yüzde 22 daraldı.

1980'lerin sonuna gelindiğinde, Londra merkezli Uluslararası Kakao Örgütü gibi bazı meta kartelleri piyasada tutunmayı başarmıştı, ancak 2002'de faaliyetlerini durduran Kahve Üreticisi Ülkeler Birliği gibi diğerleri kepenk indirdi. 1990'ların sonlarından başlayarak, Dünya Ticaret Örgütü'nün eski Üçüncü Dünya'daki çiftçiler adına hareket edecek finansal kapasiteden yoksun olması, G-7'deki üreticilere yapılan sübvansiyonlar yasal

olmayı sürdürdüğü sürece fiyatların düşük kalacağını kesin bir şekilde gösterdi. Boksitten pamuğa kadar pek çok meta açısından esmer milletlerdeki çiftçiler ve madenciler çok riskli zamanlardan geçti.

Kartel manevrasının başarısızlığıyla canı yanan ve genel olarak küresel kapitalizmin otoritesine meydan okumak istemeyen Manley hükümeti, bölgesel işbirliği seçeneklerini de gündemine aldı. Jamaika, Karayip Topluluğu ve Ortak Pazarı'nın (Caricom), serbest ticaret bölgesinden bir gümrük birliğine, yani Caricom'a üye çeşitli ülkeler arasında gümrüklerin olmadığı bir alandan, birliğin dışında kalanlara karşı ortak gümrük politikasına sahip bir alana dönüştürülmesine ön ayak oldu. Manley rejimi, Caricom'un ortak bir pazar haline gelmesi için diyalog başlattıysa da bir sonuç alınamadı. Hatta devletlerin kendi gümrük politikaları için taviz talep etmesi ya da Karayip Kalkınma Bankası ile yan antlaşmalar yapmasıyla Caricom kendi itibarını da yitirdi.[14] Bunlar zor zamanlardı ve bu ulusların liderliklerinin önündeki seçenekler hiç de kolay değildi. Borç tuzağından bir çıkış yolu ararken tökezlediler, hatta Küba gibi ülkeler bile ancak, zaten sendelemekte olan Sovyet ekonomisinden hatırı sayılır bir yardım alarak ayakta kaldılar.[15]

Michael Manley'in demokratik sosyalizm deneyinin ilk yıllarında, Jamaika'nın başlıca regi sanatçısı Üçüncü Dünya'nın sesi haline geldi. 1973'te, Marley ve Wailers, bir önceki yıl piyasaya çıkan *Catch a Fire*'dan sonraki ikinci önemli uluslararası hitleri olan *Burnin'* albümünü çıkardılar. Bu albümde, Wailers kendi devletleri ve uluslararası düzen tarafından giderek bir kenara atıldıklarını hissetmeye başlayanların öfkesini yansıtan bir dizi şarkı yapmıştı: "Get Up, Stand Up", "I Shot the Sheriff", "Burnin' and Lootin'," ile "Oppressed Song".[16] Albüme adını veren şarkı, gündelik ekonomik sokağa çıkma yasakları sistemini kontrol eden "patronu" bulmanın zorluğundan söz ederek albümün havasını belirliyordu:

Bu sabah bir sokağa çıkma yasağına uyandım.
Aman Tanrım, ben de bir mahkûmdum.
Başımda duran yüzleri tanıyamadım.
Hepsi gaddarlığın üniformalarını giymişti.
Kaç tane ırmağı geçmek zorundayız,
Patronla konuşmadan önce?
Bütün sahip olduklarımızı kaybetmiş gibi görünüyoruz,
Gerçekten bedelini ödemiş olmalıyız.

Ve sonrasında, Üçüncü Dünya gündeminin yapısal başarısızlığı yüzünden,

İşte bu yüzden biz
Yakacağız ve yağmalayacağız bu gece...
Yakacağız bütün yanılsamaları bu gece.

1976 yılında Jamaika'nın ödemeler dengesi 231,3 milyon Jamaika doları açık verdi ve net döviz rezervleri Haziran 1975'te 136,7 milyon dolarlık pozitif bakiyeden sert bir düşüşle Aralık 1976'da 181,4 milyon dolarlık negatif bakiyeye geriledi. Dünya enflasyonu, yüksek petrol fiyatları ve emtia fiyatlarında yaşanan düşüş, birçok esmer millette olduğu gibi rezervleri etkilemişti. 1960'ta, Dünya Bankası'nın "gelişmekte olan ülkeler" arasında saydığı 133 devletin toplam kamu ve özel borcu 18 milyar Amerikan dolarının biraz altındaydı. On yıl içinde bu borç 75 milyar dolara tırmandı ve Jamaika mali krize girdiğinde 113 milyar dolardı. 1982'ye gelindiğindeyse borç 612 milyar dolar gibi astronomik bir rakama ulaşmıştı. Pek çok araştırmacı ve yorumcu borçlardaki bu artışı 1973-74 petrol krizini bağlasa da bu yüzeysel bir argümandır. OPEC kartelinin eyleminden kaynaklı petrol fiyat artışı, eski sömürge devletlerin toplumsal kalkınmasını zaten engellemekte olan eğilimleri yalnızca ağırlaştırdı. İster sosyalizmi benimsemiş isterse ondan uzak durmuş olsun, birçok Üçüncü Dünya ülkesi tarafından takip edilen çarpık kalkınma gündemi ve bu devletlerin karşılaştığı emperyalist basınç, yapısal olarak fakirleştirilmiş bir uluslararası politik ekonomi üretti. Petrol kriziyse Üçüncü Dünya'nın yapısal çürümesi için gereken konjonktürü hazırladı.

Borç batağına saplanmış devletlerin birçoğu kaynak bulmak için çırpındı. NIEO stratejisi gücünü kaybettikçe, Üçüncü Dünya devletleri borçlarını kapatmak için ticari bankalara yöneldi. Üçüncü Dünya'daki borç krizini hızlandıran neden, anaparayı ve faizleri geri ödeyebilecek durumda olmadan borç alınmasıydı. 1974-75'te, Üçüncü Dünya'nın petrol ihraç etmeyen devletleri, kendi dış borçlarını finanse etmek için 80 milyar dolar bulmak zorunda kalmıştı. Bunun 36 milyar doları özel kaynaklardan gelmişti.[17] G-7 ülkelerindeki ticari bankalar, verimlilikteki durağanlaşmayla birlikte gelişmiş sanayi ülkelerindeki getiri oranlarının düştüğünü görünce, hevesle Üçüncü Dünya devletlerine kaynak sağlamaya yöneldiler. "Yükselen piyasaları" en az iki kategoriye ayırdılar: Brezilya, Filipinler ve Güney Kore gibi "hızlı büyüyen mamûl mal ihracatçıları" ile bakır ihraç eden Peru ve Zambiya, hatta Zaire (bakır, kobalt ve manganez) gibi "yeni zengin emtia ihracatçıları". Ancak bankalar IMF'nin sağladığı koruma olmadan sermayelerini dağıtmayacaktı.[18] IMF'nin bir devletle kısa vadeli stand-by antlaşması imzalaması, bu ülkeye daha çok kaynak aktarılması için "onay mührünü" basmış olması anlamına geliyordu. IMF kredileri genellikle ihtiyaç duyulan miktarın çok altında kalıyordu, bu yüzden IMF özel ticari bankalar için bir sigorta işlevi görüyordu. ABD bankaları bu süreçte başı çekti. Örneğin, iktisatçı Emma Rothschild, en büyük 21 ABD bankasının Brezilya ve Meksika'ya beşer milyar dolardan fazla borç verdiklerini belirtir. Para Üçüncü Dünya'ya aktı ama elbette getiri beklentisi olmadan değil. Rothschild'e göre 1975'te "en büyük beş ABD bankasından her biri kârının yüzde 40'ından fazlasını yabancı operasyonlardan elde etti. Chase uç bir örnekti. Bu banka kârının yüzde 64'ünü dışarıdan kazandı, 1970'te bu oran sadece yüzde 22'ydi."[19]

Bu ticari bankalar sağduyulu bir karar vermişti. Üçüncü Dünya'nın ödemeler dengesi borç krizinin yapısal sefaletine yaptıkları yatırımlar yüksek kazançlar getirdi. Ancak mantıksız bir durum vardı. Fakirleştirilmiş ülkeler bu devasa kredileri nasıl geri ödeyecekti? Kapitalist basın bile bu hovarda bankalar için endişe-

liydi. "Haritalarda görünmüyor" diye espri yapıyordu *Wall Street Journal* editörleri, "ancak dünyada yeni bir dağ var: gelişmekte olan ülkelerin biriktirdiği 500 milyar dolarlık artan bir borç". Durum bazılarına tamamen "kaygı verici göründüğünden" diye devam ediyordu gazete, 1930'lardaki büyük buhranı andıran bir zincirleme tepkime içinde temerrütlere ve banka iflaslarına yol açabilir. Serbest piyasa sermayesinin çığırtkanı için böylesine kötümser bir olasılığı ilan etmek cesaret isteyen bir şeydi.

Temerrütlerin yaşanmasının nedeni, ABD hükümeti ve esmer milletlerin yeni palazlanmış seçkinleri tarafından desteklenen IMF'nin, ödeme planlarına bağlı kalmaları için hükümetleri kendi kaynaklarını tüketmeye zorlaması değildi. Meksika'nın 1982'deki çöküşünden sonra, ABD hükümeti iki aşamalı Brady Planı'nı (1989) önerdi. İlk olarak, eğer bir ülke borcunu geri ödeyebileceğine dair güvence verirse, bankalar borcu kapatmak için yeni kredi açacak ve ikinci olarak, eğer ülke kayda değer bir iktisadi reform sürecine girerse IMF ve ABD Hazine Bakanlığı borçları yeniden yapılandırabilecekti. Bu reformlar rekabetçi devletler inşa etmek ve ulusal kurtuluş rejimleri tarafından yaratılan duyarlı devletten kalan unsurları budamak için planlanmıştı.

Borçlu devletler, kredi verilen meblağları tamamen veya nihai olarak kapatamıyordu, çünkü ihracatlarını ithalatlarının üzerine çıkaracak yapısal kapasiteden yoksun oldukları gibi, IMF paketlerinin sonucunda yerel para birimlerinin uğradığı değer kaybını da geriye çeviremiyorlardı.[20] Yine de ya daha fazla borç alarak ya da toplumsal refaha (sağlık, eğitim ve diğer toplumsal ücret alanları) ayrılabilecek toplumsal artığı kullanarak borçlarını yıllık faiz ödemesiyle çevirdiler.

1983'e gelindiğinde, sermaye akışı tersine dönmüş, borçlu devletlerden G-7'ye giden para, gelen kredi ve yardımları geçmişti. Bir başka ifadeyle, borçlu ülkeler müreffeh devletleri sübvanse ve finanse ediyordu. 1980'lerin sonlarında, borçlu devletlerin G-7 ülkelerine gönderdiği para, G-7 ülkelerinin verdiği kredi ve yardımlardan ortalama 40 milyar dolar daha fazlaydı. 1997'ye gelin-

diğindeyse, eski sömürge dünyasının toplam borcu 2,17 trilyona çıkmıştı, borcu çevirmek için günlük ödenen faizse 717 milyon dolardı. Sahra Altı Afrika uluslarının borç yönetimi için faiz ödemelerine harcadıkları para, sağlık hizmetlerine harcadıklarının dört katıydı. Borçlu devletlerin birçoğu gayrisafi milli hasılalarının beşte biri ilâ üçte birini borç çevirerek israf ediliyordu. Bu borç krizinin kazananları da vardı: G-7'deki finansal çevreler.

G-7 ülkelerinin ticari bankaları bu yeni borçlu dünyaya vermeye devam ettikleri kredilerden para kazandılar, fakat tek kazanan onlar değildi. Çöküşten 1973-74 petrol krizinin sorumlu tutmak, petrol fiyatlarındaki artıştan faydalanan bir başka gücün üzerini örter. 1974'ün ilk altı ayında, petrol krizinin finansal etkileri netleştiği zaman, G-7 ülkeleri petrol ihraç etmeyen Üçüncü Dünya devletlerinden 6 milyar dolar fazla elde etmişti, ancak petrol ihraç eden ülkelere 41 milyar dolar açık veriyordu. Bir yıl sonra, petrol ihraç etmeyen ülkeler 21 milyar dolar borçluyken, G-7 ülkelerinin petrol grubuna borcu da 21 milyar dolardı.[21] Terazi dengelenmişti. G-7 için petrol gelirlerindeki artış, Üçüncü Dünya'nın petrolsüz ülkelerinin borçlu olduğu fazlayla karşılanmıştı. Dahası, daha önce de gördüğümüz gibi, petrol üreten devletler kârlarının büyük bir kısmını Amerikan dolarında tutuyordu; bu da Amerikan dolarının 1971'de altın standardını terk etmesine rağmen küresel ekonomideki itibarını petro-dolarların yarattığı talep sayesinde koruması anlamına gelmişti.[22] Petro-dolarlardaki artış Birleşik Devletler'in tam da Üçüncü Dünya'dan talep ettiği makroekonomik kısıtlamaları terk etmesini ve böylece kendi iç ekonomisini güçlendirmek ve halihazırda kayda değer bir güce sahip olan ordusunu genişletmek için bütçe açığını yönetebilmesini mümkün kılmıştı.

Borç krizi ve Üçüncü Dünya'nın bu açmaza nasıl cevap vereceği konusunda genel bir fikir birliğine sahip olmaması, G-7 ülkelerinin ve başta IMF olmak üzere uluslararası kuruluşların borçlu devletlerden muazzam tavizler koparmalarına alan açtı. Borç krizi, Üçüncü Dünya egemenliğinin inşasına yönelik kısa ömürlü projeye yapılan saldırının Truva atı oldu. IMF'nin kısa

vadeli yardımı zararsız değildi. 1944'teki kuruluş toplantısında, Hindistan heyeti IMF'ye, "iktisadi olarak azgelişmiş ülkelere kaynaklarını daha iyi kullanmalarında yardımcı olmasını" önermişti. Başat güçler (Birleşik Devletler öncülüğünde) bu formülasyonu reddetti. Onlara göre, IMF sadece borçlu ülkelerin ekonomilerini toparlamak için ticaret duvarları dikmek yerine kredilerle açıklarını kapatmaya teşvik edilmelerini sağlayacak bir araç olmalıydı. IMF, özellikle Birleşik Devletler için, gümrüklerden arındırılmış bir kapitalist sistemi sürdürmenin bir diğer aracı olacaktı. Birinci maddenin beşinci fıkrasında belirtildiği gibi IMF, "üyelerine, Fonun genel kaynaklarını belli bir süre için uygun teminatlar altında kullanabilmelerini sağlayarak ve böylece onlara ödemeler dengelerindeki uyumsuzlukları, ulusal veya uluslararası refah açısından yıkıcı araçlara başvurmadan düzeltme fırsatı sunarak güven kazandırır." Hindistan'ın teklifi IMF'nin alanını, para politikası ve makroekonomik istikrardan, yeni ortaya çıkan Üçüncü Dünya'nın kalkınma ihtiyaçlarını karşılamaya doğru genişletmeyi amaçlıyordu. Dünyaya neoklasik, serbest piyasa ekonomisinin kaidelerini öğretme amacıyla kurulmuş bir kurum için buna izin verilemezdi.[23] IMF politikası yalnızca sermaye ihracını teşvik etmekle kalmadı, aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerini de esmer milletlere taşıdı.

1954'te Peru hükümeti kısa vadeli bir kredi için IMF'ye başvurdu. IMF'nin bu krediyi vermesinin nedeni Peru hükümetinin bunu iyi bir şekilde kullanacağını ümit etmesi değildi. IMF'nin bir şartı vardı: Peru'nun ekonomisi sabit döviz kurunu sürdürmeliydi. IMF tedricen hesap verebilirlik ve cezalandırma için prosedürler yarattı, bu prosedürler gereğince bir ülkeye verilecek zayıf bir karne, o ülkenin ticari finansman bulamamasıyla sonuçlanabilirdi. IMF'den para alan G-7 dışındaki devletler, kendi siyasi ve ekonomik ilişkilerinin tamamen değiştirilmesini kabul etmeliydi. 1980 Martında Dünya Bankası bu tarz politikalara, "Yapısal Uyum Kredileri" ismini verecek, bunlar da kısa bir süre sonra "Yapısal Uyum Politikaları (YUP)" olarak adlandırılacaktı. Jamaika ve başka ülke-

ler henüz ismi konulmamışken 1970'lerde YUP kredilerini kabul etmek zorunda kaldılar.

1976 Aralığında Marley, Kingston Ulusal Kahramanlar Parkı'nda "Smile Jamaica" (Gülümse Jamaika) konseri için sahne alırken, Manley hükümeti IMF'ye boyun eğdi.[24]

> Halkımıza yardım edeceğiz, onlara doğru yardım edeceğiz.
> Tanrım bize bu gece yardım et.
> Kötü büyüyü uzaklaştır, kuyuya biraz su dök ve
> Jamaika'da gülümse, gel ve gülümse

IMF planı çok sertti. İlk olarak, hükümeti ithalatı caydırmak ve ürünlerini ihraç etme yeteneğini arttırmak için kendi para birimini devalüe etmeye çağırıyordu. Politikanın amacı, ithal ikameciliğin yerini ihracata yönelik ekonominin almasıydı. İkincisi, hükümet mal ithal etme ihtiyacını düşük seviyede tutmak için maaş zamlarından vazgeçmek zorundaydı. Üçüncüsü, IMF kamu harcamalarının azaltılmasını ve devletin ekonomideki rolünün küçülmesini istiyordu (artık fiyat kontrolü ve sübvansiyonlar olmayacaktı). Dördüncüsü, devletin kamu sektörü varlıklarını satması ve özel teşebbüsü desteklemesi gerekiyordu. Son olarak, devlet para arzını engellemeli ve "mali disiplin" aşılamak için faiz oranlarını arttırmalıydı. Marley 1976'nın sonlarında Jamaika'dan gülmesini istemişti, ama birkaç ay önce eşi Rita farklı bir şarkı yazmıştı. Bob'un yazın söylediği bir parçada "Onlar deli," diyordu, "Onlar deli. Bu deli dazlakları bu kasabanın dışına kadar kovalayacağız... Biz bu deli dazlakları... kasabanın dışına kadar kovalayacağız."

IMF'nin elinde, ister 1976'da Jamaika'da olsun, isterse 1979'da Sudan ve Zaire'de, bütün hastalıklara uyacak tek bir reçete vardı.[25] IMF politikası, daha sıkı para arzı, devalüe edilmiş para birimi, yüksek faiz oranları, kamu harcamalarının düşürülmesi, daha düşük ücretler ve gümrüklerle sübvansiyonlara yönelik saldırı gibi unsurlardan oluşuyordu. Toplumsal ücretin yerini kemer sıkma almıştı. IMF borçlu ulusları dünya kapitalist sistemine bütünüyle entegre olmaya ve otarşik iktisadi koruma biçim-

leri yaratmayı veya yerel kalkınmaya ayrıcalık tanıyan reformlar uygulamayı denememeye zorluyordu. IMF kuruluş amacı olan kısa vadeli ödemeler dengesi kriziyle baş etmektense, 1970'lerde finansal krizi, Üçüncü Dünya tarafından geliştirilmiş siyasi ve iktisadi düzenlemelerde köklü değişiklikler talep etmenin aracı olarak kullandı. Bir başka ifadeyle IMF, diğer bir uluslararası örgüt olan UNCTAD tarafından başlatılmış her politikanın peşine düştü. Borç probleminin tek meta ihracatına bağımlı ekonomilerin, sermaye açlığı çeken eski sömürgelerin ya da Üçüncü Dünya'daki tamamlanmamış sınıf mücadelelerinin açmazlarından kaynaklanan bir şey olarak görmek yerine IMF, sorunu devletin doğasına bağlıyor; Üçüncü Dünya devletlerini kalkınmayı yönetmeye çalıştıkları, hatta toplumsal artığı yönetme rolünü üstlendikleri için azarlıyordu.

Jamaika'da IMF politikalarının getirdiği ani yük, kırsal ve kentli işçi sınıfının üzerine bindi. Jamaika doları büyük bir devalüasyon yaşar ve temel malların fiyatları fırlamaya başlarken (tavuk yüzde 74, tuzlama balık yüzde 285, süt yüzde 83, un yüzde 214 ve yemeklik yağ yüzde 71) enflasyon tavan yaptı.[26] IMF'nin dayattığı kemer sıkma rejimiyle reel ücretler yalnızca 1978'de yüzde 35 düştü. 1980'e gelindiğinde, Jamaika'daki işsizlik oranı yüzde 30'a, belki de bunun bile üstüne çıkmıştı. Jamaika'daki hanelerin yüzde 60'ı, eğer tamamen değilse büyük oranda, pek çoğu Kingston'ın serbest ticaret bölgesindeki düşük ücret veren, çalışma koşullarının ağır olduğu atölyelerde çalışan kadınların kazançlarına bel bağlamaya başladı. Bu serbest ticaret bölgesinde çalışanların yüzde 80'i bekâr annelerdi ve bunların da dörtte üçü ailelerini geçindirmek için fazla mesai yapıyordu.[27] Bu kadınlardan biri olan Debbie, 1988 yılında yapılan bir araştırmada iki haftada 30 dolar kazandığını söylemiş ve şöyle devam etmişti:

"Harcama zamanım geldiğinde bu parayı Credit Union'a yatırıyorum ve faturalar için saklamaya çalışıyorum. Ancak hep açığım var. Bazen parayı denkleştirene kadar ışık, su veya gaz olmadan idare etmem ve komşularıma yalvarmam gerekiyor."

Debbie fazla mesai yapamadığı zamanlarda, sokak satıcılarına (kadın işportacılara) katılmak zorundaydı:

"Elimde birkaç dolarla pazara gidiyor ve baharat, callalou (yeşillik) ve en ucuzundan meyve alıyorum. Fiyatların düştüğü daha geç saatlerde gidiyor, fiyatları kontrol edip pazarlık yapıyorum. Çok yorucu oluyor."

Bu araştırmayı haberleştiren gazeteci Joan Ross Frankson, şu özeti yapar:

"Dünya Bankası ve ortağı IMF, Jamaika'ya yapısal reform politikalarını yaratarak önce kadınların ve çocukların kurtarılacağına ilişkin eski kuralı tersine çevirdi. Bu yeni acımasız okyanusta hiç filika yok ve kadınlarla çocuklar ya yüzmek ya da boğulmak zorundalar.[28]

Jamaika'nın IMF politikalarıyla sorunları başka yerlerde yaşananlara benziyordu. BM Kalkınma Programı ve diğer kuruluşlar, neredeyse IMF ulusal kurtuluş devletlerini yapısal uyuma tâbi tutmaya başlar başlamaz şüphelerini dile getirdiler.[29] IMF içinde bile şüpheciler vardı. 1990'da kıdemli bir IMF ekonomisti, 1973 ile 1988 arasında, yapısal uyumun Üçüncü Dünya'yı bombaladığı dönemde, IMF tarafından dayatılan önlemleri inceledi. Titiz çalışmasında "programın uygulandığı ülkelerdeki büyüme oranlarının programın uygulanmadığı ülkelere nazaran kayda değer ölçüde düşük" olduğu sonucuna varmıştı.[30] IMF'nin tedavisi, iktisadi faaliyetleri küçülmüş bir hasta yaratmış; uzun vadeli ekonomik büyüme kapasitesinin tahrip edilmesine, kaynakların tüketilmesine (buna "varlıkların sağılması" da deniyordu) ve bunun sonucunda ülkenin yeniden hammadde ihracatçısı haline gelmesine neden olmuştu. Bunların büyük bir kısmı, sınıfsal ve toplumsal cinsiyet alanındaki eşitsizliğin artması ve geniş çaplı bir çevre tahribatıyla sonuçlanmıştı.

1960'larda UNCTAD'da örgütlenen Üçüncü Dünya devletleri, yurttaşlarının zaten kısıtlı tüketim becerilerine saldırmayacaklarını taahhüt etmişlerdi. Bu devletler, kalkınma fonlarının ek vergilerle elde edilemeyeceği konusunda söz vermişlerdi; çünkü görece

yoksullaşmış bir nüfustan vergi almaları mümkün olmayacaktı. Yirmi yıl sonra, IMF çağı ulusal kurtuluş devletlerinin egemenliklerini aşındırdığında, içi boşalmış bu devletlerden zaten yeterince yağ bağlamış ticari bankalara ve uluslararası kuruluşlara geri ödeme yapabilmeleri için tükenmiş nüfuslarından giderek daha fazla artık çekmelerini istemek bir rutine dönüştü. Makroekonomik istikrar, dünya sahnesinde ulusal kurtuluş devletlerinin yurttaşlarından daha önemli bir aktör haline geldi. 1977'de Michael Manley, "IMF aracılığıyla ödemeler dengesini desteklemenin bedelinin kitlesel açlığa neden olacak önlemler olabileceğini daha fazla dinleyemeyiz" diye şikâyet ediyordu.[31] Manley, emekçi sınıfların yaşayıp yaşamayacaklarından endişe ederken, IMF fedakârlık konusunda sert bir tutum takınıyordu. 1981'de IMF direktörü Jacques de Lavosiere şu çağrıda bulunmuştu:

"Herkesin fedakârlık yapması: uluslararası finansman yarını düşünmeden tüketim için harcandığı takdirde hiçbir işe yaramayacaktır."[32]

Protestolara yol açacağı düşünülmeden fedakârlık talep edilemezdi. IMF politikalarının ilk kurbanları, IMF'nin koşullarına boyun eğen hükümetlerine karşı sert bir mücadele verdi. Mısır'dan Peru'ya, Sudan'dan Ekvador'a, Bolivya'dan Liberya'ya kadar Üçüncü Dünya'nın sokakları (Kingston'daki bir duvar yazısında söylendiği gibi) "Yoksullar Buna Daha Fazla Katlanamaz" sloganlarıyla yankılandı.

> Gelin Babil'i bir kez daha yakalım
> Gelin Babil'e bir kez daha haykıralım...
> İnsanlar hayallerinin ve özlemlerinin gözlerinin önünde un ufak olduğunu görüyor
> Ve onların insanoğlunu yok etmeye yönelik bütün o aşağılık niyetlerini...
> Gelin Babil'e bir kez daha haykıralım

Babil, taleplerinin karşılıksız kalmayacağını biliyordu. 1980'in başlarında, Batı Almanya'nın eski sosyalist şansölyesi Willy Brandt'ın başkanlık ettiği Uluslararası Kalkınma Meseleleri Ba-

ğımsız Komisyonu, Brandt Raporu adıyla anılacak olan "Kuzey-Güney: Kurtuluş için Bir Program"ı yayınladı. Rapor, Dünya Bankası'ndan Robert McNamara tarafından "kalkınma" olarak bilinen sürecin neden adalet üretmekte başarısız olduğunu araştırmak için istenmişti. Raporun sonuna doğru komisyon şöyle diyordu, "Fon'un sert önlemlerdeki ısrarı, en yoksul kesimlerin sırtına zaman zaman 'IMF isyanlarına' ve hatta hükümetlerin düşürülmesine yol açan, gereksiz ve kabul edilemez siyasi yükler bindirmiştir."[33] Jamaika hem bu isyanlara hem de hükümetin düşmesine tanıklık etti. Manley hükümeti IMF taleplerini tanımayabilir, cari açığını kapatmayı reddedebilir ve yardım için Küba'ya ya da başka ülkelere yönelebilirdi. Ancak bu (Nikaragualıların 1979'daki başarılı Sandinista devriminden sonra öğrendiği ve Kübalıların tecrübe etmeye devam ettiği gibi) Birleşik Devletler'den gelebilecek kararlı askerî yanıt düşünüldüğünde tehlikeli bir stratejiydi. Bunun yerine, Michael Manley IMF fonlarını kabul etti ve IMF taleplerini yumuşatmaya, yapısal uyumu insani bir yüzle gerçekleştirmeye çalıştı. Manley, IMF'nin devletin sosyal programlarında kesintiye gitme talebine, bunun "demokratik sistemin ayakta kalmasının bedeli olduğu"nu söyleyerek itiraz etti.[34] Tabii ki IMF oralı olmadı ve Manley hükümeti taviz verdikçe vermek zorunda kaldı. Manley tereddüt ettiğinde, ticari bankalar kredi teklif etmeyi reddediyordu. Bunlar yaşanırken koşullar son derece ağırlaşmıştı. 1980'in sonuna gelindiğinde, Jamaika'da kişi başı gelir yüzde 40 azalmıştı.

Bu baskı ve işsizlik yalnızca Manley hükümetinin itibarına zarar vermekle kalmadı, ayrıca demokratik sosyalizmin veya kapitalizme karşı herhangi bir alternatifin geçerliliğini de tartışmaya açtı. Ekonomist Richard Bernal'in de belirttiği gibi, "[IMF'nin] eylemleri ve programları devletin ekonomiyi kötü yönettiği ve demokratik sosyalizmin uygulanamaz ve işlemez olduğu suçlamalarına itibar kazandırdı."[35] IMF öncülüğündeki küreselleşme, ulusal kurtuluş devletinin baskıcı ve verimsiz bir kurum olduğu görüşünü destekliyordu. IMF politikaları devletin ekonomi sü-

recini belirlemesine ve yönetmesine izin vermek yerine, "piyasa güçlerinin" ya da "piyasanın" iktisadi faaliyetler için en verimli fail olduğunu savunuyordu. IMF yetkililerinin Jamaikalılara siyasetin piyasadan çekilmesi gerektiğini söyledikleri zaman kastettikleri şey, Bernal'in de altını çizdiği gibi, devletin toplumsal artığın yönetilmesindeki resmî sorumluluğundan feragat etmesiydi. Piyasa her şeyin çaresine bakacaktı.

Manley seçim çağrısı yaptı. Seçimi IMF'ye ve reçetelerine karşı yetki almak için kullanmak istiyordu. Bu her zaman zor bir yöntem olagelmiştir, çünkü soyut bir baskıyı, tutarlı, duygusal bir seçim meselesi haline getirmek zordur. Edward Seaga'nın ABD yanlısı Jamaika İşçi Partisi'nin öncülüğündeki muhalefet, IMF öncülüğündeki küreselleşmenin dış basıncından ziyade ekonominin mevcut durumunu seçimin gündemi haline getirmeyi başardı. İşler Manley için iyi gitmiyordu. Kingston sokaklarındaki duvar yazılarında "IMF= Manley'in hatasıdır" deniyordu.[36] Bu çok çatışmalı ve kanlı seçimde sekiz yüz kişi hayatını kaybetti. Seaga zafere ulaştı.

Seaga bozuk bir ekonomi devralmıştı. Partisi, kamu sektörünün bazı kısımlarının yeniden inşa edilmesini de içeren bir *Ulusal Yeniden İnşa Programı* hazırladı.[37] Manley kamu sektöründen söz ettiğinde, ABD hükümetince azarlanmıştı; Seaga bunu yaptığında, gerekli altyapının yeniden inşa edilmesinde gösterdiği liderliği alkışladılar. Bu farklılık siyasiydi. Atlantik yanlısı bir Jamaika, asi Nikaragua'ya, Grenada'ya ve Küba'ya bir karşı ağırlık teşkil edebilirdi. Benzer şekilde, Pasifik kıyısındaki Doğu Asya ülkelerinde de, ABD hükümeti, Suharto ve Marcos'un çıkardığı "milliyetçi" gürültülere rağmen Endonezya ve Filipinler'de bu diktatörleri mali açıdan destekledi. Suharto 1966 yılını "Özgüven Yılı" ilan etmiş, petrol endüstrisini kamulaştırma tehdidinde bulunmuştu. Suharto'nun iktisadi programı ithal ikamecilikten, davet yoluyla sanayileşmeden ve maden çıkarma sektöründe açık kapı politikasından (ABD menşeli Caltex'in petrol sektörüne hâkim bir konumdayken, yine ABD menşeli Freeport-McMoran bakıra hük-

mediyordu) oluşan bir kokteyldi. Suharto ulus ötesi şirketlerin çalışmalarını kolaylaştırdığı ve ABD'nin jeopolitik ittifakına katıldığı sürece, diğer her şey affediliyordu.[38] Marcos ise 1973'te ABD şirketlerine yönelik açık kapı politikasından cayan bir yasa çıkarmış, ama aynı şirketleri "hizmet sözleşmeleri" ile arka kapıdan buyur etmişti. Marcos ayrıca, Baatan Serbest Üretim Bölgesi'ni (SÜB) kurmak üzere 66 No.'lu Başkanlık Kararnamesini imzaladı; bu SÜB'deki yabancılara ait şirketler muazzam vergi muafiyetleri elde ettiler ve kârlarını ülkelerine taşıdılar.[39] Bu, Marcos'un ABD Hazinesi ve G-7 tarafından da memnuniyetle karşılanan ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin habercisiydi. Seaga da bir yandan kamuoyu önünde verimli bir kamu sektörünün gerekliliğinden söz ederken, diğer yandan iki büyük ulus ötesi boksit firmasını (*Kaiser* ve *Reynolds*) adadaki faaliyetlerini genişletmeleri için teşvik etti. Marcos, Suharto ve Seaga siyasi illüzyon sanatında ustalaşmış; ülkelerini denetimsiz şirketlere açarken, el marifetiyle kendilerini iş bilir milliyetçiler gibi gösterebilmişlerdi. Jamaika'da Seaga tarafından temsil edilen ulusal burjuvazi, bir yandan başka bir alternatif bulunmadığını ve IMF'nin kendilerini buna zorladığını ilan ederek, diğer yandan da reformlar sonucu ABD ve IMF'nin ülkeye akıttığı meblağın çığırtkanlığını yaparak "reform" konusundaki coşkusunu kamufle ediyordu.

Pentagon'a ve Beyaz Saray'a yakın olmaları bu tür devletlerin kimi finansal olanaklardan yararlanmalarını sağlıyordu. ABD hükümeti Jamaika'ya her yıl 100 milyon dolar nakit vererek ve "stratejik stokları" için milyonlarca ton boksit satın alarak para akıttı.[40] Ek olarak, ABD Hazinesi IMF ve diğer ticaret ve kalkınma bankaları gibi uluslararası kuruluşlar karşısında bu devletlere kefil oluyordu. Kısa vadeli sermaye çok elverişli şartlarda bu ülkelere aktı. ABD hükümetinin toplam fona yaptığı katkı sayesinde, IMF üzerinde hâkimiyet kurmuş ve diğer dört gelişmiş sanayi ülkesiyle (Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve Japonya) birlikte Dünya Bankası'nı kontrol ediyor olması, onun bu hayati kurumların kararları üzerinde ölçüsüz bir denetime sahip olmasını sağlıyordu.[41]

IMF, Seaga'nın Jamaika'sına 1971 ve 1983 yılları arasında reform sürecini finanse etmesi için 600 milyon dolar sağladı. Bu sermaye akışı Jamaika ekonomisindeki dalgalanmaları önleyemedi. 1981'de adanın gayrisafi milli hasılası 3 milyar dolardı, ancak üç yıl sonra 2 milyar dolara düştü (kişi başına düşen gelir de 1340 dolardan 923 dolara inmişti). IMF eksenli küreselleşme, büyük müttefiki Seaga'nın denetimi altındaki Jamaika ekonomisinin çöküşünü daha da ağırlaştırdı. 1984'te Kingston'da bir IMF isyanı patlak verdi. 11 insan hayatını kaybetti.

IMF eksenli küreselleşmenin kurumsal sonuçları ağırdı. Seaga hükümeti tarafından uygulanan yeni reformlar daha zayıf bir duyarlı devletle sonuçlandı. 1980'lerin ortalarıyla 1989 arasında, Jamaika hükümeti kamu çalışanlarının yaklaşık üçte birinin görevine "halka açık şirketleri özelleştirerek ve merkezi hükümetteki işten çıkarmalarla" son vermişti.[42] Devlet daha az insan işe alıyordu, piyasayı da az düzenliyordu ve dolayısıyla anayasal sorumluluklarını yerine getirmek için kapasitesi de düşüktü. IMF dayattığı reformlarla yalnızca ülkeleri özelleştirmelere ve negatif yatırıma zorlamakla kalmamış, ayrıca devletin toplumsal refahın yönetimine (gıda dağıtımı veya sosyal devlet uygulamalarıyla) herhangi bir şekilde müdahale etmekten ve ekonomik faaliyetleri düzenlenmekten vazgeçmesinde de ısrarcı olmuştu. Bu süreçte ulusal kurtuluş devletinin karnı deşilmişti.[43]

Neoliberal, rekabetçi devletin toplumsal refah sağlamayı ve egemenliği korumayı bırakması, bütün devlet kurumlarının zayıflatıldığı anlamına gelmiyordu.[44] Neoliberal devlet artık duyarlılıktan çok baskıya bel bağlamıştı. Bundan böyle oynadığı rol suçla savaşmak ve yıkıcılıkla mücadele etmekti. "Rude bwoys" ve Rastafaryanlar gibi gruplara yönelik saldırılar Seaga iktidarından önce başlamıştı ama bu dönemde şiddetlendi. 1980'de Jamaika Özel Sektör Örgütü, Seaga'nın başsavcısı ve Ulusal Güvenlik Bakanı Winston Spaulding'in yanı sıra Jamaika Savunma Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Robert Nelsh ile Emniyet Genel Müdürü Wilbert Bowes'u ağırladı. Spaulding suçun hoş görülemeyeceği-

ni belirtti ve polisin suçun üstesinden gelebilmek için "oraya gidip silah taşıyanları almakta özgür olması" gerektiğini söyledi. Seaga'nın kabinesi güvenlik güçlerine tam destek verdi.[45] 1979'dan 1986'ya kadar, Jamaika polisi yılda iki yüzden fazla insanı öldürdü. Bir Amerika İzleme Raporu, polisin stratejisini "yargısız infazlar, kanunsuz tutuklamalar ve zaman zaman bunlara eşlik eden tutuklulara saldırılar ve tutukluların polis nezarethanelerinde sefil ve aşağılayıcı koşullarda tutulması" şeklinde özetliyordu.[46] Topyekûn toplumsal ve ekonomik yıkım koşullarında çete şiddeti ve çete şiddetine karşı mahallelerin korunması sıradanlaştı. IMF tarafından dayatılan reformlarla birlikte toplumsal kargaşa da arttı ve neoliberal devletin buna yanıtı kurşun oldu.[47]

Silahlı kuvvetler yalnızca Jamaika nüfusunun gözden çıkarılmış kesimlerinin peşine düşmekle kalmadı, aynı zamanda insanları topraklarından kovmak için istimlak hakkını da kullandı. 1970'lerde, büyük boksit firmaları neredeyse iki yüz bin akre araziyi ele geçirdi ve yüzbinlerce çiftçiyi yerinden etti. Bu çiftçiler, "ulus ötesi şirketlerin kızıl toprağı almak, taşıma kayışıyla deniz kıyısına gönderip oradan gemilerle alüminyum endüstrisinde istihdam yaratmak üzere Avrupa ve Kuzey Amerika'ya taşımak için evlerini ve küçük tarlalarını buldozerlerle yıkmalarını çaresizce seyrettiler."[48] Yerlerinden edilen çiftçiler ya yabancı ülkelere giderek perişan durumdaki akrabalarına para gönderdiler ya da gittikçe daha kârlı hale gelen marihuana ticaretine yöneldiler.

Devletin düzenlemeden geri çekilmesi ulus ötesi şirketleri denetimsiz bıraktı. Finansal politikanın gizemleri, yurttaşın rolünün (devletteki haklarıyla birlikte) değerini azalttı ve yabancı şirketlerin gücüne güç kattı. 1960'ta ABD'li bir araştırmacı, ulus ötesi şirketleri "merkezleri bir ülkede bulunan ancak yaşamlarını ve faaliyetlerini diğer ülkelerin kanunları altında da sürdüren" entiteler olarak tanımlamıştı.[49] Ancak bu tanım, ulus ötesi şirketlerin en önemli dinamiklerinden birini gözden kaçırmıştı: Yargılama yetkisini ve yasaları inkâr etmek, sözün kısası, mevzuat ve denetimin dışında faaliyet göstermek. *Dow Chemicals*'dan Carl Gerstacker 7

Şubat 1972'de Beyaz Saray Sanayi Dünyası Konferansı'nda özlemle şunları söyledi:

"Uzun zamandır hiçbir milletin sahibi olmadığı bir adayı satın almanın ve hiçbir ulusa veya topluma minnet duymadan *Dow Company*'nin merkezini gerçekten tarafsız olan böyle bir adaya taşımanın hayalini kuruyordum."[50] Gerstacker'in hayalini kurduğu şey ümit ettiği biçimde (bir ada gibi) değil, ulus ötesi şirketlerin ulusal kurtuluş devletlerinin tenzilirütbesi sonucunda elde ettikleri güçle gerçekleşti. Bu devletler ekonomik düzenleme ve toplumsal artık yönetimi görevlerinden çekildiğinde, ortaya çıkan boşluğu ulus ötesi şirketler doldurdu.[51] Elbette kendileri de en az yirmi yıldır süren ithal ikameciliğin ya da devlet bürokrasisinin çocukları olan bu devletlerin ulusal burjuvazileri, sadece ulus ötesi şirketleri sıcak karşılamakla kalmadılar, aynı zamanda ya onlarla ortaklıklar kurdular ya da onlar için çalıştılar. Ulus ötesi şirketler ulusal kurtuluş devletinin egemenliğini tehdit etmedi; bu zaten IMF öncülüğündeki küreselleşmenin etkisiyle gerçekleşmişti.[52]

Ulus ötesi şirketlerin 1970'lerden itibaren serpilmelerinin tek sebebi, teknolojide yaşanan muazzam dönüşümdü. Üretim sürecinin parçalara ayrılması, şirketlerin fabrikalarını sökerek, bir zamanlar merkezî olan montaj hattını kıtalar arasında dağıtmasına olanak tanıdı. Bu yalnızca bir iletişim ağının (uydular yoluyla), nakliye ağının (bilgisayarlaştırılmış nakliyat, konteyner taşımacılığı ve daha düşük hava taşımacılığı maliyetleri), uluslararası bir muhasebe ve kredi sisteminin (bilgisayar aracılığıyla nakit yönetimi) ve ara mamul malların transit geçişinde daha düşük uluslararası vergilerin ortaya çıkmasıyla birlikte gerçekleşebilirdi. Bütün bu gelişmeler, üretimin dünya ölçeğinde entegrasyonuna olanak sağladı. Ulusal kurtuluş devletleri önceliklerini ithal ikamecilikten ve halk odaklı kalkınmadan, ihracata dayalı, büyüme odaklı kalkınmaya kaydırdıklarında, vergileri aşağı çeken ve şirketleri her türlü mevzuata karşı koruyan SÜB'ler kurdular. Jamaika'daki Kingston SÜB eskiden bir depolama ve yük aktarma tesisiydi. 1982'de devlet burayı bir üretim alanına çevirdi ve kısa süre sonra

buna Montego Körfezi SÜB (1985) ve Garmex SÜB'yi (1987) de ekledi. Teknolojik değişim ve eski sömürge devletlerinin yasalarını geri çekerek verdikleri teşvik, ulus ötesi şirketlerin büyümesini sağladı.[53] 1980'de yapılan bir çalışma, dünyanın en büyük yüz ekonomik biriminden otuz dokuzunun devletler değil ulus ötesi şirketler olduğunu ortaya koydu.[54]

Daha kurnaz hareketler ulus ötesi şirketlerin gücünü kabul etti. Şili'nin sosyalist devlet başkanı Allende, ülkenin bakır madenlerini kamulaştırmasının ardından, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nden küresel şirketlerin faaliyetlerini incelemesini istedi. 1973'te Allende'nin devrilip öldürülmesinden sonra Birleşmiş Milletler, Ulus Ötesi Şirketler Merkezini (UNCTC) kurdu. Uzun bir müzakere ve inceleme dönemini takiben, UNCTC 1976'da geçici bir ulus ötesi şirket tüzüğü hazırladı, ancak düzinelerce istişare ve toplantının ardından, Birleşmiş Milletler'in 1993 yılında UNCTC'yi kapatmasıyla birlikte tüzük de öldü.[55] UNCTC uluslararası muhasebe standartlarının bulunmamasından kaynaklanan şirket suiistimalleri ve mali usulsüzlüklerle ilgili bir arşiv oluşturdu. UNCTC tarafından yaratılan bütün kural ve prosedürler, Enron tarafından yürütülenler gibi yanıltıcı operasyonların önünde büyük bir engel teşkil edebilirdi.[56] 1980'lerde ve 1990'ların başlarında, G-7 güçleri ulus ötesi şirketlerin gücünü Birleşmiş Milletler'in bürokratik dünyasında kullanmak için Üçüncü Dünya'nın çöküşünden faydalanırken, UNCTC Donkişotvari bir rol oynadı. 9 Şubat 1998'de, BM Genel Sekreteri Annan, (Coca-Cola, Goldman Sachs, McDonald's, Rio Tinto Zinc ve Unilever'in liderlerinin temsil ettiği) Uluslararası Ticaret Odası ile "Büyük siyasi ve ekonomik değişiklikler Birleşmiş Milletler ve özel sektör arasındaki diyalog ve işbirliği için yeni fırsatlar yarattı" denilen ortak bir açıklamaya imza attığında, IMF öncülüğündeki küreselleşme, Üçüncü Dünya karşısında üstünlüğü kesin bir biçimde ele geçirmişti. Dahası, açıklamada Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Ticaret Odası'nın, "dünyanın ekonomik karar alma süreçlerinde iş dünyasının daha fazla söz hakkına sahip olmasını sağlamak ve

az gelişmiş ülkelerde özel sektörü canlandırmak için yakın bir küresel ortaklık kuracağı" ümidi dile getirilmişti. İstedikleri şey, "küreselleşme için etkili bir mevzuat çerçevesi" oluşturulması, bir başka ifadeyle, kapitalist üretim ilişkilerine olabildiğince az müdahale edilmesiydi.[57] Bu yakınlaşma UNCTC'nin yeni yuvası olan UNCTAD'ı da etkiledi.

UNCTC, UNCTAD'a geçtiği zaman, Yatırım, Teknoloji ve Girişim Geliştirme Bölümü'nün bir parçası oldu, bir diğer ifadeyle, ulus ötesi şirketlerin amigosu haline geldi. Üçüncü Dünya'nın çabalarıyla doğan UNCTAD, artık "az gelişmiş ülkelerdeki yatırım fırsatlarına ilişkin mukayeseli bilgi" sahibi olabilmeleri için küresel holdinglere yatırım rehberleri hazırlamaktadır (bu Uluslararası Ticaret Odası'yla birlikte yürütülen bir projedir).[58] UNCTAD artık mevcut uluslararası politik ekonominin adaletsiz yapısına meydan okuyup onu değiştirmek için Üçüncü Dünya'nın öncülük ettiği uluslararası mücadelenin kalbi olmaktan çıkmış, bu yapı içinde ticaretin çığırtkanı haline gelmiştir. Prebisch'in ticaretin koşullarının gözden geçirilmesi ve borç yerine karşılıksız hibe verilmesi için çağrı yaptığı yerde, UNCTAD'ın bugünkü başkanı Rubens Ricupero yalnızca ticaret hacminin arttırılması çağrısında bulunmaktadır. "Pek çok yoksul ülke, genellikle yardım akışları ve ülke dışından gelen dövizlerle kapattıkları büyük ödemeler dengesi açıklarını idare ediyor" diyordu 2004 UNCTAD Konferansı'nda. "Azgelişmiş ülkelerin hepsinin temel amaçlarından biri, yardıma bağımlılıklarını ve dış borçlarını azaltmak olmalıdır." Bütün bunlar eski UNCTAD'ın doğasına uygundu, ama değişim nasıl olacaktı? "Sermaye birikimi ve ticaret büyümenin motorudur ve uluslararası ticaret de bu motorun yakıtıdır. Eğer yakıt biterse, motor çalışmaz."[59] Esmer milletlerin yapması gereken, çok az para kazandıkları (ticaret hadleri) ya da girdilerine değer vermeyen (emek) bir uluslararası sistemde ihracatlarını arttırmaktı.

1970'lerin sonlarında demokratik sosyalizmin gerilemesinin muazzam sosyopolitik sonuçları oldu. 1970'lerde, esasen demokratik sosyalist siyasi parti içinde hareket eden Jamaika kadın hare-

keti güç kazanmıştı.[60] Manley'in rejiminin iktidara gelmesinin ardından, partisinin Kadın Kolları güçlü bir değişim gündemi için bastırdı. Baskıyı hisseden hükümet, Başbakanlığa bağlı bir Kadın Bürosu kurdu ve özellikle kadınların yararlanacağı yasaların savunuculuğunu yaptı. Yüksek kadın işsizliğiyle karşı karşıya kalınca Manley hükümeti kamu işlerinde çalışmak üzere kadınları işe almak için Özel İstihdam (ya da İflas) Programını kabul etti. Evde çocuk bakıcılığı inisiyatifi ve (okul yemekleri ve üniformalarını da içeren) ücretsiz eğitim hizmetleri, hane bütçelerini rahatlattı. Daha yüksek asgari ücret yasaları, eşit ücret kuralları ve çocukların gayrimeşruluğu kavramına karşı bir kampanya ile geniş bir yasal düzenleme yelpazesi tamamlanmış oldu. 1977'de siyasi ve ekonomik durum kötüye gittiğinde, Kadın Kolları, Kadın Hakları için Ortak Komiteyi kurmak üzere Kadınların İlerlemesi Marksist Komitesine katıldı. Bu yeni forum doğum izni yasası için baskı yaptı, fiyat artışına karşı savaştı ve piyasalardaki istifçilik vakalarını açığa çıkardı. Bu dönemde, kadınların kurtuluşu için yürütülen kampanyanın bir gündemi ve bir örgütü vardı. Ancak IMF öncülüğündeki reformlarla bu dinamik çöktü. Devlet artık işçi sınıfına mensup kadınların güçlenmesi için bir imkân sağlamıyordu. Siyasi örgütler dağıldı ya da kaynak ve destek için başka yerlere yöneldi.

Bu başka yerler dikkat çekiciydi. Atlantik devletlerindeki özel vakıflar, devletin duyarlılığının gerilemesiyle yalpalayan bu kurumlara ufak miktarlarda kaynak sağlamak için öne çıktı. Bu grupların bazıları devletin hayatı kolaylaştırmak için gerekli olan kimi temel imkânları (sağlık hizmeti, okuryazarlık ve gıda) sağlama görevini üstlendi. Dünya Bankası ulusal kurtuluş devletlerinin rutin olarak yaptığı şeyler için onları alkışladı.[61] Sistemin değişmesi için çalışan veya güçlü siyasi fikirleri olan grupların kaynakları kesildi. Jamaika'da siyasi ve kültürel bir grup olan *Sistren*, 1970'lerde demokratik sosyalist rejimin bir destekçisi olarak yola çıkmıştı. Rejim çöktüğünde yalnızca Kuzey Amerika vakıflarından gelen paralarla ayakta kalabildi. Grubun liderlerinden biri

olan Honor Ford-Smith, Inter-American Vakfı'nın "kabul edilemez siyasi" faaliyetlere, yani apartheid karşıtı bir eyleme katılmakta ısrar etmesi üzerinde *Sistren*'e kaynak sağlamayı kestiğini anımsıyor.[62] Jamaika kadın hareketi ve demokratik sosyalist devletin Kadın Bürosu, kadınların toplumsal konumunu dönüştürmek için çok sayıda yasa çıkarılmasını sağlamıştı. Bu yeni gruplar böylesi bir nüfuz kullanamıyordu. Yapabildikleri şey sadece destek sunmak ya da hoşnutsuzlukları dile getirmekti. Kadınların kurtuluşu gündemini ileriye taşıyacak devletin içindeki kurumsal aygıt artık yoktu.[63]

1979'da Üçüncü Dünya'nın çeşitli yerlerinden gelen araştırmacı ve siyasetçiler, gezegenin politik ekonomisinin yaşadığı travma konusunda düzenlenen uluslararası bir konferans için Kingston'da buluştular. Toplantının sonucunda "Uluslararası Para Sistemi ve Üçüncü Dünya Hakkında Terra Nova Bildirisi" hazırlandı. IMF kendisini küresel reformun kusursuz kurumu olarak sunarken, Kingston'dakiler onu eşitsizliğin sürdürülmesi için bir araç olarak görüyordu. G-7 ülkeleri IMF'nin prosedür ve politikalarını belirliyor ve bu kuralların gelişmiş sanayi devletleri için değil, esmer milletler için geçerli olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle, IMF'nin bütçe açıkları ve sübvansiyonlara yönelik yapısal uyum taleplerine riayet etmiyorlardı. G-7 ülkeleri istedikleri zaman kurallara uymuyor ve "arzu ettiklerinde Fonla fütursuzca" müzakere yürütüyorlardı.[64] IMF, G-77'ye değil, G-7'ye hizmet ediyordu. "Terra Nova Bildirisi"nin verdiği ders buydu.

Bildiri, Üçüncü Dünya'daki yaklaşık yüz ülke IMF'deki oy hakkının yüzde 37'sinden daha azına sahipken, önde gelen beş sanayi ülkesinin yüzde 40'tan fazlasını, Birleşik Devletler'inse tek başına yüzde 20'sini kontrol ettiğini gösterdi. Fon, Birleşik Devletler ve diğer gelişmiş sanayi ülkeleri tarafından kontrol ediliyordu. Nitekim ABD hükümeti bunun farkındaydı ve bu uluslararası kuruluşların politikalarını yalnızca, "bankalarda elimizdeki pazarlık gücünü kullanarak önemli politika hedeflerini gerçekleştirebilecek durumda olduğumuzda ve bunu istediğimizde" destekleyeceğini

belirtiyordu.[65] "Terra Nova Bildirisi"ndeyse, "başlıca gelişmiş sanayi ülkeleri adına hareket eden IMF, Üçüncü Dünya ülkelerinde giderek daha fazla bir mali ve iktisadi jandarma rolü üstlenmiştir" denilmişti.[66]

Krizdeki Üçüncü Dünya, dünya politik ekonomisi için çeşitli reformlar önerdi, ancak pek azına kulak verildi. Terra Nova'da, delegeler, sıkı sermaye kontrolü, dış ticaret üzerinde denetim ve yerel üretimin daha iyi yönetilmesi gibi önemli "dahili yapısal reformlara" ihtiyaç duyulduğunu kabul etmişlerdi. Bunların hiçbiri IMF eksenli küreselleşmeyle aynı çizgide değildi ve büyük bir bölümü Tanzanya'nın Arusha kentinde (Haziran-Temmuz 1980'de) toplanan Uluslararası Para Sistemi ve Yeni Uluslararası Düzen konulu Kuzey-Güney Konferansı'nda ortaya konacaktı. "Arusha Girişimi" de "Terra Nova Bildirisi" gibi IMF'nin G-7 ile gereğinden yakın bir ilişki kurarak dürüstlüğünden ödün verdiğini anlamıştı. G-77'nin "özellikle dünyanın yoksullarının çoğunluğunun yaşadığı Üçüncü Dünya ülkeleri için küresel kalkınma sürecini destekler" hale getirmek üzere IMF'de reform yapılmasına ihtiyacı vardı. Bunu yapabilecek bir yeni uluslararası para politikasının, mali istikrarı yakalaması, makul istihdam ve sürdürülebilir kalkınma seviyelerini yeniden tesis etmesi ve dünya ekonomisindeki enflasyonu kontrol altında tutması gerekecekti.[67] Bunu yapabilmek için de IMF, G-7'nin üretim ve fiyatlar, döviz kurları ve dünya ticareti üzerindeki muazzam gücünü kırmak zorundaydı.

"Arusha Girişimi" bu ilkeli itiraz ve hedeflerden yola çıkarak "yeni bir para sisteminin dört ana özelliğini" şöyle ortaya koydu:

1. Demokratik yönetim ve kontrol, ve aslına bakılırsa (IMF'de olduğu gibi) en büyük bağışçıya en fazla söz hakkı veren siyasal yapının yeniden düzenlenmesi;
2. Evrensellik ya da bütün devletlerin uluslararası antlaşmalara katılması talebi;
3. Mübadele aracı ve ana rezerv varlığı olarak, doların küresel gücüne üstün gelecek bir uluslararası para biriminin yaratılması;

4. Dünya sistemindeki büyük dengesizliği gidermek üzere acil "kaynak transferi".

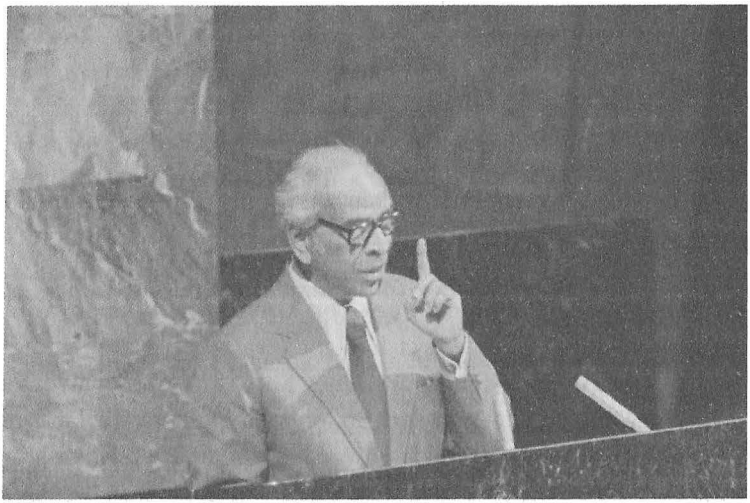
1980'lerin başlarında böyle teklifler çözülmesi mümkün olmayan hiyeroglifler gibi algılanıyordu.

Terra Nova'da katılımcılar IMF eksenli küreselleşme gündemine karşı her türlü demokratik reform girişiminin büyük siyasi sorunlarla karşılaşacağını teslim ettiler. Bir hükümet, G-7'yle ve ekonomik tahakkümün soyut güçleriyle kapışmaya kalktığında halkının desteğinden yoksunsa dışarı atılabilirdi. Bu nedenle, "hükümetler arkalarındaki toplumsal ittifakın etkin işbirliğini güvence altına alacak popüler seferberlik, örgütlenme ve eğitim formlarını benimsemeli ve fedakârlık talebinde bulunabilecek ahlaki otoriteye sahip olmalıdır. Deneyimler insanların daha iyi bir gelecek için olduğunu bildikleri zaman gönüllü olarak fedakârlıkta bulunduklarını ve öğrenme sürecinin doğal bir parçası olan yönetsel hataları hoş gördüklerini göstermiştir."[68] Bu fedakârlıkların Üçüncü Dünya sonrası dönemin kemer sıkma politikalarıyla hiçbir ilgisi olmayacaktı.

Singapur

Jamaika'nın umutları sönerken, Asya'nın Pasifik kıyısındaki diğer adaların hayalleri hızla yükseliyordu. Japonya'nın ekonomik bir dev olarak ortaya çıkışı, özellikle de İkinci Dünya Savaşı ülkeyi yakıp yıkmış olduğundan, pek çok kişiyi şaşırttı. Japonya'nın arkasından basının Dört Asya Kaplanı veya Ejderi olarak andığı devletler (Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan) geliyor ve onlarıysa Dört Kaplan Yavrusu (Endonezya, Malezya, Tayland ve anakara Çin'in kıyı hattı) takip ediyordu. 1960 ile 1990 yılları arasında, Üçüncü Dünya'nın rakamları hızla yere çakılırken, Japonya ve Kaplanlar etkileyici ekonomik sonuçlar elde etti. Bu beş ülke sadece dünyadaki diğer birçok ülke veya bölgeden daha yüksek büyüme oranları yakalamakla kalmamış, aynı zamanda küresel ticarette de önemli ilerlemeler kaydetmişlerdi. 1960'tan sonraki otuz yılda, Kaplanların dünyanın toplam ihracatındaki payı yüzde 1,5'ten 6,7'ye yükselmişti. Üçüncü Dünya'dan yapılan toplam ihracat içindeki payları yüzde 6'dan yüzde 34'e, Üçüncü Dünya mamul mal ihracatındaki payları da yüzde 13,2'den yüzde 61,5 gibi inanılmaz bir rakama çıkmıştı.[1] Bu tür büyük ileri sıçrayışlarda genel olarak gözlendiğinin aksine, Kaplanların büyümesi aşırı yurtiçi eşitsizlikler pahasına gerçekleşmemişti. 1990'a gelindiğinde, Kaplanların tümü gelir dağılımında kayda değer bir gelişme kaydetti. Hong Kong ve Singapur başı çekiyor, Güney Kore ile Tayvan da hemen arkalarından geliyordu.[2] 1993 yılında Dünya Bankası kalkınma politikası meselelerinde genel okuyucu için kaleme alınacağı vaat edilen bir dizi siyaset araştırma belgesinin ilki olan *The East Asian Miracle*'ı (Doğu Asya Mucizesi) yayımladı.[3] Çalışmanın bizatihi başlığı, Dünya Bankası'nın bu Asya kıyı devletlerinde or-

taya çıkan çarpıcı büyüme oranları ve göreli iktisadi eşitlik karşısında nasıl bir heyecana kapıldığının göstergesiydi.

New York, Eylül 1976: Singapur Dışişleri Bakanı S. Rajaratnam BM Genel Kurulu'nda fikirlerini paylaşıyor. © BETTMAN/CORBIS

Kaplanların başarısı Üçüncü Dünya'nın dünya düzenini değiştirmeye yönelik çabalarının yarattığı coşkuyu azalttı. Eğer bu küçük Asya ülkeleri uluslararası politik ekonominin zincirlerini kırabildiyse, neden diğerleri de yapamasındı ki? Hemen hemen Jamaika büyüklüğünde olan ve bağımsızlığını yine Jamaika gibi 1960'ların başlarında kazanan Singapur, (Birleşik Devletler'in ardından) dünyadaki ikinci en rekabetçi ekonomi olma ayrıcalığına sahipti. Bu küçük adanın gayrisafi milli hasılası 1965 ile 1990 arasında yılda ortalama yüzde 6,5 artmıştı (bu karşılaştırılabilir ülkelerdeki artışın iki katıydı). Birkaç on yıl içinde elde edilen bu çarpıcı büyüme oranları, Singapur'un eski sömürge yöneticisi İngiltere'ninkini gölgede bırakmıştı.[4] Bu patlamanın motoru Singapur'un mamul mal ihracatıydı. 1960 yılında, Singapur'un gayrisafi milli hasılasının sadece yüzde 7,2'si mamul mal ihracatından gelmiş, oysa 1990'a gelindiğinde mamul mal ihracatının gayrisafi milli

hasıla içindeki payı dörtte üçün biraz üstüne çıkmıştı. Bu devasa iktisadi büyüme bütün nüfusun yaşam standardını yükseltti. Bu genişlemeden esas yararlananlar, Singapur toplumunun en yukarısında yer alan yüzde 3'lük kesim, yani finans (Lien Lin Chow, Khoo Teck Puat, Lee ailesi ve Wee Chor Yeow), gayrimenkul (Ong Beng Seng, Kwek Leng Beng ve Ng Teng Fong) ve basın (Shaw ailesi) alanlarını kontrol eden seçkinlerdi. Singapur'un seçkinleri gösterişçi olmamakla birlikte, ülkenin bağımsızlığını kazanmasından otuz yıl sonra, küresel oyuncular olarak küresel piyasalarda kendilerini gösterebilmişlerdi.[5]

Singapur eşsiz değildi. Hem Pasifik kıyısı boyunca hem de Üçüncü Dünya'nın daha yerleşik kapitalist ekonomilerinde önce milyonerler, sonraysa milyarderler ortaya çıktı. Tayvan Tsai Wan-lin (bankacılık ve sigorta) ve Y.C. Wang'ı (kimyasallar) yaratmıştı. Hong Kong'tan Li Ka-Shing (gayrimenkul ve telekomünikasyon), Kwok Tak-Seng (gayrimenkul) ve Lee Shau Kee (gayrimenkul); Güney Kore'dense Huang Jen Chung (finans), Wong Ta-Ming (sanayici) ve başka pek çok zengin çıkmıştı. Bu adamlar (büyük bir kısmı erkekti) Üçüncü Dünya'daki yeni palazlanan burjuvalara, Hindistanlı Birlas ve Tatas, Brezilyalı Antonio Ermíro de Moraes ve Julio Bozano ve Filipinler'den Tan Yu ve Jami Zobel de Ayala gibi insanlara öncülük ettiler. Büyük burjuvazinin ortak kültürel özelliklerinden biri, servetlerinin hak edilmiş olduğu, bir kurucunun dehasıyla kazanıldığı ve ailenin çabalarıyla korunduğu varsayımıdır. Hiçbir kodaman ya da titan sahip olduklarını devletin müdahalesi ya da şans sayesinde elde ettiğine inanmaz. Doğu Asya adalarının ve meşhur müteşebbislerinin başarısı Üçüncü Dünya'nın geri kalanındaki burjuvaziyi de etkiledi ve kendi toplumlarının izlediği yola inançlarını yitirmelerine neden oldu. 1980'lere gelindiğinde, borç krizi Üçüncü Dünya'nın geri kalanını pençesine aldığında, bu seçkinler ilham kaynağı ve model olarak Pasifik kıyılarına baktı. Esmer milletlerin burjuvazisi için Kâbe, Singapur'du.

1980'lere gelindiğinde, Singapur ve diğer Kaplanlar sadece etkileyici büyüme oranlarına değil, aynı zamanda ileri kapitalist ba-

şarının manzarasına da sahiptiler. Singapur 1965'te bağımsızlığını kazandığında, Dışişleri Bakanı Rajaratnam, ülkesini "küresel bir şehir" olarak tanımlamıştı. Bir dizi şehir (Singapur-Hong Kong-Seul-Taipei-Tokyo) "değişen önem derecelerinde, dünya çapında bir iktisadi sistemi paylaşacak ve yöneteceklerdi".[6] Rajaratnam'a göre Doğu Asya mucizesinin merkezi şehirdi. On dokuzuncu yüzyılın sanayi kasabası değildi bu. Bu şehirler IMF öncülüğündeki küreselleşmenin yeni hareketli çağını temsil ediyordu. Küresel şehir fikri üretimi görmezden geliyor, tüketimi vurguluyor ve dağıtımdan para kazanıyordu. Bu şehirlerin merkezlerindeki kapitalizmin katedralleri geri kalan pek çok şeyi gölgede bırakıyordu: Gökyüzüne hükmeden gökdelenler kendi tarihlerini ve çağdaş mücadeleleri karanlığa gömüyordu. Singapur ve Hong Kong son derece karmaşık nüfuslarıyla, çeşitlilikleriyle övünüyor ve yurttaşlarını bugünün keyfini çıkarmaya zorluyordu. "Singapur'un kelimenin gerçek anlamında bir manzarası yoksa ne olmuş?" diye sorar yazar Peter Schoppert; "Belki de kaybedilmek bulunmaktan daha iyidir. Toprağın ve kaderin o kanlı yüküne kimin ihtiyacı var ki? Singapur yollarla ilgilidir köklerle değildir: Binlerce yolculuğun güzergâhlarının kesişme noktasıdır. Singapur yüzlerce diasporanın toplamıdır: Geceleri herkes başka bir yeri hayal ediyormuş gibi gözükür."[7] Şehir cüretkâr burjuvazinin ve kırsal kesimle ve içinden geldiği işçi sınıfıyla bağlarını koparmaya hevesli, gelecek vaat eden bir orta sınıfın eviydi. Seul ve Taipei Güney Kore ve Tayvan'ın hinterlandına vekalet ediyordu, oysa Hong Kong ve Singapur gezegenin geri kalanıyla bağlarını koparmış, iktisaden farklı bölgelere sahip ülkelerin sorunlarından hiçbirini yaşamayan küçük sermaye ve mal vahalarıydı.

Singapur-Hong Kong, Dubai-Kuveyt ve başka yerler, sermaye ve malların hareketliliğini simgeliyordu, ama herhangi bir şeyin üretimini değil. Küresel şehir üretim alanlarını gölgelerin altında saklıyordu. Saklananların arasında SÜB'lerdeki düşük ücretler (Kuzey Kore'de ABD'deki ücretlerin yüzde 11'i) ve işyerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri de (Güney Kore'de kadınlar aynı

işi yapan erkeklerin yarısı kadar kazanıyordu) vardı.[8] Kaplanlarda ya da Kaplanların iç bölgelerinde yaşayan (ve dolayısıyla hareketli ve genellikle haklarından mahrum bırakılmış emek gücünü sağlayan) çok sayıda insan için sürekli bir sıkıntı kaynağı olan bu rahatsız edici gerçekler, Dünya Bankası'nın coşkusunu azaltmıyordu. Esmer milletler nihayet bir mucize yaratmıştı.

Ve bunun evrenselleştirilmesi gerekiyordu. Dünya Bankası'nın borç içindeki Üçüncü Dünya rejimlerine yazdığı reçete, yeni mucizevi Asya şişelerine doldurulmuş eski, neoliberal şarap gibi kokuyordu. "Doğu Asya tecrübesinin bu piyasa odaklı veçheleri," diye yazılmıştı raporda, "birkaç istisna dışında tavsiye edilebilir."[9] Dünya Bankası raporu Üçüncü Dünya tarzında devlet müdahalesinin oynadığı rolü gönülsüzce kabul etmiş, ama sonra alelacele bir kenara atmıştı:

"Kurumsal olarak daha iddialı olan stratejiler ekseriyetle başka koşullar altında başarısız olmuştur ve temellerin güvenli bir şekilde atılmadığı iktisadi çevrelere uygun olmadıkları açıktır. ... Sahra Altı Afrika ve Latin Amerika'nın bazı bölgelerinde ve Asya'daki diğer yerlerde ... ekonomiye yönelik eylemci hükümet müdahalesi genellikle ters gitmiştir. Bu nedenle bazı Doğu Asya ekonomilerinin başarısında müdahalelerin rol oynamış olması, her yerde denenmeleri gerektiği anlamına gelmeyeceği gibi, ihtiyaç duyulan piyasa odaklı reformları ertelemek için bir bahane olarak da kullanılmamalıdır."[10]

Dünya Bankası kendisini doğuran hükümet müdahalesini inkâr etmeye ve milliyetçi hedeflerle ortaya konulan her türlü yavaşlatıcı hükümet mevzuatından kaçınmaya hevesli bir burjuvazi adına konuşuyordu. Aynı zamanda, G-7 ülkelerinin hazine bakanlıklarını ve Londra, New York ve Tokyo gibi küresel şehirlerde yaşayan finans seçkinlerini de temsil ediyordu. Dahası "mucizenin" yaratılması Kaplanların BH toplantılarında Castro ve sol tarafından önerilen çizgiye karşı çıkmalarını da mümkün kılmıştı. Hızla artan büyüme, hızla artan enflasyona nazaran argümanları için daha sağlam temellere sahipti. Mucize (1973 gibi erken bir

tarihte), olgulara dair hiçbir kaygı güdülmeyen tartışmalara konu olduğu için, Doğu Asya'nın seçtiği yolun gerçekliklerinden daha büyük bir ağırlık taşıyordu.

Dünya Bankası raporu ve Kaplanların kendilerini algılama biçimleri, temel tarihsel olguları önemsizleştiriyordu.[11] Singapur'un ve diğer Kaplanların yarattığı sansasyon, büyük oranda sadece onlara mahsus olan bir dizi avantajdan kaynaklanmıştı. Bunlardan ilki, Kaplanların sömürgecilik tecrübesinin nesnel olarak faydalı olmasıydı. İngilizler tarafından Çin ticaretine yönelik ticari üsler olarak ele geçirilmiş olan Singapur (1819) ve Hong Kong (1841) tarihin sorunlarından pek azını miras almıştı. Çok az tarım yapılıyordu ve mevcut tarım arazileri de kısa süre sonra bina açlığına yenik düşecekti (Hong Kong sadece topraklarını şehirleştirmekle kalmamış, havalimanı ve yerleşim bölgeleri için denizi de doldurmuştu). Hem Singapur hem de Hong Kong afyon ve diğer metalar için gümrüksüz limanlar olarak gelişmişti. Bunlar üretim (ve dolayısıyla işçi) sorununun başka yerlere nakledildiği sermaye cennetleriydi. Neredeyse bütünüyle birer antrepoydular.[12] Japonya, Tayvan ve Kore'yi işgal ettiğinde toprak sahibi sınıflarına saldırmış ve bu ülkeleri toprak reformu yapmaya zorlamıştı. Feodalizm Arisaka tüfeğinin namlusunda ortadan kalkmıştı. Bunun yanı sıra, Japon sömürgeci makinesi *zaibatsu*-devlet kompleksini kapitalist kalkınma için ihraç etmişti. Kore dilinde *chaebol* adı verilen *zaibatsu,* bir yandan devletle yakın bir ilişki kurarken diğer yandan da finans, üretim ve dağıtım alanlarını kontrol eden sınai bir holdingdi. *Zaibatsu*-devlet ittifakı muhalefeti ezen ve işçilere çocuk muamelesi yapan bir baba-oğul ideolojisi yaratmış, böylece fabrika kışla ve evin tuhaf bir alaşımına dönüşmüştü. Bu Kore ve Tayvan'a da ihraç edilecekti. 1930'larda, Japon iktisatçı Katane Akamatsu'nun "uçan kazlar" teorisi *zaibatsu*'ya ve Japon emperyal devletine çekici gelmişti. Lider kaz (Japonya) teknoloji ve ürünler geliştirmişti; yeni hatlar geliştirdikçe eskilerini sömürgelerine (Tayvan ve Kore) devretti ve böylece ileriye doğru giderken onları da kalkındırdı.[13] Hem

Japonlar hem de İngilizler güçlü devlet yapıları kurmuş ve hâkim sınıfları bu devlet kurumlarına tabi kılmışlardı.[14] Kapitalist kalkınmanın Pasifik kıyısında sahip olduğu potansiyeller sömürgeci yönetimin eseriydi.[15]

İkinci Dünya Savaşı Pasifik kıyılarını yakıp yıktı. Singapur'u darmadağın etti. Komünist hareketin Malezya ve Singapur'da güç kazanması İngilizlerin bölgedeki iktidarını tehdit etti. İngilizlerle Komünist Parti arasında 1948'den Malezya'nın 1957'de bağımsızlığını kazanmasına dek acımasız bir savaş sürdü. Singapur'da komünist hareket Çinli işçiler arasında kitle desteğine kavuştu. Solun giderek güç kazandığının farkında olan, İngiltere'de eğitim görmüş bir grup Lee Kuan Yew'in liderliğinde Halkın Eylem Partisi'ni (PAP, *People's Action Parti*) kurdu. PAP İngilizleri adadan atmak için komünist sendikalarla ittifak yaptı. 1959'daki ilk seçimlerde PAP eklektik ideolojisini yansıtan –sosyalizmin, pragmatizmin, çok kültürcülüğün ve milliyetçiliğin karışımı olan– bir manifesto benimsedi.[16] 1961'de PAP giderek özgüven kazanırken, (*Barisan Sosialis*, Sosyalist Cephe'ye dönüşecek) sol kanadını tasfiye etti. 1963'te PAP devleti "BS'nin [*Barisan Sosialis*'in] üst kademe liderlerini ortadan kaldırmak" için Soğuk Depo Operasyonu'nu hayata geçirdi.[17] PAP'nin önde gelen iktisatçısı ve Singapur'un ilk Maliye Bakanı Goh Keng Swee, kabineyi ne sosyalizmin ne de serbest piyasanın cazibesine kapılmamaları konusunda uyardı. Singapur'un ihtiyacı olanın serbest teşebbüsün devletin rehberliğinde gelişmesi olduğunu ileri sürdü.[18]

PAP'nin lideri Lee Kuan Yew, köklü, zengin bir Çinli Singapurlu aileden geliyordu. İngilizce eğitim veren en iyi okullarda (Raffles Institution ve Raffles College) okumuş ve diplomasını Fitzwilliam College'dan (Cambridge) almıştı. Malezya'yla kısa süren (1963-1965) birleşme, Malezya'daki şovenist siyasi örgütler tarafından örgütlenen Çin karşıtı ayaklanmalarla sona erdiğinde perişan oldu. Yeni ada ülkesine bunun kendisi için bir "elem anı" olduğunu söyleyerek, kameraların önünde ağladı.[19] Modern siyasetin Hobbesçu doğası, aristokrat kökenleri nedeniyle daha hiye-

rarşik bir idare biçimi arzu eden Lee'ye acı veriyordu. Bağımsızlıktan birkaç gün sonra, bazı gazetecilere Singapur bir cumhuriyet olmalıdır demişti. "Ne bir Sultanımız var ne de bir Rajamız." Singapur cumhuriyeti, Lee'ye göre "aşırı demokratik" olmamalıydı.[20] Demokrasi sadece (1965'te Malezya'da olduğu gibi) ayaktakımı idaresine dönüşme eğilimi taşımakla kalmıyordu, aynı zamanda eğitimli sınıfların yeteneklerini de boşa harcıyordu. 1968'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada, fazla siyasallaşmış bir devletin, aksi takdirde üretken ekonomiyle uğraşacak insanların yeteneklerini tükettiğini belirtmişti. Bu durumda, eğitimli insanlardan "en iyi şekilde yararlanılamıyordu" ve siyasetin kavgacı arenasına girenler, "halklarını ayaklandırmakta idare ve ekonominin gündelik meselelerinde olduğundan daha yetenekliydiler."[21] Siyaset, kalkınma için yapılması gerekenleri engelliyordu; Lee'nin PAP için geliştirdiği ideolojik çerçeve, siyaset dünyasını Singapur toplumundan tecrit etmiş ve halkın dikkatini büyüme oranlarındaki artışa yöneltmeye çalışmıştı. Siyasi farklılıklar "güçlü" bir ekonominin yaratılması için bastırıldı. Uğursuz ismiyle Soğuk Depo Operasyonu siyasetin Singapur toplumundan tasfiye edileceğinin ilk göstergelerinden biriydi. Kaplanlar bu konuda birbirlerine öykündüler: Birbirini izleyen iki diktatörlük (Park Chung-Hee ile Chun Doo-Hwan'ın liderliklerinde) 1960 ile 1988 arasında Güney Kore'yi kontrolü altında tuttu; Tayvan'da Kuomintang 1949'dan 1996'ya kadar bir tek parti devletini yönetti. Hong Kong ise 1997'ye kadar bir İngiliz sömürgesi olarak kaldı. Bu devletlerden hiçbiri, siyasi demokrasiye sahipmiş gibi bile yapmamıştı.

Üçüncü Dünya burjuvazisi 1980'lerde Doğu Asya mucizesini müsrifçe övse de Kaplanlar 1950'lerde ve 1960'larda, daha iyi temel koşullar (toprak reformları ve sınai örgütler için *chaebol*'lar gibi kurumlar) altında benzer bir yol izlemişlerdi. Singapur'un karizmatik Lee tarafından yönetilen PAP'si, Goh Keng Swee'nin devlet müdahalesine ilişkin tavsiyelerine uymuştu. Kalkınma Planı (1960-64) ithal ikameci sanayileşme stratejisini benimsedi. Toplanabilen bütün kaynaklar devlet işletmelerine ve devlet fonk-

siyonlarının genişletilmesine harcandı. PAP, Pasifik kıyısındaki diğer pek çok siyasi parti gibi, güçlü bir devlet yaratmaya olan bağlılığının bir parçası olarak, orta sınıfın siyasi gelişimini engelleyecek politikalara başvurdu. 1966'da Lee, PAP'nin bir şubesinde düzenlenen toplantıda, iktisaden güçlü olanların güçlü bir devletin yaratılmasına ihtiyaç duyduklarını söyledi: çünkü "biliyorsunuz, dünyanın en büyük milyoneri olabilirsiniz. Ama eğer devlet çökerse başınız belada demektir."[22] Aynı yıl, Lee'nin sırdaşı Rajaratnam ulusa "ortalama yurttaşın" "kendi acil çıkarlarını ulusal çıkarlarla" bir tutmaması gerektiğini ilan etti. "Bir yolunu bulup kendi çıkarını ulusal çıkara bağlamalı, çünkü uzun vadede eğer ülke siyasi anarşi ve iktisadi kaosa sürüklenirse, kişisel çıkarın peşinden gitmek imkânsız hale gelir."[23] Müdahaleci devlet kalkınmanın sorumluluğunu üstlenirken, halkın, özellikle de orta sınıfın iktisadi kalkınmaya ve özel girişime kendi yaratıcılığı ve şevkiyle katkı koyması gerekiyordu.[24] Bu güçlü devletin görünen yüzünde tükürme yasağı ve Singapur'un Changi Havaalanındaki zorunlu saç tıraşları vardı. Devlet sadece orta sınıfı evlerine ya da işlerine göndermekle kalmamış, aynı zamanda ailenin büyüklüğünü belirlemek üzere evlerin içine de girmişti.[25] Devlet idaresinin hedefi, diye anlatmıştı Lee Kuan Yew gazeteci Fareed Zakaria'ya, "düzenli bir toplum yaratmaktır."[26]

Singapur bazı BH meselelerinde gösterdiği uyumun yanı sıra, pek çok forumunda da Üçüncü Dünya'ya katılmıştı. Bağımsızlıktan sonraki ilk basın konferansında bir muhabir Lee'ye, Singapur'un Afrika-Asya Konferansı'na başvurup vurmayacağını sorduğunda Lee şöyle yanıt vermişti:

"Daha neler? Aforoz mu edildik biz? Elbette edilmedik. Afrika'da, Asya'da tanıştığım bütün hükümet başkanlarının ve bütün devlet ve hükümet başkanlarının, benim kimsenin maşası olmadığımı bileceklerini düşünüyorum. ... Eğer dostumuz olan, gerekçeleri ne olursa olsun –bencil gerekçeler de olabilir bunlar, onların maşası olmadığım sürece beni ilgilendirmez– ayakta kalmamızı sağlayacak halklar olmazsa ayakta kalma şansımız yok."[27]

Bu dönemde Singapur'un dostları Üçüncü Dünya'daydı, ama ülkenin önceliği kendi bölgesiydi. 1967'de, açılış toplantısında NIEO ilkelerini benimseyen ASEAN'ın kurulmasını sağladı. 1979 gibi geç bir tarihte, ASEAN meta fiyatlarının kontrol altında tutulmasına yardımcı olacak özel bir fona olan bağlılığını yeniden vurguladı.[28] 1970'te Singapur BH'ye girdi. Bu dönemde Singapur, Lee'nin sözleriyle kimsenin maşası değildi.

Singapur 1965'te Malezya'dan ayrıldığında, ithal ikameci stratejisini gözden geçirmek zorunda kaldı, çünkü artık tek başına küçük bir adaydı ve programın yürütülebilmesi için yeterli bir iç piyasadan yoksundu. Bu özel olay, yani Malezya'dan kopuş, kabinenin ada devletini ihracat odaklı bir imalat yoluna sokmasına neden oldu. Rajaratnam'ın adadan küresel bir şehir olarak söz etmesi de bu bağlamda gerçekleşmişti. Singapur'u büyük bir yük aktarma antreposuna ve imalat sahasına dönüştürmek, muazzam bir sermaye akışı gerektiriyordu. Tayvan ve Güney Kore'de (ve ayrıca Japonya'da) olduğu gibi sermayenin ölçeği yerli üretim kapasitesinin üzerindeydi. Sermayenin başka bir yerden gelmesi gerekiyordu. Kaplanların yarattığı sansasyonun gizi, bu ilk baştaki sermaye akışında yatıyordu, çünkü çeşitli kurumsal avantajları ancak bu sermayeyle birlikte parıldayabilirdi.

Büyük miktarda yatırım sermayesi PAP'nin ülke içindeki tasarrufları elinde tutabilme becerisi sayesinde elde edildi. Hükümet, bütün işçilerin sosyal güvenlik primlerinin toplandığı Merkezî İhtiyat Fonu'nu kurdu. Devlet işletmeleri ve diğer girişimler için lazım olan yatırım bu sermaye fonundan sağlandı. Fakat bu yeterli değildi. ABD hükümet yardımlarından da ek bir kaynak geldi, fakat bu, Tayvan (13 milyar dolar) ve Kore'ye (5,6 milyar dolar) kıyasla Singapur için daha önemsiz bir rol oynadı. Tayvan ve Kore'ye giden yardım biçimindeki yatırımlar, Üçüncü Dünya'nın geri kalanına hem Birleşik Devletler hem de SSCB tarafından sağlanan yardımları gölgede bırakır. Doğu Asya ve Güneydoğu Asya ülkelerinin birçoğu, Birleşik Devletler'in yarattığı güvenlik şemsiyesinden yararlandığından, ordularına da çok daha az para harcıyordu.

Kaplanlar 1960'larda ülke içi tasarruflardan ve yabancı yardımlardan daha çok ulus ötesi şirketlerin yatırımlarına bel bağladılar. Lee Kuan Yew erken bir tarihte amacının "Singapur'u Güneydoğu Asya'da bir vaha haline getirmek" olduğunu söylemişti, "çünkü eğer Birinci Dünya standartlarına sahip olursak, iş insanları ve turistler bizi bölgedeki işleri ve seyahatleri için bir üs olarak görür."[29] Ülkeye turist ve finans sermayesi çekmek için yumuşak kurallar ve temiz sokaklar gerekiyordu. Lee ikincisini otoriter devleti sayesinde sağladı; hükümetiyse ilkinin koşullarını vakit geçirmeksizin yarattı. Plan işe yaradı: 1960 ile 1990 yılları arasında Singapur dünyanın en yüksek yatırım oranını yakaladı. 1967'de Singapur'un İktisadi Genişleme Teşvikleri Yasası, bu şirketlere muazzam vergi ayrıcalıkları sundu; 1970'de bu cazibeleri arttırdığında, IMF "fazla cömert" olmaması için uyarıda bulundu.[30] 1973'e gelindiğinde, Singapur serbest ticaret limanı kurmak için kota ve gümrük vergilerini kaldırdı. Devletin bütün gelir vergilerini kaldırması ve herhangi bir mevzuata bağlı olmadan çalışmalarına izin vermesi sayesinden serpilip gelişen SÜB'ler kuruldu.[31] PAP sendikaları da ezdi ve her türlü sendikacılık faaliyetini kendi evcilleştirilmiş Ulusal Sendikalar Kongresi (1978 ile 1997 yılları arasında Singapur'da sadece iki grev yapıldı) içinde massetti. Bu baskıların sonucunda, 1970'lere gelindiğinde Singapur'da emek ucuzladı. Bütün bunlar Yeni Uluslararası İşbölümü'nün ortaya çıkmasıyla gerçekleşmişti: üretim sürecinin çökmesi, kıtalararası mal taşımacılığı ve iletişim alanlarındaki gelişmeler ve üretimde ihtiyaç duyulan becerilerden görece yoksun olması, Doğu Asya kıyılarının ulus ötesi şirketleri için önemli bir imalat merkezi haline gelmesini sağladı. Rajaratnam'ın küresel şehir tasavvuru bir konteyner kompleksinin inşasını da içeriyordu. Bu, 1972'de tamamlandığında Singapur'u Güneydoğu Asya'daki en büyük yük aktarma istasyonu haline getirdi (birkaç yıl içinde, Singapur Rotterdam ve New York'tan sonra dünyadaki en yoğun üçüncü liman oldu). Ulus ötesi şirketler üretimi SÜB fabrikalarına yaptırırken, bu taşeron fabrikaların büyük bir kısmının mülkiyeti Doğu Asyalıların (aslına bakılırsa

Japonların) elinde kaldı.[32] Esasen sendika koruması ya da devlet düzenlemesi olmadan kadın işçilerin çalıştırıldığı ağır çalışma rejimleri, dünya üretiminin yeni platformlarının yüksek büyüme oranları yakalamalarını mümkün kıldı.[33] Gezegenin büyük bir kısmı iktisadi talihinin kötüye gitmesinden mustaripken, Doğu Asya bundan yararlanmıştı.[34]

Singapur'un izlediği yol liderliğini kaygılandırıyordu. Yüksek yatırım oranları Singapur ekonomisinin doğasını değiştirmedi; dünya pazarı için düşük kaliteli mallar üretmeye devam ediliyordu. Singapur'un kalkınmasını hızlandırmak ve yabancı sermaye bağımlılığından kurtulmak için yüksek kaliteli, yüksek katma değerli mallar üretmeye başlaması gerekiyordu. PAP, 1979'dan başlayarak, yeni bir hedeflenmiş yatırım stratejisi uygulamaya başladı. Yabancı sermayeye sınai imalat, turizm, ticaret, nakliye ve iletişim sektörleriyle, "beyin hizmetleri" (tıp ve finans) alanlarına yatırım yapması için muazzam teşvikler sağladı.[35] Bu "İkinci Sanayi Devrimi", ülkeye vasıflı emek akışını ve yeni türde yatırımların yapılmasını gerektiriyordu. Vasıflı emek ithalatı Kaplanlar için yeni bir şey değildi. Komünist başkaldırı ve isyanlar nedeniyle, eğitimli ve yukarıya doğru hareketli meslek sahipleri Tayvan'a ve Hong Kong'a (Çin'den), Güney Kore'ye (Kuzeyden) ve Singapur'a (Çin'den ve Malezya'dan) kaçmışlardı. Bu meslek sahipleri yeni ülkelerine gelirken, beraberlerinde ticari ve teknik vasıflarını da bedelsiz olarak getirmişlerdi. İlk yıllarda Kaplanların tümü beşerî sermayeye büyük yatırımlar yaptı: Devlet tarafından finanse edilip yönetilen ve teknik becerilere yoğunlaşan eğitim sistemleri kurdular ve nüfusu kendilerine çekip tutmak üzere toplumsal ücreti yükselttiler (Singapur'da devlet az sayıdaki kişi dışında bütün vatandaşlara konut sağlıyordu). Bunlara ek olarak Kaplanlar başka yerlerde geliştirilen teknolojik yenilikleri de yoğun bir biçimde ödünç alıyordu.[36] 1980'de Singapur Profesyonel Enformasyon ve Yerleştirme Hizmeti ve Singapur'a Yetenek Çekme Komitesi üzerinden uluslararası bir "yetenek arayışına" girdi. Becerilere ihtiyaç vardı ve devlet de bunları ülkeye getirmeye çalıştı. Sonuç, yabancı

sermayeye bağımlı olan belirli sektörler hızla gelişirken, diğerlerinin geride kaldığı bir tür "parçalı sanayileşme" oldu.[37]

Singapur yüksek teknolojili şirketlerini geliştirdi, ama yapısal olarak ekonomisi (esasen ulus ötesi şirketlerden ve özel portföy yatırımlarından gelen) yabancı sermayeye bağımlı olmayı sürdürdü. 1980'lerin sonlarına doğru Japonya'dan gelen sermaye akışı kuruduğunda, bunun yerini Çin yatırımları aldı. Sosyalist döneminde beşerî sermayesinde yaşanan artış ve kıyı bölgelerindeki SÜB'lerin performansıyla canlanan Çin, Doğu Asyalı imalatçılara yatırım sağlamaya başladı. Aynı zamanda bölgede üretilen nihai sanayi malları ve hammaddeler için de önemli bir ithalatçı haline geldi.[38]

PAP'nin belirgin siyaset karşıtı mesajı ve yabancı sermayeye olan bu yapısal bağımlılığı, Singapur'un dünyada oynadığı siyasi rolü kısıtlıyordu. 1966'da Rajaratnam Ulusal Gün vesilesiyle verdiği mesajda, Singapur "doğal kaynakları olmayan çok kalabalık bir adadır," demişti. "Refahımız ve servetimiz esasen diğer ülkelerle ticaret yapabilmemize ve onlara hizmet sağlayabilmemize bağlıdır. ... Esasında düşman edinmek için yolumuzdan çıkmaya yönelik bir siyaset izlemiyoruz; ama eğer başkaları bize düşman muamelesi yapmayı sürdürürse onlara karşı kendimizi korumak için gerekli olduğunu düşündüğümüz önlemleri alacağız."[39] Singapur kendisine yatırım yapmış ülkeleri kaygılandırmayı ya da öfkelendirmeyi kaldıramazdı. 1973 BH toplantısında Kaplanlar dünya düzeninde yapılması istenen iktisadi ve siyasi reformlar arasındaki bağı koparmaya çalıştılar; Üçüncü Dünya iktisadi kararlara yön veren siyasi çerçeveye meydan okuyor ve iktisadi düzenin siyaseten yeniden inşa edilmesini savunuyordu. Delegasyonun başında olan Rajaratnam iktisadi meselelerin siyasi bölünmelerden ayrı bir şekilde ele alınmasına ısrar etti. Singapur'un bu konudaki ısrarı, iktidar partisinin ideolojik tercihlerinden daha çok ekonomisine yatırım yapmış olanların karşısındaki sıkıntılı siyasi konumundan kaynaklanıyordu. Siyaseten bağımsız olan Singapur aslında iktisaden derin bir bağımlılık ilişkisi içindeydi.

Singapur'un BH içindeki bu meselede sergilediği liderlik, belki de Kaplanların mucizesinin en etkili uzun vadeli sonucu olmuştu. BH'ye iktisadi kalkınmanın, iktidar sorunuyla rahatsız edilmemesi gereken teknik bir sorun olduğu inancı bulaşmıştı. Kaplanların teşkil ettiği örnek ve sergilediği liderlik Üçüncü Dünya'yı iktisadi düzenin siyasi eleştirisini terk etmeye sevk etti. Borç krizi Üçüncü Dünya gündemini tam da Kaplanların iktisadi bir kalkışa geçtiği sırada sarsmıştı. Kaplanlar Üçüncü Dünya forumlarına katılmayı sürdürse de, şimdi bunu kendi izledikleri yolu savunmak ve ithal ikamecilik ve antiemperyalist işbirliği fikriyle mücadele etmek için yapıyorlardı. NIEO gündemden düşerken, Kaplanlar Yeni İktisadi İşbölümü'nü göklere çıkardı. Kaplanlar kendi kendilerinin çığırtkanına dönüşmüştü.

Kibir, tam da bin yıllık bir ortak refah çağının eşiğindeymiş gibi gözüktüğü bir anda, Doğu Asya mucizesine darbe indirdi. 1997'de Tayland *bhat*'ı çökerek, Kaplanlar bir kurtarma paketi için elleri önlerinde IMF'nin kapısına gitmek zorunda kalana kadar Doğu Asya kıyıları boyunca bir zincirleme tepki yarattı. 1970'lerden başlayarak Üçüncü Dünya'nın geri kalanını sarsmış olan şey, Doğu Asya'yı yirmi yıl sonra vurmuştu. Kaplanların çöküşü yapısalmış gibi gözükürken, toz duman kalktığında, döviz piyasalarına istedikleri gibi girip çıkarak Doğu Asya devletlerini iflas halinden ziyade, likit olmayan bir pozisyonda yakalayan finansal spekülatörlerin kurbanı oldukları açıkça görüldü.[40]

Otoriter devletlerle etrafı çevrilmiş ve ABD'nin üstünlüğü tarafından korunan Doğu Asya bir mucize yaratmıştı, ama sonunda Doğu Asya Kaplanları mallarının fiyatlarının düştüğünü ve 1980'lerde gönüllü olarak girdikleri liberalleşmenin kendilerini mahvettiğini gördüler. Kaplanların SÜB'lerinin sınai büyümesinin kayda değer bir kısmı, dünyadaki elektronik ürünler, özellikle de bilgisayar endüstrisinin montajcısı ve parça tedarikçisi olarak oynadıkları rolden kaynaklanmıştı. Bilgisayar fiyatları düşünce, silikon çipin maliyeti patates cipsininkini andırmaya başladı. Bir meta eninde sonunda bir metadır ve küresel etkenler imalatında

kullanılan emeğin değerini düşürdüğünde, bilgisayar çipi piyasası da herhangi bir hammaddenin piyasasına yaklaşabilir.[41] Çin'in ekonomik büyüklüğü fırtınayı atlatmasını sağladı ve istikrarı Doğu Asya dünyasının bazı bölgeleri için bir cankurtaran simidi oldu.[42] Emtia fiyatlarındaki düşüş sadece iktisadi gerilemeyi değil, aynı zamanda Kaplanların esmer milletlerin geri kalanına yapısal olarak ne denli yakın olduğunu da açıklar.

Benzerliği gösteren bir başka önemli unsur daha vardır: 1997 Doğu Asya krizi kısmen bu devletlerin idarecileri tarafından IMF ile işbirliği içinde yönetilen döviz piyasalarının serbestleştirilmesi nedeniyle yaşanmıştı. Doğu Asya ülkelerinin hükümetleri, 1990'ların başlarında IMF'nin, G-7 ülkelerinin ve diğer önemli finans çevrelerinin baskısı altında, "radikal mali deregülasyona" başvurdular; yani "şirketlerin dışarıdan aldığı borçların üzerindeki denetimleri kaldırdılar ya da gevşettiler, borçların ve yatırımların koordinasyonunu terk ettiler ve bankaların denetimini güçlendirmeyi başaramadılar."[43] Örneğin Güney Kore hükümeti İktisadi Planlama Kurulu'nu feshetti, sorumluluğu Hazine Bakanlığına bıraktı ve özel şirketlerin Güney Kore mucizesini yaratan ana ilkelere aykırı bir şekilde denizaşırı bankalardan büyük borçlar almalarını kenardan izledi. Bu politikalar spekülatörlerin Doğu Asya para birimlerini çökertmelerine izin verdi. 1996'da Manila'da düzenlenen Asya-Pasifik İktisadi İşbirliği toplantısına, ticaretin serbestleştirilmesine yatırım yapmış olanlar damga vurdu ve Doğu Asya ülkelerinin, en azından elektronik ve bilgisayar sektörlerinde serbestleştirmeye boyun eğmelerini talep ettiler.[44] Üçüncü Dünya'da sesi yüksek çıkan serbestleştirme talebi Doğu Asya'da da yankılanıyordu. Serbestleştirme borç krizinin ardından Üçüncü Dünya gündemine zehirli bir hap olarak girmişken, Doğu Asya'da serbestleştirilmiş döviz ve sermaye politikaları iktisadi çöküşe yol açtı. Bu örnekte borç yüklü araba, sabırsız sermaye atının arkasına takılmıştı.

1997 krizi Singapur'u doğrudan etkilemedi. Güçlü devletin para politikaları üzerindeki kontrolü ada ülkesini korudu. Fakat

krizin ardından bu ülke de finans piyasalarını serbestleştirmeye yöneldi. Hayati önem taşıyan Merkezî İhtiyat Fonu'nun yönetimi kısmen özel ellere geçti. Devlet, yurttaşlarının emeklilik birikimlerini borsaya yatırmasına, hatta dövizle yabancı şirketlerin hisse senetlerini almasına izin verdi. Buna ek olarak, hükümet Singapur doları için bir faiz piyasası yaratan devlet tahvilleri çıkardı.[45] Singapur'un güvenli evinin temelleri artık tartışmalı hale gelmişti.

Doğu Asya ülkelerinin içinden iki çarpıcı tepki yükseldi. İlk olarak, Doğu Asya'nın (ve aynı zamanda eski Üçüncü Dünya'nın) yeni burjuvazisi, serbestleştirmenin keyifli bir şey olduğunu düşünmüştü. Para birimlerinin çökmesine ve kendi toplumları içinde artan eşitsizliğe rağmen eski güzel günlerin sürmesini istiyorlardı. Kendileri ister Yeni Delhi'de, isterse New York, Tokyo veya Toronto'da yaşıyor olsunlar, sanki *Amerika*'da yaşıyorlardı. Hızlı kazanılan servetler ve hızlı zamanlar varlıklarının alameti farikası haline gelmişti ve Birleşik Devletler'de eğitim görmüş ya da ABD merkezli ulus ötesi şirketlerde çalışmış oldukları için, tıpkı bir Hollywood filmine benzeyen, sonsuz ve yalıtılmış bir tüketim ve kâr dünyası yaratmak istemişlerdi. Birleşik Devletler'deki gerçek eşitsizlikler ve yapısal uyum, radarlarına girmemişti: "Amerika"yı sadece Manhattan'daki bazı bloklardan ibaret" zannediyorlardı.

Tayvan'ın *Club 51*'i bu anlayışın bir karikatürünü sunar. 1996'da Tayvanlı seçkinler, manifestosunda adanın Birleşik Devletler'e elli birinci eyaleti olarak katılması çağrısında bulundukları bir örgüt (*Club 51*) kurdular. Bu kulüp Tayvanlı seçkinleri "bencilce ve dar görüşlü" olmakla suçladığı "bireysel göç" yolunu seçmemeye çağırdı. Bireysel olarak göç etmek yerine, kulüp seçkinlerin bir araya gelmesini ve Tayvan'ın Birleşik Devletler'in bir parçası olması için mücadele etmesini öneriyordu. Bu "Tayvan Devlet İnşa Hareketi"ydi. Eğer seçkinler bu yolu seçmezlerse, diye uyarıyordu kulüp, Tayvan Hong Kong'un kaderini paylaşacak ve Komünist Çin'le birleşecekti.[46] Çin'in Doğu Asya'daki rolü *Club 51*'in kurulmasına neden olmuşsa da büyük burjuvazinin Birleşik Devletler

ile ittifak kurulması için örgütlenmesi kuşkusuz Tayvan ya da Hong Kong örnekleriyle sınırlı değildi.[47]

Başkaları da ya serbest-ticaret antlaşmaları ya da burjuvazi için avantajlı iktisadi düzenlemeler yaratacak askerî paktlar vasıtasıyla Birleşik Devletler'le ittifak kurulmasını istiyordu.

2005'te Lee'nin oğlu, Singapur'un o dönemki başbakanı Lee Hsien Loong, "Singapur Seçkinleri"ne bir konuşma yaptı. Seçkinlerin ilk kuşağının sömürgeciliğe karşı savaştığını ve bir devlet kurma mücadelesi verdiğini hatırlattı. İkinci kuşak toplumsal mücadele ya da ulusal inşa sürecinde pişmemişti. Kişisel ya da sınıfsal çıkarlarını ulusal çıkarların önüne koyma eğilimindeydi. Bu nedenle Lee, seçkinlerin "topluma geri vermek konusunda taşıdıkları ahlaki yükümlülükler" ve "yurtseverlik ruhu" gibi beylik lafları tekrarladı, fakat "yükümlülük ve yurtseverlik duygularının dikte edebileceğimiz ya da ekebileceğimiz şeyler olmadığını" da kabul etmişti. Bunun yerine, seçkinler göründüğünden daha az yiyici bir şekilde hareket etmeye zorlanabilirdi.[48]

Bu tür gelişmelerin gösterdiği şey, burjuvazinin kimi bölmeleri arasında ulusal sadakatin zamanla erozyona uğradığı ve iktisadi çıkarlara dair küresel burjuva hesaplarla daha uyumlu kozmopolit ulus dışı duyguların ortaya çıktığıdır. Gerçek bir küresel burjuvazinin –yapısal değilse de en azından tarz olarak– yaratılmasının ve dolayısıyla burjuvazileri, bu nüfuslarının geniş bölmelerinin zararına olacak olsa bile, Birleşik Devletler yanlısı bir angajmana hevesli bazı devletler arasında siyasi bir ittifak kurulmasının eşiğinde olabiliriz. Bu gerçek küresel burjuvaziyi harekete geçiren saik, ulusal gündemlerden ziyade pragmatist bir yurtseverlik ve kültürel miraslarının tasdik edilmesi ihtiyacıdır.[49]

1990'larda dünya çapında görülen coşkuyu tetikleyen şey büyük oranda bu hızlı seçkinlerin küreselleşmesiydi. İkinci ve Üçüncü Dünyaların çöküşüyle birlikte, gelişkin sınıfların küresel çapta kuracağı birliğin önünde hiçbir engel kalmamıştı. Yaralı ulusların çelişkilerini hızla onarmaya yönelik bu ruhsuz arzu, eski sömürgecilik döneminde değil, Üçüncü Dünya projesinin içinde yetiş-

tirilmiş bir kuşaktan geldi. Bu projenin ürünü olan seçkinlerin engel olarak gördüğü şeyleri, bir önceki kuşak özgürlüğü yaratmak için gereken zorunlu yapı olarak görüyordu. Yapısal uyumun yeni kuşağı, onu mümkün kılan tarihsel sürece dair hiçbir fikri olmadan, gelişmiş sanayi kapitalizminin süslerini istiyordu. Üçüncü Dünya'nın kamusal varlıklarının haraç mezat satılması, ulusun kalkınmasındansa kişisel servet kazanılması için gösterilen bu sabırsızlık bağlamında anlaşılmalıdır. Özel banka hesaplarındaki değişken artışın, kuşkusuz insanın içinde yaşadığı topluma bir faydası yoktur. Bu sınıfın 1970'lerden sonra sahip olduğu sınırlar kendi hatası değildi; daha ziyade şımarıklıkları Üçüncü Dünya'nın yapısal uyumunun bir sonucuydu.[50]

Doğu Asya krizinin ortaya çıkardığı ikinci gelişme, ilkel kültüralizme geri dönüş oldu. Doğu Asya'nın çöküşünün yozlaşmadan kaynaklandığı suçlaması karşısında, Singapurlu Lee Kuan Yew, bazı kusurlara sahip olsalar bile istikrar ve büyümeyi yaratabilecek tek şeyin Konfüçyüsçü değerler olduğuna ilişkin güçlü inancına geri döndü. "Konfüçyüsçülüğün bazı zayıflıkları olduğunu" kabul ediyordu. "Ailenize karşı görevleriniz vardır ve arkadaşlarınıza sadakat göstermeniz, onlara yardımcı olmanız ve desteklemeniz gerekir. Konfüçyüsçülük budur. Fakat ailenize karşı görevlerinizi yerine getirmek ve arkadaşlarınıza sadakat göstermek için, kendi resmî konumunuz sayesinde kamu kaynaklarını kullanırsanız, bu değerler çiğnenmiş olur."[51] Singapur'un lideri Konfüçyüsçülüğün terk edilmesini değil, ona daha fazla sarılınmasını, "Asyalı değerlere" geri dönülmesini istiyordu.[52] IMF öncülüğündeki küreselleşmenin Üçüncü Dünya'nın kalbine saldırması ve milliyetçiliğin ulusal kurtuluşçu anlamından saparak kültürel milliyetçiliğe kaymasıyla, bu kültürel değerlerin giderek daha fazla ilgi çekmeye başladığını görürüz. Doğu Asya mucizesinin ihraç edilebilir bir model olmasını imkânsız kılan tek açıklama, Lee Kuan Yew'in zevahiri kurtarmasını sağlar. Singapur ve Doğu Asya yalnız değildir: Yapısal uyum çağında dünyanın geri kalanı da hızlı kapitalizmin zalimliklerine bir merhem olarak kültüre sığınmaktadır.

Mekke

1962 Mayısında Suudi Arabistan Veliaht Prensi Faysal, 111 ulema mensubunu Mekke şehrinde karşıladı. Müslümanların bu en kutsal şehrine hac görevlerini yerine getirmek için gelmişlerdi. Bu âlimler aynı zamanda can çekişmekte olan Dünya İslam Kongresi'ni de canlandırmak üzere Mekke'deydiler. Faysal'ın gözetiminde, Müslümanların Arap topraklarında ve dünyanın başka yerlerinde karşılaştıkları sorunları tartıştılar ve *Rabitat al-alam al-Islami*'yi (Rabıta, Dünya İslam Birliği) kurdular. Konferansın nihai bildirgesi açık sözlüydü:

"İslamı inkâr eden ve çağrısını milliyetçilik kisvesi altında çarpıtanlar, görkemleri, İslamın görkemiyle iç içe geçmiş olan Arapların en büyük düşmanlarıdır."[1]

Bu nedenle Rabıta Üçüncü Dünya milliyetçiliğini ve onun seküler toplum anlayışını akamete uğratmak ve bunun yerine dinin yüce bağlarını geçirmek için örgütlendi. Rabıta Suudilerin cömertliği sayesinde, Endonezya'dan Fas'a bütün İslam dünyasında ofisler açtı ve sekülarizmin ve sosyalizmin yükselişine karşı çalışmaya koyuldu.

Yedi yıl sonra, Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde, Kral Faysal, Ürdün Kralı Hüseyin'in girişiminin ardından, hükümet dışı bir kuruluş olan Rabıta'yla aşağı yukarı aynı işi yapacak hükümetler düzeyinde bir kuruluşun yaratılması çağrısında bulundu. 1969'daki toplantıda, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ile birlikte İslam Birliği Genel Sekreterliği kuruldu. İKÖ uluslararası bir haber ajansı açtı, İslami kültür merkezleri kurdu ve Üçüncü Dünya milliyetçiliğine ve komünizme karşı verdiği geniş mücadeleyi

güçlendirmek için düzenli konferanslar düzenledi. Toplantıya katılan İslam ülkelerinden yirmi üç dışişleri bakanı, "İslam devletleri arasında işbirliğini güçlendirmek ve İslam birliği için kurumsal temeller yaratmak" konusunda anlaştılar.[2]

Rabıta ve İKÖ Suudi rejiminin ülke içinde gerçekleştirdiği şeylerin uluslararası alandaki yansımalarıydı. Faysal ülke içindeki bütün toplumsal güçleri, Suudi Arabistan'da Üçüncü Dünyacı milliyetçi fikirlerin yükselişine karşı serbest bıraktı. Nasır ve Hür Subaylar sadece Mısır'da değil (Arap Yarımadası da dahil olmak üzere) Arap dünyasının genelinde seviliyordu. Grevler ve saray darbesi girişimleri ezilse de baskılar Nasırcılığın ve daha genel olarak Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin ideolojik gücünü durduramadı. Daha etkili bir tezgâha ihtiyaç vardı. Faysal'ın anne tarafından ailesi onu, yedinci yüzyıldaki toplumsal biçimlere dönülmesi çağrısında bulunan İslam okulu Vahhabiliğin dünya görüşüyle eğitmişti. Suudi hanedanı Vahhabiliğin kurucusu ve atası olan Muhammed ibn Abdülvahhab ile kurduğu ittifak sayesinde on sekizinci yüzyılda tarih sahnesine çıkmıştı.[3] Fakat yıllar geçtikçe, Suudi kraliyet ailesinin pek çok üyesi Vahhabilikle pragmatik bir ilişki sürdürdü: Kamusal alanda ona saygı gösterdiler, ama Avrupa'daki uzun geçici ikametleri de dahil olmak üzere, çok daha ateşli özel hayatlar sürdüler.

Faysal farklıydı. O gerçek bir inanandı.[4] Vahhabiliğin öğretilerini, yani İslamın yeniden ilk haline getirilmesi ve inananların yüzyıllardır yaşanmış tüm yeniliklerden kurtulmaları gerektiğini kabul etmişti. Ne akılcılığa ne de folklora tenezzül edilmeliydi. Toplumun kuralları kutsal metinlere bağlı püriten bir sağduyudan (ve al-Vahhab'ın ve ibn Teymiyye isimli daha eski bir âlimin eserlerinden) kaynaklanıyordu. Başka bir şeye ihtiyaç yoktu. Faysal, Üçüncü Dünya milliyetçiliğine karşı çıkmak için inancının sunduğu kurumsal avantajlardan yararlandı. 1970'lere gelindiğinde Adalet Bakanlığını ulema tarafından yönetilecek şekilde yeniden organize etti ve petrol kaynaklarını seküler değil, vaktini tanrısız komünizme ve Nasırcılığa verip veriştirmekle harcayacak İslami

bir kamusal alanın yaratılması için akıttı. Yeni ortaya çıkmakta olan sivil toplum erken bir ölüme kurban gitti.

Faysal benzer pek çok başka liderin ve temsil ettikleri toplumsal güçlerin simgesiydi. Bu tür insanlar, bu tür Faysallar, Üçüncü Dünya milliyetçiliği, sekülerizmi ve sosyalizmi kadar, onun yarattığı moderniteyi de reddettiler. Her zaman uygulamaya dökülmese de Üçüncü Dünya milliyetçiliği, ideolojik olarak hiyerarşileri ve belirli sınıfların ve klanların hâkimiyetini reddetme eğilimindeydi. Bu Faysal gibi insanlar için lanetli bir şeydi. Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin akılcılığına, dinî Püritenizm, ırkçılık ve kabilecilik gibi arkaik yapıları savunarak karşı çıktılar. Nasırcılık ve Komünizm eşitlik vaat ederken, Suudiler, halka bu dünyanın hiyerarşisini kabul ettiği müddetçe öteki dünyada eşitlik sunuyordu. Dünya çapında Üçüncü Dünya gündemine karşı eski toplumsal sınıflar, nüfuslarını disipline etmek için eski kafalı pek çok kültürel fikri özgür bıraktılar. Rabıta, Mekke'den sert bir eril İslam için faaliyet yürüttü. Fakat yalnız değildi. Güney Amerika'daki komünizm ve kurtuluş teolojisi tehlikesi, ana akım Hristiyan kiliselerinin yanı sıra bölgesel rejimlerin de korkunç bir tepki göstermesine neden oldu: II. Vatikan Konsili öncesi Katolikliği savundular, kilise ile cuntalar arasında yakın ilişkiler kurulmasını teşvik ettiler ve çeşitli gündelik sıradan ümitlerinin boşa çıkmasıyla yorulmuş bir halkın üstüne Pentikostalizmi saldılar. Bu Hristiyan karşıreformu Rabıta'dan ve akraba örgütlerinden dökülenlerin ikiz görüntüsüydü.[5]

Eski toplumsal sınıfların yüksek kademeleri tarafından hareketе geçirilen tek toplumsal form din değildi. Kabileciliğin ve diğer atavistik fikirlerin yeniden icadı da eşit ölçüde önemliydi. Belçika Kongo'sunda rahipler tarafından yetiştirilmiş olan Joseph Désiré Mobutu, 1960 yılında solcu başbakan Patrice Lumumba'ya karşı yapılan darbeye liderlik etmişti.[6] Lumumba'nın Kongo Ulusal Hareket Partisi, özgürlüğüne yeni kavuşmuş Kongo'yu sola çekti ve Avrupa sermayesinin (özellikle de yeni devletin engin doğal kaynaklarıyla ilgilenenlerin) önünü kesti. Belçikalıların ve Birleşik Devletler'in desteğini alan Mobutu, Lumumba'yı devirerek öldürt-

tü ve sonra ülkenin başına geçti. Birkaç yıl içinde, kendi konumunu güçlendirmek için Kongo'nun Zaireleştirilmesini başlattı: Hem kendi adını (Mobutu Sese Seko) hem de ülkesininkini değiştirdi (Zaire) ve Zaire'nin saf kültürel mirası fikrine dönülmesini öngören bir dizi politikada ısrarcı oldu. Bu sırada, Mobutu Zaire'nin hazinesini yağmaladı ve Avrupalı ve ABD'li ulus ötesi şirketlerle kârlı sözleşmeler imzaladı. Mobutu'nun savunduğu ve pek çok Birinci Dünya ülkesi tarafından desteklenen kabilecilik onun iktidarını sağlamlaştırdı. Mobutu kendisini herhangi bir Zaireli gibi resmetmeye çalıştığı esnada, ülkeden 5,5 milyar dolar çalmıştı. Zaire kültürüne gösterilen saygı, Zaire halkına duyulan saygıdan daha önemliydi. Bu tür atavizmler, Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin en iyi gelenekleri olan sekülerist ve sosyalist toplumsal güçlere karşı her türlü saldırının kılıfı olarak kullanıldı.

Üçüncü Dünya çağının ilk yıllarında, bu gerici toplumsal güçler (kabilecilik ve bölgecilik) sömürgecilik karşıtı mücadeleye hiçbir doğrudan katkıda bulunmamıştı. Bu dönemde ya bir kenarda oturdular ya da emperyal kıtaları desteklediler ve halk arasında pek az destek buldular. Arap topraklarında (Mısır, Irak ve Libya) monarşilere karşı gerçekleştirilen bir dizi darbe Suudi rejiminin 1960'larda içinde bulunduğu ideolojik kırılganlığın göstergelerinden sadece biriydi. Fakat Suudilerin ve diğerlerinin yaptığı şey, Üçüncü Dünya milliyetçiliğine karşı doğrudan ve bilinçli bir karşıtlıkla kültüralizmin üstünde yükseleceği alanı hazırlamak oldu. Yine de gündem yaratma yetenekleri hem milliyetçiliğin gücü hem de yeni rejimlerin çerçevesini çizip uygulamaya koydukları devlet merkezli kalkınma stratejileri karşısında zayıf kaldı. Suudiler Veliaht Prens Faysal'ı, 1955 konferansı için babacan Nasır'ın ihtiyatlı Faysal'a yol göstereceği Bandung'a gönderdiler. Endonezya'dan döndüklerinde Nasır, Umman'dan Suudi sınırları içinde kalan bir vahayı ele geçiren İngiliz kuvvetlerine karşı Suudilerin yardımına koştu. Suudiler ve Mısır karşılıklı sınır paktı imzaladı. 1956 Ağustosunda Avrupa'daki ticari kreditörler Süveyş krizi sırasında fonlarını dondurduklarında, Suudi Arabistan Mısır'a borç para verdi.[7]

Mısır'la yaşanan yakınlaşma tekil bir gelişme değildi. Aynı esnada Faysal'ın kardeşi Suud'un yönetimi altında krallık Sovyet bloğuna da yaklaşmaya çalıştı (iki prens Sovyet silahları alma göreviyle Prag'a gitti ve Suudi kralı da İran'da Sovyet elçisiyle bir araya geldi).[8] Suudilerin Üçüncü Dünya'nın gerçek bir üyesi ve (bankası) haline gelmesi pek de beklenen bir şey değildi. Tarafların birçoğunun anladığı şey, krallığın şartlar gerektirdiği için ve Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin gücüyle Üçüncü Dünya'nın yörüngesine girmek zorunda kaldığıydı. Sonuçta Mısır ve İran'dan etkili din adamlarının İslamı, kapitalizm ile komünizmin "diyalektik sentezi" olarak meşrulaştırdıkları bir çağdı bu. İslamın modern dünyanın sorunlarına modern bir çözüm getirdiğini ve iki kutuplu dünyanın ana ideolojilerine bir ilave olduğunu savundular, çünkü İslam "her ikisinin de erdemlerini birleştiriyor ve insana anlatılmaz bir bahtiyarlık, manevi tatmin vererek ikisinin de ötesine geçiyordu".[9] Vahhabi türüyle İslam ve diğer benzeri atavistik ideolojiler, Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin sade ışığı altında soldular.[10]

Suudi Arabistan sıradan bir toplum değildi. Petrol toprakların kalbiydi. Petrol Suudi toplumunun kadrajına İbn Suud yönetiminin ilk yıllarında girmişti (1933). Kısa süre içinde İbn Suud ABD'li ve İngiliz petrol şirketlerine imtiyazlar verdi. Bu şirketler güçlendi. Suudiler dünyadaki petrolün çeyreğini, belki de daha fazlasını elinde tutan bir rezervden beslenen rantiyeler gibi hareket ederken, ABD ve İngiliz hükümetleri antidemokratik rejimin uzun ömürlü olması için güvenlik hizmeti sundular. Petrol imtiyazlarından gelen paralar İbn Suud ailesinin devasa bir inşaat furyası başlatmasını sağladı: Cidde ve Riyad'da (aşiretlerinin geldiği şehir ve başkent) saraylar inşa ettiler ve geniş ailelerine maaş bağladılar. Suudiler, krallığın kalbi olan Mekke'de petrol parasını kullanarak şehrin tarihsel cazibesini canlandırdılar: Yıllık hac. Küresel ulaşım imkânları geliştikçe, giderek daha fazla insan hacca geldi (Faysal'ın saltanatı sırasında krallığa yurtdışından yarım milyon insan gelmişti). 1956'da Suudi Sağlık Bakanlığı, emrindeki büyük petrol servetinin bir kısmını kullanarak haccın düzenlen-

mesini üstlendi.[11] Suudi devleti artan geliş gidişleri kolaylaştırmak için, Mekke'nin ana camisi ve Kabe'nin de bulunduğu Mescid-i Haram'ı genişletti ve yeniden inşa etti (bu iş Yemenli bir göçmen olan Muhammed Avad bin Ladin'e verildi). Suudilerin cömertliği kraliyet ailesinin müsrif harcamalarına ve dinî hayır işlerine akıyordu. 1958'e gelindiğinde, petrol zengini ülke 480 milyon dolar borca sahipti.[12]

Kardeşi Kral Suud'a karşı kendi otoritesini kullanan Veliaht Prens Faysal, 1957'de IMF'ye başvurdu ve daha sıkı bir mali politika ve riyalin değerinin düşürülmesi karşılığında bir miktar kredi elde etti. Petrol tüccarları için işler yolunda olsa da Suudi halkı bundan zarar gördü. Monarşi petrol hakkı olarak yıllık 300 milyon dolar çekmeye devam etti. Devlet harcamalarının durması, zaten beklentileri azalmış olan halkı iyice çileden çıkardı. Nasırcılık, Üçüncü Dünya milliyetçiliği ve komünizm karşısında tutuşmaya hazır çıra gibiydiler. İbn Suud'a yenilmiş olan aşiretler öfkeye boğulurken, doğu vilayetlerindeki Şiiler de Suudi devlet aygıtında Sünni Vahhabiliğin giderek güç kazanmasıyla kenara itildiler. Devasa petrol sahalarına ve Aramco'ya ev sahipliği yapan doğu bölgeleri aynı zamanda işçi huzursuzluklarının kaynadığı bir kovandı. 1953 yılında Aramco işçileri sendika kurmak için iki hafta sürecek başarısız bir grev örgütledi. Sonra, 1956 Temmuzunda, Kral Suud Dhahran'a geldiğinde kitlesel gösterilerle karşılandı. İşçiler temel haklarını talep ediyordu. Halk da Aramco'nun dört bin ABD'li çalışanına ev sahipliği yapan ve şirketin bölgedeki hegemonyasını güvence altına alan, giderek genişleyen ABD üssünün kapatılmasını istiyordu.[13] Dhahran Hava Üssü'nün Suudilere ait olan bölümünde subaylar işçileri desteklemek üzere isyan etti. Yakalanıp öldürüldüler. Bir önceki yıl, kraliyetin batı dağlarındaki Taif Hava Üssü'nde de Suudi askerleri Nasır adına isyan çıkarmış ve idam edilmişti. Nasır bu ortamda 1956 yılında Suudi Arabistan'a geldi. Arap devi Dhahran ve Riyad'da tezahürat yapan kalabalıklara, "Arap petrolü Arap halkı içindir" diye seslendi. Bu Nasırcı akımlar 1958'in ilk aylarında etkinliklerini arttırdı. Ocak

ayında Mısır, Suriye ve Yemen Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdu ve Temmuz'da Irak'ta Hür Subaylar Haşimi monarşisini devirdi. Mart ayına gelindiğinde Suudilerin Nasır'a duyduğu öfke zirve yapmıştı. Kraliyet, uçağı Şam Uluslararası Havaalanı'na yaklaşırken onu öldürmeyi denedi.

Nasırcı tehlike her zaman Suudi Arabistan'da sayıları az olan komünistlerinkinden daha büyük olmuştu. Suudi Komünistleri Örgütü 1954'ten sonra faaliyetlerini Ulusal Canlanma (daha sonra Kurtuluş) Cephesi çatısı altında sürdürmüştü. Yarımadadaki Marksistler ancak 1960'larda, Yemen'de ve Umman'da seslerini duyurabildiler. Yemen'de 1962 yılında gerçekleşen milliyetçi devrim Üçüncü Dünya milliyetçiliği ve devrimciliği fikirlerini bölgeye ihraç edecek bir cennet yarattı. Yemen, Umman'ın Dhofar eyaletinde başlayan geniş çaplı ayaklanmanın ana örgütü olan Umman'ın Kurtuluşu İçin Halk Cephesi'ni destekledi. Marksistler 1967'de Güney Yemen'de iktidarı aldıklarında, Halk Cephesi, Umman'ın ve Arap Körfezi'nin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi adını aldı. 1950'lere nazaran askerî açıdan kendilerine çok daha fazla güvenen Suudiler, Güney Yemen'e karşı direnişi ve Umman hükümetinin Halk Cephesi'ne karşı mücadelesini finanse ettiler. Solun yarımadadan sökülüp atılması konusunda titizdiler. Geride sadece Arap Yarımadası Halk Birliği, Öncülerin Sesi, Devrimci Naci Partisi ve (1975'te) Suudi Arabistan Komünist Partisi gibi küçük gruplar kaldı.

Nasırcılık bir virüs gibi saray duvarlarından içeri sızdı. İbn Suud'un geniş ailesi içinde hoşnutsuzluk ve şikâyetler arttı. Önemli önemsiz meseleler için kardeş kardeşi yerken, bir grup genç prens Beyrut'ta bir araya geldi. Liderleri "Kızıl Prens" olarak bilinen ve sadece Beyrut ve Kahire'nin canlı yaşamını Riyad'daki ciddi saray hayatına tercih etmekle kalmayan, aynı zamanda Lübnan'ın milliyetçi başbakanı (ve Arap Birliği'nin kurucularından) Riad as-Solh'un kızı Mouna as-Solh'la da evlenen Prens Talal bin Abdülaziz'di. 1950'lerin sonlarında Talal ve Hür Prensler (al-umara'al-ahrar) planlarını formüle ettiler ve 1960'ta hareke-

te geçtiler. Talal 1958'de Ulusal Konsey fikrini dile getirmişti ve şimdi Hür Prensler halk desteği elde etmeye yönelmişti. Kitlesel bir tabanları yoktu ve aşiretlerinin desteğini de alamadıklarından Suudi toplumuna nüfuz etmeyi başaramadılar. Güvenebilecekleri tek şey saray entrikalarıydı. Faysal ve Suud kavga ederken, Hür Prensler önce kazandılar, sonra da kaybettiler. Suud Faysal'ı zayıflatmak için Talal'ı Ulaştırma Bakanlığından alarak Maliye Bakanlığına getirdi. "Kızıl Şeyh" Tarıki zaten petrol topraklarından sorumluydu. Bir başka müttefik de 1960 Mayısında Kahire basınına "Suudi Arabistan'da ilk kez bir ulusal meclis toplama, devletin anayasasını hazırlama ve bir yüksek mahkeme ve yüksek planlama komisyonu kurma eğilimi bulunuyor. Sorun bu görevin nasıl başarılacağı," diyen Prens Navvaf ibn Abdülaziz'di.[14] Faysal Haziran ayında Talal'ın resmî önerisini geri çevirdi ve Suud da Eylül ayında anayasa taslağını reddetti. Talal 1961 yılının büyük bir bölümünü Suudi toplumunda seküler toplumsal kurumlar yaratmak ve kamu işleri yoluyla işsizliği azaltmak için kullandı. Hür Prensler, Hür Subaylar'ın orduyu kullanarak yaptıkları şeyi solcu bir saray darbesiyle başarmak üzerelermiş gibi görünüyordu.

Sonra Faysal Talal'a karşı harekete geçti. Büyük Müftü Muhammed ibn İbrahim Al al-Şeyh'in ve Kamu Ahlakı Birliği başkanı Amr ibn Hasan'ın liderliğindeki ulema Talal'ın çalışma yasasına karşı çıktı. Cömertliğinin gayri İslami olduğunu iddia ettiler. Bu toplumsal çevrelerin Suud ve Hür Prensler üzerinde kurdukları baskı Faysal'ı harekete geçmek konusunda cesaretlendirdi. 1962 Martında hasta kardeşinden tahtı devraldı. Aramco uzun bir süredir Tarıki'nin petrol işlerinin başındaki makamından alınmasını istiyordu. Faysal'ın yaptığı ilk iş bu oldu. Talal sağlam durmaya çalıştı. Faysal'ın kliği sadece İslami bir söylem içinde faaliyet gösterdiğinden, Talal şeriatın içtihat (Kur'an ve şeriatın bireysel yorumu) temelinde yorumlanmasını savundu. Fakat bu manevra işe yaramadı. Talal ve grubu Beyrut'a geri çekildiler. Hür Prensler ezilmişti. Pek çoğu vazgeçip maaşlarına geri döndü. Talal kalan yılla-

rını, muhalefetini, partisi ve kitle tabanı olmayan bir birey, daimi bir muhalif olarak Kahire ile Beyrut arasında gidip gelerek geçirdi.

Faysal Nasırcılara ve komünistlere indirdiği darbenin üzerinden çok geçmeden Rabıta'yı konuk etti. Faysal'ın Aramco'da kıdemli bir ortağı vardı ve bunların arkasında da ABD hükümeti duruyordu. ABD hükümeti Üçüncü Dünya milliyetçiliğini püskürtmek ve kalabalık Müslüman nüfusuna (yaklaşık 45 milyon) seslenerek SSCB'yi çökertmek için bir araç olarak Rabıta'yı "bütün kalbiyle destekledi".[15] 1960 Temmuzunda, ABD Hazine Bakanı ve Teksaslı petrolcü Robert Anderson, Ulusal Güvenlik Konseyi'ne "Ortadoğu petrolü ortak güvenliğimiz için nükleer savaş başlıkları kadar vazgeçilmezdir" demişti. Beş yıl sonra, ABD Dışişleri Bakanlığının özel bir toplantısında Aramco başkanı Thomas Barger, Birleşik Devletler'in Nasırcılığın ve Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin istikrarsızlaştırılmasında uzun süredir rol oynadığını belirtti:

"Hükümet petrolün radikal Araplar tarafından siyasi bir silah olarak düşüncesizce kullanılmasını engellemeyi amaçlayan doğru bir siyaset izliyordu."

Petrolün bu şekilde kullanılmasını önlemenin en iyi yolu "Arap birliğini" engellemekti.[16] Hem Rusları ve İngilizleri tecrit etmek hem de Üçüncü Dünya milliyetçiliğinin özlemlerine ket vurmak için, ABD başkanı Eisenhower 1957'de Suudilerle bir zirve toplamış ve kendi doktrinini ilan etmişti. Eisenhower doktrini genel olarak komünizmi çevrelemek üzere tasarlanmıştı, ama Ortadoğu örneğinde, Nasırcılığa bir alternatif olarak Suudilerin ve (İran Şahı ile Ürdün ve Irak kralları gibi) diğer monarşik güçlerin desteklenmesini öngörüyordu.[17] 1957'ye gelindiğinde, ABD hükümeti Suudilerle birlikte Nasır karşıtı bir politikayı koordine ediyordu. Suudi Arabistan'ın doğusunda, CIA ajanı Russel Barracks küçük dinî hücrelerin (bunlar Usame bin Ladin'in Tavsiye ve Islah Komitesi'nin [*Hayat Annaseyha Wa'ahisla*] doğrudan atalarıydı) mali olarak desteklenmesi için "geniş ölçekli bir programın" var olduğunu teyit etti.[18] 1958'de Birleşik Devletler, Dış Yardım Yasası üzerinden Suudi Arabistan'a 25 milyon dolar sağladı. Bu paranın bir bölümü

Suudilerin Dhahran Hava Üssü için ABD'yle imzalamış oldukları sözleşmeyi yenilemeleri karşılığında Suudi ordusunun güçlendirilmesi ve modernleştirilmesine harcandı.

Faysal'ın Mekke'de ağırladığı âlimler Rabıta'yı kurduklarında, Birleşik Devletler müttefikinin yeni ideolojik hamlesini memnuniyetle karşıladı.[19] Ulema Rabıta'nın hac sırasında her yıl toplanmasına karar verdi ve Suudilerin baskıları sayesinde Birleşmiş Milletler'de hükümet dışı kuruluş akreditasyonu elde etti. Rabıta bütünüyle yeni bir ağ kurmadı. Dünyadaki diğer İslam örgütlerini canlandırdı ve birbirine bağladı. Bu örgütler sömürgecilik karşıtlığının ağırlığı altında gerilemiş ve pek çoğu ideolojik ve kurumsal olarak moderniteye geçmeyi başaramamıştı. Diğer toplumsal faillerle birlikte Rabıta, bunların yeniden ayağa kalkmaları için gereken enerjiyi, parayı ve programı sağladı. Fransa'nın Suudi Arabistan büyükelçisi Georges de Boutellier, Rabıta'nın faaliyetlerini "dokunaçlara" benzetiyordu. Rabıta'nın dokunaçları dünyada Müslümanların yaşadığı bölgelerin derinliklerine kadar ulaşıyordu.[20] Rabıta tarafsız koordinatör rolünü oynamaktansa Suudi rejimi tarafından Nasırcılığın ve komünizmin zayıflatılması için oluşturulan gündemi hayata geçirdi.[21] Müslüman bir kamusal alanın yaratılması (dergiler, kütüphaneler, okullar), felaket yardımları ya da hayırseverlik faaliyetleri ve şeriatı savunan örgütlerin desteklenmesi, bütün bunlar Rabıta'nın manifestosunda dile getirilmiş iki basit önerme çerçevesinde gerçekleştirildi: Rabıta "Müslümanları dinlerinden uzaklaştırmaya ve aralarındaki birliği ve kardeşliği yok etmeye çalışan İslam düşmanlarının ciddi entrikalarıyla mücadele" etmelidir ve Rabıta, Nasırcı milliyetçiliği ve komünizmi Arap topraklarından temizlemelidir.[22] Hem Müslümanlar hem de Araplar için İslam dışındaki bütün ideolojilerin reddedilmesinin kökenleri, milliyetçiliğin ve komünizmin *shu'ubi* (Arap karşıtı) olarak görülmesi gerektiğini ilan eden Müslüman Kardeşler'in katı görüşlerine kadar götürülebilir.

Rabıta Suudi dinî öğretisinin ihraç edildiği kanal haline geldi. Misyonerler İslam ülkelerine gitti ve Rabıta, hac sırasında düzen-

lenen yıllık toplantısının dışında, kıtasal konferanslar örgütledi ve her kıtada ofisler kurdu. Rabıta komünist ülkelerde Müslümanların içinde yaşadıkları koşullara ilişkin broşürler hazırlayıp dağıtırken, kapitalist ülkelerdeki İslam karşıtı duygular hakkında pek bir şey söylemedi. Fakat Rabıta'nın peşine düştüğü ve İslamın düşmanlarıymış gibi sunduğu ideolojilerin milliyetçilik ve komünizm olduğu çok açıktı. Rabıta, *kavm* (eşitlerden oluşan bir ulus) fikrini reddederek *ümmet* (inananlar topluluğu) fikrini savundu. Tarihçi Benedict Anderson, milliyetçiliğin gelişmesi için üç "temel kültürel kavramın" insan bilinci üzerindeki belitsel hâkimiyetlerini kaybetmesi gerektiğini ileri sürer: bir dile (Sanskritçe, Arapça ya da Latince) kutsallık atfedilmesi, ilahi hükümdarın kabul edilmesi ve tarih ile kozmolojiyi birbirinden ayırmayan bir zaman fikri.[23] Rabıta'nın stratejisinde gördüğümüz şey, milliyetçiliğin gelişiminin geriye döndürülmesi ve kutsal bir dile, ilahi monarşilere (gerçek bir krala değilse bile hilafet kavramına) ve ebedi bir geri dönüş olarak zamana dayalı ulus ötesi bir cemaatin savunulması için tarihin tersine çevrilmesiydi. Rabıta'nın Endonezya'dan Fas'a Üçüncü Dünya'nın geniş bölgelerinde halkın bilincinin merkezine gerici bir cemaat fikri yerleştirmek için mücadele etmesinin gösterdiği gibi tarih düz bir çizgi üstünde ilerlemez. Faysal'ın deyişiyle, "İslam ulusu" dünyayı organize eden ve ilahi olarak tahayyül edilmiş cemaatle karşılaştırıldığında bu modeldeki statüsü ancak geçici olabilecek somut uluslardan daha önemliydi.

Faysal 1965 ve 1966 yıllarında Tahran'dan başlayıp Sudan, Türkiye, Fas, Gine, Mali, Tunus ve Pakistan'a geçerek Asya ve Afrika'daki önemli muhafazakâr İslam devletlerini ziyaret etti. Pakistan'da Üçüncü Dünya halkları için tutkal olabilecek bir İslam tasavvuru önerdi ve radikalizme karşı birlik olunmasını istedi:

"İslamın Müslümanları sağa ve sola, doğuya ve batıya çeken pek çok dip akıntısıyla karşı karşıya olduğu bu zamanlarda, Allah'a, Peygamberine ve Yasalarına inanan İslami bir ulus olarak önümüzde engel teşkil eden bütün sorun ve güçlüklerle baş et-

memizi sağlayacak daha fazla işbirliği ve daha yakın bağlar için zamana ihtiyacımız var."[24]

1969'da Suudiler İslam İşbirliği Teşkilatı'nı örgütlediler ve 1972'de Dünya Müslüman Gençlik Meclisi'nin kurulmasına öncülük ettiler. Faysal'ın liderliğindeki Suudi monarşisi Afrika ve Asya'da güçlenen heretik formlara ve Arapların ve diğer halkların demokratik taleplerine karşı İslamın daha kindar bir biçimini destekledi. Suudiler sefih bir aile tarafından yönetilen bir teokraside giderek daha fazla aşağılandıklarını düşünen kendi nüfusları arasında artan öfkenin önünü almak için İslamın gerici bir biçimini devreye soktular. 1960'larda ve 1970'lerin başlarında, moderniteye ve devlet idaresine dair çağ dışı fikirleri nedeniyle kendi toplumlarında kuşatılmış olduklarını düşünen âlimlere ve aktivistlere örgütleri vasıtasıyla yardım eden Rabıta marjinal bir rol oynamıştı. Dünyadaki gelişmeler kısa süre içinde onlara, tarihin akışı yön değiştirirken arkada kalmaktansa liderlik yapacakları bir fırsat sundu.

1979'da, aktivist Arap Yarımadası'nın Müslüman Devrimcileri Hareketi'nde örgütlenmiş olan bir grup dindar Müslüman, Mescid-i Haram'ı kuşattı. Eylemlerinin, "şatafatlı saraylarda sefih bir hayat yaşayan ayyaşların" elinden kutsal mabetleri kurtarmanın tek yolu olduğunu savunuyorlardı.[25] Prensler "topraklara el koymuş", "devletin parasını har vurup harman savurmuş" ve insanları baskı ve yolsuzluk düzenine mahkûm etmişlerdi.[26] Eş zamanlı, ama bağımsız olarak, Suudi Arabistan'ın doğusundaki (pek çoğu Aramco'nun petrol sahalarında işçi olan) Şiiler kitlesel gösteriler düzenlemeye başladı. Ulusal Muhafızlar hem kuşatmayı hem de isyanı bastırdı. İran Devrimi'nden (ama onu takip eden İslam Cumhuriyeti'nden değil) yükselen eşitlikçi sesler, Suudi kraliyet ailesini ve hatta Üçüncü Dünya'nın her yerinde yerleşik seçkinleri dehşete düşürdü. Birleşik Devletler tarafından kendisine hizmet etmeye zorlanan bir monarşi, kitlesel bir ayaklanma karşısında korunamamıştı; İran Devrimi'nin din adamları tarafından gasp edilmesine rağmen, Şah'ı deviren enerji, kaynağını toplumun her

kesiminden almıştı. İran'da geleneksel seçkinler (din adamları) modern seçkinleri (hanedanı ve yarattığı parazit burjuvaziyi) tasfiye etti. Bu tür "geleneksel" biçimler, Suudi monarşisine karşı da harekete geçmişti. Fakat Faysalcılık geleneksel liderlikten kendi projesi için yararlanmayı bildi. 1979 kuşatması sırasında, monarşi ulemayı Müslüman Devrimciler Hareketi'ne karşı bir fetva yayımlamaya zorladı. Ifta' ve İlmî Araştırmalar Kurumu'ndan Şeyh Abdülaziz ibn Baz kendisine denilenleri yaptı ve hatta Mesciḍ'e askerî müdahale yapılmasına izin verdi. Suudi Arabistan'daki ulema, monarşinin arkasında hizalanmak konusunda hızlı hareket etmişti.

1973'ten sonra artan petrol fiyatları Suudi Arabistan'a kendi yurttaşlarını rüşvetle satın alması için esmer milletler arasında eşi olmayan bir fırsat sundu. 1970'lerde birkaç yıl süren likidite, monarşi Suudi ekonomisinin bağımlı karakterinde köklü bir değişikliğe gitmese de, devletin toplumsal ücreti arttırmasını sağladı. Suudi sanayisi gayrisafi milli hasılanın yüzde 2'sinden daha azını üretiyordu ve ham ve işlenmiş petrolün ardından ikinci en büyük ihracat kalemi hurmaydı. Suudi Arabistan'da burjuvazi olarak kabul edilebilecek toplumsal kesim, sanayiden değil esasen aracılık ve emlak işinden geçiniyordu. Hanedan devleti ekonomiyi yönetiyor ve prensler de bir tür sözde-burjuvazi olarak işlev görüyorlardı. Devasa petrol kârlarının küçük bir bölümü alt yapıya harcanıyordu, ama 1960'lardan itibaren giderek artan bir meblağ Suudi Arabistan Para Ajansı tarafından büyük sermaye başkentlerine (New York, Londra ve Zürih) aktarılmıştı. Suudi toplumu temel özellikleri itibarıyla Üçüncü Dünya'nın büyük bir kısmıyla aynı sorunları yaşıyordu: tek metaya bağımlı bir ekonomi, az gelişmiş bir sanayi sektörü, geniş bir devlet aygıtı, (gayrisafi milli hasılanın yaklaşık yüzde 14'üne mal olan) güçlenen bir ordu ve takati kalmamış bir halk. Değişken petrol fiyatlarının insafına kalan Suudi ekonomisi, 1970'lerin sonlarından başlayarak, siyasi huzursuzlukların en fazla hissedildiği dönemde ani bir düşüş yaşadı. Dünya Bankası Suudi devletinin temellerini güçlendirmesini tavsiye etti ve kraliyet ailesi 1980'lerde kendi yönettiği bir yapısal uyum sü-

reci başlattı. Toplumsal ücrette ve altyapısal gelişmenin büyük bir kısmında kesintiye gitti, petrol sahalarının kontrolünü ulus ötesi şirketlere devretti, askerî harcamalarını arttırdı ve devlette özelleştirmeler yaptı. Bu kemer sıkma dönemi ulus ötesi şirketlere ya da (en zengin prenslerin de dahil olduğu) özel sermaye sahiplerine kadar uzanmadı. Kral Fahd 1985'te Suudi iş adamlarının katıldığı bir konferansta şöyle dedi:

"Esas amacınızın Suudi Arabistan'da ya da dost bir başka ülkede sermaye yatırımı yapmak olmasını ümit ediyorum, ama bu serbest yatırım konusunda herhangi bir kısıtlama anlamına gelmez."[27]

Suudiler bazı devlet kuruluşlarını özelleştirseler de Suudi petrol kârları G-7 ülkelerindeki ticari bankalara akar ve Birleşik Devletler'de giderek artan cari açığı kapamaya yardım ederken bunun pek bir faydası olmadı.

Genç nüfusa ve giderek artan yapısal işsizliğe sahip bir ülkede kemer sıkmanın toplumsal ve kültürel sonuçları ağırdı. Hoşnutsuzluk ve itirazlar artarken, Suudiler bunu hem doğrudan baskıya hem de ideolojik bir kampanyaya başvurarak karşıladılar. 1976'da Suudi kraliyet ailesi dinî polis teşkilatlarının (*mutawwa'a*) sorumlusunu kabineye aldı.[28] Antisosyal davranışların denetim altına alınması muhalefetin güçlenmesini sınırlayacak yararlı bir araç olarak kullanıldı. Şovenizm çeşitli biçimleriyle teşvik edildi. Kraliyet ailesi işsizliğin suçunu, (toplam Suudi nüfusunun neredeyse üçte birini oluşturan) beş milyon sözleşmeli işçiye yıkmak için işgücünün "Suudileştirilmesi" çağrısında bulundu. Rabıta'nın dünya görüşüyle bağlantılı olan (Ahl al-Dawa ve Jamaa al-Tabit gibi) yerli örgütlerin desteklenmesi gençliğin hoşnutsuzluklarının kadın düşmanı ve modernizm karşıtı bir duyarlığa kanalize edilmesini sağladı. Modern özlemleri, yerleşik küresel hiyerarşiye zarar vererek karşılamaya çalışmaktansa azaltmak daha iyiydi. Son olarak, Suudi devleti toplumun tatminsiz ve dindar kesimlerini Nasırcılığın ve komünizmin İslam ülkelerindeki kalıntılarına karşı savaşmaları için ihraç etmeye çalıştı. Libya'nın Bingazi şehrinde

düzenlenen dördüncü Dışişleri Bakanları İslam Konferansı'nda, liderler, "İslami kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi, yabancı ülkelerde İslam merkezleri ve derneklerinin kurulması, doğal afetlere yapılan yardımların arttırılması ve okul ve hastane inşa edilmesinde kullanılmak üzere" bir Cihat Fonu kurdular.[29] Cidde'de "geçici bir komite" fonun sorumluluğunu üstlendi. Aşırılıkçılığın ihraç edilmesi gayri demokratik rejimlerin her türlü ülke içi eleştiriyi susturmasını ve halkların zihinlerini İsrail ve komünizmle meşgul etmesini sağladı. Darülharbe odaklanmak, Darülislam'da bir insani programın bulunmamasını unutmaya bahane teşkil etti. Aşırılıkçılar monarşilerin gayri İslami yaşam tarzlarını ve politikalarını gündeme getirmeye kalktıklarında, devlet tepelerine çöktü. SSCB ya da Filistin'deki Müslümanlar için kaygılanmak bu otoriter hükümdarlara ve etraflarındaki sınıfa karşı örgütlenmekten daha kolaydı.

Rabıta ülke dışında iki farklı yerde faaliyetlerini sürdürdü. Nüfusun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ya da kendilerini İslam devleti olarak gören ülkelerde, Rabıta ve ona bağlı kuruluşlar, devletin kamusal hizmetlerden çekilmesiyle oluşan boşluğu doldurdu. IMF eksenli küreselleşme devleti kuruturken, İslamcı örgütler bu hizmetleri sunmak üzere harekete geçtiler. IMF kurumları 1970'lerde bu sömürgecilik sonrası devletleri, eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi kamusal hizmetler sunmaktan vazgeçmeye ve bu tür işleri özel şirketlere ya da hayır kuruluşlarına bırakmaya teşvik etmişti. Örneğin Pakistan'da ve Mısır'da devlet yavaş yavaş kamusal eğitim sistemini daraltırken, ucuz İslami okulların hızla yayılması, alt orta sınıftan ve işçi sınıfından gelen gençlere imkânlar sağladı. Rabıta ve birlikte hareket ettiği örgütler, Müslüman nüfuslara sahip Marksist devletlerdeyse saldırıya geçtiler. Genç erkeklerden oluşan silahlı gruplar genellikle medreselerde eğitilip, solcu rejimleri istikrarsızlaştırmak üzere bu ülkelere gönderildiler. Bu insanların ihraç edilmesi ciddi anlamda 1979 cami kuşatmasının Suudi toplumunun içindeki huzursuzlukları ortaya çıkarmasının ardından başladı. Rabıta'ya bağlı örgütlerin Gü-

ney Yemen ve Afganistan'daki Marksist hükümetleri devirme ve Sudan'dan Endonezya'ya kadar İslamcıların yükselişini destekleme girişimleri, buna dair verilebilecek örnekler arasındaydı.

Rabıta bütün dünyayı etkiledi, ama en dikkat çekici başarısını güney Asya'da elde etti. 1977 ile 1978 yılları arasında, Afgan Marksistler Kabil'de iktidara gelirken, Pakistan'ın İslamcı askerî diktatörü Ziyâ ül Hak da devlet merkezli toplumsal refah programlarını tasfiye etti ve bunların yerini özelleştirilmiş İslamizasyon aldı. Hindukuş dağlarının bir tarafında Marksist bir rejim 1964'te kaleme alınmış anayasanın toplumsal reform gündemini (toprak reformu ve kadın hakları) hayata geçiriyor, diğer tarafındaysa İslamcı bir diktatörlük çağdışı kalmış bazı yapılar adına devleti tasfiye ediyordu. Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti, borçları ilga eden ve feodal tefeciler tarafından işletilen yüksek faizli borç planlarını ortadan kaldıran Toprak Reformu İlanı'nı yayımladı (Temmuz 1978). Bunun yanı sıra geniş bir kadın hakları gündemini de destekledi. Politbüro üyesi Anahita Ratebzad bu gündemi şöyle açıklamıştı:

"Kadınların birer hak olarak sahip olmaları gereken imtiyazlar, eşit eğitim, iş güvenliği, sağlık hizmetleri ve ülkenin geleceğini inşa edecek sağlıklı bir kuşak yetiştirmek için boş vakittir. Kadınları eğitmek ve aydınlatmak, artık hükümetin yakından ilgi gösterdiği bir meseledir."[30] Çoğunlukla kent kökenli olan Marksistler toprak reformu sırasında pek çok temel hata yaptılar; kırsal kesimde yeterli bir taban elde edemeden önce iktidara gelmişlerdi. Marksistlerin programı birçok nedenle başarısızlığa uğradı: Marksist ittifak içindeki iç çatışmalar, KGB'nin müdahaleleri, aşiret lideri savaş beylerinin ayaklanmaları ve İslamcı siyasi partilerin silahlı düşmanlıkları. Marksistlerin 1979'da Sovyetler Birliği'ni ülkeye davet etmesi zayıflıklarını sergiledi ve onları küçümseyenlere SSCB'nin taklitçileri olduklarını kanıtladı. Aslında Sovyetler Birliği'ne yönelmelerinin nedeni, Afganistan ve Pakistan'daki CIA-Rabıta destekli muhafazakârların hükümeti tehdit etmesiydi. Ama Sovyetler kazanmasının mümkün olmadığı bir çatışmanın

içine girerek halkı hükümetten daha da yabancılaştırınca ve şimdi kendilerini özgürlük savaşçıları olarak sunan mücahitlere meşruiyet kazandırınca bütün bunların hiçbir önemi kalmadı. Sovyet ordusunun düşüncesizce milyonlarca insanın İran'a ve Pakistan'a mülteci olarak gitmesiyle sonuçlanacak acımasız harekâtlar düzenlemesinin Marksist davaya yardımcı olduğunu söylemek pek de mümkün değildi.

Pakistan'ın sıkı yönetim komutanı General Muhammed Ziyâ ül Hak hükümeti, Rabıta ve CIA, hem savaş beylerine hem de İslamcı siyasi partilere maddi ve manevi destek sundular.[31] ABD hükümeti toprak sahipliğini, otoriteryanizmi ve kadın düşmanlığını savunan güçlerle ittifak kurdu. SSCB, Kabil hükümetindeki müttefiklerini CIA destekli savaş beylerinin ve İslamcıların ayaklanmasından korumak için asker gönderdiğinde, ABD hükümeti havada bir fırsat kokusu aldı. ABD ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski, 1978 yılında Başkan Carter'a, bu muhafazakâr savaş beylerine ve İslamcılara yardım sağlaması gerektiğini, çünkü "bu yardımın bir Sovyet askerî müdahalesini kışkırtacağını" tavsiye ettiğini hatırladı. Brzezinski'ye göre bu tür bir hamle "SSCB'ye kendi Vietnam Savaşı'nı verecekti".[32] SSCB halihazırda ciddi yapısal iktisadi sorunlarla boğuşuyordu. Bu geri kalmış ülkeyi dünyanın üst sıralarına taşıyan muazzam planlı sanayileşme, artık bir yüke dönüşmüştü. 1930'larda Sovyet ekonomisinin sadece beşte biri sanayi, teknoloji ya da inşaat sektörlerinden oluşurken, 1980'lere gelindiğinde bu oran üçte ikiden fazlaydı. Devasa fabrikalar teknolojik olarak modernleştirilememişti ve bu köhnemiş sanayinin ayakta kalması, işçilerin muazzam fedakârlıklarına bağlıydı.[33] 1970'lerdeki petrol patlaması SSCB'ye hayat öpücüğü vermiş, fakat liderlik bunu heba etmişti.[34] Birleşik Devletler Afganistan'da SSCB'ye kan kaybettirebileceğini düşündü, ama bu dev zaten muhtemelen (Sovyet kayıplarının yarattığı manevi sorun dışında) Afgan savaşından etkilenmeyecek ağır bir krize doğru yol alıyordu.

Afganistan ve Pakistan halkları, 1978'de başlayan savaşların gerçek kurbanlarıydı ve herkesten fazla zarar gördüler. Afganistan

trajedisi bugün daha iyi bilinse de savaşın Pakistan üzerindeki etkisi daha az açıktır. 1977'de Ziyâ'nın diktatörlüğü, toplumsal meselelerde (özellikle de kadın ve azınlık hakları konularında) aşırı sağ görüşleri temsil eden ve genel olarak pek sevilmeyen bir grup olan Cemaat-i İslami ile ittifak yaptı. Pakistan Ulusal İttifakı'nın bir parçası olarak Cemaat, Ziyâ'nın eğitime ayrılan kaynaklarda yaptığı kesintinin meyvelerini topladı. Para artık, Rabıta'dan, Uluslararası İslami Yardım Örgütü'nden, Suudi ve Kuveyt Kızılaylarından, Suudi Genel İstihbarat Teşkilatı'ndan, Suudi kraliyet ailesinden ve benzeri diğer özel kaynaklardan geliyordu. Bu parayla bir medrese ağı yaratıldı: 1971'de dokuz yüz olan medreselerin sayısı, 1988'e gelindiğinde sekiz bine çıkmıştı.[35] Bu dinî eğitim, Afganları ve Pakistanlıları Sovyetler'e karşı cihat için ideolojik ve askerî olarak eğitmeye yönelik CIA-Suudi girişiminin bir sonucuydu. Buna ek olarak Rabıta, *Mektebü'l-Hizmet* (Usame bin Ladin'in akıl hocası Abdullah Azam tarafından kurulan Hizmet Ofisleri) üzerinden, hem bölgede savaşacak hem de hayır işleri yapacak insanlar topladı (Mısır Müslüman Kardeşleri çok sayıda serbest meslek sahibini kendisine çekmiş olduğundan, hayır işi yapmaya gelenlerin büyük bir kısmı aynı zamanda Pakistan'da körüklenen ideolojik dar görüşlülüğe de katkıda bulundu). Bir zamanlar seküler, profesyonel değerlere sıkı sıkıya bağlı olan ordu da Rabıta tipi grupların ağına düştü. Medreselerden adam topladı ve Kaşmir ve Afganistan'da mücahit gruplarıyla birlikte çalıştı. Eski bir Pakistan askeri ve şimdi sağcı *Tanzimül İhvan*'ın lideri olan Muhammed Ekrem Avan, "Cihad'ı ancak kendi yurdumuzda başarıya ulaştıktan sonra sınırlarımızın dışına taşıyabiliriz" diye konuşmuştu yüksek perdeden.[36] Afganistan'ı bir bahane olarak kullanan Ziyâ'nın CIA ve Suudilerle kurduğu ittifak Pakistan'ın seküler kurumlarına ağır bir darbe indirdi.

1970'lerin IMF eksenli küreselleşmesi devlet egemenliğinin temel dayanaklarını tahrip etti. Milliyetçilik fikrinin altını oyarken, muhafazakâr toplumsal güçler ve çeşitli güçlü toplumsal sınıflar bir araya gelerek yurtsever olmanın, hatta milliyetçi olmanın ne anlama geldiğine dair alternatif bir tasavvur sundular. Üçüncü

Dünya gündeminin seküler sosyalist milliyetçiliği artık ırksal, dinî ve benzeri atavistik farklılıklara büyük bir yatırım yapmış olan kültürel milliyetçiliğin yükselişinden önce zayıflamıştı. Bölücü dinselliğin devlet idaresinin merkezine geri dönmesi, bir ırk kodu olarak kültür hakkında edilen yeni lakırdılar ve kamusal alanda yeni ortaya çıkan tartışmaya açık benzer şeyler yaygınlaştı. Muhafazakâr toplumsal güçler hiyerarşi ve kültürel üstünlük adına eşitliği ve kültürel çeşitliliği reddettiler. Bu toplumsal programların pek çoğu için kadınların eşit haklara sahip olduğunu görmezden gelmek ve kadınları onları aileye bağlayan toplumsal rollerine göre değerlendirmek bir rutin haline geldi. Bu güçler eşitliğe karşı olduklarını açık açık yazmasalar da, üstünlük iddia ettikleri metinler bir halkın (ırk ya da dinin) diğerlerinden daha iyi olduğunu ve bu nedenle insanların eşit olmadığını savundular. Ulusal kurtuluş rejimleri, eski toplumsal sınıfları ve daha eski toplumsal dayanışma biçimlerini tahtlarından etmeyi başaramadılar ya da bunu denemediler, fakat ulusal dayanışma yaratmak üzere mekanizmalar kurdular. Devlet okulları, askerlik görevi, gönüllü çalışma ve benzeri diğer kurumlar eşitliği gerçek bir toplumsal değer ve yurttaşlık deneyiminin bir parçası haline getirmeye çalıştı. Toplumsal sınıflar iç içe geçmezse, gerçek bir toplumsal dayanışmadan söz edilemez. Bununla birlikte, devlet bir kez bu sembolik çabayı göstermekten vazgeçtiğinde, daha eski, genellikle dokunulmamış sınıf bağları artık büyük bir önem kazanır.

Suudi Arabistan hükümeti, kraliyet yanlısı müttefikleri ve ABD rejimiyle birlikte, sosyalist hükümetlere ve komünist hareketlere karşı kapsamlı bir taarruz başlatacak unsurları bir araya getirdi ve böylece kayda değer komünist hareketlerin bulunduğu Sudan ve Afganistan, Suudi Arabistan'ın saldırgan politikasında merkezî oyunculara dönüştü.[37] Suudi monarşisinin cesedini yeniden canlandırmak için, peygamberin yeşil sancağını açtılar. Fakat bu tek başına Suudi Arabistan'ın hikâyesi değildir. Aynı zamanda eski toplumsal sınıflar arasındaki hâkim güçlerin IMF eksenli küreselleşme çağına nasıl ağırlıklarını koyduklarının da hikâyesidir.

Yapısal uyumun peşinden koşulması ve yeni devletler için toplumsal dönüşüm gündeminin terk edilmesi, bu hâkim sınıfları kültürel tipte bir milliyetçilik için Üçüncü Dünya milliyetçiliğini tasfiye etmek konusunda cesaretlendirdi. Kendi yurttaşlarının haklarını ve ihtiyaçlarını görmezden gelen yeni küreselleşmiş devletler için dikey sınıf çizgileri boyunca yatay kültürel bağlantılar kurarak meşruiyet inşa etmek çok daha kolaydı. Esmer milletlerdeki pek çok hükümet Üçüncü Dünya'nın iktisadi ve demokratik gündemine sırtını dönerken, bu devletlerin her birindeki hâkim sınıflar kaynağını din ve ırkçılıktan alan kültürel muhafazakâr fikirler üzerinden meşruiyetlerini güçlendirdiler ve nüfuslarını disipline ettiler. Küreselleşme ve kültürel milliyetçilik birbirine karşıt ya da uzlaşması mümkün olmayan bir çift değildir; birlikte var olur, birbirlerini besler. Aslına bakılırsa kültürel milliyetçilik IMF eksenli küreselleşmenin Truva atıdır. IMF eksenli küreselleşmenin Kâbesi, bu nedenle, bir ülkenin ekonomisini vatansız, ruhsuz şirketlere açarken, refahın sağlanamamasından dinî, etnik, cinsel ve diğer azınlıkları suçlu tutma yeteneğine sahiptir. Bu, Üçüncü Dünya sonrası çağın Kâbesidir.

Sonuç

Borç dünyanın büyük bir bölümünü tedirgin etmektedir. 1970'te Üçüncü Dünya projesi canlıyken, Dünya Bankası tarafından "düşük gelirli" olarak sınıflandırılan altmış devlet, ticari kreditörlere ve uluslararası kuruluşlara 25 milyar dolar borçluydu. Otuz yıl sonra, bu devletlerin borçları 523 milyar dolara çıkmıştı. Borç meselesinde yoksulluktan söz etmek eski Üçüncü Dünya'nın bu köklü sorunuyla mücadele için hiçbir gündeme imkân tanımaz. Bunlar "yoksul" ülkeler değildir. Bu otuz yıl içinde, altmış devlet anapara olarak 550 milyar, faiz olaraksa 540 milyar ödemelerine rağmen hâlâ 523 milyar dolar borçlu durumdadır. Uluslararası tefeciliğin simyası esmer milletlerin elini kolunu bağlamaktadır.

Zimbabve'nin Harare kentinde toplanan 1986 Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi'nde, Malezya Başbakanı Mahathir Muhammed'in girişimiyle bir grup lider Güney Komisyonu'nu kurdu. BH devletlerinin siyasi ve iktisadi sorunlarının ciddi bir şekilde incelenmesini ve alınacak önlemler için bazı öneriler yapılmasını istediler. BH komisyonun başkanlığına Tanzanya'nın eski devlet başkanı Julius Nyerere'yi getirdi. Nyerere Üçüncü Dünya projesini altı kelimeyle özetledi: "büyüme ve umut; sonra hayal kırıklığı." Sömürgecilik karşıtı çağın umudu, bir gündeme, yeni devletlerin hayata geçirmek için mücadele edecekleri bir projeye tercüme edilmişti. Dünya ülkelerinin çoğunluğunun dünyada adalet yaratmaya yönelik bir projenin geniş çerçevesi üzerinde fikir birliğine varması tarihte bir ilkti. Fakat bu hedef gerçekleşmedi. Dış ve iç basınçlar projeyi sakat bıraktı. "[Üçüncü Dünya] umudu artık tarihe karıştı. 1945 sonrasındaki otuz yıl içinde görüldüğü gibi yavaş yavaş

hayat bulan bir ilerleme, Üçüncü Dünya ülkelerinin statüsünde ya da gerçek kalkınma imkânlarında köklü bir değişim anlamına gelmez. Bağımlılık azalacağına artmış, yoksulluk devam etmiş ve Zengin Kuzey ile Yoksul Güney arasındaki gelir uçurumu daha da açılmıştır."[1] Dünya Bankası'na göre, "1960'ta en zengin 20 ülkenin kişi başına düşen milli geliri en fakir 20 ülkeninkinden 18 kat daha fazlaydı. 1995'e gelindiğinde bu uçurum 37 kata çıktı."[2] Kuzey ile Güney arasında açı Üçüncü Dünya'nın parçalanmasıyla birlikte daha da arttı. Fakat bu uzamsal Kuzey ile Güney metaforu da, Güney ve Kuzey ülkelerinin her birinde ortaya çıkan olgun sınıf hiyerarşilerini görmezden geldiğinden yeterli değildir.

Brijuni Adaları, Yugoslavya, Temmuz 1956: Süveyş'ten gelen seslerin arasında Brijuni'deki Titanlar, NEHRU ANIT MÜZESİ VE KÜTÜPHANESİ'NİN (YENİ DELHİ) İZNİYLE.

Güney Komisyonu'nun 1990'da çıkan raporu IMF eksenli küreselleşmenin yapısal uyum stratejilerinin Üçüncü Dünya'yı bir siyasi güç olarak zayıflattığını ileri sürdü. UNCTAD, G-77, BH ve diğerleri önemlerini yitirmişti. Bu çöküşün sonuçlarından biri, borçların feshini ya da gezegen için bir kurtuluş stratejisini savu-

nacak itibarlı bir siyasi gücün artık mevcut olmamasıydı. Borç meselesinde rapor, "tek tek gelişmekte olan ülkelerin Kuzey karşısındaki kırılganlıklarının, borç meselesinde etkili bir kolektif tutum almalarını ve izlenecek siyasete dair genel açıklamaların ötesine geçmelerini imkânsız kıldığını" belirtiyordu.[3] Güney'in Kuzey üzerinde hiçbir kontrolü, hatta ortak endişe konusu olan meseleleri gündeme getirme becerisi bile yoktu. Bir başka deyişle Üçüncü Dünya dağılmıştı.

Güney Komisyonu buluşup raporunu yazarken, bir dizi hayati olay meydana geldi. 1985'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi ekonomik serbestleşme (*perestroyka*) ve siyasi şeffaflık (*glasnost*) yönünde uzun bir geçiş süreci başlattı. Altı yıl sonra, ağır bir yenilgiye uğradı ve SSCB çöktü. Bunun sonucunda iki kutuplu Soğuk Savaş sona erdi. Bu önemli gelişme yaşanırken, Atlantik güçlerinin lideri olarak Birleşik Devletler gezegen üzerinde hâkimiyet kurmaya yönelik uzun süreli projesini hayata geçirmeye başladı. Panama'nın işgali (1989) yeni çağın bir provasıydı. Bunu Irak Savaşı, Yugoslavya'nın parçalanması ve diğer havadan bombalama gösterileri izledi. Kontrolsüz Atlantik ittifakı artık siyasete şekil vermek için askerî gücünü kullanıyordu. Eski üstünlük doktrini Washington'da kutsal bir söze dönüştü ve seçkinler ABD halkını iyi hazırlanmış bir tuzağa çektiler. Soğuk Savaş sırasında, ABD hükümeti SSCB'nin ve Üçüncü Dünya'nın üstüne eşit bir basınç uygulayan iyi korunmuş, müttefik ülkeleri bir arada tutan bir poyra olarak hareket etmişti. Her ikisinin de çöküşü ve ABD'nin askerî gücünün ayakta kalmasıyla, ABD'li karar alıcılar bir yanılgıya düştüler: Artık ABD'nin askerî gücünü geri çekmek yerine, ulus ötesi hızlı seçkinlerin çıkarları için kullanarak dünyayı yeniden şekillendirmek üzere atak bir politika izlemeliydiler. ABD hükümeti hâkim sınıfların küresel koalisyonunun liderliğini hevesle kabul etti (serbest piyasa ya da "yumuşak güç" ile askerî kuvvet ya da "sert gücün" bileşimini, 1989'dan başlayarak farklı dozlarda kullandı). ABD Savunma ve Hazine bakanlıkları kaynakların ulus ötesi şirketlere doğru akmasını ve doların ana sağ-

lam para birimi olmayı sürdürmesini güvence altına almak için çalışmaya koyuldular.

Esmer milletlerdeki hâkim sınıflar artık halklarının şikâyet ve özlemlerine yanıt vermek için herhangi bir kurumsal saikten yoksundu. Bu seçkinlerin bazı kesimleri genellikle halklarının taleplerinden ziyade çeşitli borsa endekslerinin hareketlerine duyarlıydı. Mumbai'nin Dalal Sokağı ve Darüsselam Borsaları kendi yurttaşları acı çekerken yükseldiler. Ve borsa endeksleri ne kadar yüksek olursa, bir ülkenin tahvil oranları da o kadar iyi oluyordu. Başka bir deyişle, neoliberal strateji bir devletin halkı ne kadar acı çekerse, rekabetçi konumunu o kadar güçlendirmesini mümkün kılıyordu. Toplumsal hareketlerin ve siyasi partilerin neoliberal devletten talepleri, baskı, görmezden gelme ya da ideolojik düşmanlıkla karşılaştı. Protestocuların polis tarafından vurulmaları vaka-yi adiyedendir, ama muhalefetin neoliberalizm dışında bir alternatifinin olmadığına dair açıklamalar da öyle. Fakat en önemlisi, hâkim sınıflar daha sinsi taktiklere baş vurdu. Aksi takdirde siyaseten çorak olacak bir araziye toplumsal çimento olarak kültürel milliyetçiliğin ekilmesi, Üçüncü Dünya'nın çöküşünün hem bir nedeni hem de sonucuydu. Irksal ve dinî siyasi örgütlenme, dünya çapında bir sıkıntının yaratılmasında oynadığı merkezî rolle birlikte sermayenin karşısına çıkmaya hazır değildir. Bu tür örgütlenmeler daha ziyade artık umutsuzluğun ve çaresizliğin toplumsal tesellisi haline gelmiştir. IMF eksenli küreselleşme eşitlikçilik ihtimalinin altını oyar. Irksallık ve dinsellik, geleneksel, çoğunlukla da hiyerarşik bir düzen adına eşitlikle dalga geçer. Ne bu küreselleşme ne de gelenekçilik modern insanların ruhuna hükmeden özgürlük hayallerine ve eşitlik taleplerine yanıt verebilir.

Sıkıntılar kendi çelişkilerini üretir. Şikâyetler ve öfke kendilerini farklı ülkelerde ne tür geleneklerin mevcut olduğuna bağlı olarak farklı şekillerde gösterir. Solun imha edildiği yerlerde, artan eşitsizlikler karşısında biriken öfke hem parlamaya hazır bir nefret ve şiddet hem de otoriteryen popülist milliyetçilik üretir. Sudan ve Endonezya gibi bir zamanlar ilerici hareketlere ev sahip-

liği yapan ülkelerde, azınlıklara karşı saldırılar görülür ya da Birleşik Devletler'le savaşma fantezileri ortaya çıkar. Latin Amerika gibi başka yerlerde öldüğü varsayılan kısaltmalar (MAS Bolivya'da geri gelip 2006 seçimlerini kazanmıştır) ve devrimciler halkın şikâyetlerini farklı bir dille ifade etmek için (Venezuela'daki gerillalar şimdi iktidardadır) yeniden ortaya çıkmıştır. Esmer milletlerde ulusal kurtuluş değerleriyle neoliberal devletlere meydan okuyan toplumsal hareketler doğmuştur: Toprak hareketleri, su hareketleri, yerli hakları hareketleri ve benzerleri seçim zaferleriyle sonuçlanmış ya da IMF eksenli küreselleşmenin alternatiflerinin tahayyül edilebilmesini sağlamıştır. Bu mücadelelerin pek çoğu (Marksizm, anarşizm ve popülizm gibi) direngen ideolojik kaynaklardan beslenmiştir. Cüretli komünist partiler, yerli birlikleri ve daha geniş hareket platformları küresel eşitsizliklerle ilgili popüler kaygıları bir araya getiren örgütlerden bazılarıdır. ABD'nin gücünün denetimsiz artışı, seçkinler arasında değilse bile, kuşkusuz İkinci ve Üçüncü Dünya projelerinin çöküşünden zarar görenler arasında ulusal egemenliğe bağlılık duygusunun canlanmasına neden olmuştur. Latin Amerika'daki dönüşüm, Ortadoğu'daki tıkanmış olan savaş ve Çin, Rusya ve diğerleri arasında yeniden kurulan ittifaklar, ABD'nin ezici gücünü durdurmuştur.

Fakat bu yeniden ortaya çıkan enerji içinde suikasta uğramış Üçüncü Dünya projesinin yerini alacak alternatif bir kurumsal gündeme ilişkin pek az kanıt bulunuyor. Avustralya ve Japonya'nın da katıldığı Atlantik gücünün bugünkü ağırlığı, yoksul uluslardaki seçilmiş yetkililerin manevra alanını kısıtlıyor. Bir avuç ülke, biraz fayda sağlamak ya da şu ya da bu politikayı hayata geçirmek için bir araya gelmeyi sürdürüyor. 1989'da birkaç BH devleti 15'ler Grubu'nu (G-15) kurdu.[4] İlk bildirileri bütün bu ülkelerin "rekabetçiliği güçlendirmek, teknoloji düzeyini arttırmak ve verimliliği geliştirmek için" nasıl "geniş kapsamlı iktisadi reformlar yaptıklarını ve yapısal uyum önlemleri aldıklarını" anlatıyordu. Bunu yapmak için devletler "ülke içi tasarruflarını harekete geçirmeye ve yabancı mali kaynakları çekmeye" çalışıyordu.[5] Borçların

affedilmesinden söz edilmese de G-15 borç krizine daha acil bir yanıt istiyordu. Dile getirilen ana başlıklar dünya ticaretinin arttırılması, Kuzey piyasalarının Güney mallarına açılması ve büyüme oranlarının yükselmesiydi. BH gündemi bu neoliberal başlıklara daraltıldı. G-15'in Caracas'taki (1991) ikinci toplantısı, yoksul ulusların idarecilerinin ruh hallerinin ne kadar yıpranmış olduğunu gösterdi:

"Ulusal ekonomilerimiz hatırı sayılır bir toplumsal maliyet ve insani güçlükler pahasına yeniden yapılandırılır ve serbestleştirilirken, sanayileşmiş ülkeler büyük cari açıklar vermeyi, verimsiz endüstrilere ve tarımsal üretime milyarlarca dolarlık sübvansiyonlar sağlamayı ve gelişmiş ülkelere ihracatı engelleyen gümrük tarifeleri ve tarife dışı engelleri korumayı ve hatta arttırmayı sürdürüyorlar. Bu asimetriler Güneyin kendi çabalarının başarılı olma ihtimalini tehlikeye atarken, toplumsal ve siyasi istikrarsızlığa yol açabilir."[6]

BH gündeminin tekil unsurlarının pek çoğu (BM reformu, UNCTAD'a ve Ortak Emtia Fonu'na duyulan ihtiyaç ve teknolojik transfer) G-15'e geçti. Bununla birlikte yeni dönemin nasıl olacağına dair açık bir vizyon yoktu; ABD merkezli üstünlükle mücadele edecek güçlü bir kurumsal oluşum da.

Tutarlılığın ve dinamizmin yokluğu rejimlerin IMF eksenli küreselleşme tarafından koyulan kurallar ve neoliberalizmin geniş ideolojisi çerçevesinde faaliyet sürdürmelerine izin veriyor. Reform gündemi sürüyor, ama artık ekseriyetle bir grup güç tarafından ulusal ya da bölgesel çıkarları doğrultusunda kazanç elde etmek için kullanılıyor. Örneğin BM reformu çağrısı, Dörtlü Grup (Brezilya, Almanya, Hindistan ve Japonya) tarafından Güvenlik Konseyi'nde daimi koltuklar elde etmek üzere bir çağrıya dönüştürüldü. Apartheid rejiminden çıkıp bu yeni dünyaya katılan Güney Afrika, 2001'de Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık'ın (NEPAD) kurulması için bastırdı. NEPAD'ın çekirdek unsurları arasında, temel altyapıların özelleştirilmesi ve Afrika ekonomisinin (ticaret hadlerindeki düşüş ve Atlantik ekonomilerindeki

Afrika kökenli metaların aleyhine olan sübvansiyon rejimlerinin devam etmesinden bağımsız olarak) dünya ekonomisine dahil edilmesi bulunuyordu. NEPAD'daki ortaklık sözcüğü, Üçüncü Dünya sonrası ve İkinci Dünya sonrası bu tür pek çok belgede (örneğin kamu-özel ortaklıklarında) olduğu gibi özelleştirme anlamına geliyordu. Güney Komisyonu, 1980'lerin ortalarında, dar bir manevra alanıyla karşı karşıya kaldı. Esmer milletlerin yaşadığı tahribatı inceledi, ama yine de çözüm olarak "piyasa ilişkilerinin kurulmasını" önerdi.[7] G-15'in derme çatma ve şimdilik çelişkili küresel tasavvuru Bandung gündeminin ne kalibresine ne de ölçeğine ulaşabildi.

IMF eksenli küreselleşmenin sınırları ve rövanşist gelenekçilik bütün dünyada kitlesel hareketlere yol açıyor. Her ülkede, her kıtada toprak ve su hakları, kültürel itibar ve iktisadi eşitlik, kadınların ve yerlilerin hakları, demokratik kurumların ve duyarlı devletlerin inşası için çok sayıda savaş veriliyor. Gelecek için gerçek bir gündem bu çok sayıda yaratıcı inisiyatiften doğacak ve bu gerçekleştiğinde, Üçüncü dünya halefini bulmuş olacak.

Notlar

Giriş

1. Frantz Fanon, The Wretched of the Earth (New York: Grove Press, 1963,), 314. "Amaç" yerine "proje" kelimesini kullandım. Orijinali şöyledir: "Le Tiers-Monde est aujourd'hui en face de l'Europe comme une masse colassale dont le project doit être d'essayer de résoundre les problèmes auxquels cette Europe n'a pas su apporter de solutions." Frantz Fanon, *Les Dammés de la Terre* (Paris: François Maspero, 1961), 241.
2. George McTurnan Kahin, ed., *The Asian-African Conference: Bandung, Indonesia, April 1955* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1956), 43–44.

Paris

1. İki mükemmel tarih çalışması için bkz. Laurent Dubois, *Avengers of the New World: The Story of the Haitian Revolution* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004) ve *A Colony of Citizens: Revolution and Slave Emancipation in the French Caribbean, 1787–1804* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2004).
2. Ousmane Sembene'nin *Le Camp de Thiaroye* (1987) filmi II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'dan dönen, savaş alanında ve toplama kamplarında geçirdiği sürenin tazmin edilmesini isteyen ve filmin sonunda Fransızlar tarafından vahşice öldürülen Batı Afrikalı bir askerin hikâyesini anlatır.
3. Aynı yıl, Presence Africaine, Mısır medeniyetinin Afrikalı kökenlerini ortaya koymaya çalışan Chiekh Anta Diop'nın *Nations Negres et Culture* isimli kitabını yayımladı.
4. Aimé Césaire, *Discourse on Colonialism* (New York: Monthly Review Press, 2000), 32.
5. Ibid., 38-39.
6. John Locke, *Two Treatises of Government* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 291.
7. Nguyen Ai Quoc, "An Open Letter to M. Albert Sarraut, Minister of Colonies," *Ho Chi Minh on Revolution: Selected Writings*, 1920–66, ed. Bernard B. Fall (New York: Signet, 1968), 30.
8. Césaire, *Discourse on Colonialism*, 47-48.
9. Claude Bourdet, "J'accuse," *France-Observateur*, 6 Aralık 1951.
10. 1949 ile 1951 arasında, bir grup doğa ve toplum bilimcisi burada ırkçılığa karşı bir açıklama kaleme almak üzere toplandı, fakat saikleri tropik bölgelerdeki ırkçılıktan ziyade Yahudilere karşı Nazi ırkçılığıydı. Yine de UNESCO biyolojik farklılık üzerindeki ısrarı kültürel çeşitliliğin kabul edilmesine dönüştürmek için, bir bölümü Fransız entelijansiyadan gelen pek çok araştırmacının uzmanlığından yararlandı.

11. Alfred Sauvy, "Trois Mondes, Une Planété," *L'Observateur*, Sayı 118, 14 Ağustos 1952. Ayrıca Sauvy'nin *Le "Tiers-Monde" sous développement et développement*, ed. Georges Balandier (Paris: Presses Universitaires de France, 1961) de dahil olmak üzere makalelerine de bakınız. 1960'da Parisli entelektüeller Üçüncü Dünya'ya adanmış bir dergi olan *Tiers-Monde*'u (daha sonra *Revue Tiers-Monde* adını aldı) kurdular ve İngilizcede terim Peter Worsley'in *The Third World: Culture and World Development* (Londra: Weidenfeld and Nicholson, 1964) isimli çalışmasının ardından yaygınlaştı.
12. *Winston S. Churchill: His Complete Speeches, 1897–1963*, ed. Robert Rhodes James (New York: Chelsea House, 1974), 7:7285-93.
13. Bernard Baruch bu yorumu 16 Nisan 1947'de the South Carolina meclisinde yaptı (*New York Times*, 17 Nisan 1947). Lippmann ise terimi *New York Herald Tribune*'deki köşe yazılarında 1947 Temmuzundan başlayarak kullandı ve yazılarını *The Cold War* (New York: Harper, 1947) isimli derlemede topladı.
14. Göran Therborn, "From Petrograd to Saigon," *New Left Review* 48 (Mart-Nisan 1968): 4.
15. John Ellis, *World War II: A Statistical Survey. The Essential Facts and Figures for All the Combatants* (New York: Facts on File, 1993).
16. Therborn, "From Petrograd to Saigon," 5.
17. Eugene Black, *The Diplomacy of Economic Development* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960), 45.
18. Vijay Prashad, "Mother Teresa as the Mirror of Bourgeois Guilt," *White Women in Racialized Spaces*, ed. Samina Najmi ve Rajini Srikanth (Albany: State University of New York Press, 2002).
19. Caroline Elkins, *Imperial Reckoning: The Untold Story of Britain's Gulag in Kenya* (New York: Henry Holt, 2004), 49; David Anderson, *Histories of the Hanged: The Dirty War in Kenya and the End of Empire* (New York: W.W. Norton, 2004).
20. Bu tez, Berthold F. Hoselitz, *The Progress of Underdeveloped Areas* (Chicago: University of Chicago Press, 1952)'de yer almıştı.
21. Lilly Marcou, *Le Kominform* (Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1977), 2. Bölüm.
22. Fernando Claudín, *The Communist Movement: From Comintern to Cominform* (New York: Monthly Review Press, 1975), 2. Bölüm, 467.
23. Mary Ann Glendon, "The Forgotten Crucible: The Latin American Influence on the Universal Human Rights Idea," *Harvard Human Rights Journal* 16 (Bahar 2003): 27–39. Cisneros'un Küba'sı o dönemde demokrasinin baharını yaşıyordu. Otokrat Fulgencio Batista y Zaldívar 1944'te düşürülmüştü; fakat 1952'de iktidara geri geldi ve Castro'nun birlikleri tarafından 1959'da devrildi.
24. Conference for the Establishment of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, Institute of Civil Engineers, Londra, 1-16 Kasım 1945 (Paris: UNESCO Archives, Sayı AG 41), 33.
25. Jawaharlal Nehru, *India's Foreign Policy: Selected Speeches*, Eylül 1946-Nisan 1961 (Delhi: Publications Division, 1961), 77-78.
26. Avrupa'da "ulus" fikri ortak kana ya da bir tür ırksal tarihe dayanıyordu. Fransız halkı sadece Fransızca konuşanlardan değil, kültürel ve ırksal olarak Fransız *olanlardan*

oluşuyordu. Bu çerçevede ulus oluşumu sürecine dair mükemmel bir tarih çalışması için, bkz. Eugene Weber, *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1976). Avrupa ulusal projesinin tabiatına karşı güçlü bir açıklama için bkz. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso, 1991).

27. Nehru ve benzerlerinin burjuva kökenlerden gelmeleri işçi sınıfı ve köylülüğün sabırsızlığını anlayabilmelerinde bir rol oynamıştı. İşçiler ve köylüler acilen adalet isterken Nehru ve benzerleri tedrici bir değişim ve dünya savaşı olmadan yaşanacak bir dönüşüm vaaz ediyorlardı.
28. Peter T. Bauer, *Equality, the Third World, and Economic Delusion* (Londra: Weidenfeld and Nicholson, 1981), 83-84.
29. Hisham Sharabi, *Neopatriarchy: A Theory of Distorted Change in the Arab World* (New York: Oxford University Press, 1988), 7.

Brüksel

1. Yapılan zulümlerle ilgili tartışmam şu eserlere dayanmaktadır: Sven Lindquist, *Utrota varenda jävel* (Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1992) (İngilizce çevirisi: *"Exterminate All the Brutes"*, The New Press, 1996); Jan Breman, ed., *Imperial Monkey Business: Racial Supremacy in Social Darwinist Theory and Colonial Practice* (Amsterdam: Centre for Asian Studies Amsterdam, 1990). Ayrıca Belçikalı diplomat Jules Marschal'ın l'Harmattan için (1996'dan itibaren) hazırladığı dört ciltlik Kongo tarihi ve son olarak Belçikalı antropolojist Daniel Vangroenweghe'nin sıradışı çalışması *Du sang sur les lianes. Léopold II et son Congo* (Brüksel: Didier Hatier, 1986) bulunmaktadır.
2. Alıntılayan Adam Hochschild, *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa* (New York: First Mariner Books, 1999), 166.
3. Alıntılayan *ibid.*, 44.
4. *Ibid.*, 282.
5. 2002 Şubatında Belçika hükümeti Zaireli Patrice Lumumba'nın 1961'de öldürülmesinde parmağı olduğunu kabul etti. Fakat söylemediği şey, bu eylemin arkasında Belçika'nın madencilik çıkarlarının ve bölgeden elde edecek çok şeyi olan sömürge subaylarının olduğuydu. Yine de sömürgecilik karşıtı harekete zarar veren bir eylemin sorumluluğunu üstlendi. O yaz, Belçika hükümeti Leopold'ün ahlaksızlıklarıyla ilgili 2004 yılına kadar bir rapor hazırlaması için Profesör Jules-Luc Vellut'yu görevlendirdi. Bu tarih Brüksel'deki Orta Afrika Kraliyet Müzesi'nde düzenlenen önemli bir sergiyle çakışmıştı. Müzenin müdürü olan Guido Gryseels, geçmişteki olaylar hakkında şöyle demişti: "Bu Belçika ruhunun en derinlerine dokunan bir hakikat. Bununla gerçekten başa çıkmadık ve ortaya çıkması gerçek bir şok oldu. Afrika'ya uygarlık ve iyilik getirdiğimizi düşünerek yetiştirilmiştik. [Vahşet iddiaları] okullarda öğretilmiyordu." Andrew Osborn, "Historians Vow to Unearth Truth about Allegations of Genocide in Congo," *The Guardian*, 13 Temmuz 2002. Bkz. Samuel Nelson, *Colonialism in the Congo Basin, 1880–1940* (Atina: Ohio University Press, 1994); Georges Nzongola-Ntalaja, *The Congo from Leopold to Kabila: A People's History* (Lond-

ra: Zed, 2002). Belçika Kongo'ya barbarlık getirdiğini ya da Hollandalı bir tarihçinin gözlemlediği üzere, Kongoluların "beyazların uygarlığıyla bu şekilde tanıştıkları"nı keşfedecek. Breman, *Imperial Monkey Business*, 1.

6. Emperyalizme Karşı Cemiyet'in Amsterdam'daki Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü'nde (IISG) bulunan belgelerini kullandım. Belçika'nın iki savaş arası dönemdeki siyasi durumu için bkz. Els Witte, Jan Craeybeckx ve Alain Meynen, *Political History of Belgium* (Brüksel: Vrije Universiteit Brussel University Press, 2000), 130-33.
7. "Belgische Resolution, 1927," Sayı 14, League against Imperialism Papers, IISG.
8. Konferanstan söz eden pek çok yazar, Afrika, Amerika ve Asya'dan konferansa katılmış olanlar için nasıl bir değer taşıdığına dair hiçbir fikre sahip olmadan onu komünist bir "cephe örgütü"ne indirger. Örneğin bkz. McMeekin, *The Red Millionaire: A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West* (New Haven, CT: Yale University Press, 2003), 194-95.
9. Vladimir Ilyich Lenin, "Backward Europe and Advanced Asia," *Collected Works* (Moskova: Progress Publishers, 1976), 19:99-100.
10. Vladimir Ilyich Lenin, "The Foreign Policy of the Russian Revolution," *Collected Works* (Moskova: Progress Publishers, 1976), 25:85-87.
11. John Riddell, ed., *To See the Dawn: Baku, 1920. First Congress of the Peoples of the East* (New York: Pathfinder, 1993).
12. Stalinist takibat sonucunda Bakü'de yer alan ve kendi memleketlerinde sol siyasi partilerin yaratılmasında merkezî rol oynayanların pek çoğu hayatını kaybetti: Dağıstan'dan Jalaluddin Korkmasov, Azerbaycan'dan Nariman Kerbalai Najaf-oglu Narimanov, Gürcistan'dan Pilipe Makharadze, Türkistan'dan Tashpolad Narbutabekov ve İran'dan Dadash Buniatzadeh ile Ahmed Sultanzadeh.
13. Bu mantık 1918 Ocağında, 5. ilkesinde "Sömürgeci iddiaların, egemenlikle ilgili bu tür bütün sorunların çözülmesinde, mevzubahis halkların çıkarlarının, ne tür bir hakka sahip olduğuna karar verilecek hükümetin adil iddialarıyla eşit ağırlık taşıması ilkesine sıkı bir şekilde bağlı kalınarak özgür, açık fikirli ve mutlak olarak tarafsız bir biçimde düzeltilmesi gerektiği"ni iddia eden Başkan Wilson'un "On Dört İlkesi"nden kaynaklanmıştı. Wilson'un yazdıklarından son cümlede atıfta bulunulan "hükümetin" kimin hükümeti olduğu anlaşılmıyordu. Sadece sömürgeci hükümeti kastettiği varsayılabilir ve bu da sömürgeci hükümetin bütün bir yönetim ve yetki devri sürecini belirleyeceği anlamına gelir.
14. George Wilson, *The First Year of the League of Nations* (Boston: Little, Brown, 1921), 75.
15. Jawaharlal Nehru, *Toward Freedom* (New York: John Day, 1941), 125.
16. "Manifest des Brüsseler Kongresses gegen den Imperialismus, 1927," Sayı 10, League against Imperialism Papers, IISG.
17. "Resolution. Südafrika von den Delegierten der Südafrikanischen Union. D. Colraine, J. A. la Guma, J. Gumeda," Sayı 19, League against Imperialism Papers, IISG.
18. Helmut Müller, "Antikolonialer Widerstand im subsaharischen Afrika und Antiimperialistische Lige," *Die Liga gegen Imperialismus und für nationale Unabhängigkeit, 1927–1937* (Leipzig: Karl-Marx-Universität, 1987), 116-17.

19. Nnamdi Azikiwe, *Renascent Africa* (Accra: t.y., 1937).
20. Owen Mathurin, *Henry Sylvester Williams and the Origins of the Pan-African Movement, 1869–1911* (Westport, CT: Greenwood, 1976), 60–65.
21. W.E.B. DuBois, "To the Nations of the World," *Report of the Pan-African Conference at Westminister Town Hall* (Londra: Pan-African Association, 1900). Konuşması şurada da bulunabilir: Herbert Aptheker, ed., *Writings in Non-Periodical Literature* (Millwood, NY: Kraus-Thomson, 1982).
22. Immanuel Wallerstein, *Africa: The Politics of Independence* (New York: Vintage, 1961), 104; Penny M. Von Eschen, *Race against Empire: Black Americans and Anticolonialism, 1937–1957* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1997), 45.
23. George Padmore, ed., *History of the Pan African Congress: Colonial and Coloured Unity* (Londra: Hammersmith Books, 1963), 5.
24. Kwame Nkrumah, *I Speak of Freedom: A Statement of African Ideology* (Londra: Heinemann, 1961), xi-xiv.
25. "Resolution vorgeschlagen von der syrischen delegation," Sayı 22 ve "Resolution gegen den französischen imperialismus in Syrien," Sayı 23, League against Imperialism Papers, IISG.
26. Gerhard Höpp, "Die arabischen Nationalrevolutionäre in Berlin und die Liga," ve Mario Kessler, "Antikoloniale Bündnisse im syrischen Volksbefreiungskrieg, 1925-1927," *Die Liga gegen Imperialismus und für nationale Unabhängigkeit, 1927-1937* (Leipzig: Karl-Marx-Universität, 1987).
27. Muhammed Khalil, *The Arab States and the Arab League* (Beyrut: Khayats, 1962), 2:57.
28. Yeshoshua Porath, *In Search of Arab Unity, 1930-1945* (Londra: Cass, 1986) ve Majid Khadduri, "Towards an Arab Union," *American Political Science Review* 1.000, Sayı 1 (Şubat 1946).
29. John Charles Chasteen, *Born in Blood and Fire* (New York: W.W. Norton, 2001), 203.
30. APRA'nın ana teorisyen ve örgütleyicilerinden biri, Batı dışındaki en büyük Marksist düşünür olan José Carlos Mariátegui idi.
31. Arthur P. Whitaker, *Nationalism in Latin America: Past and Present* (Gainesville: University of Florida Press, 1962), 63. Haya de la Torre Bürksel'de bulunduğu dönem için bkz. Max Zeuske, "Haya de la Torre, die APRA und der Brüsseler Weltkongreß der Antiimperialistischen Liga," *Die Liga gegen Imperialismus und für nationale Unabhängigkeit, 1927-1937* (Leipzig: Karl-Marx-Universität, 1987).
32. Olga Cabrera, "Julio Antonio Mella und die Gründung der kubanischen Sektion der Antiimperialistischen Liga," ve Anja Alert, "Antiimperialistishce Liga und revolutionäre Bewegung Venezuelas," *Die Liga gegen Imperialismus und für nationale Unabhängigkeit, 1927-1937* (Leipzig: Karl-Marx-Universität, 1987).
33. Víctor Alba, *Nationalists without Nations* (New York: Praeger, 1968), 73.
34. Arthur Whitaker ve David Jordan, *Nationalism in Contemporary Latin America* (New York: Free Press, 1966), 167.
35. *Final Act of the Inter-American Conference on Problems of War and Peace*, Mexico City, Şubat-Mart 1945 (Washington, DC: Pan-American Union, 1945), 1. ve 2. Maddeler.

36. Alıntılayan K.P. Karunakaran, *India in World Affairs* (Oxford: Oxford University Press, 1958), 85.
37. Evan Luard'ın *A History of the United Nations* (New York:St. Martin's Press, 1989) isimli standart çalışması bile bu yoruma kanıt sunar.
38. Víctor Alba, *Nationalists without Nations: The Oligarchy versus the People in Latin America* (New York: Praeger, 1968), 59.
39. 1921 Kasımında Moğolistan Halk Devrimci Partisi delegeleri Lenin'le buluştular ve partilerini bir komünist partiye dönüştürmelerinin gerekip gerekmediğini sordular. Lenin, 1920'de Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nin toplanacağı beklentisiyle delegelerin, "Hem Sovyet kurumlarını hem de komünist partiyi (üyeliğini, özel görevlerini) sömürgeleştirilmiş Doğunun köylü ülkelerinin düzeyine uyarlamaları" gerektiğini yazmıştı. "Meselenin can alıcı noktası bu. Bunun üzerine düşünmek ve somut cevaplar bulmak gerek. Vladimir İlyiç Lenin, "Material for the Second Congress of the Communist International," *Collected Works* (Moskova: Progress Publishers, 1972), 42:202. Sanayisi gelişmemiş ve neredeyse hiç proletaryası olmayan bir köylü toplumu, zayıf bir burjuvazi ve güçlü toprak sahipleriyle, zayıf bir ulusal egemenlik ve güçlü bir emperyal denetim altında, birdenbire eski toplumsal sınıflarla ittifaka girip aynı anda tüm cephelerde savaşamazdı. Komünistler hem emekçi halkı güçlendirmek hem de proleter partilerin ulusal burjuvaziye yönelik gerçek bir cephe saldırısı için "bunların içinden doğacağı" zamanı beklemek üzere "savaşçılardan oluşan bağımsız birlikler ve parti örgütleri" yaratmak zorundaydı. Bu nedenle Lenin, Moğollara, "sadece tabela değişikliğine gitmenin zararlı ve tehlikeli olacağını" anlatmıştı. Alıntılayan "The Second Congress of the Communist International," *Collected Works*, 31:241-44. Ulusal kurtuluşun, Lenin'in Hindistanlı devrimci M.N. Roy ile tartışmasında ileri sürdüğü gibi, gelecekteki kaçınılmaz bir karşılaşma için işçilerin ve köylülerin bağımsız örgütlerini ezmesine izin verilmemesi gerekse bile, hakkı teslim edilmeliydi.
40. Alıntılayan George McTurnan Kahin ed., *The Asian-African Conference: Bandung, Indonesia, April 1955* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1956), 40.

Bandung

1. John R.W. Smail, *Bandung in the Early Revolution, 1945–1946* (Ithaca, NY: Cornell University Modern Indonesia Project Monograph Series, 1964), 6. Bölüm.
2. Bu çeviri için Muhammed Dasuki (Bandung Padjadjaran University, Endonezya) ile Agus Hadi Nahrowi'ye teşekkür ederim.
3. Cees van Dijk, *Rebellion under the Banner of Islam: The Darul Islam in Indonesia* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1981).
4. Alıntılayan George McTuran Kahin, ed., *The Asian-African Conference: Bandung, Indonesia, April 1955* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1956), 42.
5. P. Sitaramayya, *The History of the Indian National Congress* (Mumbai: Padma Publications, 1946), 1:363-64.
6. Alıntılayan Kahin, *The Asian-African Conference*, 43.
7. Alıntılayan ibid., 44, 45.

8. Keith Buchanan, "The Third World," *New Left Review* (Ocak-Şubat 1963): 5-23, demografik ayrıntıları bir araya getirir ve dünya devrimiyle ilgili olarak Üçüncü Dünyacı bir konum alır.
9. Alıntılayan Kahin, *The Asian-African Conference*, 45-46.
10. Kahin'in etkili koleksiyonunda bulunan 1956'dan kalan tek eksiksiz belge olmasının nedeni budur.
11. Sukarno, *Sukarno: An Autobiography as Told to Cindy Adams* (Hong Kong: Gunung Agung, 1966), 26.
12. *Ilustrados* için bkz. Renato Constantino, *Dissent and Counter-Consciousness* (Quezon City, Philippines Malaya Books, 1970).
13. Temel olguların büyük bir kısmı için bkz. George McTuran Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1952), Bernhard Dahm, *Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1969).
14. Kahin, *Nationalism and Revolution*, 108.
15. Rex Mortimer, *Indonesian Communism under Sukarno: Ideology and Politics, 1959–1965* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1974).
16. Geoff Simons, *Indonesia: The Long Oppression* (Londra: Macmillan, 2000), 161.
17. Filipinli Carlos Romulo, Çu'yu şöyle tarif etmişti: "Bandung'da Başbakan Çu En-Lay Dale Carnegie'nin *How to Win Friends and Influence People* kitabını örnek almış birisi gibi davrandı... Asya-Afrika Konferansı'nda davranışları cana yakın, konuşmaları ılımlıydı." Carlos Romulo, *The Meaning of Bandung* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1956), 11. Nehru, Çu için komünist liderin "candan ve keyifli" olduğu bir yemek vermişti. Tillman Durdin, "Chou, Anti-Reds Dine with Nehru," *New York Times*, 21 Nisan 1955.
18. *China and the Asian-African Conference: Documents* (Beijing: Foreign Languages Press, 1955).
19. 1943'te Çin'in Yan'an şehrinde Mao, komünistlerin ya devrimci sınıflara (işçilere ve köylülere) ya da bütün Çin halkına atıfta bulunan müphem bir kavram olan "kitlelerle" ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini ortaya koymak için "Kitlelerden, Kitlelere" sloganını önermişti. "Bu şu anlama gelir: kitlelerin (dağınık ve sistematik olmayan) fikirlerini alın ve onları yoğunlaştırın (onları inceleyerek yoğunlaşmış ve sistematik fikirler haline getirin), sonra kitlelere gidin ve kendilerininmiş gibi benimseyene kadar bu fikirleri yayın ve açıklayın, ısrarla savunun ve eyleme dökün, bu eylemlerin içinde bu fikirlerin doğruluklarını sınayın. Sonra bir kez daha kitlelerden fikirler toplayın ve bir kez daha kitlelere gidin ki fikirler ayakta kalsın ve gerçeğe dönüşsün. Böylece sonsuz bir sarmal içinde her seferinde fikirler daha doğru, daha yaşamsal ve daha zengin bir hal alsın. Marksist bilgi teorisi budur." Mao Tse-tung, "Some Questions concerning Methods of Leadership (June 1, 1943)," *Selected Works* (Beijing: Foreign Language Press, 1976), 3:119.
20. Romulo, *The Meaning of Bandung*, 91.
21. Alıntılayan ibid., 22.
22. "Appraising Bandung," *New York Times*, 24 Nisan 1955, E10; "Sir J. Kotelawala on Value of Bandung," *Times* (Londra), 27 Nisan 1955; "Impact of Bandung on the Asian

Community," *Times* (Londra), 26 Nisan 1955. *New York Times* yayımcısı şu kibirli yargıyı dile getirmişti: "Dünyanın ilk Afrikalı ve Asyalı devlet adamları toplantısındaki dostlarımız tahmin edilenden daha kalabalık ve daha sağlamdı." C.L. Sulzberger, "Bandung Draws Attention to a Problem," *New York Times*, 23 Nisan 1955, 18.

23. Benedict J. Kerkvliet, *The Huk Rebellion: A Study of Peasant Revolt in the Philippines* (Berkeley: University of California Press, 1977).
24. Richard Clutterbuck, *The Long, Long War: The Emergency in Malaya, 1948-1960* (Londra: Cassell, 1967).
25. Peter Gowan, "Triumphing toward International Disaster: The Impasse in American Grand Strategy," *Critical Asian Studies* 36, Sayı 1 (2004): 3-36'dan yola çıktım.
26. Alıntılayan Samuel P. Huntington, "Transnational Organizations in World Politics," *World Politics* 25 (Nisan 1973): 333-68.
27. Carlos Romulo, "What the Asians Expect of the U.S.," *New York Times Magazine*, 19 Haziran 1955, 8, 55, 60-61 ve *The Meaning of Bandung*, 41-43.
28. Romulo, "What the Asians Expect of the U.S.," ve *The Meaning of Bandung*, 51-52.
29. Jawaharlal Nehru, *India's Foreign Policy: Selected Speeches, September 1946-April 1961* (Delhi: Government of India, 1961), 89.
30. Alıntılayan Kahin, *The Asian-African Conference*, 68.
31. Sulzberger, "Bandung Draws Attention to a Problem," 18.
32. "Sir J. Kotelawala on Value of Bandung," *Times* (Londra), 10; John Kotelawala, *An Asian Prime Minister's Story* (Londra: G. G. Harrap, 1956), 177-94.
33. İsrail'in reddedilmesi bütünüyle sömürgeci güçlerle sahip olduğu düşünülen ilişkiden kaynaklanmıyordu. İsrail Dış İlişkiler Misyonu genel müdürü Walter Eytan anılarında, İsrail'in Afrika ve Asya'daki yeni devletler tarafından tecrit edilmesine ilişkin argümanları "mantıksız" bularak ciddiye almaz. Ona göre, İsrail'in reddedilmesinin nedeni "Müslüman etkisi" değil, Hindistan ve Burma'nın birlikte hareket etmesine rağmen, Pakistan'ın İsrail'in varlığının temsil edilmeleri hayati olan pek çok Arap devletini üzeceğini düşünmesiydi. Birçok Arap lideri, özellikle de Ürdün ve Suudi Arabistan monarşileri, İsrail'i kendi halklarının dikkatini kendi devletlerinin korkunç adaletsizliğinden uzaklaştırmak için uygun bir araç olarak kullanmıştı. Walter Eytan, *The First Ten Years: A Diplomatic History of Israel* (New York: Simon & Schuster, 1958), 183. Pakistan'ın Arap devletlerine ilişkin hisleri için bkz. Kahin, *The Asian-African Conference*,3. U Nu, Nehru'nun da desteğiyle, İsrail'in de dahil edilmesine öncülük etti ama başarılı olamadılar. Mizra Khan, "Israel-Burma Ties," *The Guardian*, Sayı 4, Aralık 1957; Richard Butwell, *U Nu of Burma* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1963), 186.
34. Thomas Hovet, *Bloc Politics in the UN* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960), 79.
35. Nehru, *India's Foreign Policy*, 279.
36. Alıntılayan Kahin, *The Asian-African Conference*, 82.
37. Alıntılayan Sven Lindqvist, *A History of Bombing* (New York: The New Press, 2001), 31.
38. Alıntılayan Kahin, *The Asian-African Conference*, 83.
39. BM Genel Kurul Kararı 502 (VI), 11 Ocak 1952.

40. Kahin, *The Asian-African Conference*, 83; BM Genel Kurul Kararı 914 (X), 16 Aralık 1955.
41. UAEK'nin geleneksel tarihi, ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler'de 1953 yılında yaptığı "Barış için Atom" konuşmasının bir sonucu olarak kurulduğunu belirtir. Gerçekten de Eisenhower atom enerjisi kurumu meselesini "dünya çapında bütünüyle kabul edilebilir bir teftiş ve kontrol sisteminin kurulması" için bu konuşmada gündeme getirmişti. Fikir bu konuşmadan geliyordu, ancak bir önceki yıl Bandung'da düzenlenen konferans olmasaydı seksen bir ülke 1956'da bu tür bir kurum yaratma arzusuyla Birleşmiş Milletler'e gelmeyebilirdi. International Atomic Energy Agency, *IAEA: What It Is and What It Does* (Viyana: IAEA, 1961); Mohamed El Baradei, *The Peaceful Use of Nuclear Energy: The Contribution of the IAEA* (Abu Dabi: Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2003).
42. Bu, 1982'de Truman Belgeleri'nin üzerindeki gizliliğin kalkmasıyla kanıtlanmıştı. Dışişleri Bakanlığının Başkan Truman'a gönderdiği 28 Mayıs 1952 tarihli bir bilgi notunda şöyle deniyordu: "Sovyetler Birliği Batı demokrasilerinin silah sayısının azaltılmasında değil, sadece geniş bir istihbarat operasyonu istedikleri propagandasında bir miktar başarılı oldu. Eğer bu öneri [bir silah kontrolü ön raporu] 1 Haziran civarında Güvenlik Konseyi'ne sunulacak olan Silahsızlanma Komisyonu'nun Birinci Raporu'na dahil edilmek üzere zamanında hayata geçirilirse, Sovyet propagandasının etkilerinin bir bölümünün telafi edileceğine inanılıyor." UN Disarmament Commission, Folder Sayı 1, PSF, Truman Papers, Truman Library, Independence, MO. Silahsızlanma meselesinde SSCB Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından daha güvenilir hale gelmişti: 1955'te SSCB nükleer denemelerin sona erdirilmesini önerdi ve Birleşik Devletler'in ve Britanya'nın bu konuyu kısmen kabul etmelerini sağlamak için dört yıllık bir baskı gerekti.
43. Bhagat Singh, "Why I Am an Atheist," *Selected Writings of Shaheed Bhagat Singh*, ed. Shiv Varma (Kanpur: Samajwadi Sahitya Sadan, 1996), 123. Che Guevara, on yıllar sonra, aynı sonuca vardı: "Terörizm genellikle etkisiz ve kimin etkilediği konusunda ayrım yapmayan bir araçtır, çünkü ekseriyetle masum insanları hedef alır ve devrim için değerli olabilecek çok sayıda insanı yok eder. Ayrıca kitlelerle kurulan az ya da çok yasal ve yarı gizli temasları da engeller ve kritik bir uğrakta gerekli olacak eylemler için birleşmeyi imkânsız kılar." Che Guevara, *Guerrilla Warfare*, trans. J.P. Murray (New York: Vintage Books, 1961).
44. Eğer nükleer bombalar nükleer savaşı caydırıyorsa, o zaman en baştan niye elimizde nükleer bombalar var ki? Mantıksal olarak, iki taraf da kullanılmamalarını güvence altına almak için neden elinin altında nükleer silah cephanelikleri tutuyor? Neden birbirlerinin nüfuslarını rehin alıyorlar? Nükleer silahlar kuşkusuz konvansiyonel savaşları caydırmıyor, çünkü nükleer çağ çatışmalarla dolu olmayı sürdürüyor. Hiroşima'da işlenen ilk günah caydırıcılık adı verilen ve yoksulluğun neden olduğu endişeleri silmeyi değil, otoriter ve militarist bir devleti güçlendirmeyi amaçlayan bir afyon olarak yeni bir din üretti. Bandung ülkelerinin, şimdi hükümetlerin gündeminden çıkmış olan başka bir tasavvurları vardı.
45. George Perkovich, *India's Nuclear Bomb: The Impact on Global Proliferation* (Berkeley: University of California Press, 1999), 65; John Wilson Lewis ve Xue Litai, *China Builds the Bomb* (Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1988).

46. Mary Ann Glendon, *A World Made New* (New York: Random House, 2001), 11.
47. Alıntılayan Kahin, *The Asian-African Conference*, 79.
48. Ibid., 79-80. UNESCO'nun 1945 tarihli kuruluş senedinde belirtildiği gibi, "Kültürün geniş yayılımı ve insanlığın adalet, özgürlük ve barış için eğitilmesi, insanın onuru açısından vazgeçilmezdir ve bütün ülkelerin karşılıklı yardımlaşma ve ilgi ruhuyla yerine getirmeleri gereken kutsal bir görev teşkil eder."
49. Yakınlaşma Hruşçov ile Tito arasındaki yazışmaların yanı sıra 31 Mayıs 1954 tarihli SSCB ile Yugoslav federasyonu arasındaki ilişkilerin normalleşmesine dair Sovyetler Birliği Komünist Partisi prezidyum kararının da gösterdiği gibi 1954 yılında başlamıştı.
50. Alıntılayan "President Tito on Bandung Talks," *Times* (Londra), 28 Nisan 1955.
51. David Kimche, *The Afro-Asian Movement: Ideology and Foreign Policy of the Third World* (Kudüs: Israel Universities Press, 1973), 84. İdeolojik olarak en sabit fikirli Komünist rejim olan Arnavutluk bile, Bandung Konferansı'nı ve Üçüncü Dünya dayanışması gündemini memnuniyetle karşılamıştı. Enver Hoca şöyle diyordu: "Arnavutluk halkı tarihsel Bandung Konferansı'nı selamlıyor ve bütün kalbiyle hâlâ esaret altında olan, sömürgeciliğin tiksindirici boyunduruğundan sonsuza dek kurtulmak için savaşan bütün Asya ve Afrika halklarıyla birlikte. Arnavutluk halkı ve hükümetleri, Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan Cumhuriyeti hükümetleri tarafından ilan edilen, farklı toplumsal sistemlere sahip ülkeler arasındaki ünlü Barış İçinde Bir Arada Yaşamak İçin Beş İlke'ye bağlılığını bildirmiştir." Enver Hoxha, "A Report to the 3rd Congress of the PLA," *Selected Works* (Tiran, Arnavutluk: Naim Frasheri Publishing House, 1975), 2:498.
52. Aryeh Yodfat, *Arab Politics in the Soviet Mirror* (Jerusalem: Israel Universities Press, 1973), 6; James Richter, *Khrushchev's Double Bind: International Pressures and Domestic Coalition* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1994).
53. Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001); Alexandr Fursenko ve Timothy Naftali, *"One Hell of a Gamble": Khrushchev, Castro, and Kennedy, 1958–1964* (New York: W.W. Norton, 1997); Fernando Claudín, *The Communist Movement: From Comintern to Cominform* (New York: Monthly Review Press, 1975).
54. Arthur Conte, *Bandoung, tournant de l'histoire* (Paris: Laffont, 1965), 38; Kimche, *The Afro-Asian Movement*, 64. 1965'teki talihsiz II. Bandung toplantısı yaklaşırken Birleşik Devletler'de de aynı tutum hâkimdi. Beyaz Saray'dan McGeorge Bundy Dışişleri Bakanlığına şöyle yazmıştı: "Başkan ABD'nin Vietnam'daki konumu hakkında kör bir eleştirellik içinde olanlara karşı konuşmak isteyen dost bağlantısız ülkeleri teşvik etmek istiyor... [Dışişleri Bakanlığı] bizimle dost olan katılımcıları ABD karşıtı kararların görünüşte oybirliğiyle alınmasını engellemek üzere birlikte hareket etmeleri konusunda cesaretlendirmelidir." National Security Action Memorandum 331: Bandung II Conference, 9 Nisan 1965, National Security File, NSAM File, Johnson Library, Austin, Texas.
55. Christoper Thorne, *The Issue of War* (New York: Oxford University Press, 1985), 30.
56. John O'Donnell, "Capitol Stuff," *New York Daily News*, 6 Mayıs 1955; Robert Alden, "Powell Bids U.S. Bar Colonialism," *New York Times*, 23 Nisan 1955; "Red China Ex-

posed—Not Dominant in Asia. Interview with Adam Clayton Powell, Jr.," *U.S. News and World Report*, 42–44.

57. Noam Chomsky, *Year 501* (Boston: South End Press, 1993), 45.
58. U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Volume XXIII, Japan* (Washington, DC: Government Printing Office, 1991), 325-30.
59. NSC 5809. 2 Nisan 1958. U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, 1958–1960. Volume XVI, East Asia-Pacific region; Cambodia, Laos* (Washington, DC: Government Printing Office, 1992), 31–33.
60. Alıntılayan Butwell, *U Nu*, 27.
61. Ibid., 176.
62. Boutros Boutros-Ghali, *Le Mouvement Afro-Asiatique* (Paris: Presses Universitaires de France, 1969). 1958'de Boutros-Ghali Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi üzerine bir kitap derlemiş ve bu kitapta Nasır'ın "uluslararası hukuka uygun hareket ettiğini ve Birleşmiş Milletler'in hedef ve ilkeleriyle uyumlu olduğunu" yazmıştı. Boutros Boutros-Ghali ve Youssef Chala, *Le Canal de Suez*, 1854-1957 (İskenderiye, al-Bassir, 1958), iii. Danil Pipes'ın yaptığı 1997 tarihli bir röportajda Boutros-Ghali "Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinin sembolik değeri, bunu takip eden iktisadi değer ya da neticelerden daha önemliydi. 1956 millileştirmesi bir bakıma 1955'teki Bandung Konferansı'nın bir devamıydı; Üçüncü Dünya ülkeleri açısından büyük bir önem taşıyordu," diyerek bu ifadesini savundu. *Boutros Boutros-Ghali, 'I Support the Algerian Government,'"* Middle East Quarterly 4, Sayı. 3 (Eylül 1997).
63. Kimche, *The Afro-Asian Movement*, 82.

Kahire

1. Gamal Abdel Nasser, *Egypt's Liberation: The Philosophy of the Revolution* (Washington, DC: Public Affairs Press, 1955), 54.
2. Ibid., 56.
3. Saïd K. Aburish, *Nasser: The Last Arab. A Biography* (New York: St. Martin's Press, 2004), 57–85.
4. 1956'da sürgündeki Cezayirli liderler Ferhat Abbas ve Tawfiq al-Madani Kahire'de FLN komutanlarıyla buluştular ve bu şehirde bir FLN karargâhı kurdular. Yalnız değillerdi. Kahire onlarla birlikte, Basutoland, Kamerun, Eritre, Kenya, Nijerya, iki Rodezya, Ruandi-Burundi, Güney Afrika, Güney Batı Afrika, Uganda ve Zanzibar'dan gelen isyancıların ofis açmalarına da izin vermişti.
5. Soha Abdel Kader, *Egyptian Women in a Changing Society* (Boulder, CO: Lynne Reinner Publishers, 1987), 101.
6. Margot Badran, *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1995), 150-51.
7. Alıntılayan *Afro-Asian Peoples' Solidarity Conference, Cairo, December 26, 1957–January 1, 1958* (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1958), 204-5. Bundan sonra *AAPSC*.
8. Kumari Jayawardena, *Feminism and Nationalism in the Third World* (Londra: Zed, 1986).

9. Nawal El-Saadawi, *The Hidden Face of Eve: Women in the Arab World* (Londra: Zed, 1980), 176.
10. Suruchi Thapar, "Women as Activists, Women as Symbols: A Study of the Indian Nationalist Movement," *Feminist Review* 44 (1994): 81-96.
11. Janet Afary, *The Iranian Constitutional Revolution, 1906-1911: Grassroots Democracy and the Origins of Feminism* (New York: Columbia University Press, 1996).
12. Örneğin bkz. Bobby Siu, *Women of China: Imperialism and Women's Resistance, 1900–1949* (Londra: Zed, 1982).
13. Bölgeler arasındaki fikir alışverişinin iyi bir örneği, Hint feminist Pandita Ramabai'nin Endonezyalı feminist Raden Adjeng Kartini üzerindeki etkisidir. Pramoedya Ananta Toer, "Jang Harus Dibabat dan harus Dibangun," *Bintang Timur*, 7 Eylül 1962.
14. Alıntılayan Margot Badran ve Lucia Sorbera, "In No Need of Protection," *al-Ahram*, 24–30 Temmuz 2003; Badran, *Feminists, Islam, and Nation*, 91-92.
15. Alıntılayan Badran, *Feminists, Islam, and Nation*, 235. Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Antoinette Burton, *Burdens of History: British Feminists, Indian Women, and Imperial Culture, 1865-1915* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1994); Billie Melman, *Women's Orients: English Women and the Middle East, 1718–1918* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995).
16. Carmen Ramos Escandón, "Women and Power in Mexico: The Forgotten Heritage, 1880-1954," *Women's Participation in Mexican Political Life*, ed. Victoria E. Rodríguez (Boulder, CO: Westview Press, 1998); Susan K. Besse, *Restructuring Patriarchy: The Modernization of Gender in Brazil, 1914–1940* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1996).
17. Francesca Miller, *Latin American Women and the Search for Social Justice* (Hanover, NH: University Press of New England, 1991), 116.
18. Margaret E. Galey, "Promoting Nondiscrimination against Women: The UN Commission on the Status of Women," *International Studies Quarterly* 23, Sayı 2 (Haziran 1979): 276.
19. Ibid., 276-79.
20. Arvonne S. Fraser, "The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (the Women's Convention)," *Women, Politics, and the United Nations*, ed. Anne Winslow (Westport, CT: Greenwood Press, 1995), 77-94.
21. Bütün bu detaylar için bkz. Badran, *Feminists, Islam, and Nation*, 11. Bölüm.
22. Vefd'ın programatik olarak eşitlik ilkesine sadık kalması imkânsızken, Nasırcılar da özellikle kadın hakları konusunda kendi ideallerine ihanet etmeye yönelik pragmatik bir eğilim içindeydiler. Bu durum, Beth Baron, "The Construction of National Honor in Egypt," *Gender and History* 5, Sayı 2 (1993): 244-55'te gösterilmiştir.
23. *AAPSC*, 205.
24. Ibid., 251. Hemen hemen aynı dönemde Şili'nin Santiago kentinde düzenlenen Birinci Latin Amerikalı Kadınlar Kongresi ile birlikte Amerikalar'da da aynı şey ortaya çıkmaya başlamıştı. 1963'te Küba'nın Havana şehrinde toplanan ikinci kongrede, komünist partilerden gelen kadınlara, Bolivya Siglo XX Ev Kadınları Komitesi ve Salvadorlu Kadınlar Kardeşliği gibi çeşitli kitle örgütlerinde çalışan kadınlar da katıldı. Miller, *Latin American Women*, 158-60. Bu çeşitli hareketler hakkında daha fazla

bilgi için bkz. Gloria Ardaya Salinas, "The Barzolas and the Housewives Committee,"; Isabel Larguia ve John Dumoulin, "Women's Equality and the Cuban Revolution," *Women and Change in Latin America*, ed. June Nash and Helen Safa (South Hadley, MA: Bergin and Garvey, 1985).

25. 1958 yılında Sri Lanka'nın Colombo kentinde bir Afrika-Asya Konferansı düzenlendi, fakat bu sadece ilk baştaki yirmi dokuz Bandung devletine açıktı ve bu devletlerdeki hareketleri temsil etmekten ziyade, her bir devletin resmi çizgisine sıkı sıkıya bağlı kaldı. Sri Lanka'nın kendi en önemli kadın örgütü Eksath Kantha Peramuna 1949 yılında, önemli siyasi müttefiklerinden biri olan Komünist Parti'nin, diğer bir önemli müttefiki, o dönem Troçkist olan Lanka Sama Samaja Partisi ile ayrılmasından sonra dağılmıştı. Jayawardena, *Feminism and Nationalism in the Third World*, 135. Öte yandan Afrika-Asya Kadın Federasyonu, deneyimli bir aktivis olan Bahia Karam'ı işin başına getirmiş ve Karam konferansa bulabildiği kadar çok mücadele örgütünü davet etmek için Afrika ve Asya'yı gezmişti. 1938'de Kahire, Filistin sorunu üzerine kadın örgütlerinin düzenlediği bir konferansa ev sahipliği yaptı ve bu aktivistlerden pek çoğu 1961'de Kahire'de yapılan toplantının davetlilerinin çekirdeğini oluşturdular.

27. Alıntılayan, *The First Afro-Asian Women's Conference, Cairo, 14-23 January 1961* (Kahire: Amalgamated Press of Egypt, 1961), 10. Bundan sonra, *TFAAWC*.

27. Alıntılayan ibid., 42.

28. Devrimci bir durumda kadınların oynayacağı role dair iki klasik çözümleme için bkz Frantz Fanon, "Algeria Unveiled," *A Dying Colonialism* (1959; yeniden baskı, New York: Grove Press, 1967); Che Guevara, *Guerrilla Warfare* (1961; yeni baskı, New York: Vintage, 1967). Sierra Maestra dağlarında Vilma Espín, Celia Sanchez ve Haydée Santamaria'nın tecrübeleriyle çevrelenmiş olan Guevara şöyle yazmıştı: "Kadının devrimci bir sürecin gelişmesinde oynayabileceği rol sıra dışı bir öneme sahiptir. Bunu vurgulamak gerekir, çünkü sömürgeci zihniyete sahip ülkelerimizin hepsinde, kadına yönelik, gerçek bir ayrımcılığa dönüşen belirli bir küçümseme vardır." *Guerrilla Warfare*, 86. Bu gelişkin ifadenin ardından, Guevara kadınlara düşen işleri son derece basmakalıp bir şekilde, yardımcı, destek, aşçı ve hemşire olarak tasvir eder. Kadınların Küba, Cezayir ve Gine-Bissau devrimlerindeki tecrübeleri bundan çok daha karmaşıktır; zira kadınlar, solcu çözümlemelerine rağmen ataerkil imtiyazlarından mahrum kalmak istemeyen erkeklerce karşı çıkılsa bile çarpışmalara katılmış ve liderlik rolleri üstlenmişlerdir. Vilma Espín, "The Early Years," *Women and the Cuban Revolution*, ed. Elizabeth Stone (New York: Pathfinder Press, 1981); Stephanie Urdang, *Fighting Two Colonialisms: Women in Guinea-Bissau* (New York: Monthly Review Press, 1979); Danièle-Djamila Amrane-Minne, *Les Femmes dan la guerre d'Algerie: entretiens* (Paris: Karthala, 1994).

29. Siyasi belgede dile getirildiği şekliyle, "Ulusal bağımsızlığın kazanılması kadınların hakları açısından temel bir ön koşuldur. Demokrasi ve adalet, herhangi bir Asya ve Afrika ülkesinde nüfusun yarısından fazlasını oluşturan kadınlar siyasi yaşamdan tecrit edilmiş olmayı sürdürdüğü takdirde, anlamsız sözlerden ibaret kalır. Eğer cinsiyetler eşit bir zeminde işbirliği yapmazlarsa Doğu dünyası kurtulamaz. Siyasi alanlarında erkeklerle eşit haklara sahip olmak zorundadırlar, öyle ki bu hakları düzenleyen yasalar kadınların, çocukların ve halkların haklarının yeniden teyit edildiğini yansıtmalıdır." Alıntılayan *TFAACW*, 25.

30. Ibid., 25.
31. "Haklar sadece yasalarda şart koşulamaz, uygulanmaları da gerekir. Yasaları gerçekliğe dönüştürmek kadınların birliğine ve örgütlülüğüne bağlıdır. Sabır ve zahmetli bir çalışma gerektirir. İyi niyetli bütün insanların yardımına ve cesaretlendirmesine ihtiyaç duyar. Fakat erkekler ve kadınlar arasında gerçek bir eşitlik kurulmasını, kadının tam kurtuluşunu ve ulusun gelişimini sağlayabilecek tek yol budur." Alıntılayan *TFAACW*, 52. Nehru 1928'de milliyetçi çerçeve içinde kadınların ve diğer ezilen grupların özerk örgütlenmesinin gerekliliğine dair bir vizyon sunmuştu, çünkü adalet hayırseverliğin bir ürünü olamazdı: "Burada bulunan kadınlara, hiçbir grubun, hiçbir topluluğun, hiçbir ülkenin bugüne kadar zalimin cömertliği sayesinde önündeki engellerden kurtulmadığını hatırlatmak isterim. Hindistan, irademizi İngiltere'ye kabul ettirebilecek kadar güçlü olana dek özgür olmayacak ve Hindistanlı kadınlar Hindistanlı erkeklerin salt cömertliği sayesinde haklarını elde etmeyecekler. Başarılı olmadan önce hakları için savaşmaları ve iradelerini erkeklere kabul ettirmeleri gerekecek. Alıntılayan *Feminism and Nationalism*, 73.
32. Alıntılayan *AAPSC*, 206–7.
33. Alıntılayan ibid., 249-250.
34. 1920'de Türkiye Komünist Partisi'nden Naciye Hanım, Bakü Doğu Halkları Kurultayı'nda benzer bir gündem sunmuştu: "Kadınların taleplerini kısaca ortaya koyacağım. Eğer kendi kurtuluşunuzu elde etmek istiyorsanız, taleplerimizi dinleyin, bize yardımcı olun ve bizimle işbirliği yapın. 1. Haklar konusunda tam eşitlik. 2. Kadınların erkekler için kurulmuş olan eğitim ve sanat kurumlarına kadınların koşulsuz erişiminin sağlanması. 3. Evlilikte her iki tarafa da eşit haklar verilmesi. Çok eşliliğin koşulsuz bir şekilde kaldırılması. 4. Kadınların yasama ve idare kurumlarında koşulsuz bir şekilde istihdamı. 5. Her yerde, şehirlerde, kasabalarda ve köylerde kadınların hakları ve korunmaları için komitelerin kurulması. Bu talepleri dile getirmeye hakkımız olduğuna şüphe yoktur. Eşit haklara sahip olduğumuzu kabul ederek, komünistler bize ellerini uzattılar ve biz kadınlar onların en sadık yoldaşları olduğumuzu göstereceğiz. Yolun belli olmadığı bir karanlık içinde tökezlediğimiz, giderek büyüyen bir uçurumun kıyısında durduğumuz doğrudur; ama korkmuyoruz, çünkü şafağı görmek için karanlık geceden geçmemiz gerektiğini biliyoruz. Najiye Hanum, *To See the Dawn: Baku, 1920-First Congress of the Peoples of the East*, ed. John Riddell (New York: Pathfinder, 1993), 206–7.
35. Alıntılayan *TFAACW*, 26–28. Son nokta zayıf bir şekilde ifade edilmiştir, çünkü dünyanın pek çok bölgesinde toprağı işlemek erkeklerin tekelindeydi, dolayısıyla bu ölçüte göre toprak haklarına kavuşacak olanlar erkeklerdi, kadınlar değil. Evrensel uygulanabilirlik açısından daha iyi bir ifade, "toprak işleyenin" olabilirdi (1991 Meksika Devrimi sırasında ortaya çıkmış ve o günden bu yana Amerikaların İspanyolca konuşulan bölümünde slogan haline gelmiş bir ifade).
36. Partha Chatterjee'nin "Nationalist Resolution of the Woman Question," *Recasting Women: Essays in Colonial History*'de (Yeni Delhi: Kali for Women, 1989) analiz ettiği şey budur; ancak insan bu makaleden milliyetçiliğin kendisinin, daha geniş bir feminist gündem çerçevesindeki bu çözümlere rağmen pek çok kişinin mücadele etmeyi sürdürdüğü geniş bir ideolojik arena olarak kaldığı anlamı çıkaramaz. Görüşlerine yönelik bir eleştiri için bkz. Himani Bannerji, "Resolution of the Women's Questi-

on," *Economic and Political Weekly*, 11-17 Mart 2000; Uma Chakravarti, "The Myth of 'Patriots' and 'Traitors': Pandita Ramabai, Brahmanical Patriarchy, and Militant Hindu Nationalism," *Embodied Violence: Communalising Women's Sexuality in South Asia*, ed. Kumarai Jayawardena ve Malathi De Alwis (Londra: Zed, 1996).

37. Alıntılayan *TFAACW*, 29.
38. Mervat Hatem, "Economic and Political Liberation in Egypt and the Demise of State Feminism," *International Journal of Middle East Studies* 24 (1992): 233.
39. Urdang, *Fighting Two Colonialisms*, 243.
40. Alıntılayan ibid., 258-59.

Buenos Aires

1. Raúl Prebisch, "The Economic Development of Latin America and Its Principle Problems," *Economic Bulletin for Latin America* 7, Sayı 1 (Şubat 1962): 1-12. Prebisch'in yeni fikirlerini dile getirdiği dönemde, Almanya doğumlu ABD'de yaşayan iktisatçı H.W. Singer de benzer bir yaklaşım geliştirmişti. H.W. Singer, "US Foreign Investment in Underdeveloped Areas: The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries," *American Economic Review* 40 (1950): 473-8. Akademik yazında, teorileri Singer-Prebisch tezi olarak bilinir. Çalışmaları büyük oranda Paul Rosenstein-Rodan, "Problems of Industrialization of Eastern and South- Eastern Europe," *Economic Journal* 53, Sayı 210-11 (Haziran-Eylül 1943): 202–11'deki fikirleri takip etmiştir.
2. Alıntılayan Víctor Alba, *Nationalists without Nations: The Oligarchy versus the People in Latin America* (New York: Praeger, 1968), 106. Bunu başarmak için Pelligrini Arjantin'in ilk ulusal bankasını kurmuştu; on yıllar sonra Prebisch onun izinden gidecekti. Avrupa'ya sermaye kaçışı için bkz. Alba, *Nationalism without Nations*, 58-59.
3. Arturo O'Connell, "Argentina into the Depression: Problems of an Open Economy," *Latin America in the 1930s: The Role of the Periphery in the World Crisis* (New York: St. Martin's Press, 1984).
4. Alıntılayan Eduardo Galeano, *Open Veins of Latin America: Five Centuries of the Pillage of a Continent* (New York: Monthly Review Press, 1973), 229.
5. Joseph Page, *Péron: A Biography* (New York: Random House, 1983), 171. Belki de Péron bu ifadesi için Arjantinli Jorge Luis Borges'in yazdığı etkileyici bir hikâyeden esinlenmişti. Borges, "Tlön, Uqbar, and Orbis Tertius," *El Jardín de senderos que se bifurcan* (Buenos Aires: Sur, 1941). Miranda, Arthur P. Whitaker, *Nationalism in Latin America: Past and Present* (Gainesville: University of Florida Press, 1962), 50'de alıntılanmıştır.
6. Whitaker, *Nationalism in Latin America*, 50.
7. Nazi, özellikle de Péron ve Mercedes-Benz bağlantısı için bkz. Gaby Weber, *La Conexion Alemana* (Buenos Aires: Edhasa, 2005).
8. Biyografik ayrıntılar ve Prebisch'in Péron'la ilişkisi, Edger Dosman, "Markets and the State in the Evolution of the 'Prebisch Manifesto,'" ve Adolfo Gurrieri, "The Ideas of the Young Prebisch," *CEPAL Review* 75 (Aralık 2001): 67-80'de kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Derginin bütün bir sayısı Prebisch'in çalışmalarına ayrılmıştır.

9. Prebisch 1873 ile 1938 arasında İngiltere'nin ticaret hadlerini incelemişti. 1870'lerden başlayarak ticaret hadlerinin düşüşüne ilişkin analizi yakın tarihli beklenmedik bir kaynak tarafından teyit edilmiştir. Paul Cashin ve C.J. McDermott, "The Long-Run Behavior of Commodity Prices: Small Trends and Big Variability," *IMF Staff Papers* 49, Sayı 2 (2002): 175-99.
10. H.W. Singer, "The Terms of Trade Controversy and the Evolution of Soft Financing: Early Years in the UN," *Pioneers in Development*, ed. Gerald M. Meier ve Dudley Seers (New York: Oxford University Press, 1984), 297.
11. UN Department of Economic Affairs, *Measures of the Economic Development of Under- Developed Countries* (New York: United Nations, 1951), 35.
12. Michal Kalecki, *Essays in the Theory of Economic Fluctuations* (Londra: Allen and Unwin, 1939), 149.
13. Michael Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952* (New York: Cambridge University Press, 1987). Borç verilen paralar geri ödenmek zorundaydı ve borç alan ülkelerin ABD şirketleri tarafından üretilen malları satın almak mecburiyetinde olmaları, ABD hükümetinin kendi sanayi sektörünü sübvanse etmesinin hoş bir yoluydu. Hogan, Marshall Planı'nın New Deal'a ne kadar çok şey borçlu olduğunu gösterir.
14. W.W. Rostow, *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (Cambridge: Cambridge University Press, 1960).
15. Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (New York: Scribner, 1956), 68. R.H. Tawney, benzer bir malzemeye dayanarak, Holland Lectures of 1922, *Religion and the Rise of Capitalism* (New York: Mentor, 1947)'de tam aksi bir sonuca varır.
16. "Hindistan'da ve daha küçük bir ölçekte İrlanda'da," diye yazmıştı iktisatçı Alfred Marshall 1890'da, "gerçekten de anlık hazlardan uzak duran ve büyük fedakârlıklar yaparak kayda değer miktarda para biriktiren, ama bütün tasarruflarını cenaze ve düğünlerdeki müsrif kutlamalarla harcayan çok sayıda insan buluyoruz." Bir başka deyişle, uzun vadeli tutumluluğun olmaması ve toplumsal artığın İngiliz emperyalizmi tarafından çalınması, Hindistan ve İrlanda'daki yoksulluğu açıklıyordu. Marshall "[Hindistan'daki] üretken kaynakların bu denli artmasını sağlayan büyük mühendislik eserleri, esasen çok daha özverili olan İngiliz ırkının sermayesi sayesinde yapılmıştı" diye belirtir. Sermaye, diye ileri sürer, "büyük oranda toplumsal ve dinî kabüllere bağlıdır," ve Hintliler ve İrlandalılar kalkınma için gerekli sermaye miktarını yaratmaktan acizdirler, o kadar. Alfred Marshall, *Principles of Economics. An Introductory Volume* (Londra: Macmillan, 1910), 225.
17. Dadabhai Naoroji, *Poverty and Un-British Rule in India* (Londra: Sonnenschein, 1901), 216. Naoroji ve servetin akıtılması konusunda rehberim Bipan Chandra, *The Rise and Growth of Economic Nationalism in India* (Yeni Delhi: People's Publishing House, 1991) oldu.
18. Ya da Milton Singer'in *When a Great Tradition Modernizes: An Anthropological Approach to Indian Civilization* (New York: Praeger, 1972) başlıklı monografisinde olduğu gibi, bazı kültürlerin zaten kendi içlerinde "Protestan" değerler bulunduğunu keşfetmeye.

19. Galeano, *Open Veins of Latin America*, 33.
20. "Fiyat devrimi"nin etkisine ilişkin, özellikle iktisat tarihçileri arasında ateşli bir tartışma tartışma vardır. Tartışmaya dair bir özet için bkz. Peter Ramsey, ed., *The Price Revolution in Sixteenth Century England* (Londra: Methuen, 1971). Ramsey'in derlemesinin içinde Earl Hamilton'ın "American Treasures and Andalusian Prices, 1503-1660: A Study in the Spanish Price Revolution," *Journal of Economic and Business History* 1 (1928): 1-35 isimli, süregiden tartışmanın çerçevesini belirleyen makalesi de yer alır. Daha yakın tarihli bir çalışma için bkz. John TePaske, "New World Silver, Castile, and the Philippines, 1590-1800," *Precious Metals in the Medieval and Early Modern Worlds* (Durham, NC: Duke University Press, 1983).
21. 1903 yılında Hindistanlı iktisatçı R.C. Dutt bu nokta üzerinde durmuştu: "Bir ülkede toplanan vergiler bir ülke içinde harcandığında, para insanlar arasında dolaşır, zanaatleri, endüstrileri ve tarımı geliştirir ve şu ya da bu şekilde halk kitlelerine ulaşır. Fakat toplanan vergiler dışarıya çıkarıldığında, para o ülke açısından sonsuza dek kaybedilmiştir, zanaatlerini ya da endüstrilerini canlandırmaz ya da herhangi bir biçimde halka ulaşmaz." R. C. Dutt, *Economic History of India*, alıntılayan Chandra, *The Rise and Growth*, 656.
22. Raúl Prebisch, *Toward a Dynamic Development Policy for Latin America* (New York: United Nations, 1963), 17-18.
23. Prebisch, "The Economic Development of Latin America," 1.
24. David Ricardo, *On the Principles of Political Economy and Taxation* (Londra: Penguin, 1971), 152. Ricardo'nun fikirleri iktisat bilimi üzerinde muazzam bir etkide bulunmuştu, öyle ki bugün bile "serbest ticaret"in meşrulaştırılması büyük oranda onun analizine dayanmaktadır. Bu konuyla ilgili standart kitap Paul Krugman and Maurice Obstfeld, *International Economics: Theory and Policy* (New York: HarperCollins, 1994)'dir.
25. Ricardo'nun yaşadığı dönemde İngiltere'nin Portekiz karşısında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmasını sağlayan şey ,"doğa tarafından bahşedilen gücü" değil, İngiltere tarafından Portekiz'e dayatılan (1703 Methuen Antlaşması gibi) bir dizi ikili ticari antlaşmaydı. Ricardo eserini kaleme aldığında, Portekiz "İngiltere'nin gerçek bir ticari vasalı haline gelmişti. "İngilizler," diye belirtir tarihçi Leonard Gomes, "savaşın bir siyaset aracı olarak hem etkili hem de kârlı olabileceğini bulmuşlardı." İngiltere'nin sadece Portekiz değil dünyanın büyük bir kısmı karşısında da güvence altına aldığı karşılaştırmalı üstünlük, merkantilist politikaları sayesinde elde edilmişti: İngiliz devleti İngiltere'nin kaynaklarından yararlanmak ve ekonomisini korumak için hareket ederken, aynı zamanda dünyanın geri kalanının iktisadi kaderinin İngilitere'ye tâbi olmasını desteklemişti. Leonard Gomes, *The Economics and Ideology of Free Trade: A Historical Review* (Cheltenham, Birleşik Krallık: Edward Elgar, 2003), 14-15. İngiltere ve Portekiz arasındaki ticaretin tarihine ilişkin iki klasik metin şunlardır: Sandro Sideri, *Trade and Power: Informal Colonialism in Anglo- Portuguese Relations* (Rotterdam: Rotterdam University Press, 1970); Harold Fisher, *The Portugal Trade: A Study of Anglo-Portuguese Commerce, 1700-1770* (Londra: Methuen, 1970).
26. "[Karşılaştırmalı üstünlük varsayımlarındaki] sorun tikel olandan genelleme yapmalarıydı. Eğer "toplulukla" yalnızca büyük sanayileşmiş ülkeler kastediliyorsa, teknik ilerlemenin sağladığı faydaların bütün toplumsal gruplar ve sınıflar arasından tedri-

cen dağıtıldığı gerçekten de doğruydu. Fakat eğer topluluk kavramı dünya ekonomisinin çeperini de içerecek şekilde genişletilirse, genellemeye mündemiç ciddi bir hata ortaya çıkar. Artan üretkenlikten kaynaklanan muazzam faydalar, büyük sanayileşmiş ülke halklarının elde ettikleriyle karşılaştırılabilir bir ölçüde çepere ulaşmaz. Bu ikisi arasındaki çarpıcı hayat standardı farklılıklarının ve sermaye biriktirme kabiliyetleri arasındaki bariz zıtlığın nedeni budur, çünkü tasarruf marjı esasen üretkenlikteki artışa bağlıdır." Prebisch, "The Economic Development of Latin America," 1.

27. John Maynard Keynes to David Waley, May 30, 1944, *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, ed. Donald Moggridge (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), 26:42.
28. Clair Wilcox, *A Charter for World Trade* (New York: Macmillan, 1949), 47.
29. George McTuran Kahin, ed., *The Asian-African Conference: Bandung, Indonesia, April 1955* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1956), 76-78.
30. Prebisch, "The Economic Development of Latin America," 1.
31. Tek başarılı örnek 1960'ta kurulan OPEC idi. 1981 tarihli Uluslararası Kakao Antlaşması ise daha az başarılı bir girişimdi.
32. "Joint Declaration on International Trade and Development," BM Genel Kurulu, 18. Oturum, Kasım 1963.
33. "Ortak iyilik için, her ülkenin modern iktisadi mücadelede daha iyi donanmış hale geleceği ve her halükârda Afrika-Asya ülkeleri arasında mal ve hizmet mübadelesini arttıracak işbirliği, üretim sorunlarının bütün boyutlarıyla incelenmesi ve ortak bir şekilde ele alınmasıyla iktisadi yaşamın tam kalbine doğru genişleyecek. Bu boyutların bazıları şunlardır: (1) Sermaye oluşumu ve üretim sektörleri arasında dağıtılması; tasarruflar –biçim ve kurumlar; (2) Tüketim mallarının ağır sanayi yatırımlarıyla eşit hızda genişlemesi; üretimin çeşitlenmesi ve uzmanlaşması; (3) Teknik eğitim; işçilerle ilgili sosyo-ekonomik sorunlar." Alıntılayan AFRASEC Conference Proceedings (Cairo: Afro-Asian Organization for Economic Cooperation, 1961), 31.
34. Aldo Antonio Dadone and Luis Eugenio Di Marco, "The Impact of Prebisch's Ideas on Modern Economic Analysis," *International Economics and Development*, ed. Luis Eugenio Di Marco (New York: Academic Press, 1972), 25-26. Prebisch Latin Amerika ülkelerini Afrika-Asyalı delegelerle masaya oturttu; Birleşmiş Milletler'deki on dokuz Latin Amerika devleti ile geniş Afrika-Asya bloğu arasındaki yıpranmış ilişkiyi onardı. Ayrımların bir göstergesi için bkz. Henry Raymont, "Latins at the UN Seek More Unity," *New York Times*, 22 Eylül 1963, 23.
35. 1949'da Rao özel sermayenin iktisadi gerekçeler (düşük getiri oranı, öngörülemez kurumlar vb.) kadar iktisat dışı gerekçelerle (ırkçılık vs.) de eski sömürge dünyasına gitmeyeceğini gösterdiği bir makale kaleme aldı. Eğer özel sermaye öngörülemezse, o halde Birleşmiş Milletler eski sömürge dünyasının kalkınması için sermaye yatırımına müdahil olmak zorundaydı. Burma, Şili, Küba, Mısır, Hindistan, Lübnan ve Yugoslavya teklifi Birleşmiş Milletler'in ilk yıllarında gündeme getirdiler ama bir sonuç elde edemediler. Yugoslavya 1952'de Ekonomik ve Sosyal Komisyon'da bir sandalye elde ettiğinde, SUNFED fikri için bastırdı. Bir kez daha, esasen Birleşik Devletler'in ve İngiltere'nin direnciyle karşılaştı. SUNFED teklifi 1952'den 1957'ye kadar sürüncemede kaldı. 1957'de baştaki teklifin cansız bir versiyonu, BM Kalkınma Programı'nda (1965) olduğu gibi herhangi bir sermaye yatırımı koşulu olmadan ve

BM Sınai Kalkınma Örgütü'nde (1966) olduğu gibi çok düşük bir sermayeyle Özel Fon biçiminde ortaya çıktı. UNCTAD'ın 1964 yılındaki kuruluşu sırasında, Yugoslav iktisatçı Janez Stanovnik, yatırım sermayesi transferi için teklif geliştirme konusunda çetin mücadeleler veren Mali Sorunlar Komitesi'nin başında bulunuyordu. "İktisadi kalkınmanın uluslararası finansmanının arttırılmasını savunan argümanın ağırlığı," diye yazmıştı Stanovnik, "zarar tazmininde ya da hayırseverlikte değil, yeni entegre edilen bir dünya ekonomisi yaratmanın sağlam iktisadi mantığında yatar." Özel girişim Birinci Dünya'nın dini olduğundan, Birleşik Devletler ve Avrupa'nın serbest pazar ilahiyatlarını gözden geçirmeleri bir mucize olurdu. Janez Stanovnik, "1/1000 or 1/100?" *Review of International Affairs* 18, Sayı 423 (1967): 15 ve "A Remarkable Achievement," *Review of International Affairs* 9, Sayı 187 (1958): 9. Daha fazla analiz için bkz. Janez Stanovnik, *World Economic Blocs: The Non-aligned Countries and Economic Integration* (Belgrad: Edition Jugoslavija, 1962) ve "Trade, Aid, and Economic Development," *Review of International Affairs* 15, Sayı 333 (1964).

36. Alıntılayan Kahin, *The Asian-African Conference*, 76. "Eğer bu kısır döngü, kitlelerin genel olarak zaten çok düşük olan mevcut tüketimi gereğinden fazla kısıtlanmadan kırılacaksa, yabancı sermayenin geçici yardımına ihtiyaç bulunuyor. Bu sermaye etkin bir şekilde kullanılırsa, üretimdeki artış, zamanla, yeni teknik süreçlerin ve nüfus artışının gerektirdiği yeni yatırımlarda yabancı sermayenin yerini alacak olan tasarrufların birikmesini sağlayacaktır." Prebisch, "The Economic Development of Latin America," 13-14.
37. Harvard Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Umman Sultanı Profesörü Joseph S. Nye, UNCTAD'dan "Under No Circumstances Take Any Judgment" (Hiçbir Şekilde Herhangi Bir Karar Alamaz) şeklinde söz eder. Kendi kürsüsü bir despot tarafından finanse edilmiş olan bir adamın bu lütufkârlığı, UNCTAD'ın Dünya Bankası'nı eşitlik sorunuyla ilgilenmeye zorlamış olmasını hiçbir şekilde dikkate almaz. Joseph S. Nye, "UNCTAD: Poor Nations' Pressure Group," *The Anatomy of Influence*, ed. Robert Cox, Joseph S. Nye ve Harold Jacobson (New Haven, CT: Yale University Press, 1973). 1965 Şubatında ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı içinde dağıtılan bir notta, müdür çalışanlarına "Kısmen geçen yaz Cenevre'de toplanan UNCTAD konferasının sonucunda Dünya Bankası ve diğer uluslararası kurumlar programlarını gözden geçirmeye başladılar," demişti. Birleşik Devletler kendi daha az yardım daha çok ticaret politikasını değiştirmek istemiyordu, ama G-77'nin dünya sahnesinde bir güce sahip olduğunu kabul etmek zorundaydı. "Memorandum from the Administrator of the Agency for International Development (Bell) to the Executive Staff of the Agency for International Development," *Foreign Relations of the United States, 1964-1968. Volume IX. International Development and Economic Defense Policy: Commodities*, ed. David Patterson, Evan Duncan ve Carolyn Yee (Washington, DC: Department of State, 1997), 304. 1964 yazında, Kalkınma Eylem Komitesi'ndeki [DAC] ABD temsilcisi şu gözlemde bulunmuştu: "Neredeyse bütün delegeler 75 [daha sonra 77] karşısında UNCTAD'ın siyasi önemini ve DAC üyeleri arasında doğal işbirliği ihtiyacını açık bir biçimde kabul ettiler." "DAC High Level Meeting, July 23-24, 1964, Memorandum for the Files," *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Volume IX*, 257.
38. Bu yöntem John Perkins, *Confessions of an Economic Hit Man*'de (San Francisco: Berrett-Koehler, 2004) ortaya konulmuştur.

39. R. Krishnamurti, "UNCTAD as a Negotiating Instrument on Trade Policy: the UNCTAD-GATT relationship," ve Iqbal Haji, "Finance, Money, Developing Countries, and UNCTAD," *UNCTAD and the South-North Dialogue: The First Twenty Years*, ed. Michael Z. Cutajar (New York: Pergamon Press, 1985).
40. Alıntılayan Graham Hancock, *Lords of Poverty: The Power, Prestige, and Corruption of the International Aid Business* (New York: Atlantic Monthly Press, 1989), 70. Bunun pek azı özeldi çünkü Black, başta 1962 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Komisyonu'nda yaptığı konuşma olmak üzere, düzenli olarak kamu önünde bu tür açıklamalar yapıyordu.
41. Alıntılayan Robert S. Walters, *American and Soviet Aid* (Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, 1970), 16-17. Sekiz yıl sonra, ABD hükümeti yabancı yardımlarının büyük bir kısmını askerî yardım şeklinde yaptığını, çünkü "yerel savunma düzeninin genişlemesinin yol açtığı bazı iktisadi ve siyasi yüklerin altından kalkmak için ABD'den askerî yardım alan az gelişmiş ülkelere yardım etmek amacıyla iktisadi yardım" vermesi gerektiğini belirtecekti.
42. Ayrıntılarına girmeyecek olsam da 1959'dan itibaren Çin Halk Cumhuriyeti bir dizi Afrika ülkesine teknik yardım ve ortak pazar antlaşmaları (ve sömürgeci güçlerle savaşmaya devam eden uluslara askerî eğitim) sunmaya başladı. Faizsiz kredi ve pirinç yetiştirme teknikleri eğitimi üzerinden Çin Halk Cumhuriyeti ile yakın iktisadi bağlar kuran ilk ülke Gine'ydi. Alan Hutchison, *China's African Revolution* (Londra: Hutchinson, 1975), 56; Udo Weiss, "China's Aid to and Trade with the Developing Countries of the Third World," *Asia Quarterly* 3 ve 4 (1974): 203-314, 263-309. Bu mübadelelerin önemi çok büyüktü, örneğin Kathleen Barker'ın gösterdiği gibi, Çin'in düşük maliyetli, düşük teknolojili tarım sistemleri Senegal'de hasadı yükseltmişti. Kathleen Baker, "The Chinese Agricultural Model in West Africa: The Case of Market Gardening in the Region du Cap Vert, Senegal," *Pacific Viewpoint* 26, Sayı 2 (1985): 401-14.
43. Hruşçov, 1956'daki Yirminci Komünist Parti Kongresi'nde Merkez Komite'ye sunduğu raporda, Üçüncü Dünya'nın, "sosyalist dünya sistemine mensup olmasalar da, bağımsız bir ulusal ekonomi inşa eder ve halklarının yaşam standardını yükseltirken [sosyalist dünyanın] kazanımlarından yararlanabileceğini" belirtmişti: "Bugün modern teçhizat için eskiden kendilerini ezenlere gidip yalvarmalarına gerek yok. Bunu herhangi bir siyasi ya da askerî yükümlülük olmaksızın sosyalist ülkelerden elde edebilirler." Bu ve Hruşçov ile Bulganin'in 1956 dünya turları, SSCB'den Üçüncü Dünya'ya 1980'lere kadar devam edecek büyük bir yardım döngüsü başlattı. Walters, *American and Soviet Aid*, 30.
44. Henry Trofimenko, "The Third World and U.S.-Soviet Competition," *Foreign Affairs* 59, Sayı 5 (Yaz 1981): 1021-40.
45. Randall Stone, *Satellites and Commissars: Strategy and Conflict in the Politics of Soviet- Bloc Trade* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996); Walters, *American and Soviet Aid*, 38-39.
46. Andrew Zimbalist ve Manuel Pastor, "Cuba's Economic Conundrum," *NACLA Report on the Americas* 29, Sayı 2 (Eylül 1995): 7-12. Küba'nın tek metaya (şeker) bağımlılığı, sadece sömürge-plantasyon geçmişinin değil, Sovyet iktisadi takımadaları içindeki rolünün de bir sonucuydu. Guevara, 1965 yılında Cezayir'de düzenlenen İkin-

ci Afrika-Asya Dayanışma İktisadi Semineri'nde dokunaklı bir şekilde bu noktaya değinmişti: "Sosyalist ülkeler şimdi kurtuluş yoluna koyulmak üzere olan ülkelerin kalkınmalarının maliyetini üstlenmelidir... Sosyalist ülkeler bir bakıma emperyal sömürünün suç ortaklarıdır. Sosyalist ülkelerin Batının sömürücü ülkeleriyle suç ortaklıklarına son vermek gibi bir görevleri vardır." Alıntılayan Maurice Halperin, *The Taming of Fidel Castro* (Berkeley: University of California Press, 1981), 126.

47. Paul Baran, *The Political Economy of Growth* (New York: Monthly Review Press, 1962), 399. Baran'ın görüşleri Arjantin'd Movimiento de Izquerida Revolutionaria-PRAXIS gibi gruplar arasında sempatiyle karşılandı. Bununla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Carlos Strasser, ed., *Las izquierdas en el proceso politico argentino* (Buenos Aires: Editorial Palestra, 1959). Movimiento de Izquierda Revolutionaria'dan Silvio Frondizi'nin çalışması, Perónizmi ulusal burjuvazinin en gelişkin pozisyonu olarak gören ve ne sosyal demokrasiye ne de sosyalizme kadir olduğunu düşünen bu düşünce hattının merkezinde yer alıyordu. Horacio Tarcus, *El marxismo olvidado en la Argentina: Silvio Frondizi y Milciades Peña* (Buenos Aires: El cielo por asalto, 1996).
48. Bunu hem Londra hem de Kalküta'da çalışmış olan Hindistanlı eski bir FOIL işçisinden öğrendim. Genel bir değerlendirme için bkz. Rajesh Chandra, *Industrialization and Development in the Third World* (Londra: Routledge, 1992).
49. Hindistan ve Mısır gibi ülkelerde sınıf iktidarının doğası üzerine ateşli bir tartışma vardı. İktisatçı Michal Kalecki ve K.N. Raj gibi bazıları, küçük burjuvazinin bu yeni uluslara hâkim olduğunu ve dolayısıyla tam teşekküllü kapitalist rejimler olarak görülemeyecek "ara rejimler" yarattıklarını ileri sürüyordu. Kalecki'nin "ara rejim" üzerine klasik makalesi *Essays on the Economic Growth of the Socialist and Mixed Economy*'de (Londra: Allen, Unwin, 1972) yayımlanmıştır. Raj'ın katkısıysa, "The Politics and Economics of Intermediate Regimes," *Economic and Political Weekly*, 7 Temmuz 1973'te yer alır. Komünist entelektüel ve lider E.M.S. Namboodripad'ın güçlü cevabı, "On Intermediate Regimes," *Economic and Political Weekly*, 1 Aralık 1973'te bulunabilir. Namboodtipad'ın temel eleştirisi, Raj'ın (ve Kalecki'nin) Hindistan gibi toplumlarda, tasfiye olmaktansa ithal ikameci mantığa bir sınıf pazarlığı sonucunda razı olan büyük burjuvazinin rolünü takdir etmemesiydi. Namboodripad'ın konumu Charles Bettelheim'ın Hindistan'a dair az bilinen Marksist çözümlemesi tarafından desteklenmiştir. Bettelheim, *India Independent* (New York: Monthly Review Press, 1968). "Devlet kapitalizmi büyük burjuvazi tarafından onaylanmış bir politikadır" diye belirten (37) Prakash Karat tarafından "A Political Economy of India," *Radical Review* 2, Sayı 1'de (Ocak 1971) üretken bir şekilde ele alınmıştır.
50. Raúl Prebisch, "North-South Dialogue," *Third World Quarterly* 2 (Ocak 1980): 15-18.
51. Birleşmiş Milletler, 1940'larda sonuç raporunda toprak reformunun toplumsal dönüşüm için önemli bir politika olarak savunulduğu bir araştırma başlatmıştı. Bu rapor sonraki yirmi yıl içinde BM'nin bütün çabalarının mihenk taşı haline geldi. *Land Reform: Defects in Agrarian Structure as Obstacles to Economic Development* (New York: UN Department of Economic Affairs, 1951).

Tahran

1. E.V. Abrahamian, "Social Bases of Iranian Politics: The Tudeh Party, 1941-53" (Doktora tezi, Columbia Üniversitesi, 1969), partinin en verimli dönemine dair makul bir giriştir.
2. Stephen Kinzer, *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror* (New York: John Wiley, 2003); Mark Gasiorowski ve Malcolm Byrne, ed., *Mohammed Mossaddeq and the 1953 Coup in Iran* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2004).
3. Bandung'da İran temsilcisi Celal Abduh, konferansı, Bulganin'in SSCB'nin Sovyetlerin İran'dan kopan bölgedeki müttefiklerinden aldıkları petrol imtiyazları ve 1946 Aralığına kadar İran ordusunu engellemek için Kızıl Ordu'yu kullanmaları nedeniyle 1945-46'da Azerbaycan Demokratik Partisi'ne verdiği destekten dolayı Şah rejiminden özür dilediği konusunda bilgilendirdi. Bulganin'in özrü Tudeh'i Tavuskuşu Tahtı'na karşı dikkatli hareket etmesi için uyardığı anlamına geliyordu. George McTuran Kahin, ed., *The Asian-African Conference: Bandung, Indonesia, April 1995* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1956), 20-21.
4. Örneğin Malecki, bunu ne toplumu ne de bireyi feda edecek, ne bireylerin hiyerarşisini ne de toplumun havasızlıktan boğulmasını tercih edecek "kitlesel bir sivil düzen"in yaratılmasına yazdığı zafer şarkısıyla anlatıyordu. Farzin Vahdat, *God and Juggernaut: Iran's Intellectual Encounter with Modernity* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2002), 112.
5. Michael C. Hillmann, *A Lonely Woman: Forugh Farrokhzad and Her Poetry* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 1987), 83.
6. *Nun va al-qalam* derlemesi geçmişte geçmekle birlikte, İran toplumuna dair hoş bir alegoridir. Çevirisi: *By the Pen* (Austin: Center for Middle Eastern Studies, University of Texas, 1988).
7. 1958 tarihli etkileyici romanı *Mudir-i madrasah*'nin temel sorunu budur. Çevirisi: *The School Principal* (Minneapolis, MN: Bibliotheca Islamica, 1974).
8. Octavio Paz, *El Ogro Filantrópico: Historia y politica 1971–1978* (Barcelona: Editorial Seix Barral, 1983), 33-34, 45.
9. Uday Singh Mehta, *Liberalism and Empire* (Chicago: University of Chicago Press, 1999).
10. Jalal Al-e Ahmad, *Occidentosis: A Plague from the West* (Berkeley, CA: Mizan Press, 1984), 27-28. Bandung'da delegeler "Asya ve Afrika'nın pek çok yerinde hangi biçim altında olursa olsun sömürgeciliğin mevcudiyetinin ... halkların ulusal kültürlerini ezdiği" gerçeğini kısık sesle dile getirmişlerdi. Kahin, *The Asian-African Conference*, 79.
11. L.P. Elwell-Sutton, *Persian Oil: A Study in Power Politics* (Londra: Lawrence and Wishart, 1955).
12. Al-e Ahmad, *Occidentosis*, 62-63.
13. Örneğin bkz. Jalal Al-e Ahmad, *Awrazan* (Tahran: Kitabkhanah-i Danish, 1954) ve *Jazirah-i Kharg* (Tahran: Kitabkhanah-i Danish, 1960).
14. Amitav Ghosh 1980'lerin sonlarında Mısır'a seyahat ettiğinde, bir imamla Mısır ve Hindistan'ın göreli gelişmişlikleri üzerine tartışmıştı. Köşeye sıkışan Ghosh

Hindistan'ın "nükleer bir patlama bile yaptığı"yla böbürlenmiş, Mısır'ın "yüzyıl içinde bile bu noktaya gelemeyeceğini" iddia etmişti. İki büyük uygarlığın temsilcileri "modern şiddet teknolojisi üzerinde öncelik iddiasında bulunmak için" birbirleriyle yarışıyor; altın standardı "Batı", "bilime, tankalara, silahlara ve bombalara" indirgeniyordu. Amitav Ghosh, *In an Antique Land* (Delhi: Ravi Dayal, 1992), 234-36.

15. Brezilya için toplum bilimci ve daha sonra büyükelçi Mario de Mello'nun *Desenvolvimento e cultura: O problema do estetismo no Brasil* (São Paulo: Nacional, 1963) eserine bakınız.
16. Alioune Diop, "Opening Address," *Présence Africaine* (Haziran-Kasım 1956): 9. Konferansa ilişkin daha kapsamlı bir değerlendirme için bkz. James Baldwin, "Princes and Powers," *Nobody Knows My Name: More Notes of a Native Son* (New York: Dial Press, 1961).
17. Senegalli iktisatçı Mamadou Dia, konferansın dikkatini, bütünüyle kültürel meselelerden Afrika ulusal kurtuluş hareketlerinin liderlerine yaşamın ekonomisiyle ilgilenmeleri için verilen tarihsel fırsata çekti. Bununla birlikte "iktisadi olanın" Césaire'in "kültürel" analizinde sahip olduğu analitik merkeziyeti reddediyordu. Bennetta Jules-Rosette, *Black Paris: The African Writers' Landscape* (Urbana: University of Illinois Press, 1998), 62-63.
18. "Négritude [Siyahlık] müphem ve etkisiz bir ideolojidir," demişti Dahomey'den gelen Kültür ve Gençlik Bakanı Stanislas Adoveti. "Afrika'da devrimci savaşın dışında kalan bir yazına yer yoktur. Négritude ölmüştür." Alıntılayan Jules-Rosette, *Black Paris*, 71.
19. Aimé Césaire, *"Culture and Colonisation," Présence Africaine* (Haziran-Kasım 1956): 203-4.
20. Zaman zaman bu fikri savunanlar bile sonuçlarını onaylamıyordu: "Bir Asyalı ya da Afrikalı olarak," diye yazmıştı Al-i Ahmed, "âdetlerimi, kültürümü, müziğimi, dinimi ve saire, yeryüzünü çıkarılmamış bir tarihi eser gibi saklamam bekleniyor ki beyefendiler onları bulup gün ışığını çıkarabilsin, bir müzede sergileyebilsin ve 'Evet, ilkel yaşamın bir başka örneği' diyebilsinler." Al-e Ahmad, *Occidentosis*, 34. Diop'un Paris'teki dinleyicilerine söylediği gibi "Mirasımız eğer müzelerin ve Avrupa'daki meraklıların çıkarları için toplanıp mumyalanırsa, gereken işlevi yerine getiremez. Halkın klasiklerine taze bir gerçeklik kazandırılmalı ve böylece her bir kuşak tarafından yeniden düşünülüp yorumlanmalı. Bizimkiler için bu böyle olmalı." Diop, "Opening Adress," 16.
21. Diop, "Opening Address," 12.
22. Brezilya için bkz. Linda Rabben, *Unnatural Selection: The Yanomani, the Kayapó, and the Onslaught of Civilization* (Seattle: University of Washington Press, 1998). Hindistan için bkz. Archana Prasad, *Against Ecological Romanticism: Verrier Elwin and the Making of the Anti-Modern Tribal Identity* (Yeni Delhi: Three Essays Press, 2003). Orta Amerika için bkz. Richard Adams and Santiago Bastos, *Las relaciones étnicas en Guatemala, 1944–2000* (Antigua Guatemala: Centro de Investigaciones Regionales de Mesoamérica, 2003). Namibya örneği için bkz. Robert Gordon, *The Bushman Myth: The Making of the Namibian Underclass* (Boulder, CO: Westview Press, 1992).
23. Césaire, "Culture and Colonisation," 207.
24. Ibid., 197.

25. "Bu tür bir varsayımdan gerçeğe daha uzak hiçbir şey olamaz. Milliyetçilik göründüğü şey değildir, hele kendisine göründüğü şey hiç değildir." Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983), 56.
26. 1963 yılında, antropolog Clifford Geertz şöyle yazmıştı: "Yeni devletlerin çok etnili, genellikle çok dilli ve bazen de çok ırklı nüfusları, doğrudan, somut ve onlara göre böylesine "doğal" bir çeşitliliğe içkin, doğası gereği anlamlı bu tasnifi, kendi bireyselliklerinin özsel içeriği olarak görme eğilimindedirler. Bu spesifik ve aşina olunan özdeşlikleri, kapsayıcı ve bir biçimde yabancı bir sivil düzene duyulan genelleşmiş bir bağlılık lehine ikincilleştirmek, ya kültürel olarak farklılaşmış bir kitle içinde özümsenme ya da daha kötüsü, bu düzene kendi kişiliğinin doğasını aşılayan herhangi bir rakip etnik, ırksal ya da dilsel topluluğun hâkimiyeti yoluyla özerk bir kişi olma tanımının kaybedilmesi riskini taşır. Fakat aynı zamanda, bu tür toplumların en aydınlanmış mensupları dışında kalan herkes bu denli arzuladıkları ve elde etmeye bu denli kararlı oldukları toplumsal reform ve maddi ilerleme imkânlarının, makul ölçüde geniş, bağımsız, güçlü, düzenli bir siyasa içine hapsolmalarına giderek daha fazla bağlı olduğunun en azından belirsiz bir şekilde –liderleriyse kuvvetle– farkındadır. Görünür ve önemli biri olarak tanınma ısrarı ve modern ve dinamik olma isteği bu nedenle birbiriyle uyuşmama eğilimindedir ve yeni devletlerdeki siyasi sürecin büyük bir bölümü onları bir arada tutma çabasının etrafında döner." Üçüncü Dünya entelektüellerinde, Geertz'in çok ulusçuluğun, bölgeciliğin ya da Üçüncü Dünyacılığın öznelliğin yitimi anlamına geleceğine ilişkin kaygısını görmeyiz. Clifford Geertz, "The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States," *The Interpretation of Cultures* (New York: Basic Books, 1973), 258-59.
27. Alıntılayan *Conference for the Establishment of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation*, Institute of Civil Engineers, Londra, 1-16 Kasım 1945 (Paris: UNESCO Archives, Sayı AG 41), 49.
28. Nicholas B. Dirks, *Castes of Mind: Colonialism and the Making of Moder India* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001); Edmund Leach, *Social and Economic Organisation of the Rowanduz Kurds* (Londra: P. Lund, 1940), 19; Talal Asad, "Two European Images of Non-European Rule," *Anthropology and the Colonial Encounter*, ed. Talal Asad (New York: Humanities Press, 1973); Mahmood Mamdani, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996).
29. Kültür alaşımı için bkz. Tara Chand, *Influence of Islam on Indian Culture* (Allahabad: Indian Press, 1963); Humayun Kabir, *The Indian Heritage* (Bombay: Asia Publishing House, 1946). Kabir bağımsız Hindistan'ın eğitim bakanı oldu.
30. Frantz Fanon, "Racism and Culture," *Présence Africaine* (Haziran-Kasım 1956): 131.
31. Diop, "Opening Address," 15.
32. Aimé Césaire, *Discourse on Colonialism* (New York: Monthly Review Press, 2000), 69-70.
33. Alıntılayan *Conference for the Establishment of the UNESCO*, 33. Yine Bandung'da ve başka yerlerde, antik dünyada yaygın görülen halklar arasındaki temasın uzun tarihini canlandırmaya yönelik kabul gören bir ihtiyaç vardı. Vijay Prashad, *Everybody Was Kung Fu Fighting: Afro Asian Connections and the Myth of Cultural Purity* (Boston: Beacon Press, 2001), Birinci Bölüm'de belgelenmiştir.

34. *Afro-Asian Peoples' Solidarity Conference*, Kahire, 26 Aralık 1957-1 Ocak 1958 (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1958), 192.
35. Kahin, *The Asian-African Conference*, 79-80.
36. Lotus eserlerinin en iyisi iki ciltlik *Afro-Asian Short Stories: An Anthology*'de (Kahire: Permanent Bureau of Afro-Asian Writers, 1973) derlenmiştir. Derlemede Kenya (James Ngugi ve Grace Ogot), Güney Africa (Alex La Guma), Malezya (Tan Kong Peng), Japonya (Dazai Osamu), Hindistan (Mulk Raj Anand), Irak (Fouad Tokarly) ve Filistin (Emil Habibi) gibi ülkelerden kırk bir hikâye yer almıştı.
37. Sovyetler burada hayati rol oynamıştı, çünkü Progress Publishers yayınevi sadece Rusça kitaplarını çeşitli Avrupalı olmayan dillere çevirmekle kalmamış, aynı zamanda Urducadan Arapçaya, Koreceden Swahili diline de eserler çevirmişti. Çocukken, Progress Publishers tarafından yayımlanmış, ucuz ama müsrifçe resimlendirilmiş çocuk hikâyelerini yalayıp yutardım. Rus, Afrika, Asya ve diğer yerlerden halk hikâyelerini güzel baskılarla yayımlarlardı. 1970'lerde Progress Publishers "Üçüncü Dünyanın Sorunları" başlıklı, yeni ulusların yüzleşmeye başladıkları açmazlar üzerine Rus ve diğer yazarlar tarafından kaleme alınmış kitapların da olduğu bir dizi başlatmıştı. Buna dair bir başka görüş için Pankaj Mishra, "The East Was Red," *The Guardian*, 4 Şubat 2006.
38. Portal için bkz. Daniel Reedy, *Magda Portal, la pasionaria peruana: biografía intelectual* (Lima: Ediciones Flora Tristán, 2000).
39. Al-e Ahmad, *Occidentosis*, 63.
40. Bazı bağlamlarda, demokrasiyi yerlileştirme girişimi, demokrasinin kendi adına askıya alınmasına neden oldu (bunun en iyi örneği çok partili sistemin birleşik Tanzanya'yı parçalayacağını ileri süren Julius Nyerere tarafından geliştirilen mantıktı).
41. "Özgürlük ağacı ekilirse [Hindistan'da] büyür mü? Haklar beyannamesi *Sanskritçeye* tercüme edilebilir mi? *Bramin*, *Chetree*, *Bice*, *Sooder* ve *Hallochore* [ilk dördü Vedalardaki metinsel *varna*lar, sonuncusuysa sağlık işçileri için kullanılan Farsça bir terimdir] eşit bir zeminde bir araya gelebilir mi? Eğer bunlar mümkün değilse onları kendilerine vermekte bir miktar güçlük yaşayabilirsiniz." Jeremy Bentham, "Emancipate Your Colonies," *The Works of Jeremy Bentham*, ed. J. Bowring (1830; yeniden basım New York: Russell and Russell, 1962), 4:417.
42. Alıntılayan *Afro-Asian Peoples' Solidarity Conference*, 135.
43. UNESCO, *Fundamental Education: Common Ground for All Peoples* (Cenevre: UNESCO, 1947). Kahire'de toplanan Afrika-Asya Kadınlar Konferansı, cehaletin ortadan kaldırılmasına yönelik bir dizi yaklaşım önerdi ve bunlardan pek çoğu Üçüncü Dünya hareketlerinin hayatına girdi. En önemli girişimler arasında kütüphanelerin yaratılması için bağışlar toplanması, popüler eğitim kitaplarının yayımlanması ve yetişkin eğitimi yer alıyordu. Fakat sınıfta öğrencilere esasen kent yönelimi bir müfredatın pasif alıcıları olarak muamele edildiği takdirde bu çabalar işe yaramazdı. Sınıf için hazırlanan malzemelerin "hayat ve çalışma koşullarına" uygun olması ve cehalete karşı mücadelenin "halk örgütleri tarafından desteklenen daha geniş halk hareketlerinin" bir parçası haline gelmesi gerekiyordu. *The First Afro-Asian Women's Conference, Cairo, 14-23 January 1961* (Kahire: Amalgamated Press of Egypt, 1961), 30.
44. Şebnem Virmani'nin 1996 yılında çektiği *When Women Unite: The story of an Upri-*

sing belgeseli, bir okuryazarlık çevresinde örgütlenip, daha sonra ucuz içkilere karşı ülke çapında bir kampanya başlatan Andhra Pradesh'li kadınlar hakkındadır. Siyasi ve toplumsal reform hareketleriyle bağlantılı çağdaş okuryazarlık kampanyalarının gücüne dair mükemmel bir belgedir. Kerala'nın Ernakulam bölgesindeki "topyekûn okuryazarlık kampanyası" da aynı ölçüde etkileyicidir. Bkz. P.K. Michael Tharakan, *The Ernakulam District Total Literacy Programme: Report of the Evaluation* (Trivandrum, Hindistan: Centre for Development Studies, 1990); Kerala Sastra Sahitya Parishad, *Lead Kindly Light: Operation Illiteracy Eradication. A Report on the Intensive Campaign for Eradication of Illiteracy in Ernakulam* (Trivandrum, Hindistan: KSSP, 1991).

45. Müthiş bir değerlendirme için bkz. Jonathan I. Israel, *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity, 1650-1750* (Oxford: Oxford University Press, 2001).
46. Bu eğilime karşı en iyi ampirik uyarı şurada bulunabilir: Pervez Hoodbhoy, *Islam and Science* (Londra: Zed Books, 1991). En iyi felsefi itiraz için bkz. Meera Nanda, *Prophets Facing Backwards: Postmodern Critiques of Science and Hindu Nationalism in India* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2003).
47. Bu yazarın Antonio Gramsci'nin organik aydınlar üzerine yazılarındaki çerçeve ve kavramlardan yararlanan *Dar Khedmat va Khianat Rushanfekran* isimli eserindendir. Bkz. Vahdat, *God and Juggernaut*, 119-20. Çağdaş bir İranlı, yönelimi (ezoterik İslam ve folklorik kökenleriyle çok daha fazla ilgilenen) Al-i Ahmed'e kıyasla geleneksel İslama çok daha fazla hürmet göstermekle birlikte, Al-i Ahmed'in arayışını sürdürmektedir. Bkz. AbdolKarim Soroush, *Reason, Freedom, and Democracy in Islam: Essential Writings of AbdolKarim Soroush* (Oxford: Oxford University Press, 2000).
48. Al-e Ahmad, *Occidentosis*, 30.
49. Ibid., 79.
50. Alıntılayan Darius M. Rejali, *Torture and Modernity: Self, Society, and State in Modern Iran* (Boulder, CO: Westview Press, 1994), 140.
51. "A Change of Ideas," *Time*, 27 Eylül 1963, 79.
52. Ölümünün ardından İran Devrimi'yle ilişkilendirilme talihsizliğine uğradı ve sonra kimileri tarafından İslami rejimin öncüllerinden biri olarak görülmeye başladı. Bkz. Val Moghadam, The Revolution and the Regime: Populism, Islam, and the State in Iran," *Social Compass* 36, Sayı 4 (1989): 429; Mehrzad Boroujerdi, "*Gharbzadegi*: The Dominant Intellectual Discourse of Pre- and Post-Revolutionary Iran," *Iran: Political Culture in the Islamic Republic*, ed. Samih Farsoun ve Mehrdad Mashayekhi (Londra: Routledge, 1992).
53. Simin Daneshvar, *Savushun* (Washington, DC: Mage Publishers, 1990). Alternatif bir çeviri için bkz. *A Persian Requiem* (Londra: Halban, 1991).
54. Forugh Farrokhzad, "Kasi Keh Mesi-e Hichkas Nist," *Arash* 10 (Yaz 1966), Hillmann, *A Lonely Woman*, 65-68 içinde.

Belgrad

1. Fernando Claudín, *The Communist Movement: From Comintern to Cominform, 2. Bölüm* (New York: Monthly Review Press, 1975), 390-91.
2. Alıntılayan François Fejtö, *Histoire des démocraties populaires* (Paris: Editions du Seuil, 1969), 85-86.
3. İtalyan Komünist Partisi'nin genel sekreteri Palmiro Togliatti 1956'da partisinin konumunu "çok merkezcilik", "ya da sosyalizme giden ulusal yollar" olarak ortaya koymuştu. *VII Congresso del PCI* (Roma: Editori Riuniti, 1956), 45. Moskova hareketin önemli bir merkezi olarak kalmıştı, ama Togliatti'nin ileri sürdüğü gibi, her ulusal komünist parti, Moskova'nın değil kendi analizlerine dayanarak kendi strateji ve taktiklerini geliştirecekti. Bu Batı Avrupalı partilerin "Bir zamanlar Moskova bizim Roma'mızdı, ama artık değil. Artık hiçbir yol gösteren merkez, hiçbir uluslararası disiplin tanımıyoruz" diye ilan ettikleri 1976'nın Avrokomünist manifestosundan çok uzak bir çığlıktı bu. Fernando Claudín, *Eurocommunism and Socialism* (Londra: New Left Books, 1978), 54.
4. Yugoslavlar Batı Avrupa devletlerinden ve Birleşik Devletler'den yatırım sermayesi ve dış yardım almayı kabul ettiler. 1949 Temmuzunda Tito bu yabancı sermeye girişini meşrulaştırıyordu: "Makine almak için bakırımızı sattığımızda, bilincimizi satmıyoruz, sadece bakırımızı satıyoruz." Alıntılayan Claudin, *The Communist Movement*, 509.
5. Bandung bir Asya ve Afrika konferansı olduğundan, Yugoslavya katılamadı, ama Brijuni zirvesi Nasır ve Nehru'nun kıtaları aşan ve Üçüncü Dünya tasavvuruna sahip olanları içine alan bir çerçevenin yaratılmasında Tito'ya katılmalarını sağladı. Ayrıca, Avrupa'nın bakış açısından, Yugoslavya'ya dönüşmüş olan bölge vahşi ve aşağı, bir anlamda Üçüncü Dünya'nın geri kalanıyla benzer bir yer olarak görülüyordu. Belki de bu mirasın Yugoslavya'nın Üçüncü Dünya'nın saflarına sıcak bir şekilde kabul edilmesinde bir rolü vardı. Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1994).
6. Gerçekten de Cezayir'in ilk devlet başkanı Ahmed Bin Bella 1964'te Belgrad'a gittiğinde, "küçük bir ülke olsa da dünya sorunlarının çözümüne katkıda bulunduğu" ve benimsediği sosyalizm versiyonu "demokrasiye dikkat gösterdiğinden ve sosyalizmle demokrasiyi harmanladığından hepsinden daha iyi olduğu" için Tito hükümetine teşekkür etti. Alvin Z. Rubinstein, *Yugoslavia and the Nonaligned World* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1970), 88.
7. İsrail'i 1948'de alelacele tanıması ve Hindistan'ın Kaşmir'e ilişkin iddiaları karşısındaki cüreti SSCB'yi Mısır ve Hindistan'daki yönetici sınıftan daha da tecrit etti.
8. Ayrıntılar için bkz. Robert J. McMohan, *The Cold War on the Periphery: The United States, India, and Pakistan, 1947-1965* (New York: Columbia University Press, 1994); Dennis Kux, *India and the United States: Estranged Democracies* (Washington, DC: National Defense University Press, 1992).
9. Douglas Little, *American Orientalism: The United States and the Middle East since 1945* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2002), 166-67.
10. Gabriel Kolko, *Confronting the Third World: United States Foreign Policy, 1945-1980* (New York: Random House, 1988), 62. ABD'deki ana akım literatür her zaman barış

için bir araya gelmiş devletlere en kötü niyetleri atfetmeye hazır bir şekilde, sürekli olarak bağlantısızlar hareketinin amacını gözden kaçırmıştır. Arthur Holcombe, *Peaceful Coexistence: A New Challenge to the United Nations* (New York: Twelfth Report of the Commission to Study the Organization of Peace, Research Affiliate of the American Association for the United Nations, 1960); Richard V. Allen, *Peace or Peaceful Coexistence?* (Chicago: American Bar Association, 1966).

11. Sukarno'nun 1961 Bağlantısızlar Hareketi Konferansı'nda yaptığı açılış konuşması doğrudan bu noktayı vurgular: "Bağlantısızlık tarafsızlık değildir. Bu konuda bir kafa karışıklığı olmasın. Hayır, bağlantısızlık tarafsızlık değildir. Kendisini uzakta tutan birinin tepeden bakışı değildir –'her ikinize de lanet olsun'. Bağlantısızlık politikası, savaş durumunda tarafsız bir konum alma arayışındaki bir politika değildir; bağlantısızlık politikası kendi rengi olmayan bir tarafsızlık değildir; bağlantısız olmak iki dev blok arasında bir tampon devlet olmak anlamına gelmez. Bağlantısızlık yüce bağımsızlık, kalıcı barış, toplumsal adalet ve özgür olma özgürlüğü davasına etkin bir adanmışlıktır. Bu davaya hizmet etme kararlılığıdır; insanın toplumsal bilinciyle uyumludur." Alıntılayan *The Conference of Heads of State or Government of Non-Aligned Countries* (Belgrad: Editions Jugoslavija, 1961), 27. Bağlantısız olma fikri Birleşmiş Milletler'in 1950 yılındaki 5. Oturumunda Yugoslavya'nın Dışişleri Bakanı Edvard Kardelj tarafından çok iyi ortaya konulmuştur: "Yugoslavya halkları insanlığın bugün büyük güçlerden birinin ya da diğerinin hâkimiyeti arasında seçim yapması gerektiği varsayımını kabul edemezler. Başka bir yol daha olduğunu düşünüyoruz, özgür ve eşit uluslardan oluşan bir dünya, uluslar arasında demokratik ilişkiler ve uluslaın eşitlik temelinde her yerde barışçıl işbirliği için, halkların iç işlerine dışarıdan müdahaleye karşı zorlu, ama aynı zamanda zorunlu bir demokratik mücadele yolu." Rubinstein, *Yugoslavia*, 29. Bağlantısızlar Hareketi grubu için bağlantısızlık hukuki bir kavram değil, siyasi ve ahlaki bir uzamdı. Lars Nord, *Nonalignment and Socialism* (Stockholm: Raben and Sjögren, 1974), 58-59.
12. Nasır, barajın finansmanı için çeşitli güçlere başvurmuştu, fakat Birleşik Devletler'in ve Dünya Bankası'nın hevesli önerisiyle yetindi. İngiliz Dışişleri Bakanı Harold MacMillan, Nasır'ın "birbirlerinin fiyatını arttırmaları için hem Batıyı hem de Sovyetleri kışkırtmak" istediğini görmüştü. Harold MacMillan, *Tides of Fortune, 1945-1955* (New York: Harper and Row, 1969), 635.
13. Alıntılayan Little, *American Orientalism*, 171. Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Geoffrey Aronson, *From Sideshow to Center-Stage: U.S. Policy toward Egypt, 1946–1956* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 1986), 256; Townsend Hoopes, *The Devil and John Foster Dulles* (Boston: Little, Brown, 1973).
14. Alıntılayan Melvyn Leffler, *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War* (Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1992), 18-19.
15. Alıntılayan H.W. Brands, *The Specter of Neutralism: The United States and the Emergence of the Third World, 1947–1960* (New York: Columbia University Press, 1989), 273.
16. "The Brioni Document. Joint Communiqué by President Tito, President Nasser, and Premier Nehru," *Review of International Affairs* 7, Sayı 152-53 (1956).

17. Belgrad toplantısına bir peşrev olarak, Tito 1961'de özgürlüğüne kavuşmuş Afrika ülkelerinde kapsamlı bir seyahat yaptı. Tito, Gana parlamentosundaki temsilcileri dünyaya hâkim olan faşist ve sömürgeci yöneticilerin antitezi olduklarını söyleyerek onurlandırdı. "Milyonlarca sıradan insan tarih sahnesine çıktı," dedi ve "bir avuç sorumsuz savaş taraftarının kaderleri üzerine kumar oynamasına izin vermeyecekler." Josef Broz Tito, "Speech in the Parliament of the Republic of Ghana," *Selected Articles and Speeches, 1941–1961* (Zagreb: Naprijed, 1963), 345. Tito'nun seyahatine dair iki yararlı belge daha bulunmaktadır: *President Tito's Visit to Friendly African Countries* (Belgrad: Edition Jugoslavija, 1961); Obren Milicevic, *With Friends in Africa* (Belgrad: Edition Jugoslavija, 1961).
18. Belgrad'dan sonra, BH Devlet Başkanları Konferansları şu şehirlerde düzenlendi: Kahire (1964), Lusaka (1970), Cezayir (1973), Colombo (1976), Havana (1979), Yeni Delhi (1983), Harare (1986), Belgrad (1989), Jakarta (1992), Cartagena de Indias (1995), Durban (1998) ve Kuala Lumpur (2003). Bu yıllar boyunca dışişleri bakanlarının ve daha düşük düzeydeki temsilcilerin katıldığı başka konferanslar da yapıldı.
19. Üç devin hayatlarında çok sayıda olumsuz yan da vardı ve Tito'nun otoriteryen eğilimleri ve partideki iç demokrasiye zarar vermesine ilişkin pek çok şey yazılmıştır. Tito'nun bir dönem müttefiki, sonrasındaysa şiddetli bir muhalifi olmuş birisi tarafından kaleme alınan analitik bir değerlendirme için bkz. Milovan Djilas, *Tito: The Story from Inside* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1980). Hemen hemen aynı şeyler Nehru ve Nasır için de söylenebilir. (bkz. Saïd K. Aburish, *The Last Arab: A Biography* [New York: Thomas Dunne Books, 2004]).
20. Bu politik çeşitlilik BH'nin geleneksel anlamda bir blok haline gelmesini imkânsız kılmıştı. Kahire'deki İkinci BH Konferansı'ndan önce BH'nin tarihini değerlendirirken, Yugoslavya'nın Birleşmiş Milletler eski temsilcisi Miso Pavicevic şöyle yazmıştı: "Belgrad Konferansı'nın üçüncü bir blok ya da dışarıya kapalı bir kulüp kurma niyetiyle toplanmadığı pek çok kez tekrarlanmıştır. Belgrad Konferansı'nın ve bağlantısız ülkelerinin izlediği politikanın hedefi her zaman blok çatışmasının alanını daraltmak ve barışçıl ve etkin bir arada yaşamanın hâkim olduğu bir dünya inşa etmek olmuştur. Artan sayıda ülkenin Belgrad Konferansı'nda formüle edilen politikayı benimsiyor olduğu gerçeği, bu politikanın ne kadar önemli ve haklı olduğunun hem olağanüstü bir sonucu hem de güçlü bir kanıtıdır. Blok tartışması bağlantısız ülkelerin izlediği politikanın doğasına aykırıdır ve yaşam tarafından geride bırakılması gereken onu dar sınırlara hapsetme çabaları da öyle. Miso Pavicevic, "Why a New Conference of Non-Aligned Countries?" *Review of International Affairs* 15, Sayı 333 (1964): 5.
21. Alıntılayan *The Conference of Heads of State or Government*, 69.
22. İki ülke ciddi bir şekilde denetmenleri ağırlamaya ancak Üçüncü Dünya'nın bu güçlü baskısı ve 1962 Küba Füze Krizi'nin geriliminin ardından başladı. 1968 Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nı mümkün kılan da büyük oranda karşılıklı güven yaratan bu gelişmeydi. Antlaşma daha sonraki nükleer silahsızlanma antlaşmalarının büyük bir kısmının ana çatısını oluşturdu. Üçüncü Dünya'daki pek çok kişiye göre, ABD'nin nükleer meseledeki inadı süper güç algılarının bozulmasının başlıca müsebbibiydi. 1946 Baruch Planı, Birleşik Devletler'in teknolojik ve askerî hâkimiyetini sürdürmesini sağlayan bir tezgâh gibi görülmüştü. Ayrıca, SSCB Birleşmiş Milletler'in 15. Oturumu'nda (1960) nükleer denemelere karşı oy kullan-

dığında ve 1985'te tek taraflı olarak denemeleri sona erdirdiğini ilan ettiğinde, Birleşik Devletler aynı şekilde karşılık vermedi. Hatta 18 Eylül 1959'da SSCB Birleşmiş Milletler'in 14. Oturumu'na topyekûn silahsızlanma için bir bildiri sunduğunda, diğer nükleer seçkinler bunu sessizce okudular.

23. *The Conference of Heads of State or Government*, 87 (Haile Selassie), 99 (Nkrumah), 254–55 (nihai karar).
24. Ibid., 264.
25. Koltukların ve veto yetkisinin nükleer silahlarla hiçbir ilgisi yoktu. 1945'te sadece Birleşik Devletler'in nükleer kapasitesi vardı, fakat bundan kısa bir süre sonra, SSCB, İngiltere ve Fransa da ABD'ye katıldı. 1971'de Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler'de (ve Güvenlik Konseyi'nde) Tayvan'ın yerini aldığında, elinde 1964'te test etmiş olduğu bir nükleer bomba vardı. O halde, beş Güvenlik Konseyi üyesi sonunda nükleer birer güç olsalar da, Üçüncü Dünya konseyin genişletilmesini talep ettiğinde durum böyle değildi. Hindistan 1974'te nükleer silahlarını test ettikten sonra da kulübe davet edilmedi. Güvenlik Konseyi üyelerine dünya meseleleri üzerinde veto yetkisi veren nükleer güçleri değil tarihsel avantajlarıydı.
26. 1954'ün sonlarında Tito Hindistan Parlamentosu'nda şöyle demişti: "Şimdiye kadar Birleşmiş Milletler uluslararası öneme haiz pek çok sorunu, esasen Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı ve benzeri örgütsel kusurları nedeniyle ve sonra yine Örgüt'te bloklara bölünme eğilimi en başından beri görünür olduğu için çözemedi ve bu, bu uluslararası kurumun doğru düzgün işlemesini engelledi. Josef Broz Tito, "Speech in the Indian Parliament," *Selected Speeches and Articles, 1941–1961* (Zagreb: Naprijed, 1963), 162.
27. Alıntılayan *The Conference of Heads of State or Government*, 70.
28. Rubinstein, *Yugoslavia*, 10. 1964'te Yugoslav Dışişleri Bakanlığından Josip Djerdja, Birleşmiş Milletler'in BH için oynayabileceği role ilişkin anlayışlı ve eleştirel bir çözümleme sundu: "[BH temsilcilerinin Birleşmiş Milletler'deki düzenli toplantıları] bağlantısız ülkelerin barış ve ilerlemeye doğru faaliyet alanlarını sürekli olarak genişletme konusunda daha etkin bir işbirliği yapmalarını mümkün kılacak zorunlu ve sürekli bir danışma prosedürünün rüşeym hali olarak görülmelidir. Bağlantısız ülkeler bir kez daha faaliyetlerini, Birleşmiş Milletler'in çabalarıyla özdeşleştirmiştir. Birleşmiş Milletler daha barışçı ve adil bir dünyada, eşitliğe dayanan bir işbirliğinin düzenleyicisi olmalı ve çeşitliliğe sahip ama mevcut farklılık ve çeşitliliklerin sürtüşme ve çatışma için bir saik ya da sebep haline gelmesi tehlikesinden azade olması gereken bir dünyada genel gelişmenin aracı olarak hareket etmelidir. Kahire programında baş sıraya yazılan Birleştirilmiş Milletler'in demokratikleştirilmesi ve dünya örgütünün mekanizmasında ve şartında bazı gerekli düzeltmelerin yapılmasına yönelik bir yol belirlenmesi, bağlantısız ülkelerin UNO'nun bu önemli rolü üstleneceği günlere gösterişsiz bir güvenle bakmakta olduklarının bir göstergesinden başka bir şey değildir." Josip Djerdja, "The Cairo Programme of Action," *Review of International Affairs* 15, Sayı 350 (1964): 2-3.
29. BH'nin 1961 ve 1964 toplantılarına katılmış olan Küba Devlet Başkanı Osvaldo Dorticós, bu destekten duyduğu memnuniyeti şöyle dile getirmişti: BH, "bağlantısızlığın tarafsızlıkla aynı şey olmadığını, fakat yalnızca bir askerî bloğa katılmamak anlamına geldiğini açık bir şekilde gösterdi." Alıntılayan Jorge I. Domínguez, *To Make a*

World Safe for Revolution: Cuba's Foreign Policy (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989), 222.

30. Amilcar Cabral, "National Liberation and Peace, Cornerstones of Non-Alignment," *Revolution in Guinea: Selected Texts by Amilcar Cabral*, ed. Richard Handyside (New York: Monthly Review Press, 1969), 55.
31. Edvard Kardelj, *Socialism and War: A Survey of Chinese Criticism of the Policy of Peaceful Coexistence* (Londra: Methuen, 1960), 148. Kardelj'in Sovyetlerin Macaristan'a yaptığı müdahaleyi savunması bu teoriden yola çıksa da, Kardelj'in kendi varsayımlarını sonuna kadar takip etmiyordu. Kitabı güçlü bir devletin, masada başka çözümler varken daha zayıf bir ülkeye müdahale etmesini sorgularken, Kardelj müdahaleyi yaşanacak herhangi bir gecikmenin Macar işçi sınıfının çektiği acıyı arttıracak olmasına dayanarak savunuyordu. Fakat müdahalenin hayırlı bir şey değil, "ehven-i şer" olduğunu söylemişti. Edvard Kardelj, *Review of International Affairs* 12, Sayı 161, özel ek (1956).
32. Cabral, "National Liberation and Peace," 53. Cabral yalnız değildir. Aynı fikri dile getiren başkaları da vardı: "Bugün, bütün Afrika kıtasında, Cezayir'den Cape Town'a, Lobito'dan Lusaka'ya kadar Afrika'nın Özgürlük Savaşçıları silaha sarılmıştı ve sömürgeciliğin topyekûn tasfiyesi mücadelesinde silahlarını bırakmaktansa hayatlarını vereceklerdir. Özgürlük ve bağımsızlığın kazanılmasını engellemek için tasarlanmış, sürüncemede bırakılmış anayasal araçlara artık hoşgörü gösterilmeyecektir." Nkrumah, alıntılayan *The Conference of Heads of State or Government*, 103. "Küba halkı gibi, emperyalist ve sömürgeci saldırganlığın kurbanları olan ve burada temsil edilen diğer bütün halkların da, saldırgan ülkelerle barış içinde yaşamak istediklerine eminim. Bizi onlara karşı çıkmaya sevk eden şey sadece geçici bir heves değil. Silaha sarılmaya ve savaşmaya zorlanıyoruz ve ulusunun onurunu ve egemenliğini korumak isteyen hiçbir hükümet bu meydan okumayı reddedemez." Dortícos, alıntılayan *The Conference of Heads of State or Government*, 128. "Sömürgeci ilişkilerin ve değişen koşullar altında sömürgeciliğin özünü korumaya yönelik yeni sömürgeci girişimlerin ortadan kaldırılması, bugün hem sömürge halklarının hem de metropol ülkelerin halklarının yararınadır. Sömürgeci hâkimiyete karşı temel hakları için mücadele veren halklara ve ülkelere sunulacak tam destek, aynı zamanda savaşın kaynaklarının ve dünya barışını tehdit eden tehlikelerin de etkili bir şekilde kökünün kurutulmasının temel şartlarından biridir. Tito, alıntılayan *The Conference of Heads of State or Government*, 161.
33. Alıntılayan Maurice Halperin, *The Taming of Fidel Castro* (Berkeley: University of California Press, 1981), 118-19.
34. Nehru, 1961 BH toplantısında, şöyle demişti: "[Nükleer güçlere] dostça, sadece onları küçümseyip rahatsız edecek ve önlerine koyduğumuz güzergâhı takip etmelerini daha da güçleştirecek şekilde değil, onları kazanacak şekilde yaklaşmalıyız." Alıntılayan *The Conference of Heads of State or Government*, 115.

Havana

1. Bu müdahalelere ilişkin ana akım bir tarih anlatısı, Stephen Kinzer, *Overthrow: America's Century of Regime Change from Hawaii to Iraq* (New York: Times Books, 2006).
2. Dwight D. Eisenhower, *Waging Peace, 1956–1961* (Garden City, NJ: Doubleday, 1965), 523.
3. Jorge I. Domínguez, *To Make a World Safe for Revolution: Cuba's Foreign Policy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989), 84.
4. Maurice Halperin, *The Taming of Fidel Castro* (Berkeley: University of California Press, 1981), 163.
5. Régis Debray, *Strategy for Revolution: Essays on Latin America* (New York: Monthly Review Press, 1971); Frantz Fanon, *Wretched of the Earth* (New York: Grove Press, 1965); Lin Biao, *Long Live the Victory of the People's War!* (Beijing: Foreign Languages Press, 1965).
6. Latin Amerika delegeleri 1927'de Brüksel'de yer almışlardı. Küba 1961 BH toplantısında bulunmuştu. Küba aynı zamanda Cezayir Savaşı'nın önemli bir destekçisiydi. Piero Gleijeses, *Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959-1976* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2002). 1961 Nisanında Afrika-Asya halklarının Dayanışma Konseyi'nin Bandung'daki Dördüncü Oturumu, Afrika-Asya toplantılarına katılan ilk Latin Amerika delegasyonunu memnuniyetle karşıladı. Bandung'a gelen Kübalılar, Domuzlar Körfezi'nde adaya yönelik ABD saldırganlığını mahkûm eden bir karar tasarısında yer aldılar. Sonra, Aralık ayında Kübalılar Afrika-Asya Halkları Dayanışma Örgütü'nün Yürütme Kurulu'nun üç kıtanın katılacağı bir konferansa ev sahipliği yapmaya karar verdiği (Küba tarafından zorlanan bir adımdı) Gazze'ye (Filistin) gittiler. Kübalılar bunun ardından Meksiko'ya giderek, Üç Kıta Konferansı adına bir deklarasyonun kabul edildiği Birinci Latin Amerika Ulusal Egemenlik, İktisadi Özgürleşme ve Barış Konferansı'na katıldılar. Son olarak Moshi'de (Tanzanya), 1963 yılında toplanan Üçüncü Afrika-Asya Halkları Dayanışma Konferansı, Küba delegasyonunun isteği üzerine Üç Kıta Konferansı'nın toplanma yeri olarak Havana'yı seçti.
7. Bütün konularda uzlaşma sağlanmıştı: emperyalizm analizi, sömürgecilik, az gelişmişlik, millileştirme, ırk ayrımcılığı ve kültürel gelişme. *First Solidarity Conference of the Peoples of Africa, Asia, and Latin America: Proceedings* (Havana: Solidarity Conference of the Peoples of Africa, Asia, and Latin America, 1966), 148-55.
8. Ibid., 166.
9. *The Tricontinental Conference of African, Asian, and Latin American Peoples: A Staff Study, Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws of the Committee of the Judiciary of the United States Senate* (Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1966), 21; *First Solidarity*, 129. Eisenhower Vietnam'ın ABD'nin jeostratejik planları açısından taşıdığı değeri gayet iyi biliyordu: "Endonezya'da Başkan Sukarno'nun devrilmesine ne neden oldu sanıyorsunuz? Yeni federal Malezya devletini dışarıdan ve içeriden gelen onca baskıya rağmen bağımsızlığına sıkı sıkıya sarılmasını belirleyen neydi sizce? Size bir şey söyleyeyim: Güney Vietnam'da 450.000 Amerikan askerinin bulunmasının bunda

epey bir payı vardı." Alıntılayan Jonathan Neale, *A People's History of the Vietnam War* (New York: The New Press, 2003), 72.

10. Che Guevara, "Message to the Tricontinental" (ilk olarak Afrika, Asya ve Latin Amerika Halklarının Dayanışma Örgütü Yürütme Sekretaryası tarafından 16 Nisan 1967'de Havana'da yayımlandı), *Guerrilla Warfare*, ed. Brian Loveman ve Thomas Davies Jr. (Lincoln: University of Nebraska Press, 1985), 202. Che'nin açıklaması Castro'nun 1962 tarihli bir konuşmasını takip etmişti: "Devrim yapmak her devrimcinin görevidir. Amerika'da ve dünyada, devrimin muzaffer olacağı biliniyor, ama emperyalizmin cenazesinin geçişini izlemek için başka birinin kapısının eşiğinde oturmak doğru bir devrimci davranış değildir." Alıntılayan Domínguez, *To Make a World Safe for Revolution*, 116.
11. Guevara, "Message," 209, 213.
12. Daniel James, *Che Guevara: A Biography* (New York: Stein and Day, 1969), 188.
13. Sovyet yaklaşımı şurada açıklanmıştır: Herbert Aptheker, *The Truth about Hungary* (New York: Mainstream Publishers, 1957).
14. Mao Tse-tung, *People of the World, Unite and Defeat the U.S. Aggressors and All Their Lackeys* (Beijing: Foreign Languages Press, 1967), 14.
15. David Kimche, *The Afro-Asian Movement: Ideology and Foreign Policy of the Third World* (New York: Halsted, 1973), 201–2.
16. A.W. Singham ve Shirley Hume, *Non-Alignment in an Age of Alignments* (Londra: Zed Books, 1986), 92.
17. Bkz. Gérard Chaliand, *Armed Struggle in Africa* (New York: Monthly Review Press, 1969); Perry Anderson, *Le Portugal et la fin de l'ultracolonialisme* (Paris: François Maspero, 1963).
18. Kwame Nkrumah, *Neocolonialism: The Last Stage of Imperialism* (New York: International Publishers, 1966), x.
19. Ibid., 258.
20. Kwame Nkrumah, *Handbook of Revolutionary Warfare* (New York: International Publishers, 1968), 42.
21. Amilcar Cabral, "The Weapon of Theory," *Revolution in Guinea*, çev. Richard Handyside (New York: Monthly Review Press, 1972), 91.
22. Ibid., 102.
23. Ibid., 107. Cabral ve Fanon Geroge Sorel'den ilham alan devrimci gruplardan epey ayrıdırlar: İmparatorluğun kalbine korku salmak. Cabral ve Danon emperyal güçlerden ziyade sömürgeleştirilmiş halkların psikolojisine yatırım yapmışlardı.
24. 1964'te kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü de PAIGC ile hemen hemen aynı güzergâhı takip etmiş, Arap ordularının Altı Gün Savaşı'nda (1967) yenilmesine kadar silahlı yola başvurmamıştı.
25. *First Solidarity*, 63.
26. FRELIMO'nun Mozambik'te elde ettiği zafer, ZANU ve Zimbabve Afrika Halk Birliği'nin Güney Afrika'nın kuklasını devirmek için sınırın diğer tarafında, Rodezya'da sürdürdüğü mücadeleyi teşvik etti.
27. Silah kültü Üçüncü Dünya'ya pek az somut özgürlük getirdi, hatta, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere iktidarlarına yönelik meydan okumaları savuşturmak için ordunun arkasına saklanan habis liderlerin diktatörlüklerini kolaylaştırdı.

28. Singham ve Hune, *Non-Alignment*, 219.
29. Amilcar Cabral, "Tell No Lies," *Revolution in Guinea*, 89.
30. Cabral, "The Weapon of Theory," 91-92.

Cezayir

1. Mohammed Harbi, *1954: La guerre commence en Algérie* (Paris: Complexe, 1984), 34; Alistair Horne, *A Savage War of Peace: Algeria, 1954-1962* (Londra: Macmillan, 1977), 101-2; Djamila Amrane, *Les Femmes algériennes dans la guerre* (Paris: Plon, 1991); Arslan Humbaraci, *Algeria: A Revolution That Failed* (New York: Praeger, 1966). FLN ve Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın tarihine dair yazdıklarımın büyük bir bölümünde bu metinlerden yararlandım.
2. Alıntılayan Edward Behr, *The Algerian Problem* (Londra: Hodder and Stoughton, 1961), s. 86.
3. Hac'ın örgütü direndi, FLN'nin silahlarıyla karşı karşıya geldi ve dağıldı. Hac'ın kendisiyse Fransa'ya sürgüne gitti. Mohammed Harbi, *Le F.L.N.: Mirage et réalité* (Paris: Jeune Afrique, 1980). Anlatımın büyük bir kısmında, bir zamanlar FLN'nin önde gelen isimlerinden biri olan ve Bin Bella'nın ilk kabinesinde yer alan Mohammed Harbi'nin yazılarından yararlandım. Bin Bella 1965'te devrildiğinde, Harbi hapse atıldı. 1971'de hapisten kaçtı ve 1973'te Fransa'ya sürgüne gitti. Harbi'nin Benjamin Stora ile birlikte kaleme aldığı bir başka yararlı eser için bkz. *La Guerre d'Algérie, 1954-2004* (Paris: Robert Laffont, 2004). Cephenin bir parti olmadığına ilişkin sav için bkz. David Macey, *Frantz Fanon: A Biography* (New York: Picador, 2000), 258. MTLD ve daha sonra FLN'nin Mabrouk Belhocine'si için bkz. William Quandt, *Revolution and Political Leadership: Algeria, 1954-1968* (Cambridge, MA: MIT Press, 1969), 213.
4. Frantz Fanon, *Toward the African Revolution* (New York: Monthly Review Press, 1967), 53.
5. Jean-Paul Sartre, *The Wretched of the Earth*, Frantz Fanon (New York: Grove Press, 1963)'a önsöz, 10.
6. Fanon, *Toward the African Revolution*, 114 ve *The Wretched of the Earth*, 191-92.
7. Maria Lazreg, *The Eloquence of Silence: Algerian Women in Question* (New York: Routledge, 1994), 123.
8. Eril devlete ilişkin çağdaş bir analiz için bkz. Iris Marion Young, "The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State," *Signs* 29, Sayı 11 (2003): 1-25. Ayrıca bkz. Amina Mama, "Sheroes and Villians: Conceptualizing the Colonial and Contemporary Violence against Women in Africa," *Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures*, ed. M. Jacqui Alexander ve Chandra Talpade Mohanty (New York: Routledge, 1997).
9. Ulusal kurtuluş ve ulusal bilinç, diye yazar Fanon, "bütün halkın en derin ümitlerinin her şeyi kucaklayacak şekilde kristalleşmesi yerine, halkın seferber olmasının en doğrudan ve en bariz sonucu olmak yerine, her halükârda sadece boş bir kabuk, ne olabileceğine dair ham ve kırılgan bir karikatür olacaktır." Fanon, *The Wretched of the Earth*, 148.

10. *La Charte d'Alger. Ensemble des Textes Adoptés par le Premier Congrès du parti du F.L.N.* (Cezayir: FLN Commission Centrale d'Orientation, 1964), 104-7. Çevirilerden bazılarını Robert Malley, *The Call from Algeria: Third Worldism, Revolution, and the Turn to Islam*'dan (Berkeley: University of California Press, 1996) ödünç aldım. Kenyalı Jomo Kenyatta da bir tek parti devletini savunmuş, ama hayati bir ikazda bulunmuştu. Kenyatta bir ülkede var olan partilerin sayısının iktidarın doğasını belirlemediğini, yani iki partili bir sistem baskıcı ve gayri demokratik rejimlere yol açabilirken, tek partili devletlerin demokratik olabileceğini belirtmişti. Modern çağın esas icadı iki partili sistem değil, siyasi meşruiyetin sadece bir soyutlama olarak halktan alınmadığı, halkın her gün devletin faaliyetlerini ve kurallarını yaratmak için eylediği "kitle partisi"ydi. Cherry Gertzel, Maure Goldschmidt ve Donald Rothchild, ed., *Government and Politics in Kenya* (Nairobi: East Africa Publishing House, 1969), 113. "Belirli sayıda az gelişmiş ülkede," diye yazmıştı Fanon, "parlamento oyunu baştan bir aldatmacadır. İktisaden güçsüz, tutarlı toplumsal ilişkiler meydana getirebilmekten uzak ve bir sınıf olarak hâkim olma ilkesine dayanan burjuvazi en kolaymış gibi gözüken yolu seçer, tek parti yolunu." Fanon, *The Wretched of the Earth*, 164.
11. Alıntılayan Henry F. Jackson, *The FLN in Algeria: Party Development in a Revolutionary Society* (Westwood, CT: Greenwood Press, 1977), 108.
12. Alıntılayan Quandt, *Revolution and Political Leadership*, 194. Fanon bunu da öngörmüştü: "Parti içi demokrasiyi yaratan ve güvence altın alan aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya verimli alışveriş" ortadan kaybolur. Parti liderliğin arkasına saklandığı bir "ekrana" dönüşür ve parti devam ederken "parti yaşamı" askıya alınır. Halk "mağaralarına geri" gönderilir. Fanon, *The Wretched of the Earth*, 170, 183.
13. François Borella, "La constitution algeriénne: un regime constitutionnel de gouvernement par le parti," *Revue algérienne des sciences juridiques, politiques, et économiques* 1 (Ocak 1964); Jackson, *The FLN in Algeria*, 5. Bölüm.
14. Görüşlerden biri şuydu: "Bin bella sanki yalnızmış gibi hareket eder. Kendi görüşünde ısrarcıdır ve insanların kendisi hakkında ne dediklerinin pek de farkında değilmiş gibi gözükür." Horne, *Savage War*, 540. Bir başka görüşe göreyse kendi adına hiç heykel yaptırmamış, sokaklara kendi ismini verdirmemiştir. David Ottaway and Marina Ottaway, *Algeria: The Politics of a Socialist Revolution* (Berkeley: University of California Press, 1970), 81-82.
15. Ottaway ve Ottaway, *Algeria*, 94-95. Bin Bella'nın rejimine yönelik canlı bir tepki için bkz. Daniel Guérin, *Ci-git le colonialisme* (Paris: Mouton, 1973).
16. Fransız hükümeti 1962'de Cezayir'den çekilmeye karar verdiğinde, Fransız yerleşimcilerden oluşan kalabalık nüfus taşıyabileceği her şeyi yanına almaya ve geride kalanları yok etmeye karar vermişti. Ordu kırsal bölgelerden yakıp yıkma stratejisiyle çekilirken *Organisation Armée Secrète* de Cezayir'in kentsel bölgelerinde sınai ve ticari tesisleri havaya uçurmuştu.
17. Ottaway ve Ottaway, *Algeria*, 57.
18. Ibid., 63-64; John Entelis, *Algeria: The Revolution Institutionalized* (Boulder, CO: Westview Press, 1986), 141; Thomas Blair, *"The Land to Those Who Work It": Algeria's Experiment in Workers' Management* (Garden City, NY: Anchor Books, 1970).
19. *La Charte*, 44-45, 63.

20. Ottaway ve Ottaway, *Algeria*, 41.
21. Aşağı yukarı aynı şey Meksika Devrimi için de söylenebilir. 1910'da patlak veren Meksika Devrimi'ni General Lázaro Cárdenas del Rio'nun altı yıllık idaresi altında bir ulusal inşa dönemi izledi (1934–40). Cárdena'nın rejimi, toprak sahibi aristokrasiye toprak reformunu kabul ettirmek için köylülüğün kitlesel olarak devrimi desteklemesinden yararlandı. Hacienda'nın yerini *ejidos*, Banco Nacional de Credito Ejidal'den sermaye desteği alan komünal topraklar aldı. Cárdenas'ın poltikasının büyük toprak sahiplerinin gücünü çökerttiğini iddia eden birkaç kişi olsa da, çağdaş tarihçilerin bir çoğu rejimin uygulamaya koyduğu demokrasinin gücünü sorgular. Marjorie Becker, *Setting the Virgin on Fire: Lázaro Cárdenas, Michoacan Peasants, and the Redemption of the Mexican Revolution* (Berkeley: University of California Press, 1996); Ben Fallaw, *Cárdenas Compromised: The Failure of Reform in Postrevolutionary Yucatán* (Durham, NC: Duke University Press, 2001). 1938'de Cárdenas hükümeti Meksika'nın petrol kaynaklarına el koydu ve ülkenin kaynaklarından tekelci petrol şirketlerinin değil kendi halkının yararlanması için PEMEX isimli bir milli şirket kurdu. Aynı yıl Cárdenas'ın siyasi müttefikleri *Partido de la Revolución Mexicana*'yı kurdu, ama 1946'da devletin yeni yöneticileri partiye yerinde bir şekilde Partido Revolucionario Institucional adını verdiler. Aslına bakılırsa, Cárdenismo'nun toplumsal gündemi rejim tarafından retorik olarak kullanılmaya devam etti, "Cárdenas'ın *sexenio*'su sırasında şekillenmiş olan korporatist yapı, siyasi denetimin bürokratik kanalları olmanın ötesine gidemedi." Tom Barry, *Zapata's Revenge: Free Trade and the FarmCrisis in Mexico* (Boston: South End Press, 1995), 25. Büyük şirketler tarım üzerinde hâkimiyet kurdular ve *ejidos*'u gerilettiler. PEMEX ise ulusal kurtuluştan ziyade sınai seçkinlerin bir aracına dönüştü. Meksika'daki Cárdenas dönemi yalnız değildi: Her ikisi de ekonominin anahtar sektörlerini millileştiren ve toprak reformları yapmaya çalışan Getúlio Vargas'ın Brezilya'daki (1930-1945) ve Juan Perón'un Arjantin'deki (1946-55) başkanlıkları sırasında yaşanan gelişmelerle çarpıcı bir benzerlik taşıyordu. "Reform"a yönelik bürokratik yaklaşımları ve iktidarı devretme konusundaki sınırları, ya daha muhafazakâr ordu ya da ılımlı toplumsal reform gündemlerine bile müsamaha göstermeyecek eski müttefikleri tarafından devrilmelerine yol açtı.
22. Hikâyeyi nakleden Ricardo Rene Laremont, *Islam and the Politics of Resistance in Algeria, 1782-1992* (Trenton, NJ: Africa World Press, 2000); Abder Rahmane Derradji, *A Concise History of Political Violence in Algeria, 1954-2000: Brothers in Faith, Enemies in Arms* (Lewiston, ME: Mellen Press, 2002).
23. Gerard Chaliand, *L'Algérie est-elle Socialiste?* (Paris: Maspero, 1964), 89; Ottaway ve Ottaway, *Algeria*, 84.
24. 1960'larda bürokratlarının sayısının yüzde 60'tan, gelirlerininse yüzde 200'den fazla arttığı Mısır'da yaşanan da aşağı yukarı buydu. Mahmoud Abdel-Fadil, *Development, Income Distribution, and Social Change in Rural Egypt, 1952–1970* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975), 49; Robert Mabro ve Samir Radwan, *The Industrialization of Egypt, 1939-1973* (Oxford: Clarendon Press, 1976), 239.
25. Ottaway ve Ottaway, *Algeria*, 85.
26. Fanon burada çelişkiye düşmüştür. Daha sonra "Tek parti burjuvazinin, maskelenmemiş, boyanmamış, ilkesiz ve alaycı diktatörlüğünün modern biçimidir" dese de, öncesinde burjuvazinin uyguladığı basınçların, ulusal kurtuluş partisinin tek partili

çözüme yönelmesinin nedenlerinden sadece biri olduğunu söylemiştir. Fanon, *The Wretched of the Earth*, 165.

27. Bu "doğallık" devrimi tarafından ihanete uğradığını düşünen Cezayirli bir partizan tarafından da fark edilmişti: "Haklarımızı kazanabileceğimizi düşündük. Daha sonra doğal olarak tanınacaklarını düşündük." Lazreg, *The Eloquence of Silence*, 140.
28. *La Charte*, 105.
29. Julius Nyerere, *Freedom and Unity* (Dar es Salaam: Oxford University Press, 1967), 312.
30. Ho Chi Minh, "Political Report Read at the National Conference of the Vietnam Workers' Party Held in February 1961," *Selected Works* (Hanoi: Foreign Languages Publishing House, 1961), 3:255. Üçüncü Dünya komünistleri, Marksist gelenek içinde neredeyse Bolşeviklerin Sovyetler Birliği'nde bürokratikleşmenin sorunlarını tecrübe etmeleriyle birlikte başlamış olan uzun bir gelenekten de beslenmişlerdi. Komünist Parti'nin 1922 konferansında Lenin, parti-devletin tedricen halktan uzaklaşması üzerine sert bir yorum yapmıştı. Ele alınan esas konunun Yeni Ekonomik Politika olduğu bu tartışmalı konferansta, "Görevimiz arkada kalmak değil, yapılacak işleri organize etmeyi öğrenmek; idareyi siyasetten ayırmak değil, zaman içinde sürtüşmeyi ortadan kaldırmaktır. Çünkü idaremiz ve siyasetimiz, öncünün bir bütün olarak proletaryanın ve köylülüğün geniş kitleleriyle teması sürdürme yeteneğine bağlıdır. Eğer [kitlelerle temas kurmanın] önemini unutan ve bütünüyle idareye gömülen olursa, sonuç felaket olacaktır." Valdimir Ilyich Lenin, "Political Report to the Central Committee of the RCP (B)," *Collected Works* (Moskova: Progress Publishers), 33: 263-309. Bu tür meseleler, 1920'lerin –Antonio Gramsci'nin eserlerine esin kaynağı olan– işçi konseyleri tipi komünizminde ve Alman işçi konseyi hareketinde yaygın görülüyordu (ancak bu harekette yüksek vasıflı işçiler diğerlerine baskındı). İtalyan örneği için bkz. Paolo Spriano, *The Occupation of the Factories: Italy 1920* (Londra: Pluto Press, 1975). Alman örneği için bkz. Sergio Bologna, "Class Composition and the Theory of the Party at the Origin of the Workers-Council Movement," *Telos 3* (Güz 1972): 4-27.
31. Paulo Freire, *Pedagogy in Process: The Letters to Guinea Bissau* (New York: Seabury Press, 1978), eğitim ve kültür alanlarındaki hükümet temsilcisi Mario Cabal'e yazılmış kavrayış gücü yüksek mektuplarını içerir.
32. Le Duan'ın bu konuyla ilgili makale ve konuşmaları şu kitapta derlenmiştir: *On the Right to Collective Mastery* (Hanoi: Foreign Languages Publishing House, 1980).
33. Fanon, *The Wretched of the Earth*, 169.
34. Ottaway ve Ottaway, *Algeria*, 127.
35. Güney Afrikalı militan Ruth First, saygıdeğer Boumédienne'in komutası altında bu sömürgecilik bakiyesinin zaferiyle kaybedilmiş olanları düşünerek, silahlı kuvvetlerin devletle bütünleşmesini tasvir etmişti: "Cezayir yedi yıl süren zorlu bir savaşın ardından bağımsızlık zaferini kazandığı anda, Cezayir devrimine dinamizm katmış güçler yerinden edildi. Yeni bir siyasi sistemi amaçlayan gerçek bir halk seferberliğine yol açabilecek bir gerilla savaşıyla kurtarılmış olan içerideki güçler, son derece merkezileşmiş, otoriter ve bürokratik bir silahlı yapı tarafından ikincil konuma düşürüldü, hatta bastırıldı. O vakitten sonra Cezayir bağımsızlık siyaseti, savaşın devam etmesini sağlayan kırsal devrimde olduğu gibi artık köylü temelli olmaktan çıkmıştı;

esasen büyük sokak gösterilerinde ve Cezayir Savaşı'nda, güvenlik güçlerinin terörüne karşı FLN'nin arkasında durmuş olan işçi, öğrenci ve entelektüel militanlar tarafından da canlandırılmıyordu. Aralarında orduda görev yapan profesyonel subayların da bulunduğu, siyasi ve iktisadi hâkim noktaları manipüle eden seçkin grupları arasındaki çekişmeler haline gelmişti. Ruth First, *The Barrel of a Gun: Political Power in Africa and the Coup d'Etat* (Londra: Penguin, 1970), 95.

36. Jean-Pierre Durand, "L'agriculture sacrifiée," *L'Algérie*, ed. Patrick Eveno (Paris: Le Monde, 1994).
37. Alıntılayan Malley, *The Call from Algeria*, 152.
38. Darbenin ardından komünistler Cezayir'in Sosyalist Öncü Partisi'ni yaratmak üzere FLN'nin sol çekirdeğiyle birleştiler. Partinin başında Curcura'nın Kabile bölgesinden gelen eski bir FLN gazisi, El Haşimi Şerif bulunuyordu. Parti 1989'a kadar faaliyetlerini yeraltında sürdürdü. 1993'te *İttihadi* adını aldı ve 1999'da Demokratik ve Sosyalist Hareket ile Cezayir Sosyalizm ve Demokrasi Partisi olmak üzere ikiye bölündü. Hem neo-liberalizmin hem de İslami köktenciliğin yükselişine karşı tek başlarına nöbeti sürdürseler de büyük oranda etkisizdirler.
39. Fanon, *The Wretched of the Earth*, 169.
40. Ibid., 166, 168.
41. Ibid., 166

La Paz

1. Robert O. Kirkland, *Observing Our Hermanos de Armas: U.S. Military Attachés in Guatemala, Cuba, and Bolivia, 1950–1964* (Londra: Routledge, 2003), 110.
2. Pierre Vilar, *A History of Gold and Money, 1450-1920* (Londra: Verso, 1991) ve "The Age of Don Quixote," *New Left Review* 68 (Temmuz-Ağustos 1971): 59-71.
3. John Hillman, "The Mining Industry and the State: The Politics of Tin Restriction in Bolivia, 1936-1939," *Bulletin of Latin American Research* 21, Sayı 1 (Ocak 2002): 40-72 ve Manuel Contreras, *The Bolivian Tin Mining Industry in the First Half of the Twentieth Century* (Londra: Institute for Latin American Studies, 1993).
4. Eduardo Galeano, *Open Veins of Latin America: Five Centuries of the Pillage of a Continent* (New York: Monthly Review Press, 1978), 163. Bolivya'daki kalay madencileri üzerine mükemmel bir çalışma için bkz. June Nash, *We Eat the Mines and the Mines Eat Us: Dependency and Exploitation in Bolivian Tin Mines* (New York: Columbia University Press, 1993). Campesinos ile madenciler arasındaki ilişkilere dair, dikkat çekici ölçüde iyi bir çalışma için bkz. Silvia Rivera Cusicanqui, *Oppressed but Not Defeated: Peasant Struggles among the Ayamara and Quechua in Bolivia, 1900–1980* (Cenevre: United Nations Research Institute for Social Development, 1987).
5. Gloria Ardaya, *Política sin rostro: mujeres en Bolivia* (Caracas: Nueva Sociedad, 1992); Laurence Whitehead, "The Bolivian National Revolution: A Twenty-First Century Perspective," *Proclaiming Revolution: Bolivia in Comparative Perspective*, ed. Merilee Grindle and Pilar Domingo (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003), 32.
6. Herbert S. Klein, "Social Change in Bolivia since 1952," *Proclaiming Revolution*, 2 32; James Dunkerley, *Rebellion in the Veins: Political Struggle in Bolivia, 1952-1982*

(Londra: Verso, 1984); James Kohl, "Peasant and Revolution in Bolivia, April 9, 1952-August 2, 1953," *Hispanic American Historical Review* 62, Sayı 4 (1982): 238-59.

7. Devrim öncesindeki kırsal bölgelerdeki kabarma için bkz. Laura Gotkowitz, "Revisiting the Rural Roots of the Rebellion," *Proclaiming Revolution*, 164-82. Kırsal radikallerin önemsenmemesi konusunda bkz. Kohl, "Peasant and Revolution in Bolivia."
8. Detaylar için bkz. William Brill, *Military Intervention in Bolivia: The Overthrow of Paz Estenssoro and the MNR* (Washington, DC: Institute for the Comparative Study of Political Systems, 1967); Kirkland, *Observing Our Hermanos de Armas*, 103-4.
9. Kirkland, *Observing Our Hermanos de Armas*, 104.
10. Piero Gleijeses, *Shattered Hope: The Guatemalan Revolution and the United States, 1944-1954* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991).
11. Kenneth Lehman, *Bolivia and the United States: A Limited Partnership* (Atina: University of Georgia Press, 1999).
12. John F. Kennedy, *Alliance for Progress: Text of an Address Delivered at the White House, March 13, 1961* (Washington, DC: Pan American Union, 1961).
13. Kirkland, *Observing Our Hermanos de Armas*, 108.
14. Lehman, *Bolivia and the United States*; Dunkerley, *Rebellion in the Veins.*
15. Gavin Kennedy, *The Military in the Third World* (Londra: Duckworth, 1974), Ek A. Kennedy, "şüpheli" dediği ve rejimler tarafından "propaganda ihtiyaçları" için duyurulan darbe girişimleri de dahil olmak üzere her olayı dahil etme eğilimindedir (337). Yine de verdiği rakam esmer milletlerde darbelerin sıklıkları ve iddiaları için yararlı bir göstergedir.
16. Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth* (New York: Grove Press, 1963), 202.
17. Ibid.
18. Guillermo Centeno'nun teritoryal ordudaki kadınları konu alan 1984 tarihli kısa metrajlı filmi, *Mamá se va a la Guerra*, 1980'lerde "sivil savunma"nın ne anlama geldiğine ilişkin hoş ve alaycı bir bakış sunar. Mariana Grajales'in devrimden önceki müfrezesi için bkz. Teté Puebla, *Marianas in Combat: Teté Puebla and the Mariana Grajales Women's Platoon in Cuba's Revolutionary War, 1956-58* (New York: Pathfinder Press, 2003).
19. Alıntılayan Peter Wyden, *Bay of Pigs: The Untold Story* (New York: Simon & Schuster, 1979), 295.
20. Büyük anomali, ordunun gücünü koruduğu ve parlamentonun yerini almaya kalkmadığı Hindistan'dır. 1975'te Hindistan başbakanı Indira Gandhi Anayasa'yı askıya alarak Olağanüstü Hal ilan etti, fakat iki yıl süren geniş çaplı protestolar sonucunda bu önlemler geri çekildi. Ordu bu çatışmanın dışında kaldı. Apurba Kundu'nun *Militarism in India: The Army and Civil Society in Consensus* (Londra: I. B. Tauris, 1998) başlıklı çalışması, Hindistan ordusundaki yüksek rütbeli subayların profesyonel subaylık fikrini içselleştirdikleri için darbe yapmak konusunda gönülsüz olduklarını ileri sürer. Bu aynı profesyonel kültüre sahip olsa da tam tersi sonuçların yaşandığı Pakistan örneği açısından geçerli olmamakla birlikte, kullanışlı bir argümandır.
21. En iyi özet için bkz. William Blum, *Killing Hope: U.S. Military and CIA Interventions since World War II* (Monroe, ME: Common Courage Press, 1995).

22. Institute for Defense Analysis, *A Study of U.S. Military Assistance Programs in the Underdeveloped Areas*, 8 Nisan 1959; Draper Komitesi'nin son raporu ve belgeleri, Accession #67-9, Dwight D. Eisenhower Library, Abilene, Kansas.
23. Gabriel Kolko, *Confronting the Third World: United States Foreign Policy, 1945-1980* (New York: Pantheon, 1988), 133. Bu eğilimin en önemli kuramcılarından biri Chicago Üniversitesi'nin Yeni Ulusların Karşılaştırmalı İncelenmesi Komitesi'nde çalışan Morris Janowitz idi. Klasik eseri *The Military in the Political Development of New Nations*'ı (Chicago: University of Chicago Press, 1964), *Military Institutions and Coercion in the Developing Nations* (Chicago: University of Chicago Press, 1977) adı altında genişleterek yeniden yazmıştır. Alandaki bir başka kayda değer çalışmaysa John Johnson, *The Role of the Military in Underdeveloped Countries*'dir (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1962).
24. Bu konu hakkında bkz. Thomas Skidmore, *The Politics of Military Rule in Brazil, 1964–1985* (Oxford: Oxford University Press, 1988). Michael Crozier, Samuel P. Huntington ve Joji Watanuki, ed., *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission* (New York: New York University Press, 1975), 166-68'den alıntı. Üçlü Komisyon için bkz. Stephen Gill, *American Hegemony and the Trilateral Commission* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).
25. Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies* (New Haven, CT: Yale University Press, 1968), 136.
26. Huntington bu konuda tutarlıdır, zira ABD ordusunun kendi tarihinde oynadığı rol konusunda da aşağı yukarı aynı argümanı savunur. Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959).
27. National Security Council, "U.S. Overseas Internal Defense Policy," 1 Ağustos 1962; Kolko, *Confronting the Third World*, 133.
28. Transparency International, *Global Corruption Report 2004* (Londra: Transparency International, 2004), 13.
29. James Dunkerley, *Power in the Isthmus: A Political History of Modern Central America* (Londra: Verso, 1988), 439-43.
30. Steve Striffler, *In the Shadows of State and Capital: The United Fruit Company, Popular Struggle, and Agrarian Restructuring in Ecuador, 1900-1995* (Durham, NC: Duke University Press, 2002), 1964 reformların daha yüksek bir köylü bilinci *yarattığı* ve bu sayede reformları bizzat hayata geçirmiş olan cuntanın altını oyduğu şeklinde de okunabilir.
31. John Fitch, *The Military Coup d'Etat as a Political Process: Ecuador, 1948-1966* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1977); Martin Needler, *Anatomy of a Coup d'Etat: Ecuador 1963* (Washington, DC: Institute for the Comparative Study of Political Systems, 1964).
32. Her bir grup için muazzam bir gerekçe ve mantık çeşitliliği söz konusu olsa da, iki darbe kümesine odaklanmak istiyorum: Sivillerin kendi yetki alanına yaptıkları müdahalelerden rahatsız olan bir askerî liderlik tarafından yapılanlarla, ordunun içindeki düşük rütbeli subaylar tarafından ülke içindeki monarşi ya da oligarşinin emperyalizmle olan ilişkisine karşı yapılanlar. Burada göz ardı ettiğim ama söz edilmesi

gereken bir diğer önemli küme de ordu içindeki bölgesel ya da klan bağlarına sahip bir grubun ulusun geri kalanına karşı klan ya da bölge adına yaptıkları darbelerdir; bunun klasik örnekleri 1966'da (sırasıyla Tutsi ve Ibo aristokrasilerinin baskın olduğu Burundi ve Nijerya'da) gerçekleşen iki darbedir.

33. Huntington, *Political Order*, 194. Darbenin ordu içindeki nedenlerinin gereğinden fazla vurgulanması için bkz. William Thompson, *The Grievances of Military Coup Makers* (Londra: Sage, 1973).
34. Huntington, *Political Order*, 221.
35. Ibid., 137.
36. Ibid., 220. Huntington yine liberal demokratik devletlerle ulusal kurtuluş devletleri arasında ayrım yapmaz. 1970'lerde kaleme aldığı önemli bir makalede Birinci Dünya'nın "fazla demokrasi"den mustarip olduğunu belirtmişti. Orduyu demokratik taleplerin dışında bırakılması daha iyi olan kurumlara örnek verir ve daha geniş siyaset alanı için ondan öğrenilecek çok şey olduğunu ileri sürer. Samuel P. Huntington, "The United States," *The Crisis of Democracy*, 113-14.
37. Robert McNamara, "Security in the Contemporary World," Defense Science Board, 6 Haziran 1966, 880-81.
38. Ruth First, *117 Days: An Account of Confinement and Interrogation under the South African Ninety-Day Detention Law* (Londra: Bloomsbury, 1988).
39. Ruth First, *South West Africa* (Londra: Penguin Books, 1963).
40. Çalışmalarından yapılan bir seçki şurada bulunabilir: Don Pinnock, ed., *Voices of Liberation, Volume 2, Ruth First* (Pretoria: Human Sciences Research Council, 1997).
41. Caudillo üzerine yapılan tartışma şurada takip edilebilir: Hugh Hamill, ed. *Caudillos: Dictators in Spanish America* (Norman: University of Oklahoma Press, 1992). Bu derlemede Glen Dealy's "The Public Man" kültürel bir açıklama sunarken Eric Wolf ve Edward Hansen'in "Caudillo Politics: A Structural Analysis" başlıklı makaleleri benim de kabul ettiğim bir görüş sunar. "Aşiret liderine" ilişkin sabırlı bir eleştiri şurada bulunabilir: Talal Asad, "Two European Images of Non-European Rule," *Anthropology and the Colonial Encounter*, ed. Talal Asad (Londra: Ithaca Press, 1975).
42. Ruth First, *The Barrel of a Gun: Political Power in Africa and the Coup d'Etat* (Londra: Penguin, 1970), ix.
43. Ibid., 5.
44. Ibid., 6.
45. Huntington, *Political Order*, 4.
46. Karl Marx, *Capital, Volume One* (Londra: Penguin, 1976), 479.
47. First, *Barrel*, 217-18.
48. ABD'nin oynadığı rol, Peter Kornbluh, *The Pinochet File: A Declassified Dossier on Atrocity and Accountability* (New York: The New Press, 2003)'te belgelendirilmiş ve Kenneth Maxwell (Council on Foreign Relations) ile William D. Rogers (Kissinger Associates başkan yardımcısı) arasında bir tartışmaya konu olmuştur. Tartışma 2003-04 yıllarında yürütülmüştü. Konsey'de Latin Amerika Meseleleri direktörü olan Maxwell, konseyin dergisi olan *Foreign Affairs*'ın, ABD'nin darbedeki rolünü ve Kissinger'ın Şili'yle olan ilişkilerdeki ağırlığını inkâr eden Henry Kissinger'ın eski

dostu Rogers'a yanıt vermesini reddetmesi üzerine istifa etmişti. Scott Sherman, "The Maxwell Affairs," *The Nation*, 21 Haziran 2004.

49. Pablo Neruda, *Canto General*, çev. Jack Schmitt (Berkeley: University of California Press, 1991), 161.
50. U.S. Senate Select Intelligence Committee, *Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders*, 94th Congress, First Session, Report no. 94-465, November 20, 1975 (Washington, DC: Government Printing Office, 1975), 277.
51. Kuşkusuz Mısır'ın on dokuzuncu yüzyılın başlarında, Arnavut göçmen Mehmed Ali Paşa'nın yönetimine dayanan güçlü bir toplumsal reform geleneği vardı. Paşa'nın rejiminin bütün çabaları Lord Palmerston'un liderliğindeki İngilizlerin Mısır üzerinde mutlak bir güce sahip olmalarından kısa süre önce gerçekleşmişti. İngilizler güçlü bir Mısır devletindense bölgede zayıf Osmanlı denetiminin sürmesini desteklediler, zira Osmanlı yönetimi sadece bölge üzerinde hâkimiyet kurmalarını değil, ayrıca bu sayede Hindistan'a, Çin'e ve Doğu Afrika'ya giden deniz yollarını da kontrol etmelerini sağlayacaktı. Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, *A Short History of Modern Egypt* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 54-75.
52. Fatemah Farag, "Labour on the Fence," *Al-Ahram*, 11-17 Mayıs 2000.
53. Alıntılayan Ruth First, *Libya: The Elusive Revolution* (Londra: Penguin, 1974), 102.
54. Chávezciliğe dair yararlı bir değerlendirme için bkz. Richard Gott, *In the Shadow of the Liberator: Hugo Chávez and the Transformation of Venezuela* (Londra: Verso, 2000). Daha az coşkulu bir analiz için bkz. Margarita López-Maya ve Luis Lander, "Refounding the Republic: The Political Economy of Chavismo," *NACLA Report on the Americas* 33, Sayı 6 (Mayıs-Haziran 2000): 21–23; Steve Ellner ve Daniel Hellinger, ed., *Venezuelan Politics in the Chávez Era: Class, Polarization, and Conflict* (Boulder, CO: Lynn Rienner, 2003).
55. Alıntılayan Walter Laqueur, *The Soviet Union and the Middle East* (New York: Routledge, 1959), 219. Nasır, içinde dile getirdiği görüşleri 1970'teki ölümüne dek savunacağı, son derece antikomünist bir broşür kaleme almıştı: *Nahnu wa'al'Iraq wa'al-shuy u'iyah* (Beyrut: Dar al-Nashr al-Arabiyah, 1959); Saïd K. Aburish, *Nasser: The Last Arab* (New York: Thomas Dunne Books, 2004), 98.
56. First, *Barrel*, 462.
57. Neruda, *Canto General*, 206-7 (çeviride küçük değişiklikler yapılmıştır).

Bali

1. Pablo Neruda, *Canto General*, çev. Jack Schmitt (Berkeley: University of California Press, 1991), 139-40.
2. Soekarno, *Nationalism, Islam, and Marxism* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1970).
3. Rex Mortimer, *Indonesian Communism under Sukarno: Ideology and Politics, 1959–1965* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1974), 49.
4. Ibid., 366-67.
5. Ibid., 372.

6. 1958'de ABD Genel Kurmay Başkanlığı'na ait bir bildiri orduya yapılan bu ödemeyi, "PKI'yı ... engelleme becerisine sahip ... komünist olmayan tek güç" olduğu gerekçesiyle savunmuştu. Peter Dale Scott, "The United States and the Overthrow of Sukarno, 1965-1967," *Pacific Affairs* 58 (Yaz 1985): 239-64.
7. Hatta Sukarno PKI'yı fiilen kapattığı sırada 1959 kabinesine silahlı kuvvetlerden geniş bir heyet almıştı. Mortimer, *Indonesian Communism*, 110. Endonezya ordusuna ilişkin yararlı askerî modernleşme analizleri için bkz. Guy Pauker, "The Role of Military in Indonesia," *The Role of the Military in Underdeveloped Countries*, ed. J.J. Johnson (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1964); Daniel Lev, "The Political Role of the Army in Indonesia," *Pacific Review* 36, Sayı 4 (Kış 1963-64): 349-64.
8. Alıntılayan Mortimer, *Indonesian Communism*, 79.
9. Rakamlar belki de asla bilinemeyecek. Kapsamlı bir araştırma için bkz. Robert Cribb, ed., *The Indonesian Killings of 1965-1966: Studies from Java and Bali* (Clayton, Victoria: Monash University, Centre of Southeast Asian Studies, 1990); Hermawan Sulistyo, "The Forgotten Years: The Missing History of Indonesia's Mass Slaughter (Jombang-Kediri 1965-1966)" (Doktora Tezi, Arizona State University, 1997), 52-54.
10. Bali'de olup bitenler hakkında, adadaki çeşitli çatışmaların uzun tarihini aktaran, fakat katliama yol açan sıra dışı güçlere gereken önemi de veren mükemmel bir monografiye sahip olduğumuz için şanslıyız. Geoffrey Robinson, *The Dark Side of Paradise: Political Violence in Bali* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1995). Bali'de bulunan Kesiman köyüne ilişkin yararlı bir özet için bkz. Leslie Dwyer and Degung Santikarma, "'When the World Turned to Chaos': 1965 and Its Aftermath in Bali, Indonesia," *The Specter of Genocide: Mass Murder in Historical Perspective*, ed. Robert Gellately ve Ben Kiernan (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).
11. Bali fikrinin inşasıyla ilgili mükemmel bir değerlendirme için bkz. Adrian Vickers, *A Paradise Created* (Berkeley, CA: Periplus Editions, 1989).
12. Robinson, *Dark Side of Paradise*, 297-303. Birinci elden bir tanıklık için bkz. John Hughes, *The End of Sukarno* (Sydney: Angus and Robertson, 1968).
13. Vickers, *A Paradise Created*, 170.
14. Dwyer and Santikarma, "When the World Turned to Chaos," 295.
15. Örneğin bkz. Seth S. King, "Indonesians Deny Peking's Accusation That Troops Sacked Building in Drive Against Reds After Plot," *New York Times*, 20 Ekim 1965, 4. Başka pek çok ayrıntı için bkz. Robinson, *Dark Side of Paradise*, 11. Bölüm. Iwan Gardono Sudjatkimo'nun tezi, PKI'nın izlediği stratejinin katliama yol açtığını savunur. Bu, ABD'nin Jakarta'daki büyükelçiliği tarafından medyaya sunulanlarla uyumlu, ama soykırımın daha geniş bağlamı tarafından doğruluğu teyit edilmeyen bir sonuçtur. Iwan Gardono Sudjatmiko, "The Destruction of the Indonesian Communist Party: A Comparative Analysis of East Java and Bali" (Doktora Tezi, Harvard University, 1992), 232ff.
16. *Indonesia: Malaysia-Singapore; Philippines*, vol. 26, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968* (Washington, DC: Department of State, 2001), 338-39.
17. Ibid., 386-87.
18. Robinson, *Dark Side of Paradise*, 282. 1959'da askerî modernleşme araştırmacısı Guy Pauker, Endonezya ordusunu Birleşik Devletler'in komünizme karşı bir panzehir

olarak teşvik etmesi gereken güçlerin bir örneği olarak sunmuştu. Pauker'in analizi Suharto'nun darbesi için bir kılavuz teşkil etti. Guy Pauker, "Southeast Asia as a Problem Area in the Next Decade," *World Politics* 11 (Nisan 1959): 325-45.

19. David Easter, *Britain and the Confrontation with Indonesia, 1960-1966* (Londra: Tauris, 2004) ve "'Keep the Indonesian Pot Boiling': Western Covert Intervention in Indonesia, October 1965–March 1966," *Cold War History* 5, Sayı 1 (Şubat 2005): 55-73.
20. UN General Assembly, Sayı 2027 (20), "Measures to Accelerate the Promotion of Respect for Human Rights," 18 Kasım 1965. 1 Nisan 2004'te, Hong Kong merkezli *Asian Legal Resource Center* 1965-66 katliamlarıyla ilgili olarak harekete geçmesi için Birleşmiş Milletler'e başvurdu. Sunduğu dilekçe şu paragrafla başlıyordu: "İnanılmaz bir şekilde, bu tarihe kadar uluslararası toplum Endonezya'da en az yarım milyon insanın General Suharto tarafından 1965-66'da iktidara gelmesi sırasında düzenlenen bir katliamda öldürülmesini gündemine alamadı. 2002 Bali bombalamalarının, çoğunlukla Endonezyalı olmayanlardan oluşan kurbanları birkaç ay içinde biraz da olsa adalet bulabilmişken, neredeyse kırk yıl sonra insanlığa karşı işlenmiş bu büyük suçtan hayatta kalanlar hâlâ kimsenin umurunda değil." Bugüne kadar söz konusu başvurudan herhangi bir sonuç çıkmadı.
21. Onuncu yıl dönümünde, tam da Endonezya ordusu Washington'dan Doğu Timor adasını işgal etmek için yeşil ışık aldığı sırada Malcolm Caldwell şu kitabı derledi: *Ten Years' Military Terror in Indonesia* for the Bertrand Russell Peace Foundation (Nottingham, Birleşik Krallık: Spokesman Books, 1975).
22. Komintern'in genel eğilimi iki ciltlik şu eserde ele alınmıştır: Fernando Claudín, *The Communist Movement: From Comintern to Cominform* (New York: Monthly Review Press, 1976). Bölgesel çalışmalar arasında şunlar sayılabilir: Manuel Caballero, *Latin America and the Comintern, 1919-1943* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986); Hakim Adi, "The Communist Movement West Africa," *Science and Society* 61, Sayı 1 (1997); Apollon Davidson, Irina Filatova, Valentin Gorodnov, de Sheridan Johns, ed., *South Africa and the Communist International: A Documentary History*, 2 cilt (Londra: Frank Cass, 2003); Irina Yurieva Morozova, *The Comintern and Revolution in Mongolia* (Cambridge, Birleşik Krallık: White Horse Press, 2002); Cheah Boon Kheng, *From PKI to the Comintern, 1924–1941: The Apprenticeship of the Malayan Communist Party* (Ithaca, NY: Cornell University South East Asia Program Publications, 1992).
23. William Shinn, "The 'National Democratic State': A Communist Program for Less-Developed Areas," *World Politics* 15, Sayı 3 (Nisan 1963): 177-89.
24. Livio Maitan, *Party, Army, and Masses in China: A Marxist Interpretation of the Cultural Revolution and Its Aftermath* (Londra: New Left Books, 1976), 312-17.
25. Roger Kanet, *The Soviet Union and the Developing World* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1974) 1960'lardaki teorileri değerlendirir. Sovyetlerin sınıf işbirlikçisi yaklaşımı önerirken, Çinlilerin daha radikal bir yaklaşım için bastırdıklarına dair bir görüş bulunmaktadır. James Richter, *Khrushchev's Double Bind: International Pressures and Domestic Coalition* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002). Çinlilerin rolü için bkz. Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001). Hem Moskova'nın hem de Beijing'in gerçek bir stratejik karşıtlığın içinde hareket ettiklerini gösteren olgular bunu teyit etmez.

26. Charles Tripp, *A History of Iraq* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 156-57. IKP Hür Subaylar'ın tavsiyesi üzerine askerî kanadı olan Askerler ve Subaylar Birliği'ni darbeden önce tasfiye etmişti. Yeni cumhuriyet için güven tesis etmeye yönelik yararlı bir adım olsa da daha sonra bunun ölümcül bir hata olduğu görülecekti. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movement of Iraq* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978), 792-94.
27. Alıntılayan Samir al-Khalil, *Republic of Fear: The Politics of Modern Iraq* (Berkeley: University of California Press, 1989), 191, 226. Nasır'ın sırdaşı Muhammed Heikal de komünizmin Arap dünyasına uygun olmadığını yazmıştı. 1950'lerde kendisinin "her şeyden önce bir Arap milliyetçisi" olduğunu ve Suriye'nin "sadece ve sadece Arap milliyetçisi" olarak kalacağını belirtmiş olan Suriyeli komünist lider Halid Bekdaş gibi bazı komünistler de bu görüşü savunuyordu. Alıntılayan *The Soviet Union and the Middle East* (New York: Praeger, 1959), 300.
28. Batatu, *The Old Social Classes*, 903.
29. Baas liderliği Parti'nin iktidara nasıl "bir Amerikan katarında" gelmiş olduğu konusunda son derece açıktı. Batatu, *The Old Social Classes*, 985-86.
30. Sovyetlerin uzlaşmaz tutumuna dair örnekler verdim, ama Beijing'in ve Pakistanlıların da hikâyesini aynı şekilde ayrıntılandırabilirdim. İsabetli bir değerlendirme için bkz. Tariq Ali, "Revolutionary Perspectives for Pakistan," *New Left Review* 63 (Eylül–Ekim 1970): 43-55.
31. Alain Gresh, "The Free Officers and the Comrades: The Sudanese Communist Party and Nimeiri Face-to-Face, 1969-1971," *International Journal of Middle East Studies* 21 (1989): 393-409; Gabriel Warburg, *Islam, Nationalism, and Communism in a Traditional Society: The Case of Sudan* (Londra: Frank Cass, 1978).
32. Tariq Ali, *Bush in Babylon: The Recolonization of Iraq* (Londra: Verso, 2003), 89-101.
33. Ludo Martens, *Pierre Mulele and the Kwilu Peasant Uprising in Zaire* (Londra: Zed, 1993). Mulele'nin eşi Abo Leonie, gerillaların kadınlara ne kadar kötü davrandıklarını anlatır. Sosyalizmin ideallerinin ayaklanmadaki izleri son derece zayıftı. Ludo Martens, *Abo: Une Femme du Congo* (Brüksel: EPO and l'Harmattan, 1995).
34. Ernst Utrecht, "The Communist Party of Indonesia (PKI) since 1966," *Ten Years' Military Terror in Indonesia*, ed. Malcolm Caldwell (Nottingham, Birleşik Krallık: Spokesman Books, 1975)
35. Régis Debray, *Strategy for Revolution: Essays on Latin America* (New York: Monthly Review Press, 1971), 72.
36. Maoist strateji Kolombiya'da sonuç vermişti. Komünist Parti bu ülkede 1940'larda ve 1950'lerde enkaz haline getirilmiş ve arta kalanlar da Kolombiyalı seçkinlerin ve ABD hükümetinin hedefi olmuştu. 1964'te komünistlerin peşine düştüklerinde, Marquetalia yakınlarındaki ormanlara giderek, Manuel Marulanda Vélez'in komutası altında Kolombiya'nın Devrimci Silahlı Kuvvetleri adı altında bir gerilla savaşı başlatan komünistlerin sayısı elliden azdı. Kırk yıl sonra savaşları devam ediyor. Başka yerlerde silaha başvuran komünistler daha az başarı kaydettiler (ancak Kolombiya'nın Devrimci Silahlı Kuvvetleri'nin bugün içinde bulunduğu karmaşık durum pek de bir başarı modeli olarak görülemez.) Komşu Venezuela'da sol güçler kırsal kesimde, Douglas Bravo'nun ve (bugün ülkenin petrol şirketi Petroleos de Venezuela'nın ba-

şında bulunan) Ali Rodriquez'in liderliğinde Venezuela Devrimi Partisi adı altında bir araya geldiler ve bir yandan silahlı kuvvetlere sızarken (Hugo Chávez'in kardeşi Adan partinin önemli aktivistlerinden biriydi) diğer yandan da silahlı mücadelelerini sürdürdüler.

37. George Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East* (Washington, DC: American Enterprise Institute, 1971), 88. Hükümetlerde yer alınan bu örnekler komünist partiler açısından iktidarı gerçekten kullanmak için birer fırsattan ziyade vitrin işlevi gördü. Carol Saivetz and Sylvia Woody, *Soviet-Third World Relations* (Boulder, CO: Westview Press, 1985), 50.
38. Endonezya Halk Kongresi'nin 1966'daki ilk kararı şu ilkeleri içeriyordu: "Endonezya herhangi bir bloğa ya da askerî pakta üyeliğinden vazgeçer; Vietnam meselesi de dahil olmak üzere Asya'nın sorunları bizzat Asyalılar tarafından çözülmelidir; sömürgelerin tasfiyesi konusundaki BM kararı tam olarak uygulanmamıştır. Endonezya her zaman her türlü bağımsızlık mücadelesini desteklemelidir; Afrika-Asya dayanışmasının güçlendirilmesi Endonezya'nın emperyalizm ve sömürgecilik karşıtı, etkin ve bağımsız dış politikasının *asli bir unsuru* olmalıdır; Afrika-Asya İslam Örgütü gibi Afrika-Asya kurumları güçlendirilmelidir. Bu Endonezya'nın *Bandung*'un on ilkesine saygı göstermeye ve bu ilkeleri uygulamaya yönelik ödün vermez politikasıyla uyum içindedir. David Kimche, *The Afro-Asian Movement: Ideology and Foreign Policy of the Third World* (New York: Halsted, 1973), 230.
39. Robinson, *Dark Side of Paradise*, 298.
40. Suharto'nun Golkar Partisi'nin Endonezya halkının siyasi tahayyülünü belirleme girişimi şu çalışmada belgelendirilmiştir: Hans Antlöv, *Exemplary Centre, Administrative Periphery: Rural Leadership and New Order in Java* (Richmond, Birleşik Krallık: Curzon Press, 1995). *Pancasila*'nın listesi 37. sayfada bulunabilir.
41. A. W. Singham ve Shirley Hune, *Non-Alignment in an Age of Alignments* (Londra: Zed, 1986), 173.
42. Robinson, *Dark Side of Paradise*, 306–7.
43. Alıntılayan Piero Gleijes, *Shattered Hope: The Guatemalan Revolution and the United States, 1944-1954* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991), 193.

Tawang

1. John S. Dalvi, *Himalayan Blunder: The Curtain-Raiser to the Sino-Indian War of 1962* (Mumbai: Thacker and Co., 1969), 264.
2. Neville Maxwell'ın *India's China War* (Londra: Jonathan Cape, 1970) çalışması savaşa dair kısa yorumum açısından vazgeçilmezdir. Maxwell sınır anlaşmazlığı ve savaş konusunda Çin'in görüşüne daha yakındır (bu, *China's "Aggression" of 1962* [Oxford: Court Place Books, 1999] isimli kısa monografisinde daha açık görülür). Ben savaşın nedenlerinden ziyade, bizzat kendisiyle daha çok ilgileniyorum.
3. Alıntılayan George McTurnan Kahin, ed., *The Asian-African Conference: Bandung, Indonesia, April 1955* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1956), 73.
4. Ibid., 59.
5. Alıntılayan Maxwell, *India's China War*, 282.

6. Daphne Whittam, "The Sino-Burmese Boundary Treaty," *Pacific Affairs* 34, Sayı 2 (1961): 174-83; Richard Sola, *Chine-Birmaine: Histoire d'une Guerre Secrete 1949-1954* (Paris: Sudestaise, 1990).
7. Antropolog Edmund Leach'in 1954 tarihli monografisi, Kachin halklarının akışkan kimliklerine dair canlı bir tasvir sunar: *Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structures* (Londra: G. Bell and Son, 1954).
8. 1960'ların sonlarından başlayarak Burma komünist partisi kuzeydoğuda toplandı, Çin tarafından desteklendi ve merkezî hükümeti taciz etmeye devam etti. 1980'lerin ortalarında gelen yardım azaldı. 1989'da Komünist ordu seksiyonları partinin denetimini ele aldı ve Burma'daki Devlet Kanun ve Nizamı Tesis Konseyi ile ateşkes antlaşması imzaladı. Bertil Lintner, *The Rise and Fall of the Communist Party of Burma* (Ithaca, NY: Cornell University Southeast Asia Program Publications, 1990).
9. Kahin, *The Asian-African Conference*, 85.
10. William W. Whitson and Chen-hsia Huang, *The Chinese High Command: A History of Communist Military Politics, 1927–1971* (New York: Praeger, 1973); Harlan W. Jencks, *From Muskets to Missiles: Politics and Professionalism in the Chinese Army, 1945-1981* (Boulder, CO: Westview Press, 1982).
11. Alıntılayan Maxwell, *India's China War*, 183. 1953'te tarihçi B.S.N. Murti, Hindistan'ın "silahlı gücünü temel savunma gereklilikleriyle uyumlu asgari bir düzeyde tutarak bir barış psikolojisi" yaratmak için bir orduya ihtiyaç duyduğuna işaret etti. B.S.N. Murti, *Nehru's Foreign Policy* (Yeni Delhi: Beacon Information and Publications, 1953), 35.
12. Ayrıntılar için bkz. Raju G.C. Thomas, *Indian Security Policy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1986).
13. Bütün bunlarda saçma olan şey şuydu ki, her iki taraf da ihtilafa düştükleri bölge hakkında pek bir şey bilmiyordu. Çinliler Wu Je adını verdikleri bölgeyi kontrol etmek istiyorlardı, Hintlilerse bu bölgeye Barahoti adını veriyorlardı. 18 Temmuz 1955'te Hintliler Çinlilere "Wu Je'nin tam olarak nerede olduğunu bilmiyoruz" yazan bir not gönderdiler. *Notes, Memoranda, and Letters Exchanged, and Agreements Signed between the Government of India and China, 1959-1962* (*White Paper*) (Yeni Delhi: Ministry of External Affairs, 1962), 1:13. 1958 Kasımında Çinliler "Çin'in sınırlarına ilişkin bir tetkik yapmadıklarını" kabul ettiler. Ibid., 3:47.
14. Mingke Wang, "The Ch'iang of Ancient China through the Han Dynasty: Ecological Frontiers and Ethnic Boundaries" (Doktora Tezi, Harvard University, 1992); Ainslie Embree, "Frontiers into Boundaries: The Evolution of the Modern State," *Imagining India: Essays on Indian History* (Yeni Delhi: Oxford University Press, 1989).
15. F. M. Bailey ve H. T. Morshead, *Report on an Exploration of the North-East Frontier* (Simla, Hindistan: Government Press, 1914); F.M. Bailey, *No Passport to Tibet* (Londra: Travel Book Club, 1957).
16. Christoph von Fürer-Haimendorf, *Himalayan Barbary* (Londra: John Murray, 1955).
17. N. Sarkar, "A Historical Account of Tawang Monastery," *Encyclopedia of India and Her States, Vol. IX: North-East India*, ed. Verinder Grover ve Ranjana Arora (Yeni Delhi: Deep and Deep, 1996).
18. Matthew Edney, *Mapping an Empire: The Geographical Construction of British India, 1765-1843* (Chicago: University of Chicago Press, 1997).

19. Batı Afrika sömürgeciliğin düzenbazlıklarının, birbirine yakın Afrika dilleri konuşan ama şimdi Avrupalı mirasları tarafından bölünmüş olan halkları nasıl birbirlerinden ayırdıklarına mükemmel bir örnek teşkil eder. On dördüncü yüzyılda, Sundiata Keita Atlantik kıyılarından bugünkü Nijerya'ya kadar uzanan Mali krallığını kurmuştu. Afrika kıtasındaki düşük nüfus yoğunluğu nedeniyle, devletler topraktan ziyade nüfus hareketleri üzerinde denetim kurmakla daha fazla ilgileniyordu. Jeffrey Herbst, *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000). Portekizliler birkaç asır sonra imparatorluğun kıyılarına ulaştıklarında, önce mal sonra da insan ticaretini kolaylaştırmak için kıyı boyunca (bugünün Gine-Bissau ya da Cabo Verde'si gibi) kaleler inşa ettiler. 1600'lerin sonlarında, İngilizler Gambia Nehri'nin ağzına yerleştiler (bazı araştırmacılar nehrin isminin, Portekizcede ticaret/para anlamına gelen *Cambio* kelimesinden geldiğini ileri sürer). İngilizler Batı Afrika için Fransızlarla boğuşurken nehri ve yakın çevresini ele geçirdiler, Fransızlar da nehrin etrafındaki bölgeyi aldılar. Nehir bugün, eski Fransız kolonisi Senegal'den koparılmış bir ülke şeridi olan Gambia'ya dönüşmüştür. 1885 Berlin Kongresi'nde, Avrupalı güçler ve Birleşik Devletler kıta üzerinde paylarına düşen "nüfuz alanları" konusunda anlaştılar. Her birinin mülkiyetine geçireceği kıtanın geniş parçaları, bölgelerin ya da pazarların tarihsel gelişimleri değil, kaynak beklentileri ve (deniz yoluyla nakliye için) kıyılara yakınlıkları göz önüne alınarak belirlenmişti. Afrika tarihinin mantığı soluk benizli uluslardaki kapitalist gelişmenin mantığından sonra geliyordu. Sömürgeci güçler tarafından on dokuzuncu yüzyılın sonlarında çizilen sınırların neredeyse yarısı düz çizgilere sahipti. Bu, sınırların yaratılmasında sömürgeci verimliliğin ve güvenliğin diğer bütün etmenlerden daha büyük bir rolü olduğunun göstergesiydi. Kenneth Barbour, "A Geographical Analysis of Boundaries in Late-Tropical Africa," *Essays in African Population*, ed. K.M. Barbour ve R.M. Prothero (Londra: Routledge, 1961). İngilizlerin Gambia'daki eylemleri, Senegal'in daha önce bir İngiliz sömürgesi ve şimdi de bu ülkenin ayakta kalmasını sağlayan yer fıstığı ekonomisinin can damarı olan nehre ulaşmasına izin vermiyordu. Yer fıstığı fiyatları 1970'lerde ve 1980'lerde düştüğünde Senegalliler ve Gambialılar bir konfederasyon kurma konusunda görüşmelere başladılar, ama "ulusal gurur" ve yerleşik iktidar zeminleri buna engel oldu. Dilsel ve kültürel ayrımların ayrıntıları şu çalışmada yer alan pek çok makalede bulunabilir: A.I. Asiwaju, ed., *Partitioned Africans: Ethnic Relations across Africa's International Boundaries, 1884-1984* (New York: St. Martin's Press, 1985). Örneğin Ade Adefuye, "The Kakwa of Uganda and Sudan," Bawuro Barkindo, "The Mandara Astride the Nigeria-Cameroon Boundary," Senegambia ile ilgili bilgilerin büyük bir kısmını aldığım F.A. Renner, "Ethnic Affinity: Partition and Political Integration in Senegambia".
20. Yüzyıllar boyunca, İngiltere ve İskoçya arasındaki bölge "kimseye ait olmayan topraklar", "Tartışmalı Topraklar" ve "özgürlükler" olarak bilindi. Eşkıyalar, haydutlar ve Armstronglar ile Maxweller gibi klanlar yerleşik bir devletin sınırları dışında kalan bölge için savaştılar. Alastair J. MacDonald, *Border Bloodshed: Scotland and England at War, 1369-1403* (East Linton, Birleşik Krallık: Tuckwell Press, 2000). Fransa ve İspanya ile ilgili olarak da benzer bir hikâye anlatılabilir: Peter Sahlins, *Boundaries: The Making of France and Spain in the Pyrenees* (Berkeley: University of California Press, 1989).

21. Anthony Smith'in analizi Avrupalı milliyetçilerin etnik birliklerinin siyasi eylem için bir zemin teşkil ettiğine ilişkin iddialarını sorgulamadan kabul eder. Anthony Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Blackwell Publishers, 1998).
22. Eric Hobsbawm Fransız Devrimi'nin ve on dokuzuncu yüzyıl başındaki benzer hareketlerin "devrimci-demokrat" milliyetçiliğiyle, daha sonraki dönemin etno-dilsel milliyetçiliği arasında ayrım yapmakta haklıdır. Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990). Bununla birlikte, devrimci demokratların ve liberallerin açıkladığı fikirlere rağmen, yarattıkları devletlerin yüzyıl ilerledikçe ayırt edilir bir etno-dilsel eğilim sergilediğine inanıyorum. Ajitatörlerin devrimlerini takip eden ulus inşası, ento-milliyetçi bir dinamiğe sahipti. Daha sonraki dönem için bkz. Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914* (Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1976). Avrupalı ulus-devlet etno-dilsel devletin yaratılmasını amacı olarak görmüyor, ama etnik bir toplulukla onun etnik devleti (*Staatsvolk*) arasında a priori bir birlik olduğu varsayıyordu. Walker Conner'ın hatalı formülasyonunu tersine çevirdim: "Ulus, bir Ulus, bir Devlet, Bir Etnik Grup ...'dur" *Ethnic and Racial Studies* 1, Sayı 4 (1978): 382. Etno-milliyetçilik fikrinin Nazi Almanyası'nda dramatik bir hal alan etnik azınlık sorununun tohumlarını içinde taşıyordu; pek çok Avrupalı ulus-devlet azınlıklarla ilgili başka açmazların yanı sıra "Yahudi Sorunu"nun kendi versiyonlarına da sahipti. Dahası, sözde türdeş uluslar arasındaki sınır bölgeleri de güvenlik ya da mevcut kaynaklar açısından değil, etnik nedenlerle ihtilaf konusu oluyordu: Alsace-Lorraine üzerindeki Fransız-Alman anlaşmazlığı, Sudetenland üzerindeki Çek-Alman anlaşmazlığı ve Trieste-Trentino-Dalmaçya gölgesi üzerindeki İtalya-Avusturya-Macaristan anlaşmazlığı önemli sınır açmazlarına verilebilecek örneklerdi. İtalyan sınır sorunu analiz edilmesi gereken önemli bir kategori sunar: irredantizm. 1878'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırındaki bölgelerde, İtalya'nın "kurtarılmamış toprakları" (*terra irredenta*) üzerindeki haklarını talep etmek ve İtalyan ulusunun "doğal sınırlarını" kurtarmak üzere İrredantist bir siyasi parti kurulmuştu (içinden çıkan hareket *Italia Irredenta* İtalya'yı Birinci Dünya Savaşı'na sokacaktı, Naomi Chazan, ed., *Irredentism and International Politics* [Boulder, CO: Lynne Rienner, 1991]).
23. Prakash Karat, *Language and Nationality Politics in India* (Mumbai: Orient Longman, 1973).
24. Soong Ch'ing-ling, *Good Neighbours Meet: Speeches in India, Burma, and Pakistan* (Beijing: Foreign Languages Press, 1956), 21.
25. *Notes, Memoranda, and Letters*, 1:49.
26. Bu eleştiri şurada geliştirilen geniş argümanın bir devamı niteliğindedir: Lui Shao-Chi, *Internationalism and Nationalism* (Beijing: Foreign Languages Press, 1952).
27. Tibet'te Çin Komünist Partisi Tibet Faaliyet Komitesi'nin sekreter yardımcısı Fan Ming'in Han şovanizmine karşı mücadeleye önderlik etmesiyle bu tartışma 1950'lere damgasını vurdu. Tsering Shakya, *The Dragon in the Land of Snows: A History of Modern Tibet since 1947* (Londra: Pimlico, 1999), 167.
28. Maxwell, *India's China War*, 169. Swatantra liderinin görüşlerinin Hindistan siyasi pratiğinde saygıdeğer bir kökeni vardı. 1936'da Gandhi Varanasi'nin kenar semtlerinde Bharat Mata (Hindistan Ana) tapınağını açmıştı. İnsanlar bu tapınakta bir Puranas tanrısına ibadet etmekten ziyade, Hindistan'ı ve yakın çevresini gösteren büyük bir

haritaya tapıyorlardı. Tapınağın kendisi önemli değildi. Çok daha yaygın görülen bir şeyin, yeni ulusun hükümetinin sık sık ulusal bütünlük ve sınırların kutsallığı fikrini dile getirmesinin bir örneğiydi.

29. Alıntılayan Maxwell, *India's China War*, 152, 117.
30. Emile Benoit askerî harcamaların eski sömürgeleştirilmiş ülkelerde yabancı yardım için bir ortam yarattığına dikkat çeker; ama bu iktisadi büyümeyi ya da toplumsal kalkınmayı sağlayan askerî harcamalarla aynı şey değildir. Emile Benoit, *Defense and Economic Growth in Developing Countries* (Lexington, MA: Lexington Books, 1973). Bu tezin güncellenmiş bir versiyonu için bkz. Michael J. Mueller ve H. Sönmez Ateşoğlu, "Defense Spending, Technological Change, and Economic Growth in the United States," *Defense Economics* 2, Sayı 1 (1990): 19-27. Bu makale Birleşik Devletler'i ampirik temeli olarak kullandığından, tez değiştirilmiştir; askerî kalkınmadan ziyade askerî Keynesçiliği temel almaktadır. Askerî harcamaların eskiden sömürgeleştirilmiş olan ülkeler üzerindeki olumsuz etkisine dair yararlı argümanlar için bkz. Jürgen Brauer ve J. Paul Dunne, ed., *Arming the South: The Economies of Military Expenditure, Arms Production, and Arms Trade in Developing Countries* (New York: Palgrave, 2002). Ayrıca bkz. J. Paul Dunne, "Economic Effects of Military Expenditure in Developing Countries: A Survey," *The Peace Dividend*, ed. Nils Gleditsch et al. (Amsterdam: Elsevier, 1996); J. Paul Dunne ve Nadir Mohammed, "Military Spending in Sub-Saharan Africa: Some Evidence for 1967–1985," *Journal of Peace Research* 32, Sayı 3 (1995): 331–43; Malcolm Knight, Norman Loayza ve Delano Villaneuva, "The Peace Dividend: Military Spending Cuts and Economic Growth," *Policy Research Working Paper Sayı 1577* (Washington, DC: World Bank Policy Research Department, Macroeconomics and Growth Division and International Monetary Fund, 1996).
31. Robin Luckham, "Militarism and International Development: A Framework for Analysis," *Transnational Capitalism and National Development: New Perspectives on Dependence*, ed. José J. Villamil (Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press, 1979).
32. Robert S. McNamara, "The Post–Cold War World: Implications for Military Expenditure in the Developing Countries," *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics* (Washington, DC: World Bank, 1992).
33. Saadet Deger ve Ron Smith, "Military Expenditure and Growth in Less Developed Countries," *Journal of Conflict Resolution* 27 (1983): 335-53. 2000 yılı İnsani Gelişmişlik Raporu'na göre savaşa en fazla para harcayan yeni uluslar, insani gelişmişlik göstergeleri tablosunun en altında yer alanlardır. Toplumsal ve askerî harcamalar arasındaki bağlantı şu çalışmada son derece ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur: Ruth Sivard, Arlette Brauer, Lora Lumpe ve Paul Walker, *World Military and Social Expenditures 1996*, 16. baskı, (Washington, DC: World Priorities, 1996).
34. Hammaddeler için bkz. Helge Hveem, "Minerals as a Factor in Strategic Policy and Action," *Global Resources and International Conflict: Environmental Factors in Strategic Policy and Action*, ed. Arthur Westing (Oxford: Oxford University Press, 1986).
35. United Nations, *The Relationship between Disarmament and Development* (New York: United Nations, 1982), 154. BM Kalkınma Programına göre eğitim (askerî harcamaların yaklaşık 0,7'si), su ve kanalizasyon (yüzde 1,1) ve temel sağlık ve beslenme (yüzde 1,9) sorunlarını çözmek için 800 milyar doların üstündeki dünya askerî harcamalarının sadece küçük bir bölümünü ayırmak yeterli olacaktır.

36. BM Genel Kurulu, Karar XXVIII, 7 Aralık 1973.
37. Soğuk Savaş literatürünün Üçüncü Dünya'yı süper güçler arasındaki çatışmada *edilgen* bir vekil olarak tasvir ederken gözden kaçırdığı şey, esmer dünyanın da ulusal kurtuluşçu bölgesel gündemin etkin başarısızlığı sonucunda, büyük güçleri kendi bölgesel ve jeopolitik açmazlarına bir o kadar sık davet ettiğidir. Tropik bölgelerdeki ülkelerin aracılık ettiği bölgesel çözümlerin sık sık başarısız olduğu genellikle doğru olmakla birlikte, emperyalizm tarafından altı oyulan iyi tasarlanmış çabalara ilişkin pek çok örnek de vardır. 2001 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan tarafından "Afganistan'daki istikrarsızlık" sorununu çözmek üzere kurulan Şangay İşbirliği Örgütü'nün görmezden gelinmesi bu duruma verilebilecek yerinde bir örnektir. ABD Dışişleri Bakanlığı ve müttefikleri Şangay grubu tarafından başlatılan süreci, esasen Birleşik Devletler'in bölgedeki gücünü Rusya ve Çin karşısında kaybetmesi anlamına geleceği için baltalamıştır; bu ABD'nin üstünlüğü stratejisi açısından asla düşünülemeyecek bir sonuçtur.
38. Livio Maitan, *Party, Army, and Masses in China* (Londra: New Left Books, 1976), 13. Bölüm.
39. Eğer 1962 Çin-Hindistan Savaşı bir trajedi idiyse, 1966-67 Nijerya iç savaşı Üçüncü Dünya için bir felaketti. Ordunun genişlemesi, sınır istikrarsızlığıyla ilgili gerekçelerden kaynaklanmamıştı. Ulus fikri ulusal kurtuluşçu kökenlerinden uzaklaşıp, Avrupalıların daha aşina olduğu milliyetçilik türüne doğru kaydıkça, hâkim etnik topluluk (ki ekseriyetle aynı zamanda hâkim sınıf ve askerî kast da) iktidarını azınlıklara karşı kullanmaya başladı. Nijerya 1960'ta bağımsızlığını kazandığında, Britanya karşısında birleşmiş, ama İngilizlerin ektiği ayrımların mirasıyla bölünmüş bir haldeydi. Ülkenin çok etnisiteli karakterine rağmen, bölgesel farklılıklar ulusal kurtuluş hareketini bölmüştü. Hausa halklarının çoğunlukta olduğu fakat çok sayıda İbo'nun da yaşadığı ülkenin kuzeyi Nijerya Halk Kongresi'nin desteklerken, Yorubaların çoğunlukta olduğu güney, Eylem Grubu'na ve Nijerya Ulusal Konseyi'ne katılmış, Kamerunlular da esasen İboların yaşadığı batı bölgelerini temsil etmişti. Topluluklar arasında gerilimleri çözmeye yönelik bir programın yokluğunda, 1966 yılında hükümet, baskı altındaki İbolar lehine partizan tutumlarıyla cumhuriyeti tehlikeye atan bir grup İbo albayının eline geçti. Esasen Hausa subaylarının düzenlediği karşı darbenin hemen ardından ülkenin kuzeyinde İbolara karşı katliamlar başladı. Binlerce insan hayatını kaybeder ve yüz binlercesi de İboların ağırlıkta olduğu Nijerya'nın güneydoğusuna kaçarken, buradaki liderlik ayrılarak bağımsız Biafra cumhuriyetinin kuruluşunu ilan etti. Fakat Biafra'nın değerli petrol yataklarına sahip olması ve herhangi bir kopuşun Nijerya cumhuriyetinin zayıflaması anlamına gelmesi nedeniyle bir iç savaş çıktı. İç savaş sırasında, ordunun gücü 10.000'den 250.000'e yükseldi. Bu genişleme ülkenin geri kalanından elde edilen petrol gelirleriyle finanse edildi ve ordu petrol servetinin vasisi haline geldi. Petrol toplumsal kalkınma için değil, sömürgecilik mantığıyla yaratılmış bir ülkeyi bir arada tutmak üzere generaller tarafından yaratılmış acımasız savaş makinesi için kullanılacaktı. Fransız askerî sanayi ordunun ihtiyaçlarını karşılarken, Fransız hükümeti de yeniden petrol imtiyazları elde etmeyi umuyordu. Bir milyon insan öldü ve yüz binlerce kişi savaşın neden olduğu açlık nedeniyle acı çekti. Nijerya kısa süre içinde Biafra'yı yuttu ve iç savaş sona erdiğinde bile, o dönemde Afrika'nın en büyüğü haline gelen ordu dağıtılamadı. Tıpkı korkunun ürünü olan Hindistan ordusu gibi yaşamın bir gerçeği haline geldi. Elechi Amadi, *Sunset in Biaf-*

ra: A Civil War Diary (Londra: Heinemann, 1973); James Oluleye, *Military Leadership in Nigeria, 1966-1979* (Ibadan, Nijerya: University Press, 1985); Ken Saro-Wiwa, *On a Darkling Plain: An Account of the Nigerian Civil War* (Londra: Saros, 1989).

40. Rahi Masoom Raza, *Aadha Gaon* (Delhi: Rajmakal Prakashan, 1966), 219. Ayrıntılı bir analiz için bkz. Ravi Singh, "Life during the Partition: A Literary Geographic Narrative of Rahi Masoom Raza's *Adha Gaon* and Bhishma Sahni's *Tamas*" (tebliğ, European Association of South Asian Studies Conference, 2004).
41. Raza, *Aadha Gaon*, 254-57.

Caracas

1. Alıntılayan Guillermo Morón, *A History of Venezuela* (New York: Roy, 1963), 199.
2. Stephen G. Rabe, *The Road to OPEC: United States Relations with Venezuela, 1919-1976* (Austin: University of Texas Press, 1982), 49; Rómulo Betancourt, *Venezuela: Oil and Politics* (Boston: Houghton Mifflin, 1979), 56-58.
3. Alıntılayan Judith Ewell, *Venezuela: A Century of Change* (Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1984), 64.
4. UN Commission for Latin America, "Economic Development in Venezuela in the 1950s," *Economic Bulletin for Latin America* 1, Sayı 1 (1960): 23.
5. Talton F. Ray, *The Politics of the Barrios of Venezuela* (Berkeley: University of California Press, 1969), 6.
6. Mükemmel bir giriş için bkz. Anthony Sampson, *The Seven Sisters: The Great Oil Companies and the World They Made* (New York: Viking, 1975).
7. Suudi Arabistan ve diğer emirlikler gibi Körfez ülkelerinde rejimler, petrol endüstrisinde kendi vatandaşlarını değil siyasi haklardan yoksun, geçici yabancı işçileri çalıştırıyorlardı. Nasra Shah, "Structural Change in the Receiving Country and Future Labor Migration: The Case of Kuwait," *International Migration Review* 29, Sayı 4 (1995): 1000-1022; Anh Nga Longva, *Walls Built on Sand: Migration, Exclusion, and Society in Kuwait* (Boulder, CO: Westview Press, 1997).
8. Eduardo Galeano, *Open Veins of Latin America: Five Centuries of the Pillage of a Continent* (New York: Monthly Review Press, 1973), 184.
9. Alıntılayan Rabe, *The Road to OPEC*, 129.
10. Ibid., 120.
11. John Powell, *Political Mobilization of the Venezuelan Peasant* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971), 87-94.
12. Rabe, *The Road to OPEC*, 123.
13. Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power* (New York: Simon & Schuster, 1991), 274-75.
14. Alıntılayan Sampson, *The Seven Sisters*, 85.
15. Edith Penrose, *The Large International Firm in Developing Countries: The International Petroleum Industry* (Londra: Allen and Unwin, 1968).
16. Prebisch yalnız değildi. "Hammaddelerin uluslararası denetimi" üzerine yazdığı 1942 tarihli bir notta, John Maynard Keynes "normal olarak kabul etmeyi öğrendi-

ğimiz korkutucu fiyat dalgalanmaları"ndan yakınıyordu. Keynes bunun sürmesine izin vermek yerine, tampon stoklar yaratılması ve makul fiyatların savunulması için bir Uluslararası Emtia Denetim Programı öneriyordu. Bu fiyatlar "üreticilere, büyük bir bölümünün yaşadığı ülkelerin genel standardıyla makul orantıya sahip bir yaşam standardı sunacak" düzeyde olmalıydı. "Bir metanın fiyatının bu düzeyin altına indirilmemesi ve tüketicilerin de bunu beklemeye haklarının olmaması bütün üreticilerin çıkarınadır. Birincil üreticiler için daha uygun yaşam standartlarının idame ettirilmesi arzusu, geçtiğimiz yıllarda emtia düzenleme tasarılarına yönelik hareketin kaynağı olmuştur ve bu tasarılar hâlâ bu açıdan zorunlu olmayı sürdürüyor olabilir." John Maynard Keynes, "The International Control of Raw Materials," *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, ed. Donald Moggridge (Cambridge: Cambridge University Press, 1980), 27:113.

17. Alıntılayan Nathan Citino, *From Arab Nationalism to OPEC: Eisenhower, King Sa'ud, and the Making of US-Saudi Relations* (Bloomington: Indiana University Press, 2002), 153.
18. UNCTAD, *Handbook of International Trade and Development Statistics* (Cenevre: United Nations, 1984), Tablo 4.3D.
19. Movimento Político Ruptura (Comisión Ideológica), *El imperialism petrolero y revolución venezolana* (Caracas: Fondo Editorial Salvador de la Plaza, 1977), 2:303.
20. Alıntılayan Pierre Terzian, *OPEC: The Inside Story* (Londra: Zed, 1985), 24.
21. Juan Pablo Pérez Alfonzo, *Petróleo y Dependencia* (Caracas: Síntesis Dos Mil, 1971)'de yer alan tez budur. Yaşamıyla ilgili ayrıntılar için bkz. Eduardo Mayobre, *Pérez Alfonzo* (Caracas: El Nacional, 2005).
22. Kongre'yle ilgili temel bilgiler için Arap Petrol Kongresi'nin üç yılda bir yayımlanan yayının sayılarına bakınız. Arab Petroleum Congress, *Information, Observations, and Documentation* (Beyrut: Lebanese and Arab Documentations Office, 1959-1961).
23. Alıntılayan Citino, *From Arab Nationalism*, 152-53; Terzian, *OPEC*, 25.
24. Alıntılayan Terzian, *OPEC*, 88-89; Stephen Duguid, "A Biographical Approach to the Study of Social Change in the Middle East: Abdullah Tariki as a New Man," *International Journal of Middle East Studies* 1, Sayı 1 (1970): 195-220.
25. Bu ikisi arasındaki özel ilişki şu çalışmada hoş bir şekilde ele alınmıştır: Abdullah Taraki, "Arab- Latin American Cooperation in the Energy Field," *Arab-Latin American Relations: Energy, Trade, and Investment*, ed. Fehmy Saddy (New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1983); *Vigencia del pensamiento de Juan Pablo Pérez Alfonzo* (Caracas: Academia Nacional de Ciencias Economicas, 1990). İki adam, *Petroleum Week*'in dinamik muhabiri Wanda Jablonski tarafından Kahire'nin banliyölerindeki bu az kullanılan yat kulübünde tanıştırılmıştı.
26. Terzian, *OPEC*, 27-28. Ayrıca bkz. Abbas Alnasrawi, *Arab Nationalism, Oil, and the Political Economy of Dependency* (Westport, CT: Greenwood Press, 1991).
27. Alıntılayan Terzian, *OPEC*, 54.
28. Gamal Abd al-Nasser, *Philosophy of the Revolution* (Kahire: National Publishing House Press, 1960), 61.
29. Bütün önemli belgeler için bkz. *OPEC Official Resolutions and Press Releases, 1960-1990* (Viyana: OPEC Secretariat, 1990).

30. Alıntılayan Terzian, *OPEC*, 54.
31. Jere Behrman, "The UNCTAD Integrated Commodity Program: An Evalution," *Stabilizing World Commodity Markets: Analysis, Practice, and Policy*, ed. F.G. Adams ve S. Klein (Lexington, MA: Lexington-Heath, 1978).
32. Raúl Prebisch, "Two Decades After," *UNCTAD and the South-North Dialogue*, ed. Michael Z. Cutajar (Oxford: Pergamon Press, 1985).
33. Mohammed Imady, "Patterns of Arab Economic Aid to Third World Countries," *Arab Studies Quarterly* 6 (Kış-Bahar 1984); Ibrahim F.I. Shihata, *The Other Face of OPEC: Financial Assistance to the Third World* (Londra: Longman, 1982).
34. Alıntılayan Citino, *From Arab Nationalism*, 155.
35. Örneğin Yedi Kızkardeş 1964'te İranlılara ve Suudilere fiyat kırdıklarında ya da Birleşik Devletler 1967'de Venezuela'nın yararlanması için ithalat kotasını düşürdüğünde olduğu gibi. 1960'da OPEC'in kurulmasının hemen ardından, Tarıqi OPEC'in "ihracatçı ülkeler için bir felaketle sonuçlanabilecek indirim ya da fiyat savaşlarını" engelleyebileceğini ümit etmişti. Gerçekten de yaşanan bu oldu. *The Road to OPEC*, 160.
36. Wolfgang Hein, "Oil and the Venezuelan State," *Oil and Class Struggle*, ed. Petter Nore ve Terisa Turner (Londra: Zed, 1980), 241-42.
37. 1972'de Mısır hükümeti sözcüsü Muhammed Heikal, İsrail ile Birleşik Devletler arasındaki samimi ilişkiler ışığında, Arap uluslarının petrolü bir silah olarak kullanmaları gerektiğini söyledi. Fakat Suudiler buna izin vermeyi reddettiler. 1973 İsrail-Arap Savaşı sırasında, Filistin Kurtuluş Örgütü ham petrol ihracatını durdurma çağrısı yaptığında, OPEC tereddüt etti ve sonra Kuveyt'in talebi üzerine ılımlı bir fiyat artışı önerdi.
38. Alıntılayan Rabe, *The Road to OPEC*, 180.
39. Atif A. Kubursi ve Salim Mansur, "The Political Economy of Middle-Eastern Oil," *Political Economy and the Changing Global Order*, ed. Geoffrey Underhill and Richard Stubbs (Londra: Macmillan, 1994); David E. Spiro, *The Hidden Hand of American Hegemony: Petrodollar Recycling and International Markets* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1999); Peter Gowan, *The Global Gamble: Washington's Faustian Bid for World Dominance* (Londra: Verso, 1999), 21-22.
40. *Keeping Up with the Dow Joneses: Debt, Prison, Workfare* (Boston: South End Press, 2003) isimli kitabımda bunlardan bazıları üzerinde çalıştım.
41. Robert Rothstein, *Global Bargaining: UNCTAD and the Quest for a New International Economic Order* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1979).
42. On sekiz maddelik nihai belge en azından hammadde üreticilerine güç transferi için kamu kartellerinin ya da OPEC gibi üretici birliklerinin kurulmasını; adil fiyatlar için meta antlaşmalarının yapılmasını; hammaddelerin ihracat fiyatlarıyla ithal mamul malların fiyatları arasında bir bağ ya da "endeks" oluşturulmasını; bir devletin toprakları üzerindeki varlıkların millileştirilmesi de dahil olmak üzere doğal kaynaklar ve iktisadi faaliyetler üzerinde egemenliğinin tesisini; daha fazla yardım (gelişmiş sanayi ülkelerinin gayrisafi yurtiçi hasılalarının yüzde 0,7'sine kadar) ve teknoloji transferini; gelişmiş sanayi ülkelerinde esmer milletlerin ürettikleri malların görece serbest bir şekilde girmesini engelleyen gümrük vergilerinin düşürülmesini ve bir dünya gıda rejimi yaratılmasını içeriyordu.

43. "Charter of Economic Rights and Duties of States," General Assembly Resolution 3281 (29), UN GAOR, 29th Session, Supplement Sayı 31 (1975), 50.
44. Alıntılayan L. S. Stavrianos, *Global Rift: The Third World Comes of Age* (New York: Morrow, 1981), 798; Christopher Gilbert, "International Commodity Agreements: An Obituary Notice," *World Development* 24, Sayı 1 (1996): 1-19.
45. Mayobre, *Pérez Alfonzo*, 129; Terzian, *OPEC*, 85. Juan Pablo Pérez Alfonzo, *Hundiéndonos en el excremento del Diablo* (Caracas: Editorial Lisbona, 1976).

Arusha

1. Bu ilkeler şunlardı: " (a) Bu ülkenin bağımsızlığı ile halkının özgürlüğünün güçlendirilmesi ve korunması; (b) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi uyarınca bireyin doğal onurunun güvence altına alınması; (c) Bu ülkenin halkın demokratik sosyalist hükümeti tarafından yönetileceğinin garanti edilmesi; (d) Afrika'nın kurtuluşuna iştirak etmiş olan Afrika'daki bütün siyasi partilerle işbirliği yapılması; (e) Hükümetin bu ülkenin bütün kaynaklarını yoksulluğun, cehaletin ve hastalıkların ortadan kaldırılması için seferber etmesinin sağlanması; (f) Mümkün olan her yerde Hükümetin ülkenin iktisadi kalkınmasına doğrudan katılmasının sağlanması; (g) Hükümetin ırk, din ya da statüsüne bakılmaksızın bütün erkek ve kadınlara fırsat eşitliği sunmasının sağlanması; (h) Hükümetin her türlü sömürü, yıldırma, ayrımcılık, rüşvet ve yolsuzluğu ortadan kaldırmasının sağlanması; (i) Hükümetin temel üretim araçları üzerinde etkin denetime sahip olmasının ve bu ülkenin kaynakları üzerinde kolektif mülkiyet kurulmasını kolaylaştıracak politikalar izlemesinin sağlanması; (j) Hükümetin Afrika birliğini sağlamak için Afrika'daki diğer devletlerle işbirliği yapmasının sağlanması; (k) Hükümetin Birleşmiş Milletler Örgütü vasıtasıyla yorulmak bilmeden dünya barışı ve güvenliği için çalışmasının sağlanması." "The Arusha Declaration: Socialism and Self-Reliance," *Freedom and Socialism: Uhuru na Ujamaa* (Darüsselam: Oxford University Press, 1968), 232-33.
2. Nyerere, "The Arusha Declaration," 240. 1950'lerde yardımların büyük bir bölümü, dünyanın bu bölgelerinin iktisadi kurtuluşundan çok güvenliğin arttırılması amacıyla SSCB ile Çin'e sınırı olan ülkelere gitti. Sovyet yardımları için bkz. Elizabeth Valkenier, *The Soviet Union and the Third World: An Economic Bind* (New York: Praeger, 1983). Yardımlarla ilgili sorunlar üzerine literatür çok geniştir: David Wall, *The Charity of Nations: The Political Economy of Foreign Aid* (New York: Basic Books, 1973); William Brown ve Redvers Opie, *American Foreign Assistance* (Washington, DC: Brookings Institution, 1953); Sergei Shenin, *The United States and the Third World: The Origins of the Postwar Relations and the Point Four Program (1949–1953)* (Commack, NY: Nova Science, 2000); Teresa Hayter, *The Creation of World Poverty* (Londra: Pluto Books, 1981).
3. Nyerere, "The Arusha Declaration," 241-42.
4. Pearson Raporu topraksız köylülük üzerine yapılan vurguyu kaydeder: Lester B. Pearson (başkan, Commission on International Development), *Partners in Development: Report* (New York: Praeger, 1969), 270. Arusha Deklarasyonu "Tanzanya'da herkesten daha çok çalışan" kadınların emeğinin takdir edilmesi gerektiğinden söz eder. Nyerere, "The Arusha Declaration," 245.

5. Şu çalışmalara dayanıyorum: William H. Friedland, *Vuta Kamba: The Development of Trade Unions in Tangayika* (Palo Alto, CA: Hoover Institution Press, 1969); Dudley Jackson, "The Disappearance of Strikes in Tanzania: Incomes Policy and Industrial Democracy," *Journal of Modern African Studies*, Sayı 2 (1979): 219-51.
6. Bu popülizmin klasik bir sorunudur. Afrika popülizmi üzerine kapsamlı bir çalışma için bkz. P.L.E. Idahosa, *The Populist Dimension to African Political Thought: Critical Essays in Reconstruction and Retrieval* (Londra: Turnaround, 2004).
7. Jannik Boesen, Birgit Storgård Madsen ve Tony Moody, *Ujamaa: Socialism from Above* (Uppsala: Scandinavian Institute for African Studies, 1977).
8. International Bank for Reconstruction and Development, *The Economic Development of Tanganyika: Report of a Mission Organized by the International Bank for Reconstruction and Development at the Request of the Governments of Tanganyika and the United Kingdom* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1961).
9. J. E. Moore, "Traditional Rural Settlement," *Tanzania in Maps*, ed. Leonard Berry (Londra: University of London Press, 1971).
10. Misyonerler için bkz. Klaus Fiedler, *Christianity and African Culture: Conservative German Protestant Missionaries in Tanzania, 1900-1940* (Leiden, Hollanda: Brill, 1996).
11. Küçük toprak sahiplerinin potansiyeline ilişkin kanıtlar için bkz. Hans Ruthenberg, ed., *Smallholder Farming and Smallholder Development in Tanzania: Ten Case Studies* (Münih: Weltforum Verlag, 1968).
12. Helge Kjekshus, "The Tanzanian Villagization Policy: Implementational Lessons and Ecological Dimensions," *Canadian Journal of African Studies* 11, Sayı 2 (1977): 274.
13. René Dumont, *Tanzania Agriculture after the Arusha Declaration: A Report* (Darüsselam: Ministry of Economic Affairs and Development Planning, 1969), 11 ve Kjekshus, "The Tanzanian Villagization Policy," 275.
14. Nyerere gelişmenin sadece kapitalist tarımın yaratılmasıyla sonuçlanabileceğinin farkındaydı. "Bugün sahip olduğumuz küçük ölçekli kapitalist tarım gerçek bir tehlike oluşturmuyor; ama yanlış yoldayız ve eğer kapitalist tarımın gelişmesini teşvik eder, hatta buna yardımcı olursak asla sosyalist bir ülke olamayız." Julius Nyerere, "Socialism and Rural Development," *Freedom and Socialism*, 344.
15. Ibid.
16. Ibid., 351.
17. R.R. Matango, "Operation Mara: The Paradox of Democracy," *Maji Maji* 20 (1975): 17–29; Kjekshus, "The Tanzanian Villagization Policy," 280.
18. James Scott'un planlamanın yerel bilgi ve teknik uzmanlığa dikkatle kulak vermesi gerektiğine dair argümanına katılıyorum; çünkü bu sadece plan için kitlesel bir rıza üretecek toplumsal temeli yaratmakla kalmaz, aynı zamanda genellikle kibirli olan bürokratik seçkinlere insan yaşamının hakkında pek az şey bildikleri alanlarına ilişkin de bir iki şey öğretir. James Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven, CT: Yale University Press, 1998). Scott'un Tanzanya üzerine kaleme aldığı bölüm faydalıdır, ama yüksek modernizmin arkasındaki özel Üçüncü Dünya kalkınmacılığından kaynaklanan nedenleri ele almaz.

19. World Bank Environment Department, *Resettlement and Development: The Bank-wide Review of Projects Involving Involuntary Resettlement, 1986-1993* (Washington, DC: World Bank, 1994). İnsanların siyasi kararlarla yeniden iskân edilmeleri için bkz. Roberta Cohen ve Francis Deng, *Masses in Flight: The Global Crisis of Internal Displacement* (Washington, DC: Brookings, 1998).
20. Alıntılayan Stanley Dryden, *Local Administration in Tanzania* (Nairobi: East African Publishing House, 1968), 42.
21. Cezayir için bkz. François Burgat ve Michel Nancy, *Les villages socialistes de la revolution agraire algérienne, 1972-1982* (Paris: Editions du Centre national de la recherché scientifique, 1984). Burma için bkz. Ardeth Maung Thawnghmung, *Behind the Teak Curtain: Authoritarianism, Agricultural Policies, and Political Legitimacy in Rural Burma* (Londra: Kegan Paul, 2003).
22. Issa Shivji'nin klasik çalışmalarından, özellikle de *Class Struggles in Tanzania*'dan (New York: Monthly Review Press, 1976) yola çıktım. Bu çalışma Andrew Coulson'un yararlı kitabına da esin vermiştir: Andrew Coulson ed., *Socialism in Practice: The Tanzanian Experience* (Nottingham, Birleşik Krallık: Spokesman, 1979). Bu konuda Tanzanya Afrika'da yalnız değildir. 1966 tarihli bir seminerde, Senegalli Diop şöyle belirtmişti: "Köylüler çoğunlukla cahil, örgütsüz ve 12.000 köy ve kasabaya dağılmış haldedir. İlkel üretim ve örgütlenme biçimleri ve bu biçimlere tekabül eden üstyapılar, modern dünyanın gerekliliklerinin çok gerisindedir. Bu nedenle köylülüğün işçi sınıfının doğal müttefiki olarak etkin mücadeleye kazanılmasının zamanla üstesinden gelinecek zorlu bir görev olduğu açıktır." Köylüleri daha az dağınık bir hale getirmek, onları *ujamaa* tasarısında olduğu gibi kontrol edilen köylerde toplamak anlamına gelecektir. Majhemout Diop, "Structure and Position of the Working Class in Senegal," *Africa: National and Social Revolution* (Kahire: al-Talia, 1966), 102.
23. Deborah Fahy Bryceson, "Peasant Commodity Production in Postcolonial Tanzania," *African Affairs* 81, Sayı 325 (1982): 557. Bu aynı zamanda Mahmood Mamdani, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1996), 172-77'de de yer alan görüştür.
24. Philip Raikes, "Ujamaa and Rural Socialism," *Review of African Political Economy* 2 (1975): 49.
25. Julius Nyerere, "After the Arusha Declaration," *Freedom and Socialism*, 407.
26. Bengal'deki komünist deneyim toprak reformuna dair idari-bürokratik yaklaşımdan ziyade kültürel-politik yaklaşımın en iyi örneğini sunar. Komünist Toprak ve Toprak Gelirleri Bakanı Hari Krishna Konar'ın belirttiği gibi, "Asli görev büyük ölçekli toprak sahipliğinin sona erdirilmesi ve toprağın topraksız köylülere dağıtılmasıdır. Hükümetin bir sonraki adımı köylülere küçük arazileri ekip biçmenin dezavantajlarını açıklamaktır. Köylüler bundan sonra kolektif çiftçiliği gönüllü olarak benimseyecektir. Ancak bundan sonra toprakta özel mülkiyet ortadan kalkacaktır... Hükümetin mevcut toplumsal sistem içinde toprak sorununu çözmesi imkânsızdır. Anayasa bu yolu tıkamaktadır." Yine de zorunlu yerinden etme, en az zorunlu kolektifleştirme kadar verimsiz olacaktı. Eğer halkın sloganı "toprak ve özgürlük" idiyse, o zaman özgürlük olmadan toprak sorunu çözülemezdi. Hari Krishna Konar, *Mainstream*, 29 Haziran 1967.

27. Bryceson, "Peasant," 558; Louise Fortmann, *Peasants, Officials, and Participation in Rural Tanzania: Experience with Villagization and Decentralization* (Ithaca, NY: Center for International Studies, Cornell University, 1980).
28. Alıntılayan Government of India, *Problems of the Third Plan: A Critical Miscellany* (Yeni Delhi: Ministry of Information and Broadcasting, 1961), 49-50.
29. Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı 1526 (15), "Land Reform," 15 Aralık 1960; UN Department of Economic Affairs, *Land Reform: Defects in Agrarian Structure as Obstacles to Economic Development* (New York: United Nations, 1951).
30. Thomas Anderson, *Matanza: El Salvador's Communist Revolt of 1932* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1971).
31. Purshotamdas Thakurdas, J. R. D. Tata, G. D. Birla ve Shri Ram, *A Brief Memorandum Outlining a Plan for Economic Development of India* (Londra: Penguin, 1944), 30-31.
32. Sunil Khilnani, *The Idea of India* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1999), 79.
33. Arvind N. Das, "Agrarian Change from Above and Below: Bihar, 1947-78," *Subaltern Studies II*, ed. Ranajit Guha (Yeni Delhi: Oxford University Press, 1983), 194.
34. Renato Constantino, *The Making of a Filipino* (Quezon City, Philippines: Malaya Books, 1969), 23-24.
35. Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies* (New Haven, CT: Yale University Press, 1968), 385.
36. Bilgilendirici eleştirel bir tarih için bkz. Harry M. Cleaver, "The Contradictions of the Green Revolution," *American Economic Review* 62, Sayı 1-2 (1972): 177-86.
37. Solon L. Barraclough, "The Legacy of Latin American Land Reform," *NACLA Report on the Americas* 28, Sayı 3 (Kasım-Aralık 1994): 19.
38. Andrew Pearse, *Seeds of Plenty, Seeds of Want: Social and Economic Implications of the Green Revolution* (Oxford: Clarendon, 1980); John Perkins, *Geopolitics and the Green Revolution: Wheat, Genes, and the Cold War* (Oxford: Oxford University Press, 1997). Atlantik Okyanusu'nu aşan bu ulus ötesi tarım şirketleri, 1930'lardan başlayarak esasen, Atlantik güçlerinin Üçüncü Dünya için reddettikleri bir formül olan ithalat vergilerinin ve ihracat desteklerinin sonucunda büyümüştü. Amerikan Ortabatısının büyük çiftlikleri kamusal girdilerin ve toprağın fabrika çiftliklerinin elinde toplanması sayesinde gelişmişti. Tahılların geniş ölçekli üretimi ABD'li şirketlerin bunları ucuz fiyatlarla, kendi çiftçileri (yanıltıcı bir şekilde endüstriyel bitkiler olarak adlandırılan) sınai üretimde kullanılacak diğer hammaddeleri yetiştirme baskısı altında olan esmer milletlere "yığmalarını" mümkün kılmıştı. Üçüncü Dünya'daki çiftçiler tahıllar için inanılmaz bir rekabetle karşı karşıyaydı ve kendi ülkelerinde ithalat vergileri olmadığından, çok sayıda çiftçi yiyecek ekmekten vazgeçti ve bu Üçüncü Dünya'yı gelişmiş sanayi ülkelerinden tahıl ithalatına bağımlı kıldı. Yeterli gıdanın üretilebildiği durumlardaysa, fiyatları yerel piyasaların erişemeyeceği düzeylerde seyretti. Harriet Friedman, "The Political Economy of Food: A Global Crisis," *New Left Review* 197 (1993): 29-57; Harriet Friedman and Philip McMichael, "Agriculture and the State System: The Rise and Decline of National Agricultures, 1870 to the Present," *Sociologica Ruralis* 29, Sayı 2 (1989): 93-117.
39. Bu düşünceler şu çalışmada ayrıntılandırılmıştır: V.K. Ramakrishnan ve Madhura Swaminathan, ed. *Financial Liberalization and Rural Credit in India* (Yeni Delhi: Tulika, 2005).

40. Ralph Phillips, *FAO: Its Origins, Formation, and Evolution, 1945-1981* (Roma: Food and Agriculture Organization, 1981).
41. World Bank, *Poverty and Hunger: Issue and Options for Food Security in Developing Countries* (Washington, DC: World Bank, 1986).
42. Alan Rake, "Collapse of African Agriculture," *African Development* 9 (Şubat 1975): 18.
43. *Ujamaa*'dan sonraki kriz için bkz. Marjorie Mbilinyi, *Big Slavery: Agribusiness and the Crisis in Women's Employment in Tanzania* (Darüsselam: University of Dar es Salaam, 1991).
44. Kjekshus, "The Tanzanian Villagization Policy," 281.

Yeni Delhi

1. Tariq Ali, *The Nehrus and the Gandhis: An Indian Dynasty* (Londra: Picador, 1991), 226.
2. David Ottaway ve Marina Ottaway, *Afrocommunism* (New York: Africana Publishing House, 1981).
3. Alıntılayan José U.M. Carreras, "La Sextas Conferencias de los Paises no Alienadoes, La Habana, septiembre 1979," *Revisita de Estudios Internacionales* 3 (1980).
4. Kitabın ilk hali şöyle yayımlanmıştır: Fidel Castro, *La crisis económica y social del mundo: sus repercusiones en los paises subdesarrollados* (Havana: Ediciones del Consejo de Estado, 1983) ve *The World Economic and Social Crisis: Its Impact on the Underdeveloped Countries, Its Somber Prospects, and the Need to Struggle If We Are to Survive* (Havana: Publishing Office of the Council of State, 1983).
5. "Speech by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, at the 34th Session of the United Nations General Assembly on 24th September 1979," Acc. Sayı 79, 0051, National Archives and Records Centre, Singapore, 2.
6. "Speech by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, at the Opening Session of the Tenth ASEAN Ministerial Meeting Held at the Shangri-La Hotel on Wednesday, 6th July 1977," Acc. Sayı 77, 0057, National Archives and Records Centre, Singapore, 4.
7. "Speech by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, at the 34th Session of the United Nations," 9.
8. Ibid., 10.
9. Alıntılayan A. W. Singham ve Shirley Hune, *Non-Alignment in an Age of Alignments* (Chicago: Lawrence Hill, 1986), 306-7. Alıntının devamı şöyledir: "Barışı ve karşı karşıya gelmekten imtina etmeyi temsil eder. Askerî ittifaklardan uzak durmayı amaçlar. Uluslar arasında eşitlik ve uluslararası siyasi ve iktisadi ilişkilerin demokratikleşmesi anlamına gelir. Kalkınma için karşılıklı fayda esasında küresel işbirliğine ihtiyaç duyar. Dünya'daki farklılıkların tanınması ve korunmasına yönelik bir stratejidir."
10. 12 Aralık 1974'te BM Genel Kurulu'nda kabul edilen NIEO'da şöyle denir:

    1. Hammadde üretici birlikleri birincil meta devletlerine piyasa ve dolayısıyla fiyatlar üzerinde denetim verecektir. Ticaretin UNCTAD tarafından konulmuş olan kural-

ları, hammadde satın alanların lehinedir. Bu durum, tampon stokların yaratılması, birincil metalar için genelleşmiş bir tercih sistemi, G-7 ülkelerinde gümrük vergilerinin indirilmesi ve bu malların nihai pazarlarına nakil ve sigorta masraflarının düşürülmesi yoluyla tersine çevrilmelidir.

2. Döviz rezervlerini dolar ya da diğer "sağlam para birimleri" cinsinden tutmak zorunda olan ve dolayısıyla ABD para politikasının oyunlarından zarar gören daha güçsüz devletleri cezalandırmayan bir uluslararası para politikasının yaratılması. Dolar ticaretin yapıldığı ve rezervlerin tutulduğu de facto para birimi olduğundan, ABD'nin para politikası Üçüncü Dünya'yı derinden etkilemiştir. Ticareti arttırmak için devalüasyonun kullanılması ve G-7 ülkelerinde, özellikle de ABD'de enflasyonun artışı, dünyanın geri kalanı açısından yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. IMF'nin G-7 devletleri ve ticari bankaları için büyük oranda ya da yalnızca bir sigorta işlevi görmediği konusunda güvence vermek için izlediği siyaseti gözden geçirmesi gerekir.

3. Üçüncü Dünya'da sanayileşmenin arttırılması.

4. Gelişmiş sanayi ülkelerinden asgari maliyetlerle dünyanın geri kalanına teknoloji transferi.

5. Küresel büyük şirketlerin ya da ulus ötesi şirketlerin faaliyetleri üzerinde Düzenleme ve Denetim. BM 1974'te bu şirketlerin büyümelerini incelemek, onları düzenlemek için uluslararası antlaşmalar hazırlamak ve Üçüncü Dünya'nın onlarla müzakere etme kapasitelerini arttırmak için BM Ulus Ötesi Şirketler Merkezi'ni (UNCTC) yaratmıştır.

6. Üçüncü Dünya devletleri arasında bu politikaların etkili olmasını sağlayacak işbirliğinin desteklenmesi.

7. Son olarak, NIEP güçlü bir BM varlığı ve Devletlerin İktisadi Hakları ve Görevleri Şartı'na gerçek bir küresel bağlılık olmadan başarılı olamaz.

11. "The Seventh Summit opposed the intervention of ideology and politics into global economy policy." Alıntılayan Singham ve Hune, *Non-Alignment*, 329.
12. Rajiv Gandhi, "An Overview of Non-Alignment," *Black Scholar* (Mart-Nisan 1987): 39.
13. Castro, *The World Economic and Social Crisis*, p. 73.
14. Ibid., 126-28.
15. Olağanüstü Hal ilanından önceki kaynamaya dair genel bir değerlendirme için bkz. Bipan Chandra, *In the Name of Democracy: JP Movement and the Emergency* (Yeni Delhi: Penguin, 2003). Hareketin bir bölümü üzerine spesifik bir çalışma için bkz. Nandita Gandhi, *When the Rolling Pins Hit the Streets: Women in the Anti-Price Rise Movement in Maharashtra* (Yeni Delhi: Kali for Women, 1996). Bu bölümün ileride ki sayfalarında ele alınanların daha kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Vijay Prashad, "Emergency Assessments," *Social Scientist* 24, Sayı 9 10 (Eylül-Ekim 1996): 36-68.
16. Olağanüstü Hal ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Chandra, *In the Name of Democracy*, 15-245; Emma Tarlo, *Unsettling Memories: Narratives of the Emergency in Delhi* (Berkeley: University of California Press, 2003).
17. Hubert van Wersch, *The Bombay Textile Strike, 1982–83* (Yeni Delhi: Oxford University Press, 1992).

18. "Speech by Mr. S. Rajaratnam, Minister for Foreign Affairs, at the 34th Session of the United Nations," 5.
19. John H. Jackson, Jean-Victor Louis ve Mitsuo Matsushita, ed, *Implementing the Tokyo Round: National Constitutions and International Economic Rules* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1984); T.E. Ibrahim, "Developing Countries and the Tokyo Round," *Journal of World Trade Law* 12 (1978): 1-26.
20. Carol Geldart ve Peter Lyon, "The Group of 77: A Perspective View," *International Affairs* 57, Sayı 1 (Kış 1980–81): 95-96.
21. Singham ve Hune, *Non-Alignment*, 154.
22. BH'nin Batı Asya'daki rolü için bkz., Vijay Prashad, *Namaste Sharon: Sharonism and Hindutva under US Hegemony* (Yeni Delhi: LeftWord, 2003). Reagan'ın Afrika meseleleri konusundaki yardımcı sekreteri Chester Crocker, apartheid'a karşıydı. Sanford Ungar ve Peter Vale, "South Africa: Why Constructive Engagement Failed," *Foreign Affairs* 64, Sayı 2 (Kış 1985-86): 234-58.
23. Chandra Kumar, "The Indian Ocean: Arc of Crisis or Zone of Peace?" *International Affairs* 60, Sayı 2 (Bahar 1984): 233-46.

Kingston

1. Köleliğin kaldırılmasından, 1938 işçi ayaklanmasına kadar Jamaika'daki işçi sınıfı isyanlarının ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Thomas Holt, *The Problem of Freedom: Race, Labor, and Politics in Jamaica and Britain, 1832-1938* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1992). Hikâyeye eşlik eden bir çalışma için bkz. Abigail Bakan, *Ideology and Class Conflict in Jamaica: The Politics of Rebellion* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 1990).
2. W. Arthur Lewis'in iddiası şuydu: Yabancı ve yerli sermaye tercihi söz konusu olduğunda yerli sermaye her zaman daha iyidir, fakat eğer hiç yoksa o zaman devlet yabancı sermayenin girişini mümkün olduğunca kontrol etmelidir. W. Arthur Lewis, *The Theory of Economic Growth* (Londra: Allen and Unwin, 1955), bu tezin öne sürüldüğü klasik metindir; fakat yazarın şu çalışmasında etkili bir şekilde tekrarlanmıştır: *The Evolution of Foreign Aid* (Cardiff: University College, 1971).
3. Bütün ayrıntılar için bkz. Carlton E. Davis, *Jamaica in the World Aluminum Industry, 1938–1973*, Cilt 1 (Kingston: Jamaica Bauxite Institute, 1989).
4. Norman Girvan, "The Development of Dependency Economics in the Caribbean and Latin America: Review and Comparison," *Social and Economic Studies* 22, Sayı 1 (1973): 1-33 ve *Foreign Capital and Economic Underdevelopment in Jamaica* (Kingston: Institutefor Social and Economic Research, 1971). Emek ihracatıyla ilgili mükemmel vurgu bkz. Paget Henry, *Caliban's Reason: Introducing Afro-Caribbean Philosophy* (New York: Routledge, 2000), 228.
5. Efrayim Ahiram, "Income Distribution in Jamaica, 1958," *Social and Economic Studies* 13, Sayı 3 (1964): 333–69.
6. Susanne Soederberg, "Grafting Stability onto Globalisation? Deconstructing the IMF's Recent Bid for Transparency," *Third World Quarterly* 22, Sayı 5 (2001): 851.
7. İki makul değerlendirme için bkz. Evelyne Huber Stephens and John Stephens, *Democratic Socialism in Jamaica: The Political Movement and Social Transformation in*

Dependent Capitalism (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1986); Fitzroy Ambursley, "Jamaica: The Demise of 'Democratic Socialism'," *New Left Review*, Sayı 128 (Temmuz-Ağustos 1981): 76-87.

8. "Agreement Establishing the International Bauxite Association," Conakry, 8 Mart 1974, Giriş ve Madde 3 (b).
9. Evelyne Huber Stephens ve John Stephens, "Bauxite and Democratic Socialism in Jamaica," *States versus Markets in the World System*, ed. Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer ve Evelyne Huber Stephens (Beverly Hills, CA: Sage, 1985).
10. Hikâye şurada ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır: Faysal Yachir, *Mining in Africa Today: Strategies and Prospects* (Tokyo: United Nations University, 1988), 4. Bölüm.
11. Alfred Maizels, *Commodities in Crisis: The Commodity Crisis of the 1980s and the Political Economy of International Commodity Policies* (Oxford: Clarendon Press, 1992) ve "The Continuing Commodity Crisis of Developing Countries," World Development 22, Sayı 11 (Kasım 1994): 1685-95.
12. Ibrahim Elbadawi ve Francis Mwega, "Can Africa's Savings Collapse Be Reverted?" *The Economics of Savings and Growth*, ed. Klaus Schmidt-Hebbel and Luis Servén (Cambridge: Cambridge University Press, 1999); Pierre-Richard Agénor ve Joshua Aizenman, "Savings and the Terms of Trade under Borrowing Constraints" (Washington, DC: World Bank Institute, 2000).
13. Fakat sürekliliğine ilişkin bir tartışma devam etmektedir. John Cuddington, "LongRunTrends in 26 Primary Commodity Prices: A Disaggregated Look at the Prebisch-Singer Hypothesis," *Journal of Development Economics* 39 (1992): 207-27 Paul Cashin, Hong Liang ve C. John McDermott, "How Persistent Are Shocks to World Commodity Prices?" *IMF Working Paper*, WP/99/80, 1999.
14. W. Marvin Will, "A Nation Divided: The Quest for Caribbean Integration," *Latin American Research Review* 26, Sayı 2 (1991): 3–37; William Demas, "The Caribbean and the New International Economic Order," *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 20, Sayı 3 (Ağustos 1978): 229-63.
15. Castro, Venezuela'da yaptığı Ana Konuşma'da (1999) Küba Devrimi'nin ilk yıllarından söz etmişti: "Sovyetler bize petrol satıyordu. Dünya fiyatlarından, evet, karşılığı şekerle ödenmek üzere, evet; dünya şeker fiyatı üzerinden, evet; fakat şekerimizi SSCB'ye satıyor ve karşılığında petrol, hammadde, yiyecek ve başka pek çok şey alıyorduk. Bize bir bilinç geliştirmemiz için zaman kazandırdı; fikirler ekmemiz için zaman kazandırdı; bir siyasal kültür yaratmamız için zaman kazandırdı. Bize zaman kazandırdı! Daha sonra akıl almaz zorluklara direnebilmemizi sağlayan gücü toplamamıza yetecek kadar zaman." Fidel Castro, *On Imperialist Globalization* (Yeni Delhi: Left World Books, 1999), 66. Janette Habel'in Küba ekonomisinin 1970'ler ve 1980'lerdeki durumuna ilişkin değerlendirmesi, SSCB'nin ve Comecon'un yetersiz bir yardım sunduğunu ve Varşova devletlerinin şeker için önerdikleri fiyatla Küba'yı dolandırmış bile olabileceklerini gösterir. Castro 1987'de Sovyet bloğunun liderliğine nutuk çekmişti: "Üçüncü Dünya'daki bir sosyalist ülke kalkınmak zorundadır; sadece borçlarını ödemeyi belirsiz bir süreliğine –hatta sonsuza dek– ertelemesi gerekmez, aynı zamanda kalkınması için yeni krediler ve kaynaklar da bulması gerekir." Alıntılayan Janette Habel, *Cuba: The Revolution in Peril* (Londra: Verso, 1991), 29.

16. Timothy White, *Catch a Fire: The Life of Bob Marley* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1983).
17. Şu kaynakta yer alan banka borçlarına ilişkin mükemmel özete dayanıyorum: Emma Rothschild, "Bank: The Coming Crisis," *New York Review of Books* 23, Sayı 9 (27 Mayıs 1976): 16-21.
18. Bunun kökenleri IMF'nin 1956'da Şili'ye verdiği borca kadar gider. ABD bankaları "dolar emperyalizmi"yle suçlanmamak için bir IMF anlaşmasında ısrarcı olmuştur.
19. Rothschild, "Bank."
20. IMF'nin ilk direktörü Belçikalı Camille Gutt, devalüasyonun "bir müsadere biçimi" olduğunu belirtmişti. Alıntılayan Anthony Sampson, *The Money Lenders* (Londra: Hodder and Staughton, 1981), 112.
21. Rothschild, "Bank"; United Nations, "World Exports," *Monthly Bureau of Statistics*, Aralık 1975.
22. Atif Kubursi ve Salim Mansur, "The Political Economy of Middle Eastern Oil," *Political Economy and the Changing Global Order*, ed. Richard Stubbs and Geoffrey Underhill (Toronto: M and S, 1994); Atif Kubursi, *Oil, Industrialization, and Development in the Arab Gulf States* (Londra: Croom Helm, 1984).
23. Peter Körner, Gero Maass, Thomas Siebold ve Rainer Tetzlaff, *The IMF and the Debt Crisis: A Guide to the Third World's Dilemma* (Londra: Zed, 1986), 43.
24. Jamaika'nın IMF'ye başvurması konusunda şu kaynaklara dayandım: Richard Bernal, "The IMF and Class Struggle in Jamaica, 1977-1980," *Latin American Perspectives*, Cilt 11, Sayı 3 (Yaz 1984): 53-82; Norman Girvan, Robert Bernal ve Wesley Hughes, "The IMF and the Third World: The Case of Jamaica, 1974-1980," *Development Dialogue* 2 (1980): 113-65.
25. Zaire örneği için bkz. Andrew Schoenholtz, "The IMF in Africa: Unnecessary and Undesirable Western Restraints on Development," *Journal of Modern African Studies* 25, Sayı 3 (1987): 420-27.
26. Körner, Maass, Siebold ve Tetzlaff, *The IMF and the Debt Crisis*, 110; Bernal, "The IMF and Class Struggle," 70.
27. Derek Gordon, "Women, Work, and Social Mobility in Post-war Jamaica," *Women and the Sexual Division of Labour in the Caribbean* (Kingston: Consortium Graduate School of Social Sciences, 1985).
28. Joan Ross Frankson, "Higglers, Hagglers, and Empty Stomachs," *New Internationalist* 214 (Aralık 1990); Elise LeFranc, "Petty Trading and Labour Mobility: Hagglers in the Kingston Metropolitan Area of Jamaica," *Women and the Sexual Division of Labour in the Caribbean*, 99-132.
29. "IMF sunduğu borçlar için koşullar öne sürerek gelişmekte olan ülkeler üzerinde güçlü bir nüfuza sahip olmuştur. Bunlar genellikle hükümetleri toplam talebi kısarak –hem kamusal hem de özel harcamaları azaltarak– ithal mal talebini düşürmeye zorlayan monetarist ve deflasyonist koşullardır. Bu kesintiler genellikle tüketim, yatırım ve istihdamın düşmesine neden olmuş ve iktisadi büyümeyi boğmuştur." UN Development Program, *Human Development Report* (New York: UN Development Program, 1992), 75.

30. Mohsin Khan, "The Macroeconomic Effects of Fund-Supported Adjustment Programs," *IMF Staff Papers* 37, Sayı 2 (Haziran 1990): 215.
31. Alıntılayan Körner, Maass, Siebold ve Tetzlaff, *The IMF and the Debt Crisis*, 129.
32. Alıntılayan, *IMF Survey*, 9 Şubat 1981.
33. Willy Brandt, *North-South: A Program for Survival* (Cambridge, MA: MIT Press, 1980), 216.
34. Bernal, "The IMF and Class Struggle," 71.
35. Ibid.
36. Anita M. Waters, *Race, Class, and Political Symbols: Rastafari and Reggae in Jamaican Politics* (New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1985), 203.
37. Jamaican Labour Party, *Change without Chaos: A National Programme for Reconstruction* (Kingston: Jamaican Labour Party, 1980).
38. Cheryl Payer, *The Debt Trap* (New York: Monthly Review Press, 1974), 79.
39. Albert F. Celoza, *Ferdinand Marcos and the Philippines: The Political Economy of Authoritarianism* (Westport, CT: Praeger, 1997); Payer, *The Debt Trap*, 79.
40. William Stief, "Seaga under Siege," *Multinational Monitor* 6, Sayı 6 (31 Mayıs 1985).
41. Payer, *The Debt Trap*, 217-19; Ismail-Sabri Abdala, "The Inadequacy and Loss of Legitimacy of the International Monetary Fund," *Development Dialogue* 2 (1980): 25-53.
42. Judy L. Baker, *Poverty Reduction and Human Resource Development in the Caribbean: A Cross-Country Study* (Washington, DC: World Bank, 1997), 95.
43. Nobel ödüllü bir yazar (Douglass North, *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance* [Cambridge: Cambridge University Press, 1990]) ve Dünya Bankası (*Governance and Development* [Washington, DC: World Bank, 1992]) devletin kalkınma için gerekli bir kurum olduğunu ileri sürmüştür. Dünya Bankası raporu devletin uyumunu meşrulaştırmaya çalışır, ama yine de devlet biçiminin yıkılması konusundaki derin kaygısını da dile getirir.
44. Neo-liberal devlet, postmodern kuramcıların pek çoğunun beklediği gibi devlet biçiminin çöküşü anlamına gelmemiştir. Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996).
45. *Gleaner*, 5 Aralık 1980.
46. Americas Watch, *Human Rights in Jamaica* (New York: Americas Watch Committee, 1986).
47. Bu hem Dünya Bankası'nın hem de Jamaikalı sosyologların değerlendirmesidir. Caroline Moser ve Jeremy Holland, *Urban Poverty and Violence in Jamaica* (Washington, DC: World Bank, 1997); Centre for Population, Community, and Social Change, *They Cry "Respect!": Urban Violence and Poverty in Jamaica* (Kingston: Centre for Population, Community, and Social Change, 1996).
48. Horace Campbell, *Rasta and Resistance* (Trenton, NJ: Africa World Press, 1987), 88.
49. Stephen J. Kobrin, "Sovereignty@Bay: Globalization, Multinational Enterprise, and the International Political System," ve Mira Wilkins, "The History of Multinational Enterprise," *Oxford Handbook of International Business*, ed. Alan Rugman ve Thoma Brewer (Oxford: Oxford University Press, 2001).

50. R.J. Barnet ve R.E. Miller, *Global Reach: The Power of Multinational Corporations* (New York: Simon & Schuster, 1974), 16.
51. Sorun Raymond Vernon, *Sovereignty at Bay* (New York: Basic Books, 1971)'de tespit edilmiştir.
52. Bunun yanı sıra GATT ve DTÖ gibi kurumlar, devleti mülkiyet haklarını ve yabancı iş çevrelerinin çıkarlarını korumaya zorlamıştır. Bunun önemli bir bölümü şu kaynakta öngörülmüştür: Huntington, "Transnational Organizations in World Politics," *World Politics* 25 Sayı 3 (1973): 333-68.
53. Şu eserlerden yola çıkıyorum: Charles-Albert Michalet, *Le Capitalisme mondial* (Paris: PUF, 1976) ve *L'enterprise plurinationale* (Paris: Dunod, 1969).
54. L.S. Stavrianos, *Global Rift: The Third World Comes of Age* (New York: Morrow, 1981), 446.
55. Bu bütünüyle doğru değildir. 1999'da BM Genel Sekreteri Kofi Annan bu fikri BM Küresel İlkeler Sözleşmesi Programı şeklinde canlandırdı. Davos'taki Dünya Ekonomik Forum'u sırasında, Annan şöyle dedi: "Sizi İlişkimizi daha da yüksek bir seviyeye çıkarmada bana katılmaya davet ediyorum. Davos'ta bir araya gelen siz iş dünyası liderlerinin ve biz Birleşmiş Milletler'in, küresel piyasaya insani bir yüz kazandıracak, ortak değer ve ilkelerden oluşan küresel bir ilkeler sözleşmesi yaratmamızı öneriyorum." 2003 yılında, Birleşmiş Milletler Ulus Ötesi Şirketlerin ve Diğer Ticari Girişimlerin Sorumlulukları Üzerine Taslak Normlar'ı üretti, ama "değerler ve ilkeler"in büyük bir kısmını, Ekonomik İşbirliği ve Kalınma Örgütü'nün 2000 tarihli, Çokuluslu Şirketlerin İşleyişi için Gözden Geçirilmiş Küresel Kurallar'ından almıştı. Esas nokta Birleşmiş Milletler'in BM Genel Kurulu tarafından yaratılmış olan uluslararası kurallar için bağımsız bir hakem olmaktan çıkarak küresel şirketler için "küresel piyasaya insani bir yüz" kazandıracak bir "platform" yaratmak üzere "birlikte çalışılacak" bir "ortak" haline geleceğiydi. Bütün bunlar iyi niyetlere dayanır. Bu nedenle UNCTC'nin İşleyiş Kuralları'nın ölü olduğunu ileri sürüyorum. Elimizde olan çok daha farklı bir şeydir.
56. Vijay Prashad, *Fat Cats and Running Dogs: The Enron Stage of Capitalism* (Monroe, ME: Common Courage Press, 2002).
57. "The ICC and Corporate Cooptation of the UN," Corporate Europe tarafından Budapeşte'deki ICC Dünya Kongresi için hazırlanmış özet, 3-5 Mayıs 2000.
58. Ibid.
59. Alıntılayan Larry Elliot, "A Bridge to Fairer World Trade," *Guardian Weekly*, 4-10 Haziran 2004, 29.
60. Rhoda Reddock, "Women's Organizations and Movements in the Commonwealth Caribbean: The Response to Global Economic Crisis in the 1980s," *Feminist Review*, Sayı 59 (Yaz 1998): 66-67; Beverley Anderson-Manley, "Gender and the State: A Caribbean Perspective," *Women Transforming Society* (Cambridge, MA: Radcliffe College Press, 1991); Maxine Henry, "Women's Participation in the Social and Political Process in Jamaica in the 1970s" (Mona: University of the West Indies, 1986).
61. Dünya Bankası, "ticari amaçlardan ziyade insani ve işbirliğine yönelik amaçlar için, çekilen acıları azaltmak, yoksulların çıkarlarını savunmak, çevreyi korumak, temel toplumsal hizmetleri sağlamak ya da topluluk gelişimini üstlenmek için" hükümet-

ten bağımsız olarak çalışan bu sektörü selamlamıştı. "Involving Non-Governmental Organizations in the Bank-Sponsored Activities," Operational Manual Statement 14.70 of the World Bank, 1989, alıntılayan Paul Nelson, *The World Bank and the Non-Governmental Organizations* (New York: St. Martin's Press, 1995), 37.

62. Honor Ford-Smith, "Ring Ding in a Tight Corner: Sistren, Collective Democracy, and the Organization of Cultural Production," *Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures*, ed. M. Jacqui Alexander and Chandra Talpade Mohanty (New York: Routledge, 1997), 231. Bu ayrıksı bir örnek değildi. Latin Amerika için bkz. James Petras, "Imperialism and NGOs in Latin America," *Monthly Review* 49, Sayı 7 (Aralık 1997): 10-27; Asya için bkz. Sangeeta Kamat, "The Structural Adjustment of Grassroots Politics," *Sanskriti* 7, Sayı 1 (Ekim 1996); ayrıca, Ahmed Nimer, "From Mobilizers to Service Providers: NGOs and the Left in Palestine," *News from Within* 13, Sayı 11 (Aralık 1997); Afrika için bkz. Patrick Bond, *Against Global Apartheid: South Africa Meets the World Bank, IMF, and International Finance* (Londra: Zed, 2004), 201-2. Bu minvaldeki siyasi taarruz için daha geniş bir kuramsal değerlendirme için bkz. Elisabeth Armstrong, "Globalization from Below: AIDWA, Foreign Funding, and Gendering Anti-Violence Campaigns," *Journal of Developing Societies* 20, Sayı 1-2 (2004): 39-55.
63. BM'nin kadın sorunuyla ilgili çabaları, 1970'lerin ortalarından başlayarak, tam da reformları uygulamaya koyabilecek temel kurum olan devlet biçiminin bu işi yapabilir olmaktan çıktığı bir dönemde ilgi gördü. Kadınların İlerlemesi için Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü, BM Kalkınma Programı çerçevesinde Kadınlar Departmanı ve nihayet BM Kadınlar için Kalkınma Fonu 1975 itibarıyla yaratılmıştı. 1995 yılında Beijing'de toplanan Dördüncü BM Konferansı'nda, devletler arası toplantının gündemi hükümet dışı kuruluşlarınkinden çok uzaktı.
64. "The Terra Nova Statement on the International Monetary System and the Third World," *Development Dialogue*, Sayı 2 (1980): 30.
65. U.S. Department of the Treasury, *United States Participation in the Multilateral Development Banks in the 1980s* (Washington, DC: U.S. Department of the Treasury, 1982), 47.
66. "The Terra Nova Statement," 30.
67. "The Arusha Initiative: A Call for a United Nations Conference on International Money and Finance," *Development Dialogue*, Sayı 2 (1980): 18.
68. "The Terra Nova Statement," 33.

Singapur

1. World Bank, *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy* (New York: Oxford University Press, 1993), tablo 1.5, 38. Bu raporun hazırlanmasındaki politik saik şu çalışmada belgelendirilmiştir: Robert Wade, "Japan, the World Bank, and the Art of Paradigm Maintenance: 'The East Asian Miracle' in Political Perspective," *New Left Review* 217 (Mayıs-Haziran 1996): 3-36. Tarihdışı iddialara ilişkin bir çözümleme için bkz. Sanjaya Lall, "The East Asian Miracle Study: Does the Bell Toll for Industrial Strategy?" *World Development* 22, Sayı 4 (1994): 645-54.

2. World Bank, *The East Asian Miracle*, şekil 1.3, 31.
3. Özgün metni okumak istemiyorsanız bkz. Kenneth Surin, "Hostage to an Unaccountable Planetary Executive: The Flawed 'Washington Consensus' and Two World Bank Reports," *World Bank Literature*, ed. Amitava Kumar (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2003). İkinci kitap Afrika ve yapısal uyum hakkındaydı: World Bank, *Adjustment in Africa: Reforms, Results, and the Road Ahead* (New York: Oxford University Press, 1994).
4. World Bank, *World Development Report 1992* (New York: Oxford University Press, 1992), taablo 1.
5. Chua Beng Huat ve Tan Joo Ean, "Singapore: Where the New Middle Class Sets the Standard," *Culture and Privilege in Capitalist Asia*, ed. Michael Pinches (Londra: Routledge, 1999), 151.
6. Sinnathamby Rajaratnam, "Singapore: Global City," *The Prophetic and the Political: Selected Speeches and Writings of S. Rajaratnam*, ed. Chan Heng Chee and Obaid ul Haq (Singapur: Graham Brash, 1987). Sosyolog Saskia Sassen bu konuda Rajaratnam'ı takip eder. "Küresel şehir" dünya ekonomisi için bir düğüm noktasıdır. Fakat ona göre esas şehirler, New York, Londra ve Tokyo'dur. Saskia Sassen, *The Global City: New York, London, Tokyo* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991).
7. Peter Schoppert, "Displacing Singapore," *Singapore: Views on the Urban Landscape* (Anvers, Belçika: Pandora, 1998), 98.
8. Walden Bello ve Stephanie Rosenfeld, *Dragons in Distress: Asia's Miracle Economies in Crisis* (San Francisco: Institute for Food and Development Policy, 1990).
9. World Bank, *The East Asian Miracle*, 26.
10. Ibid.
11. En iyi iki "revizyonist" kitap şunlardır: Alice Amsden, *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization* (Oxford: Oxford University Press, 1989); Robert Wade, *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990). Singapur üzerine literatür pek de geniş değildir. En fazla bilgi içeren kaynak şudur: W.C. Huff, *The Economic Growth of Singapore: Trade and Development in the Twentieth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995) Ülkenin kalkınmasına ilişkin ileri görüşlü bir yeniden değerlendirme için bkz. Chao-Wei Lan, "Singapore's Export Promotion Strategy and Economic Growth (1965-1984)" (working paper Sayı 116, Development Planning Unit, University College Londra, 2001); Garry Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization: National State and International Capital* (Petaling Java: Forum, 1991).
12. Glenn Melancon, *Britain's China Policy and the Opium Crisis: Balancing Drugs, Violence, and National Honour, 1833-1840* (Aldershot, Birleşik Krallık: Ashgate, 2003); Tan Chung, *China and the Brave New World: A Study of the Origins of the Opium War (1840-42)* (Durham, NC: Carolina Academic Press, 1978); Carl Trocki, *Opium and Empire: Chinese Society in Colonial Singapore, 1800-1910* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990).
13. Bu konudaki literatür çok geniştir. Japonya için bkz., W.G. Beasley, *Japanese Imperialism, 1894-1945* (New York: Oxford University Press, 1991); W. Dean Kinzley, *In-*

dustrial Harmony in Modern Japan: The Invention of a Tradition (Londra: Routledge, 1991); Carol Gluck, *Japan's Modern Myths: Ideology in the Late Meiji Period* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1985); Jon Halliday, *A Political History of Japanese Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1975). Kore için bkz. Dennis McNamara, *The Colonial Origins of Korean Enterprise, 1910-1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990); Martin Hart-Landsberg, *The Rush to Development: Economic Change and Political Struggle in South Korea* (New York: Monthly Review Press, 1993; Chong-Sik Lee, *The Politics of Korean Nationalism* (Berkeley: University of California Press, 1963); Gi-Wook Shin, *Peasant Protest and Social Change in Colonial Korea* (Seattle: University of Washington Press, 1996). Faydalı bir özet için bkz. Bruce Cumings, "The Origins and Development of the Northeast Asian Political Economy: Industrial Sectors, Product Cycles, and Political Consequences," *International Organization* 38, Sayı 1 (1984): 1-40.

14. Singapur için bkz. Lee Kuan Yew (the British left behind "an administration thatworked"), *Social Revolution in Singapore* (Singapore: Government Printing Office, 1967), 2. Tayvan ve Kore için bkz. Adrian Leftwich, "Bringing Politics Back In: Towards a Model of the Developmental State," *Journal of Development Studies* 31, Sayı 3 (1995): 410.
15. Pasifik kıyısının hikâyesi Bill Warren'ın teorileri için Asya'nın geri kalanından ya da Afrika'dan çok daha iyi bir veri tabanıdır. Bill Warren, *Imperialism: Pioneer of Capitalism* (Londra: Verso, 1980).
16. People's Action Party, *The Tasks Ahead: PAP's Five-Year Plan, 1959-1964* (Singapur: Petir, Organ of the PAP, 1959).
17. Rodan, *The Political Economy of Singapore's Industrialization*, 71-72.
18. Goh Keng Swee'nin kuramı şurada ortaya konmuştur: *The Economics of Modernization and Other Essays* (Singapur: Asia Pacific Press, 1972) ve *The Practice of Economic Growth* (Singapur: Federal Publications, 1977). Ayrıca bkz. Robert Wade, *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990).
19. "Transcript of a Press Conference Given by the Prime Minister of Singapore, Mr. Lee Kuan Yew, at Broadcasting House, Singapore, at 1200 hours on Monday, 9th August 1965," Acc. no. 1ky/1965/1ky0809b.doc, National Archives and Records Centre, Singapur, 21.
20. Lee şöyle devam eder: "Singapur'un ne bir Malay Raja'sı, ne bir Çinli Raja'sı ne de bir Hint Raja'sı var. Fakat Inche Khir Johari, PAP'nin bir Raja'sı olduğunu ima eder: Rajaratnam." "Press Conference of the Singapore Prime Minister, Mr. Lee Kwan Yew, with Malay Journalists at the Studio of TV Singapura on Wednesday, 11th August 1965," Acc. no. 1ky/1965/1ky0811a.doc, National Archives and Records Centre, Singapur, 2.
21. "The Jodidi Lecture: Addess by Singapore's Prime Minister Mr. Lee Kuan Yew at Lowell Lecture Hall, Harvard University, Wednesday, 4th December 1968," Acc. Sayı 1ky/1968/1ky1204.doc, National Archives and Records Centre, Singapur, 15, 16, 24.
22. "Transcript of Speech Made by Prime Minister Mr. Lee Kuan Yew at the Kampong Glam Branch of the PAP on 2nd January 1966," Acc. no. 1ky/1966/1ky0102a.doc, National Archives and Records Centre, Singapur, 1.

23. "National Day Message from the Minister for Foreign Affairs, Mr. S. Rajaratnam," Acc. no. 66.0026.281, National Archives and Records Centre, Singapur, 8 Ağustos 1966.
24. Keyfi kaçmış bu orta sınıfa ilişkin daha kapsamlı bir çözümleme için bkz David Martin Jones ve David Brown, "Singapore and the Myth of the Liberalizing Middle Class," *Pacific Review* 7, Sayı 1 (1994): 79-88.
25. Saw Swee-Hock ve Aline K. Wong, *Adolescents in Singapore: Sexuality, Courtship, and Family Values* (Singapur: Singapore University Press, 1981); Lily Kong, Martin Perry ve Brenda Yeoh, *Singapore: A Developmental City* (New York: Wiley, 1997), 6.
26. Fareed Zakaria, "Culture Is Destiny: A Conversation with Lee Kuan Yew," *Foreign Affairs* 73, Sayı 2 (Mart-Nisan 1994): 109-26.
27. "Transcript of a Press Conference Given by the Prime Minister of Singapore, Mr. Lee Kuan Yew, at Broadcasting House, Singapore, at 1200 hours on Monday, 9th August 1965," Acc. no. 1ky/1965/1ky0809b.doc, National Archives and Records Centre, Singapur, 27-28.
28. M. Rajendran, *ASEAN's Foreign Relations: The Shift to Collective Action* (Kuala Lumpur: Arenabuku sdn. bhd., 1985), 156. Arusha'da 1979 yılında düzenlenen bir G-77 toplantısında, Singapur'un kıdemli devlet bakanı Suppiah Dhanabalan, Üçüncü Dünya'ya şöyle dedi: "Singapur kaynakları kıt, net ithalatçı, gelişmekte olan bir ülke olsa da Bütünleştirilmiş Emtia Programı'nın kurulmasını isteyen diğer gelişmekte olan ülkelerle aynı fikirdeyiz. Gelişmekte olan bir ülke olarak Singapur, diğer gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarını ve özlemlerini paylaşıyor. Ortak Fon'un bütün gelişmekte olan ülkelere muazzam fayda sağlayacak bir öneri olduğunun farkındayız." Rajendran, *ASEAN's Foreign Relations*, 159.
29. Lee Kuan Yew, *From Third World to First: The Singapore Story, 1965–2000* (New York: Harper Collins, 2000), 174.
30. Economic Intelligence Unit, *Quarterly Economic Review: Malaysia, Singapore, and Brunei* (Londra: Economic Intelligence Unit, 1970), 11; Soon Teck-Wong ve C. Suan Tan, *The Lessons of East Asia; Singapore: Public Policy and Economic Development* (Washington, DC: World Bank, 1993), xi.
31. Tayvan (Kaohsiung) ve Güney Kore (Masan) SÜB'lerin kurulmasında başı çektiler.
32. George T. Crane, *The Political Economy of China's Special Economic Zones* (Armonk, NY: Sharpe, 1990); Won Sun Oh, *Export Processing Zones in the Republic of Korea: Economic Impact and Social Issues* (Cenevre: International Labor Organization, 1993); Sébastien Dessus, Jia-Dong Shea ve Mau-Shah Shi, *Chinese Taipei: The Origins of the Economic "Miracle"* (Paris: Development Centre of the Organisation for Economic Cooperation and Development, 1995).
33. Toplumsal cinsiyetin ve Yeni Uluslararası İşbölümü'nün rolüne ilişkin daha geniş bir kuramsal analiz için bkz. Maria Mies, *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labor* (Londra: Zed, 1986); June Nash ve Maria Patricia Fernandez-Kelly, ed., *Women, Men, and the International Division of Labor* (Albany: State University of New York Press, 1983).
34. Sosyolog Immanuel Wallerstein'a göre, "Doğu Asya bu Kondratieff B-evresinin coğrafi yapılanmasından büyük bir yarar sağlamıştır." *The End of the World as We Know It* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999), 37.

35. Linda Lim ve Eng Fong, *Trade, Employment, and Industrialization in Singapore* (Singapur: International Labor Organization, 1986), 17-18.
36. Bu iktisatçı Alice Amsden'in "geç sanayileşme" adını verdiği şeydir. Alice Amsden, "Third World Industrialization: 'Global Fordism' or a New Model?" *New Left Review* 182 (1990): 5-31; *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization* (New York: Oxford University Press, 1989).
37. Ichiro Numazaki, "The Export-Oriented Industrialisation of Pacific Rim Nations and Their Presence in the Global Market," *The Four Asian Tigers: Economic Development and Global Political Economy*, ed. Eun Kim (New York: Academic Press, 1998), 80.
38. Japonya ASEAN için bu rolü son derece hevesli bir şekilde oynamıştır. Rajendran, *ASEAN's Foreign Relations*, 194-95.
39. "National Day Message from the Minister for Foreign Affairs, Mr. S. Rajaratnam," Acc. no. 66.0026.281, National Archives and Records Centre, Singapur, 8 Ağustos 1966.
40. Steven Radlet, Jeffrey D. Sachs, Richard Cooper ve Barry Bosworth, "The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects," *Brookings Papers on Economic Activity* 1 (1998): 7.
41. Bunun mantığı şu çalışmada daha önce tespit edilmiştir: Naomi Katz ve David Kemnitzner, "Fast Forward: The Internationalization of the Silicon Valley," *Women, Men, and the International Division of Labor*. Ayrıca bkz. *Silicon Run* video dizileri, Ruth Carranza (1986, 1993).
42. Çin'in iç bölgelerindeki ağır sanayi kuşağında yüksek işsizlik oranlarının görüldüğü, bu sınai merkezlerin ordu tarafından sipariş edilen demir pirinç kaseleri sayesinde işledikleri ve Çin'in esnekliğinin iktisadi temellerinin karşı karşıya olduğu bu uzun vadeli sorunların üstünü örttüğü belirtilmelidir. Liu Yingqiu, *Chinese Economy Is in the Second-Highest Growth Period* (Beijing: Chinese Social Sciences Publishing House, 2002); Meng Xianfan, *Chinese Women and Reform* (Beijing: Chinese Academy of Social Sciences and Chinese Women's Press, 1995).
43. Robert Wade ve Frank Veneroso, "The Asian Crisis: The High Debt Model versus the Wall Street-Treasury-IMF Complex," *New Left Review* 228 (Mart-Nisan 1998): 9.
44. Fred Bergsten çalışmaları bunun merkezinde yer alır: "APEC and World Trade: A Force for Worldwide Liberalization," *Foreign Affairs* 73, Sayı 3 (Mayıs-Haziran 1994): 20-26;"The Case for APEC: An Asian Push for World-Wide Free Trade," *The Economist*, 6 Ocak 1996, 41 ve "Globalizing Free Trade," *Foreign Affairs* 75, Sayı 3 (Mayıs-Haziran 1996): 105-20. Bagong Alyansang Makabayan (BAYAN) Bergsten'inkilerle doğrudan çelişki içindedir ve BAYAN'ın Manila'daki itirazları, ticari serbestleşmenin Doğu Asya ülkeleri ve halkları için bir felaket olacağını açık bir şekilde göstermiştir. Onlar için çöküş şaşırtıcı olmamıştır. Bello ve Rosenfeld, *Dragons in Distress*.
45. François Godement, *The Downsizing of Asia* (Londra: Routledge, 1999), 93-94. Asya'daki finansal gribe ilişkin en iyi çözümler şunlardır: Kwame Sundaram Jomo, *Tigers in Trouble: Financial Governance, Liberalisation, and Crises in East Asia* (Londra: Zed, 1998), ayrıca yararlı derlemesine de bakınız: *Paper Tigers in Southeast Asia? Behind Miracle and Debacle* (Basingstoke, Birleşik Krallık: Macmillan, 2001).
46. Kuan-Hsing Chen, "America in East Asia: The Club 51 Syndrome," *New Left Review*, 12 (Kasım-Aralık 2001): 75.

47. Seçkinlerin vizyonunun "Amerikanlaşmasına" yönelik eğilimi Singapur'da da görülmüştür. Michael Barr, "Beyond Technocracy: The Culture of Elite Governance in Lee Hsien Loong's Singapore," *Asian Studies Review* 30, Sayı 1 (2006): 1-18.
48. "Speech by Prime Minister Lee Hsien Loong at the NUS Society Lecture, 19th March 2005," National Archives and Record Centre, Singapur.
49. Bkz. Lionel Jospin, *Le monde comme je le vois* (Paris: Gallimard, 2005).
50. Bu açıdan Benjamin Barker'ın "bütün sınırları kesen sivil bir bağın" ve "bütün ulusal sınırları kesecek sivil bir elektronik ilan tahtasının" yaratılmasıyla ilgili önerilerini gerçekten naif buluyorum; bu tür teknolojilere erişebilen kişiler, onun tahayyül ettiği türde küresel demokratik kurumlarla pek ilgilenmezler. Yerel demokrasinin ana dayanağı olmayı sürdüren devletle iştigal etmeden bu tür fantaziler derin bir elitizmle malul olacaktır. Benjamin Barker, *McWorld vs. Jihad: Terrorism's Challenge to Democracy* (New York: Ballantine, 1995), 277, 287.
51. Alıntılayan Godement, *The Downsizing of Asia*, 107. Ayrıca bkz. Syed Hussein Alatas, *Corruption and the Destiny of Asia* (Selangor Darul Ehsan, Malaysia: Prentice Hall, 1999), 112-13. "Asya toplumu bireysel değerleri asla toplumsal değerlerin üstüne koymaz. Toplumlar her zaman bireylerden önemlidir. Bu değerin Asya'yı en büyük felaketlerden koruyacağını düşünüyorum." Lee Kuan Yew, *40 Nian Zhenglun Zuan: Selections from 40 Years of Political Writings* (Singapur: Lianhe Zaobao Press, 1993), 502. Üç yıl sonra başkanlık koltuğuna oturacak Güney Koreli demokrat Kim Dae Jung, Lee Kuan Yew'e Doğu Asya'da ihtiyaç duyulan siyasal reformun Doğu Asya'ya özgü bir değer değil, demokratik modernite açısından bir zorunluluk olduğunu söyleyerek yanıt vermişti. Kim Dae Jung, "Is Culture Destiny? The Myth of Anti-Democratic Values: A Response to Lee Kuan Yew," *Foreign Affairs* 73, Sayı 6 (Kasım-Aralık 1994): 189-94. Asya değerlerine ilişkin tartışma Singapur'da epey yaygındı. Bkz. Seong Chee Tham, "Values and National Development in Singapore," *Asian Journal of Political Science* 3, Sayı 2 (Aralık 1995): 1-14. Genel olarak Asya için bkz. Khoo Boo Teik, "The Value(s) of a Miracle: Malaysian and Singaporean Elite Constructions of Asia," *Asian Studies Review* 23, Sayı 2 (Haziran 1999): 181-92.
52. Michael Backman'ın öne sürdüğü gibi, bu değerlerin kadim Singapur'a değil, aslında Viktorya dönemi İngilteresi'ne ait olduğu iddia edilebilir. Michael Backman, "Asians and Victorian Values," *Far Eastern Economic Review*, 30 Mart 2000, 32.

Mekke

1. Alıntılayan "Islam against Nationalism," *The Economist*, 2 Haziran 1962, 903; Abdullah M. Sindi, "King Faisal and Pan-Islamism," *King Faisal and the Modernization of Saudi Arabia*, ed. Willard Beling (Londra: Croom Helm, 1980), 186.
2. Sindhi, "King Faisal," 191.
3. Natana J. Delong-Bas'ın Şeyh Muhammed ibn Abdülvahhab'ın karmaşıklığına ilişkin analizini ve ancak ölümünün ardından İslam yorumunun gericileştiğini nasıl gösterdiğini hatırımda tutuyorum. Benim Vahhabi İslam konusundaki kendi ilgim özgün biçimine değil, 1950'lerde ve sonrasında neye dönüştüğüne yöneliktir. Natana J. Delong-Bas, *Wahhabi Islam: From Revival and Reform to Global Jihad* (New York: Oxford University Press, 2004).

4. Gerald de Gaury, *Faisal: King of Saudi Arabia* (Londra: Barker, 1966), 166.
5. Philip Jenkins, *The Next Christendom: The Coming of Global Christianity* (New York: Oxford University Press, 2002); Harvey Cox, *Fire from Heaven: The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-First Century* (Reading, MA: Addison-Wesley, 1996); Toyin Falola, *Violence in Nigeria: The Crisis of Religious Politics and Secular Ideologies* (Rochester, NY: University of Rochester Press, 1998); David Laitin, "The Shari'ah Debate and the Origins of Nigeria's Second Republic," *Journal of Modern African Studies* 20, Sayı 3 (1982): 411-30. Etkili bir dünya Yahudi ya da Hindu nüfusunun olmaması nedeniyle, (İsrail için) yerleşimci Yahudiliğin ve (Hindistan için) Hindutva'nın yükselişi daha az çarpıcı olmuştu. Şilili *indigenistas*'ın tanımlayıp kontrol edebilecekleri bir manevi tecrübe için seçkinci Katolik ve Methodist din adamlarından kurtulduklarını Juan Sepulveda'nın "yerli pentekostalizmi" nosyonu ilgimi çekiyor. Bu belki de kurumsal anlamda doğru olsa da, benim çözümlemem dinsel düşüncenin seküler sömürgecilik karşıtı düşünceyle alışveriş içinde değil, ona karşı güçlenmesini inceliyor. Juan Sepulveda, *De peregrinos a ciudadanos: breve história del cristianismo evangélico en Chile* (Santiago: Fundación Konrad Adenauer, Facultad Evangélica de Teologia, Comunidad Teologia Evangélica, 1999).
6. Temel olgular için bkz. Georges Nzongola-Ntalaja, *The Congo from Leopold to Kabila: A People's History* (Londra: Zed, 2002).
7. Madawi al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 114-16.
8. Saralı Yizraeli, *The Remaking of Saudi Arabia* (Tel Aviv: Tel Aviv University Press, 1997), 169.
9. Mustafa Mahmud, *Marxism and Islam* (Kahire: n.p., 1984), 21. İranlı sosyolog Ali Şeriati komünizme hararetle karşı çıksa da Marksizmle ilişki kurmak konusunda benzer bir eğilime sahiptir. Ali Shariati, *Marxism and Other Western Fallacies* (Berkeley: Mizan Press, 1980). Örneğin Şeriati'nin popülizmi şu satırlarda güçlü bir şekilde kendisini gösterir: "Kur'an'da toplumsal meseleler her geçtiğinde, Allah and *al-nas* [insanlar] neredeyse eş anlamlıdır." Ali Shariati, *Islam and Revolution* (Berkeley: Mizan Press, 1981), 55.
10. Nasır, İslamın kendi gündemine dahil edilmesine karşı değildi. "Dinimiz sosyalist bir dindir," demişti. "Ortaçağ'da İslam, dünyadaki ilk sosyalist deneyi başarılı bir şekilde hayata geçirdi." Alıntılayan Paul Balta ve Claudine Rulleau, *La vision Nassérienne* (Paris: Sindbad, 1982), 131.
11. David Long, *The Hajj Today* (Albany: State University of New York Press, 1979), 76.
12. al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 107.
13. Saïd K. Aburish, *Nasser: The Last Arab* (New York: Thomas Dunne Books, 2004), 146; Alexei Vassiliev, *The History of Saudi Arabia* (Londra: Saqi Books, 1998), 336-37; Saïd K. Aburish, *The Rise, Corruption, and Coming Fall of the House of Saud* (New York: St. Martin's Press, 1994).
14. Alıntılayan Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 357.
15. Aburish, *The Rise*, 130.
16. Alıntılayan Douglas Little, *American Orientalism: The United States and the Middle East since 1945* (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 2002), 61, 63-65.

17. 1953'te CIA Şah'ı Tavuskuşu Tahtı'na yeniden oturttu. Ürdün'de CIA, 1957 yılında ülkenin (pek çok üyesi Nasırcı olan Arap sosyalistleri ve komünistlerinden oluşan) popüler bakanlar kurulunu devirmesi için Kral Hüseyin'e yardım etti. Lübnan milliyetçi tsunamiye kapıldığında CIA destek verdi ve sonunda ABD Deniz Piyadeleri Beyrut'un kontrolünü ele geçirmek için ülkeye çıkarma yaptı. Bütün bunlar Eisenhower doktrininin ürünüydü. Salim Yaqub, *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2004); John Badeau, *The American Approach to the Arab World* (New York: Harper and Row, 1968).
18. Wilbur Crane Eveland, *Ropes of Sand: America's Failure in the Middle East* (Londra: W.W. Norton, 1980), 244; Aburish, *The Rise*, 161.
19. Ethan Nadelmann, Suudilerin ve Ürdün monarşisinin Rabıta'yı ABD'nin Mısır hükümetiyle yakınlaşmasını engellemek için yarattıklarını söylerken büyük olasılıkla haklıdır. Ethan Nadelmann, "Setting the Stage: American Policy toward the Middle East, 1961-1966," *International Journal of Middle East Studies* 14 (1982): 448.
20. Georges de Bouteiller, "Le Ligue Islamique mondiale: une institution tentaculaire," *Défense Nationale* 37 (Şubat 1981): 73-80; Jacob Landau, *The Politics of Pan-Islam: Ideology and Organization* (Oxford: Clarendon Press, 1990); Mushirul Haq, "The Rabitah: A New Tradition in Panislamism," *Islam and the Modern Age* 9, Sayı 3 (1978): 55-66 ve Reinhard Schulze, *Islamisher Internationalismus im 20. Jahrhundert: untersuchungen zur geschichte der Islamischen Weltliga (Mekka)* (Leiden, Netherlands: Brill, 1990).
21. Birinci kongre üzerine bir inceleme için bkz. Arnold J. Toynbee, "The Proclamation of Sultan Abdul-Aziz bin Sa'ud as King of the Hijaz and the Islamic Congress at Mecca (1926)," *Islam and International Relations*, ed. J. Harris Proctor (New York: Frederick Praeger, 1965).
22. James P. Piscatori, "Islamic Values and National Interest: The Foreign Policy of Saudi Arabia," *Islam in Foreign Policy*, ed. Adeed Dawisha (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 40.
23. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso, 1991), 36.
24. Alıntılayan Sindhi, "King Faisal," 188.
25. İbn Suud aşireti üyeleri ülke içinde kendilerini İslamın liderleri olarak sunarken ülke dışında ahlaksızlıklarıyla ünlenmişlerdi: Suudi hanedanı mensupları "Allah'tan daha çok korkmalılar," demişti bir İslamcı. "Bir elleriyle dua ederken diğer elleriyle şişeyi alıyorlar." Mai Yamani, *Changed Identities: The Challenge of the New Generation in Saudi Arabia* (Londra: Royal Institute for International Affairs, 2000), 39.
26. Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, 396.
27. Ibid., 454; Fareed Mohamedi, "The Saudi Economy: A Few Years till Doomsday," *Middle East Report* 185 (Kasım-Aralık 1993): 14-17.
28. Dinî polisin kökenleri için bkz. al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 49-58. Modern tezahürleri ve radikal İslamcı söylem ve kurumlarla bağları için bkz. ibid., 153-55; Ayman al-Yassini, *Religion and State in the Kingdom of Saudi Arabia* (Boulder, CO: Westview Press, 1985), 70.

29. Alıntılayan Sindhi, "King Faisal," 193.
30. Alıntılayan *Kabul Times*, 28 Mayıs 1978.
31. Bu ittifakın kuruluş hikâyesi için bkz. Steve Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001* (New York: Penguin, 2004).
32. Alıntılayan "Oui, la CIA est entreé en Afghanistan avant les Russes," *Le Nouvel Observateur*, 15-21 Ocak 1998.
33. Mükemmel bir değerlendirme için bkz. Stephen Kotkin, *Steeltown USSR: Soviet Society in the Gorbachev Era* (Berkeley: University of California Press, 1991).
34. Thane Gustafson, *Crisis amid Plenty: The Politics of Soviet Energy under Brezhnev and Gorbachev* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989).
35. Abdul Hameed Nayyar, "Madrasa Education," *Education and the State: Fifty Years of Pakistan*, ed. Pervez Hoodbhoy (Karachi, Pakistan: Oxford University Press, 1998), 226.
36. Alıntılayan Owen Bennett-Jones, *Pakistan: Eye of the Storm* (Yeni Delhi: Penguin, 2002), 260.
37. Örneğin Rabıta Sudan'da, daha sonra Sudan Müslüman Kardeşleri'nin lideri olacak Hasan al-Turabi'nin İslami Anayasa Cephesi'nin (1964) kurulmasını sağladı. John Voll, "The Evolution of Islamic Fundamentalism in Twentieth-Century Sudan," *Islam, Nationalism, and Radicalism in Egypt and Sudan*, ed. Gabriel Warburg ve Uri Kupferschmidt (New York: Praeger, 1983).

Sonuç

1. "Address by Mwalimu Julius K. Nyerere, Chairman of the South Commission, at the Commission's Inauguration Ceremony, 2nd October 1987" (Cenevre: South Centre, 1987).
2. World Bank, *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty* (New York: Oxford University Press, 2001), 51.
3. *The Challenge of the South: The Report of the South Commission* (New York: Oxford University Press, 1990), 148.
4. Bu on beş ülke Cezayir, Arjantin, Brezilya, Mısır, Endonezya, Hindistan, Jamaika, Malezya, Meksika, Nijerya, Peru, Senegal, Venezuela, Yugoslavya ve Zimbabve'dir.
5. Alıntılayan Kripa Sridharan, "G-15 and South-South Cooperation: Promise and Performance," *Third World Quarterly* 19, Sayı 3 (Eylül 1998): 357-74.
6. Alıntılayan ibid.
7. *The Challenge of the South*, 274-75.

Günümüzün en üretken Marksist tarihçilerinden Vijay Prashad, *Esmer Milletler*'de yirminci yüzyıla damgasını vuran Üçüncü Dünya'nın tarihini, "halkların tarihi" çerçevesinde ele alıyor. Üçüncü Dünya'yı sadece coğrafi bir tanımlama ya da uluslararası bir ittifak modeli olmaktan ziyade, yüzyıllar süren esaretin ardından sömürgeciliğin zincirlerini kıran halkların siyasi, iktisadi ve kültürel mücadelelerinin bütünü olarak gören Prashad, Soğuk Savaş'a dair sıradan siyasi tarih anlatılarının ötesine geçen bir çalışmayla çıkıyor okurun karşısına. Üçüncü Dünya'nın tarihini, bir fikir olarak doğduğu 1920'lerden, dünyanın gündemini belirlediği 1960'lara ve nefesini tüketerek kendi mirasına sırt çevirdiği 1980'lere kadar, bilimsel titizliği elden bırakmadan, son derece canlı ve etkileyici bir anlatımla aktarıyor.

Nehru, Nasır ve Tito gibi Üçüncü Dünya'nın "dev" siyasi figürlerinin olduğu kadar, Bolivyalı madencilerin, Jamaikalı kadın işçilerin, Tanzanyalı köylülerin, emperyalizmin kültürel boyunduruğuna karşı bayrak açan entelektüellerin de hikâyesi bu aynı zamanda. Prashad geçmiş güzel günlere methiye düzmek ya da yiten umutların arkasından ağıt yakmak yerine, *Esmer Milletler*'de bu hikâyenin bugüne ve geleceğe bıraktığı mirasın izini sürüyor.

32 TL. KDV'den muaftır

ISBN 978-605-172-360-0

Yordam Kitap

YordamKitap YordamKitap YordamKitap